LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS INSTITUTAS

A.SABALIAUSKAS

LIETUVIŲ KALBOS TYRINĖJIMO ISTORIJA

1940–1980 M.

VILNIUS „MOKSLAS" 1982

81.2L
Sa 05

ATSAKINGASIS REDAKTORIUS

K. MORKŪNAS

RECENZAVO

filol. dr. V. AMBRAZAS
ir
filol. dr. Z. ZINKEVIČIUS

4602010000

S $\frac{70103—024}{M854(08)—82}$ 137—82

© Leidykla „Mokslas", 1982

Pratarmė

Ši knyga yra 1979 m. išleistos knygos „Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija, iki 1940 m." tęsinys. Joje buvo apžvelgtas labai ilgas lietuvių kalbos tyrinėjimo etapas, paliestos pirmosios užuominos apie lietuvių kalbą, apibūdintos pirmosios gramatikos, žodynai, lyginamojo-istorinio metodo atsiradimas ir jo reikšmė lietuvių kalbos mokslui. Žinoma, daugiausia vietos skirta XIX a. vidurio ir XX a. pradžios žymiesiems lietuvių kalbos tyrinėtojams. Įdomu, kad beveik trys ketvirtadaliai tų tyrinėtojų buvo ne lietuviai, o kitataučiai mokslininkai, dažniausiai garsūs indoeuropeistai bei slavistai, stengęsi išgelbėti mokslui jau žūstančios, kaip daugeliui jų atrodė, lietuvių kalbos faktus.

Tik pirmaisiais mūsų amžiaus dešimtmečiais atsiranda profesionalų kalbininkų lietuvių, ir lietuvių kalbos tyrinėjimas pamažu pereina į pačių lietuvių rankas. Svarbiausias šio proceso etapas buvo didžiojo lietuvių kalbos tyrėjo Kazimiero Būgos darbai. Ypač palankios sąlygos lietuvių kalbos mokslui susidarė tarybinės santvarkos metais. Labai išsiplėtė tyrinėjimų apimtis. Išaugo gausus talentingų tyrinėtojų būrys. Leidžiami net keli periodiniai lietuvių kalbotyros leidiniai. Ypač minėtina nuo 1965 m. einanti „Baltistica", kurioje savo darbus publikuoja ne tik Lietuvos bei kitų tarybinių respublikų kalbininkai, bet ir žymiausi užsienio šalių baltų kalbų tyrinėtojai. Vilnius tapo savotišku pasaulio baltistikos centru. Visos šios aplinkybės turėjo įtakos ir knygos struktūrai – pirmiausia aptariami tarybinių lietuvių kalbininkų darbai, o toliau apžvelgiamas kitataučių mokslininkų įnašas, kuris, turint galvoje pastarųjų dešimtmečių lietuvių kalbotyros laimėjimus, jau nėra toks įspūdingas kaip ankstesniu laikotarpiu. Tačiau, antra vertus, galime konstatuoti, jog lietuvių kalbos tyrinėjimo ar bent domėjimosi ja geografija ne mažėja, o plečiasi. Gerų lietuvių kalbos specialistų esama pagrindiniuose mūsų šalies kalbotyros centruose. Tam tikrų lituanistikos ar apskritai baltistikos daigų atsiranda ir tokiose užsienio valstybėse, kur anksčiau nebūta jokių šių mokslų tradicijų.

Kaip jau buvo sakyta pirmosios knygos pratarmėje, autorius susidūrė su tam tikrais chronologiniais ar geografiniais klasifikacijos sunkumais: vieno kito lietuvių kalbos tyrinėtojo darbai turbūt vienodai tiko būti apžvelgti tiek pirmoje, tiek antroje knygoje. Surasti idealią, niekur neprieštaraujančią klasifikaciją yra be galo sunku, o autoriaus noras pateikti savotiškus žymesnių lietuvių kalbos tyrinėtojų portretus neleido jų mokslinės veiklos skaldyti į atskirus periodus. Pirmiausia tai liečia tokius baltų kalbotyros

klasikus kaip Janis Endzelynas, Ernstas Frenkelis, Janas Otrembskis, Christianas S. Stangas, kurie daugiau negu po pusę šimtmečio sėkmingai darbavosi baltistikos baruose, ir tolį gražu ne visada galima pasakyti, kuris jų mokslinės veiklos laikotarpis buvo vaisingiausias.

Vienoje kitoje knygos vietoje minimi ir tokie darbai, kurie išleisti jau po 1980 m. Tai atsitiko dažniausiai todėl, kad autorius buvo susipažinęs su šių darbų rankraščiais ar korektūriniais egzemplioriais, o jų išleidimas dėl įvairių priežasčių užtruko.

Dar kartą dėkodamas visiems tiems, kurie buvo minėti pirmojoje knygoje, autorius nuoširdų padėkos žodį už įvairią pagalbą taip pat norėtų tarti ilgamečiam darbo draugui, šios knygos recenzentui V. Ambrazui, profesoriams V. Holtumui (Edinburgas) ir F. Kortlandtui (Leidenas).

Kiekvieni metai lietuvių kalbos mokslui atneša ką nors naujo ir įdomaus. Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija darosi vis sudėtingesnė ir įvairesnė. Abiejose knygose sukaupti faktai ir įvykiai, viena kita iš užmaršties išgelbėta detalė gal palengvins ateities tyrinėtojui griežčiau ir nuosekliau įvertinti veikalus, teorijas ir hipotezes, kurios šiose knygose buvo nepakankamai nušviestos. Tartum pasiteisinimui norėtųsi pacituoti Danieliaus Kleino 1653 m. gramatikos „Prakalboje skaitytojui su sveikinimu" įrašytus žodžius, jog „nė vienas dalykas iš pradžių nėra išsamus, ir pradėtam darbui toli gražu iki tobulumo"

TYRINĖJIMAS TARYBŲ LIETUVOJE

1941 m. sausio 16 d. įsteigus Tarybų Lietuvos Mokslų Akademiją, jos sistemoje tų pačių metų balandžio 25 d. buvo įkurtas Lietuvių kalbos institutas (direktorius P. Skardžius)[1], kurio uždavinys buvo vykdyti ir koordinuoti lietuvių kalbos tyrinėjimą, kaupti lingvistinę medžiagą. Tačiau tik prasidėjusi instituto veikla beveik nutrūko fašistinės okupacijos metais. 1943 m. kovo 15 d. buvo uždarytas Kauno, o kovo 17 d. ir Vilniaus universitetas – vienintelės aukštosios mokyklos, kuriose buvo rengiami kvalifikuoti lietuvių kalbos tyrinėtojai.

Išvadavus Tarybų Lietuvą, jau 1945 m. gegužės 22 d. buvo atnaujinta Lietuvių kalbos instituto veikla. Jo direktorium buvo paskirtas J. Balčikonis. Norint geriau koordinuoti visos lituanistinės filologijos tyrinėjimus, 1952 m. spalio 1 d. buvo sujungti Lietuvių kalbos ir Lietuvių literatūros institutai, taip pat prie jų prijungta anksčiau Istorijos instituto sudėtyje buvusi tautosakos grupė (1953 m. pertvarkyta į atskirą skyrių). Naujojo Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktorium buvo paskirtas K. Korsakas, einantis šias pareigas ir dabar.

Pirmieji pokario metai lietuvių kalbotyrai buvo gana sunkūs: labai trūko specialistų, reikėjo atlikti didelį organizacinį darbą, įsisavinti marksistinę tyrinėjimo metodologiją. Tačiau Komunistų partijai ir tarybinei vyriausybei kreipiant didžiulį dėmesį į lietuvių nacionalinę kultūrą, centrinėms TSRS mokslo įstaigoms padedant, per palyginti trumpą laiką įspūdingų laimėjimų buvo pasiekta ir kalbotyros srityje. 1952 m. mūsų respublikoje buvo apginta pirmoji kandidatinė lietuvių kalbotyros disertacija. Nuo to laiko tokios disertacijos ginamos jau kiekvienais metais. Pavyzdžiui, 1968 m. jų buvo apginta dešimt. Šiuo metu parašytų ir apgintų kandidatinių lietuvių kalbotyros disertacijų priskaičiuojama jau daugiau negu šimtas. 1967 m. buvo apgintos ir pirmosios daktaro disertacijos. 1945 m. pabaigoje Lietuvių kalbos ir Lietuvių literatūros institutų personalas nesiekė trisdešimties, dabar Lietuvių kalbos ir literatūros institute yra per šimtą darbuotojų[2]. Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Klaipėdos aukštosiose mokyklose dirba dešimtys lietuvių kalbos tyrinėtojų. Ypač stiprios yra Vilniaus universiteto lietuvių kalbos, baltų filologijos, Vilniaus pedagoginio instituto lietuvių kalbos katedros.

[1] Матулис Ю. Ю. Академия наук Литовской ССР, XXV. – В., 1965, с. 112; Seselskytė A. Lietuvių kalbos ir literatūros institutas. – V., 1981.

[2] Матулис Ю. Ю. Указ. соч., с. 118; Seselskytė A. Min. veik., p. 6–8.

K. Korsakas, kalbėdamas apie tarybinės lietuvių filologijos, drauge ir kalbotyros laimėjimus, teisingai pabrėžė, kad „Lietuvių filologija tarybiniais metais tiek išaugo, jog šiandien ji pagrįstai atsistoja lituanistikos centre pasauliniu mastu“[3].

Tarybinės lietuvių kalbotyros laimėjimai rado atgarsį ir svarbiuose partiniuose dokumentuose.

Antai Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto pirmasis sekretorius A. Sniečkus Lietuvos Komunistų partijos XVI suvažiavime pasakė: „Pasirodė visa eilė vertingų darbų iš lietuvių kalbos istorinės gramatikos, literatūrinės kalbos istorijos ir dialektologijos. Sėkmingai dirbama, leidžiant daugiatomį gimtosios kalbos žodyną“[4].

1979 m. gegužės 16 dieną įvykusiame Lietuvos Komunistų partijos eiliniame XII plenume Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto pirmasis sekretorius P. Griškevičius, kalbėdamas apie komunistinio idėjiškumo formavimą, nurodė:

„Mes pagrįstai didžiuojamės išaugusia respublikos gyventojų humanitarine kultūra, lietuvių kalbos ir literatūros mokslo laimėjimais. Tarybų valdžios metais susiformavo pajėgūs lituanistikos centrai Mokslų Akademijoje ir Universitete, kurio 400 metų jubiliejų šįmet minime. Parengti tokie fundamentalūs darbai, kaip lietuvių literatūros istorijos keturtomis, trijų tomų dabartinės lietuvių kalbos gramatika, iš spaudos išėjo jau 11 tomų lietuvių kalbos žodyno, lietuvių kalbos atlaso 1 tomas. Atlikti reikšmingi tarmių ir lietuvių kalbos istorijos tyrinėjimai, išleista ir toliau leidžiama nemaža darbų kalbos kultūros klausimais“[5].

Apie tarybinės lietuvių kalbotyros laimėjimus yra rašyta įvairiomis progomis[6], ypač detaliai jie aptarti V. Drotvino knygoje „Lietuvių kalbos tyrinėjimų tarybiniais metais apžvalga“ (V., 1972). Yra išleistos keturios „Lietuvių kalbotyros“ bibliografinės rodyklės knygos[7], kuriose užfiksuoti ne tik mūsų, bet ir kitose respublikose, taip pat užsienio šalyse paskelbti lietuvių kalbos tyrinėjimai, straipsniai norminimo, kalbos kultūros klausimais.

[3] Korsakas K. Tarybinės lietuvių filologijos ūgis.— Tiesa, 1965, balandžio 25.

[4] Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto ataskaita XVI suvažiavimui. — Komunistas, 1971, Nr. 3, p. 45.

[5] Draugo P. Griškevičiaus pranešimas LKP Centro Komiteto plenume. — Tiesa, 1979, gegužės 17.

[6] Palionis J. Lietuvių kalbotyros laimėjimai tarybinės santvarkos metais. — Klb., 1958, 1, p. 5—20; Kruopas J. Tarybinės lietuvių kalbotyros laimėjimai.— Kn.: Mokslas Tarybų Lietuvoje. V., 1961, p. 118—125; Sabaliauskas A. Baltų kalbų tyrinėjimas tarybinės santvarkos metais. — Blt., 1966, 1(2), p. 201—205; Grinaveckis V. Lietuvių kalbotyros laimėjimai tarybinės santvarkos metais. — Kn.: Baltų kalbos ir jų tyrinėjimo metodai. V., 1978, p. 5—26; Гринавецкене Е., Моркунас К. Литовское языкознание в годы советской власти. — ВЯ, 1972, 6, с. 117—123; Сабаляускас А. Балтийские языки. — В кн.: Советское языкознание за 50 лет. М., 1967, с. 101—111, ir kt.

[7] Bielinis A., Stanevičienė E. Lietuvių kalbotyra. 1944—1960. — V., 1963; Bielinis A., Stanevičienė E. Lietuvių kalbotyra. 1961—1964. — V., 1965; Kriukelienė O., Stanevičienė E. Lietuvių kalbotyra. 1965—1968. — V., 1971; Paulauskienė V. Lietuvių kalbotyra. 1969—1972. — V., 1977.

Būdingas tarybinės lietuvių kalbotyros bruožas yra planingumas: pagrindinės jėgos koncentruojamos prie svarbiausių plataus masto kolektyvinių veikalų, turinčių didžiulę reikšmę ne tik kalbotyrai, bet ir apskritai nacionalinei kultūrai. Tokie veikalai yra akademinis „Lietuvių kalbos žodynas“, akademinė „Lietuvių kalbos gramatika“, „Lietuvių kalbos atlasas“, kolektyviniai onomastikos darbai ir kt.

AKADEMINIS „LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNAS“

Šio žodyno istoriją reikėtų pradėti turbūt nuo 1902 metų. Mat kaip tik tada Kazimieras Būga, dar ir brandos atestato neturėdamas, pradeda rimtai tvarkyti savo žodžių rinkinius, o svarbiausia – žodžius rašyti į atskiras korteles, iš kurių išaugo dabartinė milžiniška žodyno kartoteka.

„Pradėdamas vaikščioti pas Jaunių, aš jau turiu geroką pluoštą medžiagos lietuvių kalbos šnektoms ir žodynui. Šnektoms ir žodynui medžiagos man prisirinko iš savo draugų. Žodynui medžiagos jau 1902 metų birželyje turiu ben kelis sąsiuvinius, iš kurių vasarą žodžius nurašau abėcėliškai storon knygon. Tuo laiku man buvo galva pramušta Daukanto raštais, kurie visudaugiausia yra man davę retų ir negirdėtų žodžių. Daukanto žodžių reikšmės ir prasmės, kurios dažnai negalėdavau suvókti, vaikyti padeda man žemaičiai draugai (dr. D. Bukantas, Gurauskas ir kt.).

Nuo 1902 m. gegužės–birželio mėnesio daug Daukanto žodžių man paaiškina Jaunius. Tais-pačiais metais pradedu žodyno medžiagą rašyti nebe sąsiuviniais, bet **kortelėmis**. Visupirmiausia kortelėmis buvo nurašyti Daukanto „Lietuvos istorijos“ (I, II, Plymouth, Pa 1893, 1897) ir „Giwatų Didiujû Karwaidu“ (1846) žodžiai. Taip-pat ir visa žodyno medžiaga, kurios nemaža parsinešdavau po kiekvieno apsilankymo nuo Jauniaus, tuojau atsidurdavo kortelėse“[8], – rašė K. Būga savo autobiografijoje.

1924 m. K. Būga mirė, palikęs du parengtus žodyno sąsiuvinius (I išleistas 1924 m., II–1925 m.) ir apie 600 tūkstančių lapelių žodyno kartoteką. Į šią kartoteką įėjo taip pat už valdžios pinigus nupirkti Stasio Dabušio (60 tūkstančių) ir Antano Vireliūno (17 tūkstančių) žodžių rinkiniai. Kaip aktyvius žodyno talkininkus ir žodžių rinkėjus K. Būga mini Joną Jablonskį, Feliksą Sragį, Matą Grigonį, Jurgį Šlapelį, Juozą Tumą-Vaižgantą, Juozą Laukaitį, Joną Murką, Petrą Būtėną, Jurgį Elisoną, Juozą Bukotą, Antaną Salį, Edvardą Viskantą, Andrių Kirtiklį ir kt.[9]

Po K. Būgos mirties žodyno darbas buvo visiškai nutrauktas. 1930 m. pabaigoje Švietimo ministerija pavedė Juozui Balčikoniui suorganizuoti naują žodyno redakciją. Iš pradžių naujoji redakcija norėjo išleisti tik K. Būgos paliktą žodyno medžiagą. Tačiau šio plano netrukus atsisakyta. Pradėta intensyviai rinkti žodžius. Pavyzdžiui, vien žodyno talkininkai iš gyvosios kalbos ir raštų 1933 m. surinko 78 774 žodžius, 1938 m. – 97 893, 1940 m. – 79 930 žodžių ir t. t.[10] Ypač didelis dėmesys buvo skiriamas

[8] Būga. R. r., 3, p. 12–13; plg. t.p. Vosylytė B. K. Būga žodynininkas. – LiK, 1956, 1, p. 85; Zinkevičius Z. Kazimieras Būga. – V., 1979, p. 29–30.

[9] Būga. R. r., 3, p. 14–15.

[10] Balčikonis J. (Prakalba). – Kn.: Lietuvių kalbos žodynas. V., 1941, t 1, p. IV.

gyvosios kalbos žodžiams. J. Balčikonis viename iš daugelio kreipimųsi į žodžių rinkėjus rašė: „Be jo (žodyno. – *A. S.*) tauta negali gyventi. Jam parašyti svarbiausias šaltinis yra gyvoji mūsų kalba – daugiausia mūsų sodiečių kalba. Gyvos kalbos žodžius gali surinkti sujudus tik visa tauta, ne vienas kuris ar keli žmonės, nes ypatingų ir žodynui svarbių žodžių turi kiekvienas atskiras kaimelis, net kiekvieni atskiri namai. Reikia rinkti greitai, neatidėliojant, nes žodynas mums tuojau reikalingas, reikia greičiausiai išleisti, o antra, gyvos kalbos šaltinis ne amžinas: išmirus senesniems žmonėms su jais žus daug brangaus kalbos turto“[11].

Gauta kartais ir netikėtų didžiulių žodžių rinkinių. Antai apie centnerio žodžių siunta atėjo iš Leipcigo universiteto – tai žymiojo baltų kalbų tyrinėtojo A. Leskyno daugiausia iš senesnių mūsų raštų sukaupti lietuviškų žodžių rinkiniai[12].

Pakeistas ir žodyno pobūdis. Atsisakyta tikrinių vardų, retai vartojamų svetimybių, etimologinių bei istorinių pastabų, žodžių reikšmės aiškinamos tik lietuvių kalba.

Pirmasis žodyno tomas, apimantis *A – B* raides, buvo išleistas 1941 m., antrasis, *C – F* raidės, išėjo 1947 m.

Rengiant šiuos tomus, be vyriausiojo redaktoriaus J. Balčikonio, redakcijoje daugiausia dirbo jos sekretorius Napalys Grigas, Aleksandras Lengvinas, Antanas Lyberis, Jonas Mikeliūnas, Elzbieta Mikalauskaitė, Elena Samaniūtė, Juozas Senkus, Zenonas Uoselis, Kostas Vosylius. Įvairiu metu žodyno redakcijoje taip pat darbavosi Julius Būtėnas[13], Leonardas Dambrauskas (Dambriūnas), Petras Mikutaitis, Pranas Gerulis, Izabelė Matusevičiūtė, Juozas Jurkus ir kt.

Redakcija, norėdama papildyti jau spaustuvėje surinktą žodyno tekstą naujais žodžiais ir naujomis reikšmėmis, pirmojo tomo korektūras siuntinėjo įvairiems lietuvių kalbos specialistams (Stasiui Barzdukui, Petrui Būtėnui, Ernstui Frenkeliui, Jurgiui Geruliui, Petrui Mikutaičiui, Antanui Saliui, Pranui Skardžiui, Sergijui Treigiui, Matui Untuliui, Baliui Urbanui, Jonui Užpurviui, Bronei Vosylytei, Aleksandrui Žirguliui ir kt.).

Tarp aktyviausių žodžių rinkėjų J. Balčikonis „Lietuvių kalbos žodyno“ pirmojo tomo prakalboje mini: Petrą Avižonį, Apolinarą Bagdoną, Petrą Bagdoną, Petrą Būtėną, Jurgį Elisoną, Kazimierą Gailiūną, Kazimierą Gasparavičių, Kazį Grinių, Juozą Jurkų, Andrių Kirtiklį, Vladą Kulboką, Leoną Kuodį, Juozą Laboką, Praną Markelį, Izabelę Matusevičiūtę, Petrą Mikutaitį, Feliksą Sragį, Joną Stasiukaitį, Martyną Stonį, Matą Untulį, Balį Urbaną, Bronę Vosylytę, Aleksandrą Žirgulį ir kt.[14]

1941 m. išeinant iš spaudos pirmajam žodyno tomui, rinkėjų, atsiuntusių redakcijai žodžių, buvo 857 žmonės.

[11] Balčikonis. R.r., 1, p. 122.
[12] Ten pat, p. 109.
[13] Būtėnas J. Literato duona. – V., 1975, p. 149–157.
[14] Balčikonis J. (Prakalba). – Kn.: Lietuvių kalbos žodynas, t. 1, p. IV–V; Balašaitis A. Žodžių rinkimas „Lietuvių kalbos žodynui“. – MK, 1972, 2, p. 17; Lyberis A. „Lietuvių kalbos žodynas“ ir jo darbininkai. – MK, 1981, 1, p. 5–17.

Pirmieji du žodyno tomai, iš esmės parengti dar buržuazinės santvarkos metais, tiek savo iliustracine medžiaga, tiek ir redagavimo principais neatitiko tarybinės leksikografijos teorijos bei praktikos. Todėl buvo sudaryta nauja žodyno redagavimo instrukcija, kuri plačiai aptarta 1952 m. balandžio 22–24 d. Vilniuje įvykusioje tarprespublikinėje leksikografų konferencijoje. Joje dalyvavo TSRS Mokslų Akademijos Kalbotyros instituto, Ukrainos TSR MA A. Potebnios kalbotyros instituto, Latvijos TSR MA Kalbos ir literatūros instituto atstovai. Naujos žodyno redagavimo instrukcijos pagrindiniai principai taip pat buvo apsvarstyti TSRS Mokslų Akademijos Kalbotyros instituto koordinacinės komisijos pasitarime.

Priėmus naują redagavimo instrukciją, rašomo žodyno tekste buvo padaryta kai kurių pakeitimų bei patikslinimų, pavyzdžiui, į žodyną pradėta dėti ir plačiau lietuvių literatūrinėje kalboje vartojamus tarptautinius žodžius; priešdėlėtieji veiksmažodžiai dabar dedami viename straipsnyje su atitinkamais nepriešdėlėtaisiais veiksmažodžiais, bet atskirai iškeliami kaip savarankiški žodžiai su reikšmių aiškinimais ir iliustraciniais sakiniais; analogiškai tvarkomi ir priešdėlėtieji veiksmažodiniai daiktavardžiai su priesagomis *-imas*, *-ymas*, *-ėjas*, *-tojas*, *-ikas*. Pakeista ir iliustracinės medžiagos pateikimo tvarka: „Iliustraciniai sakiniai bei posakiai, kiek tatai leidžia pati turimoji faktinė medžiaga, dėstomi šia eile: a) sakiniai bei posakiai iš tarybinės literatūros ir spaudos, susiję su šių dienų mūsų socialistinio gyvenimo tikrove; b) būdingesnieji liaudies šnekamosios kalbos pasakymai; c) iliustraciniai pavyzdžiai iš tautosakos; d) sakiniai bei posakiai iš senųjų lietuviškų raštų“[15].

Tolesni žodyno tomai buvo redaguojami jau pagal naują instrukciją. 1956 m. išėjo iš spaudos III tomas (*G – H* raidės), 1957 m. – IV (*I – J* raidės), 1959 m. – V (*K – Klausinys*), 1962 m. – VI (*Klausyti – Kvunkinti*), 1966 m. – VII (*L – Mėlti*), 1970 m. – VIII (*Melūda – Ožvilnis*), 1973 m. – IX (*P – Pirktuvės*), 1976 m. – X (*Pirm – Pūžuoti*), 1978 m. – XI (*R* raidė), 1981 m. – XII (*S – Slėpūnas*).

Pagal naują instrukciją buvo perredaguoti bei gausiai papildyti ir du pirmieji žodyno tomai (I išleistas 1968 m., II – 1969 m.).

Pasitraukus iš žodyno redakcijos J. Balčikoniui, žodyno III–V bei XI–XII tomų parengimui vadovavo ir buvo atsakingasis jų redaktorius Kazys Ulvydas, VI–X tomų atsakingasis redaktorius buvo Jonas Kruopas, kuris vadovavo ir visam šių tomų parengimui. J. Kruopas taip pat buvo ir dviejų pirmųjų tomų naujojo leidimo atsakingasis redaktorius.

Baigiami rašyti XIII ir XIV tomai. Iš viso turėtų būti šešiolika, o gal ir septyniolika tomų. Šių tomų rengimui vadovauja K. Ulvydas.

Žodyno reikšmę lietuvių kalbotyrai sunku prideramai įvertinti. Šis kapitalinis veikalas, apimantis lietuvių kalbos leksiką nuo pirmųjų rašytinių šaltinių iki dabartinės šnekamosios ir raštų kalbos, yra didžiai svarbus tiek baltų, tiek slavų, tiek ir apskritai indoeuropiečių kalbų tyrinėjimui.

[15] Lietuvių kalbos žodynas / Atsak. redaktorius K. Ulvydas. – V., 1956, t. 3, p. III.

Akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ reikšmę lietuvių kalbos praktikai turbūt geriausiai apibūdina J. Kruopo, ilgus metus vadovavusio šio mūsų leksikografijos paminklo rengimui, žodžiai: „Didžiulę reikšmę žodynas turi kalbos praktikai — padeda ugdyti bendrinę kalbą, kelti kalbos kultūrą. Tai neišsenkama žodžių, pasakymų bei frazeologijos versmė rašytojams, žurnalistams, vertėjams, mokytojams ir kitiems kultūros darbuotojams. Žodyne apstu įvairių terminų, naudingų įvairiems mokslo, technikos ir gamybos šakų specialistams. Jis yra filologinė enciklopedija, kurioje aiškinama šimtai tūkstančių žodžių bei terminų (tarp jų ir tarptautinių, išskyrus specialius), vartojamų mokslo, technikos, kultūros, visuomenės gyvenimo ir kitose srityse... Visą kurios nors tautos leksiką sukaupę žodynai rašomi ir leidžiami labai ilgai. Ilgai leidžiamas ir „Lietuvių kalbos žodynas“, bet jis turės šimtmečius tarnauti ateinančioms kartoms, kurios, juo remdamosi, sudarinės mažesnius bendrinės kalbos, frazeologijos, sinonimikos, istorinius, etimologinius ir kitokius žodynus“[16].

1965 m. už akademinio žodyno III—VI tomus grupei darbuotojų (Z. Jonikaitei, J. Kruopui, A. Kučinskaitei, A. Lyberiui, J. Paulauskui, K. Ulvydui, B. Vosylytei) buvo paskirta Respublikinė premija.

Prie akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ dirba jau kelios mūsų leksikografų kartos. Be labai daug šiam žodynui nusipelniusių J. Balčikonio, J. Kruopo, K. Ulvydo, A. Lyberio, J. Paulausko, V. Vitkausko, kurie pasižymėjo ir kitose lietuvių kalbotyros srityse ir kurių kalbinė veikla bus aptarta atskirai, reikėtų čia paminėti grupę kalbininkų, taip pat nudirbusių didžiulį dar bą,kai buvo rengiamas šis visų laikų svarbiausias lietuvių leksikografijos paminklas.

Napalys Grigas (1896—1972) 1930—1941 m. buvo J. Balčikonio vadovaujamos žodyno redakcijos sekretorius. Tai žodynininkas beveik iš prigimties, dar gimnazistas nusirašinėjęs įdomesnius žodžius iš A. Juškos žodyno. 1922 m. žodžių rinkimo reikalais Grigas lankėsi pas K. Būgą. Studijuodamas Kauno universitete, Grigas kurį laiką sekretoriavo J. Jablonskiui. Panevėžio mokytojų seminarijoje jo lietuvių kalbos mokytojas buvo J. Balčikonis. Žodyno kartotekai Grigas surinko tūkstančius

[16] Kruopas J. Didysis „Lietuvių kalbos žodynas“. — MK, 1972, 2, p. 15; plg. t.p. Drotvinas. Apžv., p. 10—17; svarbesnės atskirų tomų recenzijos: Urbutis V. Didysis „Lietuvių kalbos žodynas“. — Pergalė, 1957, Nr. 5, p. 115—119; Būda V. Penktasis lietuvių kalbos žodyno tomas. — Ten pat, 1960, Nr. 2, p. 170—173; Kubilius H. Kalbos turtai mokslui ir praktikai. — Ten pat, 1963, Nr. 8, p. 178—179; Senkus J. Naujas žodyno tomas. — Tarybinė mokykla, 1963, Nr. 7, p. 41—42; Vosylytė K., Vitkauskas V. Akademinio lietuvių kalbos žodyno naujas tomas. — Pergalė, 1967, Nr. 1, p. 161—165; Palionis J. (Rec.) — Blt., 1969, 5(2), p. 199—203; Paulauskas J. Naujam „Lietuvių kalbos žodyno“ tomui pasirodžius. — KK, 1970, 18, p. 86—92; Palionis J. (Rec.) — Blt., 1970, 6(2), p. 245—249; Karulis K. Valodas bagatības pūrs. — Karogs, 1970, Nr. 2, p. 167—168; Kučinskaitė A. Aštuntajam tomui pasirodžius. — Pergalė, 1971, Nr. 3, p. 172—175; Kučinskaitė A. Didžiojo žodyno VIII tomas. — Kultūros barai, 1971, Nr. 3, p. 67—68; Drotvinas V. Aštuoni „Lietuvių kalbos žodyno“ tomai. — Tarybinė mokykla, 1972, Nr. 3, p. 30—31; Kučinskaitė A. „Lietuvių kalbos žodyno“ devintasis tomas. — MK, 1974, 3, p. 33—35; Vosylytė K. Mūsų kalbos enciklopediją tęsiant. — Pergalė, 1979, Nr. 9, p. 150—156, ir kt.

žodžių. 1936 m. jis kartu su J. Senkum žodyno reikalais keliavo po Vilniaus kraštą.

1947–1957 m. Grigas vėl dirbo prie žodyno: rašė bei redagavo jo tekstą. Grigas taip pat parengė pusę „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (V., 1954) rankraščio. Kartu su A. Lyberiu jis parašė „Lietuvių kalbos rašybos žodyną mokykloms“ (K., 1956; VI leid. – K., 1980).

Grigas paskelbė atsiminimų apie žymiuosius mūsų kalbininkus, parašė apsakymų vaikams, taip pat vertė L. Tolstojaus, A. Čechovo ir kt. kūrinius. Buvo žymus esperantininkas[17].

A. Lyberis, prisiminęs šį akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ pionierių, rašė: „Mane stebino N. Grigo nepaprastas darbštumas ir atsidėjimas savo darbui. Ištisas valandas nejudėdamas jis galėjo išsėdėti prie stalo, šifruodamas su didinamuoju stiklu sunkiai išskaitomus Bretkūno biblijos, Sutkevičiaus ar Brodovskio žodynų rankraščius ir nurašinėdamas iš jų reikalingus žodžius... N. Grigas daugiausia prisidėjo prie pirmųjų dviejų „Lietuvių kalbos žodyno“ tomų pirmojo leidimo rankraščių rašymo. Ypač didelį darbą jis įdėjo, šifruodamas K. Būgos paliktus lapelius su įvairiomis, vienam K. Būgai žinomomis santrumpomis bei šaltinių nurodymais. Kai prof. J. Balčikonis, redaguodamas Žodyną, nežinodavo, ką kuri santrumpa reiškia, visada kreipdavosi į N. Grigą, ir šis geriausiai jas išaiškindavo“[18].

Bronė Vosylytė (1897–1972) į žodyno darbą įsitraukė dar mokytojaudama Kauno, o vėliau Vilniaus gimnazijose. J. Balčikonis žodyno I tomo prakalboje Vosylytę jau mini tarp aktyviausių žodžių rinkėjų, be to, nurodo, kad jai buvo siuntinėjamos skaityti šio tomo korektūros. Apskritai Vosylytė buvo nuolatinė J. Balčikonio patarėja, ypač vertinant žodyno medžiagą, surinktą iš Rytų Lietuvos.

1942 m. atsisakiusi pedagoginio darbo, Vosylytė visiškai atsidėjo akademiniam „Lietuvių kalbos žodynui“: rašė jo tekstą, redagavo kitų parašytas dalis, žodyno kartoteką praturtino savo gimtosios tarmės (Bakšėnų kaimas, Salamiesčio apylinkė, Kupiškio r.) leksikos pavyzdžiais. Būdama labai gera pedagogė, Vosylytė ypač padėjo ugdyti jaunųjų leksikografų kadrus. Lietuvių kalbos ir literatūros institute ji dirbo iki 1961 m.

1924–1929 m. Kauno universitete studijuodama filologiją, Vosylytė artimai bendravo su J. Jablonskiu – buvo jo sekretorė[19].

Vosylytė taip pat paskelbė vertingus studijinius straipsnius apie J. Jablonskį[20] ir K. Būgą[21].

Zuzana Jonikaitė (1902–1981) prie žodyno išdirbo per dvidešimt metų. Ji rašė ir redagavo III–X tomus. Iš viso parašė daugiau

[17] Lyberis A. Napalį Grigą prisiminus. – MK, 1972, 7, p. 36–38; Grigas N. Kaip aš tapau žodynininku. – Ten pat, 1981, 1, p. 21–25.

[18] Lyberis A. Min. str., p. 37.

[19] Kučinskaitė A. Leksikografė Bronė Vosylytė. – MK, 1972, 9, p. 38–39.

[20] Vosylytė B. J. Jablonskio vaidmuo lietuvių literatūrinės kalbos istorijoje. – LiK, 1956, 1, p. 40–65.

[21] Vosylytė B. K. Būga žodynininkas. – Ten pat, p. 84–113.

kaip 90 autorinių lankų, o suredagavo apie 600. Dirbdama prie žodyno, Jonikaitė ypač domėjosi frazeologizmų pateikimu. 1963 m. ji apgynė kandidatinę disertaciją „Frazeologizmai „Lietuvių kalbos žodyne". Disertacijos tema paskelbė įdomią studiją[22].

„Lietuvių kalbos žodynui" Jonikaitė įvairiais būdais talkininkavo dar studijuodama Kauno universitete.

Jonikaitė prisidėjo ir prie „Lietuvių kalbos atlaso" medžiagos rinkimo: ištyrė savo gimtųjų Alsėdžių (Ylių kaimas) ir kitas gretimas tarmes[23].

Antanė Kučinskaitė trisdešimt metų rašė ir redagavo žodyno tekstą. Žodyno kartotekai surinko keliolika tūkstančių žodžių, ypač iš savo gimtinės (Plikių kaimas, Biržų r.). Ilgametį leksikografijos darbą apibendrino 1959 m. apgintoje kandidatinėje disertacijoje „Veiksmažodžio redagavimo principai „Lietuvių kalbos žodyne". Disertacijos tema paskelbė vertingų straipsnių[24].

Kučinskaitė labai aktyviai darbuojasi kalbos kultūros srityje. Lietuvių kalbos kultūros, terminologijos klausimais ji paskelbė daugybę straipsnių. Be to, Kučinskaitė yra periodinio leidinio „Mūsų kalba" redaktorių kolegijos narė. Kartu su kitais ji redagavo „Kalbos praktikos patarimus" (V., 1976). Išspausdino Kučinskaitė taip pat nemaža lingvistinių veikalų recenzijų.

Drauge su J. Paulausku Kučinskaitė rašo ideografinį lietuvių kalbos žodyną[25].

Sofija Kėzytė beveik trisdešimt metų dirba prie „Lietuvių kalbos žodyno". Drauge su kitais leksikografais rengė spaudai III–IV tomus, rašė V–VIII tomo tekstą, yra VIII–XII tomų redakcinės kolegijos narė. 1962 m. Kėzytė apgynė kandidatinę disertaciją „Žodžių reikšmių išskyrimas ir išdėstymas „Lietuvių kalbos žodyne". Šia tema išspausdino tiek leksikografijos praktikai, tiek teorijai svarbių straipsnių[26].

Paskelbė Kėzytė straipsnių taip pat įvairiais kitais leksikografijos ir kalbos kultūros klausimais. Nemaži jos nuopelnai ir ugdant žodyno darbuotojų kadrus.

Birutė Tolutienė drauge su kitais rašė ir redagavo žodyno VI ir VII tomus, prisidėjo prie I ir II tomų antrojo leidimo parengimo. Tačiau ypač daug ši kalbininkė nusipelnė lietuvių leksikografijos istorijai. 1955 m. ji apgynė kandidatinę disertaciją „Antano Juškos lietuvių kalbos žody-

[22] Jonikaitė Z. Frazeologizmai „Lietuvių kalbos žodyne". – LKK, 1961, 4, p. 255–279.

[23] Kėzytė S. Kalbininkės Zuzanos Jonikaitės jubiliejus. – MK, 1972, 2, p. 32–33

[24] Kučinskaitė A. Tautologiniai veiksmažodžių aiškinimai „Lietuvių kalbos žodyne". – LKK, 1962, 5, p. 207–213; Тавтологические толкования бесприставочных глаголов в словаре литовского языка АН Литовской ССР. – VLI Raksti, 1963, 14, p. 121–124.

[25] Grinaveckienė E., Paulauskas J. Akademinio žodyno veteranė. – Literatūra ir menas, 1975, balandžio 12.

[26] Kėzytė S. Perkeltinės žodžio reikšmės ir jų pateikimas „Lietuvių kalbos žodyne". – LKK, 1961, 4, p. 233–253; Žodžio reikšmės platėjimo atvejų pateikimas „Lietuvių kalbos žodyne". – MA Darbai, 1972, 2(39), p. 105–120.

nas“. Apgintos disertacijos pagrindu 1961 m. paskelbė didelę monografiją „Antanas Juška leksikografas“[27].

Monografijoje apibūdinama lietuvių leksikografija iki A. Juškos, pateikiama šio mūsų leksikografo veiklos, santykių su broliu Jonu Juška apžvalga. Nuodugniai nagrinėjami A. Juškos leksikografinio darbo metodai (medžiagos atranka, grupavimas, semantinė žodžių charakteristika, žodyno kalbos bendrinimas, kirčiavimas). Aprašomas A. Juškos žodyno redagavimas Rusijos Mokslų akademijoje. Pateikiami svarbiausi su šio veikalo redagavimu susiję dokumentai.

Tolutienės monografija – tai pirmasis toks platus ir išsamus lietuvių leksikografijos istorijos tyrinėjimas.

Paskelbė Tolutienė taip pat straipsnių lietuvių kalbos kultūros ir lietuvių kalbotyros istorijos klausimais.

Nuo 1970 m. Tolutienė dirba Visuomenės mokslų informacijos centre, kur rašo ir redaguoja referatus apie lietuvių kalbotyros darbus.

Kazys Pakalka „Lietuvių kalbos žodyno“ kolektyve darbuojasi beveik dvidešimt metų. Dar studijuodamas Vilniaus universitete, savo profesoriaus, žodyno tuometinio vyriausiojo redaktoriaus J. Balčikonio raginamas, jis labai aktyviai rinko žodžius iš gimtojo Daugėliškio (Ignalinos r.). Be žodyno darbo, Pakalka visą laiką domėjosi lietuvių leksikografijos istorija. Parašė vertingą diplominį darbą „D. Poškos kalbiniai darbai“ (V., 1953; rankraštis). 1965 m. apgintoje kandidatinėje disertacijoje „Pirmasis lietuvių kalbos žodynas (Konstantino Širvydo „Dictionarium trium linguarum“ 1629 m.)“[28] jis nustatė šio lietuvių leksikografijos paminklo lenkiškosios dalies šaltinį, tyrinėjo žodyno naujadarus, tarminį pagrindą ir kitas problemas[29].

1973 m. Pakalka paskelbė straipsnį, kuriame labai argumentuotai įrodinėja, kad Širvydo žodynas buvo išleistas ne 1629 m., kaip iki šiol teigiama, bet apie 1620 metus[30].

Žinoma, svarbiausias Pakalkos nuopelnas lietuvių kalbotyrai – veikalo „Pirmasis lietuvių kalbos žodynas“ (V., 1979) parengimas spaudai. Šiame nepaprastai kruopščiai parengtame ir „Mokslo“ leidyklos labai gražiai išleistame veikale pateikiamas K. Širvydo žodyno „Dictionarium trium linguarum“ 1642 m. leidimo fotografuotinis tekstas, lietuviškų žodžių rodyklė, sudaryta remiantis visais K. Širvydo žodynų leidimais, ir platus studijinis Pakalkos straipsnis apie šį mūsų leksikografijos paminklą[31].

[27] Tolutienė B. Antanas Juška leksikografas. – LiK, 1961, 5, p. 87–377.

[28] Balčikonis. R. r., 1, p. 367–370.

[29] Pakalka K. Iš K. Širvydo „Dictionarium trium linguarum“ žodyno istorijos. – LKK, 1960, 3, p. 277–287; Dėl K. Sirvydo žodyno „Dictionarium trium linguarum“ lenkiškosios–lotyniškosios dalies šaltinio. – MA Darbai, 1960, 1(8), p. 217–221; K. Širvydo „Dictionarium trium linguarum“ naujadarai. – LKK, 1961, 4, p. 281–300; Iš K. Širvydo naujadarų plitimo istorijos. – LKK, 1975, 16, p. 240–244, ir kt.

[30] Pakalka K. Apie defektinį trikalbį K. Širvydo žodyną. – MA Darbai, 1973, 4(45), p. 131–142; plg. t.p. Balašaitis A., Pakalka K. Dar dėl K. Sirvydo defektinio žodyno leidimo datos. – Blt., 1976, 12(2), p. 171–175.

[31] Balašaitis A. Mūsų pirmasis žodynas. – Pergalė, 1980, Nr. 5, p. 179–182.

Rašo Pakalka taip pat įvairiais kalbos kultūros, leksikos istorijos klausimais.

Antanas Balašaitis į akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ kolektyvą įsijungė 1960 m. Prieš tai, mokydamasis Lietuvių kalbos ir literatūros instituto aspirantūroje, jis parašė kandidatinę disertaciją „Lietuvių kalbotyros terminų istorija“ (apginta 1961 m.). Disertacijos tema Balašaitis paskelbė nemaža straipsnių[32].

Balašaitis labai daug rašo kalbos kultūros klausimais. Jis yra periodinio leidinio „Mūsų kalba“ redaktorių kolegijos narys. Paskelbė Balašaitis ir įvairių kalbotyros veikalų recenzijų.

Drauge su kitais jis rašė „Lietuvių kalbos žodyno“ VIII–XII tomų tekstus, nuo XI tomo – redakcinės kolegijos narys.

Klementina Vosylytė, galėtume sakyti, pakeitė „Lietuvių kalbos žodyno“ kolektyve savo tetą Bronę Vosylytę. Be žodyno darbo, K. Vosylytė sėkmingai tyrinėja lietuvių kalbos frazeologizmus. Iš šios srities 1973 m. apgynė kandidatinę disertaciją („Lietuvių kalbos lyginamieji frazeologizmai“) ir paskelbė daug straipsnių[33].

K. Vosylytė drauge su kitais sudarė „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyną“ (V., 1963). Ji daug prisidėjo prie „Lietuvių kalbos atlaso“ medžiagos rinkimo (ištyrė 17 gyvenamųjų punktų).

Paskelbė Vosylytė taip pat lingvistikos darbų recenzijų, straipsnių toponimikos, kalbos kultūros klausimais.

Irena Ermanytė drauge su kitais rašė žodyno IX–XII tomų tekstą. Ji taip pat yra „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyno“ bendraautorė. Ermanytė, be to, yra viena iš pagrindinių „Lietuvių kalbos atlaso“ medžiagos rinkėjų (ištyrė 21 punktą). Paskelbė straipsnių toponimikos, kalbos kultūros klausimais.

Kazimieras Eigminas yra rašęs žodyno tekstą. Be to, jis šiam veikalui aiškina nelietuviškų žodžių kilmę. Šiaip Eigminas daugiausia tyrinėja lietuvių kalbos gramatikų istoriją. Pirmiausia čia minėtini jo straipsniai apie 1737 m. Vilniuje išleistą „Lietuvos kalbų visetą“ („Universitas lingvarum Litvaniae“)[34]. Šį įdomų lietuvių kalbotyros paminklą Eigmi-

[32] Balašaitis A. Lietuvių dialektologijos terminai. – MA Darbai, 1959, 2(7), p. 205–224; Lietuvių kalbos akcentologijos terminai. – Ten pat, 1960, 1(8), p. 199–209; Lietuvių kalbos fonetikos terminai. – Ten pat, 1961, 1(10), p. 183–206; Simonas Daukantas – lietuviškos gramatinės terminijos pradininkas. – LKK, 1966, 8, p. 203–209; Iš lietuvių kalbotyros terminų istorijos. – Ten pat, 1975, 16, p. 232–239; Balašaitis A., Pakalka K. Filologijos terminai K. Sirvydo žodyne „Dictionarium trium linguarum“. – MA Darbai, 1960, 1(8), p. 211–216.

[33] Vosylytė K. Iš liaudies kalbos palyginimų. – KK, 1970, 18, p. 75–85; Iš lyginamųjų frazeologizmų lobyno. – Ten pat, 1970, 19, p. 80–90; Ten pat, 1972, 22, p. 58–69; Lietuvių kalbos lyginamųjų frazeologizmų santykis su aplinka. – LKK, 1972, 13, p. 99–109; Lietuvių kalbos lyginamųjų frazeologizmų sinonimai. – MA Darbai, 1972, 3(40), p. 161–170, ir kt.

[34] Eigminas K. Anoniminės 1737 m. lietuvių kalbos gramatikos „Universitas lingvarum Litvaniae“ tarmės klausimu. – MA Darbai, 1960, 1(8), p. 163–173; Anoniminė 1737 m. lietuvių kalbos gramatika „Universitas lingvarum Litvaniae“. – MK, 1975, 3, p. 13–17; Anoniminės 1737 m. lietuvių kalbos gramatikos „Universitas lingvarum Litvaniae“ santykis su kitomis to meto gramatikomis. – MA Darbai, 1979, 1(66), p. 135–147.

nas išvertė į lietuvių kalbą, parašė plačią įžangą, komentarus („Universitas lingvarum Litvaniae“. V., 1981).

Iš lotynų kalbos Eigminas išvertė ir D. Kleino 1653 m. „Grammatica Litvanica“. Vertimas buvo paskelbtas leidinyje „Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. 1653 metai“ (V., 1957).

Nemaža rašo Eigminas įvairiais toponimikos, kalbos istorijos, kalbos kultūros klausimais.

Jonas Klimavičius drauge su kitais rašė žodyno VIII–X tomų tekstą, vėliau perėjo dirbti į terminologijos sritį. Šis kalbininkas paskelbė vertingų straipsnių lietuvių kalbos istorijos, leksikos, terminologijos, o ypač kalbos kultūros klausimais[35].

Henrikas Kubilius taip pat drauge su kitais rašė žodyno VIII–X, XII tomų tekstą. Jis, remdamasis išleistais akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ tomais, paskelbė įdomų šiuo metu siaurai vartojamų, tačiau galinčių praturtinti literatūrinę kalbą lietuviškų žodžių rinkinį[36].

Prie akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ rengimo įvairiu darbu nemažai yra prisidėję taip pat: Dominykas Urbas, Domas Lukšys, Adelė Valeckienė, Irena Latvytė, Angelė Vilutytė, Teresė Valiuvienė, Milda Lenkevičiūtė, Zita Šimėnaitė, Elena Ažusienienė, Bronė Zlatkutė ir kt.

Be minėtųjų, kaip labai aktyvius žodžių rinkėjus reikėtų dar nurodyti: Kazį Račiūną, Eleną Grinaveckienę, Vladą Grinaveckį, Aloyzą Vidugirį, Joniną Lipskienę, Aldoną Jonaitytę, Aleksą Girdenį, Eleną Skaudvilaitę, Birutę Vanagienę, Vytautą Sirtautą, Vytautą Būdą, Joną Vasiliauską, Albiną Ruzgą, Jurgį Kirvelį, Vandą Kuliešienę, Eleną Kundrotienę, Oną Sedelskytę, Albertą Dilį, Valę Rutkauskaitę, Ameliją Urbienę, Česlovą Grendą, Kęstutį Balčiūną, Joną Jurevičių, Joną Šukį, Bronių Peleką ir kt.[37]

Atskirai minėtinas tiesiog legendinis žodžių rinkėjas Matas Untulis (1889–1952). Šis pažangus pedagogas ir visuomenės veikėjas vien iš savo gimtųjų Šačių (Skuodo r.) ir gretimų apylinkių yra surinkęs per 50 tūkstančių žodžių. Dirbdamas Vilniuje Lietuvių mokslo draugijoje, Untulis organizavo žodžių rinkimą Vilniaus krašte. Į šį darbą įtraukė taip pat savo mokinius: J. Aidulį, A. Grišką, J. Židelį. Įdomu, jog, mokytojaudamas Telšių gimnazijoje, Untulis kalbotyra susidomėti paskatino būsimąjį kalbininką A. Salį.

M. Untulis ir žuvo rinkdamas žodžius. Šviesų šio žmogaus paveikslą autobiografijoje įamžino buvęs jo mokinys rašytojas Jonas Šimkus[38].

[35] Klimavičius J. Kai kurie superlatyviškumo reiškimo atvejai lietuvių kalboje. – Klb., 1962, 4, p. 159–170; Dėl kai kurių leksinių tarmybių literatūrinės formos. – LKK, 1966, 8, p. 169–172; Dėl kai kurių žodžių literatūrinės formos ir kirčio. – Ten pat, 1970, 12, p. 189–193; Tarptautinių ir lietuviškųjų terminų sinonimija terminografijoje. – Ten pat, 1975, 16, p. 91–123; Lie. *gúogis* (*kúõgis*) ir *kr(i)ùkininkas*. – Blt., 1970, 6(1), p. 57; Žirgo mįslę menant. – Ž. ir žm., p. 69–77; Aistės – Kalevalos šalies marčios. – Žm. ir k., p. 102–119, ir kt.

[36] Kubilius H. Iš žodžių lobyno. – Ž. ir žm., p. 12–33; Žm. ir k., p. 32–46.

[37] Balašaitis A. Žodžių rinkimas „Lietuvių kalbos žodynui“. – MK, 1972, 2, p. 15–20.

[38] Tarybų Lietuvos rašytojai. M–Ž. – V., 1977, p. 381–395; plg. t.p. Aidulis J. Gyvenimas, pašvęstas kraštotyrai. – Kn.: Kraštotyra, V., 1966, p. 193–204.

KITI LEKSIKOGRAFIJOS DARBAI

Anuomet reikšmingas lietuvių leksikografijos darbas buvo 1948 m. išleistas „Lietuvių kalbos rašybos žodynas“ (red. K. Gasparavičius, N. Grigas, J. Lazauskas (ats. red.), K. Ulvydas, A. Žirgulys. K., 1948). Tiesą sakant, šio veikalo pavadinimas ne visiškai atspindi jo turinį. Tai buvo tam tikras lietuvių kalbos vadovas ar nedidelė enciklopedija. Jame buvo pateikti rašybos, skyrybos, kirčiavimo, lyčių vartojimo pagrindai, platoka tarmių apybraiža, vardynas ir kirčiuotas maždaug 5 tūkstančių žodžių žodynas. Šis veikalas ilgą laiką buvo labai paranki mokymo priemonė studentams lituanistams[39].

„Lietuvių kalbos rašybos žodyno“ sudarytojas buvo Alfonsas Kalnius. Jis parašė ir didesnę veikalo dalį („Rašybą“, „Skyrybą“, „Kirčiavimą“, „Lyčių vartojimą“, „Žodyną“). „Vardyną“ parašė Matas Jurkynas, „Lietuvių kalbos tarmes“ – Juozas Tarvydas[40].

Ypač didelės reikšmės lietuvių kalbos norminimui turėjo 1954 m. LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto išleistas „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ (red. kolegija: J. Balčikonis, K. Korsakas, B. Larinas, J. Kabelka, J. Kruopas (ats. red.), A. Lyberis, K. Ulvydas. V., 1954). Tai stambus (apie 45 tūkstančių žodžių) aiškinamasis lietuvių kalbos žodynas[41].

Dar svarbesnis mūsų leksikografijos laimėjimas buvo 1972 m. pasirodęs naujas „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ leidimas (red. kolegija: J. Kruopas (ats. red.), A. Lyberis, D. Lukšys, J. Paulauskas, J. Senkus, K. Ulvydas). Struktūra pastarasis leidimas maža kuo skiriasi nuo pirmojo, tačiau jo apimtis gerokai padidėjo: yra apie 60 tūkstančių žodžių.

„Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ – taip pat ilgų metų mūsų leksikografų darbas. Jo pirmosios redakcijos rankraštį parengė N. Grigas, A. Kučinskaitė ir A. Lyberis. Vėliau prie jo tobulinimo prisidėjo nemažas leksikografų ir įvairių mokslo sričių specialistų būrys. Ypač daug darbo į šį veikalą įdėjo jo atsakingasis redaktorius J. Kruopas.

Tarybų valdžios metais buvo labai daug išleista ir įvairių dvikalbių žodynų, iš kurių ypač minėtini: Ch. Lemcheno „Rusų—lietuvių kalbų žodynas“ (V., 1949; II leid. – V., 1955), V. Barono, V. Galinio „Rusų—lietuvių kalbų žodynas“ (V., 1967, I–II), A. Lyberio „Lietuvių—rusų kalbų žodynas“ (V., 1971), D. Šlapoberskio „Vokiečių—lietuvių kalbų žodynas“ (V., 1963), A. Juškienės, M. Katilienės, K. Kaziūnienės „Prancūzų—lietuvių kalbų žodynas“ (V., 1976), J. Balkevičiaus, J. Kabelkos „Latvių—lietuvių kalbų žodynas“ (V., 1977), A. Laučkos, B. Piesarsko, E. Stasiulevičiūtės „Anglų–lietuvių kalbų žodynas“ (V., 1975), B. Pie-

[39] Kruopas J. (Rec.) – Tarybinė mokykla, 1949, Nr. 4, p. 45–48; Drotvinas. Apžv., p. 17–18.

[40] Žirgulys A. Prie redaktoriaus stalo. – V., 1979, p. 38–44.

[41] Drotvinas. Apžv., p. 18–23; Urbutis V. Dėl „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“. – Pergalė, 1956, Nr. 1, p. 118–122; Lebedys J. Lituanistikos baruose. – V., 1972, t. 2, p. 132–139.

sarsko, B. Svecevičiaus „Lietuvių—anglų kalbų žodynas“ (V., 1979), V. Vaitkevičiūtės „Lenkų–lietuvių kalbų žodynas“ (V., 1979) ir kt.[42]

Vienas žymiausių mūsų leksikografų Chackelis Lemchenas paskelbė labai vertingą, dar prieš Antrąjį pasaulinį karą parašytą darbą „Lietuvių kalbos įtaka Lietuvos žydų tarmei“ (V., 1970), kuriame nagrinėjami lietuvių kalbos skoliniai, užfiksuoti Lietuvos žydų kalboje[43]. Minėtina taip pat, kad Lemchenas, kaip didžiai prityręs leidyklos redaktorius, redagavo daugelį svarbių mūsų kalbotyros darbų, tarp jų ir akademinę „Lietuvių kalbos gramatiką“ (V., 1965–1971, I–III).

TERMINOLOGIJOS DARBAS

Tarybų Lietuvoje nepaprastai suintensyvėjo terminologijos darbas. Jam koordinuoti ir aktyvinti 1971 m. LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku prie Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Prezidiumo įsteigta tarpžinybinė Terminologijos taryba. Taryboje yra keturios sekcijos: 1) visuomenės, 2) gamtos, 3) fizikos ir matematikos, 4) technikos mokslų. Terminologijos tarybai vadovauja kalbininkas akademikas V. Mažiulis. Kuriant terminus įvairių sričių specialistams, nemaža padėjo ir prie LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto 1952 m. įsteigta Terminologijos komisija. Jai vadovavo J. Kruopas.

Lietuvoje jau išleista apie keturiasdešimt įvairių terminų žodynų. Pirmiausia čia reikėtų paminėti akademiko P. Brazdžiūno vadovaujamo fizikų kolektyvo parengtą kapitalinį „Fizikos terminų žodyną“ (V., 1979). Tai apie 19 tūkstančių lietuvių–rusų–anglų–vokiečių kalbų šios mokslo srities terminų žodynas. Panašios apimties yra ir profesoriaus S. Pavilonio vadovaujamo medikų kolektyvo parengtas „Medicinos terminų žodynas“ (V., 1980).

Išleisti taip pat: chemijos, botanikos, geologijos ir fizinės geografijos, politechnikos, skaičiavimo technikos, ekonomikos, teisės, žemės ūkio, melioracijos, tekstilės, muzikos, sporto, anglų—lietuvių kalbų ekonomikos ir kiti terminų žodynai.

Šioje srityje ypač daug pasidarbavo atskirų sričių specialistai: A. Buračas, J. Čeičys, J. Dagys, K. Daukšas, V. Gudelis, A. Krutulys, K. Meškauskas, A. Novodvorskis, A. Žiurlys ir kt.[44]

Neužmirštamos ir teorinės lietuvių terminologijos problemos. Jas ypač intensyviai tyrinėjo kalbininkai K. Gaivenis ir S. Keinys.

[42] Drotvinas. Apžv., p. 31–33; Kruopas J. Tautų ir kalbų draugystės atspindžiai lietuvių leksikografijoje. – MK, 1973, 7. p. 3–12; Macaitis J. Žodynų leidimas Lietuvoje. – Ten pat, p. 12–14; Brocki Z. Wydawnictwa leksykograficzne Białoruskiej SRR, Litewskiej SRR i Łotewskiej SRR w latach 1948–1970. – ABS1, 1976, 10, p. 363–375.

[43] Aristė P. (Rec.)– Blt., 1970, 6(2), p. 250–252.

[44] Drotvinas. Apžv., p. 25–29; Круопас И. Р., Гайвенис К. Б. Терминологическая работа и подготовка терминологических словарей в Литовской ССР. – В кн.: Вопросы разработки научно-технической терминологии. Рига, 1973, с. 23–36.

Kazimieras Gaivenis 1969 m. apgynė kandidatinę disertaciją „Sudėtiniai terminai dabartinėje lietuvių kalboje“. Tiek šiuo, tiek ir kitais terminologijos klausimais jis paskelbė daugybę straipsnių[45]. Daug rašo Gaivenis ir lietuvių kalbos kultūros reikalais.

Stasys Keinys 1968 m. apgynė kandidatinę disertaciją „Lietuviškų vienažodžių terminų darybos tipai“[46]. Disertacijos tema bei kitais terminologijos klausimais jis išspaudino nemaža straipsnių[47]. Ypač vertinga jo studija „Priesaginė lietuviškų terminų daryba“[48]. Paskelbė Keinys įdomių kalbotyros darbų recenzijų. Rašo jis ir kalbos kultūros klausimais. Išleido labai informatyvią, gyvai parašytą knygelę „Terminologijos abėcėlė“ (V., 1980).

Lietuvių terminologijos problemas tyrinėja taip pat A. Kaulakienė, J. Klimavičius, P. Kniūkšta, A. Kučinskaitė, A. Piročkinas ir kt. Darbą apie lietuvių kalbotyros terminų istoriją, kaip minėjome, yra parašęs A. Balašaitis.

AKADEMINĖ „LIETUVIŲ KALBOS GRAMATIKA“

Ir lietuvių kalbos mokslui, ir praktikai didžiulę reikšmę turėjo vokiečių kalba parašytos ir XIX a. antrojoje pusėje išleistos A. Šleicherio ir A. Kuršaičio gramatikos. Svarbus lietuvių kalbos laimėjimas buvo K. Jauniaus gramatikos lietuvių ir rusų kalbomis paskelbimas. Nepaprastai reikšmingas tiek kalbos mokslo, tiek ir kalbos norminimo etapas buvo J. Jablonskio lietuvių kalbos vadovėliai. Tačiau šie dar pirmaisiais mūsų amžiaus dešimtmečiais paskelbti darbai, o juo labiau minėtos A. Šleicherio ir F. Kuršaičio gramatikos, jau negalėjo atitikti dabartinio kalbos mokslo ir praktikos interesų. Reikėjo parašyti tokią lietuvių kalbos gramatiką, kuri galėtų apibendrinti visus ankstesniuosius lietuvių kalbos struktūros tyrinėjimus, aprėpti visą faktinę medžiagą, per pastaruosius dešimtmečius sukauptą tiek iš mūsų tarmių, tiek iš grožinės literatūros kūrinių. Tai buvo iš tikrųjų sunkus uždavinys. Tačiau jį lengvino tai, kad pirmaisiais pokario dešimtmečiais atskirais lietuvių kalbos gramatikos klausimais buvo parašyta ir apginta keliolika kandidatinių disertacijų, paskelbta dešimtys vertingų straipsnių. Pamažu susiformavo specialistų kolektyvas, kuris galėjo imtis šio uždavinio.

[45] Gaivenis K. Dėl sudėtinių terminų pateikimo ir apibrėžimų „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“. – LKK, 1966, 8, p. 225–229; Iš 2 ir 3 dėmenų sudarytų sudėtinių terminų tipai dabartinėje lietuvių kalboje. – MA Darbai, 1968, 3(28), p. 109–120; Dėl vieno terminologinio mažmožio K. Būgos ir E. Frenkelio raštuose. – LKK, 1970, 12, p. 193–194; Dvižodžiai sudėtiniai terminai dabartinėje lietuvių kalboje. – Ten pat, 1975, 16, p. 57–89; Nauji lietuviški vabzdžių pavadinimai. – Ten pat, 1979, 19, p. 131–142, ir kt.

[46] Lebedys J. Lituanistikos baruose. – V., 1972, t. 2, p. 148–152.

[47] Keinys S. Lietuvių terminologijos kūrimo apžvalga (iki 1940 m.). – Klb., 1967, 18, p. 5–34; Kurie-ne-kurie terminų darybos bruožai. – Ten pat, 1974, 25(1), p. 37–42; Galūninė terminų daryba. – LKK, 1979, 19, p. 155–183, ir kt.

[48] Keinys S. Priesaginė lietuviškų terminų daryba. – LKK, 1975, 16, p. 7–56.

1958 m. LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institute buvo įsteigtas dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos skyrius, kurio pagrindinis tikslas ir buvo artimiausiu laiku parengti akademinę lietuvių kalbos gramatiką. Jau iš karto atskirų gramatikos skyrių autoriais buvo numatyti ne tik instituto darbuotojai, bet ir respublikos aukštųjų mokyklų (Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto ir Vilniaus pedagoginio instituto) dėstytojai, plačiau tyrinėję vieną ar kitą lietuvių kalbos gramatikos problemą. Visam gramatikos rengimui ėmėsi vadovauti K. Ulvydas.

1965 m. išėjo pirmasis akademinės „Lietuvių kalbos gramatikos" tomas. Gramatikos pobūdį geriausiai nusako pačių gramatikos rengėjų žodžiai.

„Ši Gramatika, – rašoma veikalo pratarmėje, – yra aprašomojo-norminio tipo. Jos uždavinys – moksliškai aprašyti dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos fonetinę ir gramatinę sandarą, atskleisti būdingiausius fonetinės ir gramatinės sandaros raidos polinkius ir išryškinti, kiek tatai įmanoma, fonetines, morfologines (tiek kaitybines, tiek darybines) ir sintaksines normas. Žodyno normos čia liečiamos tiek, kiek jos susijusios su fonetikos ir gramatikos dalykais.

Ši Gramatika remiasi dabartine lietuvių literatūrine kalba: visi joje duodami dėsniai pagrįsti pačia dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos fonetine ir gramatine sandara. Dabartinė lietuvių literatūrinė kalba – tai toji kalba, kuria spausdinamos knygos, leidžiami laikraščiai, rašomi įvairiausi raštai, kuri dėstoma mokyklose, skamba teatruose, radijo ir televizijos laidose, kuria išleidžiami į ekranus lietuviški kino filmai, kuri vartojama visame viešajame gyvenime ir pastaraisiais metais vis labiau įsigali net kaimo žmonių privačiame šeimos gyvenime, išstumdama ir niveliuodama tarmes"[49].

Nors ši gramatika, kaip minėta, remiasi dabartine literatūrine kalba, tačiau, norint geriau paaiškinti literatūrinės kalbos gramatinę sandarą, paryškinti gramatinių normų raidą, vienur kitur pateikiama ir tarminių faktų, nevengiama istorinių paaiškinimų.

Veikalo įvade (autorius K. Ulvydas) apžvelgiama gramatikos objektas, gramatikos skyriai, gramatikos ir fonetikos santykis, gramatinė sandara ir žodyninė sudėtis, gramatinės kategorijos, kalbos dalys ir kiti bendrieji teoriniai gramatikos klausimai. Plačiame fonetikos skyriuje, pasinaudojant Leningrado universiteto Filologijos fakulteto fonetikos laboratorijoje ir Lietuvių kalbos ir literatūros institute atliktų eksperimentų rezultatais, pirmą kartą lietuvių kalbotyros istorijoje taip detaliai aprašomi lietuvių kalbos garsai (ypač garsai kalbos sraute), skiemens, kirčio ir priegaidės klausimai, aptariamos lietuvių kalbos fonemos.

Morfologijos skyriuje išsamiai išnagrinėtos keturios kalbos dalys: daiktavardis, būdvardis, skaitvardis ir įvardis.

Pirmojo „Lietuvių kalbos gramatikos" tomo autoriai: A. Laigonaitė, V. Mažiulis, K. Ulvydas, V. Urbutis, V. Vaitkevičiūtė, A. Valeckienė. Vyriausiasis redaktorius – K. Ulvydas.

[49] Lietuvių kalbos gramatika / Vyr. redaktorius K. Ulvydas. – V., 1965, t. I, p. 3–4.

1971 m. iš spaudos išėjo antrasis tomas, skirtas veiksmažodžiui, prieveiksmiui, dalelytei, prielinksniui, jungtukui, jaustukui ir ištiktukui.

Antrojo tomo autoriai: V. Ambrazas, P. Bernadišienė, Z. Dumašiūtė, P. Gailiūnas, E. Galnaitytė, I. Jašinskaitė, V. Labutis, J. Paulauskas, J. Pikčilingis, N. Sližienė, K. Ulvydas, A. Valeckienė, E. Valiulytė, J. Žukauskaitė. Vyriausiasis redaktorius – K. Ulvydas.

Pagaliau 1976 m. šis milžiniškas darbas buvo baigtas: išleistas trečiasis, sintaksei skirtas, akademinės gramatikos tomas.

Trečiojo tomo autoriai: V. Ambrazas, Z. Dumašiūtė, D. Juodelytė, P. Kniūkšta, V. Labutis, A. Ružė, N. Sližienė, J. Statkevičienė, A. Valeckienė, E. Valiulytė. Redakcinė kolegija: vyr. redaktorius K. Ulvydas, V. Ambrazas, A. Valeckienė.

Būtų labai sunku išskaičiuoti visa, kas šioje gramatikoje nauja, kuo ji skiriasi nuo ankstesniųjų lietuvių kalbos gramatikų. Aišku viena, kad daugiau kaip tris šimtmečius trukusioje mūsų gramatikų istorijoje šis veikalas užima iš tikrųjų unikalią vietą. Vien savo apimtimi jis yra bent keletą kartų didesnis už bet kurią ankstesnę mokslinio ar praktinio pobūdžio lietuvių kalbos gramatiką.

Būdama aprašomojo-norminio tipo, ši gramatika ne tik geriausiai atspindi smulkiausias dabartinės lietuvių kalbos vartosenos detales, bet kartu yra patikimas išeities taškas ir istoriniams lietuvių kalbos struktūros tyrinėjimams. Žinoma, galima ginčytis dėl atskirų gramatikos sandaros dalykų, medžiagos pateikimo kriterijų, vienų ar kitų formulavimų, tačiau būtina pripažinti, jog šis veikalas yra ne tik milžiniškas lietuvių kalbotyros, bet ir nacionalinės kultūros laimėjimas.

Nors akademinę „Lietuvių kalbos gramatiką“ rašė net dvidešimt du autoriai, veikalas tiek medžiagos išdėstymu, tiek formulavimais, rašymo maniera yra vieningas. Skaitydamas jį gali pagalvoti, jog tai vieno žmogaus darbas. Suprantama, tai didžiulis redaktorių, ypač vyriausiojo redaktoriaus K. Ulvydo, nuopelnas.

V. Ambrazui, N. Sližienei, K. Ulvydui, V. Urbučiui, A. Valeckienei, E. Valiulytei už šį darbą 1977 m. buvo paskirta Respublikinė premija[50].

Kaip minėta, daugumas gramatikos autorių, prieš rašydami šio veikalo skyrius, jau buvo parašę plačius lietuvių kalbos fonetikos, morfologijos ar sintaksės tyrinėjimus. Gramatikos darbas jiems buvo tartum ankstesnių tyrinėjimų apibendrinimas. Beveik visi autoriai taip pat yra paskelbę daugybę straipsnių įvairiais kalbos kultūros, norminimo, terminologijos ir kitais klausimais.

Dalies gramatikos autorių (V. Ambrazo, A. Laigonaitės, V. Mažiulio, J. Paulausko, J. Pikčilingio, K. Ulvydo, V. Urbučio) mokslinė veikla

[50] Plačiau apie gramatiką plg.: Drotvinas. Apžv., p. 46–53; Girdenis A., Žulys V. (Rec.) – Blt., 1973, 9(2), p. 203–214; Ambrazas V., Sližienė N., Valeckienė A. Keletas svarstytinų lietuvių kalbos morfologijos klausimų. – Ten pat, 1974, 10(2), p. 177–186; Girdenis A., Žulys V. Laiškas redakcijai. – Ten pat, 1975, 11(2), p. 229–230; Drotvinas V., Grinaveckis V. (Rec.) – Tarybinė mokykla, 1972, Nr. 12, p. 26–29; Būda V. (Rec.) – Klb., 1978, 29(1), p. 113–121.

bus aptarta tolesniame šios knygos skyriuje, o čia norėtųsi trumpai supažindinti su keliais kitais.

Nijolė Sližienė daugiausia tyrinėja dabartinės lietuvių kalbos problemas. Tam tikro atgarsio mūsų kalbotyroje susilaukė jau ir diplominis jos darbas „Priesagos *-inis* būdvardžiai dabartinėje lietuvių kalboje“[51].

1965 m. Sližienė apgynė kandidatinę disertaciją „Sudurtinės veiksmažodžių formos lietuvių literatūrinėje kalboje“. Šia tema paskelbė keletą vertingų straipsnių[52]. Detaliai nagrinėdama dabartinės kalbos vartoseną, ji atkreipia dėmesį ir į tam tikrus sudurtinių formų vartosenos skirtumus XVI – XVII a. lietuvių kalbos rašto paminkluose, pavyzdžiui, nurodo, jog juose labai retos sudurtinės pradėtinės formos, o gana gajos formos, sudarytos su esamojo laiko veikiamuoju dalyviu be afikso *be-*; šalia formų su esamojo laiko dalyviu kiek dažniau negu dabar vartojamos artimą reikšmę turinčios eigos veikslo veiksmažodžių formos su būtojo laiko dalyviu.

Akademinei „Lietuvių kalbos gramatikai“ Sližienė parašė skyrius apie veiksmažodžių rūšies kategoriją, sudurtines formas, bendratį, siekinį, būdinį, paprastąjį, suvestinį tarinį, bejungtukius sakinius, mišriuosius sudėtinius sakinius.

Sližienė yra viena iš praktikos reikalams skirto veikalo „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba“ (V., 1976) autorių: parašė visą rašybos skyrių ir sudarė žodynėlį.

Pastaruoju metu kalbininkė tyrinėja veiksmažodžio valentingumą – gebėjimą prisijungti kitus žodžius. Ji jau paskelbė straipsnių, kuriuose apžvelgiama šios problemos tyrinėjimo istorija, būdingieji veiksmažodžių valentingumo bruožai, jo nustatymas ir reikšmė sakinio struktūrai[53].

Sližienė taip pat labai daug rašo įvairiais kalbos kultūros klausimais.

Valerijos Vaitkevičiūtės pagrindinė veiklos sritis – eksperimentinė fonetika ir leksikografija.

Leningrado universiteto aspirantūroje, L. Zinderio vadovaujama, ji parašė kandidatinę disertaciją „Lietuvių literatūrinės kalbos priebalsiai“. Pagrindiniai disertacijos teiginiai išdėstyti 1957 m. plačiame straipsnyje „Lietuvių literatūrinės kalbos priebalsinių fonemų sudėtis“ (LKK, 1, p. 5 – 66). Trumpai palietusi fonemos supratimą, priebalsinių fonemų skaičiaus nustatymo problemą, Vaitkevičiūtė pateikia eksperimentiniais tyrinėjimais pagrįstą literatūrinės kalbos priebalsinių fonemų klasifikaciją.

[51] Balčikonis. R.r., l, p. 270 – 272; Kniūkšta P. Priesagos *-inis* būdvardžiai. – V., 1976, p. 4.

[52] Sližienė N. Apie sudurtines pradėtines veiksmažodžių formas. – LKK, 1961, 4, p. 67 – 72; Apie sudurtines atliktines veiksmažodžio laikų ir nuosakų formas lietuvių literatūrinėje kalboje. – Ten pat, 1964, 7, p. 81 – 95; Lietuvių literatūrinės kalbos sudurtinių veiksmažodžių formų struktūra. – Ten pat, 1967, 9, p. 63 – 84; Sudurtinių neveikiamųjų veiksmažodžio formų reikšmės ir vartojimas. – Ten pat, 1974, 15, p. 77 – 89, ir kt.

[53] Sližienė N. Veiksmažodžių valentingumo klausimu. – LKK, 1978, 18, p. 107 – 123; Subjektinimo ir objektinimo vaidmuo nustatant lietuvių kalbos veiksmažodžių sintaksinį valentingumą. – MA Darbai, 1980, 1(70), p. 93 – 105.

Tyrinėjo Vaitkevičiūtė ir literatūrinės kalbos vokalizmą: balsių ir dvibalsių kiekybės bei jų klasifikacijos klausimus[54].

Tačiau svarbiausias Vaitkevičiūtės fonetikos darbas – tai akademinės „Lietuvių kalbos gramatikos" fonetikos skyrius, kuriame ji pasinaudojo ir ankstesniais savo tyrinėjimais.

Vaitkevičiūtės nuomone, lietuvių kalboje yra 65 fonemos – 12 balsinių, 8 dvibalsinės ir 45 priebalsinės. Šiai nuomonei kiti tyrinėtojai nepritaria[55].

Minėtini Vaitkevičiūtės straipsniai įvairiais kirčiavimo, sakinių intonacijos, sintaksės, tarties klausimais[56].

Vaitkevičiūtė yra ir dviejų leksikografijos veikalų autorė. 1964 m. išėjo jos didelis (apie 50 000 žodžių) „Lenkų–lietuvių kalbų žodynas" (V., 1964). Pastarasis žodynas buvo sudarytas daugiausia remiantis M. Rozvadovskio redaguotu „Lenkų–rusų kalbų žodynu" („Польско-русский словарь". M., 1958) ir J. Talmanto „Lenkų–lietuvių kalbų žodynu" (V., 1955).

1979 m. buvo išleistas dar didesnis (apie 70 000 žodžių) Vaitkevičiūtės „Lenkų–lietuvių kalbų žodynas", kurį sudarydama autorė rėmėsi naujausiu kapitaliniu lenkų leksikografijos veikalu, akademiko V. Doroševskio redaguotu aiškinamuoju „Lenkų kalbos žodynu" „(Słownik języka polskiego". Warszawa, 1958–1969, I–XI). Pastarasis Vaitkevičiūtės žodynas – svarbus lietuvių leksikografijos pasiekimas.

Didelis minėtų Vaitkevičiūtės žodynų privalumas, jog visa lietuviška medžiaga kirčiuota.

Elenos Valiulytės tyrinėjimų sritis – lietuvių kalbos prielinksniai. 1966 m. ji apgynė kandidatinę disertaciją „Galininko prielinksnių reikšmės ir vartojimas dabartinėje lietuvių kalboje". Apie galininko ir kitų prielinksnių reikšmes bei vartoseną Valiulytė paskelbė daug straipsnių[57].

[54] Vaitkevičiūtė V. Lietuvių kalbos balsių ir dvibalsių ilgumas, arba kiekybė. – LKK, 1960, 3, p. 207–217; Lietuvių literatūrinės kalbos balsinės ir dvibalsinės fonemos. – Ten pat, 1961, 4, p. 19–47.

[55] Kazlauskas J. Lietuvių literatūrinės kalbos fonemų diferencinių elementų sistema. – Klb., 1966, 14, p. 73–81; Klimas A. Some Attempts to Inventory Lithuanian Phonemes. – In: Baltic Linguistics. University Park and London, 1970, p. 93–102.

[56] Vaitkevičiūtė V. Kai kurios skatinimo rūšys ir jų reiškimo būdai lietuvių kalboje. – MA Darbai, 1964, 1(16), p. 219–229; Lietuvių literatūrinės kalbos klausiamieji sakiniai. – Ten pat, 1966, 1(20), p. 193–204; Die Intonationen der Anregungssätze im Litauischen. – Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, 1967, 20(4), p. 357–368; Geidžiamieji sakiniai. – LKK, 1967, 9, p. 133–138; Dvikirčiai ir trikirčiai žodžiai. – Ten pat, 1969, 11, p. 231–242.

[57] Valiulytė E. Prielinksnio *apie* reikšmės ir vartojimas dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje. – MA Darbai, 1964, 1(16), p. 243–252; Prielinksnio *į* reikšmės ir vartojimas dabartinėje lietuvių kalboje. – LKK, 1964, 7, p. 97–117; Prielinksnio *pro* reikšmės ir vartojimas dabartinėje lietuvių kalboje. – KK, 1963, 5, p. 52–62; Prielinksnių *pagal* ir *palei* reikšmės bei vartojimas dabartinėje lietuvių kalboje. – Ten pat, 1964, 7, p. 37–44; Prielinksnių vartojimas lyginimo santykiams reikšti. – LKK, 1967, 9, p. 85–95; Prielinksnio *prieš(priešais)* vartojimas dabartinėje lietuvių kalboje. – Ten pat, 1969, 11, p. 59–68; Žodžių junginiai su prielinksniu *per*. – Ten pat, 1974, 15, p. 91–106.

Jiems būdinga labai gausi faktinė medžiaga, surinkta iš geriausių mūsų literatūros kūrinių, tautosakos rinkinių, dabartinių tarmių.

Prielinksnio skyrių Valiulytė parašė ir akademinei „Lietuvių kalbos gramatikai". Apskritai Valiulytė yra viena iš pagrindinių šio veikalo autorių: be minėtojo, ji taip pat parašė skyrius apie veiksmažodinius, daiktavardinius, skaitvardinius, prieveiksminius junginius, apie papildinį ir kt.

Nemaža rašo Valiulytė ir įvairiais kalbos kultūros klausimais.

Zelma Dumašiūtė 1961 m. apgynė kandidatinę disertaciją „Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos veiksmažodžio vientisinio esamojo laiko reikšmė ir vartojimas". Šia tema ir kitais lietuvių kalbos veiksmažodžio vartosenos klausimais ji paskelbė nemaža vertingų straipsnių[58].

Akademinei „Lietuvių kalbos gramatikai" Dumašiūtė parašė skyrius apie laiko kategoriją, vienanarius sakinius, įterptinius žodžius ir posakius. Jos rašytų tarinio, veiksmažodžių junginių su linksniais, veiksmažodžių junginių su neasmenuojamosiomis veiksmažodžių formomis skyrių rankraščiais bei surinkta iliustracine medžiaga pasinaudojo vėliau kiti tuos skyrius rašę autoriai.

Knygai „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba" (V., 1976) Dumašiūtė parašė skyrybos skyriaus pirmąją redakciją.

Dumašiūtė išspausdino nemaža straipsnių įvairiais kalbos kultūros, ypač skyrybos klausimais.

Pranas Kniūkšta į darbą prie akademinės gramatikos įsitraukė vėliau negu kiti autoriai. Jis šiam veikalui parašė skyrių apie sudurtinį ir mišrųjį tarinį.

1971 m. apgintos kandidatinės disertacijos pagrindu jis išleido monografiją „Priesagos *-inis* būdvardžiai" (V., 1976). Joje nagrinėjama dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos būdvardžių su priesaga *-inis* daryba, reikšmės, gramatiniai sinonimai. Pateikiama detali šių reiškinių klasifikacija, išryškinamos pagrindinės jų raidos tendencijos. Nagrinėdamas šias problemas, autorius ypač stengiasi parodyti, kurie reiškiniai susiję su natūralia lietuvių kalbos raida ir kurie atsiradę dėl kokių nors pašalinių priežasčių. Kniūkštos monografija yra svarbi tiek lietuvių kalbos mokslui, tiek ir praktikai[59].

Monografijoje nebuvo liečiamos dabartinei kalbai ypač aktualios priesagos *-inis* būdvardžių kirčiavimo problemos. Tačiau šia tema Kniūkšta vėliau paskelbė straipsnį[60].

[58] Dumašiūtė Z. Išplėsto esamojo laiko vartojimas dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje. — MA Darbai, 1960, 1(8), p. 175—190; Perkeltinės reikšmės vientisinio esamojo laiko vartojimas dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje. — Ten pat, 1961, 1(10), p. 139—152; Apibendrintas esamasis laikas dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje. — Ten pat, p. 153—166; Dėl dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos eigos ir įvykio veikslo veiksmažodžių vartojimo esamuoju laiku. — Ten pat, 1962, 1(12), p. 227—247; Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos veiksmažodžio vientisinio būtojo kartinio ir būtojo dažninio laiko reikšmė bei vartojimas. — Ten pat, 1966, 1(20), p. 179—192; Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos veiksmažodžio asmens formų reikšmė ir vartojimas. — Ten pat, 1967, 1(21), p. 113—133, ir kt.

[59] Vitkauskas V. Nauja kalbotyros knyga. — Pergalė, 1977, Nr. 3, p. 178—180.

[60] Kniūkšta P. Iš daugiaskiemenių daiktavardžių sudarytų lietuvių kalbos priesagos *-inis* būdvardžių kirčiavimas. — MA Darbai, 1979, 4(69), p. 127—136.

Kniūkšta yra vienas pirmųjų lietuvių kalbininkų, kuris kiek plačiau domisi ir sociolingvistikos problemomis[61].

Labai daug šis kalbininkas rašo kalbos kultūros klausimais. Jo straipsniams būdinga geras kalbos jausmas, įtikinama argumentacija. Atskirai minėtini Kniūkštos straipsniai apie didįjį mūsų kalbininką Kazimierą Būgą, jo nuopelnus literatūrinei kalbai[62].

Kniūkšta padėjo parengti ir knygą „Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba" (V., 1976). Išleido knygelę „Rašytojas ir žodis" (V., 1981).

Pranas Gailiūnas (1913–1977) akademinei „Lietuvių kalbos gramatikai" parašė skyrių „Nuosakos kategorija". Su šia tema susijusi ir 1965 m. apginta jo kandidatinė disertacija „Dabartinės literatūrinės lietuvių kalbos veiksmažodžio tariamoji nuosaka. Reikšmės ir vartojimas". Disertacijos tema Gailiūnas paskelbė keletą straipsnių[63].

Tačiau pagrindinė Gailiūno tyrinėjimų sritis – lietuvių kalbos dėstymo metodika, kurios klausimais jis išspausdino daugybę straipsnių, įvairių mokymo priemonių. Svarbiausia iš jų – jau po autoriaus mirties išėjęs vadovėlis aukštosioms mokykloms „Lietuvių kalbos metodika" (V., 1977). Tai apskritai pirmasis šios disciplinos vadovėlis mūsų aukštosioms mokykloms.

Gailiūnas kartu su J. Žiugžda parašė keletą kartų išleistą lietuvių kalbos sintaksės vadovėlį vidurinėms mokykloms („Lietuvių kalbos gramatika". K., 1967).

Nemaža straipsnių Gailiūnas paskelbė ir įvairiais kalbos kultūros, įdomiosios kalbotyros klausimais[64].

Julija Žukauskaitė 1962 m. apgynė kandidatinę disertaciją „Prijungiamųjų jungtukų vartojimas lietuvių literatūrinėje kalboje". Šia tema paskelbė nemaža straipsnių[65]. Išleido knygelę „Jungtukas ir jo išskyrimo iš kitų tarnybinių kalbos dalių kriterijai" (V., 1967). Skyrių apie jungtuką Žukauskaitė parašė ir akademinei „Lietuvių kalbos gramatikai".

Žukauskaitė išspausdino straipsnių kalbos kultūros, lietuvių kalbos dėstymo metodikos klausimais.

[61] Kniūkšta P. Sociolingvistikos esmė ir problematika. – MA Darbai, 1976, 3(56), p. 143–153; Lingvistinis ir socialinis kodifikacijos santykis su norma. – LKK, 1979, 19, p. 85–91.

[62] Kniūkšta P. K. Būgos nuopelnai literatūrinei kalbai ir jo taikyti kalbos norminimo principai. – KK, 1979, 36, p. 9–24; Lietuvių kalbos dailintojas ir tyrinėtojas. – Pergalė, 1979, Nr. 11, p. 156–163.

[63] Gailiūnas P. Lietuvių kalbos veiksmažodžio nuosakų ir laikų klausimu. – Klb., 1962, 4, p. 65–78; Dėl lietuvių kalbos veiksmažodžio tariamosios nuosakos optatyvinės reikšmės vientisiniuose sakiniuose. – Ten pat, 1963, 6, p. 5–14; Tariamoji nuosaka šalutiniuose sakiniuose. – KK, 1962, 3, p. 3–10.

[64] Zinkevičius Z. Pranas Gailiūnas. – MK, 1977, 6, p. 60–62.

[65] Žukauskaitė J. Jungtuko *kad* dažnesni vartojimo atvejai. – Kn.: Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai. V., 1957, p. 170–189; Lietuvių literatūrinės kalbos jungtukas *jog*. – Klb., 1960, 2, p. 33–52; Laiko reikšmės jungtukų vartojimas dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje. – Ten pat, 1961, 3, p. 79–113; *Kaip* vartojimas jungiamuoju žodžiu ir jungtuku. – Kn.: Dabartinė lietuvių kalba. V., 1961, p. 217–278; Teigiamųjų ir neigiamųjų šalutinių sakinių su jungtukais *kol, kolei, iki, ligi* vartojimas. – KK, 1962, 3, p. 24–28.

Petronėlė Bernadišienė akademinei gramatikai parašė skyrių apie sangrąžinius veiksmažodžius. Šia tema („Sangrąžinių veiksmažodžių reikšmė ir vartojimas dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje“) ji 1962 m. apgynė kandidatinę disertaciją ir paskelbė straipsnių[66]. 1965 m. Bernadišienei buvo suteiktas LTSR nusipelniusios mokytojos vardas. Apskritai šią kalbininkę kaip nepaprasto takto ir talento dėstytoją mini jau daugiau negu trisdešimties laidų Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto absolventai.

Elzė Galnaitytė akademinei gramatikai parašė skyrių apie veiksmažodžių veikslų ypatybes. 1961 m. apgintoje kandidatinėje disertacijoje („Глаголы с приставкой *по-* в русском литературном языке XIX—XX вв. (соотносительно с родственными по образованию литовскими глаголами)“) ji nagrinėjo veiksmažodžio veiksius lietuvių ir rusų kalbose. Tiek jos parašytas gramatikos skyrius, tiek ir paskelbti straipsniai[67] sukėlė gyvą polemiką[68]. Apskritai veikslų problema yra viena iš painiausių mūsų gramatikos problemų, ir prie vieningos nuomonės, matyt, dar negreitai bus prieita[69].

Jadvyga Statkevičienė (Kareckaitė) 1967 m. apgynė kandidatinę disertaciją „Vienarūšės sakinio dalys dabartinėje lietuvių kalboje“. Šia tema ji paskelbė straipsnių[70] ir parašė skyrių akademinei gramatikai.

Vitas Labutis gramatikai parašė skyrius apie dalelytę, nominatyvinius, nepilnuosius, eliptinius, benarius sakinius. 1965 m. jis apgynė kandidatinę disertaciją „Dabartinės lietuvių kalbos dalelytės“. Disertacijos tema ir kitais lietuvių kalbos sintaksės klausimais Labutis paskelbė daug straipsnių bei mokymo priemonių[71]. Neseniai jis baigė plačią mo-

[66] Bernadišienė P. Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos sangrąžinių veiksmažodžių semantinės funkcijos. — VVPI Mokslo darbai, 1957, 3, p. 175—202; Padėties ir vidinės būsenos kitimo reikšmės sangrąžiniai veiksmažodžiai dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje. — Ten pat, 1959, 8, p. 5—30; Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos sangrąžiniai veiksmažodžiai, turintieji savaiminę reikšmę. — Klb., 1962, 4, p. 43—60.

[67] Galnaitytė E. Veiksmažodžiai su priešdėliu *pa-* dabartinėje lietuvių kalboje. — Klb., 1958, 1, p. 101—122; Лексические значения глагольной приставки *по-* в соответствии с приставкой *pa-* литовского языка. — В кн.: Славянское языкознание. М., 1959, с. 59—71; Ginčytini lietuvių kalbos veiksmažodžio veikslų klausimai. — Klb., 1962, 4, p. 119—139; Особенности категории вида глаголов в литовском языке (в сопоставлении с русским языком). — Ten pat, 1963, 7, p. 123—144; К вопросу об имперфективации глаголов в литовском языке. — Blt., 1966, 2(2), p. 147—158, ir kt.

[68] Paulauskienė A. Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos. — V., 1979, p. 60—62, 79—81; Dambriūnas L. Kelios pastabos dėl veikslų sampratos. — Blt., 1975, 11(2), p. 171—179.

[69] Plg. t.p. žymios latvių kalbininkės straipsnį dėl latvių kalbos veikslų problemos, kuriame tiesiogiai paliečiama ir polemika lietuvių kalbos veikslų klausimu, — Hauzenberga-Šturma E. Zur Frage des Verbalaspekts im Lettischen. — KZ, 1979, 93, p. 279—316.

[70] Kareckaitė J. Apie apibendrinančiuosius, paaiškinančiuosius ir patikslinančiuosius žodžius sakinyje. — Klb., 1965, 11, p. 5—18; Sakinio dalių vienarūšiškumo klausimu. — Ten pat, 1967, 17, p. 41—49, ir kt.

[71] Labutis V. Dalelytės ir jų vieta kalbos dalių tarpe. — LiK, 1962, 6, p. 354—370; Lietuvių kalbos kiekio patikslinamosios dalelytės. — MA Darbai, 1963, 2(15), p. 215—226; Lietuvių kalbos sudėtinės dalelytės. — LKK, 1964, 7, p. 119—131; No-

nografiją apie semantinius lietuvių kalbos žodžių junginių tipus. Apskritai tai vienas iš aktyviausių dabartinės lietuvių kalbos sintaksės tyrinėtojų. Daug rašo Labutis ir kalbos kultūros klausimais. Jis yra taip pat vienas iš „Kalbos praktikos patarimų“ (V., 1976) autorių.

Albertas Ružė 1978 m. apgynė kandidatinę disertaciją „Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos laiko konstrukcijos“. Beveik visa jo disertacija paskelbta atskirais straipniais[72]. Akademinei gramatikai Ružė parašė skyrių apie aplinkybę. Pažymėtina, kad jis taip pat labai daug prisidėjo prie visų trijų gramatikos tomų parengimo spaudai. Nemaža rašo šis kalbininkas ir kalbos kultūros klausimais.

Irena Jašinskaitė akademinei gramatikai parašė skyrius apie asmens ir skaičiaus kategoriją, veiksmažodžių asmenavimą, tranzityvinius ir intranzityvinius veiksmažodžius, veiksmažodžių struktūrinius tipus ir darybą, veiksmažodžių kirčiavimą, ištiktuką. Be to, ji prisidėjo ir prie „Daiktavardžių junginių“ skyriaus parengimo. Jašinskaitė išleido knygutę „Lietuvių kalbos ištiktukai“ (V., 1975). Paskelbė ji taip pat straipsnių apie gimtąją Biržų tarmę, lietuvių kalbos ištiktukus[73]. Prisidėjo prie medžiagos „Lietuvių kalbos atlasui“ rinkimo.

Danutė Juodelytė gramatikai parašė skyrių apie kreipinį.

„LIETUVIŲ KALBOS ATLASAS“

Mintis pradėti sistemingai tirti lietuvių kalbos tarmes kilo jau gana seniai. Antai 1912 m. birželio 14 d. Vilniuje įvykusiame Lietuvių mokslo draugijos susirinkime nemaža lituanistikai nusipelnęs rusų kalbininkas Nikolajus Sokolovas[74] skaitė pranešimą, kuriame kėlė mintį, jog reikia sudaryti lietuvių kalbos tyrinėjimo komisiją, kuri parengtų šio tyrinėjimo programą. Ją parengti apsiėmė K. Būga. Pirmasis pasaulinis karas ir su juo susiję kiti įvykiai tikriausiai mūsų kalbininkui sutrukdė programą parengti iš karto, tačiau, jau dirbdamas Kaune, Būga sudarė ir atspaus-

minatyviniai sakiniai. — Ten pat, 1967, 9, p. 117—131; Kai kurios veiksmažodinių daiktavardžių konstrukcijos su kilmininku. — Klb., 1974, 26(1), p. 25—36; Semantika ir formų parinkimas aktyvinėse, pasyvinėse ir substantyvinėse konstrukcijose. — Ten pat, 1979, 30(1), p. 57—62; Žodžių junginių problemos. — V., 1976 (rotaprintas), ir kt.

[72] Ružė A. Laiko konstrukcijų sinonimikos klausimu. — MA Darbai, 1968, 2(27), p. 145—152; Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos laiko konstrukcijos su galininku. — LKK, 1969, 11, p. 85—105; Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos laiko konstrukcijos su prielinksniu *per*. — Ten pat, 1974, 15, p. 107—135; Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos laiko konstrukcijos su vardininku. — MA Darbai, 1976, 1(54), p. 121—130; Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos laiko konstrukcijos su kilmininku ir prielinksniais. — LKK, 1978, 18, p. 139—158, ir kt.

[73] Jašinskaitė I. Kirtis, priegaidė ir jų poveikis vokalizmui Biržų tarmėje. — LKK, 1957, 1, p. 189—195; Biržų tarmės įvardis. — Ten pat, 1959, 2, p. 187—193; Dabartinės lietuvių kalbos ištiktukai. — LiK, 1962, 6, p. 335—353; Lietuvių kalbos ištiktukų fonetinės ypatybės ir jų ryšys su reikšme. — MA Darbai, 1963, 2(15), p. 227—236, ir kt.

[74] Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija, iki 1940 m. — V., 1979, p. 131—133.

dino tris anketas („Klausimų lapus"), kurios apėmė apie 290 įvairių klausimų. Pirmoji anketa (106 klausimai) buvo skirta fonetikai, antroji ir trečioji – leksikos klausimams. Antrosios anketos klausimai buvo suskirstyti tematinėmis grupėmis (trobesiai, medžiai ir krūmai, daržovės, gyvuliai, žuvys, ropliai, vabzdžiai, oras, paukščiai, metų laikai, varia). Trečiosios anketos klausimai buvo skirti įvairių daiktavardžių, būdvardžių, veiksmažodžių sinonimikai. Tačiau Būga mirė, ir duomenys pagal šias anketas nebuvo renkami.

Po Būgos mirties sistemingesniu lietuvių kalbos tarminės medžiagos rinkimu keliolika metų, galima sakyti, niekas nesirūpino.

1941 m. įsteigus LTSR Mokslų Akademiją ir jos sistemoje Lietuvių kalbos institutą, iš karto susirūpinta ir plačiau tarminių duomenų rinkimu. A. Salys sudarė naują leksikos anketą – „Apklausas 1 (Žodžių geografija)". Pastarojoje anketoje buvo pateikti 92 klausimai[75], kurie savo ruožtu jungiami į tam tikras semantines grupes (gyvuliai, paukščiai, ropliai, kiaupės, žuvys, bestuburiai, augalai, grybai).

Ši anketa buvo išsiuntinėta į įvairias Lietuvos vietas, ir gauta daugiau kaip pusantro tūkstančio atsakymų. Jų autoriai – daugiausia mokytojai ir vyresniųjų klasių moksleiviai. Suprantama, ne visų atsakovų pateikta medžiaga yra vienodos vertės. Tačiau atsakytose anketose randame ir labai vertingų lingvistinių duomenų. Visa ši medžiaga saugoma LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institute, ir prireikus ja naudojasi mūsų dialektologai.

Pastarasis ir ankstesnieji tarminės medžiagos rinkimo bandymai, tiesą sakant, dar nebuvo tiesiogiai susiję su lietuvių kalbos atlaso rengimu. Rinkimo organizatoriams rūpėjo kiek galima daugiau sukaupti tarminės medžiagos, o konkrečių jos sisteminimo ir publikavimo uždavinių jie dar nekėlė.

Tiesioginis darbas prie „Lietuvių kalbos atlaso" pradėtas tik 1950 m., kai buvo sudaryta ir 1951 m. paskelbta „Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programa" (V., 1951; II leid. – V., 1956). Šios programos autoriai buvo J. Balčikonis ir B. Larinas, sudarę leksikos ir sintaksės skyrius, bei J. Senkus, sudaręs fonetikos ir morfologijos skyrius. Programoje buvo 370 klausimų, iš kurių 114 teko leksikai, 65 – sintaksei, 104 – fonetikai ir 87 – morfologijai. Dalis klausimų buvo skaidomi į atskiras grupes, todėl faktiškai programa apėmė apie 750 klausimų.

1950 m. buvo organizuota ir pirmoji dialektologinė ekspedicija į Prienų, o 1951 m. antroji – į Vilkaviškio rajonus. Šiose pirmosiose ekspedicijose, be programos autorių, taip pat dalyvavo jau žinomi ar tuo metu savo mokslo kelią pradėję kalbininkai: Juozas Aleksandravičius, Jonas Dumčius, Napalys Grigas, Jonas Kruopas, Adelė Laigonaitė, Antanas Lyberis, Jonas Paulauskas, Jonas Palionis, Monika Sapijanskaitė (Kuosienė), Kajetonas Žievys ir kt.

[75] Tiek K. Būgos, tiek ir A. Salio anketose klausimų faktiškai buvo daugiau, negu rodė jų numeracija, nes kartais atsakymai į vieną kurį klausimą turėdavo apimti keletą reiškinių ar atskirų rūšių, pavyzdžiui, paukščių, pavadinimų.

Tarminės medžiagos rinkimui palengvinti 1954 m. buvo išleista J. Senkaus parengta „Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo instrukcija“ (V., 1954; II leid. – V., 1958).

Atlaso medžiagos rinkimui Lietuvos teritorija buvo suskirstyta į 704 gyvenamuosius punktus (atstumas tarp atskirų punktų dažniausiai 10–12 kilometrų). Be to, medžiaga taip pat buvo surinkta iš 13 gyvenamųjų punktų, esančių už respublikos ribų (12 Baltarusijos TSR, 1 Lenkijos Liaudies Respublikoje).

Medžiaga atlasui buvo renkama apie dvidešimt metų. Be Lietuvių kalbos ir literatūros instituto darbuotojų, ją rinko Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto, Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto, Šiaulių K. Preikšo pedagoginio instituto dėstytojai bei studentai, įvairių respublikos rajonų mokytojai ir kiti inteligentai. Medžiaga daugiausia buvo renkama specialių dialektologinių ekspedicijų metu. Nemažą gyvenamųjų punktų dalį individualiai ištyrė dažniausiai iš tų vietų kilę asmenys. Apskritai medžiagą šiam lietuvių kalbotyros veikalui rinko arti šešeto šimtų žmonių.

Ypač daug medžiagos atlasui surinko: Aloyzas Vidugiris, Aldona Jonaitytė, Juozas Senkus, Elena Grinaveckienė, Kazys Morkūnas, Birutė Vanagienė, Vytautas Vitkauskas, Irena Ermanytė, Monika Sapijanskaitė (Kuosienė), Dalia Gargasaitė, Klementina Vosylytė, Adelė Laigonaitė, Jonas Paulauskas, Jurgis Dovydaitis, Irena Jašinskaitė, Reda Jėčiūtė, Jonas Šukys, Vytautas Būda, Napalys Grigas, Jonina Lipskienė, Valė Rutkauskaitė, Ona Sedelskytė ir kt. Iš Lenkijos Liaudies Respublikos Punsko apylinkių tarmės faktų yra pateikę Algis Uzdila ir Jonas Stoskeliūnas[76].

1977 m. pagaliau pasirodė šio milžiniško darbo rezultatai: iš spaudos išėjo pirmasis „Lietuvių kalbos atlaso“ tomas, skirtas leksikai. Tomo autoriai: E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė, J. Lipskienė, K. Morkūnas, M. Razmukaitė, B. Vanagienė, A. Vidugiris. Redakcinė kolegija: E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė, K. Morkūnas (atsak. redaktorius), A. Vidugiris, Z. Zinkevičius.

Šiame atlaso tome yra 120 žemėlapių, kurių pirmajame pateikta lietuvių kalbos tarmių klasifikacija (vadinamoji tradicinė ir naujoji), o likusieji žemėlapiai skirti būdingesnėms leksikos ypatybėms, pradedant gyvenamojo namo ir jo dalių, ūkinių pastatų, su valstiečio buitimi susijusių daiktų ir baigiant įvairių visuomeninių sąvokų, giminystės terminų pavadinimais. Ypač dideliu įvairavimu pasižymi ir ryškias izoglosas sudaro gyvulių aptvaro, tvarto, javų kraunamo trobesio, arklo, sėtinio, kankorėžio, vaivorykštės, miško ir kitų sąvokų pavadinimai. Viename žemėlapyje kartais parodomi ir kelių daiktų ar sąvokų pavadinimai. Labai vertingi atskira knyga pateikti komentarai, kurie detaliau paaiškina ne tiktai žemėlapiuose pavaizduotus reiškinius, bet apibūdina ir daugelio nekartografuotų daiktų ar sąvokų pavadinimus. Komentarų pabaigoje duotas

[76] Plačiau apie „Lietuvių kalbos atlaso“ rengimą plg. Morkūnas K. – Kn.: Lietuvių kalbos atlasas / Atsak. red. K. Morkūnas. V., 1977, t. 1, p. 7–18; Morkūnas K. Pažintis su lietuvių kalbos tarmėmis. – V., 1980, p. 41–52.

lietuvių kalbos žodžių, minimų žemėlapių legendose ir komentaruose, registras.

Plačiame įvadiniame straipsnyje „Lingvistinė geografija ir lietuvių kalbos atlasas“ (autorius K. Morkūnas) supažindinama su lingvistinės geografijos problemomis, aptariama lietuvių kalbos tarmių tyrinėjimo, klasifikacijos, o ypač detaliai – atlaso rengimo istorija.

„Lietuvių kalbos atlaso“ pirmajame tome sukaupta be galo daug ne tiktai lingvistinės, bet ir etnografinės medžiagos. Čia nemaža įdomaus ir naudingo gali rasti ne tik lietuvių, bet ir latvių, baltarusių, lenkų, rusų, vokiečių kalbų tyrinėtojai.

Pirmojo „Lietuvių kalbos atlaso“ tomo pasirodymas yra iš tikrųjų svarbus lietuvių kalbos leksikos tyrinėjimo laimėjimas. Ne be reikalo šis veikalas labai palankiai mokslininkų buvo sutiktas tiek mūsų šalyje, tiek ir užsienyje[77]. Turbūt reikėtų pritarti žymios baltarusių kalbininkės J. Mackevič žodžiams, kad: „Lietuvių kalbos atlasas yra nacionalinės reikšmės lobis. Jis pradeda naują lietuvių kalbos istorijos, dialektologijos ir lingvistinės geografijos tyrinėjimo etapą. Tai vienas iš pačių stambiausių darbų per visą lituanistikos istoriją“[78].

Netrukus turėtų pasirodyti antrasis – lietuvių kalbos tarmių fonetikai skirtas – tomas. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto dialektologų kartotekoje (ji turi apie 700 tūkstančių kortelių) taip pat sukaupta medžiaga morfologijos ir sintaksės tomams.

Su pasitenkinimu reikėtų konstatuoti, kad medžiaga „Lietuvių kalbos atlasui“ surinkta pačiu laiku: dėl sparčios tarmių niveliacijos, kaimo buities kitimo po dvidešimties metų į daugelį atlaso programos klausimų tikriausiai jau būtų neįmanoma atsakyti.

Pasinaudoję atlasui surinkta medžiaga (atlaso programa reikalavo užrašyti ir rišlių tarmės tekstų), Lietuvių kalbos ir literatūros instituto dialektologai išleido ir kitą svarbų veikalą – „Lietuvių kalbos tarmės (Chrestomatija)“ (V., 1970). Tai irgi pirmasis mūsų kalbotyros istorijoje leidinys, kuriame taip plačiai reprezentuojamos visos lietuvių tarmės. Chrestomatijos apimtį pakankamai apibūdina tas faktas, kad jeigu iki tol didžiausias lietuvių kalbos tarmių tekstų rinkinys – prieš šimtmetį A. Baranausko surinkti ir 1920 m. F. Špechto paskelbti „Lietuviški tarminiai tekstai iš Rusijos Lietuvos“ („Litauische dialektische Texte aus Russisch-Litauen“. Leipzig, 1920) – buvo sudarytas iš tarminių pavyzdžių, užrašytų 89 ano meto Kauno gubernijos vietovėse, tai naujojoje chrestomatijoje randame tekstus beveik iš pusšešto šimto gyvenamųjų vietų.

Kadangi ir chrestomatijoje, ir „Lietuvių kalbos atlase“ gyvenamieji punktai numeruojami taip pat, ne tik lengviau naudotis ir vienu, ir kitu

[77] Zinkevičius Z. Mintys pasirodžius lietuvių kalbos atlaso I tomui. – Blt., 1978, 14(2), p. 147–151; Vanagas A. Lietuvių kalbos atlasas. – Pergalė, 1977, Nr. 10, p. 174–176; Vitkauskas V. Žodyno turtai žemėlapiuose. – Kultūros barai, 1977, Nr. 12, p. 57–58; Мацкевич Ю Ф. (Rec.) – Blt., 1978, 14(2), p. 152–155; Laumane B. Lietuviešu valodas atlants. – ZA Vēstis, 1979, 2, p. 150–155; Eckert R. (Rec.)– ZfSl, 1978, 23(5), p. 750–753; Safarewicz J. (Rec.) – JP, 1979, 5, p. 370–372.

[78] Мацкевич Ю. Ф. Min. veik., p. 155.

veikalu, bet jie drauge sudaro ir tartum savotišką vieningą mūsų tarminės medžiagos enciklopediją.

Beveik visi chrestomatijos tekstai užrašyti kalbininkų specialistų, apie trečdalis iššifruota tiesiog iš magnetofoninių įrašų. Todėl, suprantama, šių tekstų autentiškumui negali prilygti joks ankstesnis lietuvių kalbos tarmių pavyzdžių rinkinys. Tekstai užrašyti 1950–1966 m. daugiausia iš vyresniosios kartos žmonių, geriausiai išlaikiusių savo gimtąją tarmę.

Chrestomatijos sudarytojai, norėdami, kad tarminius tekstus galėtų lengviau skaityti ir mažiau įgudę, be specialaus lingvistinio išsilavinimo skaitytojai, kiekvienos tarmės (patarmės, šnektos) pirmąjį, o kartais ir antrąjį fonetinį tekstą transponavo į literatūrinę kalbą.

Įvadinėje veikalo dalyje aptariama fonetinė transkripcija, gana plačiai apibūdinamos lietuvių kalbos tarmės, jų klasifikavimo istorija. Knygos pabaigoje pateikiamas didokas tarminių žodžių, rečiau pasitaikančių skolinių žodynelis, duodama kruopščiai parengta anksčiau skelbtų svarbesniųjų lietuvių kalbos tarminių tekstų bibliografija, tiksli chrestomatijos tekstų metrika.

Šį lietuvių dialektologijos veikalą sudarė: E. Grinaveckienė, A. Jonaitytė, K. Morkūnas, B. Vanagienė, A. Vidugiris. Redagavo: E. Grinaveckienė, K. Morkūnas[79].

Tiek rengiant „Lietuvių kalbos atlasą“, tiek ir chrestomatiją, daugiausia nusipelnė K. Morkūnas ir E. Grinaveckienė. Apie šių kalbininkų mokslinę veiklą bus kalbama atskirai, o dabar dar keletą žodžių norėtųsi pasakyti apie kitus keturis dialektologus, labai daug darbo įdėjusius į šiuos lietuvių kalbotyros veikalus.

Aloyzas Vidugiris yra ne tik vienas iš „Lietuvių kalbos atlaso“ autorių, bet ir uoliausias šio veikalo medžiagos rinkėjas, ištyręs per keturiasdešimt gyvenamųjų punktų. Drauge su kitais jis sudarė lietuvių kalbos tarmių chrestomatiją.

Vidugiris parengė ir vienos iš pačių įdomiausių mūsų tarmių aprašą – „Zietelos lietuvių tarmė“. Tai jo kandidatinė disertacija. Šio labai plačios apimties darbo atskiros dalys paskelbtos periodiniuose mūsų filologų leidiniuose[80].

Zietelos (baltr. Дзятлово, Baltarusijos TSR, maždaug 30 km į pietvakarius nuo Naugardukò) tarmė, esanti toli nuo pagrindinio lietuvių kalbos tarmių masyvo, be to, pasižyminti nepaprastai archaiškomis ypatybėmis, atspindinti baltų ir slavų kalbų kontaktus, seniai traukė mokslininkų dėmesį. Ją tyrė E. Volteris, K. Būga, J. Rozvadovskis, P. Aruma, J. Gerulis, Chr. S. Stangas. Tačiau Vidugiris pirmasis taip detaliai aprašė

[79] Girdenis A. (Rec.) – Blt., 1971, 7(2), p. 201–209; Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos tarmių chrestomatijai pasirodžius. – Pergalė, 1971, Nr. 1, p. 165–168; Vraciu A. (Rec.) – Fonetica şi Dialectologie, 1973, 8, p. 257–259.

[80] Vidugiris A. Kai kurios Zietelos tarmės ypatybės. – LKK, 1959, 2, p. 195–213; Zietelos tarmės įvardis. – Ten pat, 1960, 3, p. 113–131; Veiksmažodžiai su priesagomis *-inėti* ir *-dinėti* Zietelos tarmėje. – MA Darbai, 1961, 2(11), p. 219–231; Zietelos tarmės daiktavardis. – LKK, 1969, 11, p. 147–182; Zietelos tarmės veiksmažodžio kaityba. – Ten pat, 1973, 14, p. 199–219; Zietelos tarmės būdvardis. – Ten pat, 1974, 15, p. 277–288; Zietelos tarmės prieveiksmis. – Ten pat, 1978, 18, p. 159–169.

šią dabartiniu metu jau, galima sakyti, visiškai išnykusią lietuvių kalbos tarmę[81].

Nykstančių tarmių tyrimas yra tikra Vidugirio aistra. Jis, profesoriaus B. Larino paragintas, mokslui išgelbėjo Čiornaja Padinos (Saratovo sritis) lietuvių šnektos likučius[82], tyrinėjo Gervėčių tarmę[83]. Vertingų dialektologijos straipsnių Vidugiris paskelbė tokiuose kraštotyros leidiniuose kaip: „Dieveniškės" (V., 1968), „Gaidės ir Rimšės apylinkės" (V., 1969), „Dubingiai" (V., 1971), „Kernavė" (V., 1972) ir kt.

Aldona Jonaitytė „Lietuvių kalbos atlasui" ištyrė per trisdešimt punktų. Ji yra viena iš „Lietuvių kalbos tarmės (Chrestomatija)" autorių. Be darbo prie šių kolektyvinių kalbotyros veikalų, Jonaitytė paskelbė nemaža ir kitų vertingų tyrinėjimų.

Pirmiausia savo kandidatinėje disertacijoje Jonaitytė kruopščiai ištyrė gimtąją Šakynos tarmę. Pagrindiniai tyrinėjimo duomenys atskirais straipsniais buvo paskelbti spaudoje[84]. Dėl geografinės padėties ši tarmė pateikia labai įdomių duomenų aukštaičių ir žemaičių tarmių, taip pat lietuvių ir latvių kalbų sąveikos klausimu. Į šias problemas Jonaitytė savo darbe kreipia ypač didelį dėmesį.

Reikėtų taip pat pridurti, jog Jonaitytė pirmoji paskelbė duomenų apie savotišką šiaurės vakarų aukštaičių šnektą, kuri visai neturi priebalsių *š, ž, č, dž*[85].

Jonaitytė išspausdino vertingų straipsnių lingvistinės geografijos, tarmių niveliacijos ir kitais dialektologijos klausimais[86]. Ji prisidėjo prie anketų tarminei leksikai rinkti sudarymo. Jonaitytė minėtina ir kaip labai gera grožinės literatūros kūrinių vertėja.

Jonina Lipskienė, be darbo prie atlaso, kaupia ir tyrinėja lietuvių kalbos frazeologizmus. Šia tema ji paskelbė daug straipsnių[87]. Tačiau di-

[81] Balčikonis. R.r., 1, p. 363–366.

[82] Vidugiris A. Čiornos Padinos lietuvių tarmės morfologinės ypatybės. – LKK, 1964, 7, p. 193–206; Čiornos Padinos lietuvių tarmės susidarymas ir atskiros jos ypatybės. – MA Darbai, 1965, 1(18), p. 219–232.

[83] Vidugiris A. Iš Gervėčių tarmės semantinių dialektizmų. – LKK, 1972, 13, p. 19–29.

[84] Jonaitytė A. Šakynos tarmės kirtis ir priegaidė. – LKK, 1959, 2, p. 109–130; Šakynos tarmės daiktavardžio kaityba. – Ten pat, 1960, 3, p. 91–111; Šakynos tarmės žodžio galo vokalizmas. – MA Darbai, 1960. 1(8), p. 151–162; Žemaitiškos morfologinės ypatybės Šakynos tarmėje. – LKK, 1964, 7, p. 165–177; Latvių kalbos poveikis palatvės vakarų aukštaičių šnektų gramatinei sandarai. – Ten pat, 1967, 9, p. 171–182; Palatvės vakarų aukštaičių šnektų būdvardis, skaitvardis, įvardis. – Ten pat, 1969, 11, p. 183–209.

[85] Jonaitytė A. Nauji duomenys apie Skaistgirio tarmės konsonantizmą. – LKK, 1969, 3, p. 79–86.

[86] Jonaitytė A. Tarmių sąveikos ir niveliacijos reiškiniai šiaurės vakarų aukštaičių šnektose. – Kn.: Lietuvių kalba tarybiniais metais. V., 1967, p. 179–194; Palatvės vakarų aukštaičių nedėsningos fonetikos žodžiai ir jų kilmė. – LKK, 1972, 13, p. 31–41; Ratelio verpstės ir jos dalių pavadinimai. – Ten pat, 1977, 17, p. 121–135; Названия культурных растений в пелясском литовском говоре. – Б-с. конт., с. 227–244, ir kt.

[87] Lipskienė J. Gervėčių tarmės frazeologizmai. – LKK, 1972, 13, p. 111–141; Būdingesnieji frazeologinių junginių geografijos bruožai. – Ten pat, 1977, 17, p. 169–187; Frazeologiniai junginiai su asmenvardžiais. – Ten pat, p. 188–204, ir kt.

džiausio dėmesio nusipelno jos knyga „Lietuvių kalbos somatiniai posakiai“ (V., 1979). Čia sistemingai pateikiami lietuvių kalbos frazeologizmai, susiję su galvos dalių pavadinimais. Autorė surankiojo juos iš įvairių tarmių, akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ tomų, lietuvių kalbos atlaso ir žodyno kartotekos, grožinės literatūros kūrinių[88].

Paskelbė Lipskienė ir dialektologinių[89], kalbos kultūros straipsnių. Ji — aktyvi kraštotyros leidinių bendradarbė.

Birutė Vanagienė (Rokaitė) — viena iš atlaso ir „Lietuvių kalbos tarmės (Chrestomatija)“ autorių. Išspausdino vertingų straipsnių savo gimtosios žemaičių tarmės, lingvistinės geografijos ir kitais klausimais[90]. Daug prisidėjo prie dialektologinės medžiagos rinkimo.

Ne tik literatūros, bet ir kalbos mokslui Vanagienė padarė didžiulę paslaugą, pavyzdingai parengusi spaudai M. Valančiaus („Raštai“. V., 1972, I—II), S. Daukanto raštų („Raštai“. V., 1976, I—II) tekstus.

LIETUVIŲ ONOMASTIKA

Svarbus lietuvių kalbotyros uždavinys — onomastinės medžiagos kaupimas ir tyrinėjimas. Lietuviška onomastinė medžiaga renkama gana seniai. Vietovardžių rinkinių mes jau turime užrašytų XVIII a. pabaigoje. Nemaža vietovardžių užfiksuota daugiatomyje „Lenkų karalystės ir kitų slavų kraštų geografiniame žodyne“ („Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich“. Warszawa, 1880—1895, I—XIV). Minėtini J. Spruogio[91], E. Volterio[92], J. Tumo-Vaižganto[93], V. Kalvaičio[94] vietovardžių bei asmenvardžių sąrašai.

Naujas lietuvių onomastikos etapas — tai K. Būgos vietovardžių bei asmenvardžių studijos ir didžiuliai medžiagos rinkiniai. K. Būga pagrįstai laikomas lietuvių onomastikos pradininku[95]: pirmiausia jis savo studijomis akivaizdžiai parodė, ką lietuvių kalbos mokslui gali duoti si-

[88] Vitkauskas V. Kalbos grožybių knyga. — Pergalė, 1980, Nr. 2, p. 173—175.

[89] Lipskienė J., Vidugiris A. Dieveniškių tarmė. — LKK, 1967, 9, p. 183—222; Lipskienė J., Vidugiris A. Apie vieną dzūkų tarmės daiktavardžių vienaskaitos naudininko formą. — MA Darbai, 1966, 1(20), p. 205—208.

[90] Rokaitė B. Kai kurie naujі žemaičių dounininkų tarmių fonetikos dalykai. — LKK, 1961, 4, p. 141—155; Prieškirtinių ilgųjų balsių ir dvibalsių *ie, uo* trumpinimas žemaičių dounininkų tarmėje. — Ten pat, 1962, 5, p. 171—174; Vaivorykštės pavadinimai lietuvių kalbos tarmėse. — MA Darbai, 1963, 2(15), p. 275—279; Rokaitė B., Vitkauskas V. Apie vieną kirčio neatitraukimo atvejį šiaurės vakarų dūnininkų ir pietvakarių dounininkų tarmėse. — LKK, 1967, 9, p. 147—149; Vanagienė B., Vitkauskas V. Dėl žemaičių *mun-* ir *num-*. — Ten pat, 1969, 11, p. 211—218; Vanagienė B. Ar yra žodis *išlįstė*? — Ten pat, 1977, 17, p. 205—206, ir kt.

[91] Спрогис И. Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия. — Вильна, 1888.

[92] Вольтер Э. Списки населенных мест Сувалкской губернии, как материал для историко-этнографической географии края. — Санктпетербург, 1901.

[93] Vaiszgantas. Sanraszas geografiszkuju Lietuvos vardu. — Dirva—Žinynas. — Shenandoah Pa., 1904, Nr. 10, p. 35—61; Nr. 11, p. 3—29.

[94] Kalwaitis W. Lietuwiszku wardų klėtele. — Tilžė, 1910.

[95] Vanagas A. K. Būga — lietuvių onomastikos pradininkas. — LKK, 1980, 20, p. 7—35.

stemingas tikrinių žodžių tyrimas; jis ištobulino šio tyrimo metodiką, nurodė kelius, kuriais turėtų eiti ateities tyrinėtojai, o jo paliktoji apie 75 tūkstančių kortelių (beveik pusė jų rašyta paties K. Būgos ranka) tikrinių vardų kartoteka buvo geras pagrindas šios srities žodynams bei tyrinėjimams. K. Būga rūpinosi ir organizuotu onomastinės medžiagos rinkimu. Antai jo sudarytoje vienoje tarminės medžiagos rinkimo anketoje buvo reikalaujama užrašyti kaimo (apylinkės) vietų, upių, ežerų, balų, kalnų, miškų ir kt. vardus, seniai kaime (apylinkėje) gyvenančių žmonių pavardes ir t. t.

„Jei mes tikrai norime pažinti savosios tautos nerašytąją praeitį, tai turime būtinai surankioti visus vietų vardus ir išleisti juos abėcėliškai surašytame žodyne“[96], – rašė K. Būga vieno latvių vietovardžių rinkinio recenzijoje.

K. Būgos mirtis buvo skaudus smūgis lietuvių onomastikai kaip ir apskritai visai mūsų kalbotyrai. Vis dėlto beveik dešimčiai metų praėjus po K. Būgos mirties, pradedama organizuotai rinkti onomastikos medžiagą – 1933 m. įsteigiama Pavardžių ir vietovardžių komisija, o 1934 m. išleidžiama K. Almino parengta „Instrukcija Lietuvos žemės vardynui surašyti“. Remiantis šia instrukcija, per keletą metų buvo surinkta daug vertingos medžiagos, kuri dabar saugoma LTSR Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Šią medžiagą daugiausia užrašė pradinių mokyklų mokytojai, miškininkai, matininkai žemėtvarkininkai, studentai, moksleiviai. Daug darbo čia įdėjo kalbininkai K. Alminas (Alminauskis), J. Balčikonis, M. Jurkynas, A. Salys, J. Senkus, G. Šlapelytė (Sirutienė) ir kt.

Onomastikos darbas Lietuvoje suintensyvėjo tarybinės santvarkos metais, ypač kai 1958 m. Lietuvių kalbos ir literatūros institute buvo įsteigta speciali grupė, kurios pagrindinis uždavinys – onomastinės medžiagos rinkimas ir tyrinėjimas. 1960 m. išleista nauja „Instrukcija vietovardžių rinkėjams“ (parengė B. Savukynas). Spaudoje paskelbtas žymių mūsų mokslininkų ir kultūros veikėjų (J. Balčikonio, K. Bieliuko, K. Korsako ir kt.) kreipimasis į plačiąją visuomenę „Rinkime vietovardžius“[97]. Vietovardžiams rinkti pradėtos organizuoti kasmetinės ekspedicijos, pirmiausia į tuos rajonus, iš kurių medžiagos iki šiol labai maža turėta. Šiuo metu toponiminė medžiaga jau, galima sakyti, visiškai surinkta iš Vilniaus, Šalčininkų, Varėnos, Širvintų, Trakų (rytinės dalies), Ukmergės, Molėtų, Švenčionių, Ignalinos, Utenos, Joniškio, Šilutės, Klaipėdos (vakarinės dalies), Kėdainių rajonų.

Didžiulę paramą renkant onomastikos medžiagą instituto kalbininkams teikia LTSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija. Ypač daug tokios medžiagos surinko: Juozas Šliavas, Jonas Lainauskas, Gema Dzigaitė, Viktoras Alekna, Pranas Samulionis, Jonas Ruzas ir kt.[98]

[96] Būga. R.r., 3, p. 642.

[97] Literatūra ir menas, 1960, liepos 2; Tarybinis mokytojas, 1960, liepos 3; Geografinis metraštis, 1960, t. 3, p. 437–439.

[98] Plačiau apie onomastinės medžiagos rinkimą ir tyrinėjimą plg. Grinaveckienė E., Senkus J. Toponiminės medžiagos rinkimas ir tyrinėjimas Tarybų Lie-

Instituto vardyno fondai siekia jau apie milijoną kortelių. „Šie fondai yra neišsenkamas labai svarbios medžiagos šaltinis ne tik lietuvių kalbos mokslui ir praktikai, bet ir apskritai lietuvių tautos, taip pat jos kaimynų – latvių, rusų, baltarusių, lenkų ir kitų tautų – istorijos tyrinėtojams. Vertingų duomenų juose yra senai išnykusių ir rašytinių paminklų nepalikusių baltų genčių – jotvingių, kuršių, sėlių, žiemgalių – teritoriniam paplitimui bei jų kalbinėms ypatybėms tyrinėti. Dėl to lietuvių kalbininkų uždavinys šią rankraštinę medžiagą sisteminti ir kiek galima sparčiau ją publikuoti“[99], – teisingai rašė K. Morkūnas, apžvelgdamas lietuvių vardyno rinkimą ir tyrinėjimą.

Pirmas Lietuvių kalbos ir literatūros instituto kalbininkų paskelbtas šios srities darbas buvo „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas“ (V., 1963), kurį sudarė B. Savukynas, A. Vanagas, V. Vitkauskas, K. Vosylytė, I. Ermanytė, redagavo E. Grinaveckienė (ats. redaktorė) ir J. Senkus. Tai pirmas pilnas Lietuvos hidronimų rinkinys (jame kartu su pasikartojančiais vardais ir variantais esama apie 8 tūkstančius upių ir apie 3 tūkstančius ežerų vardų). Hidronimai kirčiuoti, pateikiama tiksli lokalizacija. Šis leidinys dėl savo išsamumo, tikslios faktinės medžiagos yra reikšmingas tiek mokslui, tiek ir lietuvių kalbos praktikai. Teigiamo įvertinimo „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas“ susilaukė ne tik mūsų respublikoje, bet ir už jos ribų. Jis tapo vienu dažniausiai cituojamų veikalų baltų onomastikos tyrinėjimuose[100].

Labai svarbų darbą instituto onomastikos grupės darbuotojai, vadovaujami A. Vanago, atliko, patikrinę ir sukirčiavę gyvenamųjų vietų vardus Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo leidinyje „Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas“ (I d. – V., 1974, II d. – V., 1976; parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas). Šis leidinys labai reikšmingas ir kalbotyrai, nes antroji jo dalis, galima sakyti, yra apypilnis Lietuvos gyvenamųjų vietų vardų žodynas.

Onomastikos grupės darbuotojai V. Maciejauskienė, M. Razmukaitė, A. Vanagas, remdamiesi institute sukaupta apie 300 tūkstančių kortelių pavardžių kartoteka, rengia didžiulį „Lietuvių pavardžių žodyną“[101]. Visam šiam darbui vadovauja A. Vanagas. Jis taip pat yra žodyne pateikiamų pavardžių etimologijų autorius. Šis veikalas bus iš tikrųjų svarbus lietuvių onomastikos laimėjimas.

Tiek tyrinėjimais, tiek ir organizacine veikla paskutiniais dešimtmečiais lietuvių onomastikai ypač nusipelnė A. Vanagas. Apie jo, taip pat

tuvoje. – LiK, 1962, 6, p. 459–465; Собирание и исследование топонимики в Литовской ССР. – ВЯ, 1961, 6, с. 130–131; Drotvinas. Apžv., p. 42–45; Morkūnas K. Lietuvių vardyno rinkimas ir tyrinėjimas. – LKK, 1972, 13, p. 209–221; Die Onomastik in Litauen. – ABSl, 1970, 7, p. 197–206.

[99] Morkūnas K. Lietuvių vardyno rinkimas ir tyrinėjimas, p. 212.

[100] Balčikonis J. (Rec.)– Klb., 1964, 10, p. 281–283 (t.p. Balčikonis. R.r., 1, p. 371–373); Morkūnas K. Svarbi lietuvių kalbos mokslui ir praktikai knyga. – Pergalė, 1964, Nr. 4, p. 164–166; Hasiuk M. (Rec.) – LP, 1966, 11, p. 159–160.

[101] Vanagas A. Lietuvių pavardžių žodyno sudarymo principai ir struktūra. – MA Darbai, 1971, 2(36), p. 179–193.

Z. Zinkevičiaus ir kitų mokslininkų darbus bus kalbama skyriuje „Žymesnieji tyrinėtojai“. Mūsų onomastikos srityje darbavosi ir kiti kalbininkai, o kartais net kitokių specialybių žmonės.

Geografas Stanislovas Tarvydas (1903–1975) parašė knygelę „Lietuvos vietovardžiai“ (V., 1958), kurioje populiaria forma pateikė vertingų žinių apie vietovardžių tyrimą, kilmę, kitimą. Jis yra taip pat platesniems skaitytojų sluoksniams skirtos knygelės „Indoeuropiečiai“ (V., 1970) autorius. Vietovardžių problemas Tarvydas lietė ir savo geografijos darbuose.

Jonas Dumčius, vienas žymiausių mūsų klasikinės filologijos specialistų, parašė plačią studiją „Antikiniai tikriniai vardai lietuvių kalboje“, už kurią kaip disertaciją jam buvo suteiktas filologijos kandidato laipsnis. Ši studija ištisai nėra paskelbta – svarbiausios jos išvados išdėstytos atskiruose straipsniuose[102]. Dumčius kartu su K. Kuzaviniu ir R. Mironu parašė daugiausia lituanistams skirtą lotynų kalbos vadovėlį – „Lotynų kalba“ (V., 1960; „Lectiones Latinae“. V., 1969).

Juozas Jurkėnas labai intensyviai tyrinėja senuosius lietuvių asmenvardžius. 1966 m. jis apgynė kandidatinę disertaciją apie senuosius sudurtinius vardus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštuose („Древние сложные имена в письменных памятниках Великого Княжества Литовского“). Disertacijos tema Jurkėnas paskelbė straipsnių[103].

1980 m. šis Šiaulių K. Preikšo pedagoginio instituto docentas Maskvos M. Lomonosovo universitete gynė jau daktaro disertaciją „Apeliatyvų onimizacija ir indoeuropiečių antroponiminių sistemų raida“ („Онимизация апеллативов и развитие индоевропейских антропонимических систем“). Ši disertacija taip pat daugiausia grindžiama senosios lietuvių antroponimijos faktais. Svarbiausias tyrinėjimo išvadas Jurkėnas paskelbė atskirais straipsniais[104]. Be to, disertacijos tema jis skaitė pranešimą XIII tarptautiniame onomastikos kongrese Krokuvoje.

Bronys Savukynas – vienas iš „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyno“ (V., 1963) autorių. Jis išspausdino įdomių straipsnių apie kilminin-

[102] Dumčius J. Antikiniai vardai lietuvių liaudies kalboje. – VVU Mokslo darbai. Istorijos-filologijos mokslų serija, 1957, t. 3, p. 171–185; Antikiniai tikriniai vardai lietuvių raštuose. – Ten pat, 1958, t. 4, p. 81–110.

[103] Юркенас Ю. Морфологические типы древних литовских сложных имен. – Klb., 1965, 13, p. 57–65; Некоторые компоненты литовских древних сложных личных имен. – Ten pat, 1967, 15, p. 43–50; О появлении сочетания *al* вместо дифтонга *au* в литовских древних личных именах. – Ten pat, p. 51–56, ir kt.

[104] Юркенас Ю. К. О древних трехчленных антропонимах балтийского происхождения, засвидетельствованных в старобелорусских письменных памятниках. – Klb., 1971, 22(2), p. 41–50; Проблемы ареального иследования древней антропонимии. – Ten pat, 1976, 26(2), p. 77–89; Явление конвергенции в антропонимии. – Ten pat, 1977, 27(2), p. 7–17; Проблемы антропонимической типологии. – Ten pat, 1978, 29(2), p. 7–18; Об одной общей особенности балтийских и славянских антропонимических систем. – Повідомлення української ономастичної комісії, 1975, 13, с. 17–23; Балтийские антропоосновы *Liaub-*, *Dag-*, *Gud-*. – Там же, 1976, 15, с. 3–11, ir kt.

kinius lietuvių vietovardžius[105], jotvingių reliktus[106] ir ypač vertingą studiją apie Lietuvos ežerų kilmę[107] (gaila, jos nebaigė, parašė *A – G* raides). Kartu su K. Kuzaviniu Savukynas parengė „Lietuvių vardų etimologinį žodyną"[108]. Nemaža jis taip pat rašo etimologijos, kalbos kultūros klausimais, recenzuoja lingvistikos darbus. Savukynas sudarė vertingus populiarius kalbotyros leidinius „Vardai ir žodžiai" (V., 1971), „Žodžiai ir žmonės" (V., 1974), „Žmonės ir kalba" (V., 1977), „Kalba ir mintis" (V., 1980).

Kazys Kuzavinis, kaip minėta, su B. Savukynu parašė etimologinį lietuvių vardų žodyną. Jis taip pat paskelbė straipsnių baltų etnonimų kilmės ir kitais lietuvių onomastikos, leksikos klausimais[109]. Atskirai reikėtų paminėti Kuzavinio straipsnį apie Lietuvos vardo kilmę[110]. *Lietuva* šiame straipsnyje kildinama iš dešiniojo Neries intako (Čiobiškis, Kernavė) *Lietava* (> dial. hibr. *Lietáuka*). Kuzavinis parašė vertingą knygelę „Prūsų kalba" (V., 1964). Į lietuvių kalbą jis išvertė žinomą A. Mejė darbą „Lyginamasis metodas istorinėje kalbotyroje" (V., 1956), parengė „Lotynų – lietuvių kalbų žodyną" (V., 1955). Nemaža rašo šis kalbininkas lietuvių kalbos kirčiavimo klausimais. Be to, Kuzavinis – kelių lotynų kalbos vadovėlių bendraautoris.

Vitalija Maciejauskienė, be darbo prie „Lietuvių pavardžių žodyno", onomastinės medžiagos rinkimo, parašė kandidatinę disertaciją apie lietuvių pavardžių formavimąsi XVI–XVII a. Šia tema paskelbė straipsnių[111].

Marija Razmukaitė, irgi rašanti „Lietuvių pavardžių žodyną", kraštotyros ir kituose leidiniuose išspausdino straipsnių apie pavardes, vietovardžius. Kaip minėta, ji buvo viena iš „Lietuvių kalbos atlaso" pirmojo tomo autorių.

Irena Steponavičienė (1941–1979) tyrinėjo lietuviškų vietovardžių užrašymo problemas Kryžiuočių ordino raštuose[112], paskelbė vertingą straipsnį apie lietuviškų vietovardžių prūsinimą[113].

[105] Savukynas B. Kilmininkiniai lietuvių vietovardžiai. – LKK, 1963, 6, p. 235–246.

[106] Савукинас Б. К проблеме западнобалтийского субстрата в юго-западной Литве. – Blt., 1966, 1(2), p. 165–176.

[107] Savukynas B. Ežerų vardai. – LKK, 1960, 3, p. 289–300; Ten pat, 1961, 4, p. 219–226; Ten pat, 1962, 5, p. 191–198; Ten pat, 1966, 8, p. 183–194.

[108] Kuzavinis K., Savukynas B. Lietuvių vardų etimologinis žodynas. – V. ir žd., p. 42–157.

[109] Kuzavinis K. Etymologica. I. Baltų etnonimų kilmės klausimu. II. Etimologinės pastabos dėl baltų *el- / al-* 'tekėti'. – Blt., 1966, 1(2), p. 177–184; Dėl kai kurių žodžių kilmės. – Ten pat, 1967, 3(1), p. 97–104; *Garbus* – jotvingiškas žodis. – Ten pat, 1968, 4(1), p. 65–67; Lietuvių upėvardžiai *lie-* (*lei-*). – Klb., 1967, 17, p. 135–137.

[110] Kuzavinis K. Lietuvos vardo kilmė. – Klb., 1964, 10, p. 5–18.

[111] Maciejauskienė V. Lietuvių pavardžių formavimasis XVI a. II pusėje. – MA Darbai, 1975, 3(52), p. 143–152; Lietuvių pavardžių formavimasis XVII a. – Ten pat, 1977, 1(58), p. 115–125.

[112] Steponavičienė I. Apie lietuvių kalbos priebalsių minkštumą XIII–XV a. – Klb., 1975, 27(1), p. 45–51.

[113] Steponavičienė I. Dėl lietuviškų vietovardžių prūsinimo Kryžiuočių ordino raštuose. – Blt., 1974, 10(2), p. 163–168.

Vilniaus apylinkių vietovardžius sėkmingai tyrinėja Jonas Jurkštas. 1980 m. šia tema jis apgynė kandidatinę disertaciją ir paskelbė įdomių straipsnių[114].

Feliksas Daubaras paskelbė straipsnių apie senovės prūsų hidronimus[115].

Kaip matome, Tarybų Lietuvos kalbininkai onomastinės medžiagos rinkimo, publikavimo ir tyrinėjimo srityje pasiekė iš tikrųjų gražių laimėjimų. Tačiau čia jų laukia dar dideli darbai. Pirmiausia, žinoma, reikia pagreitinti medžiagos rinkimą. Melioracija, įvairūs kiti kraštovaizdžio kitimai užmarštin stumia daugybę balų, upokšnių, pelkių, kalvelių pavadinimų, o tarp jų dažnai gali pasitaikyti ir labai senų, mokslui didžiai reikšmingų vardų. Minėjome, kad visą onomastinę medžiagą turime surinkę jau iš keliolikos respublikos rajonų. Kiek galima greičiau ją reikėtų turėti iš visų. Turime paskelbę apypilnį Lietuvos hidronimų rinkinį. Netrukus sulauksime pavardžių žodyno. Jau laikas galvoti apie išsamų moksliškai parengtą gyvenamųjų vietų žodyną. Toks žodynas pateiktų mokslininkams ne tik svarbių naujų faktų – jis padėtų ištaisyti nemaža anksčiau skelbtos medžiagos netikslumų, kurie dažnai eina iš veikalų į veikalus ir kuriais remdamiesi mokslininkai kartais mėgina daryti svarbias išvadas. Lituanistai laukia, kada kaimynai latviai baigs leisti dar J. Endzelyno pradėtą kapitalinį latvių vietovardžių žodyną, kuriame mūsų onomastikos tyrinėtojas visada ras daug reikšmingų duomenų.

[114] Jurkštas J. Senieji Vilniaus apylinkių vietovardžiai. – MA Darbai, 1978, 2(63), p. 93–101; Vilniaus senamiesčio gatvėvardžiai. – Ten pat, 1979, 2(67), p. 97–122; Iš Vilniaus vietovardžių istorijos. – MK, 1973, 6, p. 13–24; Apie keletą senųjų Vilniaus vietovardžių. – KK, 1975, 29, p. 49–51; Vilniaus vietovardžiai. – Ten pat, 1976, 30, p. 18–25, ir kt.

[115] Даубарас Ф. Эксклюзивные прусско-куршские гидронимы. – Blt., 1978, 14(1), p. 56–60; О связях прусских гидронимов с названиями животных и птиц. – Ten pat, 1978, 14(2), p. 134–138.

ŽYMESNIEJI TYRINĖTOJAI

JUOZAS BALČIKONIS

J. Balčikonio vaidmuo lietuvių kalbotyros istorijoje labai primena J. Jablonskio vaidmenį: abu jie pirmiausia buvo praktikai, kalbos normintojai, tačiau be jų darbų sunkiai įsivaizduojami kiti mūsų kalbotyros laimėjimai.

Balčikonis gimė 1885 m. kovo 25 d. Ėriškių kaime (Panevėžio r.). 1898 m. baigęs Ramygalos pradžios mokyklą, mokėsi Panevėžio realinėje gimnazijoje. 1905 m. ją baigęs, norėdamas stoti į aukštąją mokyklą, Balčikonis dar metus mokėsi Panevėžio gimnazijos papildomoje, septintoje, klasėje. 1906 m. jis įstojo į Peterburgo universiteto Teisės fakultetą, bet drauge lankė ir filologų paskaitas. 1908 m., išlaikęs graikų kalbos egzaminą, Balčikonis tapo jau Filologijos fakulteto studentu.

Balčikonio profesoriai buvo A. Šachmatovas, S. Buličius, A. Sobolevskis ir kiti žymūs rusų mokslininkai. Tačiau ypač didelį poveikį jam darė E. Volteris.

Dar prieš stodamas į universitetą, Balčikonis buvo susipažinęs su J. Jablonskiu, o Peterburge suėjo į artimesnę pažintį ir su K. Būga, taip pat dar šio universiteto studentu.

1911 m. baigęs slavistikos specialybę, Balčikonis dirbo lietuviškų laikraščių redakcijose Vilniuje, o nuo 1913 m. pradėjo pedagoginę veiklą, iš pradžių Vilniuje, vėliau Voroneže. Voroneže lietuvių pabėgėlių gimnazijoje Balčikonis dėstė lietuvių ir lotynų kalbas, artimai bendravo su tos pačios gimnazijos mokytoju J. Jablonskiu.

1918–1924 m. Balčikonis dirbo Panevėžyje: iš pradžių buvo berniukų gimnazijos, o vėliau mokytojų seminarijos direktoriumi.

1924–1931 m. Balčikonis – Kauno universiteto docentas. 1931 m. pasitraukęs iš universiteto, jis atsidėjo lietuvių kalbos žodyno darbui.

1944–1959 m. Balčikonis dirbo Vilniaus universitete. 1948 m. jam suteikiamas profesoriaus vardas. 1944–1950 m. jis vadovavo lietuvių kalbos katedrai. 1945–1952 m. Balčikonis buvo LTSR MA Lietuvių kalbos instituto direktorius. 1946 m. jis išrinktas LTSR MA akademiku. 1945 m. jam suteiktas LTSR nusipelniusio mokslo veikėjo garbės vardas.

Mirė Balčikonis 1969 m. vasario 5 d. Vilniuje. Palaidotas savo gimtojo Ėriškių kaimo kapinėse[1].

[1] Palionis J., Senkus J. Juozas Balčikonis. – Klb., 1966, 14, p. 5–13; Morkūnas K. Profesoriaus Juozo Balčikonio netekus. – KK, 1969, 16, p. 3–6; Zinkevičius Z. J. Balčikonis. – Blt., 1969, 5(2), p. 131–132; Sabaliauskas A.

Balčikonio mokslinės veiklos pėdsakų liko įvairiose lietuvių kalbotyros srityse[2] — patys giliausi jie, be abejo, lietuvių leksikografijoje. Mūsų leksikografijos istorijoje Balčikonio vardas minėtinas šalia F. Kuršaičio, A. Juškos, K. Būgos.

Kaip jau buvo sakyta, mirus K. Būgai, jo „Lietuvių kalbos žodynas" keletą metų buvo paliktas likimo valiai. 1930 m. naujai organizuojamai žodyno redakcijai vadovauti skiriamas Balčikonis. Nuo to laiko, galima sakyti, visas tolesnis šio kalbininko gyvenimas glaudžiai susijęs su akademiniu „Lietuvių kalbos žodynu".

Balčikonio iniciatyva buvo pradėta labai aktyviai rinkti žodžius. Žodynui reikalinga medžiaga buvo planingai išrenkama tiek iš spausdintų, tiek ir iš rankraštinių senųjų lietuvių kalbos paminklų, grožinės literatūros klasikų. Tačiau Balčikonis ypatingą dėmesį skyrė žodžių rinkimui iš liaudies kalbos. Spaudoje vienas po kito pasirodė jo straipsnių, raginančių rinkti žodžius. K. Būgos palikta žodyno kartoteka, pradedant leisti naująjį žodyną, buvo išaugusi beveik trigubai.

Kaip minėta, 1941 m. buvo išleistas seniai mokslo visuomenės lauktas Balčikonio redaguotas didžiausio lietuvių leksikografijos paminklo pirmasis tomas. 1947 m. išėjo antrasis jo redaguotas „Lietuvių kalbos žodyno" tomas. Balčikonis buvo parengęs ir trečiojo tomo pirmąją redakciją. Galutinai šį tomą pagal naują instrukciją suredagavo jau redakcinė kolegija. Balčikonis, ir pasitraukęs iš žodyno redakcijos, rūpinosi žodyno reikalais, pats rinko jam žodžius ir skatino tai daryti kitus. Apskritai žodžių rinkimas buvo tikra jo aistra.

J. Otrembskis, kalbėdamas šio lietuvių kalbininko šešiasdešimties metų jubiliejaus proga, pasakė, kad „be lapelių žodžiams užrašyti Balčikonio negalima net įsivaizduoti". Iš savo gimtosios ir kitų lietuvių kalbos tarmių Balčikonis žodynui užrašė keliolika tūkstančių žodžių.

Dideli Balčikonio nuopelnai buvo komplektuojant ir ugdant mūsų leksikografų kadrus.

Balčikonis yra prisidėjęs ir prie „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno" (V., 1954) redagavimo.

Balčikonį domino taip pat tikriniai lietuvių kalbos žodžiai, ypač jam rūpėjo mūsų vietovardžių autentiškumas. Be keliolikos smulkesnių šios srities straipsnių, jis paskelbė įdomią studiją apie lietuvių kalbos vietovardžius, kilusius iš upių ir ežerų vardų[3]. Vertinga yra jo „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyno" recenzija[4]. Be to, Balčikonis nemaža prisidėjo prie onomastinės medžiagos kaupimo ir tvarkymo.

Su lietuviško žodžio puoselėtoju ir tyrėju atsisveikinant. — Pergalė, 1969, Nr. 3, p. 160—162; Otrębski J. Jubileusz Józefa Balčikonisa w Wilnie. — ABS1, 1967, 5, p. 466—469; Žirgulys A. Juozą Balčikonį prisimenant. — MK, 1974, 1, p. 40—45; Pupkis A., Mažiulis V. Juozas Balčikonis. — Kn.: Balčikonis J. Rinktiniai raštai. V., 1978, t. 1, p. 5—35.

[2] Žižiūnaitė V., Žukas V. Prof. J. Balčikonio bibliografija. — Klb., 1966, 14, p. 15—36.

[3] Бальчиконис Й. Названия литовских населенных пунктов, образованные от названий рек и озер. — LP, 1959, 7, p. 240—252.

[4] Balčikonis J. (Rec.) — Klb., 1964, 10, p. 281—283 (t.p. Balčikonis. R.r., 1, p. 371—373).

Balčikonis padarė didelę paslaugą lietuvių kalbos istorijos tyrinėtojams, fotografuotiniu būdu išleidęs svarbų mūsų raštijos paminklą, pirmąją evangelikų reformatų knygą Lietuvoje – M. Petkevičiaus katekizmą („1598 metų Merkelio Petkevičiaus katekizmas". K., 1939). Be Balčikonio įžanginio straipsnio, jo iš lenkų kalbos išverstos katekizmo prakalbos ir įvadinių pastabų, čia pateikiamas K. Jablonskio straipsnis apie M. Petkevičių. Balčikonio parengtas leidimas ypač svarbus turint galvoje, jog šio lietuvių raštijos paminklo pirmojo leidimo tėra žinomas tik vienas egzempliorius. Remdamiesi Balčikonio leidimu, plačius M. Petkevičiaus katekizmo kalbos tyrinėjimus paskelbė E. Frenkelis, J. Kruopas, Z. Zinkevičius.

Balčikonis buvo vienas iš vyriausiųjų redaktorių ir 1957 m. pakartotinai išleistų D. Kleino lietuvių kalbos gramatikų („Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. 1653 metai". V., 1957).

Lietuvių kalbos mokslui Balčikonis nusipelnė ir tautosakos rinkimu bei publikavimu. Lietuvių liaudies kūrybą jis pradėjo rinkti dar studijuodamas Peterburgo universitete. Didelį lietuvių tautosakos rinkinį prieš Pirmąjį pasaulinį karą jis buvo atsiuntęs Lietuvių mokslo draugijai. Tačiau pats didžiausias Balčikonio tautosakos rinkinys išėjo jau po užrašytojo mirties – „Druskininkų dainos" (V., 1972). Čia paskelbtos 267 dainos. Visos jos užrašytos iš vienos dainininkės Juzės Jurkonienės. Tai tikrai unikalus lietuvių liaudies dainų rinkinys. Jame yra ir išsamus L. Saukos straipsnis „Prof. J. Balčikonio Druskininkų dainos". Straipsnyje nurodoma, kad tai lingvistinio profilio tautosakos leidinys, tęsiantis A. Šleicherio, F. Fortunatovo, F. Kuršaičio, A. Leskyno, K. Brugmano, J. Jablonskio ir kt. šios srities tautosakos užrašinėtojų tradicijas[5].

Balčikonis įvairiomis progomis paskelbė straipsnių apie lietuvių kalbos tyrinėtojus. Ypač vertingi jo straipsniai apie K. Jaunių[6], K. Būgą[7], J. Jablonskį[8], J. Šlapelį[9], žymiuosius rusų kalbininkus, tyrinėjusius lietuvių kalbą[10].

Labai dideli Balčikonio nuopelnai lietuvių rašomosios kalbos kultūrai. Šioje srityje jis buvo visų aktyviausias, ištikimiausias Jono Jablonskio mokinys ir tradicijų tęsėjas. „Savo gyvenime su nieku tiek nebendravau kaip su Jablonskiu"[11], – rašė Balčikonis. Balčikoniui, kaip ir Jablonskiui,

[5] Plačiau apie Balčikonio tautosakos darbą plg. Žukas V. Iš tautosakos rinkimo ir spausdinimo istorijos. – Kn.: Liaudies kūryba. V., 1969, t. 1, p. 135–139.

[6] Balčikonis J. Jauniaus mokslo darbai. – Švietimo darbas, 1928, Nr. 3, p. 231–240.

[7] Balčikonis J. Atsiminimai apie K. Būgą. – LiK, 1956, 1, p. 75–80.

[8] Balčikonis J. Trumpas gyvenimo aprašymas. – Kn.: Jablonskio Raštai. K., 1932, t. 1, p. XI–XXVIII; Keletas atsiminimų apie J. Jablonskį. – LiK, 1956, 1, p. 19–31; Atsiminimai apie J. Jablonskį. – Klb., 1962, 5, p. 59–63.

[9] Balčikonis J. J. Šlapelio nuopelnai mūsų kalbai. – GK, 1941, s. 1–3, p. 2–4.

[10] Balčikonis J. Rusų mokslininkų įnašas į lietuvių kalbos mokslą. – Lietuvos TSR Mokslų Akademijos žinynas, 1952, t. 9, p. 105–110; Вклад русских ученых в литовское языкознание. – Ten pat, p. 111–116.

[11] Balčikonis J. Keletas atsiminimų apie J. Jablonskį, p. 23.

svarbiausias kalbos normų, gero stiliaus šaltinis buvo liaudies kalba[12]. Šiam principui jis buvo ištikimas visą gyvenimą. Norėdamas parodyti, kaip reikia taikyti šį principą praktikoje, ir kartu stengdamasis jaunimui duoti pavyzdinės kalbos lektūros, Balčikonis daug vertė. Į lietuvių kalbą jis išvertė tokius populiarius kūrinius kaip brolių Grimų, Anderseno, Haufo, Pero pasakas, Ž. Verno „Aplink žemę per 80 dienų", Dž. Svifto „Guliverio keliones", arabų pasakas „Tūkstantis ir viena naktis" ir kt. Nemaža dalis Balčikonio vertimų buvo išleista po keletą kartų[13].

Kaip svarbų nuopelną lietuvių kalbos mokslui, ypač jos kultūrai, būtina paminėti ir tą faktą, jog Balčikonis surinko ir spaudai parengė J. Jablonskio raštus. „J. Balčikonis pasirodė iš visų mūsų kalbininkų ir kultūros veikėjų įžvalgiausias: jis ryžosi įamžinti Jablonskio atminimą jo raštų leidimu. Jokie straipsniai, nė studijos negali atstoti paties Jablonskio darbų. Tik išleidus penkis raštų tomus, išaiškėjo tikrasis jo kalbos norminamojo darbo mastas, jo visuomeninės veiklos šakotumas"[14], — teisingai rašė savo monografijoje apie didįjį lietuvių kalbos normintoją A. Piročkinas. 1932—1936 m. išleistuose J. Jablonskio raštų tomuose buvo sudėti beveik visi mūsų žymiojo kalbininko straipsniai, paskelbti periodikoje.

Reikėtų pridurti, kad J. Jablonskio raštai, turint galvoje ano meto knygų publikavimo lygį, buvo išleisti pavyzdingai. „Leidinio vertę labai kėlė paties J. Balčikonio parašyta pirmojo tomo pradžioje išspausdinta Jablonskio biografinė apybraiža, kiekvieno tomo pradžioje esančios prakalbos, o pabaigoje pridėtos pastabos ir papildymai. Penktojo tomo pabaigoje išspausdinti du registrai — „Jablonskio raštuose minimi vardai" ir „Jablonskio taisomų kalbos klaidų sąrašas". Tais laikais dalykinės rodyklės lietuviškose knygose buvo dar neįprastas dalykas. Taip rūpestingai išleistų raštų buržuaziniais metais nesulaukė, rodos, nė vienas kitas lietuvių rašytojas ar kultūros veikėjas"[15].

Balčikonis, galima sakyti, buvo pirmasis mūsų kalbininkas, prideramai įvertinęs J. Jablonskį ne tik kaip kalbininką praktiką, bet ir mokslininką[16].

Balčikonis parengė spaudai ir rinktinius Motiejaus Valančiaus „Raštus" (K., 1931). Tai mokyklai ir platesnei visuomenei pritaikytas leidimas, kuriame rašytojo fonetinės, morfologinės bei sintaksinės tarmybės atstatytos į rašomąją kalbą.

Nepaprastai svarbi buvo ir Balčikonio pedagoginė veikla. Dėstydamas Kauno universitete ir ypač tarybinės santvarkos metais skaitydamas dabartinės lietuvių kalbos kursą Vilniaus universitete, jis išugdė daugybę gerų lietuvių kalbos specialistų. Didesnė dalis Tarybų Lietuvos dabartinių žymiausių lietuvių kalbos tyrinėtojų yra jo mokiniai. Jiems Balčikonis buvo labai įtaigus, autoritetingas mokytojas.

[12] Pupkis A. Dėl Balčikonio kalbos norminimo pagrindų ir principų. — MK, 1975, 6, p. 11—22.

[13] Urbas D. Apie J. Balčikonio vertimus. — Klb., 1966, 14, p. 37—43.

[14] Piročkinas A. J. Jablonskis — bendrinės kalbos puoselėtojas. — V., 1978, p. 253.

[15] Ten pat, p. 254.

[16] Ten pat, p. 251—253.

Balčikonis artimai bendravo su daugeliu žymiųjų lietuvių kalbos tyrinėtojų, aprūpindavo juos lituanistine literatūra, konsultuodavo įvairiais kalbos mokslo ir praktikos klausimais. Ypač draugiški ryšiai jį siejo su lenkų kalbininku J. Otrembskiu, maskviečiu M. Petersonu, latvių kolegomis.

Kūrybinis Balčikonio palikimas, suprantama, kelia ir tam tikrų ginčų. Ne su visais jo kalbiniais taisymais sutiko tiek ankstesnieji, tiek ir dabartiniai lietuvių kalbininkai. Akademinis „Lietuvių kalbos žodynas" redaguojamas ne visiškai pagal tuos principus, kaip jį buvo pradėjęs Balčikonis. Jo vertimai, būdami iš tikrųjų puikūs liaudies kalbos pavyzdžiai, gal ne visada tiksliai atspindi originalo stilių. Tačiau šie dalykai jokiu būdu negali sumenkinti didžiulių Balčikonio nuopelnų lietuvių kalbai – jos mokslui ir praktikai.

1978 m. iš spaudos išėjo Balčikonio „Rinktinių raštų" pirmasis tomas (sudarė A. Pupkis). Šie raštai leidžiami Lietuvos TSR Ministrų Tarybos nutarimu dėl Balčikonio atminimo įamžinimo. Pirmajame „Rinktinių raštų" tome chronologiškai sudėti svarbiausi kalbininko darbai leksikografijos, leksikologijos, akcentologijos, gramatikos, kalbos kultūros klausimais. Nemaža skelbiama ir anksčiau niekur nepublikuotų darbų[17]. Antrajame tome spausdinamos Balčikonio lietuvių kalbos paskaitos, straipsniai apie kalbininkus, rašiniai iš pedagogikos, tautosakos srities, epistolinė medžiaga.

ELZBIETA MIKALAUSKAITĖ

E. Mikalauskaitė gimė 1899 m. rugpjūčio 13 d. Kelmaičių kaime (Lazdijų r.). 1926 m. baigė Lazdijų gimnaziją. 1926–1933 m. lietuvių kalbą ir literatūrą studijavo Kauno universitete.

1931–1933 m. Mikalauskaitė dirbo Lietuvių kalbos žodyno redakcijoje. Vėliau mokytojavo. 1937–1939 m. tobulinosi Berlyno, Leipcigo, Hamburgo universitetuose. 1939–1944 m. vėl dirbo Lietuvių kalbos žodyno redakcijoje. Nuo 1944 m. iki mirties (1970.V.9) Mikalauskaitė dėstė Vilniaus pedagoginiame institute. 1960 m. jai suteiktas docentės, o 1961 m. – LTSR nusipelniusios mokytojos garbės vardas[18].

Mikalauskaitė buvo žymi lietuvių kalbos fonetikos specialistė, viena iš šio mokslo pradininkų Lietuvoje. Po kalbininkės mirties buvo išleisti nepublikuoti jos fonetikos tyrinėjimai „Lietuvių kalbos fonetikos darbai" (V., 1975).

Pirmąją knygos dalį sudaro Vilniaus pedagoginiame institute Mikalauskaitės skaitytas lietuvių literatūrinės kalbos fonetikos kursas. Toliau publikuojamas 1933 m. Kauno universitete parašytas jos diplominis darbas „Pakapsės dzūkų tarmės fonetika" ir nebaigtos kandidatinės diserta-

[17] Vosylytė K. J. Balčikonio atminimui įamžinti. – Pergalė, 1979, Nr. 6, p. 175–177.

[18] Kuzavinis K., Pakerys A. Elzbieta Mikalauskaitė. – Klb., 1971, 23(1), p. 127–128; Grinaveckis V. Žymios pedagogės ir kalbininkės netekus. – KK, 1970, 19, p. 104–105.

cijos „Pietvakarių dzūkų tarmė“ fonetikos skyriai. Knygos gale pateikiami eksperimentiniai darbai (rentgenogramos, palatogramos, tono kreivės, balsių ilgumas). Tai 1933 m. Kaune, 1938–1939 m. Hamburge ir 1947 m., 1954–1955 m. Vilniuje atlikti eksperimentiniai tyrinėjimai.

Šią vertingą knygą parengė ir komentarus parašė buvęs Mikalauskaitės mokinys A. Pakerys.

Įvairiais lietuvių kalbos fonetikos klausimais Mikalauskaitė buvo paskelbusi taip pat straipsnių, iš kurių pirmiausia minėtinas kandidatinės disertacijos skyrius apie kirčio ir priegaidės kaitą[19].

Prisidėjo Mikalauskaitė prie akademinės „Lietuvių kalbos gramatikos“ fonetikos skyriaus redagavimo.

1967 m. Prahoje įvykusiame VI tarptautiniame fonetikos kongrese Mikalauskaitė skaitė drauge su B. Svecevičium ir A. Pakeriu parengtą pranešimą „Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos skiemens prozodijos relevantiniai požymiai“[20].

Keletą straipsnių Mikalauskaitė paskelbė ir baltų kalbų istorijos klausimais. Antai pats pirmasis jos straipsnis buvo išspausdintas latvių žurnale „Izglītības ministrijas mēnešraksts“[21]; jame pateikiama įdomių latvių kalbos istorijos duomenų. Labai svarbus Mikalauskaitės straipsnis apie veikiausiai XV a. pirmojoje pusėje užrašytą prūsiško teksto nuotrupą[22]. Turbūt nėra platesnės studijos apie senovės prūsų kalbą, kurioje nebūtų juo remiamasi. Lietuvių kalbos istorijos tyrinėtojams labai praverčia Mikalauskaitės paskelbtas XVI a. paskutiniųjų dešimtmečių ar XVII a. pradžios lietuviškas rankraštis ir jo kalbos analizė[23].

Prisidėjo Mikalauskaitė ir prie „Lietuvių kalbos atlaso“ medžiagos rinkimo. Ji minėtina ir kaip žymi pedagogė.

JUOZAS SENKUS

J. Senkus gimė 1907 m. liepos 18 d. Teiberių kaime (Vilkaviškio r.). 1928 m. baigęs Vilkaviškio gimnaziją, studijavo lituanistiką Kauno universitete, kurį baigė 1937 m. Studijuodamas bendravo su J. Jablonskiu. Dar būdamas studentu, 1931 m. pradėjo dirbti Lietuvių kalbos žodyno redakcijoje.

1944–1951 m. Senkus dėstė Vilniaus universitete. Vėliau dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros institute.

[19] Mikalauskaitė E. Kirčio ir priegaidės kaita, arba metatonija, pietvakarių dzūkų tarmėje. – LKK, 1957, 1, p. 85–95.

[20] Микалаускайте Е., Свецевичюс Б., Пакерис А. Релевантные признаки просодии слога в современном литовском литературном языке. – In: Proceedings of the Sixth International Congress of Phonetic Sciences. Prague, 1967. Praha, 1970, p. 655–657.

[21] Mikalauska E. Ieraksti 1615. gada Mollīna Rokas grāmatas Rostokas eksemplārā. – IMM, 1938, 5–6, p. 554–560.

[22] Mikalauskaitė E. Priešreformacinių laikų prūsiško Tėve Mūsų nuotrupa. – APh, 1938, 7, p. 102–106.

[23] Mikalauskaitė E. Senas lietuviško katekizmo rankraštis. – Ten pat, 1939, 8, p. 31–48.

Mirė Senkus 1970 m. spalio 29 d. Vilniuje[24].

Daugiausia Senkus nusipelnė dialektologijai. Kartu su J. Balčikoniu ir B. Larinu jis sudarė „Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programą" (V., 1951; II leid. — V., 1956). Senkus parengė ir tam tikrą šios programos priedą — „Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo instrukciją" (V., 1954; II leid. — V., 1958). Jis vadovavo taip pat pirmosioms dialektologinėms ekspedicijoms atlaso medžiagai rinkti. Pats ištyrė per trisdešimt punktų.

Senkus buvo pirmasis Tarybų Lietuvos kalbininkas, apgynęs kandidatinę disertaciją iš dialektologijos srities — „Pazanavykio, arba šiaurės vakarų kapsų, tarmė" (1955 m.). Apie kapsų ir zanavykų tarmes jis paskelbė daugybę straipsnių[25], kurie ligi šiol teikia patį išsamiausią vaizdą apie šių mūsų literatūrinės kalbos pagrindą sudarančių tarmių morfologiją, iš dalies ir sintaksę.

Tyrinėjo Senkus ir kitas lietuvių kalbos tarmes. Pirmiausia čia turbūt reikėtų paminėti jo straipsnį apie labai įdomios medžiagos kalbininkams teikiančią Lazūnų tarmę[26]. Vertingi Senkaus paskelbti šios tarmės tekstai su retesnių žodžių ir slaviškų skolinių paaiškinimais[27].

Tiek dialektologams, tiek ir lietuvių kalbos istorikams įdomus Senkaus straipsnis apie pirmosios mūsų knygos — M. Mažvydo katekizmo — tarmę[28]. Po lingvistinės katekizmo analizės Senkus daro tokią išvadą: „Visi iškeltieji kalbiniai duomenys rodo daugiausia tai, kad Katekizmo tarmė yra artimiausia šiandieninėms šiaurės vakarų (išskyrus patį kampą) ir vidurio žemaičių tarmėms. Jo autoriui bei vertėjui iš ten kildinti aiškiai prieštaraujančių kalbos bei tarmės duomenų, rodos, ir neturime". Kaip matysime, tokios nuomonės buvo ir norvegų kalbininkas Chr. S. Stangas. Be to, jam pritarė vokiečių kalbininkas E. Frenkelis.

Su pirmosios lietuviškos knygos tema susijęs ir Senkaus straipsnis apie Mažvydo vardą ir pavardę[29].

[24] Zinkevičius Z. Juozas Senkus. — Blt., 1971, 7(1), p. 111; Morkūnas K. Gimtosios kalbos tyrinėtojas. — KK, 1977, 33, p. 89—92.

[25] Senkus J. Kai kurios kapsų ir zanavykų tarmių veiksmažodžio ypatybės. — MA Darbai, 1958, 2(5), p. 127—145; Daiktavardžių priebalsinio kamieno linksniavimas kapsų ir zanavykų tarmėse. — Ten pat, 1959, 2(7), p. 167—175; Kai kurie ryškesnieji linksnių vartojimo atvejai pazanavykio kapsų tarmėje. — Ten pat, 1959, 2(7), p. 177—189; Prielinksnių vartojimas bei svarbesniosios jų reikšmės kapsų ir zanavykų tarmėse. — Ten pat, 1960, 1(8), p. 125—150; Daiktavardžių linksniavimo kapsų ir zanavykų tarmėse bruožai. — Ten pat, 1960, 2(9), p. 157—171; Kapsų—zanavykų tarmių būdvardžio ir skaitvardžio kaitybos bruožai. — LKK, 1960, 3, p. 133—159; Kapsų ir zanavykų tarmių jungtukas, jaustukas ir ištiktukas. — MA Darbai, 1961, 1(10), p. 105—127; Kapsų—zanavykų tarmių įvardžio bruožai. — Ten pat, 1962, 2(13), p. 205—216; Kapsų—zanavykų tarmių prieveiksmiai. — Ten pat, 1968, 1(26), p. 157—176; Kapsų—zanavykų tarmių priesaginės vardažodžių darybos bruožai. — LKK, 1972, 13, p. 143—187.

[26] Senkus J. Kai kurie Lazūnų tarmės ypatumai. — MA Darbai, 1958, 1(4), p. 183—194.

[27] Senkus J. Lazūnų tarmės tekstai. — LKK, 1959, 2, p. 215—230.

[28] Senkus J. Pirmosios lietuviškos knygos tarmė. — LKK, 1957, 1, p. 67—83.

[29] Senkus J. Mažvydo vardas ir pavardė. — Kn.: Senoji lietuviška knyga / Ats. red. V. Mykolaitis. K., 1947, p. 109—114.

Apskritai lietuvių onomastikos klausimais Senkus domėjosi beveik visą savo mokslinės veiklos laikotarpį. 1934–1935 m. jam yra tekę dirbti tuo metu įkurtoje Pavardžių ir vietovardžių komisijoje. Kartu su E. Grinaveckiene jis redagavo „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyną“ (V., 1963), taip pat drauge paskelbė apžvalginių straipsnių apie toponiminės medžiagos rinkimą ir tyrinėjimą[30]. Ypač vertingi Senkaus straipsniai apie mažybinius lietuvių hidronimus[31] ir Šešupės bei Jiesios intakus[32].

Nemaža prisidėjo Senkus prie akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ rengimo. Kaip minėta, šio veikalo redakcijoje jis pradėjo dirbti dar būdamas studentu; daug darbo įdėjo į pirmuosius du jo tomus. Drauge su kitais Senkus parengė antrąjį šių tomų leidimą. Buvo labai aktyvus žodžių rinkėjas. Kartu su kitais leksikografais Senkus redagavo „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (V., 1972) antrąjį leidimą.

Senkus išspausdino lingvistikos veikalų recenzijų, straipsnių apie lietuvių kalbos tyrinėtojus, daug rašė įvairiais lietuvių kalbos kultūros klausimais.

JONAS KRUOPAS

J. Kruopas gimė 1908 m. balandžio 23 d. Sakalinės kaime (Tauragės r.). 1928 m. baigęs Tauragės mokytojų seminariją, lituanistiką studijavo Kauno universitete. 1937 m. baigė studijas ir mokytojavo Kaune.

1938 m. Kruopas buvo paskirtas Klaipėdos pedagoginio instituto asistentu. 1945–1951 m. dirbo Vilniaus universitete, vadovavo lietuvių kalbos katedrai. Kurį laiką dėstė ir Vilniaus pedagoginiame institute. 1948 m. Kruopui buvo suteiktas docento vardas. Nuo 1946 m. jis dirbo ir Lietuvių kalbos (nuo 1952 m. Lietuvių kalbos ir literatūros) institute, o 1951 m. galutinai perėjo į šią įstaigą. Čia Kruopas vadovavo atskiriems kalbiniams skyriams, 1955–1964 m. kartu eidamas ir instituto direktoriaus pavaduotojo pareigas. 1968 m. jam buvo suteiktas LTSR nusipelniusio mokslo veikėjo garbės vardas.

Mirė Kruopas Vilniuje 1975 m. spalio 17 d.[33]

Kruopas darbavosi įvairiose lietuvių kalbotyros srityse. 1952 m. jis apgynė kandidatinę disertaciją apie 1598 m. M. Petkevičiaus katekizmo

[30] Grinaveckienė E., Senkus J. Toponiminės medžiagos rinkimas ir tyrinėjimas Tarybų Lietuvoje. – LiK, 1962, 6, p. 459–465; Собирание и исследование топонимики в Литовской ССР. – ВЯ, 1961, 6, с. 130–131.

[31] Senkus J. Lietuvių kalbos mažybiniai hidronimai. – MA Darbai, 1963, 2(15), p. 249–260.

[32] Senkus J. Šešupės ir Jiesios intakai. – LKK, 1963, 6, p. 213–234.

[33] Zinkevičius Z. Jonas Kruopas. – Blt., 1976, 12(1), p. 107–108; Grinaveckienė E. Jonas Kruopas. – MK, 1975, 5, p. 65–67; Morkūnas K. Gyvenimas – gimtajai kalbai. – Kultūros barai, 1978, Nr. 4, p. 63–64; Sabaliauskas A. Joną Kruopą prisiminus. – Pergalė, 1978, Nr. 4, p. 162–164; Gaivenis K., Lyberis A., Ulvydas K. J. Kruopas – žymus gimtosios kalbos tyrinėtojas. – KK, 1978, 34, p. 76–83; Eckert R. In memoriam Jonas Kruopas. – ZfPh, 1977, 30(4), p. 454–456.

leksiką[34]. Tai buvo pirmoji kalbininko lituanisto disertacija mūsų respublikoje. Be bendros šio lietuvių kalbos paminklo charakteristikos, čia pateikiamas ir pilnas jo žodynas. Tai nė tik pavyzdinis atskiro veikalo leksikos tyrinėjimas, bet ir vienas iš parengiamųjų darbų būsimajam istoriniam lietuvių kalbos žodynui.

Vertingas senųjų mūsų raštų leksikos tyrinėjimas yra platus Kruopo straipsnis apie M. Mažvydo slavizmus[35]. Jame trumpai paliečiama lietuvių kalbos slavizmų problema, aptariamos M. Mažvydo kalbos ypatybės, pateikiamas šio autoriaus slavizmų žodynėlis. Nurodydamas skolinimo šaltinį, Kruopas daugiausia pasinaudojo P. Skardžiaus studija „Slavų skoliniai senojoje lietuvių kalboje“ („Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen“. K., 1931), tačiau užfiksavo ir tokių Mažvydo slavizmų, kurių nebuvo minėtoje studijoje.

Paskelbė Kruopas ir kitų vertingų senosios mūsų raštijos tyrinėjimų, rankraštinių tekstų[36].

Jis redagavo puošnų M. Mažvydo katekizmo leidimą, pasirodžiusį švenčiant mūsų knygos keturių šimtų metų jubiliejų — „Pirmoji lietuviška knyga“ (K., 1947). Čia skelbiamas fotografuotinis ir transliteruotas knygos tekstas, pateikiami įvairūs korektūriniai ir kalbiniai paaiškinimai.

Kruopas buvo atsakingasis redaktorius ir kito svarbaus lietuvių kalbos paminklo — D. Kleino gramatikų naujo leidimo („Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. 1653 metai“. V., 1957). Šiame veikale buvo paskelbti D. Kleino 1653 m. „Grammatica Litvanica“ ir 1654 m. „Compendium Litvanico-Germanicum“ fotografuotiniai tekstai ir lietuviški vertimai, platūs komentarai, T. Buchienės ir J. Palionio studija apie pirmąsias lietuvių kalbos gramatikas.

Mūsų kalbotyrai Kruopas ypač nusipelnė redaguodamas akademinį „Lietuvių kalbos žodyną“. Penkiolika metų jis vadovavo šio veikalo rengėjų kolektyvui. Tuo metu buvo parengti spaudai VI—X žodyno tomai ir antrasis I—II tomų leidimas. Kruopo rūpesčiu labai padidėjo žodyno kartoteka, išaugo prityrę leksikografų kadrai. Už šį turbūt patį svarbiausią mūsų šimtmečio lituanistikos veikalą 1965 m. Kruopui kartu su kitais leksikografais buvo paskirta Respublikinė premija.

Kruopas buvo atsakingasis redaktorius ir „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (V., 1954; II leid. — V., 1972), veikalo, kuris suvaidino ir tebevaidina nepaprastai svarbų vaidmenį mūsų literatūrinės kalbos raidoje.

Įsitraukęs į praktinį leksikografo darbą, Kruopas labai domėjosi ir teoriniais šios lingvistikos srities klausimais. Paskutinį gyvenimo dešimtmetį jis ypač intensyviai tyrinėjo lietuvių leksikografijos istoriją. Jis paskelbė seriją studijinių straipsnių apie rankraštinius mūsų leksikografijos pa-

[34] Kruopas J. 1598 m. Merkelio Petkevičiaus katekizmo leksika. — LKK, 1970, 12, p. 83—154.

[35] Kruopas J. Žodyninės slavybės M. Mažvydo raštų kalboje. — Kn.: Senoji lietuviška knyga / Ats. red. V. Mykolaitis. K., 1947, p. 217—256.

[36] Kruopas J. Leksiniai paralelizmai Daukšos katekizmo (1595) kalboje. — LKK, 1960, 3, p. 223—255; S. Daukanto pastabos dėl L. Ivinskio kalendorių, arba metskaitlių, kalbos / Paruošė J. Kruopas. — LiK, 1958, 3, p. 477—491.

minklus – S. Daukanto, L. Ivinskio, S. Groso, M. Akelaičio, D. Sutkevičiaus, J. Miliausko (Miglovaros), A. Kašarausko, K. Drąsutavičiaus ir kt. žodynus[37].

Šiuose straipsniuose Kruopas pateikia daugybę įdomių faktų, kurie reikšmingi ne tiktai mūsų leksikografijos, bet apskritai literatūrinės kalbos ir kultūros istorijai. Ypač minėtinas straipsnis „Rankraštinis aukštaičių rytiečių XIX a. II pusės lietuvių–lenkų kalbų žodynas“. Mat anksčiau šio 548 puslapių leksikografijos veikalo autoriumi buvo laikomas žinomas kultūros veikėjas M. Akelaitis. Net ir akademiniame „Lietuvių kalbos žodyne“ iki VIII tomo šis žodynas buvo žymimas santrumpa Ak (M. Akelaitis). Kruopas labai įtikimai parodė, jog Akelaitis, būdamas aukštaitis vakarietis, tokio žodyno negalėjo parašyti. Žodyno kalbos ypatybės rodo, jog jo autorius turėjo būti rytietis.

Straipsnyje „D. Sutkevičiaus leksikografiniai darbai“ Kruopas pirmasis taip plačiai aptarė šio leksikografo veiklą, apibūdino jį kaip istorinio lietuvių kalbos žodyno pradininką.

Nemaža Kruopas rašė ir lietuvių literatūrinės kalbos istorijos klausimais, didelį dėmesį skirdamas šios kalbos naujovėms, susijusioms su tarybine santvarka[38].

1955 m. Kruopas (kartu su J. Būtėnu) paskelbė knygutę „Kalbininkas Kazimieras Būga“, kuri buvo pirmas platesnis darbas apie žymųjį mūsų kalbininką.

Kruopas nudirbo ir nemažą lietuvių kalbos kultūros darbą: paskelbė straipsnių žodžių darybos, morfologijos, linksnių vartojimo ir kitais praktikos klausimais. Dideli jo nuopelnai ir lietuvių terminologijai. Būdamas Terminologijos komisijos pirmininku, jis peržiūrėjo įvairių sričių terminų žodynus, nustatė daugelio terminų tinkamumą vartosenai, terminologijos klausimais paskelbe straipsnių.

Svarbi Kruopo pedagoginė veikla: rūpestinga jo globa padėjo išaugti ne vienam žymiam dabartiniam mūsų filologui. Tartum išreikšdamas ju

[37] Kruopas J. S. Groso „Słownik Polsko-Żmudski“ rankraštis (1835). – LiK, 1956, 1, p. 415–419; Rankraštinis XIX a. pradžios lietuvių–lenkų kalbų žodynėlis. – MA Darbai, 1959, 2(7), p. 225–232; L. Ivinskio leksikografiniai darbai. – Ten pat, 1960, 1(8), p. 191–198; S. Daukanto leksikografiniai darbai. – LKK, 1961, 4, p. 301–317; S. Daukanto pastabos dėl G. Neselmano žodyno. – Ten pat, 1962, 5, p. 227–238; D. Sutkevičiaus leksikografiniai darbai. – Ten pat, 1966, 8, p. 217–223; Rankraštinis lietuviškai lenkiškas 1820 m. žodynas. – MA Darbai, 1967, 2(24), p. 157–164; Rankraštinis aukštaičių rytiečių XIX a. II pusės lietuvių–lenkų kalbų žodynas. – Ten pat, 1969, 2(30), p. 183–192; M. Akelaitis leksikografas. – LKK, 1970, 12, p. 155–177; A. Kašarausko leksikografiniai darbai. – Ten pat, 1972, 13, p. 189–208; J. Miliauskio (Miglovaros) leksikografiniai darbai. – MA Darbai, 1974, 3(48), p. 139–151; K. Drąsutavičiaus (Drąsučio) terminų žodynėliai bei sąrašai. – LKK, 1975, 16, p. 265–271.

[38] Kruopas J. Dabartinės lietuvių kalbos vystymosi tyrinėjimas. – LKK, 1963, 6, p. 21–30; Lietuvių literatūrinės kalbos vystymasis praeityje ir tarybiniais metais. – Kn.: Lietuvių kalba tarybiniais metais. V., 1967, p. 7–35; Крупас Й. Р. О современном состоянии и путях дальнейшего развития литовского литературного языка. – В кн.: Вопросы развития литературных языков народов СССР в советскую эпоху. Алма-Ата, 1964, с. 245–252, ir kt.

padėką, profesorius J. Palionis Kruopui dedikavo savo knygą „Lietuvių literatūrinės kalbos istorija“ (V., 1979).

Apskritai Kruopas buvo vienas iš tų mūsų kalbininkų, kuris dėl susiklosčiusių aplinkybių nepaliko daug stambesnių individualių tyrinėjimų: visą savo energiją, patyrimą ir talentą jis atidavė kolektyviniams lietuvių kalbotyros veikalams, kalbos praktikai, lituanistikos įstaigų stiprinimui, naujų kadrų ugdymui. Čia jo nuopelnai iš tikrųjų labai dideli.

RIČARDAS MIRONAS

R. Mironas gimė 1908 m. balandžio 5 d. Zaisane (dab. Kazachijos TSR). 1928–1933 m. studijavo Kauno universitete – baigė klasikinės filologijos specialybę. Vėliau orientalistiką ir lyginamąją kalbotyrą studijavo Paryžiuje.

1944 m. Mironas pradėjo dėstyti Kauno universitete. 1946–1949 m. buvo Istorijos ir filologijos fakulteto dekanas. 1949–1950 m. vadovavo Klaipėdos mokytojų institutui. Nuo 1950 m. Mironas dirbo Vilniuje: dėstė universitete ir pedagoginiame institute (šio instituto Lietuvių kalbos ir literatūros fakulteto dekanas, lietuvių kalbos katedros vedėjas). 1954–1955 m. Mironas – Černovcų (Ukrainos TSR) universiteto lotynų kalbos katedros vedėjas. Nuo 1956 m. jis dirbo Vilniaus universitete, vadovavo užsienio kalbų, prancūzų kalbos, vėliau klasikinės filologijos katedroms. 1946 m. Mironui buvo suteiktas docento, 1978 m. – LTSR nusipelniusio dėstytojo garbės vardas, 1948 m. – filologijos kandidato laipsnis. Daugelį metų jis redagavo aukštųjų mokyklų tęstinį leidinį „Kalbotyra“.

Mirė Mironas Vilniuje 1979 m. balandžio 26 dieną[39].

Mironas pirmasis iš tarybinių kalbininkų kiek plačiau tyrinėjo lietuvių ir rusų kalbų lyginamąją gramatiką[40].

Nemaža rašė jis sanskrito – savo mėgstamiausios specialybės – klausimais. Pirmiausia čia minėtini jo straipsniai apie sanskrito ir lietuvių kalbos daiktavardžių linksniavimą[41], sanskrito ir lietuvių kalbos fonetikos ypatybes[42].

Mironas parašė ir nedidelį „Oria kalbos žodyną“ (V., 1972; rotaprintas). Kaip gerai jis mokėjo sanskritą, turbūt galėtų paliudyti ir jo parašyta pirmojo tarybinio rusų kalba išėjusio vadovėlio recenzija[43]. Pats Mironas buvo parašęs sanskrito vadovėlį lietuvių kalba, gaila, iki šiol neišleistą.

[39] Redaktoriaus netekus (Ričardo Mirono atminimui). – Klb., 1981, 32(1), p. 143–144.

[40] Mironas R. Lietuvių ir rusų kalbų lyginamoji istorinė fonetika. – Tarybinė mokykla, 1952, Nr. 6, p. 38–41; Lyginamoji-istorinė lietuvių ir rusų kalbų morfologija. – Ten pat, 1954, Nr. 5, p. 45–46; Nr. 6, p. 39–42; Nr. 8, p. 42–46.

[41] Mironas R. Sanskrito ir lietuvių kalbos daiktavardžių linksniavimo bendrybės. – VVU Mokslo darbai. Istorijos-filologijos mokslų serija, 1958, 4, p. 65–80.

[42] Mironas R. Sanskrito ir lietuvių kalbos lyginamosios-istorinės fonetikos pagrindiniai bruožai. – Klb., 1968, 19, p. 55–66.

[43] Миронас Р. П. (Рец.) В. А. Кочергина. Начальный курс санскрита. М., 1956. – Klb., 1960, 2, p. 195–198.

Keletą straipsnių Mironas paskelbė įvairiais etimologijos, kalbų tyrinėjimo metodikos, fonologijos klausimais[44].

Atskiromis knygelėmis Mironas išleido „Kalbotyros įvadą“ (V., 1969) ir „Kalbos mokslo pagrindus“ (V., 1971). Tai pradedantiems studentams lituanistams skirti gana konspektyviai parašyti darbai. Juose, ypač antrajame, pasitaiko ir ginčytinų dalykų, gana subjektyvių teiginių. Apskritai Mironas mėgo polemiką. Ne visos jo skelbiamos mintys ar idėjos susilaukdavo kitų kalbininkų pritarimo.

Drauge su J. Dumčium ir K. Kuzaviniu Mironas parašė lotynų kalbos vadovėlius („Lotynų kalba“. V., 1960; „Lectiones Latinae“. V., 1969; „Elementa latina“. V., 1978).

KAZYS ULVYDAS

Prie stambių kolektyvinių tarybinės lietuvių kalbotyros darbų ypač daug yra prisidėjęs K. Ulvydas. Šiuo metu jis yra taip pat vienas iš didžiausių autoritetų sprendžiant įvairius literatūrinės kalbos norminimo, kalbos kultūros klausimus.

Ulvydas gimė 1910 m. rugpjūčio 15 d. Bagotėlėje (Kėdainių r.). Mokėsi Kėdainių ir Kauno gimnazijose. 1930–1937 m. Kauno universitete studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą, klasikinę filologiją. 1940 m. baigė Vilniaus universitetą. Dar studijuodamas mokytojavo įvairiose gimnazijose. 1942–1949 m. dėstė Kauno universitete. 1946–1948 m. buvo Istorijos ir filologijos fakulteto prodekanas, 1949 m. – dekanas.

1949–1956 m. Ulvydas dėstė Vilniaus universitete. 1951–1953 m. jis vadovavo lietuvių kalbos katedrai. Nuo 1951 m. Ulvydas pradėjo dirbti ir Lietuvių kalbos institute. 1953–1955 m. – Lietuvių kalbos ir literatūros instituto direktoriaus pavaduotojas, 1955–1960 m. – žodynų skyriaus, 1960–1976 m. – dabartinės literatūrinės lietuvių kalbos skyriaus, nuo 1976 m. – vėl žodynų skyriaus vadovas.

1955 m. Ulvydas apgynė kandidatinę disertaciją („Dabartinės lietuvių kalbos prieveiksmis“). 1965 m. už akademinį „Lietuvių kalbos žodyną“, o 1977 m. už akademinę „Lietuvių kalbos gramatiką“ Ulvydui kartu su kitais autoriais buvo paskirtos Respublikinės premijos. 1970 m. jam suteiktas LTSR nusipelniusio mokslo veikėjo garbės vardas. 1972 m. Ulvydas išrinktas LTSR MA nariu korespondentu[45].

Keliolika metų Ulvydas vadovavo akademinės „Lietuvių kalbos gramatikos“ (V., 1965–1976, I–III) rengimui. Jis subūrė šio veikalo autorių kolektyvą, redagavo visą gramatikos tekstą, pats parašė platų įvadą, kuriame, kaip jau buvo minėta, nagrinėjo teorinius gramatikos klausimus, ir skyrių apie prieveiksmį.

[44] Mironas R. Dėl priesagos *-gu-* pirminės reikšmės. – Klb., 1961, 3, p. 242–243; Pastabos indoeuropiečių fonologinės sistemos kilmės klausimu. – Ten pat, p. 235–239; Kalbotyros metodų beieškant. – Ten pat, 1964, 10, p. 245–251.

[45] Kabelka J., Kruopas J. Kalbos barų darbininkas. – Tiesa, 1970, rugpjūčio 14; Grinaveckienė E. Gimtosios kalbos ugdymo keliu. – Pergalė, 1980, Nr. 8, p. 149–151.

Ulvydas apskritai yra pirmasis kalbininkas, taip plačiai nagrinėjęs lietuvių kalbos prieveiksmį. Be minėto gramatikos skyriaus, lietuvių kalbos prieveiksmių darybos, semantikos, ypač atskirų vardažodžių linksnių prieveiksmėjimo klausimais jis paskelbė daug vertingų straipsnių[46], kuriuose sukaupta nepaprastai gausi faktinė medžiaga. Iš esmės nagrinėdamas dabartinės lietuvių kalbos prieveiksmio problemas, Ulvydas neretai paliečia ir jo istorijos klausimus. Antai jis patikslina E. Frenkelį, kuris savo veikale „Lietuvių kalbos linksnių sintaksė" („Syntax der litauischen Kasus". K., 1928) prieveiksmius *pakeliuĩ*, *pasroviuĩ*, *pavañdeniui* ir kt. linkęs laikyti vietininkinės kilmės[47].

Ulvydo prieveiksmio tyrinėjimuose randame taip pat įdomių minčių literatūrinės kalbos ir tarmių santykių klausimais. Atkreipęs dėmesį į nepaprastą prieveiksmio formų mūsų tarmėse įvairumą, jis rašo: „Dabartinė literatūrinė lietuvių nacionalinės kalbos forma, susikūrusi pietinių vakarų aukštaičių tarmės pagrindu ir tokiu būdu savo šaknimis siekianti liaudies gyvosios šnekamosios kalbos gelmes, tolesnio vystymosi ir turtėjimo procese toli gražu ne visa ima ne tik iš kitų tarmių žodyninės sudėties, bet ir iš savo tiesioginio šaltinio pietinių vakarų aukštaičių tarmės. Gausios paralelinės prieveiksmių formos, dar ir mūsų dienomis esančios įvairiose tarmėse, į literatūrinę kalbą ne visos įsilieja: iš jų atrenkamos tik tos, kurias visa lietuviškai kalbanti visuomenė geriausiai pažįsta, kurios yra bendriausios ir tokiu būdu ekspresyviausios"[48]. Toliau autorius nurodo, kad dėl šios priežasties, pavyzdžiui, beveik iš trijų dešimčių žodžio *dabar* morfologinių variantų, žinomų daugiausia tarmėse ir tik iš dalies senesniuose raštuose, net ir grožinės literatūros kūrėjai vartoja vos vieną kitą.

Labai daug Ulvydas nusipelnė leidžiant ir kitą kapitalinį lietuvių kalbotyros veikalą – akademinį „Lietuvių kalbos žodyną". Jis buvo vyriausiasis jo III–V tomų redaktorius. Mirus J. Kruopui, nuo 1976 m. Ulvydas vėl vadovauja šio veikalo rengimui. 1981 m. išėjo iš spaudos XII žodyno tomas, kurio vyriausiasis redaktorius – Ulvydas.

Ulvydas nemaža prisidėjo ir prie „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno" (V., 1954; II leid. – V., 1972) parengimo: buvo šio žodyno redkolegijos narys.

[46] Ulvydas K. Vienaskaitos įnagininko kilmės prieveiksmiai dabartinėje lietuvių kalboje. – VVU Mokslo darbai. Istorijos-filologijos mokslų serija, 1955, 2, p. 20–63; Vienaskaitos naudininko prieveiksmėjimas ir prieveiksmiai su formantais *-(i)ui*, *-i* lietuvių kalboje. – Kn.: Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai. V., 1957, p. 115–169; Daugiskaitos įnagininko kilmės prieveiksmių semantikos bruožai. – LKK, 1963, 6, p. 71–86; Vienaskaitos kilmininko prieveiksmėjimas ir prieveiksmiai su formantais *-(i)o*, *-(i)os*, *-ės* dabartinėje lietuvių kalboje. – Ten pat, 1964, 7, p. 11–46; Vienaskaitos vietininkų prieveiksmėjimo klausimu. – Ten pat, 1967, 9, p. 6–42; Vienaskaitos vardininko kilmės prieveiksmiai. – Ten pat, 1969, 11, p. 7–16; Iš lietuvių kalbos prieveiksmio tyrinėjimų. – Ten pat, 1974, 15, p. 7–34, ir kt.

[47] Ulvydas K. Vienaskaitos naudininko prieveiksmėjimas ir prieveiksmiai su formantais *-(i)ui*, *-i* lietuvių kalboje, p. 123–124.

[48] Ulvydas K. Vienaskaitos kilmininko prieveiksmėjimas ir prieveiksmiai su formantais *-(i)o*, *-(i)os*, *-ės* dabartinėje lietuvių kalboje, p. 35.

Labai plataus atgarsio susilaukė Ulvydo kartu su A. Lyberiu parašyta studija apie lietuvių literatūrinės kalbos leksikos praturtėjimą tarybinės santvarkos metais[49], kurioje, remiantis labai gausia medžiaga, parodomi būdingiausi lietuvių leksikos pakitimai per keliolika tarybinės santvarkos metų.

Autoriai šioje studijoje nagrinėja rusų kalbos reikšmę lietuvių literatūrinės kalbos leksikos raidai, literatūrinės kalbos ir tarmių sąveiką, atskiromis semantinėmis grupėmis pateikia naujas sąvokas žyminčių žodžių, tarybinės santvarkos metais atsiradusių terminų, paliečia žodžių reikšmių kitimo, senėjimo bei nykimo problemas. Ypač įdomus studijos skyrius apie naujus žodžių darybos būdus, kuriame parodoma, jog „Tarybinės santvarkos metais atsiradę naujadarai yra labai įvairūs ne tik savo turiniu, bet ir darybinėmis priemonėmis".

Su minėtoje studijoje gvildenamomis problemomis susiję ir platūs Ulvydo straipsniai apie lietuvių literatūrinės kalbos vystymąsi tarybinės santvarkos metais[50], literatūrinės kalbos leksikos turtėjimą[51], dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos normalizaciją[52].

Rašė Ulvydas ir apie lietuvių kalbos tyrinėtojus bei normintojus. Iš šios srities darbų ypač minėtinas jo straipsnis apie J. Jablonskį[53].

Ulvydas vadovavo ir kolektyvinės apybraižos apie lietuvių kalbą TSRS Mokslų Akademijos leidiniui „TSRS tautų kalbos"[54] parengimui.

Ulvydas – vienas iš tų mūsų kalbininkų, kuriam turbūt vienodai rūpi tiek lietuvių kalbos mokslas, tiek ir šios kalbos praktikos dalykai. Lietuvių kalbos praktikos, kultūros srityje jo nuopelnai iš tikrųjų didžiuliai. Nuo 1961 m. Ulvydas redaguoja kalbos praktikos reikalams skirtą periodinį leidinį „Kalbos kultūra". Šiame ir kituose periodiniuose leidiniuose jis paskelbė daugybę straipsnių lietuvių kalbos norminimo, kultūros, terminologijos klausimais.

Nuo 1957 m. Ulvydas kalba ir savaitinėje radijo laidoje „Taisyklingai kalbėkime ir rašykime". Šios turiningos radijo laidos daugeliui mūsų respublikos gyventojų tapo svarbia gimtosios kalbos mokykla.

Kaip jau minėjome, be lituanistikos, Ulvydas yra studijavęs ir klasikinę filologiją. Su šia specialybe susijusi pirmoji stambesnė Ulvydo publikacija – tai mokymo priemonė graikų rašytojo Ksenofonto „Anabasio" pirmoji knyga su įvadu ir žodynu (Marijampolė, 1934).

[49] Lyberis A., Ulvydas K. Lietuvių literatūrinės kalbos leksikos praturtėjimas tarybinės santvarkos metais. – LiK, 1958, 3, p. 31–110.

[50] Ulvydas K. Lietuvių literatūrinės kalbos vystymasis tarybinės santvarkos metais. – Lietuvos TSR Mokslų Akademijos žinynas, 1952, t. 9, p. 117–136.

[51] Ulvydas K. Lietuvių literatūrinės kalbos leksikos praturtėjimas tarybinės santvarkos metais. – Kn.: 40 metų. V., 1958, p. 151–169.

[52] Ulvydas K. Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos leksikos normalizacijos klausimai. – Kn.: Lietuvių kalba tarybiniais metais. V., 1967, p. 36–67.

[53] Ulvydas K. J. Jablonskis – lietuvių literatūrinės kalbos ugdytojas. – LKK, 1961, 4, p. 5–18.

[54] Амбразас В., Вайткявичюте В., Валяцкене А., Моркунас К., Сабаляускас А., Ульвидас К. (руководитель). Литовский язык. – В кн.: Языки народов СССР. Т. 1. Индоевропейские языки. М., 1966, с. 500–523.

ANTANAS LYBERIS

A. Lyberis gimė 1909 m. lapkričio 6 d. Ėriškiuose (Panevėžio r.). 1928 m. Panevėžyje baigė gimnaziją. 1932 m. pradėjo studijuoti Kauno universitete klasikinę filologiją. Universitetą baigė 1939 m.

1932–1941 m. Lyberis dirbo Lietuvių kalbos žodyno redakcijoje. Nuo 1942 m. Prienų gimnazijos mokytojas, 1946–1947 m. – direktorius. Nuo 1947 m. Lyberis dirba Lietuvių kalbos ir literatūros (iki 1952 m. Lietuvių kalbos) institute. 1959 m. jis apgynė kandidatinę disertaciją („Lietuvių kalbos sinonimų žodynas ir jo sudarymo principai").

Lyberis yra vienas žymiausių mūsų leksikografų, šį darbą pradėjęs dirbti vos įstojęs į universitetą. Keliasdešimt metų jis išdirbo prie akademinio „Lietuvių kalbos žodyno": rašė jo tekstą, redagavo, žodyno kartotekai surinko keliolika tūkstančių žodžių. Už akademinį žodyną Lyberiui kartu su kitais leksikografais 1965 m. buvo paskirta Respublikinė premija.

Lyberis buvo vienas iš pagrindinių „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno" (V., 1954; II leid. – V., 1972) autorių bei redaktorių.

Jis taip pat parengė „Lietuvių–rusų kalbų žodyną" (V., 1962; antras gerokai didesnis variantas – V., 1971), „Lietuvių kalbos rašybos žodyną mokykloms" (kartu su N. Grigu, K., 1956; VI leid. – K., 1980).

Lyberis yra ir pirmojo „Lietuvių kalbos sinonimų žodyno" (K., 1961) autorius. Šiame žodyne pateikiama apie keturi tūkstančiai sinonimų, kurie suskirstyti į 720 lizdų. Tai dar palyginti nedidelis, daugiausia mokyklos reikalams skirtas žodynas. Vėliau Lyberis parengė ir antrą, keletą kartų didesnį „Sinonimų žodyną" (V., 1981).

Šį veikalą sudaro apie 5200 sinoniminių žodžių grupių, apimančių per 27 000 žodžių bei frazeologizmų. Medžiagą žodynui Lyberis surinko iš visų svarbiausių lietuvių kalbos žodynų, žinoma, daugiausia iš akademinio „Lietuvių kalbos žodyno" (I–XI t.) ir „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno" (V., 1972). Pasinaudojo jis ir akademinio žodyno kartoteka bei „Lietuvių kalbos atlaso" (I t.) medžiaga. „Sinonimų žodyno" pobūdį geriausiai nusako paties autoriaus žodžiai: „Šis žodynas... yra daugiau visos nacionalinės, o ne lietuvių literatūrinės kalbos žodynas. Autoriui rūpėjo sudėti čia kuo daugiau sinonimų visos nacionalinės lietuvių kalbos mastu, o ne daryti atranką literatūrinės kalbos žodynui. Darant tokią atranką, būtų neišvengiamas tam tikras subjektyvumas, nes lietuvių literatūrinė kalba yra dar gana jauna ir nenusistovėjusi (bent leksikos srityje). Pagaliau ir praktikos sumetimais naudinga turėti prieš akis platesnes sinonimų grupes, kur nevengiama net pasyviosios leksikos ir paliekama pačiam skaitytojui pasidaryti reikalingą žodžių atranką". Kasdienei vartosenai toks medžiagos parinkimas gal ir ne visada parankus, tačiau jis labai patogus leksikos tyrinėjimui.

Teorinius sinonimų žodynų klausimus Lyberis aptarė žodyno „Pratarmėje" ir atskirai paskelbtame straipsnyje[55].

[55] Lyberis A. Lietuvių kalbos sinonimų žodyno sudarymo klausimai. – MA Darbai, 1975, 4(53), p. 153–165.

Lyberis dažnai rašo mūsų kalbos kultūros, terminologijos klausimais. Drauge su Ulvydu, kaip jau minėta, jis parašė studiją apie lietuvių kalbos leksikos praturtėjimą tarybinės santvarkos metais[56].

JONAS KABELKA

J. Kabelka gimė 1914 m. lapkričio 8 d. Zviniškių kaime (Kapsuko r.). 1934 m. baigęs Marijampolės (dab. Kapsukas) Rygiškių Jono gimnaziją, Kauno universitete studijavo lituanistiką. 1937–1939 m. Kabelka baltistiką studijuoja Berlyno universitete (tuo metu šiame universitete profesoriavo J. Gerulis, M. Fasmeris). 1939–1941 m. baltistikos studijas jis tęsia Rygos universitete. Čia ypač didelės įtakos jam turi žymiojo latvių kalbininko J. Endzelyno paskaitos ir seminarai.

1944–1946 m. Kabelka mokytojavo savo buvusioje gimnazijoje Kapsuke. 1947 m. jis baigė Kauno universitetą. 1946–1950 m. dirbo Kauno, o nuo 1950 m. Vilniaus universitete. 1964 m. jis apgynė kandidatinę disertaciją („Kristijono Donelaičio raštų leksika". V., 1964). 1964 m. Kabelkai suteiktas LTSR nusipelniusio kultūros veikėjo, o 1970 m. – docento vardas.

Keliolika metų Kabelka dirbo ir „Minties" leidykloje. 1957–1965 m. buvo šios leidyklos vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas.

Lietuvių kalbos istorijai labai reikšminga atskira knyga išleista Kabelkos disertacija apie K. Donelaičio raštų leksiką.

Įžanginėje knygos dalyje aptariama K. Donelaičio vieta lietuvių literatūrinės kalbos istorijoje, pateikiama labai įžvalgi mūsų klasiko kalbos ypatybių analizė. „Savo gyvumu ir vaizdingumu visus žavinti K. Donelaičio raštų kalba kartu yra ir labai paprasta, natūrali. Išardę po siūlelį visą K. Donelaičio poetinės kalbos audinį, įsitikiname, kad jis suaustas daugiausia iš paprastų liaudies kalbos žodžių, plačiai žinomų ir vartojamų jo laikų kaime", – rašo Kabelka.

Kalbėdamas apie būdinguosius K. Donelaičio raštų leksikos bruožus, Kabelka ypač pabrėžia jos konkretumą, vadinamuosius vaizdinguosius veiksmažodžius, gausią sinonimiką, metaforizaciją, personifikaciją. Analizuodamas leksikos sudėtį, autorius atskirai aptaria dialektizmus, archaizmus bei istorizmus ir kitų kalbų kilmės žodžius. Kabelkos apskaičiavimu, apie 82 procentus K. Donelaičio raštų leksikos sudaro lietuviški žodžiai. Tarp kitos kilmės žodžių – daugiausia slavizmų ir apie keturis kartus mažiau germaniškos kilmės žodžių.

Daugiausia remdamasis E. Frenkelio žodynu („Litauisches etymologisches Wörterbuch". Heidelberg–Göttingen, 1955–1962), Kabelka pateikia slavizmų, germanizmų ir žodžių, dėl kurių kilmės esti įvairių nuomonių (liet. *alùs*, *gañdras*, *kãtilas* ir kt.), sąrašus. Didesniąją knygos dalį sudaro žodynas (apie trys tūkstančiai žodžių). Žodžiai pateikiami su jų vartojimą iliustruojančiais sakiniais bei frazėmis.

[56] Lyberis A., Ulvydas K. Lietuvių literatūrinės kalbos leksikos praturtėjimas tarybinės santvarkos metais. – LiK, 1958, 3, p. 31–110.

Kabelkos „Kristijono Donelaičio raštų leksika“ – pirmasis tokio pobūdžio veikalas apie atskiro mūsų grožinės literatūros kūrėjo kalbą. Jis labai pravers ateityje rašant istorinį lietuvių kalbos žodyną[57].

Kabelka paskelbė svarbių straipsnių iš baltų kalbų istorijos srities[58].

Kartu su Z. Zinkevičium jis parašė apybraižą apie K. Būgą, kuri buvo išspausdinta mūsų žymiojo kalbininko „Rinktiniuose raštuose“.

Kabelka yra žymiausias mūsų latvistas. Daug metų latvių kalbos kursą jis dėsto studentams lituanistams, šiam reikalui parengė vadovėlius: „Latvių kalba“ (V., 1969, I–II), „Latvių kalba“ (V., 1975). Ypač vertinga pastaroji knyga: tai ne tik vadovėlis, bet ir latvių kalbotyros įvadas, kuriame plačiai aptariami latvių kalbos santykiai su kitomis kalbomis, supažindinama su latvių kalbos tarmėmis, pirmaisiais rašto paminklais, tautosakos rinkiniais, latvių kalbos tyrinėjimo istorija[59].

Kabelka drauge su J. Balkevičium yra ir kito tiek lietuviams, tiek latviams svarbaus veikalo autorius.

Taip jau susiklostė likimas, kad labai ilgai neturėjome net mažiausio latvių–lietuvių kalbų žodyno. Tiesa, bandymų parengti tokį žodyną būta. Apie 1875 m. latvių–lietuvių–lenkų kalbų žodyną buvo parašęs Antanas Juška. Tačiau jo žodynas nebuvo išleistas. Inžinierius Janis Ryteris (Rīteris, 1867–1945), „Lietuviškai-latviško žodyno“ („Lietuviski-latviska vārdnīca“. Rīgā, 1929) autorius, buvo parengęs ir didelį latvių–lietuvių kalbų žodyną. Tačiau šio latvių kultūros veikėjo ir didelio lietuvių bičiulio žodyno rankraštis dingo Antrojo pasaulinio karo metu. Lietuvių kalbos ir literatūros institute saugomas mokytojo Jurgio Andziulio (1896–1945) nebaigto latvių–lietuvių kalbų žodynėlio rankraštis. Todėl J. Balkevičiaus ir J. Kabelkos „Latvių–lietuvių kalbų žodyno“ (V., 1977) pasirodymas tikrai buvo reikšmingas mūsų filologijos įvykis.

Tai didelis (apie 42 tūkstančių žodžių) žodynas, kuriame pateikiama labai daug žodžių junginių, frazeologijos, sinonimų, įvairių sudėtingesnės vartosenos pavyzdžių, gramatinių nuorodų[60].

Prisidėjo Kabelka ir prie akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ rengimo: buvo III–VI tomų redakcinės kolegijos narys. Jis taip pat buvo „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ (V., 1954) redakcinės kolegijos narys.

Minėtinas Kabelka ir kaip žymus vertėjas, išvertęs daug latvių, vokiečių rašytojų kūrinių. Ypač reikšmingi jo latvių literatūros klasikų Andrejaus Upyčio ir Vilio Lacio vertimai. Kartu su J. Iškausku Kabelka

[57] Senkus J. Rašytojo žodynas. – Pergalė, 1964, Nr. 9, p. 170–173; Eckert R. (Rec.) – Deutsche Literaturzeitung, 1965, 86(5), skilt. 433–435.

[58] Kabelka J. 1647 metų evangelijos. – APh, 1938, 7, p. 73–87; Latviški žodžiai 1603 metų Thesaure Polyglotte. – Ten pat, 1939, 8, p. 19–21; Baltija ir baltai. – Žod. ir žm., p. 57–62; Baltų kalbos. – Kn.: Baltų kalbos ir jų tyrinėjimo metodai. V., 1978, p. 27–37; Kabelka J., Lebedys J. Nauji duomenys apie B. Vilento literatūrinę veiklą. – Blt., 1966, 2(2), p. 209–215.

[59] Rosinas A. (Rec.) – Blt., 1976, 12(2), p. 198–200.

[60] Gaivenis K. Kaimynų kalbos žodynas. – Pergalė, 1978, Nr. 8, p. 177–179; Sabaliauskas A. (Rec.) – Blt., 1979, 15(1), p. 80–81.

išvertė tarybinio rusų kalbininko A. Reformatskio veikalą „Kalbotyros įvadas“ (V., 1963), drauge su O. Doveikiene ir Ch. Lemchenu iš rusų kalbos – I. Liochino, S. Lokšinos, F. Petrovo ir L. Šaumiano redaguotą „Tarptautinių žodžių žodyną“ (V., 1969).

Periodikoje Kabelka išspausdino nemaža straipsnių norminimo, terminologijos, kalbos kultūros klausimais, recenzavo įvairius lingvistikos veikalus. Jis yra ir „Baltisticos“ redkolegijos narys.

JONAS KAZLAUSKAS

Tiek naujomis idėjomis, puikiais tyrinėjimais, tiek ir organizacine bei pedagogine veikla tarybinei lietuvių kalbotyrai daug nusipelnė J. Kazlauskas – vienas talentingiausių jaunesniosios kartos mūsų kalbininkų.

Kazlauskas gimė 1930 m. rugpjūčio 1 d. Matiešionių kaime (Prienų r.). Aukso medaliu baigęs Prienų gimnaziją, 1949 m. įstojo į Vilniaus universitetą, kurį baigė 1954 m. ir buvo paliktas lietuvių kalbos katedros aspirantu. 1958 m. apgynė kandidatinę disertaciją („Lietuvių kalbos daiktavardžių linksniavimo sistemos paprastėjimas“), o 1967 m. daktaro disertaciją („Lietuvių kalbos istorinė gramatika“). Nuo 1957 m. iki mirties (1970.X.8) Kazlauskas dirbo Vilniaus universitete. 1962 m. jam buvo suteiktas docento, o 1969 m. profesoriaus vardas. 1962–1964 m. Kazlauskas buvo Istorijos ir filologijos fakulteto prodekanas, o 1968–1970 m. – Filologijos fakulteto dekanas[61].

Daugiausia Kazlauskas tyrinėjo istorinę lietuvių kalbos morfologiją. Pirmiausia čia minėtina serija straipsnių apie daiktavardžių linksniavimo raidą, jų kamienų mišimą, atskirų galūnių kilmę[62].

Keletą įdomių straipsnių Kazlauskas paskelbė ir veiksmažodžio morfologijos klausimais[63].

Vaisinga Kazlausko tyrinėjimų sritis buvo baltų kalbų fonologija ir akcentologija. Tarybinėje lietuvių kalbotyroje buvo labai novatoriškas

[61] Mažiulis V. Jonas Kazlauskas. – Blt., 1971, 7(1), p. 7–10; Urbutis V. Jono Kazlausko spausdintų darbų bibliografija. – Ten pat, p. 11–16; Savukynas B. Talentingo lingvisto netekus. – Pergalė, 1970, Nr. 12, p. 153–156; Marcinkevičius J. Draugo daina. – Ten pat, 1980, Nr. 8, p. 152–153; Girdenis A., Rosinas A. Jonas Kazlauskas (1930–1970). – K. ir m., p. 185–196.

[62] Kazlauskas J. Lietuvių kalbos daiktavardžių priebalsinio tipo nykimas. – Kn.: Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai. V., 1957, p. 5–20; *i-* linksniavimo daiktavardžių perėjimas į *io-* linksniavimą. – Klb., 1958, 1, p. 33–50; Lietuvių kalbos *i-* kamieno daiktavardžių vienaskaitos įnagininko ir vietininko formų kilmės klausimu. – Ten pat, p. 51–69; Daiktavardžių (*i*)*u-* linksniavimo nykimas. – LKK, 1959, 2, p. 17–45; Сокращение употребления имен существительных с основой на *-i* в литовском языке. – ВСЯ, 1961, 5, с. 71–107; О балто-славянской форме дательного пад. мн. и дв. ч. – Blt., 1968, 4(2), p. 179–183; On the Balto-Slavic Dative Plural and Dual. – In: Baltic Linguistics. University Park, 1970, p. 87–91; О некоторых архаизмах в флексии им. пад. мн. ч. основ на *-u* и на *-i* балтийских языков. – LP, 1969, 14, p. 7–17.

[63] Kazlauskas J. Iš optatyvo istorijos. – LKK, 1961, 4, p. 73–91; Dėl optatyvo 3 a. formos su *-tui*. – Klb., 1962, 4, p. 393; Остатки формы 3-го лица аориста и имперфекта в балтийских языках. – ВЯ, 1962, 6, с. 92–98.

jo straipsnis apie lietuvių kalbos fonemų diferencinių elementų sistemą[64], kuriame, remdamasis R. Jakobsono, G. Fanto ir M. Halės teorija, analizuoja lietuvių kalbos fonemas, mėgina sudaryti jų inventorių.

Iš istorinės fonologijos srities ypač minėtinas Kazlausko straipsnis apie baltų kalbų balsių sistemos raidą[65]. Jame keliama hipotezė, jog trikampė praindoeuropiečių balsių sistema baltų prokalbėje susiformavo į atitinkamą keturkampę sistemą. Šiame straipsnyje mėginama įrodyti, jog iš ide. *ō* yra atsiradęs ne tik liet. *uo*, bet tam tikrais atvejais ir liet. *o* (=lat. *ā*).

Kazlauskas sukūrė teoriją apie baltų kalbų kirčiavimo sistemos raidą. Jo nuomone, baltų kalbose buvęs melodinis žodžio kirtis. Akūtinė priegaidė cirkumflektinei galėjo būti priešpastatoma kaip aukšta – neaukštai. Pereinant į dinaminį kirtį, kirčiuotas aukštesnis skiemuo lietuvių kalboje virto tvirtapradžiu, o žemesnis cirkumflektinis – tvirtagaliu. Latvių kalboje turėjo vykti priešingas procesas[66].

Lietuvių kalbos morfologijos ir akcentologijos keliolikos metų tyrinėjimo rezultatus Kazlauskas apibendrino minėtoje daktaro disertacijoje, kuri buvo paskelbta atskira knyga – „Lietuvių kalbos istorinė gramatika" (V., 1968). Tai pirmoji lietuvių kalbos istorinė gramatika. Tiesa, šiame veikale autorius nesiekė nušviesti visos lietuvių kalbos gramatinės sistemos raidos – jis pasitenkino tik atskiromis kirčiavimo problemomis, daiktavardžio linksniavimo ir iš dalies veiksmažodžio istorija. Tačiau savo pobūdžiu tai buvo visiškai naujas lietuvių kalbos istorinės gramatikos tyrinėjimas, pagrįstas vidinės rekonstrukcijos metodu.

Šia knyga, kaip teisingai nurodė A. Girdenis ir V. Žulys, „pradedamas iš esmės naujas lietuvių kalbos istorinio tyrinėjimo etapas – nuo kalbų lyginimo pereinama prie vidinės rekonstrukcijos ir tarmių lyginimo, nuo izoliuotų faktų istorijos – prie ištisų fonologinių ir gramatinių sistemų bei posistemių istorijos"[67].

Labai palankiai lietuvių kalbos istorijos tyrinėtojai įvertino veikalo dalį, skirtą daiktavardžio linksniavimo istorijai. Ypač detaliai, remdamasis nepaprastai gausia mūsų tarmių ir daugelio senųjų raštų medžiaga, Kazlauskas ištyrė priebalsinio kamieno istoriją. Įdomi, nors ir gana sunkiai įrodoma, yra autoriaus idėja, jog „Prūsų kalba yra išlaikiusi senesnį vardažodžių linksniavimo paradigmos modelį, negu lietuvių ir latvių kalbos. Lietuvių ir latvių kalbose naujai išsikristalizavę yra įnagininko ir vietininko linksniai".

Ypač daug įvairių metodinių naujovių yra knygos dalyje, nagrinėjančioje akcentologijos problemas. Čia pateikiama nauja Sosiūro–Fortunatovo dėsnio interpretacija. Aiškinamos kirčio atitraukimo priežastys. Nagrinėjamas lietuvių kalbos vardažodžių paradigmos santykis su kitų

[64] Kazlauskas J. Lietuvių literatūrinės kalbos fonemų diferencinių elementų sistema. – Klb., 1966, 14, p. 73–81.

[65] Казлаускас Й. К развитию общебалтийской системы гласных. – ВЯ, 1962, 4, с. 20–24.

[66] Kazlauskas J. Fonologinė kirčio raidos baltų kalbose interpretacija. – Blt., 1966, 2(2), p. 119–132; 1967, 3(1), p. 13–23.

[67] Girdenis A., Žulys V. (Rec.) – Blt., 1972, 8(2), p. 193.

indoeuropiečių kalbų kirčiavimo paradigmomis. Nemaža vietos skiriama veiksmažodžio kirčio raidai. Daug įdomių minčių Kazlauskas iškelia, aprašydamas atskirų lietuvių kalbos tarmių kirčiavimo ypatybes.

1971 m. už „Istorinę lietuvių kalbos gramatiką" Kazlauskui (po mirties) buvo paskirta Respublikinė premija[68].

Vieną kitą straipsnį Kazlauskas paskelbė ir lietuvių kalbos etimologijos klausimais[69]. Etimologijos problemas jis dažnai nagrinėjo ir gausiose, labai įdomiose įvairių kalbotyros veikalų recenzijose.

Kazlauskas, kaip mokslininkas, nebuvo faktų kaupėjas ar detalių aiškintojas – jam buvo būdinga didelė mokslinė drąsa, naujovių imlumas. Jis galbūt ne kartą klydo, dėl daugelio jo teiginių galima ginčytis. Tačiau lietuvių kalbotyrą, šiaipjau labai ramią ir tradicinę, Kazlauskas iš tikrųjų daug kuo praturtino. Vaisinga buvo ir Kazlausko pedagoginė veikla. Jis pirmasis Lietuvoje pradėjo skaityti fonologijos kursą. Nemažas būrys jo buvusių mokinių sėkmingai darbuojasi tarybinės lietuvių kalbotyros baruose. Daugiausia Kazlausko rūpesčiu buvo įsteigtas šiandien jau tarptautinio pripažinimo susilaukęs Lietuvos kalbininkų žurnalas „Baltistica". Nuo įsteigimo (1965 m.) iki pat savo mirties Kazlauskas buvo šio leidinio atsakingasis redaktorius. Kazlausko iniciatyva buvo pradėtos organizuoti dabar jau tradicinėmis tapusios sąjunginės baltistų konferencijos.

JONAS PALIONIS

J. Palionis gimė 1924 m. birželio 20 d. Mišiškėse (Alytaus r.). 1941 m. baigęs Prienų gimnaziją, lietuvių kalbą ir literatūrą studijavo Vilniaus universitete. 1948 m. baigęs universitetą, mokėsi aspirantūroje.

Nuo 1951 m. Palionis – Vilniaus universiteto lietuvių kalbos katedros dėstytojas. 1953 m. jis apgynė kandidatinę disertaciją „Lietuvių literatūrinės kalbos normalizacija XIX a. pabaigoje (1880–1901)". 1956 m. jam suteikiamas docento vardas. 1953–1959 m. Palionis vadovauja lietuvių kalbos katedrai. 1957–1961 m. jis – Istorijos ir filologijos fakulteto, o 1970–1973 m. – Filologijos fakulteto dekanas. 1968 m. Palionis apgina daktaro disertaciją („Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a."). 1970 m. jam suteikiamas profesoriaus, o 1974 m. – LTSR nusipelniusio mokslo veikėjo garbės vardas.

Palionis daugiausia tyrinėja literatūrinės kalbos istoriją, nemaža rašo lietuvių kalbotyros istorijos, kalbos kultūros klausimais.

Iš literatūrinės kalbos istorijos vertingiausias Palionio darbas – tai atskira knyga paskelbta minėta daktaro disertacija „Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a." (V., 1967). Šiame veikale duodama bendra XVI–XVII a. literatūrinės kalbos ir jos raidos charakteristika, nagrinė-

[68] Morkūnas K. (Rec.) – LKK, 1973, 14, p. 239–243; Степанов Ю. С. (Рец.) – ВЯ, 1971, 4, с. 122–126; Kiparsky V. (Rec.) – Virittäjä, 1968, Nr. 3, p. 311–313.

[69] Kazlauskas J. Dėl *kuršių* vardo etimologijos. – Blt., 1968, 4(1), p. 59–63; Liet. *džiaũgtis* ir jo giminaičiai. – Den. Balt., p. 254–257.

jama rašyba, fonetikos, morfologijos, sintaksės, leksikos ypatybės, apibūdinamas literatūrinės kalbos ir tarmių santykis.

Palionio knygoje susistemiņta ir išanalizuota gausybė faktinės medžiagos (visi prieinami XVI–XVII a. lietuviški raštai), apibendrinti ankstesniųjų tyrinėtojų šios srities darbai. Pateikiama ir įdomių statistinių duomenų. Pagal atskiras semantines grupes apžvelgiama kalbamojo laikotarpio leksika. Aptardamas ano meto rašybą, Palionis duoda svarbiausių autorių (M. Mažvydo, D. Kleino, M. Daukšos, K. Širvydo) rašybos lenteles. Dėl parengiamųjų tyrinėjimų stokos gal kiek siaurokas sintaksės skyrius.

Apskritai ši Palionio knyga yra pirmasis lietuvių kalbotyroje toks platus mūsų raštijos pradžios tyrinėjimas[70], pakeitęs ligi tol kalbininkų beveik šimtmetį naudotą fragmentišką ir, žinoma, pasenusią A. Becenbergerio monografiją „Lietuvių kalbos istorijos apybraiža“ („Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache“. Göttingen, 1877).

1972 m. Palioniui už veikalą „Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.“ buvo paskirta Respublikinė premija.

Labai svarbus lietuvių kalbos istorijos tyrinėjimas yra ir Palionio vadovėlis aukštosioms mokykloms „Lietuvių literatūrinės kalbos istorija“ (V., 1979). Rašydamas pirmuosius knygos skyrius apie literatūrinę kalbą XVI–XVII a., autorius galėjo pasinaudoti minėtu savo tyrinėjimu, aptariant XIX a. antrosios pusės literatūrinės kalbos formavimosi problemas, jam geras ramstis buvo J. Joniko studija „Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antrojoje XIX a. pusėje“ (Čikaga, 1972), tačiau XVIII a., XIX a. pirmosios pusės bei XX a. lietuvių literatūrinės kalbos raida taip plačiai ir sistemingai čia nušviečiama pirmą kartą. Labai įdomūs knygos skyriai apie K. Donelaičio vaidmenį literatūrinės kalbos istorijoje, A. Šleicherio ir F. Kuršaičio gramatikų reikšmę, „Aušros“ ir „Varpo“ kalbos ypatybes, publicistinio ir beletristinio stiliaus raidą, J. Jablonskio, K. Būgos vaidmenį nacionalinės literatūrinės kalbos normalizacijoje, apie naujausius su tarybine tikrove susijusius literatūrinės kalbos reiškinius[71].

Kaip studentų mokymo priemonę Palionis išleido „Lietuvių literatūrinės kalbos istorijos įvadą“ (V., 1964; II leid. – V., 1976), kuriame nagrinėjami įvairūs teoriniai šios disciplinos klausimai (objektas, sąvoka, stilistinė diferenciacija, periodizacija).

Lietuvių literatūrinės kalbos istorijos, atskirų rašto paminklų kalbos, jų teksto interpretacijos klausimais Palionis paskelbė vertingų straipsnių.

Antai drauge su J. Lebedžiu jis išspausdino straipsnį „Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas“[72]. Čia nagrinėjamas 1962 m. Vilniaus universiteto Mokslinėje bibliotekoje O. Matusevičiūtės rastas poterių teks-

[70] Lebedys J. (Rec.) – Blt., 1968, 4(2), p. 317–320; Safarewicz J. (Rec.) – BPTJ, 1969, 27, p. 225–229; Sabaliauskas A. Didelio darbo pradžia. – Pergalė, 1968, Nr. 5, p. 172–175.

[71] Ambrazas V. Mūsų literatūrinės kalbos kelias. – Pergalė, 1980, Nr. 10, p. 175–178.

[72] Lebedys J., Palionis J. Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas. – Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, 1964, 3, p. 109–133 (t.p. Lebedys J. Lituanistikos baruose. – V., 1972, t. 1, p. 21–54).

tas, ranka įrašytas 1503 m. išleistos lotyniškos knygos „Traktatas kunigams“ („Tractatus sacerdotalis“) paskutiniame puslapyje. Straipsnio autoriai detaliai analizuoja teksto kalbą, rašybą, lygina jį su atitinkamais M. Mažvydo, M. Daukšos, 1605 m. katekizmo tekstais. Autorių nuomone, šis dzūkų tarme parengtas tekstas „įrašytas XVI a. pradžioje, pirmajame ketvirtyje, bet ne amžiaus viduryje ar antrojoje pusėje; pats tekstas yra dar senesnio teksto, versto iš lenkų kalbos, nuorašas, galbūt su kai kuriais, kad ir nežymiais, pakeitimais“[73]. Vadinasi, jis gerokai senesnis už pirmąją lietuvišką knygą — M. Mažvydo 1547 m. katekizmą.

Lietuvių literatūrinės kalbos, ypač gramatikų, istorijai svarbus Palionio straipsnis apie Krokuvos nacionaliniame muziejuje saugomą 1719 m. lotynų kalba parašytos lietuvių kalbos gramatikos „Gramatices Litvanicae“ rankraštį[74].

Tačiau ypač reikšmingi mūsų gramatikų istorijai yra Palionio drauge su T. Buchiene (Buch) paskelbti D. Kleino gramatikų tyrinėjimai. Pirmiausia tai plati studija „Pirmosios spausdintos lietuvių kalbos gramatikos“, paskelbta leidinyje „Pirmoji lietuvių kalbos gramatika“ (V., 1957). Studijoje nagrinėjama D. Kleino gramatikų pasirodymo istorinės aplinkybės, gramatikų paskirtis bei pobūdis, šaltiniai, santykis su kitomis ano meto lietuvių kalbos, taip pat lotynų, graikų kalbų gramatikomis, D. Kleino gramatikų įtaka vėlesnėms lietuvių kalbos gramatikoms, D. Kleino gramatikų kirčiavimas, jų lietuvių kalbos ypatybės ir kiti klausimai.

Kartu su Buchiene Palionis išspausdino straipsnį apie D. Kleino gramatiką ir sąjunginiame žurnale „Вопросы языкознания“[75].

Minėtinas Palionio straipsnis apie Vilniaus universiteto rankraščių skyriuje saugomo pamokslų rinkinio „Contiones Litvanicae“ kalbą[76]. Ją kruopščiai išanalizavęs, Palionis prieina prie išvados, jog šio rinkinio negalima skirti žemaičiui G. Šimkevičiui (1644—1709), kaip tai darė V. Biržiška, nes rinkinio kalboje yra „ryškus rytietiškas ir pietietiškas (dzūkiškas) sluoksnis“.

Tiek lietuvių, tiek ir užsienio filologų spaudoje Palionis paskelbė ir kitų vertingų straipsnių įvairiais lietuvių kalbos istorijos klausimais[77].

Palionio vardas glaudžiai susijęs su žymiojo mūsų kalbos normintojo Jono Jablonskio palikimo vertinimu bei publikavimu.

[73] Lebedys J. Lituanistikos baruose, t. 1, p. 52—53.

[74] Palionis J. Keletas naujų duomenų lietuvių kalbos gramatikų istorijai. — VVU Mokslo darbai. Istorijos-filologijos mokslų serija, 1955, t. 1, p. 196—204.

[75] Бухене Т. И., Палионис И. И. Первая печатная грамматика литовского языка. — ВЯ, 1954, 2, с. 147—151.

[76] Palionis J. Dėl „Contiones Litvanicae“ kalbos. — Klb., 1971, 23(1), p. 35—47.

[77] Palionis J. Об изданиях литовского катехизиса 1547 г. — Ann. N., 1961, 4(1), p. 67—75; Über einen Typ des Infinitivsatzes im Litauischen. — Blt., I priedas, 1972, p. 125—129; Noch einmal über die Formen *bila* / *byla* bei Mažvydas. — In: Studia Indoeuropejskie. Kraków, 1974, p. 159—162; Supino vartojimas XVI—XVII a. lietuvių rašto paminkluose. — Blt., 1974, 10(2), p. 143—148; Dėl *priesakio* vartojimo ir kilmės. — Ten pat, 1976, 12(1), p. 81—84, ir kt.

Palionis parengė J. Jablonskio „Rinktinių raštų“ dvitomį (V., 1957–1959, I–II). Pirmajame raštų tome, kuriame pateikiama „Lietuviškos kalbos gramatika“ (1901 m.), „Lietuvių kalbos gramatika“ (1922 m.), „Lietuvių kalbos sintaksė“ (1911 m.), „Linksniai ir prielinksniai“ (1928 m.), išspausdinta Palionio studija „J. Jablonskis ir jo lietuvių kalbos vadovėliai“. Antrajame, skirtame įvairiems J. Jablonskio straipsniams lietuvių kalbos norminimo reikalais, išspausdinta parengėjo studija „J. Jablonskio kalbiniai taisymai“.

Be daugelio kitų įvairiuose leidiniuose paskelbtų mažesnės apimties straipsnių apie mūsų kalbos normintoją, Palionis išleido ir atskirą knygelę „Įžymus lietuvių kalbininkas Jonas Jablonskis“ (V., 1955).

Lietuvių kalbotyros istorijai svarbi Palionio knyga „Rusų kalbininkų indėlis į lituanistiką“ (K., 1963). Joje pirmą kartą lietuvių kalbos tyrinėjimo istorijoje plačiai aprašoma tokių mokslininkų kaip P. Preiso, F. Fortunatovo, G. Uljanovo, V. Požezinskio, N. Sokolovo, A. Petebnios, J. Bodueno de Kurtenė ir kitų nuopelnai lituanistikai[78].

Su šia knyga susijęs ir vertingas Palionio straipsnis apie K. Būgos santykius su rusų kalbininkais[79], kuriame, remiantis archyviniais duomenimis, pateikiama ypač įdomių faktų apie K. Būgos ryšius su žymiuoju ukrainiečių kalbininku L. Bulachovskiu.

Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorijai reikšmingi ir Palionio straipsniai apie suomių kalbininko E. Niemineno lituanistinius tyrinėjimus[80] bei tarybinės lietuvių kalbotyros laimėjimus[81].

Minėtina, jog Palionis į lietuvių kalbą išvertė labai naudingą jugoslavų kalbininkės M. Ivič veikalą „Lingvistikos kryptys“ (V., 1973).

Paskelbė Palionis nemaža svarbių lingvistikos darbų recenzijų, archyvinės medžiagos. Jis – „Baltisticos“ redkolegijos narys.

VLADAS GRINAVECKIS

V. Grinaveckis gimė 1925 m. rugpjūčio 15 d. Šiauduvoje (Šilalės r.). Baigė Šilalės gimnaziją. 1947–1952 m. Vilniaus universitete studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Būdamas penkto kurso studentas, dirbo LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institute. 1952–1955 m. mokėsi universiteto aspirantūroje.

1955 m. Grinaveckis pradėjo dirbti Vilniaus pedagoginiame institute. 1956 m. apgynė kandidatinę disertaciją („Šiaurės vakarų dūninkų tarmių fonetinės ypatybės ir jų raida“). 1960 m. Grinaveckiui suteikiamas docento vardas. 1963–1966 m. jis vadovauja Pedagoginio ins-

[78] Eckert R. (Rec.) – Deutsche Literaturzeitung 1966, 87(12), skilt. 1089–1092.

[79] Palionis J. K. Būgos santykiai su rusų kalbininkais. – LiK, 1956, 1, p. 114–122.

[80] Palionis J. Lietuvių kalbos dalykai naujesniuosiuose E. Niemineno lingvistiniuose darbuose. – Klb., 1961, 3, p. 248–256.

[81] Palionis J. Lietuvių kalbotyros laimėjimai tarybinės santvarkos metais. – Klb., 1958, 1, p. 5–20.

tituto lietuvių kalbos katedrai. 1970 m. apgina daktaro disertaciją („Žemaičių tarmių istorija (fonetika)“). 1972 m. Grinaveckiui suteikiamas profesoriaus vardas.

Pagrindinis Grinaveckio tyrinėjimų objektas yra žemaičių tarmės, ypač jų fonetika. Tyrinėti šias tarmes Grinaveckis ėmėsi dar studentas: apie savo gimtąją tarmę jis parašė vertingą diplominį darbą.

Atskirais straipsniais buvo paskelbta didžioji Grinaveckio kandidatinės disertacijos dalis[82]. Juose aprašomos pietų žemaičių (pagal dabartinę klasifikaciją) vakarinės dalies (ploto kampuose: Švėkšna, Pavandenė, Varsėdžiai, Žemaičių Naumiestis) fonetinės ypatybės ir jų raida.

Toms pačioms, tiktai jau visos žemaičių tarmės, problemoms skirtas ir svarbiausias Grinaveckio darbas, daktaro disertacijos pagrindu paskelbta knyga „Žemaičių tarmių istorija (fonetika)“ (V., 1973).

Šiame veikale, pateikęs trumpą žemaičių tarmių tyrinėjimo istoriją, palietęs žemaičių tarmių santykį su aukštaičių tarmėmis, tiriamųjų tarmių ir literatūrinės kalbos, atskirų tarmių ir patarmių tarpusavio sąveikas, pagrindinį dėmesį autorius skiria kirčio ir priegaidės, vokalizmo ir konsonantizmo klausimams. Tiesa, juos (kartais ne tik žemaičių tarmėje) Grinaveckis yra nagrinėjęs jau ir anksčiau paskelbtuose straipsniuose[83].

Bene įdomiausias ir daugiausia diskusijų sukėlęs yra Grinaveckio knygos skyrius „Kirtis ir priegaidė“. Grinaveckis jau buvo kėlęs mintį, jog lietuvių kalbos tarmių kirčio atitraukimas yra susijęs su galūnių (visų pirma akūtinių) trumpėjimu. „Kadangi akūtinių galinių balsių trumpėjimas vienodai lietė ir kirčiuotą, ir nekirčiuotą žodžio galą, tai galūnių tolesnį nykimą, redukciją šiaurės rytų lietuvių kalbos tarmėse turėjo lydėti kitas reiškinys – kirčio atitraukimas iš žodžio galo į pradžią“, – rašo jis. Grinaveckio nuomone, yra buvę du pradiniai lietuvių kalbos tarmių kirčio atitraukimo centrai: žemaičių – šiaurės vakarų dounininkų dalyje, aukštaičių – Mūšos upyne. Iš pradžių šie kirčio atitraukimo plotai nesusisiekė. Tačiau vėliau „žemaičių kirčio atitraukimas, slinkdamas į rytus, susidūrė su rytų aukštaičių kirčio atitraukimo banga, slenkančia į vakarus“.

[82] Grinaveckis V. Šiaurės vakarų dūnininkų tarmių kirtis. – LKK, 1957, 1, p. 109–118; Šiaurės vakarų dūnininkų tarmių vokalizmas. – VVPI Mokslo darbai, 1957, 3, p. 161–174; Šiaurės vakarų dūnininkų tarmių fonetinės ypatybės ir jų raida. – Ten pat, 1960, 11, p. 41–118.

[83] Grinaveckis V. Keli lietuvių kalbos tarmių fonetinių ypatybių istorijos klausimai. – Klb., 1961, 3, p. 115–123; Kirčio atitraukimas ir nukėlimas lietuvių kalbos tarmėse. – LKK, 1961, 4, p. 117–140; Žemaičių tarmių vokalizmo susiformavimas. – Klb., 1963, 6, p. 37–63; Žemaičių tarmių žodžio pradžios vokalizmo dėsnių susiformavimas. – Ten pat, 1963, 9, p. 62–73; Žemaičių tarmių žodžio galo dėsnių susiformavimas. – Ten pat, 1963, 9, p. 74–100; Родственные связи литовско-жемайтских и соседних латышских говоров (на основе фонетического материала). – В кн.: Вопросы теории и истории языка. Л., 1963, с. 67–79; Превращение дифтонгических сочетаний *il, im, in, ir, ul, um, un, ur* в *iel, iem, ien, ier, uol, uom, uon, uor* в говорах литовского языка. – ABS1, 1966, 3, p. 65–68; Dar dėl lietuvių kalbos tarmių ir latvių kalbos kirčio atitraukimo ryšio. – Klb., 1965, 12, p. 99–100; Priebalsių *j, v, n* išnykimas, pridėjimas ir įterpimas žemaičių tarmėse. – Blt., 1967, 3(2), p. 161–169, ir kt.

Silpnoji Grinaveckio hipotezės pusė yra ta, kad akūtinių galūnių trumpėjimo esama visose lietuvių kalbos tarmėse, o ne tiktai kirtį atitraukiančioje jų dalyje[84]. Tačiau kaip kontrargumentą šiam priekaištui Grinaveckis nurodo, jog čia galėjusi veikti ir kirčio atitraukimo tendencija šiaurinėse tarmėse, gauta iš kuršių ir žiemgalių kalbų. Ši tendencija, anot Grinaveckio, kaip tik ir galėjusi pasireikšti tada, kai akūtinės galūnės sutrumpėjo, t.y. tapo silpniau tariamos.

Gausia faktine medžiaga ir įdomiais aiškinimais pasižymi taip pat knygos skyriai apie žemaičių tarmės vokalizmą ir konsonantizmą.

Apskritai Grinaveckis tiria labai sudėtingus tarmių fonetikos reiškinius. Jis nepasitenkina konstatavęs šiuos reiškinius, bet mėgina išaiškinti ir jų priežastis, nustatyti laiką. Todėl ne visi jo aiškinimai sulaukė pritarimo. Dalis jų sukėlė gyvą polemiką, ypač pasirodžius minėtajai knygai „Žemaičių tarmių istorija (fonetika)“[85]. Ši polemika, aišku, taip pat naudinga lietuvių kalbos tarmių mokslui: ji parodo, kaip tuos pačius dialektologijos reiškinius suvokia skirtingą metodiką naudojantys tyrinėtojai. Pagaliau net ir Grinaveckio oponentai sutinka, kad jis yra mūsų dialektologijos *spiritus movens*, savo darbais „žymia dalimi nulėmęs jos problematiką ir kryptį“[86].

Minėtini taip pat Grinaveckio straipsniai apie dzūkavimą ir jo atsiradimą[87], lietuvių kalbos tarmių tyrinėjimą tarybinės santvarkos metais[88] bei kitas mūsų dialektologijos problemas[89].

Atskirai turbūt reikėtų paminėti Grinaveckio straipsnį apie Mažvydo katekizmo tarmės lokalizaciją[90]. Pagrindinė šio straipsnio išvada: „Pirmosios lietuviškos knygos... kalba yra artimiausia žemaičių doniniņkų (klaipėdiškių) pietinės dalies (į pietus nuo Priekulės) kalbai“.

Rašė Grinaveckis vietovardžių klausimais[91]. Savaip jis mėgino išaiškinti Žemaičių vardo kilmę, siedamas šį vardą ne su būdvardžiu *žẽmas*, bet su daiktavardžiu *žẽmė*[92].

[84] Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. — V., 1966, p. 45.

[85] Girdenis A., Rosinas A. (Rec.) — Blt., 1974, 10(2), p. 187—207; Grinaveckis V. Dėl naujo požiūrio į kai kuriuos lietuvių istorinės dialektologijos klausimus. — Ten pat, 1975, 11(2), p. 185—200; Girdenis A., Rosinas A. Keletas samprotavimų dialektologinės fonetikos klausimais. — Ten pat, 1976, 12(2), p. 188—197; Кедайтене Е. И. (Рец.) — ВЯ, 1975, 2, с. 156—159.

[86] Girdenis A., Rosinas A. Keletas samprotavimų dialektologinės fonetikos klausimais, p. 197.

[87] Grinaveckis V. Dzūkavimas ir jo kilmė. — VVPI Mokslo darbai, 1959, 8, p. 91—95.

[88] Grinaveckis V. Lietuvių kalbos tarmių tyrinėjimas Tarybų valdžios metais. — VVPI Mokslo darbai, 1960, 11, p. 13—40.

[89] Grinaveckis V. Nauji duomenys apie vakarų dzūkų tarmės kirčiavimą. — MA Darbai, 1972, 4(41), p. 181—186; Dėl kirčio atitraukimo priežasčių. — Blt., 1977, 13(2), p. 352—357; Dėl lietuvių kalbos tarmių balsio *e* pakitimo heterosilabinių *m*, *n* aplinkoje. — Blt., II priedas, 1977, p. 74—79; Vakarų dounininkų žodžio kamieno siaurieji *u*, *i* ir jų kilmė. — Blt., 1978, 14(2), p. 123—126, ir kt.

[90] Grinaveckis V. Dėl Mažvydo katekizmo tarmės lokalizacijos. — Klb., 1963, 6, p. 65—74.

[91] Grinaveckis V. Dėl kai kurių vietovardžių kilmės. — LKK, 1960, 3, p. 321—324, ir kt.

[92] Grinaveckis V. Dėl Žemaičių vardo kilmės. — Klb., 1968, 19, p. 45—50.

Kartu su V. Drotvinu Grinaveckis išleido knygą „Kalbininkas Kazimieras Jaunius“ (V., 1970), kuriai išvertė pagrindinius mūsų kalbininko dialektologijos darbus ir parašė straipsnius „K. Jauniaus lietuvių kalbos tarmių klasifikacija“, „Lietuvių kalbos tarmių tyrinėjimai“.

Praktikos reikalams naudinga Grinaveckio knygelė „Gimtosios mokinio tarmės panaudojimas literatūrinės kalbos tarties ir rašybos mokymui“ (K., 1962).

Nemaža Grinaveckis yra rašęs ir kitais lietuvių kalbos dėstymo metodikos, o ypač kalbos kultūros klausimais. Jis yra ir „Baltisticos“ redkolegijos narys.

JUOZAS PIKČILINGIS

J. Pikčilingis gimė 1926 m. sausio 3 d. Joniškiuose (Šakių r.). Baigęs Šakių gimnaziją, 1946 m. Kauno universitete pradėjo studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą. Vėliau studijas tęsė Vilniaus universitete. 1951–1954 m. mokėsi šio universiteto aspirantūroje.

Nuo 1954 m. Pikčilingis dirba Vilniaus universiteto lietuvių kalbos katedroje. 1956 m. jis apgynė kandidatinę disertaciją („Žodžių vartojimas perkeltine reikšme P. Cvirkos kūryboje“). 1959 m. Pikčilingiui suteiktas docento vardas. 1959–1968 m. jis vadovavo lietuvių kalbos katedrai. 1973–1979 m. Pikčilingis – Filologijos fakulteto dekanas. 1976 m. jam suteiktas LTSR nusipelniusio dėstytojo garbės vardas. 1981 m. Pikčilingiui už disertaciją „Lietuvių kalbos stilistika“ suteiktas filologijos daktaro laipsnis.

Pikčilingis yra lingvistinės stilistikos, kaip savarankiškos lietuvių kalbotyros šakos, pradininkas. Be daugybės straipsnių, šia tema jis paskelbė knygas „Žodžio aiškumas ir tikslumas“ (V., 1965), „Žodžių vartojimas perkeltine reikšme. Tropai“ (K., 1967), „Leksinė ir gramatinė sinonimika“ (K., 1969; vieną skyrių parašė K. Župerka), „Lietuvių kalbos stilistinė sintaksė. Kalbos figūros“ (K., 1969), „Kas yra stilius“ (V., 1971).

Tačiau jeigu šiuose palyginti nedidelės apimties, daugiausia mokyklai ar šiaip platesnei visuomenei skirtuose darbuose Pikčilingis nagrinėja atskiras stilistikos problemas, iškelia būdingesnes stiliaus negeroves, tai jo dvitomė „Lietuvių kalbos stilistika“ (V., 1971–1975, I–II) yra kapitalinis, pirmasis tokio pobūdžio veikalas lietuvių kalbotyroje.

Tiesa, kalbėdami apie lietuvių lingvistinę stilistiką, turime prisiminti, jog tam tikrų jos užuomazgų jau buvo iki Pikčilingio darbų. Pavyzdžiui, 1918 m. Kaune buvo išleista Kazio Bizausko (1892–1941) knygelė „Raštijos bei literatūros teorija“, kurioje stilistika iš esmės suprantama lingvistiškai. Vieną kitą lingvistinės stilistikos elementą galima rasti ir Motiejaus Gustaičio (1870–1927) „Stilistikoje“ (Kaunas–Marijampolė, 1923), Juozo Ambrazevičiaus (vėliau Brazaitis, 1903–1974) „Literatūros teorijoje“ (K., 1930; II leid. – K., 1938), įvairiose gramatikose[93]. Tačiau tai

[93] Šoblinskas A. Lietuvių stilistika ir jos darbininkai. – MK, 1979, 4, p. 23–31.

tik užuomazgos ir, galbūt išskyrus minėtą K. Bizausko knygelę, labai kuklios.

Pirmajame Pikčilingio „Lietuvių kalbos stilistikos“ tome nagrinėjami daugiau su kalbos kultūra susiję stiliaus dalykai, kaip aiškumas, paprastumas, grynumas, glaustumas, vaizdingumas, aptariami funkciniai stiliai.

Antrasis tomas skirtas leksinėms-semantinėms išraiškos priemonėms, ypač didelį dėmesį kreipiant į stilistines žodyno diferenciacijos, tarmybių, barbarizmų, naujadarų, leksinių sinonimų, žodžių vartojimo perkeltine reikšme ir kitas problemas. Tomas baigiamas išsamia frazeologijos apžvalga.

„Lingvistinė stilistika, — rašo Pikčilingis, — yra savotiškas dabartinės kalbos kurso pratęsimas bei įprasminimas. Jos nedomina vieno ar kito autoriaus stiliaus savitumas, jai rūpi bendra kalbos stiliaus kultūra. Be šios disciplinos kalbos mokymas liktų tarsi nebaigtas: mokome mokome ir sustojame kažkur pusiaukelėje: neparodome, kurį būtent žodį, formą ar konstrukciją kur ir kaip pavartoti, kad mūsų mintis būtų perteikta visų taikliausiai“. Taip suformulavęs lingvistinės stilistikos uždavinį, Pikčilingis nurodo, jog „Ieškant atsakymo, iš ko dera mokytis stiliaus, pirmiausia akys kreiptos į tuos pačius šaltinius, kuriais rėmėsi J. Jablonskis, nustatydamas, kas kalboje taisyklinga ir kas netaisyklinga, — į liaudies kalbą, į jos lobius, likusius mums tautosakoje: dainose ir pasakose, patarlėse ir priežodžiuose“. Kalbos stilingumo pamatų pamatu laikydamas šnekamąją kalbą, tautosaką, Pikčilingis savo tyrinėjimuose nesumenkina ir rašytojų vaidmens. Jam panašiai kaip ir akademikui A. Šachmatovui kalboje tėra du autoritetai — liaudis ir rašytojai.

Apskritai šiame Pikčilingio veikale labai sėkmingai panaudota nepaprastai apsti faktinė tarmių, tautosakos, rašytinės literatūros medžiaga ir kūrybiškai į lietuvišką lingvistinės stilistikos dirvą perkelti geriausi rusų, vokiečių, anglų, lenkų, prancūzų ir kitų kalbų stiliaus tyrinėtojų laimėjimai[94].

1977 m. Pikčilingiui už „Lietuvių kalbos stilistiką“ buvo paskirta Respublikinė premija.

Pikčilingis yra ne tik stilistikos tyrinėtojas, bet ir entuziastingas šios jaunos kalbotyros šakos populiarintojas. Stilistikos klausimais jis, kaip minėta, išspausdino daugybę straipsnių, kuriuose nemaža įdomaus ir naudingo ras ne tik kalbininkas, bet ir kiekvienas skaitytojas, norintis geriau pažinti savo gimtąją kalbą, jos išraiškos galimybes ir grožį. Iš platesnei visuomenei paskelbtų Pikčilingio stilistikos darbų atskirai norėtųsi paminėti knygą „Kas yra stilius“ (V., 1971). Tai vaizdingas, visiems suprantamas pasakojimas, kur, galima sakyti, kiekvienas autoriaus tei-

[94] Župerka K. Lingvistinė lietuvių kalbos stilistika. — Pergalė, 1972, Nr. 5, p. 172—175; Šoblinskas A. Pirmoji mokslinė lietuvių kalbos stilistika. — Kultūros barai, 1977, Nr. 1, p. 57—58; Grinaveckienė E. (Rec.) — ABSI, 1976, 9, p. 311—313; Vitkauskas V. Apie žodžio vietą ir grožį. — Pergalė, 1979, Nr. 9, p. 176—179.

ginys pailiustruojamas būdingiausiais mūsų grožinės literatūros kūrėjų pavyzdžiais.

Pikčilingis yra vienas iš vidurinių mokyklų IX–XI klasių vadovėlio „Lietuvių kalba“ (K., 1971; III leid. – K., 1978) autorių. Šiam vadovėliui jis parašė stilistikos mokslo įvadą ir skyrių apie leksinę stilistiką.

Akademinei „Lietuvių kalbos gramatikai“ Pikčilingis parašė skyrių apie jaustuką.

Vilniaus universitete Pikčilingis pirmasis pradėjo dėstyti lietuvių kalbos stilistikos kursą. Jis jau išugdė ir nemažą būrį šios srities specialistų. Pikčilingis – „Baltisticos“ redkolegijos narys.

VYTAUTAS MAŽIULIS

V. Mažiulis gimė 1926 m. rugpjūčio 20 d. Rokėnuose (Zarasų r.) Rokiškyje baigęs gimnaziją, 1947–1952 m. studijavo klasikinę filologiją Vilniaus universitete, kartu dirbdamas klasikinės filologijos katedros laborantu. 1951–1952 m. Mažiulis dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros institute. 1952–1955 m. jis – Maskvos universiteto bendrosios ir lyginamosios istorinės kalbotyros katedros aspirantas. 1956 m. Maskvoje apgynė kandidatinę disertaciją apie lietuvių kalbos skaitvardžius.

Nuo 1955 m. Mažiulis dirbo Vilniaus universiteto lietuvių kalbos katedroje, 1958–1960 m. kartu ir Lietuvių kalbos ir literatūros institute. 1961 m. docentas. 1968–1973 m. lietuvių kalbos katedros vedėjas. 1969 m. Mažiulis apgynė daktaro disertaciją „Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai (deklinacija)“. 1969 m. jam suteiktas profesoriaus vardas. Nuo 1973 m. vadovauja baltų filologijos katedrai. 1972 m. Mažiulis išrinktas LTSR MA nariu korespondentu, 1976 m. – akademiku. Tais pačiais metais jam buvo suteiktas LTSR nusipelniusio mokslo veikėjo garbės vardas. 1976 m. nariu korespondentu jį išrinko Mainco (VFR) Mokslų ir literatūros akademija.

Mažiulis daugiausia dirba istorinės baltų kalbotyros srityje. Jis turbūt yra pirmas lietuvių kalbininkas, kuris, spręsdamas lietuvių ir apskritai baltų kalbų problemas, taip plačiai operuoja kitų indoeuropiečių kalbų faktais.

Tokio pobūdžio tyrinėjimas jau buvo ir jo kandidatinė disertacija, kurioje indoeuropeistikos duomenų fone parodoma lietuvių kalbos skaitvardžių daryba ir kiekinių skaitvardžių morfologija[95].

Pats svarbiausias Mažiulio darbas – tai 1970 m. atskira knyga išleista daktaro disertacija. Čia autorius, remdamasis be galo gausia faktine baltų, slavų ir kitų indoeuropiečių kalbų medžiaga, tyrinėja kai kuriuos baltų kalbų vokalizmo dalykus ir šių kalbų linksniavimo sistemą. Apibendrindamas savo tyrinėjimų rezultatus, jis padaro tokią išvadą apie baltų lingvistinę giminystę: „a) pradžioj egzistavo (proto)baltų–slavų–

[95] Мажюлис В. Индоевропейская децимальная система числительных. – ВЯ, 1956, 4, с. 53–59; Apie lietuvių kalbos skaitvardžius. – Kn.: Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai. V., 1957, p. 40–65.

germanų – indoiranėnų (ir kt.) santykiai (gerokai prieš II tūkst. pr.m.e. pradžią), b) vėliau – (proto)baltų – slavų – germanų santykiai (prieš II tūkst. pr.m.e. pradžią), c) dar vėliau – (pra)baltų – slavų ir indoiranėnų santykiai (apie II tūkst. pr.m.e. pradžią), d) pagaliau (maždaug nuo I tūkst. m.e. vidurio iki šiandien) turime „naująją" baltų ir slavų (kalbų) santykių epochą"[96].

Ši knyga svarbi ne tik dėl savo bendrų išvadų, bet ir dėl baltų ir apskritai indoeuropiečių kalbų morfologijos (iš dalies ir fonetikos) atskirų dalykų interpretavimo. Pavyzdžiui, autorius tvirtina, kad ir rytų, ir vakarų baltų (vėlyvosios baltų „prokalbės" laikais) visos paradigminės vardažodžio formos, išskyrus *o*-kamienę vnsk. kilm. formą (pr. *deiwas*), buvo, galima sakyti, identiškos. Tiek prūsų dgs. kilm. *-an* (*grīkan*), tiek lietuvių *-ų* (*vilkų*) jis kildina iš to paties šaltinio – baltų **-ōn*. Ir prūsų *o*-kamienė dgs. gal. galūnė *-ans* (*deiwans*), ir rytų baltų *-us* (liet. *vilkùs*, lat. *vìlkus*), Mažiulio nuomone, kilusios iš tos pačios baltų **-ōns*. Taip pat ir prūsų dgs. naud. galūnę *-mans* (*gennāmans*), ir lietuvių *-mus* (*rankomus*) Mažiulis linkęs kildinti iš tos pačios baltų **-mōns*. Asmeninių įvardžių formos, jo nuomone, taip pat rodo, kad vakarų ir rytų baltų skirtingumo laipsnis yra mažesnis už tradiciškai priimtąjį.

„Bene būdingiausias vakarų ir rytų baltų tarmių skirtumo bruožas, – rašo Mažiulis, – yra tas, kad vakariniai prabaltai, juos lingvistiškai lyginant su rytiniais, yra archaiškesni". Iš vakarų baltų archaiškumo bruožų Mažiulis ypač pabrėžia tą faktą, kad vakarų baltai, priešingai negu rytų, niekada nebuvo pasidarę paradigminių įnagininko ir vietininko linksnių. Šis vakarų ir rytų baltų skirtumas, autoriaus nuomone, nėra labai senas, nes pastarieji linksniai rytų baltuose susiformavo „maždaug baigiantis vėlyvosios (rytų ir vakarų) baltų „prokalbės" laikams (atskirose šnektose, tur būt, dar vėliau)".

Mažiulio knyga susilaukė plataus atgarsio tiek tarp Tarybų Sąjungos, tiek ir užsienio kalbininkų[97]. 1973 m. už ją mokslininkui buvo paskirta Respublikinė premija.

Įvairiais baltų kalbų vardažodžio istorinės morfologijos ir istorinės fonetikos klausimais Mažiulis yra paskelbęs ir nemaža straipsnių[98]. Juose jis dažniausiai nagrinėja ne tik baltų, bet ir slavų bei apskritai indoeuropiečių kalbų problemas. Didelė dalis šių straipsnių išvadų vėliau atsispindėjo aptartoje knygoje.

[96] Mažiulis V. Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai (deklinacija). – V., 1970, p. 327.

[97] Safarewicz J. (Rec.) – BPTJ, 1971, 29, p. 183–196; Hilmarsonas J. Žymus baltistikos veikalas. – Pergalė, 1972, Nr. 11, p. 171–174; Hilmarson J. (Rec.) – Blt., 1974, 10(1), p. 95–98; Pisani V. (Rec.) – Paideia, 1971, 26, p. 116–117.

[98] Мажулис В. Некоторые фонетические аспекты балто-славянской флексии. – Blt., 1965, 1(1), p. 17–30; К балтийскому и индоевропейскому дативу ед. ч. – Ten pat, 1966, 2(2), p. 133–145; 1967, 3(1), p. 29–46; Zum baltischen *o*-stämmigen Genitivus Singularis. – ABS1, 1966, 3, p. 107–112; Zum preussischen bzw. baltischen Instrumental Singular. – Blt., 1968, 4(1), p. 23–29; Dėl balt. **ų* nykimo. – Don. Balt., p. 334–339, ir kt.

Tyrinėjo Mažiulis ir baltų kalbų veiksmažodžio istorijos problemas[99].

Mėgstama Mažiulio tyrinėjimų sritis yra etimologija. Jis yra mėginęs išaiškinti baltų kalbų priešdėlio *da-* kilmę (jį laiko skoliniu iš slavų)[100], slavų žodžiui *moldъ* 'jaunas' bandė rasti tikslų atitikmenį rytų baltų kalbose (**maldas* arba **maldus* 'minkštas, švelnus')[101], aiškino liet. *gudrùs* ryšį su hetitų *kutru-* 'liudininkas' (liet. *gudrùs* < *gùdras*, todėl jis negali būti sietinas su minėtu hetitų kalbos žodžiu)[102] ir t.t.

Iš baltų toponimikos srities minėtinas platus Mažiulio straipsnis apie liet. *Neringa* kilmę (tik nuo XV a. vidurio Kryžiuočių ordino dokumentuose atsiranda lytis *Neringe*, kuri galbūt yra apvokietinta *Nerige* < *Neria* < pr. **Nerijā*)[103].

Labai daug Mažiulis nuveikė prūsistikos srityje. Daugelį senovės prūsų kalbos morfologijos ir fonetikos dalykų, kaip minėjome, jis tyrinėjo savo knygoje „Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai (deklinacija)", tačiau paskelbė nemaža darbų, ir specialiai skirtų šios kalbos problemoms.

Pirmiausia jis nepaprastai kruopščiai parengė fotografuotinį senovės prūsų kalbos paminklų leidimą „Prūsų kalbos paminklai" (V., 1966), kuriame, be trijų katekizmų ir Elbingo, Grunau žodynėlių bei fragmentų, išspausdinta plati studija apie senovės prūsus[104], jų kalbos paminklus, rašybą. Šis Mažiulio parengtas senovės prūsų kalbos paminklų leidinys susilaukė plataus atgarsio tiek mūsų, tiek užsienio spaudoje[105].

Mažiulis parašė ir antrąją šios knygos dalį, kurioje spausdinami transliteruoti tekstai, jų vokiški atitikmenys, lietuviški vertimai bei kiti priedai, — „Prūsų kalbos paminklai" (V., 1981).

Vertingi Mažiulio straipsniai, skirti senovės prūsų kalbos vokalizmui[106]. Tačiau ypač vaisingai jis darbuojasi prūsų kalbos etimologijos srityje: paskelbė seriją originalių, gerai argumentuotų straipsnių[107], o visą bene dvidešimties metų tyrinėjimo praktiką pasiryžęs apibendrinti kelių tomų senovės prūsų kalbos etimologiniame žodyne. Mažiulis vienas pirmųjų patei-

[99] Mažiulis V. Iš baltų veiksmažodžio fleksijos istorijos. — Blt., I priedas, 1972, p. 95—100.

[100] Мажюлис В. Происхождение приставки *da-* в балтийских языках. — ВСЯ, 1958, 3, с. 127—133.

[101] Мажюлис В. К балтийской параллели славянского **moldъ* 'молодой'. — Klb., 1963, 7, p. 215—216.

[102] Мажюлис В. Hethitico-baltica. — R. kr. Endz., p. 173—180.

[103] Mažiulis V. Dėl *Neringos* vardo. — LKK, 1960, 3, p. 301—315.

[104] Šią studiją I. Murata išvertė į japonų kalbą.

[105] Kazlauskas J. Prūsai ir jų raštai. — Pergalė, 1967, Nr. 4, p. 161—163; Jurkschat E. (Rec.) — ZfSl, 1970, 15(2), p. 284; Erhart A. Nové vydáni staropruských textů. — Sborník prací fil. fak. Brno, 1968, A 12, p. 152—153; Ochmański J. (Rec.) — Zapiski historyczne (Tow. Nauk w Toruniu), 1968, 33(4), p. 128—130, ir kt.

[106] Мажюлис В. Заметки по прусскому вокализму. — В кн.: Вопросы теории и истории языка. Л., 1963, с. 191—197; Remarques sur le vocalisme du vieux prussien. — ABSl, 1965, 2, p. 53—59.

[107] Мажюлис В. Заметки по прусской этимологии (1—2). — В кн.: Проблемы индоевропейского языкознания. М., 1964, с. 66—69; Dėl prūsų etimologijų. — Klb., 1966, 14, p. 101—106; Altpreussische Etymologien. — ZfSl, 1974, 19 (2), p. 212—220; Prūsų etimologijos. — Blt., 1975, 11(1), p. 83—85; Prūsų etimologijos. — Ten pat, 1978, 14(1), p. 52—55; Dėl prūsų etimologijų. — Ten pat, 1978, 14(2), p. 95—99.

kė labai įdomią seniausio baltų kalbų teksto – Bazelio universiteto bibliotekos foliante rasto prūsiško įrašo – interpretaciją[108]. Nagrinėjo Mažiulis baltų kalbų etnogenezės problemas[109]. Jis taip pat parašė straipsnį apie baltų kalbas naujajam „Encyclopaedia Britannica“ leidimui (1974, 1, p. 660–664).

Mažiulis redagavo K. Būgos „Rinktinių raštų“ pirmąjį tomą, pirmasis apie mūsų žymųjį kalbininką paskelbė platesnį straipsnį sąjunginėje spaudoje[110]. Akademinei „Lietuvių kalbos gramatikai“ Mažiulis parašė skyrių apie skaitvardį.

Galima sakyti, jog nuo pat savo mokslinės veiklos pradžios Mažiulis specialiai tyrinėjo baltų ir slavų kalbų senuosius santykius. Pirmiausia čia reikėtų paminėti atskirą knygele išleistą jo pranešimą IV tarptautiniam slavistų suvažiavimui (Maskvoje)[111]. Jame plačiau nagrinėjami liet. *duomi, demi*, sen. slav. *damь* esamojo laiko kamienai, baltų ir slavų kalbų enklitiniai asmeniniai įvardžiai, baltų ir slavų kalbų skaitvardžiai. Su nedideliais redakciniais pakeitimais šis Mažiulio darbas buvo paskelbtas ir lietuvių kalba[112].

1978 m. atskiru leidiniu buvo išspausdintas V. Mažiulio drauge su maskviečiu kalbininku V. Žuravliovu parašytas pranešimas VIII tarptautiniam slavistų suvažiavimui (Zagrebe) „Iš diachroninės slavų ir baltų kalbų morfologijos“ („Из диахронической морфологии славянских и балтийских языков“. Вильнюс, 1978).

Mažiulis parašė plačiajai visuomenei skirtą knygelę „Pasaulio kalbos“ (V., 1958). 1979 m. išėjo naujas, faktiškai iš naujo parašytas daug platesnis minėtos knygelės variantas „Pasaulio tautų kalbos“ (V., 1979).

Mažiulis dalyvavo daugelyje sąjunginių ir tarptautinių suvažiavimų bei konferencijų. Nuo 1970 m. jis yra periodinio leidinio „Baltistica“ atsakingasis redaktorius. Nuo 1976 m. Mažiulis taip pat yra lenkų filologų leidinio „Acta Baltico-Slavica“ redakcinio komiteto narys.

ZIGMAS ZINKEVIČIUS

Z. Zinkevičius – produktyviausias pastarųjų dešimtmečių lietuvių kalbos tyrinėtojas.

Gimė 1927 m. sausio 4 d. Juodausiuose (Ukmergės r.). 1945 m. Ukmergėje baigęs gimnaziją, Vilniaus universitete studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą, kartu dirbdamas lietuvių kalbos katedros laborantu.

[108] Mažiulis V. Seniausias baltų rašto paminklas. – Blt., 1975, 11(2), p. 125–131.

[109] Mažiulis V. Linguistic Notes on Baltic Ethnogenesis. – M., 1964; Лингвистические заметки к балтийскому этногенезу. – М., 1964, ir kt.

[110] Мажюлис В. К. Буга. – ВСЯ, 1958, 3, с. 162–165.

[111] Мажюлис В. Заметки к вопросу о древнейших отношениях балтийских и славянских языков. – Вильнюс, 1958.

[112] Mažiulis V. Pastabos baltų ir slavų kalbų seniausių santykių klausimu. – LKK, 1959, 2, p. 5–16.

1950 m. baigęs universitetą, iš karto paliktas jame dėstyti. 1955 m. apgynė kandidatinę disertaciją („Lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių istorijos bruožai"). 1958 m. Zinkevičiui suteikiamas docento vardas. 1967 m. jis apgina daktaro disertaciją („Lietuvių dialektologija"). Nuo 1969 m. Zinkevičius profesorius. 1956–1968 m. jis ėjo Istorijos ir filologijos fakulteto prodekano pareigas. Nuo 1973 m. Zinkevičius vadovauja lietuvių kalbos katedrai. 1977 m. jam suteiktas LTSR nusipelniusio mokslo veikėjo garbės vardas.

Lietuvių kalbotyros barai, kuriuose Zinkevičius ypač daug pasidarbavęs, yra dialektologija, istorinė gramatika, literatūrinės kalbos istorija, onomastika ir K. Būgos mokslinio palikimo publikavimas bei tyrimas.

Pirmiausia Zinkevičius – žymiausias mūsų dialektologas. Kapitalinis šios srities veikalas yra atskira knyga išleista jo daktaro disertacija „Lietuvių dialektologija" (V., 1966). Šiame veikale, remiantis nepaprastai gausia paties autoriaus ar patikimų informantų (daugiausia jo mokinių) surinkta medžiaga, apibūdinama lietuvių kalbos tarmių fonetika ir morfologija. Po trumpų įžanginių pastabų apie tarmių klasifikaciją, literatūrinės kalbos įtaką, tarmių tarpusavio sąveiką, pakraščių tarmes nuosekliai išnagrinėjamas lietuvių kalbos tarmių kirtis ir priegaidė, vokalizmas, konsonantizmas, vardažodžių ir veiksmažodžių kaitymas, prieveiksmiai, prielinksniai, jungtukai ir dalelytės, jaustukai ir ištiktukai.

Aptardamas kiekvieną garsą, fonetinį reiškinį ar linksnio galūnę, autorius parodo jų įvairavimus visame lietuvių kalbos plote, aiškina šių įvairavimų atsiradimo priežastis, nurodo atitinkamą literatūrą. Svarbiausių fonetinių ypatybių, *a* kamieno daiktavardžio vnsk. naud. linksnio galūnių paplitimui, tarmių riboms parodyti knygoje pateikiami 75 žemėlapiai[113].

Šiame veikale Zinkevičius lietuvių kalbos tarmes skirsto pagal jo kartu su A. Girdeniu pasiūlytą klasifikaciją[114], kurią autoriai pavadino „nauja A. Baranausko klasifikacijos redakcija".

1968 m. Zinkevičiui už „Lietuvių dialektologiją" buvo paskirta Respublikinė premija.

Zinkevičius parašė ir kitą svarbų mūsų dialektologijos darbą – vadovėlį aukštosioms mokykloms „Lietuvių kalbos dialektologija" (V., 1978). Šioje knygoje, priešingai negu anksčiau aptartame veikale, lietuvių kalbos tarmės nagrinėjamos ne pagal atitinkamas fonetikos bei morfologijos ypatybes, o atskirai aprašomos pagrindinės tarmės ir jų dalys – patarmės, šnektos, pašnektės.

[113] Girdenis A. (Rec.) – Blt., 1968, 4(1), p. 135–144; Karaliūnas S., Sabaliauskas A. Kapitalinis lietuvių dialektologijos veikalas. – Pergalė, 1967, Nr. 6, p. 154–156; Morkūnas K. Lietuvių filologijos laimėjimas. – Mokslas ir gyvenimas, 1968, Nr. 10, p. 14–15; Гринавяцкис В. (Рец.) – ВЯ, 1968, 4, с. 141–143; Grinaveckienė H., Senkus J. (Rec.) – ABSl, 1970, 7, p. 323–328; Гринавецкене Е. Й., Сенкус Ю. Ю. (Рец.) – Б-с. сб., с. 409–415.

[114] Girdenis A., Zinkevičius Z. Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos. – Klb., 1966, 14, p. 139–147; Zinkevičius Z. Apie lietuvių kalbos tarmių skirstymą. – MA Darbai, 1969, 3(31), p. 137–151.

Knygos gale pateikiamas nemažas pluoštas tarminių tekstų, paimtų iš tarmes reprezentuojančių senųjų raštų bei užrašytų dabartinėse tarmėse; duodama ir tarmiškai rašiusių mūsų vėlesniųjų rašytojų kūrybos pavyzdžių[115].

Apie mūsų tarmes lietuvių kalbos mokytojams, vyresniųjų klasių mokiniams ir plačiajai visuomenei Zinkevičius parašė knygelę „Lietuvių kalbos tarmės" (K., 1968).

Drauge su J. Aleksandravičium jis išspausdino metodinę mokymo priemonę „Lietuvių kalbos tarmių mokymas XI klasėje" (K., 1972).

Be minėtų darbų, apie lietuvių kalbos tarmes Zinkevičius paskelbė ir daugiau straipsnių[116]. Istorinės dialektologijos problemas jis nagrinėja daugelyje darbų, skirtų lietuvių literatūrinės kalbos istorijai, istorinei gramatikai.

Zinkevičius yra taip pat LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto leidžiamo „Lietuvių kalbos atlaso" redakcinės kolegijos narys.

Šalia „Lietuvių dialektologijos" turbūt svarbiausiu Zinkevičiaus veikalu reikėtų laikyti dviejų dalių „Istorinę lietuvių kalbos gramatiką" (V., 1980–1981, I–II). Tiesa, tai vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams lituanistams, ir jo autorius sąmoningai kartais praleidžia įvairias neišspręstas detales, nesileidžia į diskusijas su sunkiau įrodomų hipotezių kūrėjais. Tačiau tiek medžiagos gausumu, tiek puikiu jos išdėstymu, pagaliau net ir kritine literatūros apžvalga ši Zinkevičiaus knyga užima išskirtinę vietą lietuvių kalbotyros istorijoje. Taip pat tai pirmoji istorinė gramatika, kurioje nuosekliai nagrinėjami visi pagrindiniai lietuvių kalbos gramatinės struktūros klausimai.

Pirmasis atskira knyga paskelbtas Zinkevičiaus darbas buvo kandidatinė disertacija „Lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių istorijos bruožai" (V., 1957). Pateikiant detalią statistiką, čia apžvelgiama įvardžiuotinių būdvardžių raida tiek senuosiuose raštuose, tiek tarmėse, aiškinama jų galūnių kilmė, kitimo priežastys[117].

TSRS MA Slavistikos instituto darbuose buvo paskelbtas ir rusiškas šio tyrinėjimo variantas[118].

Atskira knygele išėjo Zinkevičiaus darbas „Iš lietuvių istorinės akcentologijos. 1605 m. katekizmo kirčiavimas" (V., 1975), kuriame duodama šio mūsų kalbos paminklo kirčiavimo analizė.

[115] Vitkauskas V. Nauja knyga apie mūsų tarmes. – Pergalė, 1979, Nr. 5, p. 174–176.

[116] Zinkevičius Z. Dėl akūto ir cirkumfleksо skyrimo rytų Lietuvos tarmėse. – Blt., 1974, 10(1), p. 93–94; О формах локатива в литовских диалектах. – LP, 1968, 12/13, p. 71–76; A Few Observations on the Origin of the Samogitian Dialect. – Ten pat, 1980, 23, p. 223–226, ir kt.

[117] Otrębski J. (Rec.) – LP, 1958, 7, p. 297–301; Skardžius P. (Rec.) – ZfSlPh, 1959, 27, p. 444–445; Иванов В. В., Топоров В. Н. Новое в литуанистике. – ВЯ, 1959, 1, с. 110–112.

[118] Зинкявичюс З. П. Некоторые вопросы образования местоименных прилагательных в литовском языке. – ВСЯ, 1958, 3, с. 50–100.

Įvairiais istorinės fonetikos, morfologijos klausimais Zinkevičius paskelbė nemaža straipsnių[119]. Tiesą sakant, istorinės gramatikos problemos dažnai nagrinėjamos ir jo dialektologijos darbuose.

Daug nuveikė Zinkevičius ir lietuvių literatūrinės kalbos tyrinėjimo srityje. Ypač svarbūs jo darbai apie mūsų senųjų rašto paminklų kalbą.

Pirmiausia turbūt reikėtų paminėti studiją apie M. Mažvydo kalbą[120]. Kaip žinome, pirmosios lietuviškos knygos autoriaus kalbą ir kilmę tyrinėjo daugelis mokslininkų. Tačiau prie vieningos nuomonės neprieita. A. Šleicheris, vėliau ir V. Grinaveckis manė, jog Mažvydas kilęs iš klaipėdiškių žemaičių ploto. K. Būga Mažvydą laikė šiaurės vakarų žemaičiu. Tokios nuomonės buvo ir Chr. S. Stangas. Jam pritarė E. Frenkelis, J. Senkus. A. Salys teigė Mažvydą kilus iš pietryčių žemaičių (dūnininkų).

Zinkevičius po kruopščios Mažvydo raštų (ne tik katekizmo!) kalbos ir istorinių šaltinių analizės padarė tokias išvadas: 1) Mažvydas turėtų būti kilęs iš pietų žemaičių tarmės ploto (apie Švėkšną, Gardamą), 2) aukštaitiškos ypatybės pirmojoje lietuviškoje knygoje atsirado ne dėl to, kad Mažvydas sąmoningai stengėsi įtikti lietuviams aukštaičiams, kaip anksčiau daugelis tyrinėtojų buvo linkę manyti, o dėl to, kad jis buvo kilęs iš tarmiškai mišrios šeimos: jo tėvas turėjęs būti žemaitis, o motina vakarų aukštaičių (jų šiaurės dalies) tarmės atstovė.

Labai vertingos Zinkevičiaus studijos apie K. Širvydo „Punktų sakymų“[121], M. Petkevičiaus katekizmo[122], S. M. Slavočinskio giesmyno[123] kalbą.

Įdomi Zinkevičiaus teorija apie rytietiškąją XVII a. lietuvių raštų kalbą. Jo nuomone, egzistavo trys lietuvių raštijos pradžios rašomosios kalbos: viena jų susiformavo Rytų Prūsijoje, paremta to krašto vakarų aukštaičių tarme, ir dvi Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: „vidurietiška“ (Kėdainių krašto dialektas) bei rytietiška (arčiau Vilniaus esanti rytų aukštaičių tarmės dalis)[124].

[119] Zinkevičius Z. Dėl vienos rytų aukštaičių dviskaitos galūnės. – Don. Balt., p. 595–598; О развитии балтийского вокализма. – Б-с. сб., с. 5–14; Dėl lietuvių kalbos tautosilabinių *an* tipo junginių pirmojo dėmens siaurėjimo. – Blt., I priedas, 1972, p. 227–232; К истории палатализации согласных в балтийских языках. – ZA Vēstis, 1973, 4, p. 93–97; Dėl įvardžiuotinių būdvardžių raidos. – LKK, 1978, 18, p. 99–105, ir kt.

[120] Zinkevičius Z. M. Mažvydo raštų kalba. – Blt., 1977, 13(2), p. 358–371; 1978, 14(1), p. 38–44; 14(2), p. 139–146; 1979, 15(1), p. 16–22; Woher stammte der Autor des ersten litauischen Buches? – ZfSl, 1978, 23(5), p. 641–647.

[121] Zinkevičius Z. Dėl K. Sirvydo „Punktų sakymų“ genezės ir kalbos. – Blt., 1971, 7(2), p. 153–167.

[122] Zinkevičius Z. M. Petkevičiaus katekizmo (1598 m.) tarmė. – Blt., 1970, 6(2), p. 227–243; 1971, 7(1), p. 67–86.

[123] Zinkevičius Z. S. M. Slavočinskio giesmyno (1646 m.) kalba. – LKK, 1974, 15, p. 137–170.

[124] Zinkevičius Z. Rytietiškoji XVII a. lietuvių raštų kalba, jos kilmė ir išnykimas. – Blt., 1972, 8(1), p. 79–100; Quelques remarques sur les sources de la langue des écrits lituaniens au XVIe et au XVIIe siècles. – In: Studia Indoeuropejskie. Kraków, 1974, p. 315–320; Dėl lietuvių raštų kalbos kilmės. – Blt., 1977, 13(1), p. 237–244.

Lietuvių kalbos istorijai įvairiais atžvilgiais labai svarbus Zinkevičiaus darbas „Lietuvių antroponimika“ (V., 1977). Remdamasis Vilniaus miesto šv. Jonо bažnyčios 1602–1615 m. santuokų ir 1611–1616 m. krikšto registracijos knygų duomenimis, autorius parodo lietuviškų pavardžių formavimosi procesą, atskleidžia XVII a. pradžios kalbų kontaktus Vilniaus mieste. Knygoje taip pat apibūdinamos istorinės to meto Vilniaus miesto sąlygos, gyventojų sudėtis, įvairiose gyvenimo sferose vartotos kalbos (slavų kanceliarinė, lotynų, lenkų, vokiečių, totorių, kitų mažumų), ypač daug dėmesio skiriama lietuvių kalbos ir jos laipsniško išstūmimo iš miesto viešojo gyvenimo problemoms. Žinoma, reikšmingiausia knygos dalis – tai lietuviškų asmenvardžių, užfiksuotų minėtuose šaltiniuose, analizė.

Čia aptariama apie pusšešto tūkstančio lietuviškų asmenvardžių, aiškinama jų kilmė, daryba, išskiriamos būdingesnės semantinės grupės, parodomos raidos tendencijos, užčiuopiami tarminiai elementai. Labai detaliai išnagrinėtas lietuviškų pavardžių lenkinimo procesas – garsų pakaita, galūnių numetimas, vertimas į lenkų kalbą (*Oželis – Koziol, Bepirštis – Bespalczik, Kiškelis – Zaiąc, Kupris – Horbacz, Sviestinis – Masłowsky, Šermukšnis – Jarzembina* ir t.t.)[125].

Zinkevičius lietuvių antroponimikos klausimais išspausdino ir nemaža straipsnių[126].

Minėtini taip pat Zinkevičiaus straipsniai apie baltų substratą Bialystoko (Balstogės) vaivadijoje[127], XVII a. pabaigos ar XVIII a. pradžios žemaitišką rankraštį[128], straipsniai senosios lietuvių leksikos klausimais[129].

Atskira Zinkevičiaus mokslinės veiklos sritis – K. Būgos mokslinio palikimo vertinimas bei publikavimas. Iš tikrųjų nepaprastai reikšmingą paslaugą baltistikai, iš dalies ir slavistikai bei indoeuropeistikai padarė Zinkevičius, labai pavyzdingai išleidęs K. Būgos „Rinktinius raštus“ (V., 1958–1962, I–III ir atskiras rodyklių tomas).

Į šiuos raštų tomus parengėjas sudėjo ne tik visus svarbesnius mūsų žymiojo kalbininko publikuotus darbus – čia išspausdinta nemaža ir rankraštinės, anksčiau mokslininkams nežinotos medžiagos. „Rinktiniuose raštuose“ skelbiama ir Zinkevičiaus (kartu su J. Kabelka) parašyta apybraiža apie K. Būgą – jo gyvenimą ir mokslinę veiklą.

[125] Vitkauskas V. Senieji lietuvių asmenvardžiai. – Pergalė, 1978, Nr. 10, p. 173–175; Vanagas A. (Rec.) – Blt., 1979, 15(1), p. 75–79; Hemmerling E. (Rec.) – Namenkundliche Informationen, Nr. 36, Karl-Marx-Universität Leipzig, 1979, p. 65–66.

[126] Зинкявичюс З. К вопросу о литовско-польских языковых контактах по данным антропонимии г. Вильнюса начала XVII в. – Б-с. иссл., с. 136–143; К истории литовских личных имен восточнославянского происхождения. – Б-с. конт., с. 151–156, ir kt.

[127] Zinkevičius Z. Dėl baltų substrato Balstogės vaivadijoje (Lenkijoje). – Blt., 1975, 11(2), p. 149–153.

[128] Zinkevičius Z. Reikšmingas žemaitiškas rankraštinis tekstas. – LKK, 1974, 15, p. 171–194.

[129] Zinkevičius Z. Lietuviška leksika 1724 m. Europos kelionių vadove. – LKK, 1975, 16, p. 225–231; Kelios pastabos lietuvių XVI–XVII a. leksikos istorijai. – Ten pat, 1979, 19, p. 119–123.

1979 m. buvo išleista Zinkevičiaus knyga „Kazimieras Būga. Gyvenimas ir darbai“ (V., 1979). Tai platesniam skaitytojų būriui įdomiai parašyta knyga, tačiau kartu joje pirmą kartą skelbiama įvairios archyvinės medžiagos, be to, ir K. Būgos mokslinio palikimo vertinimas, nors gana populiaria forma išdėstytas, yra labai išsamus.

Apie žymųjį mūsų kalbininką Zinkevičius įvairiuose leidiniuose yra paskelbęs daugybę straipsnių. Jis pirmasis parašė didesnį straipsnį apie K. Jaunių[130], sudarė ir literatūros apie šį lietuvių kalbos tyrinėtoją sąrašą[131]. Nemaža straipsnių Zinkevičius išspausdino ir apie kitus lietuvių kalbos tyrinėtojus.

„Baltisticos“ žurnale Zinkevičius spausdina seriją straipsnelių „Smulkmenos“, kuriose, kaip kadaise J. Endzelynas, P. Skardžius, pateikia savo pastabas įvairiais kalbos istorijos, istorinės gramatikos, dialektologijos klausimais.

Platesniam skaitytojų ratui skirtos Zinkevičiaus knygelės „Kaip žmonės išmoko rašyti“ (V., 1958), „Kalbotyros pradmenys“ (K., 1968; II leid. – K., 1980), „Kalbininkas K. Būga“ (K., 1981). Zinkevičius yra taip pat vidurinių mokyklų IX–XI klasių vadovėlio „Lietuvių kalba“ (K., 1971; III leid. – K., 1978) bendraautoris.

Zinkevičius recenzavo daugelį lingvistikos veikalų. Jis „Baltisticos“ redkolegijos narys, taip pat kalbos kultūros klausimams skirto leidinio „Kalbos praktikos patarimai“ (V., 1976) vyriausiasis redaktorius.

Būdamas reto talento pedagogas, Zinkevičius padėjo išaugti nemažam būriui dabartinių vidurinės ir jaunesniosios kartos lietuvių kalbos tyrinėtojų.

VINCAS URBUTIS

V. Urbutis gimė 1929 m. vasario 26 d. Petraičiuose (Mažeikių r.). Baigęs Viekšnių gimnaziją, 1946–1951 m. Vilniaus universitete studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. 1951–1954 m. – šio universiteto lietuvių kalbos katedros aspirantas.

Nuo 1954 m. Urbutis dėsto Vilniaus universitete. 1956 m. apgynė kandidatinę disertaciją („Lietuvių kalbos leksikos homonimų susidarymo būdai“). 1963 m. Urbučiui suteikiamas docento vardas. 1971 m. jis apgina daktaro disertaciją („Dabartinės lietuvių kalbos daiktavardžių daryba“). Nuo 1974 m. Urbutis – baltų filologijos katedros profesorius. Jis taip pat yra „Baltisticos“ redkolegijos narys.

Pagrindinės Urbučio tyrinėjimų sritys yra žodžių daryba ir etimologija.

Ypač daug Urbutis yra tyrinėjęs lietuvių kalbos daiktavardžių darybą. Jis paskelbė plačius straipsnius apie sudurtinių daiktavardžių darybą,

[130] Zinkevičius Z. Žymaus kalbininko sukaktis. – Klb., 1958, 1, p. 21–26.
[131] Literatūra apie K. Jaunių / Sudarė Z. Zinkevičius. – Klb., 1958, 1, p. 27–32.

galūnių darybos daiktavardžius[132]. Akademinei „Lietuvių kalbos gramatikai“ parašė skyrių „Daiktavardžių daryba“, kuris ir sudarė dalį jo daktaro disertacijos. Už akademinę „Lietuvių kalbos gramatiką“ 1977 m. Urbučiui kartu su kitais autoriais buvo paskirta Respublikinė premija.

Savo konkretų tyrinėjimo darbą Urbutis apibendrino labai vertingoje knygoje „Žodžių darybos teorija“ (V., 1978). „Čia pateikiama žodžių darybos teorija, – rašo autorius knygos pratarmėje, – tai visų pirma pozityvių idėjų bei minčių, randamų pastarojo meto tiek teoriniuose, tiek ir praktiniuose įvairių kalbų žodžių darybos tyrinėjimuose, apibendrinimas. Jokiai moderniajai tyrinėjimo krypčiai iš anksto neteikiama pirmenybė, jokia kryptis nediskriminuojama. Tačiau sykiu visur stengiamasi remtis vienodais teoriniais pagrindais, kurti nuoseklią, darnią bei vieningą teoriją, o ne eklektiškai jungti skirtingos teorinės orientacijos autorių teiginius į vieną dirbtinę visumą“.

Urbučio knygą sudaro keturi pagrindiniai skyriai: „Diachroninė ir sinchroninė žodžių daryba“, „Darinio analizės pagrindai“, „Darybos reikšmė ir forma“, „Žodžių darybos sistema“. Autorius, remdamasis svarbiausiais pastarųjų dešimtmečių rusų, čekų, lenkų, vokiečių, amerikiečių ir kitų šalių tyrinėtojų darbais ir, žinoma, didžiule savo paties praktika, sukūrė iš tikrųjų darnią žodžių darybos teoriją, kuri bus reikšminga tiek tolesniems teoriniams tyrinėjimams, tiek ir lietuvių kalbos praktikai. Negalima nepritarti knygos autoriui, jog „Esmingiausias ir normaliomis kalbos raidos sąlygomis našiausias leksikos papildymo bei atnaujinimo būdas yra naujų žodžių sudarymas iš jau esamų kitų žodžių“. Reikšminga ir tai, kad į bendrąją mokslo teoriją įtraukiama daug lietuvių kalbos faktų.

Urbučio „Žodžių darybos teorija“ – tai pirmas tokios apimties lietuvių kalbotyros veikalas, skirtas kalbos mokslo teorijos klausimams[133].

Žodžių darybos teorijai skirtas ir įdomus Urbučio straipsnis apie garsų kaitos ir žodžių darybos santykį[134].

Labai sėkmingai Urbutis darbuojasi etimologijos baruose. Šios srities jo straipsniams būdinga gera argumentacija, apsti faktinė medžiaga, nepaprastas tikslumas. Urbutis pasiūlė nemaža naujų originalių baltiškų žodžių etimologijų. Ypač įdomūs yra jo liet. *trumpas* (: liet. *trupėti*)[135], liet. *lytìs* ‘ledo gabalas; forma, pavidalas’ (: liet. *liėti*)[136], liet. *žebėrklas* ‘žuvų duriamasis įrankis’ (< *žuberklas* < *žuvìs* + *berklas*, plg. *berklaĩ* ‘lieptas (ppr. iš karčių)’ : *bérklauti* ‘mėsinėti, skrosti’)[137], lat. *lasmenis* ‘praperša, atavaras’ (: liet. *lašmuõ* ‘vieta ežere, kur įteka ar išteka upelis’)[138],

[132] Urbutis V. Dabartinės lietuvių kalbos sudurtinių daiktavardžių daryba. – Kn.: Dabartinė lietuvių kalba. V., 1961, p. 65–121; Dabartinės lietuvių kalbos galūnių darybos daiktavardžiai. – Klb., 1961, 3, p. 27–60.

[133] Keinys S. (Rec.) – Blt., 1979, 15(2), p. 149–151.

[134] Urbutis V. Garsų kaita ir žodžių daryba. – Klb., 1971, 23(1), p. 71–78.

[135] Urbutis V. Žodžio *trumpas* etimologija. – Klb., 1966, 14, p. 131–138.

[136] Urbutis V. Lie. *lytìs*. – Blt., 1966, 2(1), p. 91–93.

[137] Urbutis V. Lie. *žebėrklas* ir jo variantai. – Blt., 1967, 3(1), p. 87–95.

[138] Urbutis V. La. *lasmenis*. – Don. Balt., p. 548–552.

lat. *spalgs* 'ryškus; skardus; labai šaltas' (: ide. **(s)p(h)el-(g)-* 'spindėti, žibėti, bliksėti', plg. liet. *spalgena* 'spanguolė')[139] ir kitų baltų kalbų žodžių bei žodžių junginių kilmės aiškinimai[140].

Labai vertingos kitų etimologų darbų Urbučio recenzijos.

1981 m. išleista rinktinių Urbučio etimologijos tyrinėjimų knyga „Baltų etimologijos etiudai" (V., 1981).

Minėtinas platesnis apibendrinamojo pobūdžio Urbučio darbas apie baltarusių kalbos lituanizmus[141], kuriame, pasinaudojus ankstesniais J. Karskio, E. Blesės, A. Stankevičiaus, A. Veržbovskio darbais, naujausiais baltarusių tarminės leksikos šaltiniais ir kitais leksikografijos darbais, pateikiamas dabartinės baltarusių kalbos lituanizmų sąrašas, nurodomas jų išplitimas, aptariama kilmė.

Urbutis yra lietęs ir lietuvių kalbos slavizmų problemą[142].

Kartu su J. Lebedžiu Urbutis su plačiais komentarais paskelbė įdomių XVIII a. vidurio žemaitiškų rankraštinių tekstų[143].

Domisi Urbutis ir leksikografijos istorija. Iš šios srities pirmiausia minėtina jo studija apie latvių kalbos žodynus[144], kurioje daug kuo papildomas ir patikslinamas latvių kalbininkės D. Zemzarės veikalas „Latvių žodynai" („Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam)". Rīgā, 1961), paliečiami įvairūs latvių ir lietuvių leksikografijos ryšiai. Reikšmingas Urbučio straipsnis apie K. Širvydo žodynus[145], kuriame, be kita ko, keliama mintis, jog mūsų leksikografijos pradininką reikėtų laikyti dviejų savarankiškų žodynų autoriumi (III–V „Dictionarium trium linguarum" leidimą atskiriant nuo vadinamojo I ir II šio veikalo leidimo).

Naudodamasis amerikiečių kalbininko M. Svodešo (Morris Swadesh, 1909–1967) vadinamuoju glotochronologijos, arba leksikostatistikos, metodu, Urbutis pamėgino apskaičiuoti, kada atsiskyrė lietuvių ir latvių kalbos[146]. Įdomu, jog Urbučio apskaičiavimo rezultatai (maždaug prieš 1300 metų) sutampa su K. Būgos datavimu.

Rašo Urbutis taip pat terminologijos, bibliografijos, kalbos kultūros klausimais.

[139] Urbutis V. La. *spalgs* reikšmės ir kilmė. – Blt., 1972, 8(1), p. 57–61.

[140] Urbutis V. *Taboką gerti.* – Klb., 1963, 9, p. 203–208; Žodžio *truñpas* keleto tarminių sinonimų etimologija. – Blt., 1965, 1(1), p. 67–81; Baltų kalbų garnio pavadinimai. – Ten pat, 1966, 2(2), p. 171–190; Lie. *dėinauti*, la. *dīvelêt* ir jų giminaičiai. – Ten pat, 1972, 8(2), p. 119–131; Šaknies **(s)ket-* žodžiai. – Ten pat, 1974, 10(2), p. 129–142, ir kt.

[141] Urbutis V. Dabartinės baltarusių kalbos lituanizmai. – Blt., 1969, 5(1), p. 43–68; 5(2), p. 149–162.

[142] Urbutis V. Nepastebėti Mažvydo slavizmai. – Klb., 1962, 4, p. 387–390.

[143] Lebedys J., Urbutis V. Du žemaitiški XVIII a. vidurio laiškai. – Blt., 1968, 4(2), p. 293–306.

[144] Urbutis V. Senieji latvių kalbos žodynai. – LKK, 1963, 6, p. 287–312.

[145] Urbutis V. Pirmasis lietuvių kalbos žodynas ir keletas jo retų žodžių. – Blt., 1967, 3(2), p. 209–218.

[146] Urbutis V. Kaip senos lietuvių ir latvių kalbos. – Klb., 1962, 4, p. 381–386.

ALGIRDAS SABALIAUSKAS*

A. Sabaliauskas gimė 1929 m. liepos 26 d. Marijampolėje (dab. Kapsukas). 1948 m. gimtajame mieste baigęs gimnaziją (dab. Jono Jablonskio vidurinė mokykla), lietuvių kalbą ir literatūrą studijavo Vilniaus universitete, kurį baigė 1953 m. Tais pačiais metais, dar studijuodamas, pradėjo dirbti Lietuvių kalbos ir literatūros institute, kuriame dirba iki šiol.

1958 m. Sabaliauskas apgynė kandidatinę disertaciją („Baltų kalbų žemės ūkio augalų pavadinimų kilmė"). 1976 m. už disertaciją „Baltų kalbų leksikos tyrinėjimai" jam buvo suteiktas filologijos daktaro laipsnis. 1979 m. Sabaliauskui suteiktas LTSR nusipelniusio mokslo veikėjo garbės vardas.

Pirmoji reikšmingesnė Sabaliausko publikacija – diplominio darbo pagrindu parengtas straipsnis apie atematinius lietuvių kalbos veiksmažodžius[147].

Beveik ištisai atskirais straipsniais buvo paskelbta ir jo kandidatinė disertacija[148].

Sabaliauskas išspausdino tris didesnės apimties leksikologijos darbus: „Lietuvių kalbos leksikos raida" (LKK, 1966, 8, p. 5–141)[149], „Baltų kalbų naminių gyvulių pavadinimai" (LKK, 1968, 10, p. 101–190), „Iš baltų kalbų gyvulininkystės terminologijos istorijos" (LKK, 1970, 12, p. 7–81). Šie darbai sudarė jo daktaro disertacijos pagrindą.

Įvairiais baltų kalbų leksikos klausimais Sabaliauskas paskelbė ir daugiau vertingų straipsnių[150].

Seniai jis domisi lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija. Svarbiausi šios srities Sabaliausko darbai – „Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija, iki 1940 m." (V., 1979)[151] ir skaitytojui pateikiama „Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija, 1940–1980 m." (V., 1982).

* Skyrelį apie A. Sabaliauską parašė K. Morkūnas.

[147] Sabaliauskas A. Atematiniai lietuvių kalbos veiksmažodžiai. – Kn.: Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai. V., 1957, p. 77–114.

[148] Sabaliauskas A. Dėl kanapės pavadinimo. – MA Darbai, 1957, 2(3), p. 199–210; Dėl grikio pavadinimo. – Ten pat, p. 211–218; Baltų kalbų žemės ūkio augalų pavadinimų kilmės klausimu. – LiK, 1958, 3, p. 454–461; Относительно происхождения названий растений в балтийских языках. – R. kr. Endz., p. 219–242, ir kt.

[149] Kiparsky V. (Rec.) – Virittäjä, 1967, Nr. 4, p. 424–426; Трубачев О. Н. (Рец.) – Этимология, 1969, с. 318–320.

[150] Sabaliauskas A. Baltų ir Pabaltijo suomių kalbų santykiai. – LKK, 1963, 6, p. 109–136; Dėl lie. *šáukštas* kilmės. – Blt., 1965, 1(1), p. 83–84; Dėl pr. *rapeno* 'jauna kumelė' kilmės. – Ten pat, 1968, 4(1), p. 95; Dėl lie. *šùtvė* kilmės. – Ten pat, 1970, 6(2), p. 217; Dėl liet. *tvarklas* 'piemuo' kilmės. – Don. Balt., p. 441–442; Zur Herkunft von litauisch *palvė*. – ZfSl, 1974, 19(2), p. 210–211, ir kt.

[151] Drotvinas V. Lietuvių kalbotyros istorija. – Kultūros barai, 1979, Nr. 11, p. 68–69; Vanagas A. Gimtosios kalbos kelias. – Pergalė, 1979, Nr. 12, p. 171–173; Brocki Z. (Rec.) – Komunikaty Instytutu Bałtyckiego, 1979, 30, p. 119–123; Mětšk F. Wo nařodnych stawiznach linguistiki druhdźe. – Rozhlad, 1980, 1, p. 35–36; Palionis J. (Rec.) – Blt., 1980, 16(2), p. 175–179; Vraciu A. (Rec.) – Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi, serie nouă, secţiunea III (ştiinţe sociale), e) Lingvistică, 1980, 26, p. 124–126; Petr J. (Rec.)– Slovo a slovesnost, 1981, 2, p. 167–170; Pisani V. (Rec.) – Paidea, 1980, 35, p. 116–119.

Sabaliauskas parašė populiarias kalbotyros knygeles: „Žodžiai keliauja“ (V., 1962), „Žodžiai pasakoja“ (V., 1965), „Žodžiai atgyja“ (V., 1967; II papildytas leid. – V., 1980; 1973 m. pasirodė anglų kalba[152], atskirus skyrius I. Murata išvertė į japonų kalbą), „Šimtas kalbos mįslių“ (V., 1970).

Paskelbė jis nemaža lingvistinių darbų recenzijų. Į lietuvių kalbą yra išvertęs latvių grožinės literatūros kūrinių.

Sabaliauskas – „Baltisticos“ redkolegijos narys, prisidėjo prie įvairių lietuvių kalbotyros leidinių parengimo ir redagavimo.

VYTAUTAS AMBRAZAS

V. Ambrazas yra žymiausias mūsų istorinės sintaksės specialistas. Gimė 1930 m. kovo 25 d. Kaune. Čia baigęs gimnaziją, 1946 m. pradėjo studijuoti Kauno universitete lietuvių kalbą ir literatūrą. Studijas baigė 1952 m. Vilniaus pedagoginiame institute. 1952–1953 m. mokytojavo Kaišiadoryse. Nuo 1953 m. LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto mokslinis bendradarbis. 1955–1958 m. mokėsi šio instituto aspirantūroje. 1958 m. apgynė kandidatinę disertaciją, o 1980 m. jam buvo suteiktas filologijos daktaro laipsnis.

Kaip minėta, pagrindinė Ambrazo tyrinėjimų sritis yra istorinė sintaksė. Šiuos tyrinėjimus jis pradėjo kandidatine disertacija, kuri, perredaguota ir papildyta, 1962 m. buvo paskelbta – „Absoliutinis naudininkas XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose“ (LKK, 5, p. 3–146). Remdamasis faktiškai visa prieinama sintaksės tyrinėjimams tinkama senųjų raštų medžiaga, vertimus palyginęs su vokiškais, lenkiškais, lotyniškais originalais, Ambrazas išnagrinėjo absoliutinio naudininko ir su juo susijusių padalyvinių konstrukcijų struktūrą, jų sintaksines funkcijas XVI–XVII a. lietuvių raštuose. Norėdamas paryškinti specifinius padalyvinių konstrukcijų bruožus bei raidos tendencijas, autorius gana plačiai panaudojo ir vėlesnio laikotarpio raštų, tautosakos bei tarmių medžiagą.

Keliolika metų Ambrazas intensyviai tyrinėjo lietuvių kalbos dalyvių vartoseną, iš šios srities paskelbė daug vertingų darbų lietuvių, kitų respublikų ir užsienio filologų leidiniuose[153].

[152] Sabaliauskas A. Noted Scholars of the Lithuanian Language / Translated by W. R. Schmalstieg and R. Armentrout. – Chicago, 1973.

[153] Ambrazas V. Lietuvių kalbos dalyvių atributyvinė-predikatyvinė vartosena. – LKK, 1964, 7, p. 47–79; Galininkas su padalyviu senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose. – Blt., 1968, 4(2), p. 195–209; Galininkas su dalyviu XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminkluose. – LKK, 1969, 11, p. 41–58; Dėl lietuvių kalbos netiesioginės nuosakos (modus relativus). – Don. Balt., p. 6–13; Lietuvių kalbos galininko su dalyviu pozicinai modeliai. – LKK, 1973, 14, p. 169–182; Zur Entwicklung der Partizipialkonstruktionen mit obliquen Kasus im Litauischen. – ZfSl, 1974, 19(2), p. 241–251; Galininko su dalyviu (accusativus cum participio) struktūra ir vartosena senojoje lietuvių kalboje. – LKK, 1974, 15, p. 195–275; Netiesioginės nuosakos (modus relativus) paplitimas ir kilmės problema. – Ten pat, 1977, 17, p. 7–54; Lietuvių kalbos vardininko su dalyviu (nominativus cum participio) struktūra ir raida. – Ten pat, 1978, 18, p. 7–67, ir kt.

Tyrinėjimų rezultatus Ambrazas apibendrino puikioje monografijoje „Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė“ (V., 1979), kuri buvo apginta kaip daktaro disertacija. Monografijoje nušviečiama labai sudėtinga lietuvių kalbos dalyvių sintaksinės sistemos raida nuo jokiais rašytiniais paminklais nepaliudytų laikų iki šių dienų. Darbo pagrindą sudaro statistiškai apdoroti visų XVI–XVII a. lietuvių kalbos paminklų (žinoma, išskyrus žodynus), daugelio vėlesnių raštų, tautosakos, tarmių ir dabartinės literatūrinės kalbos duomenys. Šių duomenų sintaksinė analizė atlikta vidinės rekonstrukcijos metodu. Remiantis taip pat istorinės morfologijos faktais, kitų baltų bei slavų, germanų, graikų, italikų, indoiranėnų, anatoliečių kalbų sintaksės vidinės rekonstrukcijos rezultatais, rekonstruojami senoviniai dalyvinių konstrukcijų tipai, nustatomos jų raidos tendencijos. Knygoje taip pat nagrinėjamos tokios sudėtingos problemos kaip pasyvo susidarymas, pusdalyvių bei padalyvių susiformavimas, sangrąžinių veiksmažodžių kilmė, absoliutinių konstrukcijų ir netiesioginės nuosakos kilmė bei raida.

Lietuvių kalboje beveik iki šių dienų išliko pusiau predikatinių dalyvių konstrukcijų modelių, turinčių tiesioginių atitikmenų seniausiuose indoeuropiečių kalbų paminkluose. Predikatinius dalyvius be jungties lietuvių kalba išsaugojo geriau ne tik už senąsias slavų ir germanų kalbas, bet ir už senąją graikų kalbą, kuriai būdingas itin dažnas ir archaiškas dalyvių vartojimas. Todėl lietuvių kalbos duomenys svarbūs indoeuropiečių kalbų sintaksinės sistemos rekonstrukcijai. Ypač didelę reikšmę jie turi slavų kalbų sintaksės tyrinėjimui. Mat šių kalbų dalyvių sistemos savo narių forma ir tarpusavio santykiais yra artimiausios, tačiau kai kurios slavų kalbų predikatinės konstrukcijos, tik hipotetiškai priskiriamos priešistoriniams slavų kalbų raidos laikams, gali būti patvirtintos neabejotinais baltų kalbų faktais.

Ambrazo monografija „Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė“, be abejonės, yra didžiausias pastarųjų dešimtmečių baltų kalbų istorinės sintaksės laimėjimas.

Lietuvių kalbos istorinės sintaksės tyrinėjimo metodikai skirtas ir atskiras Ambrazo straipsnis[154].

Ambrazas yra vienas iš pagrindinių akademinės „Lietuvių kalbos gramatikos“ autorių. Šiam veikalui jis yra parašęs skyrius apie beasmenius veiksmažodžius, dalyvį, pusdalyvį, padalyvį, padalyvines, pusdalyvines ir dalyvines aplinkybes, lyginamuosius posakius, prijungiamuosius sakinius. Jis taip pat yra redagavęs dalį I–II tomų teksto ir kartu su K. Ulvydu bei A. Valeckiene visą III tomą. Už akademinę „Lietuvių kalbos gramatiką“ Ambrazui kartu su kitais 1977 m. buvo paskirta Respublikinė premija.

[154] Ambrazas V. Lietuvių kalbos istorinės sintaksės metodo problema. – MA Darbai, 1977, 4(61), p. 139–154; plačiau apie Ambrazo knygą plg. Paulauskienė A. (Rec.) – Blt., 1980, 16(2), p. 170–175.

Ambrazas paskelbė straipsnių lietuvių kalbos kultūros klausimais, išspausdino kalbotyros darbų recenzijų. Nemaža jis prisideda prie leidinio „Kalbos kultūra“ leidimo. Drauge su kitais redagavo „Kalbos praktikos patarimus“ (V., 1976).

ALDONA PAULAUSKIENĖ

A. Paulauskienė gimė 1935 m. gegužės 18 d. Pocelonių kaime (Alytaus r.). 1953 m. Alytuje baigusi vidurinę mokyklą, 1953–1958 m. lietuvių kalbą ir literatūrą studijavo Vilniaus universitete.

1959 m. Paulauskienė dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros institute. 1960–1961 m. ji – Respublikinio mokslinės-techninės informacijos ir propagandos instituto redaktorė. 1961–1964 m. Paulauskienė mokėsi Vilniaus universiteto lietuvių kalbos katedros aspirantūroje. Nuo 1964 m. dirba šioje katedroje. 1965 m. apgynė kandidatinę disertaciją („Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos veiksmažodžių veikslai“). 1973 m. Paulauskienei suteiktas docentės vardas, o 1981 m. už disertaciją „Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos“ – filologijos daktaro laipsnis.

Pagrindinė Paulauskienės tyrinėjimų sritis – dabartinės lietuvių kalbos veiksmažodžio problemos. Šioje srityje ji iš tikrųjų yra daug nuveikusi. Kaip minėta, kandidatinėje disertacijoje Paulauskienė nagrinėjo veiksmažodžio veikslus. Šia tema ji paskelbė straipsnių[155] ir atskirą knygelę „Lietuvių kalbos veiksmažodžio veikslai“ (V., 1967).

Paulauskienė taip pat išleido knygeles „Leksinės-gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio reikšmės“ (V., 1967), „Lietuvių kalbos veiksmažodžio asmens kategorija“ (V., 1968).

1971 m. pasirodė Paulauskienės monografija „Dabartinės lietuvių kalbos veiksmažodis“ (V., 1971). Kaip ir minėtos knygelės, tai mokymo priemonė studentams lituanistams.

Paulauskienė kartu su E. Jakaitiene ir A. Laigonaite išleido studentams skirtą vadovėlį „Lietuvių kalbos morfologija“ (V., 1976), kuriam ji parašė skyrius apie veiksmažodį, prieveiksmį ir nenominatyvines kalbos dalis.

Įvairiais ginčytinais lietuvių kalbos veiksmažodžio klausimais Paulauskienė paskelbė įdomių straipsnių[156].

Dabartinės lietuvių kalbos veiksmažodžio daugelio metų tyrinėjimus Paulauskienė apibendrino vertingoje monografijoje „Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos“ (V., 1979). Tai pirmoji lietuvių kalbotyros knyga, kurioje taip plačiai išnagrinėtas dabartinis lietuvių kalbos veiksmažodžio tranzityvumas, veikslas, rūšis, asmuo.

Įdomiai autorė nagrinėja tranzityvumo problemą: be sintaksinės tranzityvumo išraiškos, ji iškelia ir morfologinę, sakydama, kad „beveik

[155] Paulauskienė A. Veiksmažodžių gretinimas veikslo atžvilgiu (veikslinė koreliacija). – Klb., 1964, 10, p. 53–76; Priešdėlėtieji eigos veikslo veiksmažodžiai. – Ten pat, 1965, 13, p. 165–185; Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos veikslų ir laikų santykiai. – Blt., 1970, 6(1), p. 67–77, ir kt.

[156] Paulauskienė A. Lietuvių kalbos netiesioginės nuosakos (modus relativus) problema. – Klb., 1979, 30(1), p. 63–69; Gramatinė asmens kategorija ir trečiojo asmens problema. – Blt., 1980, 16(1), p. 45–52, ir kt.

kiekvienas lietuvių kalbos tranzityvinis veiksmažodis turi tos pačios šaknies intranzityvinį atitikmenį". Kaip ir ankstesniuose darbuose, čia daug dėmesio skiriama veikslams. Autorė įsitikinusi, kad geriausias lietuvių kalbos veikslų apibrėžimas pateiktas J. Jablonskio 1922 m. gramatikoje, kur sakoma: „Veikslai yra tam tikros veiksmažodžio lytys, kuriomis parodome veiksmą einant arba šiaip ar taip įvykus, pasibaigus". Paulauskienė nesutinka su tais autoriais, kurie teigia, jog lietuvių kalboje nėra trečiojo asmens, ir laikosi tradicinio požiūrio, kad asmens kategorija yra trinarė. Įvairiose mūsų gramatikose svyruojantį nuosakų skaičių monografijos autorė sumažina iki trijų (tiesioginė, tariamoji ir liepiamoji). Aptardama nuosakos problemą, ji nurodo, kad: „J. Jablonskis dar XX a. pradžioje, įžiūrėdamas tiesioginės nuosakos priešpriešą kitoms nuosakoms, bus labiausiai įsigilinęs į nuosakos kaip gramatinės kategorijos esmę, atspindinčią dichotominį pasaulio suvokimą apskritai, pačia plačiausia prasme, ir kad nė viena vėlesnė gramatika šios J. Jablonskio iškeltos priešpriešos nepastebėjo ir neanalizavo".

Paulauskienės monografija pasižymi originaliu, kartais gana netikėtu problemų sprendimu. Ne vienas jos teiginys kelia abejonių, verčia susimąstyti. Tačiau ji yra vienas įdomiausių ir vertingiausių pastarųjų metų dabartinės lietuvių kalbos veiksmažodžio tyrinėjimų[157].

Paulauskienė daug rašo kalbos kultūros klausimais, yra periodinio leidinio „Mūsų kalba" redaktorių kolegijos narė. Ji – viena iš „Kalbos praktikos patarimų" (V., 1976) autorių.

KAZIMIERAS MUSTEIKIS

K. Musteikis gimė 1928 m. sausio 6 d. Lauciūniškėje (Ignalinos r.). Baigęs Dusetų gimnaziją, mokėsi Vilniaus pedagoginiame institute. 1952 m. baigė šio instituto rusų kalbos ir literatūros specialybę. 1952–1953 m. tobulinosi Maskvos Lenino pedagoginiame institute.

1953 m. Musteikis pradėjo dėstyti Vilniaus pedagoginiame institute. 1956 m. Leningrade apgynė kandidatinę disertaciją „Prielinksniniai žodžių junginiai su prielinksniais *nuo* ir *iki* dabartinėje rusų ir lietuvių kalboje" (disertacijos vadovas B. Larinas). 1958 m. Musteikiui suteiktas docento vardas. Nuo 1958 m. jis – rusų kalbos katedros vedėjas, 1966–1978 m. – Rusų kalbos ir literatūros fakulteto dekanas. 1974 m. Musteikiui už disertaciją „Rusų ir lietuvių kalbų gretinamoji morfologija" („Сопоставительная морфология русского и литовского языков". B., 1972) suteiktas filologijos daktaro laipsnis. Nuo 1977 m. Musteikis yra rusų kalbos katedros profesorius. 1978 m. jam suteiktas LTSR nusipelniusio mokslo veikėjo garbės vardas.

Musteikio tyrinėjimų sritis – lietuvių ir rusų kalbų gretinamoji gramatika.

[157] Sližienė N. (Rec.) – Blt., 1980, 16(2), p. 190–195.

Kandidatinėje disertacijoje, remdamasis grožinės literatūros pavyzdžiais, jis išnagrinėjo rusų kalbos prielinksnių *от* ir *до* bei jų lietuviškų atitikmenų *nuo* ir *iki* vartosenos ypatybes[158].

Svarbiausias Musteikio darbas – tai atskira knyga paskelbta daktaro disertacija. Joje pirmą kartą mūsų kalbotyroje pamėginta išnagrinėti ne kurią nors atskirą rusų ir lietuvių kalbų gramatinę kategoriją ar reiškinį, o visą šių kalbų morfologinę struktūrą, atskleisti rusų kalbos specifiką, palyginus šią kalbą su lietuvių kalba, parodyti, kokios analoginės formos gali būti vartojamos skirtingiems gramatiniams santykiams bei reikšmėms reikšti ir kokiomis skirtingomis formomis reiškiami tie patys gramatiniai santykiai bei reikšmės. Atsisakęs detalesnės žodžių darybos analizės, autorius išnagrinėjo rusų ir lietuvių kalbų tradicines kalbos dalis, taip pat lietuvių kalbos gramatikose į atskirą kalbos dalį neišskiriamą būsenos kategoriją. Daugelis problemų knygoje gvildenama labai išsamiai, jaučiant abiejų kalbų specifiką.

Suprantama, autorius, nagrinėdamas tokią plačią ir dažniausiai anksčiau netyrinėtą temą, ne visur pajėgė aprėpti gausią faktinę medžiagą, ne vienas jo teiginys sukėlė ginčų[159]. Tačiau apskritai Musteikio „Rusų ir lietuvių kalbų gretinamoji morfologija“ yra įdomus ir vertingas tyrinėjimas, ypač turint galvoje, kad šioje kalbotyros šakoje jam teko daug kur eiti niekieno nepramintais takais.

Musteikis drauge su B. Larinu ir J. Macaičiu redagavo V. Barono ir V. Galinio parengtą „Rusų–lietuvių kalbų žodyną“ (V., 1967, I–II).

LAIMUTIS VALEIKA

L. Valeika gimė 1937 m. vasario 6 d. Vareikių kaime (Ukmergės r.). 1956 m. Ukmergėje baigęs pedagoginę mokyklą, 1956–1962 m. Vilniaus universitete studijavo anglų kalbą.

1962 m. Valeika pradėjo dirbti universiteto užsienio kalbų (vėliau anglų kalbos) katedroje. 1969–1971 m. mokėsi šios katedros aspirantūroje. 1972 m. Valeika apgynė kandidatinę („Daiktavardiniai junginiai dabartinėje lietuvių kalboje ir jų semantiniai-struktūriniai ekvivalentai anglų kalboje“), o 1978 m. – daktarinę disertaciją („Lietuvių kalbos vardažodinių žodžių junginių daryba, struktūra ir semantika (gretinant su anglų kalba)“. Nuo 1976 m. Valeika yra Gamtos ir tikslių jų mokslų fakultetų anglų kalbos katedros vedėjas. 1976 m. jam suteiktas docento, o 1980 m. – profesoriaus vardas.

[158] Мустейкис К. Глагольные словосочетания с предлогами *от* и *до*, *nuo* и *iki* в современном русском и литовском языках. – Русский язык в национальной школе, 1957, № 4, с. 7–14; Словосочетания с предлогом *от* и их эквиваленты в литовском языке. – VVPI Mokslo darbai, 1959, 6, p. 39–60; Словосочетания с предлогами *до* = *iki* в современном русском и литовском языках. – Klb., 1963, 7, p. 101–121.

[159] Grinaveckienė E. (Rec.) – LKK, 1974, 15, p. 315–320; Галнайтите Э. (Рец.) – Blt., 1975, 11(2), p. 201–214.

Kaip matyti jau ir iš disertacijų temų, Valeika tyrinėja lietuvių ir anglų kalbų sintaksės problemas. Jo kandidatinė disertacija, kurią jis pradėjo rašyti vadovaujamas J. Kazlausko, buvo įdomus ir lietuvių kalbotyroje labai novatoriškas sintaksės tyrinėjimas. Disertacijos tema Valeika paskelbė keletą straipsnių[160].

Pradėtus šios srities tyrinėjimus jis tęsė ir daktarinėje disertacijoje, kurios tema išspausdino keliolika straipsnių[161], o dalį išleido atskira knyga – „Transpozicija lietuvių ir anglų kalbose“ („Транспозиция в литовском и английском языках“. B., 1980; rotaprintas).

Valeikos tyrinėjimai parodė, kad lietuvių ir anglų kalbų vardažodinių junginių daryboje esama daugiau sutapimų negu skirtumų. Sutampa taisyklės, pagal kurias sudaromi šie junginiai, sutampa jų struktūriniai-semantiniai tipai, maždaug vienodas ir sintaksinis jų ilgis. Skirtumai daugiausia susiję su žodžių junginių komponentų išsidėstymo tvarka. Lietuvių kalboje dominuoja regresyvinis modelis (*stalo koja*), anglų kalboje – progresyvinis (*the leg of a table*); lietuvių kalboje sudarant vardažodinius junginius pagrindinį vaidmenį vaidina morfologinės priemonės, anglų kalboje – sintaksinės.

Valeika yra parengęs įdomią mokymo priemonę „Žodžių tvarka lietuvių ir anglų kalbose aktualiosios sakinio skaidos šviesoje“ („Word Order in Lithuanian and English in Functional Sentence Perspective“. V., 1974; rotaprintas).

JONAS PAULAUSKAS

J. Paulauskas gimė 1923 m. sausio 9 d. Jurbarke. 1941 m. šiame mieste baigė gimnaziją. 1945—1949 m. lietuvių kalbą ir literatūrą studijavo Kauno, o 1949–1950 m. Vilniaus universitete. Baigęs universitetą, pradėjo dirbti Lietuvių kalbos ir literatūros institute. 1959 m. Paulauskui suteiktas filologijos kandidato laipsnis.

Paulauskas yra vienas žymiausių mūsų leksikografų: trisdešimt metų jis rašo ir redaguoja akademinį „Lietuvių kalbos žodyną“. Už šį veikalą 1965 m. jam buvo paskirta Respublikinė premija.

Su leksikografija iš dalies susijusi ir jo disertacija „Veiksmažodžių priešdėlių funkcijos dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje“, kuri buvo ištisai paskelbta (LiK, 1958, 3, p. 301–453). Šiame darbe apžvelgiama

[160] Valeika L. Adnominal Possessives in Modern Lithuanian. – Blt., 1970, 6(1), p. 79–91; Some Functional Aspects of Noun Modifiers in Lithuanian and English. – Klb., 1972, 23(3), p. 81–92, ir kt.

[161] Valeika L. Semantic-Structural Peculiarities of Possessive Constructions. – Klb., 1973, 25(3), p. 51–57; Semantic Sentence–Types in Lithuanian and English. – Ten pat, 1975, 26(3), p. 51–64; Objektinių sakinių nominalizacija lietuvių ir anglų kalbose. – Ten pat, 1975, 27(1), p. 53–62; Dinamiškųjų lokatyvinių sakinių nominalizacija lietuvių ir anglų kalbose. – Ten pat, 1977, 28(3), p. 50–56; Sakinio nominalizacija, jos esmė ir vaidmuo kalboje. – Ten pat, 1977, 28(1), p. 75–79; Транспозиция темпорально-субъектных и количественно-субъектных предложений (на материале литовского и английского языков). – Ten pat, 1979, 30(3), p. 67—71, ir kt.

veiksmažodžių priešdėlių tyrinėjimo istorija, nagrinėjamos atskirų priešdėlių leksinės ir gramatinės funkcijos, parodomos pagrindinės, šalutinės bei išskirtinės reikšmės, paliečiama priešdėlių ir veikslų santykio problema.

Paulauskas parašė skyrių apie priešdėlinius veiksmažodžius ir akademinei „Lietuvių kalbos gramatikai".

Svarbus Paulausko leksikografijos darbas yra „Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas" (K., 1977). Tai apskritai pirmas tokio pobūdžio žodynas lietuvių kalbotyroje. Jame pateikiami būdingiausi tiek šnekamosios, tiek dabartinės literatūrinės raštų kalbos frazeologizmai, išdėstyti alfabetiškai lizdais pagal pagrindinį žodį. Įvade autorius analizuoja frazeologizmų kategorinius požymius, parodo, kuo frazeologizmai skiriasi nuo laisvųjų žodžių junginių.

Frazeologija yra dar palyginti jauna kalbotyros šaka, todėl atskiri Paulausko teoriniai teiginiai specialistams kartais gali kelti ir tam tikrų abejonių; galima būtų šį tą prikišti dėl frazeologizmų atrankos, vienur kitur tikslintina jų forma. Tačiau tai jokiu būdu neturėtų menkinti bendros šio labai reikalingo veikalo vertės[162].

Nemaža rašo Paulauskas įvairiais kalbos kultūros klausimais. Taip pat jis prisidėjo ir prie „Lietuvių kalbos atlaso" medžiagos rinkimo (ištyrė 16 gyvenamųjų vietų).

JONAS BALKEVIČIUS

J. Balkevičius gimė 1923 m. balandžio 20 d. Gudelių kaime, netoli Pandėlio (Rokiškio r.). Baigęs Kaune gimnaziją ir mokytojų seminariją, Balkevičius mokytojavo Neretoje (Latvijos TSR), Alizavoje ir Kaune. 1949 m. baigė Kauno universiteto lietuvių kalbos ir literatūros specialybę. 1949–1956 m. jis buvo Kauno pedagoginės mokyklos direktoriaus pavaduotojas.

Nuo 1960 m. Balkevičius pradeda dirbti Vilniaus universitete. 1963 m. apgina kandidatinę disertaciją. 1966 m. jam suteikiamas docento vardas. 1964–1968 m. Balkevičius – Istorijos ir filologijos fakulteto, o 1968–1979 m. Filologijos fakulteto prodekanas. Nuo 1979 m. – šio fakulteto dekanas.

Balkevičius daugiausia nuveikęs lietuvių kalbos sintaksės ir leksikografijos srityse.

1963 m. išleista jo „Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė"; ji buvo apginta ir kaip kandidatinė disertacija. Tai pirmasis toks platus mūsų sintaksės kursas, skirtas aukštajai mokyklai. Be to, autorius jame, tiesą sakant, per daug nenutoldamas nuo J. Jablonskio sintaksės tradicijų, pateikė nemaža originalių minčių, pavyzdžiui, sakinių klasifikacija turinio atžvilgiu, atskiri sakinio dalių klasifikacijos klausimai, naujai traktuoti įvairūs

[162] Vosylytė K. Frazeologijos žodyno sulaukus. – Pergalė, 1978, Nr. 10, p. 175–178; Vitkauskas V. (Rec.) – MK, 1978, 6, p. 54–58; Grinaveckis V. Seniai lauktas žodynas. – Tarybinė mokykla, 1978, Nr. 5, p. 35; Kitkauskienė I. Iš frazeologijos aruodo. – Kultūros barai, 1978, Nr. 8, p. 57–58.

skyrybos atvejai. Knyga parašyta labai sistemingai, daug dėmesio kreipiama į naujas lietuvių kalbos vartosenos tendencijas[163].

Išspausdino Balkevičius ir atskirų straipsnių lietuvių kalbos sintaksės klausimais[164].

Pastaruoju metu Balkevičius rengia monografiją „Lietuvių kalbos predikatinių konstrukcijų sintaksė".

Balkevičius yra vienas žymiausių mūsų latvistų, latvių kalbą mokąs kaip gimtąją. Su šia kalba susijusi ir jo leksikografinė veikla.

Balkevičius redagavo A. Buojatės (Bojāte) ir V. Subatnieko „Lietuvių—latvių kalbų žodyną" („Lietuviešu—latviešu vārdnīca". Rīgā, 1964). Tai pirmasis tokios apimties (apie 50 000 žodžių) puikiai parengtas šių kalbų žodynas[165]. Balkevičius jam parašė trumpą, bet labai sistemingą lietuvių kalbos gramatiką.

Žinoma, daugiausia mūsų leksikografijai nusipelnė Balkevičius, drauge su J. Kabelka parašęs dar didesnės apimties veikalą — „Latvių—lietuvių kalbų žodyną" (V., 1977). Balkevičius parašė žodyno teksto pirmąją dalį (*A—K* raides)[166].

Parengė Balkevičius ir įvairių mokymo priemonių vidurinėms mokykloms. Jis yra uolus kalbos kultūros propaguotojas.

ADELĖ VALECKIENĖ

A. Valeckienė gimė 1925 m. gruodžio 10 d. Skapiškyje (Kupiškio r.). 1946 m. baigusi Kupiškio gimnaziją, studijavo Vilniaus universitete ir 1951 m. baigė lietuvių kalbos ir literatūros specialybę. Nuo 1951 m. dirba Lietuvių kalbos ir literatūros institute. 1958 m. Valeckienė apgynė kandidatinę disertaciją.

Iš pradžių Valeckienė dirbo prie akademinio „Lietuvių kalbos žodyno". Jos parašyti tekstai išspausdinti šio veikalo IV ir V tome.

Kandidatinė Valeckienės disertacija „Dabartinės lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių vartojimas" ištisai paskelbta (LiK, 1957, 2, p. 159—328). Šiame darbe, remiantis gausia tarmių, grožinės literatūros, periodikos, senųjų raštų medžiaga, parodoma įvardžiuotinių formų vartojimo specifika, nustatomas jų skirtumas nuo paprastųjų formų, mėginama išaiškinti įvardžiuotinių būdvardžių reikšmių susidarymą, išryškinami tolesni jų raidos bruožai literatūrinėje kalboje ir tarmėse. Plačiai aptariami ir būdvardžiai, neturintieji įvardžiuotinių formų, paliečiamas įvardžiuotinių būdvardžių daiktavardėjimo procesas.

[163] Būda V. Naujas lietuvių kalbos sintaksės vadovėlis. — Pergalė, 1963, Nr. 7, p. 170—172; Ozols A. Raksti valodniecībā. — Rīgā, 1967, p. 617—620.

[164] Balkevičius J. Sakinių tipai dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje. — Kn.: Dabartinė lietuvių kalba. V., 1961, p. 148—177; Pusdalyvio vartojimas dabartinėje lietuvių kalboje. — Klb., 1962, 4, p. 61—64; Lietuvių kalbos linksnių vartojimo būdingesnieji atvejai. — Tarybinė mokykla, 1964, Nr. 4, p. 13—16; Nr. 5, p. 22—26.

[165] Porīte T., Bērtulis R. Gaidīta vārdnīca. — Karogs, 1965, Nr. 8, p. 136—138.

[166] Plačiau apie šį veikalą plg. p. 54.

Gal viena iš įdomiausių autorės išvadų: „Paprastųjų būdvardžių vartojimo sfera nuolat plečiasi gramatiniu (įvairūs išvestiniai būdvardžiai), leksiniu (naujos perkeltinės reikšmės) ir tarminiu-teritoriniu (tarmės, mažai vartojančios įvardžiuotines formas, jų vietoje vartoja paprastuosius būdvardžius) atžvilgiu, o įvardžiuotinių būdvardžių vartojimo ratas siauras ir uždaras, šiais atvejais jis nesiplečia".

Valeckienė labai daug prisidėjo prie akademinės „Lietuvių kalbos gramatikos" parengimo. Ji parašė pačią didžiausią šio veikalo dalį: skyrius apie būdvardį, įvardį, veiksmažodžio reikšmę, veiksmažodžių veiksmo reiškimo būdus, sintaksinius žodžių junginius, būdvardinius junginius, įvardinius junginius, apie veiksnį, pažyminį, sujungiamuosius sakinius.

Valeckienė taip pat yra prisidėjusi prie I–II gramatikos tomų redagavimo, o kartu su K. Ulvydu ir V. Ambrazu redagavo visą III tomą. Už akademinę „Lietuvių kalbos gramatiką" Valeckienei drauge su kitais 1977 m. buvo paskirta Respublikinė premija.

Lietuvių kalbos morfologijos, sintaksės klausimais Valeckienė yra paskelbusi daug vertingų straipsnių[167]. Pažymėtina, kad savo darbuose ji tyrinėja tiek kalbos istorijos, tiek ir dabartinės kalbos problemas, sėkmingai derindama įvairią metodiką.

Pastaruoju metu Valeckienė rašo plačią monografiją „Lietuvių kalbos bevardės giminės formos". Šiuo klausimu jau paskelbti autorės tyrinėjimai[168] rodo, kad lietuvių kalbotyra bus praturtinta iš tikrųjų reikšmingu veikalu.

Valeckienė redagavo „Lietuvių kalbos rašybą ir skyrybą" (V., 1976). Ji taip pat paskelbė daug straipsnių įvairiais kalbos kultūros klausimais, išspausdino kalbinių veikalų recenzijų.

ADELĖ LAIGONAITĖ

A. Laigonaitė gimė 1926 m. lapkričio 15 d. Čisavoje (Kapsuko r.). Kaune baigusi gimnaziją, šio miesto universitete pradėjo studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą. 1949 m. Istorijos ir filologijos fakultetui persikėlus į Vilnių, studijas tęsė Vilniaus universitete ir baigė jį 1950 metais.

[167] Valeckienė A. Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos būdvardžių laipsniai ir jų reikšmės. – LKK, 1961, 4, p. 49–66; Lietuvių kalbos įvardžiai ir jų reikšmės. – Ten pat, 1963, 6, p. 31–70; Dėl dabartinės lietuvių kalbos negiminių įvardžių linksniavimo sistemų susidarymo ir raidos. – Blt., 1966, 1(2), p. 127–141; Kitų kalbų kilmės žodžiai lietuvių kalbos morfologinėje sistemoje. – Kn.: Lietuvių kalba tarybiniais metais. V., 1967, p. 108–128; Predikatyvinis pažyminys kaip atskira sakinio dalis. – LKK, 1967, 9, p. 97–116; Jungtukai, dalelytės bei jų samplaikos sujungiamajame sakinyje. – Ten pat, 1969, 11, p. 69–84; Anaforiniai įvardžiai – daiktavardžių variantai. – Blt., 1971, 7(2), p. 139–146; *Tada, kada, šiada, andai, idant.* – Ten pat, 1979, 15(2), p. 130–134, ir kt.

[168] Valeckienė A. Dėl lietuvių kalbos bevardės giminės būdvardžių. – Don. Balt., p. 554–561; Bevardės giminės forma *tai* ir jos santykis su kitomis įvardžių formomis. – LKK, 1974, 15, p. 35–75; Forma *tai* ir jos variantai lietuvių kalbos tarmėse. – Ten pat, 1977, 17, p. 55–75; Lietuvių kalbos bevardės giminės įvardžių kilmė. – Ten pat, 1978, 18, p. 69–98.

1950–1953 m. mokėsi universiteto aspirantūroje. Nuo 1953 m. ji – universiteto lietuvių kalbos katedros dėstytoja. 1958 m. Laigonaitė apgynė kandidatinę disertaciją. 1961 m. jai suteiktas docentės, o 1979 m. LTSR nusipelniusios dėstytojos garbės vardas.

Kandidatinėje disertacijoje Laigonaitė nagrinėjo dabartinės lietuvių kalbos vietininko linksnį. Disertacijos dalis paskelbta atskira knygele „Vietininkų reikšmė ir vartosena dabartinėje lietuvių kalboje“ (V., 1957). Čia plačiau aptariamos dvi lietuvių kalbos vietininkų rūšys – inesyvas (vidaus esamasis) ir iliatyvas (vidaus einamasis), klasifikuojamos jų reikšmės. Nemaža dėmesio kreipiama į netaisyklingą vietininkų vartoseną. Liečiama taip pat iliatyvo prieveiksmėjimo problema.

Knygoje „Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai“ (V., 1957) išspausdinta kita Laigonaitės disertacijos dalis – „Pašalio vietininkai dabartinėje lietuvių kalboje“. Čia aprašomas Gervėčių, Lazūnų, Zietelos lietuvių šnektose dar pasitaikantis adesyvas (pašalio esamasis) ir aliatyvas (pašalio einamasis), nagrinėjama jų daryba, reikšmė, sintaksinės funkcijos.

Laigonaitę ypač domina lietuvių kalbos akcentologija. 1959 m. išėjo jos knyga „Literatūrinės lietuvių kalbos kirčiavimas“ (V., 1959), kurioje greta praktinių kirčiavimo dalykų taip pat liečiamos senovinės lietuvių kalbos kirčiavimo problemos, trumpai aptariami tarmių kirčiavimo ypatumai[169].

1970 m. Laigonaitė išleidžia praktinį lietuvių kalbos kirčiavimo vadovėlį vidurinėms mokykloms „Lietuvių kalbos kirčiavimas“ (K., 1970)[170].

Ji yra ir aukštųjų mokyklų lietuvių kalbos ir literatūros specialybės akcentologijos vadovėlio „Lietuvių kalbos akcentologija“ (V., 1978) autorė. Tai metodiškai labai gerai parašyta knyga, kurioje apibendrinami autorės ilgų metų pedagoginio darbo ir tyrinėjimo rezultatai[171].

Kalbininkė parašė skyrių apie kirčiavimą vidurinių mokyklų IX–XI klasių vadovėliui „Lietuvių kalba“ (K., 1971; III leid. – K., 1978).

Iš teorinių akcentologijos darbų minėtinas Laigonaitės straipsnis „Dėl lietuvių kalbos kirčio ir priegaidės supratimo“ (Klb., 1950, 1, p. 71–100).

Nemaža Laigonaitė nudirbusi dabartinės lietuvių kalbos morfologijos srityje. Drauge su E. Jakaitiene ir A. Paulauskiene ji yra aukštųjų mokyklų vadovėlio „Lietuvių kalbos morfologija“ (V., 1976) autorė: parašė skyrius apie daiktavardį, būdvardį, skaitvardį, įvardį, dalį įvado. Kartu su E. Jakaitiene parengė „Lietuvių kalbos leksikologijos ir morfologijos pratybas“ (V., 1980).

Knygoje „Dabartinė lietuvių kalba“ (V., 1961) išspausdintas platus Laigonaitės straipsnis „Daiktavardžio giminės ir skaičiaus kategorija“.

[169] Bernadišienė P., Grinaveckis V., Mikalauskaitė E. ir Vaitkevičiūtė V. Knyga apie kirčiavimą. – Tarybinis mokytojas, 1960, kovo 13.

[170] Grinaveckienė E. Dar vienas kirčiavimo vadovėlis. – KK, 1971, 21, p. 93–96.

[171] Vitkauskas V. Mokslas apie kirtį ir priegaidę. – Pergalė, 1979, Nr. 2, p. 176–178.

Laigonaitė parašė dalį daiktavardžio skyriaus (bendra charakteristika, leksiniai-gramatiniai skyriai, kategorijos, linksniavimas, kirčiavimas) akademinei „Lietuvių kalbos gramatikai“. Ji yra prisidėjusi ir prie medžiagos „Lietuvių kalbos atlasui“ rinkimo (ištyrė 16 gyvenamųjų punktų).

Nemaža ši kalbininkė rašo įvairiais kalbos kultūros klausimais, recenzuoja kalbotyros darbus. Minėtina Laigonaitė ir kaip gera grožinės literatūros kūrinių vertėja.

VLADAS ŽULYS

V. Žulys gimė 1928 m. vasario 1 d. Dirvoniškyje (Utenos r.). 1946 m. baigė Utenos gimnaziją, o 1959 m. – Vilniaus universiteto lietuvių kalbos ir literatūros specialybę.

1959–1962 m. Žulys mokytojavo Arminų (Vilkaviškio r.) vidurinėje mokykloje. Vėliau mokėsi Vilniaus universiteto aspirantūroje. Nuo 1965 m. dirba Vilniaus universiteto Kauno vakariniame fakultete. 1966–1967 m. buvo šio fakulteto filologijos katedros vedėjas. 1970 m. Žulys apgynė kandidatinę disertaciją („Jono Rėzos raštų leksika“). 1974 m. jam suteiktas docento vardas.

Labai vertingas Žulio tyrinėjimas yra minėtoji disertacija, kurioje išnagrinėtos J. Rėzos spaudai parengto J. Bretkūno „Psaltero Dovydo“ vertimo (1625 m.) kalbos bei rašybos ypatybės ir sudarytas žodynas, faktiškai trys žodynai: aiškinamasis, dažnuminis ir atvirkštinis. Taip detaliai parengto ligi šiol dar neturime nė vieno mūsų raštijos paminklo žodyno[172]. Disertacijos tema Žulys išspausdino ir keletą straipsnių[173].

Lietuvių kalbos leksikos tyrinėtojams ypač įdomus Žulio straipsnis apie lietuvių kalbos žodžių: *dragės* ‘mielės; nuosėdos, susidarančios varant iš stintų riebalus’, *ešketras* ‘ersketas’, *lygus*, *lygius* ‘teismas’, *lonė* ‘elnė’, *skrieliai* ‘sparnai’ istoriją[174].

Žulys tyrinėja ir įvairius teorinius lietuvių kalbos gramatikos klausimus. Iš šios srities darbų pirmiausia minėtini jo straipsniai apie vadinamuosius nekaitomuosius įvardžius[175], trečiojo asmens problemą[176], veiksmažodžių asmens galūnes[177], tariamosios nuosakos formas[178] ir kt.

[172] Lebedys J. Lituanistikos baruose. – V., 1972, t. 2, p. 152–155.

[173] Žulys V. Kaip J. Rėza keitė Bretkūno leksiką. – Klb., 1966, 14, p. 149–159; Nosiniai galūnių balsiai J. Rėzos psalmyne. – Blt., 1967, 3(1), p. 25–28; Priebalsių rašyba Jono Rėzos psalmyne. – Klb., 1971, 23(1), p. 93–102; Retas kalbų interferencijos atvejis. – Ten pat, p. 104–106, ir kt.

[174] Žulys V. Keleto retų žodžių istorija. – Blt., 1966, 1(2), p. 151–161.

[175] Žulys V. Vadinamųjų nekaitomųjų įvardžių vieta lietuvių kalbos gramatinėje sistemoje. – Blt., 1969, 5(2), p. 167–177.

[176] Žulys V. Trečiojo asmens nėra. – Klb., 1974, 25(1), p. 83–92.

[177] Žulys V. Bendrinės lietuvių kalbos veiksmažodžių asmens galūnės. – Klb., 1975, 26(1), p. 63–73.

[178] Žulys V. Tariamosios nuosakos formos (teikiama ir reali norma). – Klb., 1975, 27(1), p. 63–70.

Vienas ar drauge su A. Girdeniu Žulys yra paskelbęs įdomių polemi-nių kalbotyros veikalų recenzijų.

Mūsų literatūros ir kultūros istorikams vertingas šio kalbininko darbas apie A. Kojelavičiaus-Vijūko lotynišką „Lietuvos istoriją“ („Historia Lituaniae“, 1656–1669)[179].

ELENA GRINAVECKIENĖ

E. Grinaveckienė gimė 1928 m. birželio 10 d. Jurbarke. Gimtajame mieste baigusi gimnaziją, 1947–1952 m. lietuvių kalbą ir literatūrą studijavo Vilniaus universitete.

1952–1955 m. Grinaveckienė – Lietuvių kalbos ir literatūros instituto aspirantė, o nuo 1955 m. mokslinė bendradarbė. 1961–1966 m. vadovavo šio instituto kalbos istorijos ir dialektologijos skyriui. 1958 m. Grinaveckienė apgynė kandidatinę disertaciją. 1978 m. jai suteiktas LTSR nusipelniusios kultūros veikėjos garbės vardas.

Kandidatinė Grinaveckienės disertacija – tai platus gimtosios tarmės aprašas („Mituvos upyno tarmė“)[180]. Pagrindinės disertacijos dalys paskelbtos atskirais straipsniais[181].

Daug straipsnių Grinaveckienė išspausdino ir kitais lietuvių dialektologijos klausimais[182].

Minėtini taip pat kalbininkės straipsniai apie lietuvių literatūrinės kalbos ir tarmių sąveiką, lietuvių ir slavų kalbų tarmių gramatinį (kartais liečiama ir leksika) kontaktavimą[183].

Drauge su kitais baltarusių kalbininkais Grinaveckienė paskelbė nemaža tyrinėjimų apie vakarines baltarusių tarmes, lietuvių kalbos įtaką šioms tarmėms[184].

[179] Žulys V. A. Vijūkas-Kojelavičius ir jo „Lietuvių istorija“. – Pergalė, 1959, Nr. 11, p. 149–162.

[180] Balčikonis. R. r., 1, p. 296–303.

[181] Grinaveckienė E. Mituvos upyno tarmės fonetika. – LKK, 1957, 1, p. 119–180; Mituvos upyno tarmės daiktavardis. – Ten pat, 1960, 3, p. 161–176; Mituvos upyno tarmės įvardis. – MA Darbai, 1962, 2(13), p. 195–204; Pietinės šiaurės vakarų aukštaičių tarmės prielinksnių reikšmės ir vartojimas. – LKK, 1967, 9, p. 151–170; Mituvos upyno tarmės veiksmažodis. – Ten pat, 1974, 15, p. 289–313, ir kt.

[182] Grinaveckienė E. Kai kurios Apso tarmės būdingesnės ypatybės. – MA Darbai, 1960, 2(9), p. 173–191; Priebalsių minkštėjimo ryšys su galūnių trumpėjimu Stegvilių tarmėje. – LKK, 1961, 4, p. 167–183; Kai kurios Gervėčių tarmės veiksmažodžio ypatybės. – Ten pat, 1973, 14, p. 221–229; Daugpilio apylinkių lietuvių šnektos fonetika. – Ten pat, 1980, 20, p. 223–239, ir kt.

[183] Grinaveckienė E. Lietuvių literatūrinės kalbos ir tarmių sąveika. – Kn.: Lietuvių kalba tarybiniais metais. V., 1967, p. 150–178; Lietuvių ir slavų kalbų gramatinio kontaktavimo reiškiniai pietryčių Lietuvoje. – LKK, 1969, 11, p. 219–229; Некоторые явления контактирования литовских и славянских говоров (на материале языковых контактов в юго-восточной Литве). – Б-с. сб., с. 394–408.

[184] Гринавецкене Е. Й., Ковальчук И. П., Мацкевич Ю. Ф., Романович Е. М. Северо-западные белорусские говоры литовского пограничья. – Б-с. сб., с. 377–393; Grinaveckienė E., Mackevič J. Keletas lietuvių kalbos morfolo-

Grinaveckienė yra kolektyvinių kalbotyros leidinių redaktorė bei bendraautorė. Ji – atsakingoji „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyno“ (V., 1963) redaktorė. Drauge su kitais sudarė ir redagavo „Lietuvių kalbos tarmes (Chrestomatiją)“ (V., 1970). Daug darbo Grinaveckienė įdėjo į svarbiausią kolektyvinį mūsų dialektologijos veikalą „Lietuvių kalbos atlasas“. Ji yra ne tik šio leidinio bendraautorė, redaktorė, bet ir viena iš pagrindinių medžiagos rinkėjų (ištyrė per trisdešimt gyvenamųjų punktų).

Pastaruoju metu Grinaveckienė daug dirba prie baltarusių leksikografijos veikalo – penkiatomio „Šiaurės vakarų Baltarusijos ir jos paribio baltarusių tarmių žodyno“[185]. Ji yra viena iš šio žodyno autorių ir redaktorių. Šis veikalas dėl daugybės jame užfiksuotų lituanizmų svarbus ir lietuvių kalbos mokslui[186].

Grinaveckienė taip pat yra labai aktyvi žodžių rinkėja akademiniam „Lietuvių kalbos žodynui“ (užrašė per 20 tūkstančių žodžių). Paskelbė nemaža lingvistinių darbų recenzijų, archyvinės medžiagos, straipsnių kalbos kultūros klausimais.

KAZYS MORKŪNAS

K. Morkūnas gimė 1929 m. kovo 4 d. Piliakalnyje, prie Kulniškių (Ukmergės r.). Ukmergėje baigęs gimnaziją, 1949–1954 m. lietuvių kalbą ir literatūrą studijavo Vilniaus universitete. Tai toji lituanistų laida, kuri mūsų literatūrai davė J. Marcinkevičių, A. Baltakį, A. Maldonį, kalbotyrai – J. Kazlauską.

Nuo 1954 m. Morkūnas dirba LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institute. 1962 m. apgynė kandidatinę disertaciją. Nuo 1966 m. vadovauja kalbos istorijos ir dialektologijos skyriui.

Morkūnas daugiausia domisi mūsų dialektologija ir kalbos istorija. Pirmasis svarbus jo dialektologijos tyrinėjimas – tai gimtosios tarmės aprašas „Rytų aukštaičių pietinė tarmė“. Šia tema jis buvo parašęs diplominį darbą („Gelvonų tarmė“), o vėliau ir kandidatinę disertaciją. Dalis tyrinėjimo rezultatų paskelbta atskirais straipsniais[187].

Vienas arba su kitais Morkūnas išspausdino nemaža straipsnių ir apie kitas lietuvių kalbos problemas. Ypač jį domina retesnių formų ir žodžių

ginės interferencijos vakarinėse baltarusių tarmėse reiškinių. – MA Darbai, 1975, 4(35), p. 187–192; Гринавецкене Э. Й., Мацкевич Ю. Ф. Некоторые необычные микросистемы в диалектной структуре белорусского говора окрестностей Опса. – Blt., 1979, 15(1), p. 52–65, ir kt.

[185] Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча/ Рэд. калегія: Ю. Ф. Мацкевич, А. І. Грынавецкене, Я. М. Рамановіч, А. І. Чабярук, Ф. Д. Клімчук. – Мінск, 1979–1980, т. 1–2.

[186] Видугирис А., Моркунас К. (Рец.) – Blt., 1980, 16(2), p. 196–202.

[187] Morkūnas K. Įvardžiuotinių būdvardžių liekanos rytų aukštaičių pietinėje tarmėje. – MA Darbai, 1959, 2(7), p. 191–203; Rytų aukštaičių pietinės tarmės fonetika. – LKK, 1960, 3, p. 5–59; Rytų aukštaičių pietinės tarmės morfologija. – Ten pat, 1969, 11, p. 107–146.

istorija; aiškindamas tarminius reiškinius, jis gausiai pasinaudoja senųjų raštų medžiaga[188].

Iš lietuvių kalbos senųjų paminklų Morkūną ypač traukia rytiečio K. Širvydo raštai. Minėtinas jo straipsnis apie šių raštų mišriųjų dvigarsių vartoseną[189]. Vienu iš parengiamųjų darbų būsimajam lietuvių kalbos istoriniam žodynui galima laikyti Morkūno sudarytą ir paskelbtą K. Širvydo „Punktų sakymų" veiksmažodžių indeksą, kuriame ne tik pateikiamos visos veiksmažodžių formos, bet jų vartosena dažnai pailiustruojama įdomesniais Širvydo kalbos pavyzdžiais[190].

Įdomus Morkūno straipsnis skirtas M. Daukšos raštų rašybos analizei[191].

Išspausdino Morkūnas nemaža kalbinių recenzijų, straipsnių apie lietuvių kalbos tyrinėtojus ir tyrinėjimą; ypač minėtinas vokiečių ir lietuvių kalbomis paskelbtas straipsnis apie lietuvių vardyno kaupimą ir tyrinėjimą[192].

Morkūnas parašė platesnei visuomenei skirtą knygelę „Pažintis su lietuvių kalbos tarmėmis" (V., 1980), kurioje pasakojama apie mūsų tarmių amžių, jų klasifikacijos, tyrinėjimo istoriją, tarmių kitimo priežastis, tarmių santykius su literatūrine kalba ir kaimyninėmis kalbomis, tarmių pavadinimų kilmę ir kt.

Kartu su E. Grinaveckiene Morkūnas redagavo „Lietuvių kalbos tarmes (Chrestomatiją)" (V., 1970). Jis taip pat yra ir vienas iš šio leidinio sudarytojų.

Žinoma, didžiausias Morkūno nuopelnas lietuvių kalbotyrai — tai darbas prie „Lietuvių kalbos atlaso". Morkūnas yra vienas iš šio kolektyvinio veikalo autorių, vienas iš pagrindinių medžiagos rinkėjų (surinko jos daugiau negu iš trisdešimt gyvenamųjų punktų), atsakingasis redaktorius ir apskritai jau keliolika metų vadovauja visam jo rengimui. Pastaruoju metu Morkūnas vadovauja lietuviškos medžiagos rinkimui Europos kalbų atlasui. Pagrindinis atlaso rengimo centras yra Neimegene (Nijmegen), Olandijoje, tačiau sudaryti šį grandiozinį JUNESKO finansuojamą kalbotyros veikalą aktyviai padeda ir Tarybų Sąjungos dialektologai.

[188] Morkūnas K. Dėl žodžio *atšlaimas* kilmės. — MA Darbai, 1963, 2(15), p. 267—273; Iš rytų aukštaičių tarmių daugiskaitos inesyvo formų istorijos. — LKK, 1964, 7, p. 145—152; Morkūnas K., Vidugiris A. Kai kurie šiaurės rytų Lietuvos tarmių bruožai. — MA Darbai, 1957, 2(3), p. 177—187; Morkūnas K., Sabaliauskas A. Kuršių Neringos žvejų lietuvių tarmė ir lietuvių kalbos įtaka šių žvejų latvių kalbai. — LKK, 1959, 2, p. 131—149, ir kt.

[189] Morkūnas K. Mišrieji dvigarsiai *am, an, em, en* ir balsiai *ą, ę* K. Širvydo raštuose. — LKK, 1967, 9, p. 139—146.

[190] Morkūnas K. Konstantino Širvydo „Punktų sakymų" veiksmažodis (Indeksas). — LKK, 1980, 20, p. 109—222.

[191] Morkūnas K. Kelios M. Daukšos raštų kalbos ypatybės. — Don. Balt., p. 347—351.

[192] Morkūnas K. Die Onomastik in Litauen. — ABS1, 1970, 7, p. 197—206; Lietuvių vardyno rinkimas ir tyrinėjimas. — LKK, 1972, 13, p. 209—221.

VINCENTAS DROTVINAS

V. Drotvinas gimė 1929 m. liepos 10 d. Stakiuose (Jurbarko r.). Baigęs Betygalos gimnaziją, 1949–1953 m. lietuvių kalbą ir literatūrą studijavo Vilniaus pedagoginiame institute. 1953–1956 m. – Vilniaus universiteto lietuvių kalbos katedros aspirantas. Nuo 1956 m. Drotvinas – Vilniaus pedagoginio instituto dėstytojas. Nuo 1962 m. – šio instituto prorektorius mokymo reikalams. 1967 m. Drotvinas apgynė kandidatinę disertaciją. 1969 m. jam suteiktas docento, 1974 m. – LTSR nusipelniusio mokytojo vardas.

Drotvino kandidatinė disertacija – „XVI–XVIII a. lietuviškų raštų sudurtiniai daiktavardžiai“[193]. Disertacijos tema jis paskelbė keletą straipsnių, kuriuose plačiau nagrinėja šio laikotarpio lietuviškų raštų sudurtinių daiktavardžių dėmenis, jungimo būdus, pirmojo sando neutralizacijos atvejus, K. Donelaičio raštų sudurtinius žodžius ir kitus dalykus[194]. Su disertacijos tema susijęs ir Drotvino straipsnis apie XVI–XVIII a. lietuviškų raštų sudurtinių būdvardžių struktūrinius-semantinius tipus[195].

1970 m. buvo išleista Drotvino drauge su V. Grinaveckiu parengta K. Jauniaus raštų knyga „Kalbininkas Kazimieras Jaunius“ (V., 1970). Drotvinas šiam leidiniui parašė plačią K. Jauniaus biografiją „Kalbininko Kazimiero Jauniaus gyvenimas ir mokslinė veikla“. Tai iki šiol išsamiausia šio kalbininko gyvenimo ir veiklos apžvalga.

1972 m. pasirodė Drotvino parašyta mokymo priemonė studentams „Lietuvių kalbos tyrinėjimų tarybiniais metais apžvalga“ (V., 1972). Tai labai naudingas leidinys, kuriame pagal atskiras mokslo šakas apžvelgiami tarybinės lietuvių kalbotyros pasiekimai, ypač daug dėmesio skiriant tokiems leidiniams kaip akademinis „Lietuvių kalbos žodynas“, akademinė „Lietuvių kalbos gramatika“ ir kt. Trumpai knygoje paliečiami ir svarbesni lietuvių kalbos tyrinėjimai kitose tarybinėse respublikose bei užsienyje.

Drotvinas yra įdomios knygelės „Augustas Šleicheris lituanistas“ (V., 1979) autorius. Joje aprašomas šio tiek daug lietuvių kalbos mokslui nusipelniusio vokiečių kalbininko gyvenimas, mokslinė veikla, ypač detaliai analizuojamas jo pagrindinis lituanistikos veikalas „Lietuvių kalbos gramatika“ („Litauische Grammatik“. Prag, 1856)[196].

[193] Lebedys J. Lituanistikos baruose. – V., 1972, t. 2, p. 139–143.

[194] Drotvinas V. XVI–XVIII a. lietuviškų raštų sudurtinių daiktavardžių dėmenų jungimo būdai. – VVPI Mokslo darbai, 1959, 8, p. 59–90; K. Donelaičio raštuose vartojami sudurtiniai žodžiai. – LiK, 1965, 7, p. 264–280; Сложные имена существительные типа *vaik-palaikis* в литовском языке. – ABS1, 1966, 3, p. 51–58; Dėl sudurtinių daiktavardžių pirmojo sando neutralizacijos. – LKK, 1966, 8, p. 211–215, ir kt.

[195] Drotvinas V. Lietuvių literatūrinės kalbos sudurtinių būdvardžių struktūriniai-semantiniai tipai (remiantis XVI–XVIII a. raštų medžiaga). – Klb., 1963, 6, p. 75–97.

[196] Vosylytė K. Šleicherio lituanistinių darbų apžvalga. – Pergalė, 1980, Nr. 4, p. 170–173.

Drotvinas yra paskelbęs vertingos archyvinės medžiagos apie K. Jaunių, K. Būgą, A. M. Ugianskį, J. Gylių; ypač minėtinas jo parengtas spaudai K. Jauniaus darbas apie sudurtinius žodžius[197].

Drotvinas nemaža rašo kalbos kultūros, lietuvių kalbos mokymo klausimais. Jis yra ilgametis leidinio „Kalbos kultūra" konsultantas.

ARNOLDAS PIROČKINAS

A. Pirockinas gimė 1931 m. vasario 25 d. Pašventyje (Jurbarko r.). 1949 m. Šilutėje baigęs gimnaziją, 1950 m. įstojo į Vilniaus universitetą, kur studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Baigęs universitetą, 1955–1960 m. mokytojavo iš pradžių Puvočių septynmetėje mokykloje (Varėnos r.), vėliau Gaurės vidurinėje mokykloje (Tauragės r.). Buvo šių mokyklų direktoriumi. 1960–1963 m. – Vilniaus universiteto lietuvių kalbos katedros aspirantas. Nuo 1963 m. šios katedros dėstytojas. 1965 m. filologijos kandidatas. 1971 m. Piročkinui suteiktas docento vardas.

Piročkino kandidatinė disertacija – „Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos sujungiamieji sakiniai". Šia tema jis yra paskelbęs keletą straipsnių[198].

Vėliau keliolika metų Piročkinas tyrinėjo žymiojo lietuvių kalbos normintojo Jono Jablonskio gyvenimą ir mokslinį palikimą. Išleidžiamos Piročkino knygelės „J. Jablonskio seminaras" (V., 1970), „Jono Jablonskio leksiniai taisymai" (K., 1970), „Jono Jablonskio gramatiniai taisymai" (K., 1976), „Jonas Jablonskis" (K., 1980). Tai daugiausia mokymo priemonės studentams lituanistams, lietuvių kalbos mokytojams.

Piročkinas paskelbia taip pat keletą vertingų straipsnių, kuriuose pateikiama naujų įdomių duomenų apie mūsų žymųjį kalbininką. Iš šių publikacijų ypač minėtinas drauge su A. Girdeniu parašytas platus straipsnis apie J. Jablonskį kaip dialektologą[199].

Tačiau tikras paminklas mūsų žymiajam kalbininkui yra Piročkino monografija, kurią sudaro dvi atskiros knygos – „Prie bendrinės kalbos ištakų" (V., 1977) ir „J. Jablonskis – bendrinės kalbos puoselėtojas" (V., 1978). Pirmojoje monografijos dalyje apžvelgiamas J. Jablonskio gyvenimas ir veikla iki 1904 m., antroji skiriama 1904–1930 m.

Panaudojęs labai gausius Lietuvos, Estijos, Tarybų Sąjungos centrinių archyvų duomenis, įvairią publikuotą medžiagą, Piročkinas sukūrė iš tikrųjų įspūdingą J. Jablonskio portretą, parodė jį kaip mokslininką, lietuvių kalbos puoselėtoją ir didžiai patrauklią asmenybę. Knygoje išsamiai

[197] Nespausdintas K. Jauniaus darbas apie sudurtinius žodžius / Parengė V. Drotvinas. – Klb., 1970, 21, p. 67–70.

[198] Piročkinas A. Sudėtinio sakinio sintaksinių santykių klausimu. – Klb., 1963, 9, p. 16–34; Sujungiamųjų sakinių su jungtukais *ir, o, bet* loginiai-semantiniai santykiai. – Ten pat, 1964, 10, p. 77–107; Keli ypatingesni sudėtinių sakinių tipai. – Ten pat, p. 109–113; Daugelio komponentų sujungiamųjų sakinių ypatybės. – Ten pat, 1965, 11, p. 19–27, ir kt.

[199] Girdenis A., Piročkinas A. Jonas Jablonskis – dialektologas. – Klb., 1977, 28(1), p. 29–39; Klb., 1978, 29(1), p. 19–28.

nušviečiami J. Jablonskio santykiai su kitais žymiais ano meto mūsų kultūros veikėjais, rašytojais, pažangiaisiais rusų mokslininkais, kurie tiek daug kalbininkui padėjo sunkiomis carizmo priespaudos sąlygomis.

Piročkino monografija parašyta labai patrauklia forma. Autoriui pavyko rasti medžiagos dėstymo būdą, kai sudėtingų politinių visuomeninių sąlygų fone gražiai pateikiami biografijos faktai, jie tartum nejučiomis susiejami su mokslinių darbų charakteristika.

Tai turbūt pirmoji tokia ne tiktai mūsų kalbininko, bet apskritai lietuvių mokslininko biografija[200].

1979 m. Piročkinui už knygas „Prie bendrinės kalbos ištakų" ir „J. Jablonskis – bendrinės kalbos puoselėtojas" buvo paskirta Respublikinė premija.

1971–1972 m. Piročkinas stažavosi Čekoslovakijoje (daugiausia Brno universitete). Šios stažuotės rezultatai – čekų kalbos vadovėlis mūsų studentams („Čekų kalba". V., 1973; rotaprintas), kelios baltų kalbų tyrinėtojus liečiančios Čekoslovakijos archyvų publikacijos.

Nemaža rašo Piročkinas ir lietuvių kalbos kultūros klausimais. Drauge su Z. Alauniene parengė mokymo priemonę „Atpasakojimai IV–VIII klasei" (K., 1977).

Pastaruoju metu Piročkinas tyrinėja bendrinės lietuvių kalbos formavimąsi XIX a. pirmojoje pusėje.

ALEKSANDRAS VANAGAS

A. Vanagas, žymiausias mūsų onomastikos specialistas, gimė 1934 m. rugpjūčio 12 d. Buivėnuose (Kupiškio r.). 1954 m. baigęs Subačiaus vidurinę mokyklą, Vilniaus universitete studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. Po universiteto baigimo Vanagas 1959 m. pradėjo dirbti LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institute (1962–1965 m. šio instituto aspirantas). 1966 m. jam suteiktas filologijos kandidato laipsnis. Nuo 1976 m. Vanagas vadovauja instituto dabartinės literatūrinės lietuvių kalbos skyriui.

Vanagas – labai produktyvus kalbininkas[201]. Pirmasis jo toponimikos darbas – drauge su kitais parašytas „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas" (V., 1963).

Šioje knygoje paskelbtą medžiagą Vanagas tyrinėjo ir savo kandidatinėje disertacijoje „Lietuvos TSR upių pavadinimų daryba". Apgintos disertacijos rankraštį Vanagas tobulino dar keletą metų: jį papildė įvairia nauja medžiaga, įtraukė ir ežerų pavadinimų darybą, sudarė keliasdešimt Lietuvos hidronimų išplitimo žemėlapių.

1970 m. pasirodė disertacijos pagrindu parengta Vanago monografija „Lietuvos TSR hidronimų daryba" (V., 1970). Šią knygą labai teigia-

[200] Kuzmickas V. J. Jablonskį lydint iki pusiaukelės. – Pergalė, 1978, Nr. 1, p. 175–178; Vosylytė K. J. Jablonskį lydint nuo pusiaukelės. – Pergalė, 1979, Nr. 3, p. 181–183; Palionis J. (Rec.) – Blt., 1979, 15(2), p. 159–163.

[201] Sabaliauskas A. Toponimija – žemės kalba. – Literatūra ir menas, 1974, birželio 8.

mai įvertino toponimikos, žodžių darybos specialistai[202]. 1974 m. už ją Vanagui buvo paskirta Respublikinė premija.

Vertingą tyrinėjimą apie lietuviškus elementus baltarusių onomastikoje Vanagas parašė drauge su baltarusių kalbininku M. Birila. Šis darbas baltarusių kalba buvo išleistas atskira knygele („Літоўскія элементы ў беларускай анамастыцы". Мінск, 1968) ir kaip pranešimas pateiktas VI tarptautiniam slavistų suvažiavimui Prahoje.

Labai svarbų darbą Vanagas kartu su kitais Lietuvių kalbos ir literatūros instituto onomastikos grupės darbuotojais nuveikė, patikrinęs ir sukirčiavęs LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo leidinį „Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas" (V., 1974–1976, I–II; parengė Z. Noreika ir V. Stravinskas).

Lietuvių onomastikos klausimais įvairių šalių spaudoje Vanagas yra paskelbęs daug vertingų straipsnių[203].

Tačiau svarbiausias Vanago darbas yra „Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas" (V., 1981). Jame pateikiami visi bet kur užfiksuoti lietuvių hidronimai (upių ir ežerų vardai), nustatomos teisingos jų formos, remiantis pirmiausia baltų kalbų medžiaga, mėginama išaiškinti jų kilmę, duodami kitų indoeuropiečių kalbų atitikmenys, semantinės paralelės, gausi literatūra.

Neseniai Vanagas baigė plačią monografiją „Lietuvos TSR hidronimų semantika" (LKK, 1981, 21, p. 4–153). Tai tartum savotiškos trilogijos apie lietuvių hidronimus trečioji dalis.

Kartu su V. Maciejauskiene ir M. Razmukaite Vanagas rengia kitą labai svarbų dviejų tomų lietuvių onomastikos veikalą „Lietuvių pavardės". Vanagas yra šio darbo vadovas ir etimologinės dalies autorius.

Vanagas parašė ir daug populiarių onomastikos srities straipsnių, onomastikos veikalų recenzijų. Jis vadovavo daugeliui ekspedicijų, kurių metu buvo sukaupta labai vertingos onomastikos medžiagos. Vanagas skaitė pranešimus įvairiose tarptautinėse ir sąjunginėse onomastikos konferencijose bei pasitarimuose.

1966 m. Vanagas išrinktas į Tarptautinį onomastikos mokslo komitetą, kurio centras yra Belgijoje. Šio komiteto organe „Onoma" (Leuven) Vanagas reguliariai skelbia lietuvių onomastikos bibliografiją.

[202] Safarewicz J. (Rec.) – Onomastica, 1970, 15, p. 273–277; Jakaitienė E. (Rec.) – Blt., 1971, 7(1), p. 106–108; Savukynas B. Kaip padaryti vandenų vardai. – Pergalė, 1971, Nr. 12, p. 166–169; Schmittlein R. (Rec.) – Revue International d'Onomastique, 1971, 23, p. 70–71; Катонава А. М. (Рец.) – Беларуская лінгвістыка, 1975, 7, с. 71–74, ir kt.

[203] Vanagas A. Lietuvių pavardžių žodyno sudarymo principai ir struktūra. – MA Darbai, 1971, 2(36), p. 179–193; К вопросу о балтийской топонимии антропонимического происхождения. – ZA Vēstis, 1973, 3, p. 107–112; К проблеме финно-угорского субстрата в литовской топонимии. – In: Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum. Pars 1. Acta Linguistica. Tallinn, 1975, p. 404–405; Ареальная дифференциация литовской гидронимии и этнос. – In: Actes du XIe Congrès International des Sciences Onomastiques. Sofia, 1975, t. 2, p. 383–385; К вопросу о языковых ятвяжских реликтах в Литве. – ABSI, 1976, 9, p. 71–79; Dėl požiūrio į senuosius lietuvių hidronimus. – MA Darbai, 1977, 3(60), p. 141–150; K. Būga – lietuvių onomastikos pradininkas. – LKK, 1980, 20, p. 7–35, ir kt.

VYTAUTAS VITKAUSKAS

V. Vitkauskas gimė 1935 m. rugpjūčio 1 d. Kuršėnuose. 1953 m. baigęs gimtojo miesto vidurinę mokyklą, įstojo į Vilniaus universitetą studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą. 1958 m. baigė universitetą ir pradėjo dirbti Lietuvių kalbos ir literatūros institute, kur tebedirba ligi šiol. 1974 m. Vitkauskas apgynė kandidatinę disertaciją.

Vitkauskas – žymus leksikografas, puikus dialektologas, ypač žemaičių tarmių specialistas.

Pirmiausia minėtinas jo darbas prie akademinio „Lietuvių kalbos žodyno". Šio žodyno IX–XII tomams jis parašė nemažą dalį teksto. Nuo XI tomo jis yra vienas iš žodyno redaktorių. Vitkauskas yra ir vienas iš pagrindinių žodžių rinkėjų: šiam mūsų leksikografijos veikalui jis užrašė per 26 tūkstančius žodžių.

Vitkauskas – mūsų sritinės leksikografijos pradininkas. Šia tema jis paskelbė teorinių straipsnių[204] ir išleido didelį „Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodyną" (V., 1976). Žodynas yra diferencinio tipo: jame stengtasi „parodyti patį būdingąjį šiaurės rytų dūnininkų (rytinių varniškių) šnektų baltiškos, lietuviškos, iš senovės paveldėtos leksikos sluoksnį, kuris nežinomas literatūrinėje kalboje ar kuo nors nuo jos skiriasi". Medžiaga žodynui rinkta iš senosios kartos informantų, daugiausia XIX a. pabaigoje ir XX a. pačioje pradžioje gimusių žmonių. Ji pateikiama fonetine transkripcija. Žodyno gale pridėtas specialus registras, kuriame užfiksuoti tarmėje vartojami bendri visai lietuvių kalbai (ar bent didžiajai jos daliai) žodžiai bei skolintinė (literatūrinėje kalboje nevartojama) leksika.

Vitkausko žodynas vertingas ne tik kalbos mokslui, bet ir praktikai. Nemaža naudos šis veikalas turėtų duoti ir etnografams, folkloristams, net istorikams[205].

Su minėtu žodynu susijusi ir Vitkausko disertacija „Žemaičių dūnininkų šnektų morfofoneminiai dialektizmai". Disertacijos tema ir apskritai žemaičių tarmių klausimais Vitkauskas paskelbė vertingų straipsnių[206].

Daug medžiagos Vitkauskas surinko „Lietuvių kalbos atlasui" (ištyrė 22 gyvenamuosius punktus). Jis taip pat yra vienas „Lietuvos TSR upių ir ežerų vardyno" (V., 1963) autorių.

Vitkauskas paskelbė kalbotyros darbų recenzijų. Labai daug rašo kalbos kultūros klausimais. Nagrinėja įvairias teatro problemas. Išleido populiarią knygelę „Liaudies kalbos grožis" (V., 1981).

[204] Vitkauskas V. Tarminių žodynų tipai ir sudarymo principai. – MA Darbai, 1970, 2 (33), p. 153–170; Šnektų grupės žodyno sudarymo principai. – LKK, 1972, 13, p. 79–98.

[205] Paulauskienė A., Zinkevičius Z. (Rec.) – Blt., 1977, 13(1), p. 306–311; Balašaitis A. Pirmasis tarminis žodynas. – Pergalė, 1976, Nr. 6, p. 176–179.

[206] Vitkauskas V. Kelios pastabos dėl formų *šų, sesų*. – Blt., 1966, 2(2), p. 203–207; Dėl tęstinės priegaidės spūdžio vietos dvigarsiuose (kuriose-ne-kuriose žemaičių šnektose). – Ten pat, 1970, 6(2), p. 167–172; Dėl moteriškosios gim. *ją*-kam. būdvardžių vns. vardininko vienos galūnės Kuršėnų šnektoje. – Klb., 1971, 23(1), p. 89–91; Pastabos dėl Žemaitės raštų kalbos. – LiK, 1972, 12, p. 428–444; Šiaurės rytų žemaičių dūnininkų kai kurie morfofoneminiai dialektizmai. – LKK, 1977, 17, p. 97–108; Mėsos pavadinimai žemaičių šnektose. – Blt., 1978, 14(1), p. 61–65, ir kt.

SIMAS KARALIŪNAS

S. Karaliūnas gimė 1936 m. sausio 20 d. Vaineikiuose (Joniškio r.). 1956 m. Joniškyje baigęs vidurinę mokyklą, studijavo Vilniaus universitete, kurio lietuvių kalbos ir literatūros specialybę baigė 1961 m. Nuo 1962 m. dirba Lietuvių kalbos ir literatūros institute. 1967 m. Karaliūnui suteiktas filologijos kandidato laipsnis.

1968 m. buvo paskelbta Karaliūno disertacija „Kai kurie baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių klausimai“ (LKK, 10, p. 7–100). Šiame darbe pateikiama trumpa baltų ir slavų kalbų santykių tyrinėjimo istorija, suskirstyta į keletą svarbesnių etapų. Apibūdinamos pagrindinės šių kalbų bendrybės (ide. *o*, *a*, *ō*, *ā* likimas; ide. diftongo *eu* raida; skiemeninių sonantų, *s* likimas; palatalinių gomurinių priebalsių raida). Gvildenami baltų ir slavų kalbų santykių chronologijos klausimai. Išnagrinėjęs šias problemas, Karaliūnas padaro tokias bendresnio pobūdžio išvadas:

„1. III tūkstantmetyje pr. m. e. ide. kalbinės bendrystės šiaurės arealo dialektų rėmuose „baltų“ dialektai bus skyręsi nuo „slavų“ dialektų. Tuo metu „baltų“ dialektai bus palaikę glaudesnius kontaktus su „germanų“ dialektais.

2. II tūkstantmečio pr. m. e. pirmojoje pusėje (...) baltų dialektai bus suartėję su slavų dialektais ir pergyvenę su jais aktyvių kontaktų resp. izoglosinės bendrystės epochą (...)

3. Maždaug II tūkstantmečio pr. m. e. viduryje ar vėliau baltų ir slavų dialektų konvergencinė raida bus liovusis ir prasidėjusi jų paralelinė raida (...)

4. Baltų ir slavų kalbų seniausiuosius santykius, taigi ir tų kalbų bendrų inovacijų kilmę galima interpretuoti baltų–slavų izoglosinės bendrystės (Isoglossengemeinschaft) egzistavimu, t. y. egzistavimu baltų ir slavų dialektų erdvės ir laiko kontinuumo, kuris atsiranda greičiausiai dėl antrinio pradžioje skirtingų dialektų suartėjimo“[207].

Su šiuo Karaliūno darbu glaudžiai susiję ir jo baltų–slavų kalbų akcentologijos tyrinėjimai[208].

1973 m. Karaliūnas paskelbė plačią monografiją „Iš lietuvių kalbos *io*-kamienių veiksmažodžių istorijos (*uo* šaknies vokalizmo tipas)“ (LKK, 14, p. 7–150). Darbe nagrinėjami 92 šio tipo lietuvių kalbos veiksmažodžiai ir jų latviški atitikmenys. Parodomos jų semantikos ir darybos ypatybės, duodama etimologinė analizė, stengiamasi išryškinti vartojimo geografiją, mėginama rasti pirmines formas, iš kurių šie veiksmažodžiai atsirado.

[207] Schmalstieg W. R. (Rec.) – SEEJ, 1969, 13(4), p. 497–502.

[208] Karaliūnas S. Baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių klausimu (1. De Sosiuro–Fortunatovo dėsnis). – MA Darbai, 1966, 1(20), p. 167–177; Baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių klausimu (3. Baltų ir slavų kalbų intonacijos ir jų kilmė). – Ten pat, 1970, 2(33), p. 143–152.

Mėgstama Karaliūno tyrinėjimų sritis – etimologija. Baltų, slavų kalbų žodžių etimologijos klausimais jis paskelbė daug straipsnių įvairiuose Tarybų Sąjungos ir užsienio leidiniuose[209].

Pastaruoju metu Karaliūnas domisi ir sociolingvistikos problemomis.

Iš vokiečių kalbos Karaliūnas išvertė žinomą E. Frenkelio knygą „Baltų kalbos“ (V., 1969), taip pat parašė straipsnį apie šio mokslininko darbus.

Lietuvių kalbotyros istorijai reikšmingas Karaliūno straipsnis „Apie K. Jauniaus finougristinius darbus“, išspausdintas knygoje „Kalbininko Kazimiero Jauniaus rankraštinis palikimas“ (V., 1972).

Įvairiais kalbos mokslo klausimais Karaliūnas paskelbė nemaža populiarių straipsnių, lingvistikos darbų recenzijų.

ALEKSAS GIRDENIS

A. Girdenis gimė 1937 m. spalio 25 d. Tryškiuose (Telšių r.). Mažeikiuose baigęs vidurinę mokyklą, 1957–1962 m. lietuvių kalbą ir literatūrą studijavo Vilniaus universitete.

Baigęs universitetą, iš karto paliktas jame dėstyti. 1967 m. Girdenis apgynė kandidatinę disertaciją („Mažeikių tarmės fonologinė sistema“). 1970 m. jam suteiktas docento vardas. Nuo 1973 m. vadovauja universiteto eksperimentinės fonetikos laboratorijai.

Girdenis – vienas įdomiausių mūsų jaunesniosios kartos kalbininkų. Jo darbams dažnai būdingi eksperimentiniai ieškojimai, nauja tyrinėjimo metodika. Tokiomis ypatybėmis pasižymėjo jau ir jo kandidatinė disertacija[210]. Iš kitų Girdenio dialektologijos tyrinėjimų pirmiausia galbūt reikėtų paminėti straipsnius apie žemaičių ir aukštaičių tarmių atsiskyrimo laiką (autoriaus nuomone, jos išsiskyrė anksčiau negu XV a. viduryje)[211], apie daug ginčų sukėlusį priebalsių *t* : *k* ir *d* : *g* maišymą kai kuriose pietų aukštaičių tarmėse (šių priebalsių „maišymas“ sinchroniniu požiūriu

[209] Karaliūnas S. Lt. *stragùs* = sl. *strogъ*. – Blt., 1968, 4(2), p. 259–267; Dėl liet. *kúopa* ir *kaũpas* etimologinio siejimo. – Ten pat, 1969, 5(2), p. 183–196; Lietuvių – latvių etimologijos. – Ten pat, 1970, 6(2), p. 203–212; Baltų šaknis **dēb-* 'mušti, smogti, kirsti'. – Don. Balt., p. 241–247; Dėl keleto lietuvių kalbos skolinių. – LKK, 1970, 12, p. 179–188; Baltų šaknis **dr-ž-*. – Blt., 1971, 7(2), p. 169–181; Semantika ir etimologija. – LKK, 1972, 13, p. 5–18; К балтийскому соответствию славянского **pasti*. – Б-с. сб., с.281–288; Aus der baltischen Etymologie. – ZfSl, 1974, 19(2), p. 201–206; Iš baltų kalbų puodininkystės terminijos istorijos. – LKK, 1975, 16, p. 125–143; Lie. *čiùtnas* 'dailus, švarus, tvarkingas...', *taũsti* (*-čia*) 'ilgėtis, liūdėti' ir jų giminaičiai. – Blt., 1976, 12(1), p. 85–94, ir kt.

[210] Girdenis A. Mažeikių (šiaurės vidurio dounininkų) tarmės pokirtinių skiemenų priegaidės. – Klb., 1966, 14, p. 57–71; Mažeikių tarmės priegaidžių fonetinės ypatybės. – Ten pat, 1967, 15, p. 31–41; Mažeikių tarmės fonologinės sistemos apžvalga. – Blt., 1971, 7(1), p. 21–31, ir kt.

[211] Girdenis A. Kada gi žemaičių tarmės atsiskyrė nuo aukštaičių? – Klb., 1971, 22(1), p. 81–86.

yra atitinkamų fonologinių opozicijų nebuvimas)[212], apie žemaičių dzūkavimą[213] ir kt.

Kaip minėta, Girdenis drauge su Z. Zinkevičium pasiūlė naują lietuvių kalbos tarmių klasifikaciją. Kartu su A. Piročkinu jis paskelbė platų straipsnį apie J. Jablonskį kaip dialektologą.

Vienas arba kartu su savo mokiniais Girdenis išspausdino nemaža įdomių eksperimentinės fonetikos tyrinėjimų. Keletas jo buvusių aspirantų jau apgynė šios srities kandidatines disertacijas. Girdenio (taip pat A. Pakerio) eksperimentiniai tyrinėjimai parodė, kad lietuvių kalbos priegaidžių esmę sudaro ne balso intensyvumo kilimas ar kritimas, bet skirtingas garsų spektras.

Vertingi Girdenio senųjų lietuviškų tekstų tyrinėjimai, ypač studija apie 1759 m. Vilniuje išspausdinto anoniminio „Žyvato" baltiškųjų **tj*, **dj* refleksus[214]. Girdenio nuomone, šios knygos autorius turėjo būti kilęs iš pačios vakarinės pajūrio žemaičių tarmės. Remdamasis statistine knygos medžiagos analize, Girdenis daro išvadą, kad morfologinė šios žemaičių tarmių dalies *t*, *d* : *č*', *dž*' kaita atsirado dėl paradigmos išlyginimo.

Įdomus Girdenio kartu su A. Rosinu parašytas straipsnis apie lietuvių kalbos daiktavardžio linksniavimo tipus ir jų kitimo tendencijas[215]. Šiuodu autoriai nagrinėja taip pat senovės prūsų kalbos vokalizmo bei morfologijos problemas[216].

Girdenis parašė aukštosioms mokykloms vadovėlį „Fonologija" (V., 1981). Tai apskritai pirmasis tokio pobūdžio darbas lietuvių kalbotyroje. Jį galima drąsiai laikyti savarankišku apibendrinamuoju tyrinėjimu. Autoriaus pažiūros gana artimos Prahos lingvistinio būrelio koncepcijai. Knygoje ypač daug dėmesio skiriama fonemų nustatymo metodikai.

Vienas ar kartu su A. Rosinu bei V. Žuliu Girdenis yra paskelbęs labai įdomių, dažnai daug ginčų sukėlusių kalbotyros veikalų recenzijų.

Nuo 1971 m. Girdenis redaguoja „Kalbotyros" lituanistinius sąsiuvinius. Jis yra ir mokyklinių vadovėlių bendraautoris. 1980 m. jam kartu su B. Dobrovolskiu, L. Gedvilu ir L. Kadžyte-Kuzaviniene už lietuvių kalbos vadovėlį V ir VI klasei buvo paskirta Respublikinė premija.

ALDONAS PUPKIS

A. Pupkis gimė 1939 m. sausio 5 d. Kazlų Rūdoje. Čia baigęs vidurinę mokyklą, lietuvių kalbą ir literatūrą 1957–1962 m. studijavo Vilniaus universitete. Vėliau mokėsi aspirantūroje Leningrado universitete.

[212] Girdenis A. Dėl nelūpinių sprogstamųjų priebalsių „maišymo" pietinėse lietuvių šnektose. – Blt., 1979, 15(1), p. 23–30.

[213] Girdenis A. Žemaičių dzūkavimas: dabartinė padėtis ir istorija. – Blt., 1979, 15(2), p. 111–123; 1980, 16(1), p. 32–44.

[214] Girdenis A. Baltiškųjų **tj*, **dj* refleksai 1759 m. „Žyvate". – Blt., 1972, 8(2), p. 173–191.

[215] Girdenis A., Rosinas A. Lietuvių kalbos daiktavardžio linksniavimo tipų hierarchija ir pagrindinės jos kitimo tendencijos (bendrinės kalbos ir žemaičių tarmės duomenimis). – Blt., 1977, 13(2), p. 338–348.

[216] Girdenis A., Rosinas A. Some Remarks on the Vocalism and Morphology of Old Prussian. – GL, 1977, 17(1), p. 1–7.

Nuo 1965 m. dėsto Vilniaus universitete. Iš pradžių vadovavo ir šio universiteto eksperimentinės fonetikos laboratorijai. 1967 m. Pupkis apgynė kandidatinę disertaciją. 1972 m. jam suteiktas docento vardas.

Savo mokslinį darbą Pupkis pradėjo eksperimentine fonetika. Jo kandidatinė disertacija – „Priebalsių junginiai dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje". Disertacijos tema paskelbė keletą straipsnių[217].

Vėliau Pupkio interesai nukrypo į kalbos kultūros problemas. Čia jo nuopelnai iš tikrųjų didžiuliai. Pirmiausia jo redaguojamas leidinys „Mūsų kalba" tapo įdomiu ne tik kalbos kultūros, bet apskritai lietuvių kalbotyros žurnalu.

1976 m. išėjo Pupkio sudarytas leidinys „Kalbos praktikos patarimai" (V., 1976). Tai labai kruopščiai tiek dalykiniu, tiek metodiniu atžvilgiu parengta knyga. Joje sukauptos būdingiausios šnekamosios kalbos ir raštų klaidos. Duodama vertingų stilistinių rekomendacijų.

Įvairiais kalbos kultūros teorijos ir praktikos klausimais Pupkis yra paskelbęs labai daug straipsnių, dalyvavęs radijo, televizijos laidose.

Drauge su A. Pakeriu Pupkis sudarė vertingų mokymo priemonių.

Didelę paslaugą tiek lietuvių kalbos kultūrai, tiek apskritai kalbotyrai padarė Pupkis, parengęs J. Balčikonio „Rinktinius raštus" (V., 1978–1982, I–II), kuriuose skelbiami svarbiausi spausdinti ir rankraštiniai mūsų žymiojo kalbininko darbai. Pirmajame raštų tome išspausdintas platus Pupkio ir V. Mažiulio straipsnis, kuriame aprašomas J. Balčikonio gyvenimas, įvertinama jo mokslinė veikla. Straipsnyje pateikiama įvairių archyvinių duomenų, įdomios medžiagos iš šiuo metu sunkiau prieinamų periodinių leidinių.

Pupkis parašė vadovėlį aukštųjų mokyklų studentams „Kalbos kultūros pagrindai" (V., 1980). Iš tikrųjų tai ne tik vadovėlis, bet ir originali kalbos kultūros studija.

Be čia apibūdintų tarybinių lietuvių kalbininkų (juos išskiriant vienu kitu atveju gal kartais neišvengta ir tam tikro subjektyvumo), taip pat be tų, apie kurių veiklą jau kalbėta aptariant kolektyvinius mūsų kalbotyros darbus, lietuvių kalbos mokslo dirvoje sėkmingai darbavosi ir didelis būrys kitų tyrinėtojų. Bent dalį jų būtinai reikėtų paminėti šioje knygoje.

Bronius Kalinauskas paskelbė vertingų straipsnių lietuvių kalbos, ypač Žemaitės raštų, frazeologijos, žodžių junginių klausimais[218]. Parengė aukštosioms mokykloms mokymo priemonių, iš kurių ypač vertingos:

[217] Pupkis A. Lietuvių literatūrinės kalbos afrikatų ir atitinkamų priebalsių junginių sudėties klausimu. – Klb., 1966, 14, p. 107–117; Lietuvių literatūrinės kalbos žodžių sandūros dviejų priebalsių junginiai ir jų dažnumas. – Ten pat, 1967, 15, p. 5–7; Nuo ko priklauso priebalsių junginių ilgumas. – Kn.: Eksperimentinės fonetikos ir kalbos psichologijos koliokviumo medžiaga. V., 1968, p. 69–78.

[218] Kalinauskas B. Žemaitės raštų kalbos frazeologijos liaudiškumas, jos semantinė ir struktūrinė sudėtis. – Klb., 1962, 4, p. 5–31; Lietuvių liaudies šnekamosios kalbos frazeologijos struktūriniai modeliai. – Ten pat, 1968, 19, p. 5–30, ir kt.

„Lietuvių kalbos žodžių junginių sintaksė“ (V., 1972; rotaprintas), „Lietuvių liaudies šnekamosios kalbos frazeologija“ (V., 1974; rotaprintas). Prisidėjo prie akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ rengimo. Rašo kalbos kultūros klausimais.

Juozas Aleksandravičius ištyrė gimtąją Kretingos tarmę, tyrinėjimų rezultatus paskelbė atskirais straipsniais[219]. Rašo įvairiais lietuvių kalbos mokymo klausimais. Išleido lietuvių kalbos vadovėlį rusų kalba dėstomoms mokykloms. Kartu su Z. Zinkevičium parašė knygelę „Lietuvių kalbos tarmių mokymas XI klasėje“ (K., 1970).

Vytautas Sirtautas tyrinėja įvairias sintaksės, kalbos istorijos problemas[220]. Išleido knygelę „Sakinio dalys“ (Šiauliai, 1976). Ypač vertingas jo tyrinėjimas „Pagrindinių sakinio dalių derinimas“ (V., 1978), kuriame pateikiama vientisinio sakinio gramatinės struktūros analizė. Kartu su I. Jurkoniu Sirtautas parengė lietuvių kalbos vadovėlį IV klasei (K., 1967; IV leid. – K., 1980). Rašo kalbos kultūros, lietuvių kalbos dėstymo klausimais. Sirtautas – vienas iš nedaugelio lietuvių kalbininkų poliglotų.

Marija Sivickienė (Kindurytė) aprašė Baltarusijos teritorijoje (Mogiliovo srt., Mstislavlio r.) esančią lietuvišką Malkavos tarmę[221]. Ji intensyviai tyrinėja Lietuvos rusų tarmes, šių tarmių santykius su lietuvių kalba.

Vytautas Būda paskelbė prijungiamųjų sakinių tyrinėjimų[222]. Daug rašo kalbos kultūros, grožinės literatūros kūrinių vertimo klausimais. Jis – leidinio „Mūsų kalba“ redaktorių kolegijos narys.

Antanas Rasimavičius paskelbė darbų apie veiksmažodinius junginius su įnagininku[223]. Rašo kalbos kultūros, stilistikos klausimais.

Mykolas Čaikauskas nagrinėjo veiksmažodžių junginius su prielinksniais *ant, be, iš, prie*[224].

[219] Aleksandravičius J. Kirtis ir priegaidė Kretingos tarmėje. – LKK, 1957, 1, p. 97–107; Kretingos tarmės veiksmažodis. – VVPI Mokslo darbai, 1959, 8, p. 107–143; Kretingos tarmės daiktavardžio kaitybos ypatybės ir galūnių raida. – Klb., 1963, 9, p. 101–116, ir kt.

[220] Sirtautas V. Dėl skolinių pažinimo problemos lietuvių kalboje. – ŠPI Mokslo darbai, 1961, 1, p. 122–142; Infinityvas lietuvių kalbos dvinariame sakinyje (*Aš bėgti*). – Klb., 1967, 17, p. 51–60; Konstrukcijų *buvo matyti, girdėti...* struktūra. – Ten pat, 1971, 22(1), p. 71–79; Dalyvinės tarinio jungties derinimas. – Ten pat, 1974, 26(1), p. 49–53, ir kt.

[221] Sivickienė M. Kai kurie beasmenių sakinių tipai Malkavos tarmėje. – LKK, 1959, 2, p. 231–238; Семантические особенности употребления славянских лексических заимствований на материале изолированного литовского говора (БССР, дер. Мальковка Могилевской обл.). – Klb., 1963, 6, p. 99–107, ir kt.

[222] Būda V. Pažyminio šalutiniai sakiniai, susiję su keliais prijungiamaisiais pamatais. – Klb., 1967, 17, p. 89–105; Gramatinis prijungiamojo sakinio dėmenų subordinavimas santykine samplaika. – Ten pat, 1974, 25(1), p. 7–19, ir kt.

[223] Rasimavičius A. Dėl instrumentinio įnagininko vartojimo. – MA Darbai, 1963, 1(14), p. 239–256; Būdo santykius reiškiantys veiksmažodiniai žodžių junginiai su sociatyviniu įnagininku lietuvių literatūrinėje kalboje. – Klb., 1964, 10, p. 143–156, ir kt.

[224] Čaikauskas M. Veiksmažodiniai žodžių junginiai su prielinksniu *prie* dabartinėje lietuvių kalboje. – Klb., 1963, 9, p. 5–15; Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos veiksmažodiniai žodžių junginiai su prielinksniu *ant*, reiškiantieji objektinius santykius. – Ten pat, 1971, 22(1), p. 7–13, ir kt.

Jadvyga Kardelytė, be straipsnių apie gimtąją Linkmenų tarmę bei kitas dialektologijos problemas[225], išleido monografiją „Gervėčių tarmė“ (V., 1975)[226]. Kaip leidyklos redaktorė, suredagavo daug svarbių lingvistikos leidinių.

Jonas Šukys išspausdino nemaža straipsnių iš dialektologijos[227]. Parašė praktikos reikalams skirtas knygeles „Taisyklingai vartokime linksnius“ (K., 1976), „Prielinksnių vartojimas“ (K., 1978). Daug rašo kalbos kultūros klausimais. Paskelbė grožinės literatūros kūrinių vaikams.

Žaneta Markevičienė (Urbanavičiūtė) išspausdino seriją straipsnių apie lietuvių literatūrinės kalbos ir tarmių kietųjų bei minkštųjų priebalsių opoziciją ir jos raidą[228]. Rašo kalbos kultūros klausimais. Be to, yra gera indų filologijos specialistė. Iš hindi kalbos ji išvertė keletą grožinės literatūros knygų.

Antanas Jakulis tyrinėjo lietuvių kalbos būsimojo laiko formų istoriją. Išspausdino straipsnių ir kitais lietuvių kalbos istorijos bei dialektologijos klausimais[229].

Audronė Jakulienė paskelbė vertingų tyrinėjimų apie baltų kalbų sangrąžinių veiksmažodžių istoriją[230].

Evalda Jakaitienė tyrinėjo priesaginius dabartinės lietuvių kalbos veiksmažodžius[231]. Drauge su A. Laigonaite ir A. Paulauskiene išleido „Lietuvių kalbos morfologiją“ (V., 1976). Jakaitienė šiai knygai parašė skyrių „Žodžių darybos tipai ir kategorijos“ bei dalį įvado. Tačiau pats svarbiausias Jakaitienės darbas yra „Lietuvių kalbos leksikologija“ (V., 1980). Tai vadovėlis aukštosioms mokykloms, kuriame labai nuosekliai, remiantis gausiais pavyzdžiais, analizuojamos lietuvių kalbos žodžių reikšmės, leksikos kilmė, vartojimo sferos, kitimas, frazeologizmai, trum-

[225] Kardelytė J. Liepiamosios nuosakos dvejopos formos ir jų vartojimas rytų Lietuvos tarmėse. — LKK, 1957, 1, p. 181—188; Daiktavardžio kaitymas Linkmenų tarmėje. — Ten pat, 1959, 2, p. 165—176; Linkmenų tarmės fonetika. — Klb., 1960, 2, p. 5—31, ir kt.

[226] Grinaveckis V. (Rec.) — Blt., 1977, 13(1), p. 311—312.

[227] Šukys J. Miežiškių tarmės vokalizmo bruožai. — LKK, 1959, 2, p. 151—164; Prielinksninių konstrukcijų skverbimosi svarbesnieji atvejai pontininkų ir vakarinių puntininkų tarmėse. — Ten pat, 1963, 6, p. 275—286; Tiesioginės ir netiesioginės kalbos ypatybės pontininkų ir vakarinių puntininkų tarmėse. — Ten pat, 1967, 9, p. 223—230, ir kt.

[228] Urbanavičiūtė Ž. Kietieji ir minkštieji priebalsiai lietuvių literatūrinėje kalboje ir tarmėse. — Blt., 1970, 6(1), p. 61—65; Priebalsiai *l, r, s, z* prieš žodžio galo *e* aukštaičių tarmėse. — Klb., 1974, 25(1), p. 73—80; Priebalsių *t, d, n* ir *b, p, m, v* kietinimas lietuvių kalbos tarmėse. — Ten pat, 1978, 29(1), p. 69—78, ir kt.

[229] Jakulis A. Lietuvių kalbos būsimojo laiko formantų raida. — Blt., 1966, 2(1), p. 55—68; Būdingesnieji būtojo dažninio ir būsimojo laikų vartojimo atvejai XVI—XVII a. lietuvių raštuose. — Ten pat, 2(2), p. 159—169.

[230] Jakulienė A. Apie lietuvių kalbos sangrąžinių veiksmažodžių funkcijas. — Blt., 1967, 3(2), p. 185—200; Lietuvių kalbos pasyvo formavimasis ir sangrąžiniai veiksmažodžiai. — Ten pat, 1968, 4(2), p. 211—220; Prūsų kalbos sangrąžiniai veiksmažodžiai. — Ten pat, 1969, 5(1), p. 37—42, ir kt.

[231] Jakaitienė E. Deverbatyviniai dabartinės lietuvių kalbos veiksmažodžiai su priesaga *-inti*. — Blt., 1968, 4(2), p. 221—230; Dabartinės lietuvių kalbos veiksmažodžiai su priesaga *-ėti*. — Klb., 1968, 19, p. 31—44; Metatonija priesaginių veiksmažodžių daryboje. — Ten pat, 1975, 27(1), p. 29—34, ir kt.

pai apžvelgiama lietuvių leksikografija. Kartu su A. Laigonaite ji parengė „Lietuvių kalbos leksikologijos ir morfologijos pratybas“ (V., 1980). Nemaža rašo ir apie kalbos kultūros dalykus.

Regina Venckutė tyrinėjo lietuvių kalbos balsių kaitą[232]. Paskelbė straipsnių įvairiais kitais kalbotyros bei kalbos kultūros klausimais.

Albertas Rosinas – labai plačių interesų kalbininkas. Pirmiausia minėtini baltų kalbų gimininių įvardžių istorijos jo tyrinėjimai[233]. Daug vertingų straipsnių jis paskelbė taip pat kitais lietuvių kalbos istorijos bei dialektologijos klausimais[234]. Tyrinėja Rosinas ir latvistikos problemas (mokėsi Rygos universiteto aspirantūroje). Keletą įdomių straipsnių bei recenzijų jis parašė drauge su A. Girdeniu. Daug rašo Rosinas taip pat įvairiais kalbos kultūros klausimais.

Antanas Pakerys – vienas žymiausių mūsų eksperimentinės fonetikos ir fonologijos specialistų. Vertingi jo darbai apie sudėtinių dvibalsių akustinius požymius, dvibalsių pagrindinio tono moduliaciją, psichoakustinį balsių panašumą ir kt.[235] Vienas ar kartu su kitais Pakerys parengė įvairių fonetikos mokymo priemonių, iš kurių ypač minėtina aukštųjų mokyklų studentams skirta knyga „Lietuvių bendrinės kalbos fonetikos pratybos“ (V., 1978). Labai rūpestingai Pakerys parengė spaudai E. Mikalauskaitės ir A. Salio fonetikos darbus. Netrukus turėtų pasirodyti pagrindinis šio mokslininko fonetikos veikalas „Lietuvių bendrinės kalbos prozodija“.

Česys Grenda paskelbė nemaža straipsnių apie lietuvių kalbos veiksmažodžių junginius su bendratimi ir kitas veiksmažodžių konstrukcijas[236].

Ema Geniušienė pastaruoju metu labai intensyviai tyrinėja dabartinės lietuvių kalbos veiksmažodį. Jos darbai ypač įdomūs nauja tyrinėjimo metodika[237].

[232] Venckutė R. Apie reguliarius ir nereguliarius apofoninius santykius dabartinėje lietuvių kalboje – Klb., 1971, 23(1), p. 79–88; Противопоставленные диалектные различия литовского аблаута. – Вестник Московского университета. Серия 10. Филология, 1970, № 3, с. 47–57, ir kt.

[233] Rosinas A. Kelios pastabos apie baltų parodomųjų įvardžių vietininko formas. – Blt., 1967, 3(2), p. 175–184; Morfoloģiskā lietuviešu un latviešu valodas vietniekvārdu saīsināšanās. – In: Latviešu valodas apcerējumi. Rīgā, 1967, p. 134–160; Ar baltų **i-*, **io-* resp. **i-*, **iā-* kamienai buvo reliatyviniai. – Blt., 1975, 11(2), p. 165–170, ir kt.

[234] Rosinas A. Šaukėnų šnektos *iā*, *ē* ir *i* kamieno daiktavardžiai. – Klb., 1971, 23(1), p. 49–54; Žymimasis artikelis lietuvių kalbos tarmėse ir senuosiuose raštuose. – Ten pat, 1972, 24(1), p. 83–90, ir kt.

[235] Pakerys A. Lietuvių literatūrinės kalbos sudėtinių dvibalsių *au*, *ai*, *ei* akustiniai požymiai. – Kn.: Eksperimentinės fonetikos ir kalbos psichologijos koliokviumo medžiaga. V., 1968, 3, p. 97–118; Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos dvibalsių pagrindinio tono (Fo) moduliacija. – Klb., 1967, 17, p. 5–15; Psichoakustinis balsių panašumas. – Ten pat, 1971, 23(1), p. 17–33; Lietuvių bendrinės kalbos balsių diferencinių požymių hierarchija. – Ten pat, 1974, 26(1), p 37–48, ir kt.

[236] Grenda Č. Veiksmažodžių junginiai su objekto bendratimi. – Klb., 1965, 13, p. 29–55; Pastabos dėl vadinamųjų infinityvinių sakinių. – Ten pat, 1967, 17, p. 81–87; Apibrėžtumo / neapibrėžtumo požymių opozicija veiksmažodžių konstrukcijose su daiktavardžiu. – Ten pat, 1979, 30(1), p. 32–38, ir kt.

[237] Geniušienė E. Lietuvių kalbos veiksmažodžių sintaksinė klasifikacija. – Klb., 1971, 23(1), p. 7–16; Dėl pasyvinės intranzityvinių veiksmažodžių formos. –

Adomas Šoblinskas išleido vertingą lietuvių kalbos stilistikos tyrinėjimą „Veiksmažodžio stilistika“ (V., 1967). Stilistikos klausimais jis paskelbė nemaža straipsnių, parengė mokymo priemonių.

Janina Barauskaitė nagrinėjo dabartinės lietuvių kalbos daiktavardžio stilistiką[238].

Kazimieras Župerka tyrinėjo šalutinių sakinių ir dalyvinių, pusdalyvinių bei padalyvinių konstrukcijų sinonimiką. Jis taip pat parengė įvairių mokymo priemonių; ypač naudinga jo knygelė „Praktinė stilistika“ (V., 1977).

Kazimieras Juozas Ambrasas daugiausia domisi vertimo teorijos klausimais. Jis išleido knygą „Vertimo mokslas“ (V., 1978). Įdomūs jo darbai apie lietuvių kalbos leksinės substitucijos reiškinius[239].

Lilija Kudirkienė tyrinėjo lietuvių ir latvių kalbų veiksmažodinius frazeologizmus[240].

Viktoras Alekna sudarė „Salomėjos Nėries poezijos dažnumų žodyną“ (LiK, 1980, 16, p. 167–427). Jis nemaža rašo ir kalbos kultūros klausimais.

Kazys Garšva paskelbė lietuvių kalbos tarmių fonologijos vertingų tyrinėjimų[241]. Domisi ir sociolingvistika.

Stasė Krinickaitė, remdamasi lietuvių kalbos medžiaga, nagrinėja teorinius tranzityvumo klausimus[242].

Skirmantas Valentas, daugiausia remdamasis baltų kalbų faktais, tiria sintaksinės rekonstrukcijos problemas[243].

Ten pat, 1972, 24(1), p. 27–32; Apie kuriuos ne kuriuos lietuvių kalbos naudininkinius veiksmažodžius ir jų atitikmenis anglų kalboje. – Ten pat, 1978, 29(1), p. 15–18; Литовские „субъектные“ возвратные глаголы в сопоставлении с русскими. – ABSI, 1976, 10, p. 219–234, ir kt.

[238] Barauskaitė J. Laiko santykius reiškiančių linksnių sinonimika. – MA Darbai, 1969, 2(30), p. 167–181; Daiktavardžio giminės stilistinės ypatybės. – Klb., 1974, 26(1), p. 15–23, ir kt.

[239] Ambrasas K. Kai kurios semantinės ir morfologinės anglų ir lietuvių kalbų asmeninių įvardžių savybės. – Klb., 1970, 21, p. 213–234; Substitucijos reiškiniai. – Ten pat, 1974, 26(1), p. 7–14, ir kt.

[240] Kudirkienė L. Lietuviešu un latviešu valodas verbālie frazeoloģismi ar nozīmī 'pērt, sist, pārmācīt, bārt'. – In: Verbu un frazeoloģismu saistāmība. Rīgā, 1975, p. 117–134; Perifraziškai sudaryti lietuvių ir latvių veiksmažodiniai frazeologizmai. – Klb., 1976, 27(1), p. 39–44, ir kt.

[241] Garšva K. Akcentuacijos ir vokalizmo sąryšis šiaurės vakarų panevėžiškių tarmėje. – LKK, 1977, 17, p. 76–88; Просодемы в системе фонологического описания (на материале литовского языка). – Известия Академии Наук СССР, ОЛЯ, 1977, т. 36, № 1, с. 52–59, ir kt.

[242] Криницкайте С. А. Проблема переходности в исследованиях по индоевропейским языкам. – В кн.: Проблемы внутренней и внешней лингвистики. М., 1978, с. 11–33; Типы глагольной переходности в литовском языке. – MA Darbai, 1980, 3(72), p. 113–124, ir kt.

[243] Валянтас С. Г. Проблемы синтаксической реконструкции в работах по индоевропеистике и балтистике. – В кн.: Проблемы внутренней и внешней лингвистики. М., 1978, с. 3–11; Структура координационных конструкций. – В кн.: Проблемы синтаксиса и структуры слова. М., 1979, с. 96–103, ir kt.

Bonifacas Stundžia paskelbė straipsnių baltų kalbų daiktavardžių kamienų gretybių, lietuvių dialektologijos klausimais[244].

Gertrūda Savičiūtė, remdamasi lietuvių, rusų ir lotynų kalbų medžiaga, parašė kandidatinę disertaciją apie tikslo ir kauzacijos predikatus.

Mykolas L. Palmaitis tyrinėjo baltų kalbų asmeninių įvardžių ir apskritai baltų kalbų linksniavimo istoriją[245]. Baltų kalbų faktais šis kalbininkas remiasi ir daugelyje savo indoeuropeistikos bei vadinamosios borealinės (nostratinės) lingvistikos studijų[246], taip pat monografijoje „Indoeuropiečių kalbų apofonija ir deklinacinių modelių raida diachroniniu-tipologiniu aspektu“ („Индоевропейская апофония и развитие деклинационных моделей в диахронно-типологическом аспекте“. Тбилиси, 1979), kuri 1980 m. Tbilisyje buvo ginama kaip daktaro disertacija.

Žinomas anglistas Lionginas Pažūsis tyrinėja lietuvių ir anglų kalbų kontaktus Šiaurės Amerikos kontinente. Jo darbai įdomūs tiek lituanistams, tiek bendrosios kalbotyros atstovams, ypač bilingvizmo problemų tyrinėtojams[247].

Anksčiau Minske, o pastaruoju metu Vilniuje dirbantis slavistas Valerijus Čekmanas paskelbė įvairių lietuvių kalbos istorinės gramatikos, leksikos tyrinėjimų[248]. Baltų kalbų problemas jis dažnai liečia ir savo slavistikos darbuose, iš kurių ypač minėtina monografija „Praslavų kalbos istorinės fonetikos tyrinėjimai“ („Исследования по исторической фонетике праславянского языка“. Минск, 1979). Reikia pridurti, jog šis slavistas tobulai moka lietuvių kalbą.

Irena Adomavičiūtė išspausdino straipsnių apie semantinę polonizmų adaptaciją lietuvių kalbos tarmėse[249] (šia tema Minske apgynė kandidatinę disertaciją).

[244] Stundžia B. Dėl baltų *ŏ-* / *ā-*kamienių daiktavardžių gretybių. — Blt., 1978, 14(2), p. 112—119; Keli Tauragnų šnektos mažmožiai. — Klb., 1979, 30(1), p. 89—90, ir kt.

[245] Palmaitis L. Asmeninių įvardžių formos kuriuose-ne-kuriuose senuosiuose lietuvių raštuose. — MA Darbai, 1975, 4(53), p. 167—185; Asmeniniai įvardžiai ir borealinių kalbų protosistemos rekonstravimas (remiantis vakarinių tarmių medžiaga). — Blt., 1974, 10(1), p. 53—63; Notes on the Development of Baltic Declension. — Ten pat, 1977, 13(2), p. 331—337, ir kt.

[246] Palmaitis L. Dar dėl ide. fleksinės sistemos atsiradimo. — Blt., 1975, 11(1), p. 31—36; Parent Language — Genetic or Relationship. — IF, 1977, 82, p. 50—60; Опыт реконструкции общебореальной (ностратической) морфологии в уральско-индоевропейско-афразийском аспекте. — LP, 1978, 21, p. 9—24, ir kt.

[247] Pažūsis L. Anglų kalbos leksemų Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje interpretavimo klausimu. — Blt., 1969. 5(1), p. 81—96; Активизация и ретардация употребительности исконных слов в иммигрантском языке. — LKK, 1979, 19, p. 67—73; Priesagos *-inis* būdvardžių ir priesagos *-(in)iai* prieveiksmių aktyvizacija Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje. — Klb., 1979, 30(1), p. 70—77, ir kt.

[248] Чекман В. Н. К проблеме литовско-белорусских лексических связей. — Blt., 1972, 8(2), p. 147—156; О йотации в праславянском и балтийских языках. — Ten pat, 1975, 11(1), p. 63—76; О рефлексах индоевропейских **k̂*, **ĝ* в балто-славянском языковом ареале. — Б.-с. иссл., с. 116—135, ir kt.

[249] Адомавичюте И.-Э. Лексические полонизмы в литовских говорах: виды заимствований и адаптация. — ABSl, 1978, 12, p. 91—105, ir kt.

Vida Žilinskienė paskelbė įdomių statistinių lietuvių kalbos tyrinėjimų[250].

Rita Merkytė – pirmoji mūsų matematikė, apgynusi disertaciją, susijusią su lietuvių kalbotyra („Apie dėsnius, apibrėžiančius skiemenų pasiskirstymą žodžiuose“).

Pastaraisiais metais Lietuvoje labai suklestėjo eksperimentinės fonetikos ir fonologijos tyrinėjimai. Be minėtų kalbininkų, šioje srityje sėkmingai darbavosi: P. Bikulčienė, J. Bukantis, G. Daugirdaitė, S. Elijošiūtė, R. Petkevičienė, T. Plakunova, V. Pukelis, M. Strimaitienė, B. Svecevičius, M. Talandienė, A. Tekorius, J. Urbelienė ir kt.

Pradėjo rodytis ir pirmieji įdomūs semantikos tyrinėjimai. Jų autoriai: G. Astramskaitė, A. Gudavičius, A. Pribušauskaitė, G. Rosinienė.

Vienaip ar kitaip mūsų dialektologiją praturtino J. Dovydaičio, E. V. Eidukaitienės, D. Gargasaitės, O. Kosienės, M. Kuosienės (Sapijanskaitės), K. Masiliūno, O. Sedelskytės, J. Šliavo straipsniai.

Įvairias lietuvių kalbos gramatikos, stilistikos, leksikos, kalbos istorijos problemas tyrinėjo: J. Abaravičius, K. Aleksynas, B. Balčienė, L. Drotvinas, D. Girdenienė, L. Grumadienė, J. Karaciejus, L. Katkuvienė, J. Kilius, P. Rumšas, V. Rimša, V. Simonaitytė, D. Skurkaitė, Z. Šimėnaitė ir kt.

Iš lietuvių kalbos tyrinėjimo istorijos vertingų darbų parašė ar su šia problema susijusios archyvinės medžiagos paskelbė: A. Kaupuž, J. Karaciejus, I. Lukšaitė, J. Tumelis.

Labai daug nuveikta tyrinėjant įvairias lietuvių ir rusų gretinamosios gramatikos problemas. Šioje srityje, be minėtų kalbininkų, dirbo: L. Drotvinas, J. Elzbutas, V. Jovaišas, I. Musteikienė, O. Olekienė, J. Rozga, J. Trifonovas, V. Zaiceva, J. Zaikauskienė ir kt.

Lietuvių kalbos rusizmus tyrinėjo V. Kostelnickis. Baltarusių ir lietuvių kalbų kontaktų tyrimui svarbūs A. Antonovičiaus (1910–1980) darbai. Lietuvių kalbos leksikos tyrinėtojas daug ką įdomaus ras N. Stašaitienės monografijoje „Abstrakčioji leksika“ („Абстрактная лексика. На материале старобелорусских письменных памятников XV–XVII веков“. B., 1973).

Bendras lietuvių ir anglų kalbotyros problemas tyrinėjo R. Aprijaskytė, A. Glemžienė, N. Kaikarytė, G. Karpuvienė, L. Kitkauskienė, A. Laučka, E. Paulauskienė, D. Tekorienė ir kt.

Lietuvių kalbos kultūros baruose nemaža nuveikė: B. Balčienė, V. Grabauskas, A. Kaulakienė, L. Kuodys, J. Kvederaitis, K. Lipeika, A. Montvilienė, E. Oginskienė, V. Petrauskas, J. Žemaitis ir kt.

Lietuvių kalbos dėstymo metodikos klausimais daug rašė: Z. Alaunienė, J. Budzinskis, B. Dobrovolskis, L. Gedvilas, L. Kadžytė-Kuzavinienė, J. Kvederaitis, R. Luckutė, P. Naujokaitis, I. Ramaneckienė ir kt. Lietuvių kalbos vadovėlį kitataučiams studentams parengė E. Orvidienė.

[250] Žilinskienė V. Lietuvių kalbos raidžių dažnumas publicistikos tekstuose. – Klb., 1977, 29(1), p. 83–95; Kalbos dalių statistinė charakteristika lietuvių publicistikoje. – Ten pat, 1979, 30(1), p. 78–88, ir kt.

Logikos ir kalbos ryšius tyrinėjo R. Pavilionis („Язык и логика". Вильнюс, 1975, rotaprintas; „Kalba. Logika. Filosofija". V., 1981). A. Jacikevičius išleido vertingą knygą „Daugiakalbystės psichologija" (V., 1970). K. Papečkys parašė populiarią knygą apie rašto istoriją „Nuo strėlės iki knygos" (V., 1964).

Lietuvių kalbos mokslui labai daug nusipelnė senosios lietuvių literatūros tyrinėtojas Jurgis Lebedys (1913–1970). Kalbininkams ypač svarbūs tokie jo veikalai bei senosios raštijos leidiniai kaip: „Simonas Stanevičius" (V., 1955), „Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a." (V., 1956), „Lituanistikos baruose" (V., 1972, I–II), „Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime" (V., 1976), S. M. Slavočinskio „Giesmės tikėjimui katalickam priderančios" (V., 1958), S. Stanevičiaus „Raštai" (V., 1967) ir kt. Kaip buvo minėta, Lebedys kartu su J. Palioniu paskelbė ir seniausią rankraštinį lietuvišką tekstą.

Įvairiais atžvilgiais lietuvių kalbotyrai reikšmingos prityrusio grožinės literatūros veikalų redaktoriaus ir vertėjo Aleksandro Žirgulio knygos „Literatūros keliuose" (V., 1978), „Prie redaktoriaus stalo" (V., 1979).

Senųjų lietuvių kalbos tekstų paskelbė žinomas istorikas ir teisininkas Povilas Pakarklis (1902–1955).

Su daugeliu svarbių lietuvių kalbos mokslo laimėjimų susijusi ir akademiko Kosto Korsako veikla. Tris dešimtmečius vadovaudamas LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institutui, jis ypač daug prisidėjo prie didžiųjų kolektyvinių lietuvių kalbotyros veikalų parengimo. Nuo pat įsteigimo (1963 m.) Korsakas vadovauja prie Tarptautinio slavistų komiteto veikiančiai Tarptautinei baltų – slavų santykių tyrinėjimo komisijai, į kurią įeina daug žymių Tarybų Sąjungos ir užsienio šalių baltų kalbų tyrinėtojų. Aktualios lietuvių kalbotyros ar apskritai baltistikos problemos nagrinėjamos įvairiuose Korsako straipsniuose, pranešimuose.

Tarybinės lietuvių kalbotyros laimėjimus atspindi ir periodiniai, serijiniai leidiniai, skirti kalbos mokslo ir praktikos reikalams. Nuo 1965 m. Vilniuje leidžiamas žurnalas „Baltistica". Šiame, daugiausia baltų kalbų istorijos problemoms skirtame, leidinyje bendradarbiauja ne tiktai žymiausi Tarybų Sąjungos, bet ir užsienio šalių baltų kalbų tyrinėtojai. Lietuvių kalbos ir literatūros institutas leidžia tęstinius leidinius „Lietuvių kalbotyros klausimai" (nuo 1957 m.), „Literatūra ir kalba" (nuo 1956 m.). Nuo 1958 m. leidžiamas aukštųjų mokyklų periodinis leidinys „Kalbotyra", kurio pastaruoju metu išėina atskiri sąsiuviniai, skirti lietuvių kalbos, slavistikos, užsienio kalbų problemoms. Daug kalbotyros straipsnių spausdinama „Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbuose" (A serija, leidžiama nuo 1955 m.). Nemaža vertingų lietuvių kalbos mokslo straipsnių skelbiama ir kalbos praktikos reikalams skirtuose leidiniuose: „Kalbos kultūra" (eina nuo 1961 m.) ir „Mūsų kalba" (eina nuo 1971 m.).

TYRINĖJIMAS KITOSE RESPUBLIKOSE

Lietuvių kalbos mokslą praturtino ir kitų tarybinių respublikų kalbininkai. Ypač svarbus yra maskviečių įnašas. Jau daugiau negu prieš šimtmetį F. Fortunatovo pradėtos lituanistinės tradicijos pastaruoju metu taip suklestėjo, jog turbūt galima teigti, kad Maskva po Vilniaus dabar yra svarbiausias lietuvių kalbos tyrinėjimo centras. Krinta į akis faktas, jog lietuvių kalba daugiausia domimasi tuose Tarybų Sąjungos miestuose, kurie turi senas lituanistines tradicijas: be Maskvos, čia galima nurodyti Leningradą, Kijevą. Su lituanistikos problemomis vienaip ar kitaip susiję latvių filologų darbai, o kalbininkas J. Endzelynas — viena ryškiausių mūsų šimtmečio baltistikos figūrų.

JANIS ENDZELYNAS

J. Endzelynas (Endzelīns) gimė 1873 m. vasario 22 d. šiaurės Latvijoje, Mičkėnuose (Kaugurų valsč., dab. Valmieros r.). Pradžios mokslą ėjo Kaugurų ir Valmieros mokyklose. 1892 m. baigęs Rygos gimnaziją, kurį laiką dirbo namų mokytoju, o 1893 m. įstojo į Dorpato (dab. Tartu) universitetą studijuoti klasikinę filologiją. 1897 m. kandidato laipsniu baigęs šią specialybę, 1898—1900 m. tame pačiame universitete studijavo slavistiką ir gavo taip pat šios specialybės kandidato laipsnį. Puikiai baigęs dvi specialybes, Endzelynas numatomas toliau tobulintis Maskvos universitete pas F. Fortunatovą, tačiau šiam persikėlus į Peterburgą, paliekamas dvejiem metams ruoštis profesūrai Tartu universitete. 1902 m. išlaikęs lyginamosios kalbotyros magistro egzaminus, o 1903 m. pradžioje apgynęs darbą *pro venia legendi* iš kašubų kalbos[1], Endzelynas paskiriamas Tartu universiteto privatdocentu. 1905 m. už disertaciją „Latvių kalbos prielinksniai“[2] (I dalis) jam suteikiamas magistro laipsnis.

1908 m. Endzelynas pakviečiamas į Charkovo universitetą. 1912 m. kovo 17 d. Peterburge jis apgynė daktaro disertaciją „Slavų—baltų etiudai“ („Славяно-балтийские этюды“. Харьков, 1911) ir buvo paskir-

[1] Эндзелин И. Исследования в области кашубского языка. — РФВ, 1903, 49, с. 67—104 (t. p. Endzelīns. D. izl., 1, p. 213—242).

[2] Эндзелин И. Латышские предлоги. — Юрьев, 1905—1906, т. 1—2 (t. p. Endzelīns. D. izl., 1, p. 307—655).

tas ordinariniu Charkovo universiteto profesoriumi. Charkovo universitete prabėgusius metus Endzelynas prisimindavo su malonumu: „Galiu pasakyti, kad Charkove esu pragyvenęs produktyviausius savo amžiaus metus“[3].

1920 m. Endzelynas iš Charkovo persikelia į Rygą ir pradeda dirbti Latvijos valstybiniame universitete. Iki 1923 m. eina Filologijos ir filosofijos fakulteto dekano pareigas. Jo iniciatyva universitete įsteigiamas baltų filologijos skyrius. Endzelynas skaito latvių kalbos kursą, dėsto lietuvių, senovės prūsų kalbas, baltų kalbų lyginamąją gramatiką, sanskritą, senąsias germanų kalbas, slavų kalbų lyginamąją gramatiką, indoeuropiečių kalbų lyginamąją gramatiką ir kitus kalbotyros dalykus.

1946 m. įkūrus Latvijos TSR Mokslų Akademiją, Endzelynas išrenkamas akademiku. Jam pavedama vadovauti Kalbos ir literatūros instituto kalbos skyriui. Šio instituto žodynų sektoriaus vadovu Endzelynas buvo iki pat mirties. Paskutinę paskaitą universitete jis skaitė 1950 m. balandžio 3 d. — tai buvo mokslinio lietuvių kalbos kurso paskaita.

Mirė Endzelynas 1961 m. liepos 1 d. Kuoknesėje. Palaidotas Rygoje, Rainio kapinėse[4].

Savo mokslinę veiklą Endzelynas pradėjo dar praėjusio šimtmečio pabaigoje ir nepaprastai intensyviai dirbo daugiau kaip šešiasdešimt metų.

Į indoeuropiečių kalbotyros istoriją Endzelynas pirmiausia įeina kaip visų laikų žymiausias latvistas. XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje lietuvių kalba jau buvo palyginti neblogai ištyrinėta, nemaža svarbių darbų buvo paskelbta ir apie senąją prūsų kalbą. Faktiškai daugiausia tik šių kalbų duomenimis ir buvo remiamasi indoeuropeistikoje sprendžiant bendruosius baltistikos klausimus. Endzelynas 1910 m. vienoje savo recenzijoje viduramžių posakį „Graeca sunt, non leguntur“ („Graikiška — neskaitoma“) perfrazavo, jog kai kuriems kalbininkams „Lettica sunt, negleguntur“ („Latviška — nekreipiama dėmesio“). Ypač mažai tuo metu buvo tirtos latvių tarmės. 1900—1903 m. Endzelynas kartu su kitu žymiu latvių kalbininku Karliu Miülenbachu vasaros atostogų metu pradeda sistemingai susipažinti su latvių kalbos tarmėmis. Vėliau Endzelynas keliauja vienas. Jis sudaro latvių kalbos tarmių aprašymo programą. Gausiais tarmių faktais, dažnai paties surinktais, remiamasi jau ankstyvuosiuose Endzelyno latvių kalbos tyrinėjimuose[5].

[3] Sokols E. un Saule-Sleine M. Dižais valodnieks Jānis Endzelīns. — R. kr. Endz., p. 10.

[4] Ozols A. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna dzīve un zinātniskā darbība. — ZA Vēstis, 1958, 2, p. 11—20; Grabis R. Jānis Endzelīns un latviešu valodniecības attīstība. — Ten pat, 1973, 2, p. 58—67; Grīsle R. Jānis Endzelīns (1873—1961). — Blt., 1973, 9(2), p. 119—134; Kabelka. L.k., p. 54—57; Blinkena A., Grabis R. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna zinātniskā darbība Padomju Latvijā. — Blt., 1975, 11(1), p. 87—96; Sabaliauskas A. Janis Endzelynas. — LiK, 1962, 6, p. 302—328; Egle K. un Paeglis J. Akademiķis J. Endzelīns. Bibliografija. — Rīgā, 1958; Jēgers B. Verzeichnis der Schriften J. Endzelīns. — In: In honorem Endzelini. Chicago, 1960, p. 1—24.

[5] Rudzīte M. Jānis Endzelīns un latviešu valodas dialektoloģija. — Literatūra un māksla, 1973, vasario 24.

Pirmasis stambus Endzelyno latvių kalbos tyrinėjimas buvo minėta knyga „Latvių kalbos prielinksniai“. Kaip ir visiems vėlesniems Endzelyno veikalams, šiam darbui būdingas nepaprastas faktinės medžiagos gausumas. Prielinksnius, vartojamus literatūrinėje latvių kalboje, aptinkamus senuosiuose raštuose ir tarmėse, Endzelynas lygina su atitinkamais lietuvių, senovės prūsų, slavų ir kitų indoeuropiečių kalbų prielinksniais, stengiasi duoti latvių kalbos prielinksnių etimologiją, nagrinėja jų vartoseną.

Apie šį Endzelyno darbą labai palankiai atsiliepė J. Zubatas[6], juo plačiai pasinaudojo E. Frenkelis, tyrinėdamas lietuvių kalbos prielinksnius.

Vienas reikšmingiausių įvykių ne tiktai latvių kalbos moksle, bet ir apskritai baltistikoje buvo Endzelyno veikalo „Latvių kalbos gramatika“ („Lettische Grammatik“. Riga, 1922) išleidimas. Neapsiriksime pasakę, kad panašiai kaip 1856 m. A. Šleicherio „Lietuvių kalbos gramatika“ įvedė lietuvių kalbą į istorinės lyginamosios kalbotyros pasaulį, taip Endzelyno „Latvių kalbos gramatika“ iškovojo latvių kalbai suverenumo teises indoeuropiečių kalbų moksle. Endzelyno veikalą aukštai įvertino tokie indoeuropiečių kalbotyros autoritetai kaip A. Mejė, M. Nydermanas, N. van Veikas, E. Hermanas, E. Frenkelis, R. Trautmanas. Su ypatingu entuziazmu Endzelyno gramatikos pasirodymą sutiko K. Būga[7].

Aiškindamas įvairių latvių kalbos faktų istoriją, Endzelynas visur, kur tik įmanoma, remiasi ir lietuvių kalba. Dėl to latvių kalbos faktų aiškinimas dažnai čia yra ir analogiškų lietuvių kalbos faktų nagrinėjimas. Tam tikra prasme šį veikalą galima laikyti pirmąja lyginamąja baltų kalbų gramatika, kur latvių kalbos faktai pateikiami pirmoje vietoje.

Endzelyno gramatika puikiai išlaikė laiko bandymus: po trisdešimt metų ji, papildyta nauja medžiaga, išleidžiama antrą kartą, dabar jau latvių kalba („Latviešu valodas gramatika“. Rīgā, 1951). Galima kalbėti apie daugelį puikių šio veikalo ypatybių: griežtą sistemingumą, kondensuotumą, bibliografinių nuorodų pilnumą, o veikalo apimtis — 1100 puslapių. 1958 m. Endzelynui už šią gramatiką buvo paskirta Lenino premija.

Didžiausias latvių leksikografijos paminklas yra keturių tomų „K. Miūlenbacho Latvių kalbos žodynas“ („K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca“. Rīgā, 1923—1932, I—IV). Šis veikalas taip pat neatskiriamai susijęs su Endzelyno vardu.

K. Miūlenbachas (1853—1916) iki mirties spėjo suredaguoti apie pusę žodyno medžiagos (iki žodžio *patumšs*). Visą tolesnį darbą atliko Endzelynas drauge su savo mokine E. Hauzenberga. Endzelynas ne tik suredagavo likusią žodyno dalį, bet pats papildė žodyną nauja medžiaga, ištaisė nemaža klaidų ir netikslumų, likusių K. Miūlenbacho rankraštyje. Pats K. Miūlenbachas buvo pageidavęs, kad Endzelynas parašytų jo žodynui etimologinę dalį. Ši dalis ypač svarbi ir lietuvių kalbos leksikos tyrinėtojams.

[6] Zubatý J. (Rec.) — IF Anz., 1908, 22, p. 56—62.
[7] Būga. R. r., 3, p. 679.

Endzelynas kartu su E. Hauzenberga išleido du tomus „K. Miülenbacho Latvių kalbos žodyno papildymų ir pataisymų“ („Papildinājumi un labojumi K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīcai“). 1934–1938 m. išėjo pirmasis tomas. Antrojo papildymų tomo paskutinį sąsiuvinį 1946 m. išleido vienas Endzelynas.

Šalia akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ Miülenbacho–Endzelyno žodynas yra didžiausias baltų kalbų leksikografijos veikalas. Atkreiptinas dėmesys dar ir į tai, kad šis žodynas yra labai kondensuotas, be to, jis dvikalbis: aiškinimai pateikiami vokiečių kalba.

Labai daug Endzelynas nusipelnė tirdamas Latvijos vietovardžius. Įvairiais toponimikos klausimais jis paskelbė mažesnių ar didesnių darbų, iš kurių pirmiausia minėtina jo su talkininkais parengta knyga „Latvijos vietų vardai“[8]. Čia geografiniu principu pateikiami tuo metu jau surinkti Latvijos vietovardžiai. Nors į šį veikalą pateko toli gražu ne visi Latvijos vietų vardai, bet jo pasirodymas baltistikoje buvo didžiai reikšmingo darbo pradžia. Labai teigiamai apie Endzelyno ir jo talkininkų veikalą atsiliepė K. Būga. Perskaitęs veikalo pirmąją dalį, per savaitę apie latvių vietovardžius jis parašė svarbią studiją[9], kuria Endzelynas vėliau pasinaudojo kituose savo darbuose.

Vietovardžiams skirtas ir paskutinis, kapitalinis Endzelyno darbas – „Latvijos TSR vietovardžiai“ („Latvijas PSR vietvārdi“). 1956 m. iš spaudos išėjo šio veikalo pirmosios dalies pirmasis tomas, apimantis *A–J* raides. Čia vienoje vietoje duodami tos pačios šaknies upių, ežerų, kalnų, vieškelių, miškų, kaimų, miestų, miestelių, sodybų, dvarų, pievų, pelkių, smuklių pavadinimai su tiksliai nurodytais šaltiniais, geografija. Be to, pateikiami ir galintieji būti bendros kilmės su latviškaisiais lietuvių bei senovės prūsų vietovardžiai. Kiek įmanoma, aiškinama vietovardžių etimologija[10]. Už šią knygą Endzelynui 1957 m. buvo paskirta Respublikinė premija.

1961 m., jau po autoriaus mirties, pasirodė veikalo antrasis tomas, apimantis *K–O* raides. Dabar šį Endzelyno darbą tęsia jo mokinė V. Dambė[11].

Endzelynas parašė ir labai svarbių senovės prūsų kalbos tyrinėjimų. Be keliolikos įdomių straipsnių, nagrinėjančių įvairius šios kalbos fonetikos, morfologijos, etimologijos, rašybos klausimus, jis paskelbė apibendrinamojo pobūdžio veikalą „Senovės prūsų kalba“ („Senprūšu valoda“. Rīgā, 1943). Jame pateikiamos įvadinės žinios apie prūsų kalbą, jos paminklus, tarmes, santykius su kitomis kalbomis, plačiai išnagrinėta šios

[8] Latvijas vietu vārdi. I. Vidzemes vārdi / Piedaloties A. Ābelei, J. Kauliņam un P. Šmitam, savācis un rediģējis J. Endzelīns. – Rīgā, 1922; Latvijas vietu vārdi. II. Kurzemes un Latgales vārdi / Piedaloties A. Ābelei, Ž. Graudam, E. Hauzenbergai, F. Jākobsonam, L. Paulei, J. Plāķim, B. Spūlim un J. Turkupilim, savācis, rediģējis... J. Endzelīns. – Rīgā, 1925.

[9] Būga. R.r., 3, p. 612–648.

[10] Sabaliauskas A. Latvijos TSR vietovardžiai. – LiK, 1957, 2, p. 397–403; Sabaļausks A. Vērtīgs ieguldījums valodniecībā. – ZA Vēstis, 1958, 2, p. 153–156.

[11] Plačiau apie Endzelyno toponimikos tyrinėjimus plg. Dambe V. Profesora Dr. J. Endzelīna darbs vietu vārdu nozarē. – ZA Vēstis, 1953, 4, p. 127–133.

kalbos fonetika, morfologija. Pusė knygos skiriama leksikai – žodynui. Faktiškai šis Endzelyno veikalas apibendrina viso šimtmečio prūsistikos laimėjimus, kuriais ją praturtino F. Neselmanas, A. Becenbergeris, E. Bernekeris, F. Fortunatovas, R. Trautmanas, K. Būga, N. van Veikas ir kiti tyrinėtojai.

Norėdamas savo senovės prūsų kalbos studijas padaryti prieinamesnes platesniems kalbininkų sluoksniams, minėtą veikalą be leksikos dalies Endzelynas išleido vokiečių kalba („Altpreussische Grammatik". Riga, 1944).

Svarbūs Endzelyno kuršių kalbos tyrinėjimai. Ligi 1912 m. kalbos moksle vyravo pažiūra, kad kuršiai buvę Pabaltijo finų gentis, kad juos reikią identifikuoti su lyviais. Tokios nuomonės buvo net žymus baltų praeities tyrinėtojas ir latvių kalbos specialistas A. Bylenšteinas, baltų ir Pabaltijo finų kalbų santykių tyrinėtojas V. Tomsenas. Pagrindinis posūkis, sprendžiant kuršių kilmės klausimą, padarytas 1912 m. po Endzelyno straipsnio „Apie kuršių tautybę ir kalbą"[12] pasirodymo. Remdamasis kuršiškais vietovardžiais, kuršių kalbos pėdsakais latvių tarmėse, Endzelynas nustatė pagrindines šios kalbos ypatybes ir padarė išvadą, kad: „Kuršiai nėra buvę lyviai, bet taip pat ne lietuviai ir ne latviai, o baltų gentis, kalbėjusi pereinamuoju tarp latvių ir lietuvių dialektu. Vėliau jie buvo latvių ir lietuvių asimiliuoti"[13].

Spręsdamas kuršių problemą, Endzelynas labai glaudžiai bendravo su K. Būga[14].

Endzelynas tyrinėjo ne tik atskiras baltų kalbas – jis yra ir apibendrinamojo pobūdžio baltistikos studijų autorius. Tai daugiausia paskaitos, skaitytos Rygos universitete ir vėliau išleistos atskiromis knygomis. Svarbiausias šios srities darbas yra knyga „Baltų kalbų garsai ir formos" („Baltu valodu skaņas un formas". Rīgā, 1948), kurioje sistemingai išdėstyti būdingiausi lietuvių, latvių ir senovės prūsų kalbų fonetikos, morfologijos bruožai.

1957 m. šis Endzelyno veikalas buvo išleistas lietuvių kalba. 1971 m. jis tapo prieinamas dar platesniam skaitytojų ratui: buvo paskelbtas anglų kalba[15].

1945 m. Endzelynas išleido „Baltų filologijos įvadą" („Ievads baltu filoloģijā". Rīgā, 1945). Čia labai konspektyviai pateikiamos svarbiausios žinios apie baltų kalbas, jų paminklus, svarbiausius tyrinėjimus ir tyrinėtojus.

Baltų kalboms studijuoti Endzelynas yra parinkęs ir šių kalbų tekstų[16].

Atskira Endzelyno tyrinėjimų sritis – tai baltų kalbų santykiai su kaimyninių tautų kalbomis. Ypač dideli jo nuopelnai tyrinėjant senuosius baltų ir slavų kalbų santykius.

[12] Endzelin J. Über die Nationalität und Sprache der Kuren. – FUF, 1912, 12, p. 59–72.

[13] Ten pat, p. 60.

[14] Būga. R.r., 3, p. 167, 841–849.

[15] Endzelīns J. Comparative Phonology and Morphology of the Baltic Languages / Translated by W. R. Schmalstieg and B. Jēgers. – The Hague–Paris, 1971.

[16] Baltu valodu teksti, J. Endzelīna izraudzīti. – Rīgā, 1936.

Šiai temai skirta ir garsioji Endzelyno daktaro disertacija „Slavų—baltų etiudai“. Šis Endzelyno veikalas tapo viena iš ašių, apie kurią jau septyniasdešimt metų sukasi diskusijos baltų ir slavų kalbų giminystės klausimu.

Endzelyno veikalas nuo visų ankstesniųjų šiuo klausimu parašytų darbų skiriasi pirmiausia faktinės medžiagos gausumu. Išnagrinėjęs baltų ir slavų kalbų fonetikos, morfologijos, sintaksės (tiesa, šiam klausimui skiriama vos du puslapiai), leksikos bendrybes ir skirtumus, šių kalbų giminystės klausimu Endzelynas priėjo tokią išvadą: „Dar bendrojoje indoeuropiečių prokalbėje „slavų“ tarmė šiuo tuo jau skyrėsi nuo „baltų“ tarmės, būdama maždaug viduryje tarp „arijų“ ir „baltų“ tarmių. Kai indoiranėnai, indoeuropiečių prokalbei skylant, teritoriškai nuo slavų atsiskyrė, pastarieji, būdami artimiausi baltų genčių kaimynai, pergyveno bendrą su jais epochą, kai jų kalbos buvo dar taip artimos, kad slavai suprato baltų kalbą, o baltai — slavų. Tuo metu jų kalbos praturtėjo daugeliu naujų, bendrų žodžių, jose atsirado kai kurių (nedaug!) bendrų fonetikos, morfologijos ir sintaksės pakitimų. Vadinasi, galima kalbėti apie „slavų—baltų epochą“; termino „slavų—baltų prokalbė“ geriau nevartoti, nes jis lengvai sukelia mintį apie visišką kalbinę vienybę. Kad slavų kalba nuo baltų kalbos skyrėsi jau indoeuropiečių prokalbėje, rodo ir ta aplinkybė, jog atskirų slavų kalbų artimumas baltų kalboms, atrodo, yra vienodo laipsnio (tiesa, kai kurios baltų tarmės išnyko, nepalikusios jokių rašto paminklų). Vargu ar galima abejoti, kad visos slavų kalbos yra vienodai nutolusios nuo baltų kalbų“[17].

Kaip matome, Endzelyno išvada yra be galo atsargi. Dėl šio atsargumo, galbūt net ir dėl tam tikro formulavimo negriežtumo tolesnėje baltų ir slavų kalbų giminystės diskusijoje kartais ir baltų—slavų prokalbės gynėjai, ir priešininkai Endzelyną laikydavo savo šalininku[18]. Tačiau Endzelyno veikale svarbiausios ne pačios išvados, o ta gausi faktinė medžiaga, kurią jis pateikia ir kuria, anot B. Gornungo[19], toli gražu ne visi mūsų laikų kalbininkai, nagrinėjantys baltų ir slavų kalbų giminystės problemą, pasinaudoja.

Savo pažiūras baltų ir slavų kalbų giminystės klausimu Endzelynas dar kartą pakartojo 1952 m.[20].

Seniesiems baltų ir slavų kalbų santykiams tyrinėti labai svarbus Endzelyno straipsnis apie baltų ir slavų kalbų veiksmažodį[21]. Jį galima laikyti tam tikru Endzelyno „Slavų—baltų etiudų“ papildymu, nes šiame veikale veiksmažodžiui buvo skirta maža vietos.

[17] Эндзелин И. Славяно-балтийские этюды. — Харьков, 1911, с. 200—201.

[18] Боголюбова Н. Д., Якубайтис Т. А. История разработки вопроса о балто-славянских языковых отношениях. — R. kr. Endz., p. 363.

[19] Горнунг Б. В. Из истории изучения балтийско-славянских языковых отношений. — R. kr. Endz., p. 130.

[20] Эндзелин Я. М. Древнейшие славяно-балтийские языковые связи. — ZA Vēstis, 1952, 3, p. 33—46; VLI Raksti, 1953, 2, p. 67—82.

[21] Endzelin J. Zur slavisch-baltischen Konjugation. — APh, 1931, 2, p. 38—46.

Kalbėjome apie Endzelyno darbus, kurie didžiai svarbūs istoriniams lietuvių kalbos tyrinėjimams, tačiau tiesiogiai nėra skirti šiai kalbai. Lituanistikos baruose Endzelyno veikla taip pat labai įvairi ir sėkminga.

Lietuvių kalbos Endzelynas pradėjo mokytis dar būdamas gimnazijos suole. Yra išlikęs nemažas pluoštas Endzelyno į latvių kalbą išverstų lietuvių liaudies dainų. Pirmosios dainos vertimas pažymėtas 1892 m. vasario 14 d. data. Įdomu, jog lietuvių liaudies dainas Endzelynas vertė ir senatvėje[22].

1904 m. Endzelynas recenzuoja žinomą V. Požezinskio veikalą „Sangrąžinė veiksmažodžių forma lietuvių ir latvių kalbose“ („Возвратная форма глаголов в литовском и латышском языках“. M., 1903)[23]. Šioje recenzijoje Endzelynas jau pasirodo esąs geras lietuvių kalbos faktų žinovas.

1908 m. Endzelynas paskelbia straipsnį „Apie giminingus latvių ir lietuvių tarmių santykius“[24], kuriame išanalizuoja fonetinius, morfologinius, semantinius ir leksinius latvių ir lietuvių tarmių bendrumus, nurodo, kad rytinės latvių tarmės yra artimiausios lietuvių kalbai, o iš lietuvių kalbos tarmių žemaičiai artimiausi latviams, ypač jų rytinėms tarmėms.

Reikšmingi Endzelyno istorinės akcentologijos darbai. Jis yra sukūręs lietuvių ir latvių kalbų priegaidžių atitikimo teoriją, kurios karščiausias šalininkas buvo K. Būga ir kuriai pritarė didelė dalis baltų kalbų akcentologijos tyrinėtojų. Endzelynas taip pat yra rašęs apie M. Daukšos kirčiavimą, lietuvių kalbos veiksmažodinių daiktavardžių su priesaga *-imas* kirčiavimą ir kitus lietuvių akcentologijos klausimus[25].

Nemaža dėmesio Endzelynas kreipė į lietuvių leksikografiją. Jis recenzavo K. Būgos, J. Šlapelio, M. Nydermano–A. Seno–F. Brenderio žodynus, J. Balčikonio redaguotus „Lietuvių kalbos žodyno“ I ir II tomus. Endzelyno, kaip didelio šios srities specialisto, pastabos mūsų leksikografams buvo labai vertingos[26].

Kaip ypatingą nuopelną lituanistikai reikia paminėti ir teigiamą Endzelyno įtaką K. Būgai. Šiuodu didžiausius baltų kalbų tyrinėtojus siejo nuoširdi draugystė, prasidėjusi dar tada, kai K. Būga buvo Peterbur-

[22] Saulė-Sleinė M. Iš prisiminimų apie akademiką J. Endzelyną. – LiK, 1962, 6, p. 329–334; Zinkevičius Z. J. Endzelynas ir lietuvių liaudies dainos. – Literatūra, 1973, 15(1), p. 145–147; Gryslė R., Zinkevičius Z. J. Endzelyno archyve. – Klb., 1971, 22(1), p. 96–101.

[23] Эндзелин И. (Рец.) – Изв., 1904, 9, с. 376–388 (t. p. Endzelīns. D. izl., 1, p. 679–691).

[24] Эндзелин И. О родственных отношениях латышских говоров к литовским. – Изв., 1908, 13, с. 176–194 (t. p. Endzelīns. D. izl., 2, p. 41–56).

[25] Endzelin J. Zum litauischen Akzent Daukšas. – KZ, 1911, 44, p. 49–57; Zur Betonung der litauischen Präsensstämme. – Ten pat, 1923, 51, p. 1–17; Zur Betonung der litauischen Verbalsubstantiva auf *-imas*. – IF, 1913, 33, p. 119–120.

[26] Vosīlīte B. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna ietekme uz lielo Lietuvju valodas vārdnīcu. – R. kr. Endz., p. 29–30.

go universiteto studentas[27]. Kokia ji buvo artima, rodo ir išlikę K. Būgos latvių kalbininkui rašyti laiškai[28].

Endzelyno vardas susijęs ir su Lietuvių mokslo draugija. 1911 m. Endzelynas, J. Basanavičiui pasiūlius, buvo išrinktas šios draugijos nariu korespondentu. Draugijos organe „Lietuvių tauta" buvo spausdinami Endzelyno darbai. Su draugijos veikla Endzelynas supažindino latvių visuomenę.

Kauno universitetas, minėdamas dešimtąsias savo įsteigimo metines, 1932 m. Endzelynui suteikė filologijos garbės daktaro vardą. Endzelyno šešiasdešimtųjų gimimo metinių proga jam buvo dedikuota Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto raštų „Archivum Philologicum" IV knyga.

Kalbant apie Endzelyną kaip mokslininką, negalima pamiršti ir jo didžiulių nuopelnų latvių kalbos praktikai, jos kultūrai, normalizacijai, įvairių sričių terminologijai. Anot taiklaus K. Korsako pastebėjimo, Endzelynas latvių kalbotyrai buvo viename asmenyje tas pat, kas mums, lietuviams, J. Jablonskis ir K. Būga kartu[29].

Kalbos mokslo teorijos klausimų Endzelynas netyrinėjo ir savo lingvistinių koncepcijų nėra deklaravęs. Tačiau visoje savo praktinėje mokslininko veikloje jis buvo ištikimas jaunagramatikių pažiūroms[30].

Mokslinė Endzelyno veikla susilaukė aukščiausio įvertinimo tiek savo šalyje, tiek tarptautiniu mastu. Turbūt nė vienas Pabaltijo mokslininkas nebuvo išrinktas tokios daugybės mokslinių organizacijų nariu kaip Endzelynas (dar 1929 m. jis buvo išrinktas TSRS MA nariu korespondentu). Jo garbei išleisti keli mokslinių darbų rinkiniai. Jis buvo apdovanotas įvairių šalių ordinais bei medaliais. Jam dar gyvam žymūs latvių poetai yra dedikavę eilėraščių.

BORISAS LARINAS

Žymiųjų rusų lituanistų tradicijas tarybinės santvarkos metais ypač sėkmingai tęsė B. Larinas.

Larinas gimė 1893 m. sausio 17 d. Poltavos mieste. 1914 m. baigė Kijevo universitetą. Čia jo lyginamosios kalbotyros ir sanskrito studijoms vadovavo F. Knaueris. 1915 m. Larinas paliekamas Kijevo universitete ruoštis profesūrai. Tačiau pasitraukus iš universiteto jo vadovui F. Knaueriui, 1916 m. rudenį Larinas buvo pasiųstas į Peterburgo uni-

[27] Sabaļausks A. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna nopelni lituānistikā. – R. kr. Endz., p. 23–27.

[28] K. Būgos laiškai prof. J. Endzelynui / Paruošė E. Grinaveckienė ir J. Kruopas. – LiK, 1956, 1, p. 364–386; Būga. R. r., 3, p. 817–879; K. Būgos laiškai J. Endzelynui / Parengė J. Karaciejus ir A. Sabaliauskas. – LKK, 1980, 20, p. 54–85.

[29] Korsakas K. Janis Endzelynas. – Literatūra ir menas, 1961, liepos 8.

[30] Nītiņa D. Vispārīgās valodniecības jautājumi akadēmiķa Jāņa Endzelīna darbos. – Velt. Endz., p. 11–24; Некоторые проблемы эволюции языка в трудах Я. М. Эндзелина. – ZA Vēstis, 1969, 2, p. 30–38.

versitetą. Čia jis išėjo puikią filologinę mokyklą: jo slavistikos studijoms vadovavo J. Boduenas de Kurtenė ir L. Ščerba, sanskrito – S. Oldenburgas ir F. Ščerbatskis, iranistikos – K. Zalemanas, romanistikos – D. Petrovas.

Į Peterburgą Larinas atvyko jau su nemažu baltistikos bagažu. Lietuvių kalbos pagrindus, gautus Kijevo universitete, jis ypač sutvirtino mokslinių kelionių po Lietuvą metu: 1913 ir 1914 m. vasaromis pėsčiomis apkeliavo daugelį kaimų tuometinėse Raseinių, Telšių, Panevėžio, Ukmergės ir Trakų apskrityse. Peterburgo universitete Larinas, vadovaujamas E. Volterio, toliau gilino baltų filologijos žinias.

Atvykęs į Peterburgą, dar carinės Rusijos sostinę, Larinas nenutraukė ryšių su šiuo miestu iki paskutinės gyvenimo dienos. Čia su nedidelėmis pertraukomis praslinko visas jo tolesnis gyvenimas. 1919 m. jis pradėjo dirbti pedagoginiame institute, 1924 m. ir universitete. 1922 m. išrinktas pedagoginio instituto profesorium. Nuo 1931 m. Larinas – Leningrado universiteto profesorius. Didžiojo Tėvynės karo metu evakuotas iš Leningrado, Larinas dirbo Taškento, Jaransko, Maskvos aukštosiose mokyklose. 1945 m. jis išrinktas Ukrainos TSR MA nariu korespondentu, 1949 m. – Lietuvos TSR MA akademiku. 1957 m. jam suteiktas RTFSR nusipelniusio mokslo veikėjo garbės vardas.

1952–1953 m. Larinas dirbo LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institute ir Vilniaus universitete.

Mirė Larinas 1964 m. kovo 26 d. Leningrade.

Larinas buvo didelės erudicijos, neeilinių organizacinių gabumų mokslininkas, palikęs ryškius pėdsakus įvairiose tarybinės filologijos srityse. „Jeigu reikėtų nurodyti būdingiausią B. Larino kaip mokslininko-erudito ypatybę, tai tektų pasakyti, kad jis buvo labiausiai išsilavinęs mūsų laikų lingvistas. Taip manė ir vyresniosios kartos kalbininkai, taip manė ir jo mokiniai“[31], – rašė akademikas D. Lichačiovas.

Kartu su kitais žymiais tarybiniais filologais jis yra vieno svarbiausių rusų leksikografijos veikalų – S. Ušakovo redaguoto „Aiškinamojo rusų literatūrinės kalbos žodyno“[32] – autorius. Didžiulį darbą jis nudirbo rengiant XI–XVII a. rusų kalbos žodyną. Larinas vadovavo gausiam leksikografų kolektyvui, ruošiančiam Pskovo sritinį žodyną. Jo iniciatyva pradėtas rengti M. Gorkio raštų žodynas.

Larinas daug nusipelnė tarybinei dialektologijai. Jis pagrįstai laikomas vienu iš rusų kalbos atlaso pionierių. Larinas paruošė ir ukrainiečių

[31] Лихачев Д. С. О Борисе Александровиче Ларине. – В кн.: Ларин Б. А. История русского языка и общее языкознание. М., 1977, с. 5. Šioje knygoje skelbiama B. Larino autobiografija (p. 214–215), jo darbų bibliografija (p. 215–222) ir literatūra apie jį (p. 222–223); plg. t.p.: Ambrazas V., Sabaliauskas A. Borisas Larinas. – LKK, 1964, 7, p. 245–253; Korsakas K. Įžymaus kalbininko netekus. – Literatūra ir menas, 1964, balandžio 4; Morkūnas K. Borisas Larinas. – Ž. ir žm., p. 186–189; Būtėnas J. Žmonės, kuriuos pažinojau. – V., 1978, p. 143–147; Богородский Б. Л., Ковтун Л. С., Лилич Г. А. Борис Александрович Ларин. – В кн.: Вопросы теории и истории языка. Л., 1963, с. 5–26.

[32] Толковый словарь русского языка / Под ред. Д. Н. Ушакова, сост. В. В. Виноградов, Г. О. Винокур, Б. А. Ларин, С. И. Ожегов, Б. В. Томашевский, Д. Н. Ушаков. – М., 1935–1940, т. 1–4.

tarmių atlaso sudarymo programą bei instrukciją. Įdomūs ir vertingi Larino organizuoti miesto tarmių tyrinėjimai, taip pat studija apie Vakarų Europos kalbų elementus rusų vagių argo[33].

Labai palankaus specialistų įvertinimo susilaukė Larino daktaro disertaciją sudarančios monografijos – „1696 m. Ludolfo rusų kalbos gramatika“ („Русская грамматика Лудольфа 1696 года“. Л., 1937), „1586 m. Paryžiaus moskovitų žodynas“ („Парижский словарь московитов 1586 года“. Рига, 1948), „Rusų–anglų kalbų žodynas – Ričardo Džemso dienoraštis (1618–1619 m.)“ („Русско-английский словарь – дневник Ричарда Джемса (1618–1619 г.)“. Л., 1959).

Jau po mirties, buvusių mokinių parengtos, išėjo Larino rusų literatūrinės kalbos paskaitos („Лекции по истории русского литературного языка“. М., 1975).

Lariną domino ir grožinės literatūros stilistikos problemos. Jis tyrinėjo sanskrito veikalų poetiką, subtiliai analizavo rusų klasikinės literatūros kūrinius[34].

Kaip minėta, Larinas anksti pradėjo domėtis ir lituanistika. 1926 m. jis paskelbė platų darbą „Medžiaga iš lietuvių dialektologijos“[35]. Čia pateikiama paties Larino 1913 ir 1914 m. kelionių po Lietuvą metu surinkta dialektologinė medžiaga – Nemunaičio tarmės aprašas, įvairių tarmių žodžių žodynėlis su istorinėmis bei etimologinėmis pastabomis ir tarminių tekstų pavyzdžiai. Skelbdamas šį darbą, Larinas neturėjo galimybės patikrinti dar jaunystėje užrašytų faktų, todėl pasitaiko ir netikslumų, tačiau atskiri autoriaus pastebėjimai, leksiniai duomenys, o ypač teoriniai apibendrinimai yra reikšmingi ir dabar.

Daugiausia su lituanistika susijusių darbų Larinas paskelbė paskutiniaisiais savo gyvenimo dešimtmečiais, kai jo ryšiai su Lietuva buvo ypač glaudūs.

Iš šio laikotarpio darbų ypač minėtina „Trumpa istorinė lietuvių leksikografijos apžvalga“[36], kurioje nušviečiama lietuvių leksikografijos raida nuo K. Širvydo iki 1954 m. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“. Larinas gana detaliai apibūdina tiek spausdintus, tiek ir rankraštinius svarbiausius lietuvių kalbos žodynus, pateikia šių žodynų ištraukų, aptaria jų šaltinius, tolesnę reikšmę mūsų leksikografijai. Labai teigiamai įvertina iki šiol mažai tyrinėtą rankraštinį D. Poškos žodyną. Plačiai rašo apie akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ rengimą, jo redagavimo principus.

Įdomūs Larino straipsniai apie lietuvių ir apskritai baltų kalbų ryšius su kitomis kalbomis. Straipsnyje „Iš slavų–baltų kalbų leksikologi-

[33] Ларин Б. А. Западноевропейские элементы русского воровского арго. – Язык и литература, 1931, 7, с. 113–130.

[34] Plg. po mirties išleistų rinktinių šios srities straipsnių knygą – Ларин Б. А. Эстетика слова и языка писателя. – Л., 1974.

[35] Ларин Б. А. Материалы по литовской диалектологии. – Язык и литература, 1926, 1, с. 93–170.

[36] Ларин Б. А. Краткий исторический обзор литовской лексикографии. – В кн.: Лексикографический сборник. М., 1957, вып. 2, с. 119–144.

nių gretinimų“[37] jis nagrinėja liet. *šarmà*, *šeřkšnas*, lat. *sarma*, *sę̃rsna* ir jų slaviškus atitikmenis. Remdamasis baltų kalbų medžiaga, jis analizuoja slavų kalbų žodžių *stydъ*, *studъ* ir *sramъ* semantinę raidą.

Straipsnyje „Apie žodį *янтарь*“[38] Larinas, parodęs, kaip slavai šį žodį pasiskolino iš baltų, mėgina rasti ir baltiško šios šaknies žodžio šaltinį. Larino nuomone, baltai tokį žodį tiesiogiai arba per tarpininkus (plg. vengr. *gyenta*, *gyentár*) galėjo gauti iš seniausių Baltijos pajūrio gyventojų.

Straipsnyje „Apie vieną slavų–baltų–finų izoglosą“[39] Larinas analizavo tiesioginio objekto vardininko vartoseną baltų, slavų ir Pabaltijo finų kalbose. Jis kėlė mintį, jog tokia konstrukcija galėjo būti paveldėta iš seniausių Pabaltijo ir šiaurės Europos gyventojų gentinių dialektų substrato.

Vienaip ar kitaip Larinas prisidėjo prie daugelio svarbiausių tarybinių lituanistikos darbų.

Jis dalyvavo pirmoje dialektologinėje ekspedicijoje į Prienų rajoną 1950 m. vasarą „Lietuvių kalbos atlaso“ medžiagai rinkti. Be to, jo iniciatyva buvo suorganizuota ekspedicija į Saratovo sritį caro valdžios ištremtų 1863 m. sukilėlių palikuonių kalbai aprašyti. Į šią ekspediciją rengėsi vykti ir pats Larinas, bet išvakarėse prasidėjusi sunki liga, vėliau pasibaigusi mirtimi, neleido jam dalyvauti ekspedicijos darbe.

Labai daug Larinas nusipelnė ugdydamas lituanistų kadrus. Lietuvių kalbos ir literatūros institute, respublikos aukštosiose mokyklose dirba būrys buvusių Larino mokinių.

Minėtina, jog Larinas 1941–1943 m. į rusų kalbą išvertė P. Cvirkos romaną „Žemė maitintoja“. Jis taip pat redagavo pirmąjį praktinį tarybinės santvarkos metais išleistą rusų—lietuvių kalbų žodyną[40].

Larinas buvo ne tik mokslininkas tyrinėtojas, bet ir puikus stilistas. „Iš daugelio rašančiųjų, – pastebi G. Stepanovas, – B. Larinas išsiskiria nepaprastu rašymo dailumu. Jo etiudai iš žodžių istorijos (...) savo patrauklumu ir stiliaus nuguldinimu primena meistriškai parašytas noveles su netikėtomis pabaigomis, jo vertimai iš Rigvedos perteikia skaitytojui švelniausius stiliaus atspalvius, vos tesugaunamą arijinių himnų nuotaikos įtampą, jo atsiliepimai apie Gorkį, Šolochovą prilygsta geriausiems rusų publicistikos pavyzdžiams“[41].

[37] Ларин Б. А. Из славяно-балтийских лексикологических сопоставлений (*стыд – срам*). – Вестник Ленинградского университета, 1958, № 14, с. 150–158 (t.p. Ларин Б. А. История русского языка и общее языкознание. – М., 1977, с. 63–72).

[38] Ларин Б. А. О слове *янтарь*. – R.kr. Endz., p. 149–162 (t.p. История русского языка и общее языкознание, с. 73–82).

[39] Ларин Б. А. Об одной славяно-балто-финской изоглоссе. – LKK, 1963, 6, p. 87–107.

[40] Розен С. Я. Русско-литовский словарь / Под ред. проф. Б. А. Ларина. – М., 1941.

[41] Степанов Г. В. Борис Александрович Ларин. – Нева, 1963, № 6, с. 163.

MICHAILAS PETERSONAS

Maskvos universiteto lituanistinės tradicijos ypač glaudžiai susijusios su ilgamečio šio universiteto profesoriaus M. Petersono vardu.

Petersonas gimė 1885 m. spalio 4 d. Kerenske (dab. Vadinskas), Penzos srityje. Baigęs Penzos gimnaziją, 1909 m. pradėjo studijuoti Maskvos universiteto Istorijos ir filologijos fakultete. 1913 m. baigė lyginamosios-istorinės kalbotyros specialybę. Iš keliolikos pradėjusių šią specialybę baigė du asmenys – Petersonas ir fonologijos pradininkas N. Trubeckojus. V. Požezinskio rekomendacija Petersonas buvo paliktas ruoštis profesūrai. 1916 m. išlaikė magistro egzaminus ir pradėjo skaityti paskaitas. Buvo komandiruotas į Paryžių, kur gerai susipažino su F. de Sosiūro ir jo mokinių idėjomis. 1919 m. Petersonas gavo profesoriaus vardą. 1940 m. be disertacijos gynimo jam suteiktas filologijos daktaro laipsnis.

Mirė Petersonas 1962 m. lapkričio 22 d.[42]

Petersonas tęsė ne tik Fortunatovo lituanistines tradicijas – jis apskritai buvo šio rusų mokslininko idėjų tęsėjas ir propaguotojas. Svarbiausi Petersono darbai yra: „Rusų kalbos sintaksės apybraiža“ („Очерк синтаксиса русского языка“. M., 1923), „Kalbotyros įvadas“ („Введение в языкознание“. M., 1929–1930), „Dabartinės rusų kalbos paskaitos“ („Лекции по современному русскому языку“. M., 1961), „Dabartinė prancūzų kalba“ („Современный французский язык“. M., 1947; kartu su K. Ganšina).

Ypač įdomūs ir vertingi Petersono sintaksės darbai. Jo idėjos turėjo įtakos net tokiems kalbininkams kaip L. Jelmslevas ir R. Jakobsonas[43].

Gana įvairi ir Petersono, kaip lituanisto, mokslinė veikla. 1941 m. jis paskelbė straipsnį „Rusų kalbos mokslas lietuviams“[44], kur lygino rusų ir lietuvių kalbas bei aptarė sunkumus, su kuriais gali susidurti lietuvis, mokydamasis rusų kalbos.

1948 metais buvo išspausdintas Petersono straipsnis „Seniausieji lietuvių kalbos paminklai“[45], kuriame nagrinėjamos Mažvydo katekizmo kalbos ypatybės.

Pats svarbiausias Petersono lituanistikos darbas yra „Lietuvių kalbos apybraiža“ („Очерк литовского языка“. M., 1955), atskira knyga išleista TSRS MA Kalbotyros instituto. Tai daugiausia kalbininkams skirtas vadovėlis, kuriame pateikiama trumpa lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija, lietuvių kalbos tarmių, svarbiausių kalbos paminklų apžvalga. Aprašydamas lietuvių kalbos fonetiką, Petersonas lietuvių kalbos faktus lygina su kitų indoeuropiečių kalbų faktais. Leksikos skyriuje jis pateikia

[42] Balčikonis J. Prof. M. Petersonas. – LKK, 1963, 6, p. 335–336; Sabaliauskas. Ž. atg., p. 135–137; Кузнецов П. С. Памяти М. Н. Петерсона. – Вестник Московского университета. Филология, журналистика, 1963, № 2, с. 91–94.

[43] Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М., 1975, с. 532.

[44] Петерсон М. Н. Изучение русского языка литовцами. – Русский язык в школе, 1941, № 3, с. 67–71.

[45] Петерсон М. Н. Древнейшие памятники литовского языка. – Вестник Московского университета, 1948, № 3, с. 9–11.

įdomių statistikos duomenų, aptaria senąją bendraindoeuropietišką lietuvių kalbos leksiką, bendrąją baltų ir slavų kalbų leksiką. Plačiausiai, žinoma, aprašoma morfologija ir sintaksė. Knygoje pateikiamas didelis pluoštas kirčiuotų tekstų ir šių tekstų žodynas. Apskritai tai pirmas tokio pobūdžio lietuvių kalbos vadovėlis, parašytas rusų kalbininko. Minėtina, kad šio Petersono darbo atsakingasis redaktorius buvo J. Balčikonis.

Pirmaisiais pokario metais Petersonas parašė straipsnį apie K. Donelaičio „Metų" sintaksę „Sakinio struktūra „Metų" poemoje". Pirmoje dalyje jis trumpai apibūdina Donelaičio kūrybą, o antroje nagrinėja poemos sakinio struktūrą. Pastaroji straipsnio dalis buvo paskelbta Lietuvoje jau po autoriaus mirties[46].

1956–1957 m. TSRS MA Kalbotyros institutas išleido Petersono parengtus rinktinius Fortunatovo raštus.

Lituanistikai svarbi ir Petersono pedagoginė veikla. Pirmą kartą lietuvių kalbos kursą Maskvos universitete jis skaitė 1917 m. Pirmąsias žinias apie lietuvių kalbą ir jos reikšmę lyginamajai kalbotyrai iš Petersono išgirdo nemaža dalis dabartinių Maskvos lituanistų. Nepaprastai šiltais žodžiais Petersoną prisimena tokie žymūs kalbininkai kaip Viač. Ivanovas, V. Toporovas, T. Bulygina, T. Jelizarenkova. Petersonas buvo ir lietuvių tarybinių kalbininkų J. Kruopo, K. Ulvydo mokslinis konsultantas.

LEONIDAS BULACHOVSKIS

Ukrainiečių baltistikos tradicijos daugiausia sietinos su jų žymiojo kalbininko L. Bulachovskio vardu.

Gimė Bulachovskis 1888 m. balandžio 14 d. Charkove. 1910 m. būsimasis kalbininkas baigė gimtojo miesto universitetą ir buvo paliktas rengtis profesūrai. Peterburgo universitete išlaikęs magistro egzaminus, 1916 m. skiriamas Charkovo universiteto privatdocentu. Nuo 1917 m. Bulachovskis kartu su K. Būga profesoriauja Permės universitete. Nuo 1921 m. jis – Charkovo universiteto, 1946–1960 m. – Kijevo universiteto profesorius. Nuo 1944 m. iki pat mirties Bulachovskis vadovavo Ukrainos TSR MA A. Potebnios kalbotyros institutui. 1939 m. jis buvo išrinktas Ukrainos TSR MA akademiku, o 1946 m. – TSRS MA nariu korespondentu.

Mirė Bulachovskis 1961 m. balandžio 4 d. Kijeve[47].

1908 m. studijuojant Charkove, Bulachovskiui teko klausytis pirmosios šiame universitete skaitytos J. Endzelyno paskaitos. Lygiai po penkiasdešimt metų ukrainiečių kalbininkas straipsnyje „Didis mokslininkas, didis žmogus" rašė: „Klausydamasis jo įžanginės paskaitos, aš pagalvojau, ir tikriausiai ne vien tik aš: „Mūsų fakultetas gavo tikrą mokslinin-

[46] Петерсон М. Н. Строение предложения в поэме „Времена года". – LiK, 1965, 7, p. 252–263.

[47] Белодед И. К. Л. А. Булаховский. – Киев, 1968; Кравчук. 3 ist., c. 57–71.

ką, kalbininką“[48]. Devynerius metus Bulachovskiui teko tiesiogiai bendrauti su didžiuoju latvių kalbininku, ir turbūt šis bendravimas, o vėliau ir draugystė su K. Būga daugiausia paskatino jį susidomėti baltų kalbomis.

Bulachovskis buvo vienas žymiausių tarybinių slavistų, tyrinėjęs rusų, ukrainiečių kalbų istoriją, slavų kalbų akcentologijos problemas, domėjęsis etimologijos, bendrosios kalbotyros klausimais.

Svarbiausi Bulachovskio veikalai: „Rusų literatūrinės kalbos istorinis komentaras“ („Исторический комментарий к русскому литературному языку“. Харьков–Киев, 1936), „Literatūrinė rusų kalba XIX amžiaus pirmojoje pusėje“ („Русский литературный язык первой половины XIX века“. Киев, 1941–1948, I–II), „Lenkų kalbos akcentologinis komentaras“ („Акцентологический комментарий к польскому языку“. Киев, 1950), „Čekų kalbos akcentologinis komentaras“ („Акцентологический комментарий к чешскому языку“. Киев, 1953–1956, I–III), „Ukrainiečių kalbos kilmės klausimai“ („Питання походження української мови“. Київ, 1956) ir kt.

Baltų kalbų problemas Bulachovskis lietė įvairiuose akcentologijos, etimologijos tyrinėjimuose, paskelbė ir atskirų darbų, skirtų baltistikai[49]. Bene svarbiausias iš jų yra studija „Slavų–baltų kalbinės vienybės klausimo akcentologinė problematika“, kurią Bulachovskis paskyrė savo mokytojui J. Endzelynui pagerbti[50]. Šioje studijoje ukrainiečių mokslininkas kritiškai išnagrinėjo J. Kurilovičiaus pažiūras baltų–slavų akcentologijos klausimais, išdėstytas veikale „Indoeuropiečių kalbų akcentologija“ („L'accentuation des langues indo-européennes“. Kraków, 1952). Pagrindinė Bulachovskio išvada – baltų ir slavų akcentologijos bruožų sutampa pernelyg daug, jog tai būtų galima paaiškinti atsitiktinumu. Tačiau esama ir nemaža skirtybių, kurios rodo, kad abi kalbų šakos buvusius artimus ryšius nutraukė labai seniai.

Savo pažiūras baltų ir slavų kalbų senųjų santykių klausimu ukrainiečių kalbininkas išdėstė ir atsakyme į IV tarptautinio slavistų suvažiavimo proga paskelbtą klausimą: „Ar egzistavo baltų–slavų kalbinė ir etninė vienybė ir kaip reikia ją suprasti?“[51].

Dabartinių baltų ir slavų kalbų skirtumas, Bulachovskio nuomone, yra toks aiškus, kad jo visiškai nereikia įrodinėti. Tačiau šių kalbų tarpusavio ryšys yra artimesnis negu bet kurios iš šios grupės kalbų su kitomis indoeuropiečių kalbomis. Daugumas baltų ir slavų kalbų bendrybių galėjo atsirasti tuo metu, kai šios kalbos dar priklausė rytinės indoeuropiečių kalbų grupės prokalbei[52].

[48] Bulachovskis L. Liels zinātnieks, liels cilvēks. – Cīņa, 1958, vasario 22.

[49] Непокупний А. П. Л. А. Булаховський і балтійське мовознавство (pranešimas, skaitytas 1978 m. Ukrainos TSR MA A. Potebnios kalbotyros instituto organizuotoje konferencijoje; rankraštis).

[50] Булаховский Л. А. Акцентологическая проблематика вопроса о славяно-балтийском языковом единстве. – R. kr. Endz., p. 55–77.

[51] Булаховский Л. А. – В кн.: Сборник ответов на вопросы по языкознанию. М., 1958, с. 157–162; Чи існувала балто-слов'яньска мовна і етнічна єдність і як її треба розуміти? – В кн.: Філологічний збірник. Київ, 1958, с. 302–308.

[52] Karaliūnas. Sant., p. 45.

Savo darbų Bulachovskis yra paskelbęs ir Lietuvoje – K. Būgos redaguotame žurnale „Tauta ir žodis“ išspausdinti du jo straipsniai[53]. Pirmajame straipsnyje, kuris sudarytas iš dviejų etiudų (1. *o*-kamienų daugiskaitos vardininkas, 2. Fleksijos priegaidė), nagrinėjamos baltų ir slavų kalbų akcentologijos problemos. Antrajame pateikiama 1914–1922 m. rusų lingvistinėje literatūroje publikuotų baltistikos darbų apžvalga.

1922 m. Bulachovskis Ukrainoje paskelbė straipsnį „Iš mokslinio gyvenimo Lietuvoje“[54], kuriame rusų bei ukrainiečių mokslinę visuomenę supažindino su kalbos mokslo pasiekimais Lietuvoje. Tuo metu Bulachovskis, matyt, jau buvo gerai pramokęs lietuviškai, nes K. Būga 1922 m. gruodžio 4 d. laiške, dėkodamas už minėto straipsnio atspaudus, rašė: „Jūs jau tiek susipažinote su lietuvių kalba, kad teisingai ir tiksliai sugebėjote perteikti mano mintis“[55].

Bulachovskį ir Būgą siejo iš tikrųjų labai graži draugystė (Vilniaus universiteto rankraštyne saugomi 22 Bulachovskio laiškai, rašyti Būgai iš Charkovo). 1954 m. gegužės 1 d. laiške J. Palioniui Bulachovskis rašė: „K. Būgos atminimas – man šviesus atminimas, ir aš negaliu netrokšti padaryti nors ką, kad mintyse atgaivinčiau bendravimo su juo dienas, kada mes abu dar nebuvome seni ir mudu traukė meilė prie tos pačios mokslo srities“[56].

VLADISLAVAS ILIČ-SVITYČIUS

V. Ilič-Svityčius gimė 1934 m. rugsėjo 12 d. Kijeve. 1957 m. baigė Maskvos universiteto slavų filologijos skyriaus bulgarų kalbos specialybę. 1958 m. pradėjo dirbti TSRS MA Slavistikos institute. 1966 m. rugpjūčio 22 d. tragiška mirtis nutraukė šio nepaprastai talentingo, plačių interesų kalbininko sėkmingą darbą[57].

Ilič-Svityčius savo mokslinį kelią pradėjo slavistika, vėliau susidomėjo baltų ir slavų kalbų santykiais, įvairiomis indoeuropeistikos problemomis. O po mirties, kada išėjo draugų ir artimųjų parengtas spaudai (redaktorius V. Dybo) jo veikalas „Nostratinių kalbų lyginimo bandymas“ („Опыт сравнения ностратических языков“. M., 1971–1976, I–II), urač išgarsėjo šios srities tyrinėjimais. Minėtame darbe pateikiama apie pusketvirto šimto galinčių būti bendros kilmės žodžių, užfiksuotų semitų–chamitų, kartvelų, indoeuropiečių, Uralo, dravidų, Altajaus kalbų šeimose.

[53] Bulachovski's L. Iš aisčių ir slavėnų gramatikos. – TiŽ,1924, 2, p. 115–121; Из Baltica в русской лингвистической литературе (1914–1922). – Ten pat, p. 35–48.

[54] Булаховский Л. А. Из научной жизни в Литве. – Наука на Украине, 1922, № 4, с. 322–323.

[55] Palionis J. K. Būgos santykiai su rusų kalbininkais. – LiK, 1956, 1, p. 119.

[56] Ten pat. p. 121.

[57] Sabaliauskas A. Vladislavas Ilič-Svityčius. – Blt., 1967, 3(1), p. 129; Дыбо В. А. Памяти Иллич-Свитыча. – Советское славяноведение, 1967, № 1, с. 72–77; čia pateikiama ir Ilič-Svityčiaus darbų bibliografija.

Ilič-Svityčius baltistikai daugiausia nusipelnė akcentologijos darbais. Jo knyga „Vardažodžio akcentuacija baltų ir slavų kalbose“ („Именная акцентуация в балтийском и славянском“. M., 1963), be abejonės, yra vienas vertingiausių pastarųjų dešimtmečių baltų kalbų akcentologijos tyrinėjimų. Veikale įtikimai parodoma, jog baltų ir slavų kalbų akcentologijos sistemos yra senosios indoeuropiečių akcentuacijos sistemos tęsinys[58]. Rašydamas šį darbą, Ilič-Svityčius ilgesnį laiką dirbo Lietuvoje: rinko medžiagą iš akademinio „Lietuvių kalbos žodyno“ ir „Lietuvių kalbos atlaso“ kartotekų, susipažino su mūsų respublikoje saugomais lituanistiniais rankraščiais ir retesniais leidiniais.

Be minėtos knygos, baltų ir slavų kalbų akcentologijos, istorinės gramatikos klausimais Ilič-Svityčius paskelbė vertingų mažesnės apimties darbų[59].

Tiek tyrinėjimo metodika, tiek gautais rezultatais ypač įdomus jo straipsnis apie baltų kalbų išnykusių akcentuacinių sistemų pėdsakus[60]. Remdamasis baltiškais skoliniais Pabaltijo finų kalbose, Ilič-Svityčius daro išvadą, jog šiaurinėje baltų kalbų dalyje neveikė Sosiūro–Fortunatovo dėsnis.

Tyrinėjo Ilič-Svityčius taip pat pietų slavų ir baltų kalbų leksikos bendrybes[61].

VLADIMIRAS TOPOROVAS

Iš dabartinių Maskvos kalbininkų lituanistikai ir apskritai baltų filologijai nepaprastai daug nusipelnė V. Toporovas.

Toporovas gimė 1928 m. liepos 5 d. Maskvoje. 1946–1951 m. studijavo Maskvos universitete slavistiką. Baigęs šio universiteto aspirantūrą, 1954 m. pradėjo dirbti – tebedirba ir šiuo metu – TSRS MA Slavistikos institute (dabar – Slavistikos ir balkanistikos institutas). 1955 m. Toporovas apgynė kandidatinę disertaciją apie slavų kalbų lokatyvą[62].

Toporovas – be galo didelės erudicijos, plačių interesų mokslininkas. Taiklią jo mokslinės veiklos charakteristiką pateikė vokiečių baltistas ir slavistas R. Ekertas. „Toporovas, – rašė jis, – priklauso prie tų retų mokslininkų, kurie savo gilių, specialių ir originalių tyrinėjimų objektu pasirenka labai plačią sritį. Eina ji nuo kalbotyros per folkloris-

[58] Karaliūnas S. Baltų ir slavų akcentuacijos klausimai. – LKK, 1964, 7, p. 231–236; Svityčiaus knyga buvo išversta ir į anglų kalbą: Nominal Accentuation in Baltic and Slavic / Trans. R.L. Leed and R. F. Feldstein. – Cambridge, Mass., London, England, 1979; Kortlandt F. (Rec.) – Lingua, 1980, 51, p. 346–354.

[59] Иллич-Свитыч В. М. Выделение типов корней с исходом на сонант в балтийской глагольной системе, их функционирование и происхождение. – ВСЯ, 5, с. 108–137; К истолкованию акцентуационных соответствий в кельто-италийском и балто-славянском. – КСИС, 1962, 35, с. 63–72.

[60] Иллич-Свитыч В. М. Следы исчезнувших балтийских акцентуационных систем. – КСИС, 1964, 41, с. 18–26.

[61] Бернштейн С. Б. Очерк сравнительной грамматики славянских языков. – М., 1961, с. 73.

[62] Sabaliauskas A. Vladimiras Toporovas. – Ž. ir žm., p. 197–199; Eckert R. Vladimir Nikolaevič Toporov zum 50. Geburtstag. – ZfSl, 1978, 23(5), p. 769.

tiką, poetiką, literatūros mokslą, lyginamąją mitologiją iki semiotikos ir stebina savo apimtimi lingvistikos srityje, kai prisimename Toporovo darbus, skirtus įvairiausioms indoeuropiečių kalboms (senovės indų, hetitų, tocharų, dardų, graikų, lotynų, ilyrų, slavų ir baltų), taip pat centrinės Azijos kalboms bei Jenisejaus kalbų šeimai“[63].

Toporovo mokslinių publikacijų sąraše – apie tūkstantis pozicijų. Jo darbai paskelbti keliolikos pasaulio šalių filologų leidiniuose. Gerai žinomos Toporovo knygos: „Sanskritas“ („Санскрит“. M., 1960; kartu su V. Ivanovu)[64], „Slavų kalbų lokatyvas“ („Локатив в славянских языках“. M., 1961), „Aukštutinės Padneprės hidronimų lingvistinė analizė“ („Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья“. M., 1962; kartu su O. Trubačiovu), „Palio kalba“ („Язык пали“. M., 1965; kartu su T. Jelizarenkova)[65], „Slavų kalbų modeliuojančios semiotinės sistemos“ („Славянские языковые моделирующие семиотические системы“. M., 1965; kartu su V. Ivanovu), „Slavų senovės tyrinėjimai“ („Исследования в области славянских древностей“. M., 1974; kartu su V. Ivanovu), „Prūsų kalba. Žodynas“ („Прусский язык. Словарь“. M., 1975–1980, I–III).

Toporovas labai plačiai yra tyrinėjęs baltų ir slavų kalbinių ryšių problemą. 1958 m. IV tarptautiniame slavistų suvažiavime buvo skaitytas Toporovo kartu su V. Ivanovu parašytas pranešimas „Dėl baltų ir slavų kalbų senųjų santykių klausimo iškėlimo“[66], kuriame labai įdomiai ir naujai metodologiniu požiūriu sprendžiamas baltų ir slavų kalbų seniausių santykių klausimas. Lingvistinės šių santykių problemos, autorių nuomone, nereikia suprasti kaip klausimo, buvo ar nebuvo vieninga baltų–slavų prokalbė. Taip kelti klausimą neteisinga vien jau dėl to, jog tai suponuoja indoeuropiečių kalbų šeimos irimą pagal A. Šleicherio genealoginio medžio teoriją. Vidinės rekonstrukcijos būdu nustatę atskirai baltų ir slavų kalbų seniausius fonologinius bei morfologinius modelius ir palyginę juos vienus su kitais, pranešimo autoriai daro išvadą, kad seniausi šių kalbų struktūriniai modeliai sutampa, bet iš esmės skiriasi nuo indoeuropietiškojo modelio. Tačiau baltų ir slavų kalbų modelių negalima talpinti į vieną chronologinę plokštumą; slavų kalbų modelis yra susiformavęs vėliau, ir į jį reikia žiūrėti kaip į senojo baltiškojo modelio pakitimo rezultatą[67].

Baltų ir slavų kalbų senųjų santykių tyrinėjimo metodologijai skiriamas ir kitas Toporovo straipsnis[68]. Be kitko, čia keliama mintis, jog slavų prokalbė susiformavo iš periferinių baltiškojo tipo dialektų.

[63] Eckert R. Op. cit., p. 769.

[64] Išleista ir anglų kalba: Ivanov V. V., Toporov V. N. Sanskrit. – Moscow, 1968.

[65] Anglų kalba: Elizarenkova T. Y., Toporov V. N. The Pāli Language. – Moscow, 1976.

[66] Иванов В. В., Топоров В. Н. К постановке вопроса о древнейших отношениях балтийских и славянских языков. – М., 1958.

[67] Ten pat, p. 39; Karaliūnas. Sant., p. 46.

[68] Топоров В. Н. К проблеме балто-славянских языковых отношений. – КСИС, 1961, 33–34, с. 211–218.

Apie baltų ir slavų santykių tyrinėjimo istoriją Toporovas parašė labai vertingą, trim atskirais straipsniais paskelbtą monografiją[69]. Joje sukaupta ir kritiškai įvertinta nepaprastai gausi medžiaga – nuo baltų ir slavų kalbų kilmės ir giminystės naivių aiškinimų iki naujausių lingvistinių tyrinėjimų.

Toporovas ir kitas maskvietis kalbininkas Trubačiovas tarp baltų ir slavų kalbų senųjų santykių tyrinėtojų ypač išgarsėjo savo veikalu „Aukštutinės Padneprės hidronimų lingvistinė analizė". Šis veikalas, galima sakyti, buvo naujas baltiškų vietovardžių, esančių į pietryčius nuo dabartinės Lietuvos, tyrinėjimo etapas. Žymiausias mūsų onomastikos specialistas A. Vanagas knygos recenzijoje pagrįstai rašė: „Nagrinėjamos medžiagos gausumu, metodo tikslumu, išvadų platumu ir naujumu ši knyga, matyti, turės lemiamos svarbos kai kuriems baltų ir slavų praeities klausimams nušviesti"[70].

Knygos autoriai, remdamiesi P. Maštakovo „Dnepro baseino upių sąrašu" („Список рек Днепровского бассейна". Санктпетербург, 1913), pirmiausia pateikia tiriamosios vietovės hidronimus pagal jų darybinius tipus ir juos komentuoja. Atskirai aptaria baltiškų darybinių tipų pėdsakus. Duoda platų etimologinį hidronimų žodyną, kuriame skyrium pateikiami baltiški, slaviški ir kitokios kilmės pavadinimai. Įdomiausias, žinoma, yra paskutinis knygos skyrius „Etninė ir dialektinė Aukštutinės Padneprės diferenciacija, remiantis hidronimijos medžiaga".

Kas Toporovo ir Trubačiovo knygoje nauja, palyginus su ankstesniais šios srities (M. Fasmerio, K. Būgos) tyrinėjimais? Pirmiausia, žinoma, nepaprastai gausi faktinė medžiaga ir jos interpretacija – tai autoriams leido nustatyti naują baltiškų vietovardžių paplitimo ribą daug toliau į pietus nuo Pripetės. Ryšium su tuo Toporovas ir Trubačiovas daro išvadą, jog baltų turėta tiesioginių kontaktų su iranėnais. Čia taip pat keliama mintis, kad baltai iš minėtų vietovių ne pasitraukė, slavų spaudžiami, į dabartines savo teritorijas, kaip manė K. Būga, o pamažu buvo slavų asimiliuoti.

Knygoje daug įdomių atskirų lingvistinių faktų aiškinimų, pavyzdžiui, jog lietuvių kalbos liepiamoji nuosaka su formantu *k* gali būti Pabaltijo finų kalbų įtakos rezultatas, jog suom. *heitiä* 'žydėti (apie rugius, miežius)' gali būti kilęs iš liet. *žydėti*, jog liet. *lopšỹs* gali būti skolinys iš marių kalbos ir t.t.[71]

[69] Топоров В. Н. Очерк истории изучения древнейших балто-славянских языковых отношений. – УЗИС, 1958, 17, с. 248–274; Из истории изучения древнейших балто-славянских языковых отношений. – Там же, 1962, 23, с. 3–43; Новейшие работы в области изучения балто-славянских языковых отношений. – ВСЯ, 1958, 3, с. 134–161.

[70] Vanagas A. Aukštutinės Padneprės hidronimija ir baltų praeitis. – LKK, 1964, 7, p. 221.

[71] Vanagas A. (Rec.) – ABSI, 1965, 2, p. 494–497; Lubaś W. (Rec.) – Onomastica, 1965, 10(1/2), p. 237–241; Kiparsky V. (Rec.) – ZfslPh, 1963, 31, p. 424–434; Pisani V. (Rec.) – Paideia, 1963, 18, p. 218–220; Prinz J. (Rec.) – BzN, 1963, 14, p. 312–313; Lutterer I. (Rec.) – Slavia, 1964, 33(3), p. 470–474; Лер-Сплавинский Т. О северо-восточных окраинах праславянского языка. – ВЯ, 1964, 1, с. 134–136; Hasiuk M. (Rec.) – LP, 1965, 10, p. 98–100.

Dar prieš pasirodant knygai, autoriai pagrindines jos išvadas, liečiančias baltų kalbų faktus, išdėstė Lietuvoje išspausdintame straipsnyje[72].

Baltų toponimikos klausimais Toporovas paskelbė daug straipsnių. Jis sudarė platų galinčių būti baltiškos kilmės Pamaskvės hidronimų sąrašą, rašė apie atskirų baltų toponimų kilmę, jų ryšius su kitų kalbų toponimais ir t.t.[73]

Kita Toporovo tyrinėjimų sritis, kurioje jis labai daug nuveikė, — tai baltų kalbų veiksmažodžio istorija. Lietuvių, rusų ir užsienio filologų spaudoje šiuo klausimu paskelbti Toporovo straipsniai[74] padėjo susiformuoti visai naujai pažiūrai į baltų kalbų veiksmažodžio sistemą, parodė jos archaiškumą. Kalbininko idėjos atskirais baltų kalbų veiksmažodžio raidos klausimais rado platų atgarsį apibendrinamojo pobūdžio indoeuropiečių veiksmažodžio tyrinėjimuose[75].

Išspausdino Toporovas straipsnių ir baltų kalbų etimologijos, slavų kalbų baltizmų klausimais[76]. Baltiškų žodžių etimologijos liečiamos ir įvairiuose kituose Toporovo straipsniuose.

Įdomūs Toporovo straipsniai apie senuosius baltų ir Balkanų tautų santykius kalbos ir kultūros srityje[77], apie baltų kalbų rekonstrukcijos galimybes[78].

Toporovo knygoje „Slavų kalbų lokatyvas“, ypač antrojoje jos dalyje, remiantis nepaprastai gausia medžiaga, nagrinėjamas ir baltų kalbų lokatyvo susiformavimas[79].

[72] Топоров В. Н., Трубачев О. Н. Балтийская гидронимия Верхнего Поднепровья. — LKK, 1961, 4, p. 195—217.

[73] Топоров В. Н. „Baltica“ Подмосковья. — Б-с. сб., с. 217—280; О балтийском элементе в Подмосковье. — Blt., I priedas, 1972, p. 185—224; Две заметки из области балтийской топонимии. — R. kr. Endz., p. 251—266; Некоторые задачи изучения балтийской топонимии русских территорий. — В кн.: Географические названия. М., 1962, с. 41—49; О балтийском элементе в гидронимии Верхнего Нарева. — In: Studia Linguistica Slavica Baltica Canuto-Olavo Falk. Lund, 1966, p. 285—297, ir kt.

[74] Топоров В. Н. К вопросу об эволюции славянского и балтийского глагола. — ВСЯ, 1961, 5, с. 35—70; О некоторых архаизмах в системе балтийского глагола. — International Journal of Slavic Linguistics and Poetics, 1962, 5, p. 31—57; Несколько замечаний о структуре флективной парадигмы литовского глагола в связи с проблемой порождения глагольных форм. — Klb., 1966, 14, p. 119—129; Несколько замечаний о балтийских глаголах на *-sta* в связи с происхождением этого форманта (индоевропейская перспектива). — LKK, 1973, 14, p. 151—167, ir kt.

[75] Watkins C. Indogermanische Grammatik / Hrsg. von J. Kuryłowicz. B. 3(1). Formenlehre. — Heidelberg, 1969, p. 210—225.

[76] Топоров В. Н. Исследования по балтийской этимологии (1957—1961). — Этимология, 1963, с. 250—261; К вопросу о балтизмах в славянских языках (теоретический взгляд). — ZA Vēstis, 1973, 2, p. 90—96; Лит. *dañdaras*, лтш. *dañdala* и друг. — ZfSl, 1974, 19(2), p. 207—209, ir kt.

[77] Топоров В. Н. К древним балкано-балтийским связям в области языка и культуры. — В кн.: Симпозиум по балканскому языкознанию. М., 1972, с. 24—38.

[78] Топоров В. Н. О некоторых аспектах реконструкции в сравнительно-историческом исследовании балтийских языков. — Blt., 1979, 15(2), p. 95—110.

[79] Sabaliauskas A. Studija apie slavų kalbų lokatyvą. — LKK, 1963, 6, p. 318—320.

Įvairiais baltų kalbų, taip pat tautosakos, mitologijos faktais plačiai operuojama Toporovo ir Ivanovo knygoje „Slavų senovės tyrinėjimai“[80].

Toporovas šiuo metu yra vienas pačių žymiausių senovės prūsų kalbos tyrinėtojų. 1975 m. pasirodė kapitalinio šios srities jo veikalo pirmasis tomas – „Prūsų kalba. Žodynas. A–D“. Tai tikra senovės prūsų kalbos enciklopedija, kurioje sukaupti ne tik visi rašytiniuose šaltiniuose užfiksuoti žodžiai (tiek bendriniai, tiek tikriniai), bet ir, remiantis įvairiais vokiečių, slavų kalbų dialektizmais, onomastine medžiaga, rekonstruojamos naujos prūsų kalbos leksemos.

Aiškindamas senovės prūsų kalbos žodžių etimologiją, Toporovas pateikia labai gausios faktinės kitų baltų, slavų ir apskritai indoeuropiečių kalbų medžiagos, nagrinėja įvairias senovės prūsų kalbos fonetikos, morfologijos, žodžių darybos problemas, daug dėmesio skiria senovės prūsų mitologijos klausimams.

1979 m. išėjo iš spaudos antrasis šio veikalo tomas (*E–H* raidės), o 1980 m. – trečiasis (*I–K* raidės). Be žodyno, kuris tikriausiai sudarys penketą šešetą tomų, darbas turėtų pasibaigti apibendrinamomis išvadomis.

Iš tikrųjų teisingi V. Mažiulio žodžiai: „Galima drąsiai sakyti, kad šis prūsistikos darbas, kai pasirodys visi jo penki tomai, bus vienas iš didžiausių baltistikos laimėjimų“[81].

Pats Toporovas, apibūdindamas savo darbą, rašė: „Rekonstrukcijos sritis žodyne neapsiriboja vien kalbine medžiaga. Žodis pasirodo esąs natūraliausias palydovas į senovės prūsų dvasinės kultūros sferą, apie kurią nedovanotinai mažai žinome (...) prūsų išnykimas – nuostolis žmonijai ir žmoniškumui, ir mėginimas atkurti prarastos kultūros nors mažmožių susijęs jau su moraliniais uždaviniais“[82].

Baltų kalbų faktais dažnai operuojama Toporovo mitologijos tyrinėjimuose, ypač tuose, kurie specialiai skirti baltų mitologijai[83].

Toporovas išspausdino ir lietuvių tautosakos tyrinėjimų[84]. Ypač

[80] Vėlius N. (Rec.) – Blt., 1975, 11(2), p. 219–222.

[81] Mažiulis V. (Rec.) – Blt., 1979, 15(2), p. 149; plg. t.p. Eckert R. (Rec.) – ZfSl, 1977, 22(2), p. 285–288; Maryniakowa I. (Rec.) – ABSl, 1977, 11, p. 376–377; Kołbuszewski S. F. (Rec.) – LP, 1978, 21, p. 153–160.

[82] Топоров В. Н. Прусский язык. Словарь. A–D. – М., 1975, с. 7.

[83] Топоров В. Н. Заметки по балтийской мифологии. – Б-с. сб., с. 289–314; К балто-скандинавским мифологическим связям. – Don. Balt., p. 534–543; Об индоевропейских соответствиях одному балтийскому мифологическому имени. Балт. Puš(k)ait-: др.-инд. Pūṣán, др.-греч. Παν. – Б-с. иссл., с. 3–36; *Vilnius, Wilno, Вильна*: город и миф. – Б-с. конт., с. 3–71; Елизаренкова Т. Я., Топоров В. Н. О древнеиндийской Ушас (Uṣas) и ее балтийском соответствии (Ūsiņš). – В кн.: Индия в древности. М., 1964, с. 66–84; Ivanov V. V., Toporov V. N. A Comparative Study of the Group of Baltic Mythological Terms from the Root **vel-*. – Blt., 1973, 9(1), p. 15–27; Иванов В. В., Топоров В. Н. Балтийская мифология в свете сравнительно-исторических реконструкций индоевропейских древностей. – ZfSl, 1974, 19(2), p. 144–157.

[84] Топоров В. Н. Из области балто-славянских фольклорных связей. – LKK, 1963, 6, p. 149–175; К анализу нескольких поэтических текстов. IV. Несколько соображений о структуре литовской народной баллады. – In: Poetics. Poetyka. Поэтика. The Hague – Paris – Warszawa. 1966, t. 2, p. 77–120.

vertinga jo studija apie lietuvių liaudies baladės struktūrą[85]. Apskritai Toporovas pirmasis mūsų tautosaką pradėjo tyrinėti struktūriniais metodais.

Toporovas paskatino susidomėti baltistika, ypač lietuvių kalba, nemaža kitų kalbininkų. Šiandien turbūt jau galima kalbėti ir apie šio mokslininko Maskvos baltistų mokyklą. Daugiausia Toporovo ir jo draugo, daugelio darbų bendraautorio V. Ivanovo iniciatyva TSRS MA Slavistikos ir balkanistikos institutas išleidžia vertingų baltistikos darbų, organizuoja baltistikos problemoms skirtas konferencijas.

VIAČESLAVAS IVANOVAS

V. Ivanovas gimė 1929 m. rugpjūčio 21 d. Maskvoje žymaus tarybinio rašytojo Vsevolodo Ivanovo šeimoje. Vaikystėje sunkiai susirgęs, mokyklą lankė labai nereguliariai, daugiausia buvo lavinamas namuose. Pasveikęs studijavo Maskvos universitete. 1951 m. baigė anglų kalbos specialybę ir buvo paliktas mokytis aspirantūroje.

1955 m. Ivanovas apgynė kandidatinę disertaciją „Dantiraščio hetitų kalbos indoeuropietiškos šaknys ir jų struktūros ypatybės“ („Индоевропейские корни в клинописном хеттском языке и особенности их структуры“). Šios disertacijos gynimas buvo svarbus įvykis tarybinėje kalbotyroje[86].

1954–1958 m. Ivanovas dirbo Maskvos universitete. 1956–1958 m. jis taip pat ėjo žurnalo „Вопросы языкознания“ vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojo pareigas. 1959–1961 m. dirbo TSRS MA Tiksliosios mechanikos ir skaičiavimo technikos institute. 1958–1961 m. jis taip pat dėstė Maskvos valstybiniame pedagoginiame užsienio kalbų institute. Nuo 1961 m. Ivanovas dirba TSRS MA Slavistikos institute. Nuo 1963 m. vadovauja šio instituto slavų kalbų struktūrinės tipologijos skyriui. 1977 m. Ivanovas išrinktas Britanijos akademijos užsienio nariu. 1980 m. už Vilniuje apgintą disertaciją „Indoeuropiečių veiksmažodžio dviejų serijų formų atspindys baltų ir slavų kalbose“ („Отражение в балтийском и славянском двух серий индоевропейских глагольных форм“) jam buvo suteiktas filologijos daktaro laipsnis.

Ivanovas, be abejo, yra žymiausias Tarybų Sąjungos hetitologas ir vienas žymiausių indoeuropeistų; jis taip pat tyrinėja įvairias kalbotyros teorijos, semiotikos, taikomosios kalbotyros, literatūros, mitologijos, tautosakos problemas. Nemaža jo darbų, parašytų kartu su V. Toporovu, jau minėjome kalbėdami apie pastarąjį kalbininką.

Iš vieno Ivanovo parašytų darbų galbūt pirmiausia reikėtų nurodyti jo monografijas „Hetitų kalba“ („Хеттский язык“. M., 1963), „Bendraindoeuropietiškoji, praslaviškoji ir anatoliškoji kalbinės sistemos“

[85] Sauka L. (Rec.) – Blt., 1967, 3(2), p. 246–247.

[86] Кочергина В. А. В Ученом совете филологического факультета МГУ. – ВЯ, 1956, 2, с. 146–149.

(„Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы“. M., 1965), „Semiotikos istorijos Tarybų Sąjungoje apybraižos“ („Очерки по истории семиотики в СССР“. M., 1976), „Lygu nelygu: Smegenų ir ženklų sistemų asimetrija“ („Чет и нечет: Асимметрия мозга и знаковых систем“. M., 1978): Labai vertinga Ivanovo studija apie lingvistines problemas, susijusias su afazija; ji parašyta bendraujant su žymiu tarybiniu afazijos specialistu profesorium A. Lurija ir kitais Burdenkos neurochirurgijos instituto bendradarbiais[87].

Pastaruoju metu ypač didelio specialistų dėmesio susilaukė Ivanovo drauge su gruzinų kalbininku Tamazu Gamkrelidze parašytas didžiulis veikalas „Indoeuropiečių kalba ir indoeuropiečiai“ („Индоевропейский язык и индоевропейцы“, I–II). Be kitų dalykų, čia plačiai išdėstyta autorių hipotezė, jog indoeuropiečių protėvynė buvusi tarp pietinės Užkaukazės ir šiaurinės Mesopotamijos.

Baltistikai labai svarbi minėta monografija „Bendraindoeuropiečiškoji, praslaviškoji ir anatoliškoji kalbinės sistemos“. Nagrinėdamas įvairias indoeuropiečių fonologijos, morfologijos, sintaksės problemas, Ivanovas tiesiogiai liečia ir baltų kalbų istorijos klausimus. Ypač įdomios jo mintys apie lietuvių kalbos veiksmažodžio struktūrą, enklitinių įvardžių vartojimą, sakinio konstrukciją[88].

Pastarojoje monografijoje Ivanovas suformuluoja ir savo pažiūras senosios indoeuropiečių veiksmažodžių sistemos klausimais. Vėliau jos buvo plačiai išdėstytos jo pranešime VI tarptautiniam slavistų suvažiavimui Prahoje[89]. Ivanovo nuomone, pirmąją indoeuropiečių veiksmažodžio asmenuojamųjų formų seriją praslavų ir baltų kalbose reprezentuoja atematiniai veiksmažodžiai. Antrosios serijos veiksmažodžius, sudarytus iš šaknų, kurios epochoje po laringalų išnykimo baigėsi ilgu balsiu, praslavų ir baltų kalbose atitiko veiksmažodžiai su kamiengaliu *-*y*(*e*/*o*)- po šaknies balsio (het. *iia-* : toch. A *yā* : liet. *jója*). Antrosios serijos veiksmažodžius, kurių šaknys baigėsi priebalsiu, slavų (iš dalies ir baltų) kalbose atitinka baritoniniai (pastovaus kirčio) „pusiautematiniai“ veiksmažodžiai su *-i-* ir veiksmažodžiai su *ye*/*o*, neturintys antrojo kamieno su *-ā-*. Ypač įdomios Ivanovo mintys dėl liet. *ẽsti* ir *yrà* raidos. Šiai problemai skirtas Ivanovo veikalas „Slavų, baltų ir ankstyvasis balkanų veiksmažodis“ („Славянский, балтийский и раннебалканский глагол“. M., 1981).

Archaiški lietuvių kalbos veiksmažodžio bruožai nurodomi ir Ivanovo straipsnyje „Sufiksas *-*sḱ*- > baltų *-*šk*- ir veiksmažodžius žyminčių garsų problema“[90].

[87] Иванов В. В. Лингвистика и исследование афазии. — В кн.: Структурно-типологические исследования. M., 1962, с. 70–95.

[88] Ambrazas V. (Rec.) — Blt., 1967, 3(1), p. 117–123.

[89] Иванов В. В. Отражение двух серий индоевропейских глагольных форм в праславянском. — В кн.: Славянское языкознание. M., 1968, с. 225–276. Pranešimo pavadinimas ne visiškai atitinka jo turinį: iš tikrųjų čia nagrinėjamas minėtų veiksmažodžio formų atspindys ne praslavų, bet praslavų ir baltų kalbose.

[90] Ivanov V. Suffix *-*sḱ*- > Baltic *-*šk*- and the Problem of Verbs Denoting Sounds. — Don. Balt., p. 206–210.

Baltų kalbų akcentologijai svarbus Ivanovo straipsnis apie laužtinę latvių kalbos priegaidę[91].

Specialų straipsnį Ivanovas parašė apie baltų kalbų sintaksinių struktūrų rekonstrukciją[92].

Nemaža vertingų darbų šis kalbininkas paskelbė baltų kalbų leksikos klausimais[93].

Baltų mitologijai skirtas Ivanovo straipsnis „Indoeuropiečių dvynių kulto terminologijos atspindys baltų kalbose“[94].

Ivanovas labai artimai bendrauja su Tarybų Lietuvos kalbininkais. Jis buvo vienas iš „Baltisticos“ žurnalo steigimo iniciatorių. Ivanovas buvo 1978 m. TSRS MA Slavistikos ir balkanistikos instituto surengtos konferencijos „Etnolingvistiniai baltų–slavų kontaktai dabar ir praeityje“ organizacinio komiteto pirmininkas.

OLEGAS TRUBAČIOVAS

O. Trubačiovas gimė 1930 m. spalio 23 d. Stalingrade (dab. Volgogradas). 1952 m. baigė Dnepropetrovsko universitetą. Tolesnis kalbininko gyvenimas susijęs su Maskva. Iš pradžių jis dirbo TSRS MA Slavistikos institute, o vėliau perėjo į Rusų kalbos institutą. Nuo 1961 m. – šio instituto slavų kalbų etimologinio žodyno redakcijos vedėjas, o nuo 1966 m. – naujai įsteigto etimologijos ir onomastikos skyriaus vadovas ir instituto direktoriaus pavaduotojas.

1957 m. Trubačiovas apgynė kandidatinę disertaciją apie slavų kalbų giminystės terminus, 1965 m. – daktaro disertaciją („Slavų kalbų amatų terminologija“).

1972 m. Trubačiovas išrinktas TSRS MA nariu korespondentu. Nuo 1964 m. redaguoja periodinį leidinį „Этимология“.

Dar rašydamas kandidatinę disertaciją, Trubačiovas ilgesnį laiką buvo atvykęs į Lietuvą. Čia gerai susipažino su įvairia lituanistine medžiaga. Lietuvių kalba užima svarbią vietą, galima sakyti, visuose pagrindiniuose jo darbuose[95].

1959 m. buvo paskelbta kandidatinės disertacijos pagrindu parengta Trubačiovo monografija „Slavų kalbų giminystės terminų ir kai kurių seniausių visuomeninės santvarkos terminų istorija“ („История сла-

[91] Иванов В. В. О прерывистой интонации в латышском языке. – R. kr. Endz., p. 133–148.

[92] Иванов В. В. Реконструкция общебалтийских синтаксических структур. – Б.-с. иссл., с. 106–115.

[93] Иванов В. В. К этимологии балтийского и славянского названий бога грома. – ВСЯ, 1958, 3, с. 101–111; К балкано-балто-славяно-кавказским параллелям. – В кн.: Балканский лингвистический сборник. М., 1977, с. 143–164; О происхождении некоторых балтийских названий металлов. – Blt., 1977, 13(1), p. 223–236, ir kt.

[94] Иванов В. В. Отражение индоевропейской терминологии близнечного культа в балтийских языках. – Б.-с. сб., с. 193–205.

[95] Sabaliauskas A. Olegas Trubačiovas. – Žm. ir k., p. 208–210.

вянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя". М., 1959).

Šiame veikale pateikiama kritiška gvildenamo objekto tyrinėjimo istorija. Nagrinėjami atskiri kraujo giminystės terminai, aptariama vedybinės giminystės terminų kilmė, paliečiama ir kitų bendresnio pobūdžio su giminystės terminologija artimai susijusių žodžių (*gentis*, *kiltis*) istorija.

Baltistams šis Trubačiovo darbas svarbus tiek metodiniu atžvilgiu, tiek ir faktine baltų kalbų medžiaga. Nagrinėdamas baltų kalbų faktus, Trubačiovas remiasi ne tik gausia publikuota, bet ir rankraštine medžiaga. Pavyzdžiui, jis turbūt pirmasis taip plačiai bus panaudojęs K. Būgos etimologinio žodyno kartoteką ir tada dar niekur neskelbtą svarbų K. Būgos darbą „A. Preobraženskio etimologinio rusų kalbos žodyno pastabos ir papildymai" („Замечания и дополнения к этимологическому словарю русского языка А. Преображенского")[96].

Labai gausiai baltų kalbų medžiaga operuojama Trubačiovo knygoje „Slavų kalbų naminių gyvulių pavadinimų kilmė" („Происхождение названий домашних животных в славянских языках". М., 1960).

1966 m. buvo išleista daktarinės disertacijos pagrindu parengta Trubačiovo knyga „Slavų kalbų amatų terminologija" („Ремесленная терминология в славянских языках". М., 1966). Šiame veikale, plačiai remdamasis ir baltų kalbų medžiaga, autorius nagrinėja senuosius slavų kalbų tekstilės, medžio apdirbimo, puodininkystės, kalvystės terminus. Labai įdomi ir galbūt daug kam netikėta yra minėtos terminologijos kruopščia analize pagrįsta Trubačiovo išvada, jog slavų kalbų kontaktai buvę daug artimesni su lotynų, germanų negu su baltų kalbomis: baltų–slavų šios srities terminologijos leksinių izoglosų yra keletą kartų mažiau negu slavų–germanų ar slavų–lotynų izoglosų.

Kalbėdami apie V. Toporovą, jau minėjome drauge su Trubačiovu parašytą knygą „Aukštutinės Padneprės hidronimų lingvistinė analizė" („Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья". М., 1962). Trubačiovas parašė ir savotišką šios knygos tęsinį „Dešiniojo kranto Ukrainos upių vardai" („Названия рек Правобережной Украины". М., 1968). Veikalo mintis, kurios labiausiai gali dominti baltistus, Trubačiovas paskelbė „Baltisticoje"[97].

Ne tik slavistams, bet ir baltistams Trubačiovas padarė didžiulę paslaugą, į rusų kalbą išvertęs M. Fasmerio „Rusų kalbos etimologinį žodyną" („Russisches etymologisches Wörterbuch". Heidelberg, 1953–1957, I–III). Šį veikalą Trubačiovas ne tiktai išvertė, bet ir papildė savo pastabomis[98].

Nuo 1961 m. Trubačiovas, grupės talkininkų padedamas, pradėjo rengti milžinišką etimologijos darbą – „Slavų kalbų etimologinį žodyną"

[96] Sabaliauskas A. Veikalas apie giminystės terminų istoriją. – LiK, 1961, 5, p. 562–570.

[97] Трубачев О. Н. Из опыта исследования гидронимов Украины. – Blt., 1968, 4(1), p. 31–53.

[98] Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. – М., 1964–1973, т. 1–4.

(„Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд“). 1974 m. pasirodė pirmoji jo knyga, 1981 m. – aštuntoji (iki žodžio **jьvьlga*). Šis veikalas svarbus taip pat baltų kalbų leksikos tyrinėjimui, nes jame labai gausiai naudojama baltų kalbų medžiaga, pateikiama nemaža naujų baltų kalbų faktus liečiančių etimologinių aiškinimų.

Savo redaguojamame periodiniame leidinyje „Этимология“ ir įvairiuose kituose leidiniuose Trubačiovas paskelbė nemaža su baltų kalbų leksikos klausimais susijusių straipsnių[99], tiek mūsų šalyje, tiek užsienyje išspausdintų etimologinių tyrinėjimų recenzijų.

TATJANA BULYGINA

T. Bulygina (Šmeliova) gimė 1929 m. gegužės 16 d. Maskvoje. 1951 m. Maskvos universitete baigė anglų kalbos specialybę ir toliau mokėsi aspirantūroje. 1960 m. apgynė kandidatinę disertaciją apie dabartinės literatūrinės lietuvių kalbos junginius su kilmininku (disertacijos vadovas M. Petersonas).

Nuo 1954 m. Bulygina dirba TSRS MA Kalbotyros institute ir daugiausia tyrinėja kalbotyros teorijos problemas. 1980 m. ji apgynė daktaro disertaciją „Morfologinių modelių teorijos problemos“ („Проблемы теории морфологических моделей“. M., 1977)[100].

Iš Bulyginos darbų minėtina studija apie Prahos lingvistinę mokyklą[101]; joje išsamiai aptariama šios mokyklos atsiradimo istorija, jos atstovų pažiūros fonologijos, gramatikos, kalbos kultūros, funkcinių stilių klausimais, mokyklos santykis su kitomis struktūralizmo kryptimis.

Vertingą studiją kalbininkė paskelbė gramatinės opozicijos klausimais[102].

Bulyginos pirmosios lituanistinės publikacijos susijusios su jos kandidatine disertacija[103].

[99] Трубачев О. Н. Заметки по литовской этимологии. – In: Symbolae linguisticae in honorem Georgii Kuryłowicz. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1965, p. 331–334; Этимологические заметки. – Don. Balt., p. 544–547; Литовское *nasrai* 'пасть': этимология и грамматика. – Blt., I priedas, 1972, p. 225–226; Две литовских этимологии на индоевропейском фоне. – Blt., 1980, 16(2), p. 117 – 119, ir kt.

[100] Sabaliauskas A. Tatjana Bulygina. – K. ir m., p. 200–202.

[101] Булыгина Т. В. Пражская лингвистическая школа. – В кн.: Основные направления структурализма. М., 1964, с. 46–126.

[102] Булыгина Т. В. Грамматические оппозиции (К постановке вопроса). – В кн.: Исследования по общей теории грамматики. М., 1968, с. 175–231.

[103] Булыгина Т. В. О сочетаниях с родительным падежом в современном литовском литературном языке. – LKK, 1959, 2, p. 90–108; Неглагольные сочетания с родительным падежом в современном литовском литературном языке. – В кн.: Славянское языкознание. М., 1959, с. 217–231; Некоторые вопросы классификации частных падежных значений. – В кн.: Вопросы составления описательных грамматик. М., 1961, с. 253–266.

Labai įdomus Bulyginos darbas apie morfologinę lietuvių literatūrinės kalbos žodžio struktūrą[104], kuriame pirmą kartą mėginama struktūriškai aprašyti lietuvių kalbos žodžio morfologinę sandarą[105].

Tiesiogiai su lietuvių kalbos problemomis susijęs ir svarbiausias Bulyginos veikalas „Morfologinių modelių teorijos problemos“, kuris buvo apgintas kaip daktarinė disertacija. Šiame veikale kaip pagrindinė lingvistinė medžiaga autorės pasirinktos rusų ir lietuvių kalbos.

Aptarusi morfologijos vietą bendrame gramatiniame aprašyme, įvertinusi įvairius morfologinio aprašymo būdus bei vienetus, išnagrinėjusi atskirų morfologinių kategorijų aprašymo savitumus, Bulygina pateikia originalų „dinaminį“ lietuvių kalbos asmenavimo modelį. Šis modelis, anot autorės, nors daugiausia yra „praktinio“ pobūdžio, turi ir tam tikrą teorinį kryptingumą: jis suprantamas kaip iliustracija, parodanti natūralių kalbų (bent jau fuzinių) „sintetinio“ morfologijos aprašymo būdo pranašumą, palyginus su „analitiniu“.

Lietuvių kalbos veiksmažodžio asmenavimo sistemos aprašymui buvo skirtas ir Bulyginos pranešimas, skaitytas III sąjunginėje baltų kalbotyros konferencijoje[106].

Bulygina yra recenzavusi baltistikos darbų, lietuvių kalbą dėsčiusi Maskvos universitete. Galima kalbėti net ir apie lituanistines šios kalbininkės šeimos „tradicijas“. Mat baltų kalbomis domisi jos vyras žymus leksikologas profesorius Dmitrijus Šmeliovas, lietuvių kalbą gerai moka jos sūnus taikomosios kalbotyros specialistas Aleksejus Šmeliovas.

JURIJUS STEPANOVAS

J. Stepanovas gimė 1930 m. liepos 20 d. Maskvoje. 1948 m. savo gimtajame mieste baigdamas vidurinę mokyklą, Stepanovas kartu baigė jau ir užsienio kalbų kursus – gavo ispanų kalbos vertėjo diplomą. 1948–1953 m. Stepanovas studijuoja Maskvos universiteto romanų–germanų filologijos skyriuje. Baigia šio skyriaus ispanų kalbos ir literatūros specialybę. Iš karto paliekamas bendrosios ir istorinės-lyginamosios kalbotyros katedros aspirantūroje. Čia parašė kandidatinę disertaciją iš senosios prancūzų ir ispanų kalbų sintaksės srities („Относительное подчинение в старофранцузском и староиспанском языках IX–XIII веков“) ir ją apgynė 1958 m.

1957–1958 m. Stepanovas tobulinosi Paryžiuje: Sorbonoje ir Prancūzijos koledže (Collège de France) klausė E. Benvenisto paskaitų, mokėsi Sorbonos aukštojoje vertėjų mokykloje.

Nuo 1955 iki 1971 m. su pertraukomis Stepanovas dėstė Maskvos universiteto Filologijos fakultete. 1966 m. jis apgynė daktaro disertaciją

[104] Булыгина Т. В. Морфологическая структура слова в современном литовском литературном языке (в его письменной форме). – В кн.: Морфологическая структура слова в индоевропейских языках. М., 1970, с. 7–70.

[105] Paulauskienė A. (Rec.) – Klb., 1972, 24(1), p. 122–125.

[106] Булыгина Т. В. К вопросу о соотношении „исходной“ и „производной“ информации в описании литовского спряжения. – Blt., II priedas, 1977, p. 44–54.

„Struktūrinis-semantinis kalbos aprašas (prancūzų kalba)“. 1964 m. Stepanovui buvo suteiktas docento, 1968 m. – profesoriaus vardas. 1959–1961 m. Stepanovas dirbo dėstytoju ir vertėju TSRS užsienio reikalų ministerijoje. Nuo 1971 m. jis dirba TSRS MA Kalbotyros institute.

Stepanovas daugiausia tyrinėja bendrosios kalbotyros, indoeuropeistikos, romanų, baltų ir slavų kalbų problemas.

1966 m. buvo išleista labai įdomi jo knyga – vadovėlis studentams filologams „Kalbotyros pagrindai“ („Основы языкознания“. M., 1966). Pasirodė ir antrasis, iš esmės perdirbtas, papildytas šios knygos leidimas „Bendrosios kalbotyros pagrindai“ („Основы общего языкознания“. M., 1975).

1975 m. išleidžiamas Stepanovo veikalas „Dabartinės lingvistikos metodai ir principai“ („Методы и принципы современной лингвистики“. M., 1975). Drauge su D. Edelman jis parašė studiją apie semiologinius kalbos aprašymo principus[107]. 1981 m. išėjo jo knyga „Vardažodžiai. Predikatai. Sakiniai“ („Имена. Предикаты. Предложения“. M., 1981).

Stepanovas redagavo savo buvusio mokytojo E. Benvenisto rusišką rinktinių raštų leidimą[108], parašė jam įžanginį straipsnį ir komentarus.

Lietuvių kalba Stepanovas susidomėjo dar mokydamasis aspirantūroje. Reguliariai mokytis pradėjo 1962 m. Praktinius lietuvių kalbos įgūdžius ugdyti jam ypač daug padėjo vasaros, praleistos Seredžiuje ir Palangoje. Retas kitatautis kalbininkas taip gerai kalba lietuviškai kaip profesorius Stepanovas.

Lietuvių kalbos medžiaga labai plačiai operuojama minėtoje Stepanovo knygoje „Dabartinės lingvistikos metodai ir principai“. Joje, be kitų dalykų, pateikiama įdomi hipotezė apie baltų kalbų tranzityvinių–intranzityvinių veiksmažodžių opozicijos susiformavimą. Ši opozicija, Stepanovo nuomone, buvo pradėta realizuoti, pergrupuojant skirtingą balsių kaitos laipsnį turinčių veiksmažodžių paradigmas: *e* laipsnio formos (*veřčia veřtė veřsti*) buvo panaudotos tranzityviniam, o *i* laipsnio formos (*viřsta viřto viřsti*) intranzityviniam veiksmui. Vėliau tranzityvinių veiksmažodžių veiksmo kauzacijos reikšmė buvo išryškinta specialiomis priesagomis, o intranzityvinių veiksmažodžių būsenos reikšmė išreikšta infiksinėmis ir *sta* kamieno formomis.

Visą seriją straipsnių Stepanovas paskelbė baltų ir slavų kalbų veiksmažodžio sistemos, ypač jo veikslų bei rūšių susiformavimo klausimais[109]. Šia tema jis skaitė pranešimą III sąjunginėje baltų kalbotyros konferencijoje, nagrinėjo ją ir VIII tarptautiniame slavistų suvažiavime Zagrebe[110].

[107] Степанов Ю. С., Эдельман Д. И. Семиологический принцип описания языка. – В кн.: Принципы описания языков мира. М., 1976, с. 203–281.

[108] Бенвенист Э. Общая лингвистика / Под редакцией, с вступительной статьей и комментарием Ю. С. Степанова. – М., 1974.

[109] Степанов Ю. С. Вид, залог, переходность (Балто-славянская проблема. I). – Изв. АН СССР. Сер. литер. и языка, 1976, т. 35, № 5, с. 408–420; Там же, 1977, т. 36, № 2, с. 135–152; „Перфектный центр“ в русском синтаксисе. – Там же, 1978, т. 37, № 4, с. 344–353, ir kt.

[110] Степанов Ю. С. Славянский глагольный вид и балтийская диатеза. – В кн.: Славянское языкознание. М., 1978, с. 335–363.

Rusų mokslininkas tyrinėja ir įvairias kitas lietuvių kalbos istorinės gramatikos bei leksikos problemas, dažniausiai jas siedamas su atitinkamomis indoeuropeistikos ir bendrosios kalbotyros problemomis.

Žurnale „Вопросы языкознания“ Stepanovas paskelbė plačią J. Kazlausko knygos „Lietuvių kalbos istorinė gramatika“ recenziją. Savo kaip lituanisto karjerą Stepanovas ir pradėjo 1967 m. oponuodamas šio mūsų kalbininko daktarinę disertaciją.

Stepanovas įvairiomis progomis Lietuvių kalbos ir literatūros institute bei Vilniaus aukštosiose mokyklose yra skaitęs paskaitų. Keletas lietuvių kalbininkų, Stepanovo vadovaujami, TSRS MA Kalbotyros institute parengė kandidatines disertacijas.

JURIJUS OTKUPŠČIKOVAS

Žymiausias šiuo metu Leningrado baltistas J. Otkupščikovas gimė 1924 m. rugpjūčio 29 d. Kazanėje. 1950 m. baigęs Kazanės universiteto klasikinės filologijos specialybę, mokėsi Leningrado universiteto aspirantūroje. Vadovaujamas akademiko I. Tolstojaus, Otkupščikovas parašė kandidatinę disertaciją iš graikų literatūros istorijos („Socialinės-politinės idėjos Euripido kūryboje“).

Nuo 1953 m. Otkupščikovas dirba Leningrado universitete. Šiuo metu jo moksliniai interesai vis labiau krypsta į kalbotyrą. 1967 m. jis apgina daktaro disertaciją. Tais pačiais metais ji išleidžiama atskira knyga „Iš indoeuropiečių žodžių darybos istorijos“ („Из истории индоевропейского словообразования“. Л., 1967).

1971 m. Otkupščikovui suteiktas profesoriaus vardas. Jis taip pat yra Leningrado universiteto klasikinės filologijos katedros vedėjas.

Svarbiausias Otkupščikovo kalbotyros darbas yra minėtoji knyga. Joje nagrinėjamos indoeuropiečių kalbų žodžių darybos, istorinės fonetikos, morfologijos, etimologijos problemos. Knyga susideda iš trijų pagrindinių dalių: 1) žodžių daryba ir istorinės fonetikos klausimai, 2) žodžių daryba ir istorinė morfologija, 3) žodžių daryba ir istorinė leksikologija. Baltų kalbotyrai Otkupščikovo veikalas svarbus dėl dviejų dalykų – tyrinėjimo metodikos ir gausios faktinės baltų kalbų medžiagos (knygoje figūruoja apie 500 baltų kalbų žodžių). Iš atskirų baltistams aktualesnių teiginių galima nurodyti, jog liet. *kařstas*, lat. *šķiřsts* Otkupščikovo knygoje nelaikomi skoliniais, o siejami su šaknimi **(s)ker-* ‘kirsti, pjauti’. Įdomus ir labai gerai motyvuotas yra liet. *agnùs* ‘smarkus, judrus, energingas’ kilmės aiškinimas, siejantis šį žodį su ide. šaknimi **ag-* ‘varyti, išjudinti, vesti’ (plg. gr. ἄγω, lot. *agō*, skr. *ájati* ir kt.). (Šią etimologiją Otkupščikovas buvo anksčiau paskelbęs atskiru straipsniu[111].) Knygoje pagrįstai pritariama kai kurių tyrinėtojų jau keltai minčiai, jog ide. šaknys, kurios skiriasi tik galiniu sonantu, galėjo turėti artimas arba net

[111] Откупщиков Ю. В. К этимологии литовского *agnùs*. – Учёные записки ЛГУ, 1961, № 301, сер. филолог. наук, вып. 59, с. 143–147.

identiškas reikšmes. Ši mintis daugiausia iliustruojama baltų kalbų medžiaga (plg. liet. *kreĩvas* : *kriaũšis*, *tvaĩkas* : *tvañkas*, *kalvà* : *kálnas*, *leĩlas* : *leĩnas*, *šakařnis* : *šaknìs* ir kt.). Nagrinėdamas pastarąją problemą, Otkupščikovas prisimena A. Mejė žodžius, jog sonantų išlaikymas yra vienas iš būdingiausių lietuvių kalbos archaiškumo bruožų, jog lietuvių kalba „vienintelė iš visų gyvųjų indoeuropiečių kalbų dar ir dabar teikia apytikslį vaizdą“[112].

Baltų kalbų medžiaga plačiai operuojama ir platesniems skaitytojų sluoksniams skirtoje Otkupščikovo knygoje „Prie žodžio ištakų“ („К истокам слова“. M., 1968), kurioje patrauklia forma išdėstomi etimologijos pagrindai. 1973 m. išleistas naujas labai daug papildytas šios knygos leidimas.

Lietuviškų žodžių etimologijos klausimais Otkupščikovas paskelbė ir nemaža straipsnių. Ypač reikėtų atkreipti dėmesį į jo straipsnius apie liet. *gurbas*[113], liet. *rãgana*[114] kilmę. Pirmajame straipsnyje mėginama įrodyti, jog liet. *gurbas* tiek ‘pintinės’, tiek ir ‘tvarto’ reikšme yra savas žodis, sietinas su ide. šaknimi **ger-*, **gor-*, **gr̥-* ‘pinti, vyti’. Antrajame liet. *rãgana*, ankstesniųjų tyrinėtojų sietą su *regėti*, mėginama gretinti su liet. *rãgas*.

Tyrinėjimo metodikos atžvilgiu įdomus Otkupščikovo straipsnis apie leksinių izoglosų atrinkimo principus[115].

Otkupščikovas paskelbė straipsnių ir lietuvių kalbos sintaksės, bilingvizmo klausimais. Recenzavo lituanistinių leidinių, skaitė pranešimus II, III ir IV sąjunginėse baltų kalbotyros konferencijose.

Otkupščikovas ne tik teoriškai, bet ir praktiškai labai gerai moka lietuvių kalbą. Pavyzdžiui, III baltų kalbotyros konferencijoje pranešimą jis skaitė lietuviškai.

ANATOLIJUS NEPOKUPNAS

Ukrainos baltistikos tradicijas, kurių pradžią galima sieti dar su Aleksandro Potebnios vardu ir kurias vėliau puoselėjo Leonidas Bulachovskis, šiandien labai sėkmingai tęsia A. Nepokupnas.

Nepokupnas gimė 1932 m. kovo 18 d. Poltavos mieste. 1955 m. su pagyrimu baigė Kijevo universitetą, o vėliau ir aspirantūrą. Po aspirantūros baigimo Nepokupnas 1958—1959 m. dirbo ukrainiečių enciklopedijos redakcijoje, 1959—1961 m. — universitete, o nuo 1961 m. dirba Ukrainos TSR MA A. Potebnios kalbotyros institute.

[112] Meillet. Intr., p. 125—126; plg. t. p. Kazlauskas J. (Rec.) — Blt., 1968, 4(1), p. 144—147.

[113] Откупщиков Ю. В. К этимологии лит. *gurbas*. — Blt., 1976, 12(1), p. 65—72.

[114] Откупщиков Ю. В. О происхождении лит., лтш. *ragana* ‘ведьма’. — Blt., 1977, 13(1), p. 271—275.

[115] Откупщиков Ю. В. О принципах отбора лексических изоглосс. — Blt., I priedas, 1972, p. 115—124.

1965 m. Nepokupnas Vilniuje apgynė kandidatinę disertaciją „Arealiniai baltų – slavų kalbinių santykių aspektai“, kuri dar prieš gynimą buvo išleista atskira knyga („Ареальные аспекты балто-славянских языковых отношений“. Киев, 1964). 1976 m. jam buvo suteiktas filologijos daktaro laipsnis už taip pat Vilniuje apgintą disertaciją „Baltų – šiaurės slavų kalbiniai ryšiai“. Tais pačiais metais ši disertacija buvo išleista atskira knyga („Балто-северославянские языковые связи“. Киев, 1976)[116].

Savo kandidatinėje disertacijoje Nepokupnas nagrinėja Lietuvos rusiškų salų tarmių santykius su lietuvių kalba, ypač atkreipdamas dėmesį į tokias neįprastas šių vietų rusų kalbos sintaksines konstrukcijas kaip *кончает прийти*. Daug vietos knygoje skirta baltų ir slavų kalbų įnagininko linksnio vartosenos ypatybėms, vadinamiesiems instrumentalio ir sociatyvo įnagininkams (*косить с косой*, *косить отцом*). Labai įdomus skyrius, kuriame nagrinėjami baltų ir slavų kalbų veiksmažodžių, reiškiančių sąvokas ‘pjauti (rus. косить)’, ‘kirsti (rus. рубить)’, leksiniai ir semantiniai ypatumai.

Apskritai šiame darbe Nepokupnas iškelia nemaža baltų ir slavų kalbinių santykių reikšmingų detalių, į kurias anksčiau tyrinėtojai nebuvo atkreipę pakankamo dėmesio. Sveikintinas mėginimas aiškinti kai kuriuos baltų ir slavų kalbinius reiškinius, remiantis baltų kalbų ryšiais su kitomis – neslaviškomis kalbomis[117].

Knygoje „Baltų—šiaurės slavų kalbiniai ryšiai“ pirmiausia tyrinėjami bendri baltų ir šiaurės slavų kalbų leksiniai bei semantiniai reiškiniai. Tam tikras šių tyrinėjimų išeities taškas autoriui buvo R. Trautmano „Baltų—slavų kalbų žodynas“ („Baltisch-Slavisches Wörterbuch“. Göttingen, 1923). Ypač didelį dėmesį Nepokupnas kreipia į tokias semantines grupes kaip reljefo, augalų, gyvulių, paukščių, žuvų, kūno dalių pavadinimai, šių grupių šiaurės slavų leksikos ryšius su atskirų baltų kalbų leksika. Nepokupno knygos naujovė dar yra ir ta, kad joje, tiriant baltų ir slavų kalbų ryšius, labai plačiai naudojami pastaruoju metu intensyviai tyrinėjamos Polesės leksikos duomenys.

Įdomių minčių Nepokupnas pareiškia apie semantinius ryšius tokių baltų ir slavų kalbų leksemų kaip **dures* / **u̯artā* ‘durys’ ⇄‘vartai’, **ios-* ‘juosta’ → ‘vaivorykštė’ ir kt.

Antrojoje knygos dalyje nagrinėjama vakarų, o trečiojoje – rytų baltų leksika šiaurės slavų kalbose. Čia autorius atskirai aptaria įvairiuose rašytiniuose paminkluose ar tarmėse užfiksuotus baltiškos kilmės etnonimus, antroponimus, bendrinius žodžius. Pabrėžtina, jog Nepokupnui pavyko rasti nemaža anksčiau mokslininkams nežinotų baltiškos kilmės žodžių[118].

[116] Sabaliauskas A. Anatolijus Nepokupnas. – Ž. ir žm., p. 200–201.

[117] Mažiulis V. (Rec.) – Blt., 1966, 2(1), p. 95–97; Каралюнас С. С. (Рец.) – Б.-с. сб., с. 415–418; Schmalstieg W. R. (Rec.) – International Journal of Slavic Linguistics and Poetics, 1968, 11, p. 173–176.

[118] Eckert R. (Rec.) – ZfSl, 1978, 23(5), p. 748–750; Mažiulis V. (Rec.) – Blt., 1980, 16(1), p. 96–97; Řeháček L. (Rec.) – Slavia, 1979, Nr. 2–3, p. 283–288.

1979 m. buvo išleista Nepokupno ukrainiečių kalba parašyta knyga „Slavų giminaičiai baltai“ („Балтійські родичі слов'ян“. Київ, 1979). Tai platesniems skaitytojų sluoksniams skirtas veikalas, kuriame labai gyvai išdėstomi baltų ir slavų tautų ryšiai kalbos, tautosakos, etnografijos, literatūros srityse. Knyga išmarginta paties Nepokupno skambiais ukrainietiškos poezijos posmais.

Be šių trijų knygų, ukrainiečių kalbininkas baltistikos klausimais paskelbė daug straipsnių ukrainiečių, rusų, lietuvių, latvių, baltarusių ir kitų tautų filologų spaudoje. Tiesa, kai kurios pagrindinės šių straipsnių idėjos vėliau buvo pakartotos minėtose knygose.

Pirmiausia turbūt išskirtina visa serija Nepokupno straipsnių apie ukrainiečių ir kitų slavų kalbų lituanizmus (resp. baltizmus)[119], straipsniai įvairiais kitais baltų ir slavų kalbų ryšių klausimais[120]. Paskelbė jis taip pat straipsnių apie baltų ir slavų geografinius terminus bei toponimus[121]. Tyrinėja Nepokupnas ir jotvingių problemą[122]. Drauge su latvių kalbininke B. Laumane paskelbė straipsnių apie Baltijos jūros baseino tautų kalbų žvejybos, jūrininkystės srities leksikos santykius ir jų tyrinėjimo metodiką[123]. Su šia tematika susijęs Nepokupno straipsnis apie Gotlando salą ir baltų bei skandinavų kalbų ryšius[124].

Nepokupnas tiek teoriškai, tiek praktiškai puikiai moka lietuvių ir latvių kalbas, gerai žino šių tautų literatūrą, kultūrą. Į ukrainiečių kalbą jis išvertė lietuvių ir latvių grožinės literatūros kūrinių.

[119] Непокупний А. П. Українсько-балтійські студії. — Мовознавство, 1968, № 6, с. 33—42; До балто-східнослов'янських мовно-етнографічних та етнічних взаємин. — Там же, 1969, № 3, с. 16—28; Литуанізми в лексиці українських пам'яток. — Там же, 1970, № 6, с. 30—40; *Литавия* и другие литуанизмы в украинских (восточнославянских) грамматиках и словарях XVI—XVII вв. — Blt., 1971, 7(1), p. 53—62; Литовские заимствования в письменных памятниках Волыни и среднего Поднепровья. — Blt., I priedas, 1972, p. 101—114; Прусские славизмы и лексика кашубских и варминско-мазурских говоров польского языка. — Blt., 1973, 9(2), p. 171—182; Польск. *pedy* 'коромысло' — реликт прусской лексики. — Ten pat, 1974, 10(2), p. 151—156, ir kt.

[120] Непокупный А. П. Лингво- и зоогеографические замечания к взаимосвязи балт. *gulbis* и слав. *kъlpъ*. — Blt., 1966, 2(1), p. 81—87; Балто-северославянские ареальные этюды. — Ten pat, 1967, 3(1), p. 71—85; „Пояс“ — одно из названий радуги в атласах балтийских и славянских языков. — Ten pat, 1969, 5(1), p. 69—76, ir kt.

[121] Непокупный А. П. Географические термины и топонимы Украинского Полесья и балтийские (иранские) названия рельефа. — Blt., 1970, 6(1), p. 11—26; Лингвогеографические связи литовских и белорусских форм названий г. Дятлово и его окрестностей. — Б-с. иссл., с. 144—154; Балтийская и балто-славянская географическая терминология Белоруссии и Украины. — ABSI, 1976, 9, p. 99—123, ir kt.

[122] Непокупний А. П. З мовної спадщини ятвягів. — Мовознавство, 1971, № 6, с. 18—25; Названия ятвяжских сел на *-ища* в галицкой части Ипатьевской летописи. — Б-с. конт., с. 169—180.

[123] Лаумане Б., Непокупный А. К постановке вопроса об атласе морской и рыболовецкой лексики Балтийского моря. — Blt., 1968,4(1), p. 69—78; Балто-славяно-финские языковые параллели из области мореплавания и рыболовства. — В кн.: Взаимосвязи балтов и прибалтийских финов. Рига, 1970, с. 189—202.

[124] Непокупный А. П. Остров Готланд и Scando-Baltica. — Blt., 1974, 10(1), p. 73—85.

*
* *

Tyrinėta lietuvių kalba ir kitose tarybinėse respublikose.

Be J. Endzelyno, įvairiomis lietuvių kalbos problemomis domėjosi taip pat kiti latvių kalbininkai. Tiesa, kalbant apie latvių kalbininkų tyrinėjimus, reikia turėti galvoje dar ir tą aplinkybę, jog lietuvių kalbotyrai gali būti svarbūs ir tokie latvių kalbininkų darbai, kurie tiesiogiai lietuvių kalbos neliečia. Dėl labai artimos šių baltų kalbų giminystės beveik neįmanoma tirti vienos kurios iš jų istorijos, neatsižvelgiant į kitos kalbos atitinkamus duomenis. Be to, tiriant ir dabartinius lietuvių ar latvių kalbos reiškinius, šių kalbų lyginimas dažnai padeda labiau įsigilinti į reiškinių esmę, leidžia geriau suprasti jų raidą, numatyti jos perspektyvas.

Todėl ir lietuvių kalbos mokslui svarbi akademinė „Dabartinės latvių literatūrinės kalbos gramatika" („Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika". Rīgā, 1959–1962, I–II), kurią parengė R. Grabio vadovaujamas Latvijos TSR MA Andrejaus Upyčio kalbos ir literatūros instituto kalbininkų kolektyvas. Lietuvių kalbos sintaksės, folkloro kalbos tyrinėtojai daug įdomių minčių gali rasti A. Uozuolo (Ozols, 1912–1964) darbuose. A. Blinkena paskelbė nemaža sintaksės, dabartinės latvių literatūrinės kalbos tyrinėjimų. Ypač vertingas jos darbas „Latvių kalbos skyryba" („Latviešu interpunkcija". Rīgā, 1969). Mūsų eksperimentinės fonetikos specialistai gerai susipažinę su L. Ceplyčio (Ceplītis) darbais. Dialektologams žinomi K. Ancyčio, S. Ragės (Raģe), E. Šmitės, M. Graudinios (Graudiņa), A. Rekenos (Reķena), B. Laumanės, A. Breidako, B. Reidzanės (Reidzāne), E. Kagainės ir kitų tyrinėjimai. Įvairiais atžvilgiais lituanistams įdomūs R. Gryslės (Grīsle), D. Nytinios (Nītiņa), K. Karulio, L. Ruozės (Roze), M. Saulės-Sleinės, J. Lojos, A. Bergmanės, A. Lauos, J. Karklinio, J. Ruozenbergo (Rozenbergs), V. Staltmanės, O. Bušo, A. Jankevico, Dz. Barbarės ir kitų kalbininkų darbai.

Atskirai, žinoma, reikėtų paminėti tuos latvių kalbininkus, kurie tiesiogiai tyrinėjo lietuvių kalbą ir kurių latvistikos darbai dažnai glaudžiai susiję su lituanistikos ar apskritai baltistikos problemomis.

Daina Zemzarė (1911–1971) – labai plataus profilio kalbininkė. Svarbiausias jos veikalas – „Latvių žodynai (iki 1900 metų)" („Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam)". Rīgā, 1961). Monografijoje paliečiamos ir kai kurios lietuvių leksikografijos problemos: aptariama K. Širvydo įtaka G. Elgerio „Lenkų–lotynų–latvių kalbų žodynui" („Dictionarium Polono-Latino-Lottauicum". Vilnae, 1683), apibūdinamas M. Miežinio „Lietuviszkai-latviszkai-rusiszkas žodynas" (Tilžė, 1894), rankraštiniai A. Dyrikio (Dīriķis) lietuvių–latvių kalbų, A. Juškos latvių–lietuvių–lenkų kalbų žodynai. Zemzarės veikale pateikiami ir kai kurių latvių kalbos žodynų lituanizmai[125]. Zemzarė palaikė labai nuoširdžius santykius su lietuvių kalbininkais, įvairiais būdais jiems padėdavo, apie jų darbus dažnai rašydavo latvių spaudoje[126].

[125] Urbutis V. Senieji latvių kalbos žodynai. – LKK, 1963, 6, p. 287–312.
[126] Grinaveckienė E. Daina Zemzarė. – Blt., 1972, 8(1), p. 111–112.

Marta Rudzytė (Rudzīte) tyrinėja latvių dialektologijos, kalbos istorijos ir onomastikos problemas. Lituanistams ypač naudinga jos apibendrinamojo pobūdžio monografija „Latvių dialektologija“ („Latviešu dialektoloģija“. Rīgā, 1964)[127]. Gerai mokėdama estų kalbą, Rudzytė tyrinėja baltų ir Pabaltijo finų kalbų ryšius. Nemaža Rudzytės darbų paskelbta lietuvių filologijos leidiniuose. Prisideda ši kalbininkė ir prie lituanistų kadrų ugdymo. Apskritai ji palaiko glaudžius ryšius su lietuvių kalbininkais.

Valija Dambė – šiuo metu žymiausia latvių onomastikos specialistė. Baltistams ypač įdomi jos studija apie Blydienės vietovardžius[128]. Joje gana patikimai įrodoma, kad žiemgaliai, kaip ir lietuviai bei prūsai, išlaikė priebalsius *k*, *g* prieš priešakinės eilės balsius.

Tamara Puorytė (Porīte) parašė instrukciją apie lietuviškų tikrinių vardų rašybą latvių kalboje[129].

Mirdza Brencė paskelbė keletą straipsnių apie latvių kalbos lituanizmus bei kitas bendras lietuvių ir latvių kalbų leksikos problemas[130].

Ypač vaisingai lituanistikos baruose darbuojasi Reinis Bertulis (Bērtulis). Daugiausia jis tyrinėja lietuvių ir latvių kalbų leksiką. Apie semantinius latvių ir lietuvių kalbų daiktavardžių santykius Vilniuje jis apgynė kandidatinę disertaciją (vadovas V. Urbutis). Šia tema Bertulis paskelbė labai vertingų straipsnių[131]. Latvių spaudoje rašo apie lietuvių kalbininkų darbus. Verčia ir grožinius lietuvių literatūros kūrinius.

A. Buojatė (Bojāte) ir V. Subatniekas išleido gerą „Lietuvių–latvių kalbų žodyną“ („Lietuviešu–latviešu vārdnīca“. Rīgā, 1965)[132].

Lituanistams naudinga ir kalbininkės Dz. Barbarės bibliografijos knyga „Tarybinė latvių kalbotyra per 30 metų“ („Latviešu padomju valodniecība 30 gados“. Rīgā, 1976).

Žymus estų kalbininkas akademikas Paulius Aristė tyrinėja tiek senuosius, tiek dabartinius baltų ir finų kalbų ryšius. Jo straipsnių paskelbta ir lietuvių filologų spaudoje[133]. Šis mokslininkas nemaža prisidėjo prie

[127] Kazlauskas J. (Rec.) – Blt., 1966, 2(2), p. 217–219.

[128] Dambe V. Blīdienes vietvārdi kā pagātnes liecinieki. – R. kr. Endz., p. 391–452.

[129] Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā. Lietuviešu valodas īpašvārdi / Sast. T. Porīte. – Rīgā, 1961.

[130] Brence M. Lituānismi latviešu literārajā valodā. – Latviešu valodas kultūras jautājumi, 1965, 1, p. 53–65; Latviešu valodas lituānismi. – ZA Vēstis, 1967, 9, p. 75–83; Naujai surasti latvių kalbos tarminiai lituanizmai. – Blt., 1970, 6(1), p. 49–53; Par dažām leišu un latviešu kopīgas leksikas īpatnībām. – In: Latviešu valodas jautājumi. Rīgā, 1963, p. 255–268.

[131] Bērtulis R. Par dažu lietuviešu un latviešu valodas kopējas cilmes lietvārdu nozīmes maiņām. – Klb., 1965, 13, p. 13–27; Latv. *brìdis* : liet. *brỹdis*. – Ten pat, 1966, 14, p. 45–50; Latv. *ciems* un liet. *kiẽmas* nozīmju attiecības. – In: Latviešu valodas salīdzināmā analīze. Rīgā, 1969, p. 129–143; Liet. *bérnas* : latv. *bę̀rns* un tā atvasinājumu semantika. – Blt., I priedas, 1972, p. 17–32; Сравнительно-семантический анализ лексики. – ZfSl, 1974, 19(2), p. 184–189; Giminiškų kalbų leksikos diferenciacija. – Blt., 1977, 13(1), p. 276–280, ir kt.

[132] Porīte T., Bērtulis R. Gaidīta vārdnīca. – Karogs, 1965, Nr. 8, p. 136–138.

[133] Аристэ П. Случаи языкового контакта в Латгалии. – LKK, 1963, 6, p. 137–148; Wie der Este Litauen und den Litauer nennt. – Blt., 1967, 3(2), p. 205–207, ir kt.

Lietuvos, o ypač Latvijos kalbininkų kadrų rengimo. Estų ir kitų tautų spaudoje jis recenzavo įvairius baltistikos leidinius. Baltistams labai svarbūs ir kai kurie Aristės finų kalbų istorijos tyrinėjimai[134].

Baltų kalbų leksikos tyrinėjimui yra reikšminga estų filologo Karlio Abeno (1896–1976) kandidatinė disertacija „Estų ir lyvių skoliniai latvių leksikoje“ („Eesti ja liivi laenud läti sõnavaras“. Tartu, 1947; rankraštis).

Baltų ir Pabaltijo finų santykius tyrinėja taip pat estų kalbininkas L. Vaba.

Be anksčiau minėtų žymiųjų rusų, ukrainiečių baltistų, lituanistikos ar apskritai baltistikos problemomis, o ypač baltų ir slavų kalbų ryšiais, domėjosi ir daugiau tarybinių Maskvos, Leningrado, Kijevo, Minsko bei kitų miestų mokslininkų. Ypač gausu čia maskviečių.

Borisas Gornungas (1899–1976) tyrinėjo baltų ir slavų kalbų giminystės problemą[135]. Jis sukūrė gana originalią indoeuropiečių kalbinės bendrystės skilimo teoriją, pagal kurią nepripažįstama baltų–slavų kalbinės vienybės. Gornungo nuomone, protoprūsų dialektai kažkada įėję į protoslavų kalbinę bendrystę. Toks teiginys, žinoma, abejotinas[136].

Vladimiras Žuravliovas, kaip jau buvo minėta, kartu su V. Mažiuliu atskiru leidiniu paskelbė studiją „Iš diachroninės slavų ir baltų kalbų morfologijos“ („Из диахронической морфологии славянских и балтийских языков“. Вильнюс, 1978). Šiame darbe, be teorinių morfologinės opozicijos dalykų, analogijos veikimo, ypač plačiai nagrinėjamos dviskaitos nykimo baltų ir slavų kalbose priežastys. Labai svarbu, kad atskiri lietuvių kalbos istorijos faktai čia interpretuojami nepaprastai gausios slavų kalbų medžiagos fone.

Išspausdino Žuravliovas ir kitų baltistikos tyrinėjimų[137]. Jis yra aktyvus baltų kalbotyros konferencijų dalyvis. Svarbūs baltistikai ir kai kurie Žuravliovo slavistikos darbai. Gražų straipsnį jis paskelbė apie baltų kalbų svarbą rusų kalbos mokslui[138].

Baltų kalbų akcentologijos istorijos problemos nagrinėjamos maskviečio Vladimiro Dybo studijose[139]. Greta V. Ilič-Svityčiaus darbų tai tur-

[134] Sabaliauskas A. Paulius Aristė. – Žm. ir k., p. 204–207.

[135] Горнунг Б. В. К дискуссии о балто-славянском языковом и этническом единстве. – ВЯ, 1958, 4, с. 55–62; Из истории изучения балтийско-славянских языковых отношений. – R. kr. Endz., p. 109–132; Из предыстории образования общеславянского языкового единства. – М., 1963.

[136] Karaliūnas. Sant., p. 42–43.

[137] Журавлев В. К. К проблеме балто-славянских языковых отношений. – Blt., 1968, 4(2), p. 167–177; Журавлев В. К., Авксентьева А. Г. К фонологической интерпретации балто-славянских интонаций. – Blt., I priedas, 1972, p. 233–242; Žuravliovas V., Kedaitis K. Dviskaitos kategorijos likimas ir baltų–slavų linksnių opozicijos dinamika. – Blt., II priedas, 1977, p. 157–168; Die Dynamik baltoslavischer morphologischer Oppositionen. – IF, 1977, 82, p. 191–225.

[138] Журавлев В. К. Зачем историк русского языка должен изучать балтийские языки? – Русская речь, 1971, 4, с. 127–129.

[139] Дыбо В. А. Балто-славянская акцентная система с типологической точки зрения и проблема реконструкции индоевропейского акцента. – Б-с. конт., с. 91–150; в кн.: Balcanica. М., 1979, с. 85–101, ir kt.

būt patys reikšmingiausi pastarųjų metų baltų–slavų akcentologijos tyrinėjimai. Jų pagrindu Dybo apgynė daktaro disertaciją.

Tamara Sudnik išleido monografiją „Lietuvių–slavų pasienio dialektai“ („Диалекты литовско-славянского пограничья.“ M., 1975), kurioje pateikiamas Baltarusijos TSR teritorijoje esančių Lazūnų, Gervėčių, Zietelos šnektų ir Lietuvos TSR teritorijoje esančios Dieveniškių šnektos fonologinių sistemų aprašas. Į šias šnektas autorė žiūri kaip į savotiškas kalbines mikrosąjungas ir iš karto aprašo ne tik lietuvių, bet ir baltarusių bei lenkų vietinių šnektų fonologines sistemas. Monografijoje užfiksuota labai įdomių dvikalbiškumo, trikalbiškumo atvejų[140].

Įvairiais baltų ir slavų kalbų kontaktų klausimais Sudnik paskelbė ir mažesnės apimties darbų[141]. Be to, ji daug pasidarbavo leidžiant TSRS MA Slavistikos ir balkanistikos instituto baltistikos problemoms skirtus darbų rinkinius.

Lidija Nevskaja išleido monografiją „Baltų geografinė terminologija“ („Балтийская географическая терминология“. M., 1977). Joje pirmiausia duodamas baltų kalbų apie 1600 geografijos terminų (bendrinių žodžių) žodynas, o toliau pagal atskiras leksines bei semantines grupes („bala“, „aukštuma“, „žemuma“) nagrinėjama jų kilmė, motyvacija, pateikiamos slavų kalbų paralelės[142].

Baltistikos klausimais Nevskaja paskelbė taip pat straipsnių[143].

Tiek Sudnik, tiek Nevskajos monografijos buvo parašytos jų kandidatinių disertacijų pagrindu. Derėtų paminėti ir su jų disertacijų tematika susijusį bendrai parengtą pranešimą VIII tarptautiniam slavistų suvažiavimui[144].

Vertingų straipsnių apie baltų kalbų ryšius su slavų ir kitomis kalbomis paskelbė Margarita Lekomceva[145].

Svetlana Tolstaja domisi lietuvių dialektologijos klausimais[146]. Drauge su savo vyru žymiu slavistu Nikita Tolstojumi Maskvoje organi-

[140] Grinaveckienė E. (Rec.) — Blt., 1976, 12(2), p. 205–208.

[141] Судник Т. М. Из морфологических наблюдений над говорами литовско-славянского пограничья. — Б-с. иссл., с. 215–219; К истории языковой ситуации Пелясы. — Б-с. конт., с. 181–191; Über mögliche Spuren eines altpreussischen Einflusses auf eine Mundart der litauischen Sprachinseln. — ZfSl, 1978, 23(5), p. 635–640, ir kt.

[142] Urbutis V. (Rec.) — Blt., 1979, 15(1), p. 69–75; Duma J. (Rec.) — ABSl, 1980, 13, p. 261–263.

[143] Nevskaja L. Ašmena — ein Appellativum. — ZfSl, 1978, 23(5), p. 652–656; Дом в литовской загадке (параллели к балканским текстам). — В кн.: Balcanica. M., 1979, с. 222–228, ir kt.

[144] Невская Л. Г., Судник Т. М. Диалектные контакты в зоне современного балтийско-славянского этноязыкового пограничья. — В кн.: Славянское языкознание. M., 1978, с. 285–307.

[145] Лекомцева М. И. Система значений глагольных граммем в пограничных литовско-славянских говорах. — Б-с. сб., с. 174–185; Некоторые замечания о структуре консонантизма балто-балканского ареала. — В кн.: Balcanica. M., 1979, с. 102–108, ir kt.

[146] Толстая С. М. Фонологический облик конца слова в одном жемайтском диалекте. — Б.-с. сб., с. 135–139.

zuotai baltistų konferencijai ji parengė pranešimą apie senosios baltų–slavų kultūros paraleles[147]. Baltistams labai svarbi Tolstojaus knyga „Slavų geografinė terminologija“ („Славянская географическая терминология“. M., 1969). Tyrinėja jis ir slavų kalbų baltizmus[148].

Grigorijus Venediktovas paskelbė įdomios archyvinės medžiagos apie mūsų kalbininką Joną Jušką, jo ryšius su rusų mokslininkais[149].

Afrikos kalbų specialistė Irina Toporova (V. Toporovo sesuo) išspausdino platų straipsnį apie lietuvių kalbos fonemų distribuciją[150]. Tai jos Maskvos universitete diplominio darbo pagrindu parengtas tyrinėjimas.

Šiaulių pedagoginio instituto auklėtinė, Maskvoje dirbanti kalbininkė Vida Michalčenko tyrinėjo rusų ir lietuvių kalbų gretinamosios sintaksės problemas. Šiuo metu ji ypač daug dirba sociolingvistikos srityje. Michalčenko yra viena iš knygos „Nacionalinio-rusiškojo dvikalbiškumo raida“ („Развитие национально-русского двуязычия“. M., 1976) autorių: parašė skyrius apie lietuvių ir rusų kalbų kontaktus. Šia tema Michalčenko išspausdino taip pat daug straipsnių[151].

Lietuvių kalbos problemoms nemaža vietos skiriama ir J. Dešerijevo sociolingvistikos darbuose[152].

Maskvos slavistas Samuilas Bernšteinas tyrinėjo senuosius slavų ir baltų kalbų santykius[153]. Jo nuomone, baltų ir slavų kalbos tokios artimos dėl jų ilgalaikių kontaktų[154]. Daug vietos baltų kalbų istorijos problemoms skiriama jo veikaluose „Slavų kalbų lyginamosios gramatikos apybraiža“ („Очерк сравнительной грамматики славянских языков“. M., 1961–1974, I–II).

Baltų kalbų istorijos klausimai liečiami ir TSRS MA nario korespondento F. Filino darbuose. TSRS MA narys korespondentas B. Serebrenikovas tyrinėja baltų ir finų–ugrų kalbų santykius. Baltistika domisi I. Do-

[147] Толстые Н. И. и С. М. Некоторые балтийско-славянские параллели из области архаической духовной культуры. – Конф. 1978, с. 134–135.

[148] Толстой Н. И. Об одном балтизме в восточнославянских диалектах – пелька. – Этимология, 1969, с. 145–157, ir kt.

[149] Венедиктов Г. К. К истории литуанистики в России (письма Й. Юшки к И. И. Срезневскому). – Б-с. иссл., с. 242–256; LKK, 1978, 18, p. 177–203; Материалы к истории литуанистики из архива И. И. Срезневского. – LKK, 1975, 16, p. 203–224; Забытый печатный труд Й. Юшки. – Б-с. конт., с. 281–285.

[150] Топорова И. Н. Дистрибуция фонем литовского языка. – Б-с. сб., с. 140–173.

[151] Михальченко В. Ю. Функционирование русского языка в Литовской ССР и его взаимодействие с литовским языком. – В кн.: Русский язык как средство межнационального общения. М., 1977, с. 175–195; Актуальные социолингвистические проблемы языковой жизни Литовской ССР. – LKK, 1979, 19, p. 19–30, ir kt.

[152] Karaliūnas S. Sociolingvistiniai lietuvių kalbos tyrinėjimai. – LKK, 1979, 19, p. 185–188.

[153] Бернштейн С. Б. Балто-славянская языковая сообщность. – В кн.: Славянская филология. М., 1958, т. 1, с. 45–67.

[154] Karaliūnas. Sant., p. 42.

brodomovas, O. Širokovas, ilgesnį laiką Maskvoje dirbęs B. Ogibeninas ir kiti kalbininkai, taip pat archeologas V. Sedovas.

Leningradietė Sofija Gruzdeva (1914–1971) apgynė kandidatinę disertaciją „Sintaksinės dalyvių funkcijos dabartinėje literatūrinėje lietuvių kalboje“ (vadovas B. Larinas). Šia tema ji paskelbė straipsnių[155].

Šiuo metu Leningrade labai sėkmingai darbuojasi Vilniaus universiteto auklėtinė Jūratė Laučiūtė. Leningrado universitete ji apgynė kandidatinę disertaciją apie leksinius slavų kalbų baltizmus. Tai pirmas toks platus šios srities tyrinėjimas. Jame pateikiama apie 550 lenkų kalbos, per 400 baltarusių, beveik 200 rusų, apie 40 ukrainiečių ir keletas čekų kalbos baltizmų (jie surinkti tiek iš gyvosios kalbos, tiek įvairių rašto paminklų). Pagrindines disertacijos dalis Laučiūtė išspausdino atskirais straipsniais[156].

Laučiūtė paskelbė ir įdomų lietuvių kalbos akcentologijos tyrinėjimą[157].

Baltistikos problemomis domisi ir leningradiečiai TSRS MA narė korespondentė A. Desnickaja, L. Hercenbergas, J. Kostiučenka ir kt.

Rostove prie Dono baltų kalbas, ypač jų santykius su kitomis indoeuropiečių kalbomis, tyrinėja profesorius Aleksejus Savčenka. Jis aktyvus baltų kalbotyros konferencijų dalyvis. Keletas įdomių jo straipsnių išspausdinta „Baltisticoje“[158]. Baltų kalbų faktai plačiai naudojami jo knygoje „Indoeuropiečių kalbų lyginamoji gramatika“ („Сравнительная грамматика индоевропейских языков“. M., 1974)[159]. Baltistikos problemas tyrinėja ir Savčenkos mokinys V. Jofė.

Baltarusių kalbininkas Aleksandras Veržbovskis (1924–1974) buvo parašęs disertaciją apie baltarusių kalbos lituanizmus[160].

[155] Груздева С. И. Атрибутивные и предикативные функции причастия на *-ęs* в литовском языке в сравнении с русскими конструкциями. – Учёные записки Ленинградского университета, 1958, № 35. Серия филологических наук, в. 38, с. 222–245; Способы передачи чужой речи и неполной достоверности в литовском языке. – Вестник Ленинградского университета. 1958, № 20. Серия истории, языка и литературы, в. 4, с. 119–130, ir kt.

[156] Лаучюте Ю. О некоторых новых литуанизмах в белорусском языке. – Blt., 1970, 6(2), p. 197–202; Лексические балтизмы в псковских говорах. – Klb., 1971, 22(2), p. 77–91; О словах литовского происхождения в польском языке. – Ten pat, p. 93–103; Лексические балтизмы в славянских языках. – ВЯ, 1972, 3, с. 101–109; Словообразовательный критерий выделения балтизмов в славянских языках. – Blt., I priedas, 1972, p. 89–94. Ypač vertinga apibendrinamoji studija „Балто-славянские лингвистические контакты в ареальном освещении“. – В кн.: Взаимодействие лингвистических ареалов. Л., 1980, с. 161–197. Be to, Laučiūtė yra parengusi ir slavų kalbų baltizmų žodyną.

[157] Лаучюте Ю. Акцентуационные особенности имен существительных в жемайтском диалекте литовского языка. – В кн.: Исследования в области сравнительной акцентологии индоевропейских языков. Л., 1979, с. 143–191.

[158] Савченко А. Н. К вопросу о генетических связях балтийских языков с другими индоевропейскими (одна изоглосса). – Blt., I priedas, 1972, p. 149–158; Проблема системной реконструкции праязыковых состояний (на материале балтийских и славянских языков). – Blt., 1973, 9(2), p. 135–150.

[159] Откупщиков Ю. В. (Рец.) – ВЯ, 1975, 5, с. 165–171.

[160] Вержбовский А. А. Древнебелорусская юридическая лексика литовского происхождения. – LKK, 1960, 3, p. 269–275; Балтызмы ў беларускай мове (метадалогія і крытэрыі даследавання). – Весці АН БССР. Серыя грамад. навук, 1959, № 2, с. 117–134; Балтызмы. – Там же, 1960, № 3, с. 125–132.

Lituanistikai svarbūs baltarusių onomastikos tyrinėtojo M. Birilos darbai („Беларуская антрапанімія“. Мінск, 1966–1969, I–II). Baltarusių ir lietuvių kalbų kontaktus tyrinėja J. Mackevič, E. Romanovič, E. Čeberuk, J. Kovàlčiuk, F. Klimčiukas. Įvairios baltistikos problemos dažnai liečiamos V. Martynovo, A. Supruno slavistikos bei indoeuropeistikos darbuose.

Ukrainoje, be A. Nepokupno, baltų kalbomis domisi L. Gumeckaja, J. Dzendzelevskis ir kt.

Trumpai aptarėme darbus, tiesiogiai ar netiesiogiai susijusius su lituanistika, dirbamus tarybinėse Latvijos, Estijos, Baltarusijos, Ukrainos respublikose, Rusijos Federatyvinėje Respublikoje. Tačiau reikia turėti galvoje, kad kartais vienokiu ar kitokiu atžvilgiu svarbių lietuvių (resp. baltų) kalbos mokslui darbų išleidžiama ir kitose respublikose, pirmiausia, žinoma, tose, kur kalbama indoeuropiečių kalbomis, pavyzdžiui, Moldavijoje, Armėnijoje. Pastaruoju metu įvairios indoeuropeistikos problemos, kurios gali dominti ir baltų kalbų istorijos specialistus, sėkmingai tyrinėjamos ir Gruzijoje.

TYRINĖJIMAS LIAUDIES DEMOKRATIJOS ŠALYSE

Nemaža dalis Europos liaudies demokratijos šalių turi senas lituanistikos tradicijas. Šios tradicijos ypač senos tokiuose slavų kraštuose kaip Lenkija, Čekoslovakija, Bulgarija. Jų mokslininkai ne tik gausiai naudojo lietuvių kalbos faktus, spręsdami įvairias savo gimtųjų kalbų ar apskritai slavistikos problemas, – čia atsirado ir tokių mokslininkų, kuriems lietuvių kalba tapo tiesioginiu tyrinėjimo objektu. Ankstesnėje mūsų knygoje jau buvo sakyta, kuo lituanistiką praturtino lenkai J. Hanušas, J. Rozvadovskis, J. Karlovičius, V. Požezinskis, A. Briukneris, čekai L. Geitleris, J. Zubatas, bulgaras A. Doričius ir kt. Šių tyrinėtojų tradicijos buvo tęsiamos ir toliau: lituanistikos baruose darbavosi mokslininkai, kurių darbai jau gerai buvo žinomi prieš Antrąjį pasaulinį karą kaip, pavyzdžiui, lenkai J. Otrembskis, J. Safarevičius, čekas V. Machekas ir kt. Reikšmingų lituanistikos darbų paskelbė ir jaunesnės kartos šių šalių kalbininkai. Kalbant apie atskiras šalis, vis dėlto reikėtų pabrėžti, jog kaip ir anksčiau taip ir šiuo metu labai daug lietuvių kalbos mokslui nusipelno lenkų kalbininkai.

JANAS OTREMBSKIS

J. Otrembskis (Jan Szczepan Otrębski) gimė 1889 m. gruodžio 8 d. Pilicoje, Kielcų vaivadijoje. 1909 m. Kielcuose baigęs gimnaziją, Otrembskis pradėjo studijuoti Varšuvos universitete, iš pradžių mediciną, tačiau po keleto mėnesių perėjo į Istorijos ir filologijos fakultetą, slavistiką. Pagrindinis jo mokytojas čia buvo žymusis baltarusių filologas J. Karskis. 1913 m. Otrembskis, ketvirto kurso studentas, gavo aukso medalį už konkursinį darbą „Vilniaus gubernijos baltarusių tarmių apžvalga".

Istorijos ir filologijos kandidato laipsniu 1913 m. baigęs universitetą, tais pačiais metais Otrembskis išvyko gilinti žinių į Leipcigą. Leipcigo universitete jo indoeuropeistikos studijoms vadovavo K. Brugmanas, slavistikos ir baltistikos – A. Leskynas, sanskrito ir keltų filologijos – E. Vindišas, fonetikos – E. Zyversas. Otrembskis rengėsi šiame universitete ginti daktaro disertaciją iš sanskrito fonetikos istorijos[1]. Pirmasis pasaulinis karas sumaišė planus. Otrembskis kaip svetimšalis buvo internuotas.

[1] Darbo tezės buvo paskelbtos 1915 m.: Połączenia dźwięków *s ṣ k' g' g'h+s* w języku staroindyjskim (Die Lautverbindungen *s ṣ k' g' g'h+s* im Altindischen). –

Grįžęs į Lenkiją, 1916–1921 m. jis mokytojavo Kališe, visą laisvalaikį skirdamas savarankiškoms lingvistikos studijoms. 1920 m. Krokuvos universitete už darbą „Indoeuropiečių kalbų lyginamosios gramatikos papildomi duomenys“ („Przyczynki do gramatyki porównawczej języków indoeuropejskich“. Kraków, 1919) jis gavo daktaro laipsnį.

1921 m. Otrembskis J. Rozvadovskio rekomendacija buvo paskirtas į Vilniaus universitetą. Čia jis dėstė indoeuropiečių kalbotyrą, sanskritą, lietuvių kalbos istorinę gramatiką. 1924 m. gavo docento, 1930 m. profesoriaus vardą. 1934 m. Otrembskis buvo išrinktas Lenkijos Mokslų akademijos nariu. Keletą metų buvo Humanitarinių mokslų fakulteto prodekanas ir dekanas. 1940–1943 m. vadovavo lenkų filologijos ir klasikinės filologijos katedroms. Hitlerininkams uždarius Vilniaus universitetą, Otrembskis kurį laiką dirbo Lietuvių kalbos žodyno redakcijoje.

1945 m. Otrembskis išvyko į Lenkiją ir buvo paskirtas Poznanės universiteto slavų filologijos profesorium. 1947 m. jo rūpesčiu šiame universitete buvo įsteigta baltų filologijos katedra, kuriai jis vadovavo iki 1960 m. – išėjimo į pensiją. Daugiausia Otrembskio pastangomis Poznanėje 1945 m. pradėtas leisti tarptautinis periodinis leidinys „Lingua Posnaniensis“. Iki 1963 m. Otrembskis buvo šio leidinio redaktorius.

Į gyvenimo pabaigą Otrembskis buvo nutaręs grįžti į Vilnių. Tačiau mirtis 1971 m. balandžio 25 d. suardė jo planus. Palaidotas Otrembskis Puščikovo miestelio (netoli Poznanės) kapinėse[2].

Otrembskis buvo labai produktyvus mokslininkas – jo publikacijų sąraše yra apie pusketvirto šimto pozicijų, atspindinčių daugiau kaip šešiasdešimties metų mokslinės veiklos laikotarpį[3].

Kalbos mokslo pasaulyje Otrembskis daugiausia žinomas kaip lituanistas, tačiau nemaži jo nuopelnai slavistikai bei polonistikai, sanskrito, lotynų, hetitų kalbų mokslui ir apskritai indoeuropeistikai.

Be straipnių įvairiais lotynų kalbos istorinės fonetikos, morfologijos klausimais, Otrembskis kartu su J. Safarevičium parengė plačią „Lotynų kalbos istorinę gramatiką“ („Gramatyka historyczna języka łacińskiego“. Warszawa, 1937, I; Otrembskis parašė šio veikalo įžanginę dalį, fonetiką ir žodžių darybą).

Bulletin de l'Academie des Sciences de Cracovie. Janvier–Juillet 1915. Kraków, 1915, p. 61–62. Pats darbas išspausdintas 1932 m.: Otrębski J. Le traitement des groupes du type *ss* en sanscrit. – Rozprawy i materiały Wydziału I Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie. Wilno, 1932 (tai jau naujas darbo variantas, nes ankstesniojo varianto rankraštis dingo karo metu).

[2] Safarewicz J. Jan Otrębski (1889–1971). – ABSl, 1973, 8, p. 7–14; Safarewicz J. Jan Szczepan Otrębski (1889–1971). – Onoma, 1971, 16, p. 254–256; Zinkevičius Z. Žymiausio lenkų lituanisto netekus. – Kultūros barai, 1971, Nr. 6, p. 65–66; Mažiulis V. Jonas Otrembskis. – Blt., 1972, 8(1), p. 109–110; Balčikonis J. Žymus kalbininkas. – Tiesa, 1964, gruodžio 8.

[3] Otrębska H. Bibliografia prac Jana Szczepana Otrębskiego za lata 1910–1966. – ABSl, 1966, 3, p. 9–22; Bibliografia prac Jana Szczepana Otrębskiego od roku 1967. – Ten pat, 1973, 8, p. 15–19. Čia pateikiama ir literatūra apie Otrembskio mokslinę veiklą. Plg. t. p. Otrebskienė H. Bibliographie onomastique de Jean Otrębski. – Onoma, 1971, 16, p. 257–261 (čia taip pat pateikiama literatūra apie Otrembskį).

Be minėto tyrinėjimo iš sanskrito istorinės fonetikos, senovės indų kalbos problemas Otrembskis dažnai nagrinėjo savo indoeuropeistikos darbuose.

Pirmasis stambesnis šios srities darbas buvo atskira knyga išleista studija „Iš indoeuropiečių kalbų nosinio infikso tyrinėjimų“ („Z badań nad infiksem nosowym w językach indoeuropejskich“. Kraków, 1929). Ypač plataus atgarsio susilaukė Otrembskio knyga „Indoeuropietiškos studijos“ („Studia indoeuropeistyczne. Indogermanische Forschungen“. Wilno, 1939). Kai kuriuos indoeuropeistikos klausimus Otrembskis čia mėgina spręsti labai novatoriškai. Tartum pratęsdamas ankstesnės knygos mintis, jis teigia, kad indoeuropiečių kalbų žodžių daryboje didelį vaidmenį vaidino ne tik priesagos, bet ir infiksai bei priešdėliai. Tas pats žodžių darybos elementas galėjęs būti ir priesaga, ir infiksu, ir priešdėliu. Darybiniai elementai nuolat kaitaliodavęsi, pvz., *i* : *u*, *r* : *l*, *r* : *n*, *l* : *n*, *m* : *n*, *m* : *u̯*, *t* : *s*. Šiame darbe Otrembskis labai gausiai operuoja lietuvių kalbos faktais. Dalis jo teiginių ligi šiol tebėra hipotetiški, tačiau apskritai darbas įdomus, ypač daug minčių teikiąs etimologams[4].

Savo pažiūras apie indoeuropiečių kalbų tyrinėjimo metodikos tobulinimą Otrembskis išdėstė 1963 m. paskelbtame straipsnyje[5], kuriame tartum reziumuoja ankstesnių šios srities darbų rezultatus. Be to, savo teiginius čia jis dažniausiai iliustruoja lietuvių kalbos medžiaga.

Iš slavistikos srities darbų pirmiausia reikėtų paminėti Otrembskio knygą „Slavai“ („Słowianie“. Poznań, 1947), kurioje mėginama aiškinti jau daug kartų įvairių mokslininkų diskutuotą slavų pavadinimo kilmę. Šią temą Otrembskis nagrinėja ir viename iš vėlesnių straipsnių[6], kur slavų pavadinimą, be kita ko, jis mėgina sieti su lietuvių upėvardžiais *Šlavė*, *Šlavantà*.

Iš Otrembskio polonistikos darbų reikšmingiausi yra „Apie seniausius lenkiškus asmenvardžius“ („O najdawniejszych polskich imionach osobowych“. Wilno, 1935) ir ypač „Lenkų kalbos žodžių gyvavimas“ („Życie wyrazów w języku polskim“. Poznań, 1948). Pastarajame aiškinama keleto šimtų lenkų kalbos žodžių kilmė. Polonistikos, daugiausia įvairių žodžių kilmės, klausimais Otrembskis paskelbė taip pat nemaža įvairios apimties straipsnių[7].

Pradėjęs dirbti Vilniaus universitete, Otrembskis vis labiau ir labiau įsitraukė į lituanistikos studijas. Pirmasis stambus jo lituanistikos darbas buvo Tverečiaus tarmės aprašymas. Z. Zinkevičius jį pavadino „išsamiausiu ir tobuliausiu iš iki šiol turimų vienos lietuvių tarmės aprašų“. Taip apie šį darbą savo studentams visada atsiliepdavo ir J. Balčikonis.

[4] Skardžius P. (Rec.) — APh, 1939, 8, p. 269—275.

[5] Otrębski J. Über die Vervollkommung der Forschungsmethoden in der indoeuropäischen Sprachwissenschaft. — LP, 1963, 9, p. 7—28; plačiau apie Otrembskio indoeuropeistikos tyrinėjimus plg.: Cimochowski W. Działalność naukowa prof. dr-a Jana Otrębskiego jako indoeuropeisty. — LP, 1972, 16, p. 138—143.

[6] Otrębski J. Die Herkunft der Bezeichnung Slowěne. — LP, 1959, 7, p. 263—264.

[7] Sobierajski Z. Profesor Jan Otrębski jako slawista i polonista. — LP, 1972, 16, p. 129—137.

„Rytų lietuvių tverečėnų tarmė“ („Wschodniolitewskie narzecze twereckie“) – beveik šešių šimtų puslapių veikalas, kurio trečioji dalis „Slavų skoliniai“ („Zapożyczenia słowiańskie“) Krokuvoje buvo išleista 1932 m., o pirmoji dalis „Gramatika“ („Gramatyka“) – 1934 m. Antroji dalis, kurią buvo numatyta skirti žodynui ir tekstams, nebuvo parengta.

Šį darbą Otrembskis pradėjo Vilniaus universiteto studento A. Bielinio padedamas, o vėliau jam talkino kitas studentas V. Dasys. Pastarasis ir jo šeima buvo pagrindiniai Otrembskio tyrinėjimų objektai. Taigi praktiškai čia pateikiamas ne visos Tverečiaus tarmės, o Guntauninkų kaimo šnektos aprašas. Žinoma, tai nemenkina veikalo reikšmės, juo labiau kad aprašoma iš tikrųjų labai įdomi, nemaža archaiškų bruožų išlaikiusi rytinė lietuvių šnekta: daug daiktavardžių prielinksninių kamienų liekanų, ypatinga liepiamoji nuosaka (*duo* ʿduok', *grįš* ʿgrįžk', *im* ʿimk', *imiės* ʿimk sau'), savotiškas *u*-kamienių būdvardžių linksniavimas ir t. t.[8]

Lietuvių kalbos leksikos tyrinėjimui svarbi trečioji darbo dalis, skirta aptariamos šnektos slavizmams. Praktiškai tai pats didžiausias iki šiol paskelbtas šnekamosios lietuvių kalbos slavizmų sąrašas. Tiesa, Otrembskis vieną kitą žodį (*arúodas*, *bėdà*, *káušas*, *kuõlas*) be reikalo laiko skoliniu iš slavų kalbų[9].

Pačiam Otrembskiui veikalas „Rytų lietuvių tverečėnų tarmė“, rašytas, anot jo paties, ne tik dėl mokslinių interesų, bet ir dėl pagarbos bei simpatijos lietuvių tautai ir kultūrai[10], buvo puikus parengiamasis etapas kitiems lituanistiniams tyrinėjimams.

Apie Tverečiaus šnektą Otrembskis paskelbė ir keletą straipsnių. Kalbant apie Otrembskio dialektologinius tyrinėjimus, negalima pamiršti, jog jis taip pat parašė įdomų straipsnį apie Vilniaus krašto lenkų tarmių lituanizmus[11].

Lenkų studentams ir šiaip besidomintiems lietuvių kalba Otrembskis išleido lietuviškų tekstų rinkinius: „Lietuviški tekstai I. Senieji tekstai“ („Teksty litewskie I. Teksty dawne“. Warszawa, 1957), „Lietuviški tekstai II. Dabartiniai tekstai“ („Teksty litewskie II. Teksty współczesne“. Warszawa, 1959). Kartu skelbiami platūs kalbiniai paaiškinimai. Antrąją minėtų tekstų dalį Otrembskis parengė kartu su žmona H. Otrembska (Samaniūte)[12].

Otrembskis kartu su lenkų kalbininku Č. Kudzinovskiu (dalyvaujant S. Kotui) parengė spaudai ir išleido svarbų lietuvių kalbos paminklą – S. B. Chilinskio biblijos vertimą („Biblia litewska Chylińskiego. Nowy Testament. II – Tekst“. Poznań, 1958). Šį vertimą tikriausiai Otrembskio

[8] Skardžius P. (Rec.) – APh, 1935, 5, p. 219–221.

[9] Skardžius P. (Rec.) – APh, 1933, 4, p. 153–155; Fraenkel E. (Rec.) – BSl, 1933, 1, p. 219–228.

[10] Otrębski J. Wschodniolitewskie narzecze twereckie, t. 1, p. XII.

[11] Otrębski J. Lituanizmy słownikowe w dialekcie polskim na Wileńszczyźnie. – JP, 1931, 16, p. 79–85; plg. t. p. Uwagi o polszczyźnie litewskiej. – PF, 1965, 18, p. 299–302.

[12] Balčikonis. R. r., 1, p. 278–279.

iniciatyva dar 1938 m. buvo nutarusi išleisti Vilniaus mokslo bičiulių draugija (Towarzystwo przyjaciół nauk w Wilnie).

Nemaža straipsnių Otrembskis paskelbė lietuvių kalbos istorinės gramatikos klausimais. Iš jų ypač minėtina studija apie lietuvių kalbos žodžių darybą (joje įvairiais atžvilgiais papildomas ir komentuojamas P. Skardžiaus darbas „Lietuvių kalbos žodžių daryba“[13]) ir straipsnis „Iš lietuvių kalbos istorijos“[14], kur nagrinėjami įvairūs lietuvių kalbos istorinės fonetikos (*a* : *e*, *ai*:*ie* kaita po priebalsio *r*, balsių harmonija, dusliųjų ir skardžiųjų priebalsių kaita), žodžių darybos ir kilmės klausimai.

Pagrindinis gramatikos ir apskritai lituanistikos Otrembskio darbas yra trijų tomų „Lietuvių kalbos gramatika“ („Gramatyka języka litewskiego“. Warszawa, 1956–1965, I–III).

Pirmasis gramatikos tomas, skirtas įvadinėms žinioms ir fonetikai, buvo išleistas 1958 m. Plačioje įvadinėje jo dalyje Otrembskis pateikia savo hipotezę apie Lietuvos vardo kilmę, aprašo lietuvių kalbos tarmes, jų raidos tendencijas, apibūdina svarbiausius lietuvių kalbos paminklus, aptaria lietuvių kalbos santykius su kitomis kalbomis, lietuvių literatūrinės kalbos susiformavimą, svetimų kalbų įtaką, lietuvių kalbos įtaką kitoms kalboms. Ypač vertingas skyrius, skirtas darbų apie lietuvių kalbą apžvalgai, – jame Otrembskis glaustai, bet labai taikliai apibūdina svarbiausius lietuvių kalbos tyrinėjimus, gramatikas, žodynus, tarmių aprašus.

Specialiame gramatikos skyriuje apžvelgiamas lietuvių kalbos alfabetas ir rašyba, parodoma jų istorija, iškeliami trūkumai. Aprašydamas lietuvių kalbos kirčiavimo sistemą, vokalizmą, konsonantizmą, Otrembskis pagrindinį dėmesį kreipia į dabartinės literatūrinės kalbos faktus, tačiau dažnai operuoja ir tarmių bei senųjų raštų medžiaga; aiškindamas vienų ar kitų reiškinių istoriją, nurodo ir kitų indoeuropiečių kalbų faktus. Apskritai šis gramatikos tomas yra ne tik mokslinis lietuvių kalbos struktūros dalies aprašymas, bet ir savotiškas vadovėlis kalbininkams, ypač slavistams[15].

Antrasis gramatikos tomas, skirtas žodžių darybai, išleistas 1965 m. Jame autorius nagrinėja tiek dabartinės literatūrinės kalbos, tiek tarmių, tiek ir senųjų raštų faktus. Kaip ir reikėtų tikėtis, ypač gausiai operuojama paties Otrembskio tyrinėtos tverečėnų šnektos faktais. Iš senųjų raštų čia dominuoja Daukšos „Postilė“, kurią autorius taip pat daug metų specialiai tyrinėjo. Suprantama, rašydamas šį gramatikos tomą, Otrembskis plačiai pasinaudojo ir ankstesniais lietuvių kalbos žodžių darybos tyrinėjimais, ypač P. Skardžiaus veikalu „Lietuvių kalbos žodžių daryba“. Kaip ir pastarajame, Otrembskio gramatikoje kartu nagrinėjami tiek bendriniai, tiek tikriniai žodžiai[16].

[13] Otrębski J. Randbemerkungen zu dem Werk von Pranas Skardžius Lietuvių kalbos žodžių daryba. – LP, 1951, 3, p. 169–186; 1953, 4, p. 31–59.

[14] Otrębski J. Aus der Geschichte der litauischen Sprache. – LP, 1955, 5, p. 23–40.

[15] Balčikonis. R. r., 1, p. 322–323; Viskanta E. Lietuvių kalbos gramatikos I tomas. – Pergalė, 1959, Nr. 9, p. 183–184.

[16] Balčikonis. R. r., 1, p. 375–376.

Rašyti savo gramatiką Otrembskis pradėjo nuo trečiojo tomo, mat morfologija, kuriai jis skirtas, šiaip ar taip geriausiai atspindi kalbos struktūrą ir labiausiai reikalinga tiek mokslo, tiek praktikos reikalams. Šis tomas buvo išleistas 1956 m. Kaip ir pirmasis, jis yra ne tik mokslinis tyrinėjimas, bet turi ir tam tikrų didaktinių tikslų. Jame daugiausia yra ir istorinės gramatikos elementų. Labai plačiai čia operuojama Daukšos „Postilės" faktais. Galima sakyti, kad greta dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos čia aprašoma ir minėto Daukšos veikalo gramatika[17].

Planuoto ketvirtojo gramatikos tomo, skirto sintaksei, Otrembskis dėl pablogėjusios sveikatos neparašė. Taip pat nebuvo parašytas ir penktasis tomas, kuriame turėjo būti visų keturių tomų indeksas.

Otrembskio gramatika yra tikrai įspūdingas lietuvių kalbos struktūros tyrinėjimas: joje randame labai daug vertingos faktinės medžiagos, įdomių minčių, hipotezių. Autorius čia plačiai pasinaudojo ir savo ankstesnių tyrinėjimų rezultatais, ypač Tverečiaus tarmės aprašu ir Daukšos „Postilės" kalbos nagrinėjimu (neskelbtu). Matyt, nenorėdamas išplėsti ir taip jau storų savo gramatikos tomų, atskirais aprašomais klausimais Otrembskis dažniausiai nemini ankstyvesnių nuomonių, gana mažai nurodo ir literatūros šiais klausimais. Tai, suprantama, tam tikra prasme mažina gramatikos teikiamos informacijos efektyvumą.

Šalia E. Frenkelio „Lietuvių kalbos etimologinio žodyno" („Litauisches etymologisches Wörterbuch". Heidelberg – Göttingen, 1955–1966), Chr. S. Stango „Baltų kalbų lyginamosios gramatikos" („Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen". Oslo, 1966) Otrembskio „Lietuvių kalbos gramatika", be abejonės, yra svarbiausias pastarųjų dešimtmečių lietuvių kalbotyros veikalas, išleistas už Lietuvos TSR ribų.

Įvairią pagalbą Otrembskiui rašant gramatiką teikė ir žmona, buvusi jo mokinė, vėliau Vilniaus universiteto lietuvių kalbos katedros dėstytoja, garsi lietuviškų juostų audėja H. Otrembska (Elena Samaniūtė).

Atskira Otrembskio tyrinėjimų sritis buvo lietuvių (resp. baltų) asmenvardžiai ir vietovardžiai. Jis yra aiškinęs prūsų, Dainavos, Zarasų, Kauno, Ukmergės, Vilnios, Žeimenos, Siesarties, Ančios, Jogailos ir kitų vardų kilmę[18]. Platesnius straipsnius paskelbė apie lietuvių negyvenamųjų vietų vardų[19], gyvenamųjų vietų vardų[20] darybą, taip pat apie lietuviškus

[17] Balčikonis J. (Rec.) – LP, 1957, 6, p. 168–171 (t. p. Balčikonis. R. r., 1, p. 283–287); Skardžius P. (Rec.) – ZfslPh, 1959, 27, p. 440–442; Viskanta E. Didelis lenkų kalbininko darbas. – Pergalė, 1958, Nr. 9, p. 181–182.

[18] Otrębski J. Über die Herkunft des Preussennames. – LP, 1955, 5, p. 76–78; *Dainavà*, название одного из ятвяжских племен. – ВСЯ, 1963, 7, с. 3–6; *Žeimenà*. – BzN, 1958, 9, p. 189–190; Beiträge zur baltisch-slawischen Namenkunde. – Ten pat, 1960, 11, p. 172–178; 1961, 12, p. 262–265; 1962, 13, p. 148–149, 265–267; Lit. *Zãrasas*, pl. *Zarasaĩ*. – Ten pat, 1966, 17, p. 327–330; Die Ortsnamen *Kowno*, *Grodno* und *Olita* in Litauen. – Ten pat, 1971, 6, p. 154–155; Lit. *Ukmergė*. – Blt., 1970, 6(2), p. 213–215; Jagiełło. – R. kr. Endz., p. 211–214, ir kt.

[19] Otrębski J. La formation des noms physiographiques en lithuanien. – LP, 1949, 1, p. 199–243.

[20] Otrębski J. La formation des noms des lieux en lithuanien. – Ten pat, 1950, 2, p. 4–43.

vandenvardžius, kilusius iš gyvulių vardų[21], apie lietuviškų vandenvardžių ir vietovardžių slavizaciją[22] ir kt.

Otrembskis sukūrė hipotezę, jog Lietuvos vardas kilęs iš upėvardžio, kuriuo kažkada galėjo būti vadintas Nemunas. Jo nuomone, tai rodytų miesto prie Nemuno pavadinimas *Alytùs*, kilęs iš **Leitūs* arba **Lytūs*, o žodis **lẽitā*, iš kurio kilo tiek spėjamas Nemuno, tiek ir vėliau Lietuvos vardas, sietinas su liet. *líeti*[23]. Kad Lietuvos, kaip ir Latvijos, vardas gali būti kilęs iš upėvardžio, yra labai įtikima (taip teigė ne tik Otrembskis), tačiau kad šiuo vardu kažkada būtų vadintas Nemunas, kol kas sunku tikėti.

Paskutinį gyvenimo dešimtmetį Otrembskis labai aktyviai tyrinėjo išnykusios baltų kalbos – jotvingių – problemą[24]. Ją, be kita ko, jis laikė viena svarbiausių dabartinės baltistikos problemų. Remdamasis vietovardžiais ir lietuvių kalbos tarmių medžiaga, Otrembskis mėgino suformuluoti tokias jotvingių kalbos ypatybes:

jotv. *ei* – liet. *ie* (liet. *líepa* – jotv. **leipa*, plg. *Léipalingis* šalia *Liepalótas*);

jotv. *s, z* – liet. *š, ž* (plg. tokius tarmių dubletus kaip *šiẽnas* : *siẽnas*, *nesveĩkas* : *nešveĩkas*, *žùvys* : *zùvys*);

jotv. *c, dz* – liet. *č, dž* (< *tj, dj*);

jotv. *k', g'* – liet. *t', d'* (plg. tarmių dubletus *jautẽliai* : *jaukẽliai*, *žõdis* : *žõgis*, *kẽlias* : *tẽlias*, *geležìnis* : *delažìnis*);

leksika: jotv. *kirsna-* 'juodas' (plg. upę *Kirsnà*), jotv. *gail-a-* 'baltas' (plg. ežerą *Gáiliekas*), jotv. *bìlsas* 'baltas, balkšvas' (plg. ežerus *Báltajis Bìlsas*, *Júodajis Bìlsas*), jotv. *dùlgas* 'ilgas' (plg. ežerą *Dùlgas*) ir kt.

Otrembskis daro išvadą, kad „jotvingių kalba yra pereinamoji tarp baltų ir slavų kalbų, šiaip ar taip tokia ji yra daug didesniu mastu negu prūsų kalba, kuriai, kaip žinoma, nesvetimos ypatybės, labai būdingos slavų kalboms“[25].

Jotvingių kalbos įtaka jis mėgino aiškinti net ir kai kurias lenkų kalbos tarmių ypatybes[26]. Otrembskio sukaupta iš tikrųjų daug įdomios šios srities medžiagos, bet ji tebėra gana hipotetiška[27].

Otrembskis aktyviai dalyvavo ginče ir dėl baltų bei slavų kalbų senųjų santykių. Šiuo klausimu jo pažiūros evoliucionavo. Dar 1947 m. recenzuodamas T. Ler-Splavinskio knygą „Apie slavų kilmę ir protėvynę“ („O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian“. Poznań, 1946), Otrembskis

[21] Otrębski J. Tiernamen als Gewässernamen in Litauen. – BzN, 1959, 10, p. 24–27.

[22] Otrębski J. Slawizacja litewskich nazw wodnych i miejscowych. – In: Z polskich studiów slawistycznych. Seria 2. Językoznawstwo. Warszawa, 1963, p. 267–286.

[23] Otrębski J. *Lietuvà*. – BzN, 1958, 9, p. 116–118, 188; Balt. **lẽitā*. – Blt., 1967, 3(2), p. 201–203; Otrębski. Gr., 1, p. 3–7; 2, p. 62.

[24] Отрембский Я. С. Язык ятвягов. – ВСЯ, 1961, 5, с. 3–8; Das Jatwingerproblem. – Die Sprache, 1963, 9, p. 157–167.

[25] Отрембский Я. С. Язык ятвягов, с. 6.

[26] Otrębski J. Udział Jaćwingów w ukształtowaniu języka polskiego. – ABSl, 1964, 1, p. 207–216.

[27] Apie Otrembskio lituanistikos darbus plg. t. p. Safarewicz J. Prace lituanistyczne profesora Jana Otrębskiego. – LP, 1973, 17, p. 124–133.

rašė, kad „baltų–slavų prokalbės niekad nebuvo“, nes jos egzistavimui prieštarauja skirtingas ide. *s* likimas po *k*, *r*, *i*, *u* baltų ir slavų kalbose[28]. Tačiau 1954 m. straipsnyje „Slavų–baltų kalbinė vienybė“[29] jis padarė išvadą, jog: „Slavų ir baltų kalbos yra tos pačios slavų–baltų dialektų grupės tęsinys. Šią grupę reikia laikyti vienybe, t. y. kilusia iš vienos kalbos, savo ruožtu išsiskyrusios iš indoeuropiečių kalbinės grupės“. Baltų ir slavų kalbų žodynas, Otrembskio nuomone, yra toks panašus, jog jie vieni kitus supratę ilgą laiką ir po jų vienybės suskilimo. Įvairius skirtingus baltų ir slavų kalbų fonetikos, morfologijos reiškinius Otrembskis stengiasi parodyti esant identiškus, tačiau su jo argumentacija ne visur galima sutikti[30].

Otrembskis yra tyrinėjęs taip pat senuosius baltų bei slavų ir germanų kalbų santykius – senuosius germanų skolinius baltų ir slavų kalbose[31], paskelbė įdomų straipsnį apie baltų kalbų reikšmę indoeuropiečių kalbotyrai (šia tema jis skaitė pranešimą Vienoje)[32].

Lenkų mokslininkas taip pat yra parašęs labai daug svarbių lituanistikos (resp. baltistikos) veikalų recenzijų.

Dalyvavo Otrembskis ir Lietuvių mokslo draugijos veikloje. Antai 1934 m. gruodžio 9 d. šios draugijos surengtame K. Būgos dešimtųjų mirties metinių minėjime jis lenkų kalba skaitė pranešimą „Profesoriaus Kazimiero Būgos reikšmė lietuvių kalbai“, o tos pačios draugijos 1934 m. kovo 16 d. surengtame A. Baranausko gimimo šimtmečio minėjime taip pat lenkiškai skaitė pranešimą „Vyskupas Antanas Baranauskas – filologas“.

Otrembskis tiek teoriškai, tiek praktiškai puikiai mokėjo lietuvių kalbą. Lietuviškai rašė straipsnius, skaitė paskaitas. 1952 m. Varšuvoje lietuvių kalbą dėstė ir pirmųjų Lenkijos lietuvių kalbos mokytojų kursuose. Nemaža jo straipsnių buvo paskelbta įvairiuose Tarybų Sąjungos leidiniuose, tarp jų „Baltisticoje“. Nepaprastai nuoširdi draugystė Otrembskį siejo su akademiku J. Balčikoniu. Otrembskio atminimui TSRS MA Slavistikos ir balkanistikos instituto kalbininkai dedikavo leidinį „Baltų–slavų rinkinys“ („Балто-славянский сборник“. M., 1972).

JANAS SAFAREVIČIUS

J. Safarevičius (Safarewicz) gimė 1904 m. vasario 9 d. Daugpilyje. 1922 m. Vilniuje baigė gimnaziją ir pradėjo studijuoti universitete klasikinę filologiją ir indoeuropiečių kalbotyrą. 1927 m. čia gavęs filoso-

[28] Otrębski J. (Rec.) – SO, 1947, 18, p. 448.

[29] Отрембский Я. С. Славяно-балтийское языковое единство. – ВЯ, 1954, 5, с. 27–42; 6, с. 28–46.

[30] Топоров. Нов. р., с. 146; Karaliūnas. Sant., p. 32–33; Мэтьюс В. К. О взаимоотношении славянских и балтийских языков. – В кн.: Славянская филология. М., 1958, т. 1, с. 37–40.

[31] Otrębski J. Die ältesten germanischen Lehnwörter im Baltischen und Slavischen. – Die Sprache, 1966, 12, p. 50–64.

[32] Otrębski J. Die baltische Philologie und ihre Bedeutung für die indogermanische Sprachwissenschaft. – KZ, 1964, 79, p. 69–88.

fijos daktaro laipsnį, žinių gilinti išvyko į Paryžių, kur jo studijoms vadovavo A.Mejė (Meillet), Ž. Vandrijesas (J. Vandryes), A. Ernū (Ernout), Ž. Maruzo (J. Marouzeau).

1930 m. grįžęs iš Paryžiaus, Safarevičius pradėjo dirbti Vilniaus universitete. 1932 m. docentas. Nuo 1937 m. Krokuvos universiteto ekstraordinarinis profesorius. 1947 m. šiame universitete Safarevičiui suteikiamas ordinarinio profesoriaus vardas. 1958 m. jis išrenkamas Lenkijos Mokslų akademijos nariu korespondentu, o 1964 m. – tikruoju nariu. Nuo 1969 m. Safarevičius yra vieno populiariausių lenkų lingvistinio žurnalo „Język Polski" redaktorius, taip pat Lenkų kalbos bičiulių draugijos (Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego) pirmininkas[33].

1979 m. Vilniaus universitetui švenčiant 400 metų jubiliejų, Safarevičiui buvo suteiktas šio universiteto garbės daktaro – honoris causa – laipsnis. Lenkų kalbininkas buvo pirmasis filologas, gavęs šį laipsnį senajame Vilniaus universitete tarybinės santvarkos metais.

Safarevičius yra vienas žymiausių lenkų klasikinės filologijos specialistų, ypač pagarsėjęs darbais iš lotynų kalbos srities. Taip pat jis tyrinėja įvairias indoeuropeistikos, slavistikos ir baltistikos problemas, nemaža dėmesio skiria polonistikai.

Svarbiausi Safarevičiaus darbai yra „Lotynų kalbos rotacizmas" („Le rhotacisme latin". Wilno, 1932), „Lotynų kalbos fonetikos ir metrikos studijos" („Études de phonétique et de métrique latines". Wilno, 1936), „Lotynų kalbos istorinė gramatika" I d. („Gramatyka historyczna języka łacińskiego". Warszawa, 1937, I; kartu su J. Otrembskiu), „Lotynų kalbos istorinė gramatika. II. Sintaksė" („Gramatyka historyczna języka łacińskiego. II. Składnia". Warszawa, 1950), „Lotynų kalbos istorinės gramatikos apybraiža. Istorinė fonetika ir fleksija" („Zarys gramatyki historycznej języka łacińskiego. Fonetyka historyczna i fleksja". Warszawa, 1953), „Lotynų kalbos istorinė gramatika" („Historische Lateinische Grammatik". Halle–Saale, 1969).

Labai reikšmingi kai kurie Safarevičiaus straipsniai indoeuropiečių istorinės fonetikos ir morfologijos klausimais.

Įvairiuose lingvistiniuose leidiniuose paskelbti mažesnės apimties svarbiausi Safarevičiaus darbai (bendrosios kalbotyros, indoeuropiečių kalbotyros, graikų kalbos, italikų kalbų, baltų kalbų, slavų kalbų, taip pat veiksmažodžių aspektų klausimais) perspausdinti knygoje „Kalbotyros studijos" („Studia językoznawcze". Warszawa, 1967)[34]. Išleistas ir angliškas (šiek tiek papildytas) šios knygos variantas („Linguistic Studies". The Hague–Paris–Warszawa, 1974)[35].

[33] Studia indoeuropejskie. Études indo-européennes. – Wrocław – Warszawa–Kraków – Gdańsk, 1974, p. 7. Šiame leidinyje skelbiama ir Safarevičiaus 1926–1974 m. darbų bibliografija, plg. p. 9–28; Heinz A. Jan Safarewicz. – In: Nauka Polska, 1965, Nr. 4, p. 68–73; S. U. (= Urbańczyk S.) Safarewicz Jan. – In: Encyklopedia wiedzy o języku polskim. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1978, p. 291.

[34] Kazlauskas J. (Rec.) – Blt., 1968, 4(2), p. 313–317 (čia apibūdinama ir daugelis Safarevičiaus lituanistinių darbų).

[35] Bader F. (Rec.) – BSL, 1978, 73(2), p. 113–120.

Anksti Safarevičius įsijungė ir į lietuvių kalbos studijas. Reikėtų paminėti, jog jo lietuvių kalbos mokytojas Vilniuje buvo žinomas pedagogas ir istorikas Bronius Untulis. Safarevičiaus veikla lituanistikos baruose yra labai įvairi ir sėkminga.

Pirmiausia lenkų mokslininkas minėtinas kaip vienas žymiausių lietuvių kalbos veiksmažodžio veikslų tyrinėtojų. Apie senųjų lietuvių kalbos paminklų (M. Daukšos „Postilės", vadinamosios Morkūno „Postilės" ir K. Širvydo „Punktų sakymų") veiksmažodžių veikslus Safarevičius 1936 m. skaitė pranešimą IV tarptautiniame lingvistų kongrese Kopenhagoje[36]. Vėliau jis pateikė kritišką šio klausimo tyrinėjimo apžvalgą[37]. Safarevičiaus mintys apie lietuvių kalbos veiksmažodžio veikslus reikšmingos ypač todėl, kad jis šią problemą yra plačiai tyrinėjęs slavų, lotynų ir apskritai indoeuropiečių kalbose.

Lietuvių onomastikai svarbūs Safarevičiaus lietuviškų vietovardžių su priesaga *-iški* tyrinėjimai[38]. Šią priesagą Safarevičius plačiai tyrinėjo tiek lietuvių, tiek slavų kalbose. Remdamasis jos paplitimu, sukūrė įdomią hipotezę apie senąją lietuvių ir slavų tautų ribą. Safarevičiaus apskaičiavimu, tose teritorijose, kur lietuvių kalba iki šiol bent iš dalies vartojama, vietovardžiai su priesaga *-iški* sudaro nuo 12 iki 45% visų vietovardžių. Vietas, kur šių vietovardžių esama 4–12%, Safarevičius taip pat skiria anksčiau lietuvių gyventai sričiai[39].

Minėtinas Safarevičiaus straipsnis apie lietuviškų asmenvardžių (*Kęstutis, Algirdas, Vytautas, Aldona, Danutė, Gražina*) paplitimą, jų formų istoriją lenkų kalboje[40].

Keletą straipsnių Safarevičius paskelbė įvairiais lietuvių kalbos gramatikos klausimais[41].

Safarevičius yra tyrinėjęs ir senuosius baltų ir slavų kalbų santykius. 1945 m. šiuo klausimu paskelbtame straipsnyje[42] jis, daugiausia remdama-

[36] Safarewicz J. L'aspect verbal en vieux-lituanien. — Actes du IVe Congrès international de linguistes (Copenhague 1936). Copenhague, 1938, p. 210–215 (t. p. Safarewicz J. Studia językoznawcze. Warszawa, 1967, p. 361–365).

[37] Safarewicz J. Stan badań nad aspektem czasownikowym w języku litewskim. — BSl, 1938, 3, p. 1–27 (t. p. Studia językoznawcze, p. 339–361).

[38] Safarewicz J. Litewskie nazwy miejscowe na *-iszki*. — Onomastica, 1956, 2, p. 15 – 63; Rozmieszczenie nazw na *-iszki* na pograniczu słowiańsko-litewskim (z mapką). — Spraw., 1947, 48, p. 45 (t. p. Studia językoznawcze, p. 257–259); Litewskie nazwy miejscowe na *-iszki* (Noms de lieu lithuaniens en *-iszki*). — Extrait du Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres. Janvier 1940 – Décembre 1944, № Sommaire, 1–2, p. 7–8; plg. t. p. Pochodzenie słowiańskich przyrostków *-isko, -iszcze*. — Spraw., 1945, 45, p. 23–25 (t. p. Studia językoznawcze, p. 278–280).

[39] Safarewicz J. Studia językoznawcze, p. 257–259.

[40] Safarewicz J. Polskie imiona osobowe pochodzenia litewskiego. — JP, 1950, 30, p. 113–119 (t. p. Studia językoznawcze, p. 259–265).

[41] Safarewicz J. Uwagi o wykrzyknikach w utworach Donelaitisa. — ABSl, 1966, 3, p. 171–176; Rząd przyimków w języku litewskim. — Sprawozdania z prac naukowych Wydziału I Nauk Społecznych Polskiej Akademii umiejętności (1968), 11, z. 3. Warszawa, 1969, p. 1–16; Uwagi o zaimkowej postaci przymiotnika w języku litewskim. — Ten pat z. 4, p. 1–8.

[42] Safarewicz J. Przyczynki do zagadnienia wspólnoty bałto-słowiańskiej. — Spraw., 1945, t. 46, p. 199–202 (t. p. Studia językoznawcze, p. 243–245).

sis veiksmažodžių darybos faktais, mano, jog baltų ir slavų bendrystės epocha egzistavusi betarpiškai po indoeuropiečių prokalbės, tačiau ši bendrystė nebuvusi ilga. Baltų–slavų bendrystė, Safarevičiaus nuomone, galėjusi suirti dėl iranėnų genčių antplūdžio II tūkstantmečio prieš m. e. viduryje.

Vėliau Safarevičiaus pažiūros dėl baltų ir slavų kalbinės vienybės, atrodo, tampa skeptiškesnės: jis rašo, jog „Baltų–slavų bendrystės epochos buvimas nėra visai tikras“[43].

Dar aiškiau savo pažiūras šiuo klausimu Safarevičius suformuluoja kitame straipsnyje[44]. Ištyrinėjęs 36 veiksmažodžius, R. Trautmano „Baltų–slavų kalbų žodyne“ pateiktus kaip bendrus abiem kalbom, jis daro išvadą, jog tik 7 iš jų galima laikyti bendromis leksinėmis šių kalbų inovacijomis, o didžioji jų dalis – ne tiek leksinio, kiek morfologinio pobūdžio inovacijos. Be to, daugumą jų reikia skirti „epochai, kuri ėjo betarpiškai po indoeuropiečių vienybės suirimo. Norint tai galima vadinti indoeuropiečių dialekto atmainomis: bet šis dialektas bet kuriuo atveju apėmė tik tą kalbinę sistemą, iš kurios vėliau atsirado baltų kalbos iš vienos pusės, o slavų – iš kitos“. Tik tokia reikšme, Safarevičiaus nuomone, galima kalbėti apie „baltų–slavų vienybės epochą“.

Atskirais baltų ir slavų kalbų santykių klausimais Safarevičius yra paskelbęs ir daugiau darbų[45]. Ypač įdomus šiuo atžvilgiu jo straipsnis „Žodžių darybos archaizmas lietuvių kalboje“[46]. Remdamasis minėtuoju R. Trautmano žodynu, Safarevičius pateikia 46 bendrus baltų ir slavų kalbų vardažodžius, turinčius atitinkamos šaknies pirminius veiksmažodžius tik lietuvių kalboje (plg. liet. *rankà*, lenk. *ręka*, rus. *рука*: liet. *riñkti*; liet. *sniẽgas*, lenk. *śnieg*, s. sl. *sněgъ*: liet. *snìgti* ir kt.). O priešingų atvejų, kai bendri baltų ir slavų kalbų vardažodžiai turi morfologinę motyvaciją (atitinkamus pirminius veiksmažodžius) slavų kalbose, Safarevičius randa tik 10 (plg. liet. *piẽtūs*, s. sl. *pišta*, rus. *пища*: s. sl. *pitěti*; liet. *sãpnas*, s. sl. *sъnъ*, rus. *сон*: s. sl. *sъpati* ir kt.).

Nagrinėjo Safarevičius taip pat lotynų ir baltų–slavų kalbų leksinius atitikmenis, šių kalbų kirčiavimo dalykus[47].

Safarevičius tyrinėjo ir lietuvių literatūros problemas. Jis išaiškino ir 1939 m. paskelbė M. Mažvydo akrostichą eiliuotoje pirmosios lietuviškos knygos prakalboje, tuo išsklaidydamas bet kokias abejones dėl knygos

[43] Safarewicz J. Bałto-słowiańskie stosunki językowe. – In: Słownik starożytności słowiańskich. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1961, t. 1, cz. 1, p. 79–81 (t. p. Studia językoznawcze, p. 241–243).

[44] Safarewicz J. Ze słownictwa bałto-słowiańskiego (Innowacje czasownikowe). – Slavia Antiqua, 1961, 8, p. 11–24 (t. p. Studia językoznawcze, p. 245–257).

[45] Safarewicz J. Rozwój fonemów szczelinowych i zwarto-szczelinowych w językach bałtyckich i słowiańskich. – RSl, 1966, 26, p. 3–7 (t. p. Studia językoznawcze, p. 273–277); Uwagi o bałto-słowiańskim imiesłowie czynnym przeszłym. – SO, 1968, 27, p. 223–225.

[46] Safarewicz J. Archaizm słowotwórczy w języku litewskim. – Rocznik naukowo-dydaktyczny. Z. 58. Pracy językoznawcze. III. Kraków, 1976, p. 55–64.

[47] Safarewicz J. Le latin et les langues balto-slaves. – In: Scritti in onore di Giuliano Bonfante. Brescia, 1976, v. 2, p. 923–929; A Latin Parallel to Balto-Slavic Recessive Accent. – Don. Balt., p. 443–447.

autorystės[48]. Kitą M. Mažvydo akrostichą Safarevičius rado „Formoje krikštymo".

Jis taip pat paskelbė straipsnį apie lietuvių eilėdarą. Šiame, tiesa, nedideliame, bet, anot K. Korsako, pasižyminčiame „kruopščia analize ir įdomiais pastebėjimais" straipsnyje lenkų kalbininkas detaliai nagrinėja Mažvydo katekizmo eiliuotą prakalbą ir paliečia tolesnę lietuvių eilėdaros raidą, jos santykį su lenkų eilėdara. Ne su visomis straipsnio išvadomis mūsų literatūros tyrinėtojai sutinka, tačiau jis iš tikrųjų nusipelno rimto specialistų dėmesio[49].

Lenkų filologų spaudoje Safarevičius yra recenzavęs daug svarbių lituanistikos leidinių; ypač plačios ir įdomios jo paskelbtos tarybinių lietuvių kalbininkų darbų („Lietuvių kalbos atlaso", J. Palionio, V. Mažiulio, A. Vanago monografijų) recenzijos.

Krokuvos universitete Safarevičius yra skaitęs lietuvių kalbos istorinės gramatikos kursą. Jis taip pat yra Tarptautinės baltų–slavų santykių tyrinėjimo komisijos vicepirmininkas.

ČESLAVAS KUDZINOVSKIS

Č. Kudzinovskis (Kudzinowski) gimė 1908 m. spalio 8 d. Vodzilovkoje (Bialystoko vaivadija). 1935 m. baigęs Vilniaus universiteto lyginamosios kalbotyros skyrių, 1935–1937 m. finougrų kalbotyrą studijavo Helsinkyje, 1937–1939 m. – Budapešte. Čia apgynė ir daktaro disertaciją („Suomių garsų sistema").

1960 m. pasitraukus J. Otrembskiui, Kudzinovskis iki 1969 m. vadovavo Poznanės universiteto baltų filologijos katedrai.

1974 m. Kudzinovskiui suteiktas profesoriaus vardas. Nuo 1974 m. jis vadovauja Poznanės Kalbotyros instituto lyginamosios kalbotyros skyriui.

Kudzinovskis dirba finougristikos ir baltistikos srityje. Be minėtos disertacijos, jis parašė „Suomių kalbos gramatiką" („Gramatyka języka fińskiego". Poznań, 1978) Lenkijos universitetų studentams. Tačiau didžiausią jo mokslinio palikimo dalį sudaro darbai, susiję su lituanistika.

Kartu su J. Otrembskiu (dalyvaujant ir S. Kotui) Kudzinovskis spaudai parengė S. B. Chilinskio biblijos („Naujojo testamento") vertimą („Biblia litewska Chylińskiego. Nowy Testament. T. II – Tekst". Poznań, 1958). Tai Londone, Britų muziejuje, saugomo rankraščio transliteruotas tekstas[50].

[48] Safarewicz J. Un acrostiche de Mažvydas. – PF, 18(1939), p. 7–8 (atspaudas).

[49] Safarewicz J. Dwa drobiazgi litewskie (l. Kilka uwag o wersyfikacji litewskiej; 2. Nie znany akrostych Mażwida). – In: Inter Arma (Księga ku czci prof. Kazimierza Nitscha). Kraków, 1946, p. 59–65; plg. Korsakas K. Lituanika Lenkijoje. – LiK, 1957, 2, p. 475–479.

[50] Топоров В. Н. Две публикации старых балтийских текстов. – ВЯ, 1962, 2, с. 114–116; Jurgutis V. Po 300 metų išleista knyga (Lietuviškoji Chilinskio Biblija). – Bibliotekų darbas, 1958, Nr. 6, p. 31–33.

Kudzinovskis pats vienas sudarė ir atskira knyga paskelbė šio leidinio indeksą („Biblia litewska Chylińskiego. Nowy Testament. T. III – Indeks". Poznań, 1964), kuriame pateikiami visi „Naujojo testamento" vertimo žodžiai su jų gramatinėmis ir ortografinėmis formomis. Lenkų kalbininką pagrįstai galima laikyti šios srities lituanistinių darbų pradininku[51]. Rengėjai buvo planavę išleisti ir fotografuotinį S. B. Chilinskio darbo tekstą.

Kudzinovskis atliko ir kitą milžinišką šios srities darbą, būtent sudarė Daukšos postilės indeksą („Indeks – słownik do „Daukšos Postilė". Poznań, 1977, I–II). Tai daugiau negu tūkstančio mašinraščio puslapių veikalas – kelių dešimtmečių be galo sunkaus darbo rezultatas. Aiškindamas lietuviškų žodžių reikšmes, įvairius netikslumus, Kudzinovskis naudojosi J. Vujeko vadinamąja mažąja postile, iš kurios verstas Daukšos veikalas. Lietuviškų žodžių rodyklė sudaryta remiantis 1926 m. Daukšos postilės leidimu („Daukšos Postilė. Fotografuotinis leidimas". K., 1926).

Skirtingai nuo S. B. Chilinskio biblijos indekso, šiame veikale Kudzinovskis prie lietuviškų žodžių pateikia ir lenkiškus originalo atitikmenis, plg. „*gražus* 1. piękny 2. czysty 3. szczyry 4. nadobny 5. rozkoszny 6. święty 7. ślachetny 8. świetny 9. stateczny 10. cudny", „*kalbėti* 1. mówić 2. gadać 3. służyć 4. zadawać 5. powtarzać 6. rozmawiać 7. powiedzieć 8. wymawiać 9. (piktai) złorzeczyć" ir t. t. Suprantama, tai dar labiau padidina indekso vertę, padaro jį savotišku dvikalbiu žodynu. J. Vujeko postilė toli gražu ne kiekvienam baltų kalbų leksikos tyrinėtojui lengvai prieinama, ir čia Kudzinovskis padarė didelę paslaugą. Be to, toks detalus lenkiškų reikšmių pateikimas labai praverčia semantiniams lietuvių kalbos žodžių tyrinėjimams.

Šis Kudzinovskio veikalas bus vienas iš kertinių akmenų lietuvių kalbos istoriniam žodynui. V. Urbutis, recenzuodamas lenkų kalbininko darbą, rašė: „Panašių veikalų naudą sunku prideramai įvertinti, ir gerai būtų turėti jų kuo daugiau. Šiais teorizavimo ir pamokymų, kaip reikėtų (kitiems) dirbti, laikais, deja, reta kalbininkų, kurie ryžtųsi skirti daugelį metų tokiam varginančiam, tiek atidumo, kruopštumo ir kantrybės reikalaujančiam darbui, juo labiau, kad ir perspektyvos susirasti leidėją čia gana miglotos. Tad profesorius Č. Kudzinovskis, vis dėlto nepabūgęs tokio darbo ir jį sėkmingai privaręs iki galo, ypač nusipelno visų mūsų, baltistų, didelio dėkingumo ir pagarbos"[52]. Teisingiems V. Urbučio žodžiams nepritarti negalima.

Minėtą Kudzinovskio darbą išleido Poznanės Adomo Mickevičiaus universitetas.

Kudzinovskis (kartu su D. Pavliak) parengė spaudai žymaus lenkų etnografo ir folkloristo O. Kolbergo raštų („Działa wszystkie") 53 tomą,

[51] Žulys V. (Rec.) – Blt., 1965, 1(1), p. 88–91.

[52] Urbutis V. (Rec.) – Blt., 1978, 14(1), p. 85; plg. t. p. Zinkevičius Z. (Rec.) – LKK, 1979, 19, p. 188–192; Palionis J. Kapitalinis lituanistikos veikalas. – Kultūros barai, 1977, Nr. 8, p. 68–69; Sabaliauskas A. Kapitalinis lenkų lituanisto veikalas. – Pergalė, 1977, Nr. 8, p. 190; Safarewicz J. (Rec.) – ABSl, 1979, 12, p. 261–262.

skirtą lituanistinei medžiagai – „Lietuva“ („Litwa“. Wrocław–Poznań, 1966). Šiuo tikslu Kudzinovskis 1963 m. ilgesnį laiką pabuvojo Lietuvoje.

Įvairiais lietuvių kalbotyros klausimais Kudzinovskis paskelbė straipsnių[53]. Lietuviškai šis mokslininkas kalba taip, tartum lietuvių kalba jam būtų gimtoji. 1980 m. Kudzinovskiui pagerbti buvo išleistas „Lingua Posnaniensis“ tomas, kuriame spausdinama ir jo darbų bibliografija (parengė M. Hasiukas).

JEŽIS KURILOVIČIUS

J. Kurilovičius (Kuryłowicz) gimė 1895 m. rugpjūčio 26 d. Stanislave (dab. Ivano Frankovskas, Ukrainos TSR). Gimnaziją baigęs Lvove, 1913–1914 m. ir 1918—1920 m. Vienoje studijavo tarptautinę prekybą, rytų kalbas ir teisę, 1921–1923 m. Lvovo universitete – romanų ir germanų filologiją. 1923 m. gavo daktaro laipsnį. 1923–1925 m., vadovaujamas A. Mejė, Ž. Vandrijeso ir kt., tobulinosi Paryžiuje.

1926 m. Lvovo universitete apgynė habilitacinį darbą ir čia dirbo iki 1946 m. 1946–1948 m. Kurilovičius profesoriavo Vroclavo, o nuo 1948 m. – Krokuvos universitetuose. Taip pat jis skaitė paskaitas An Arboro (JAV), Hamburgo, Kembridžo (JAV) universitetuose. Išrinktas Lenkijos Mokslų akademijos (1952 m.) ir įvairių užsienio mokslo įstaigų nariu; Paryžiaus Sorbonos, Dublino, Vienos, Čikagos, Mičigano, Lježo, Edinburgo, Krokuvos universitetai jam buvo suteikę garbės daktaro laipsnį.

Mirė Kurilovičius 1978 m. sausio 28 d.[54]

Kurilovičius yra vienas žymiausių mūsų laikų indoeuropeistų, daug dirbęs semitų ir bendrosios kalbotyros srityse. Jis buvo pirmasis mokslininkas, kuris nurodė tiesioginį ryšį tarp F. de Sosiūro suponuoto ide. garso *ə* ir hetitų *ḫ*[55]. Kurilovičius praturtino indoeuropeistiką tokiais veikalais kaip: „Indoeuropiečių kalbų etiudai“ („Études indoeuropéenes“. Kraków, 1935), „Apofonija indoeuropiečių kalbose“ („L'apophonie en indo-européen“. Wrocław, 1956), „Indoeuropiečių kalbų akcentuacija“ („L'accentuation des langues indo-européennes“. Kraków, 1952; II leid. Wrocław–

[53] Kudzinowski Cz. Jaćwingowie w języku. – ABSl, 1964, 1, p. 217–225; Litewski imperativus na *-k-*. – SO, 1968, 27, p. 119–120; Aus dem Gebiet der Intonationen im Litauischen. – Don. Balt., p. 280–285; Rzeczowniki o osnowie na *-eu|ou* w „Postylli“ Daukszy. – In: Studia indoeuropejskie. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1974, p. 97–102.

[54] Symbolae linguisticae in honorem Georgii Kuryłowicz. – Wrocław–Warszawa–Kraków, 1965, p. 7–8. Čia (p. 9–20) pateikiama ir V. Skalmovskio sudaryta Kurilovičiaus 1925–1965 m. darbų bibliografija; Szymczak M. Prof. Dr. Jerzy Kuryłowicz. – Poradnik językowy, 1978, 5, p. 189–192; Safarewicz J. Jerzy Kuryłowicz. – JP, 1978, 58, p. 241–244; Petr J. Jerzy Kuryłowicz. – Slavia, 1978, 3, p. 333–336; Иванов Вяч. Ю. Курилович (1895—1978). — ВЯ, 1978, 5, с. 169—172.

[55] Kuryłowicz J. *ə* indo-européen et *ḫ* hittite. – In: Symbolae grammaticae in honorem J. Rozwadowski. Cracowiae, 1927, t. 1, p. 95–104; plg. t. p. Ivič. Ling. kryp., p. 126; Lindeman F. O. Einführung in die Laryngaltheorie. – Berlin, 1970, p. 28.

Kraków, 1958), „Indoeuropiečių kalbų gramatika“ („Indogermanische Grammatik“. II. Heidelberg, 1968). Jo rinktinių straipsnių knyga „Lingvistinės apybraižos“ („Esquisses linguistiques“. Wrocław – Kraków, 1960) išleista ir rusų kalba[56].

Baltų kalbų dalykus Kurilovičius liečia daugelyje savo pagrindinių veikalų; ypač jį domino baltų kalbų kirčiavimo sistemos raida. Šiai problemai skirta beveik pusė minėtos knygos „Indoeuropiečių kalbų akcentuacija“. Čia Kurilovičius daro išvadą, jog baltų ir slavų kalbų kirčiavimo sistemos nėra paveldėtos iš senovės, bet esančios šių kalbų inovacijos. Tokiai lenkų mokslininko išvadai, tiesa, daugelis tyrinėtojų nelinkę pritarti. Tačiau metodologiniu atžvilgiu veikalas iš tikrųjų labai vertingas ir novatoriškas.

Nemažą dalį knygoje sprendžiamų problemų Kurilovičius nagrinėjo ir anksčiau publikuotuose straipsniuose[57].

Baltų kalbų akcentologijai – F. de Sosiūro (Kurilovičiaus nuomone, Sosiūro – Leskyno) dėsnio interpretacijai – skirtas ir vienas paskutiniųjų Kurilovičiaus straipsnių „Vienos problemos istorija“, išspausdintas rinkinyje lenkų kalbininkui T. Milevskiui pagerbti[58].

Vertingų straipsnių Kurilovičius paskelbė baltų istorinės fonetikos bei morfologijos klausimais.

Jis mėgino spręsti tiek daug ginčų tebekeliančią rytų baltų *ie* kilmės problemą[59]. Kurilovičius atkreipia dėmesį, kad pirminės (nemotyvuotos) lietuvių ir latvių kalbų žodžių formos šaknyje dažniausiai turi *ie*, o išvestinės – *ei* arba *ai*. Pavyzdžiui, iš R. Trautmano „Baltų – slavų kalbų žodyno“ pateikiamų pirminių veiksmažodžių 35 turi *ie* vokalizmą, 8 – *ei* ir 1 – *ai*. Kurilovičiaus tyrinėjimų išvada tokia: „Hirto teorija (*ei*, *ai* ⩾ *ie* kirčiuotoje pozicijoje) gerai atitinka akcentologinius ir morfologinius santykius, suponuotus baltų, tiksliau latvių – lietuvių, epochai. Anuo metu ši teorija pripažinimo nerado daugiausia dėl to, kad pasikliovė istoriniu lietuvių kalbos kirčiavimu kaip tariamu tęsiniu baltiško kirčiavimo (akcentuacji ogólnobałtyckiej), kuris vis dėlto daugeliu detalių buvo artimesnis slaviškajam“.

Keletą straipsnių Kurilovičius paskelbė lietuvių kalbos veiksmažodžio istorijos klausimais[60].

[56] Курилович Е. Очерки по лингвистике. – М., 1962.

[57] Kuryłowicz J. Le problème des intonations balto-slaves. – RSl, 1931, 10, p. 1–80; L'indépendance historique des intonations baltiques et grecques. – BSL, 1934, 35, p. 24–34; Intonation et morphologie en lituanien. – StB, 1939, 7, p. 37–87, ir kt., plg. t. p. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. – М., 1975, с. 81–85.

[58] Kuryłowicz J. Historia pewnego problemu. – Rocznik naukowo-dydaktyczny. Z. 58. Prace językoznawcze. III. Kraków, 1976, p. 33–39.

[59] Kuryłowicz J. Łotewsko-litewska monoftongizacja *ai*, *ei* ⩾ *ie*. – BPTJ, 1956, 15, p. 113–125; ankstesnis straipsnio variantas paskelbtas Μνημης χαριν. Gedenkschrift P. Kretschmer. – Wien, 1956, Bd. 1, p. 227–236.

[60] Kuryłowicz J. Les présents lituaniens en *-sta-*. – BPTJ, 1965, 23, p. 175–182; Czasowniki litewskie na *-uoti*. – In: Sabdaśāstram Słuszkiewicz. Warszawa, 1974, p. 129–135.

Labai įdomus lenkų mokslininko straipsnis apie baltų kalbų *ē*- linksniuotę[61]; jame, be kita ko, Kurilovičius daro išvadą, kad baltų kalbų moteriškosios giminės *ė*-kamieniai daiktavardžiai yra būdvardinės kilmės, t. y. reprezentuoja būdvardinę formaciją, kuri panašiai kaip vediniai su *-(b)ja-* slavų kalbose pakartotinai tapo daiktavardinių ir veiksmažodinių daiktavardžių šaltiniu.

Nagrinėjo Kurilovičius lietuvių kalbos būdvardžių linksniavimą, parodydamas įvardžių įtaką būdvardžių linksniavimo sistemai, mėgindamas išaiškinti įtakos priežastis, nurodydamas bendrus šio reiškinio bruožus baltų ir germanų kalbų grupėse[62].

Ypač svarbus Kurilovičiaus straipsnis apie baltų ir slavų kalbų vadinamųjų įvardžiuotinių būdvardžių linksniavimą[63]. Pirmiausia Kurilovičius nurodo, kad šiam linksniavimui, kuris pagal tradicinę nuomonę sudaro baltų ir slavų kalbų grupių izoglosą, būdingi du esminiai skirtumai: 1) skirtumas tarp paprastųjų formų, įeinančių į sudurtines (plg. sen. slav. *dobru* (kaip *mǫžu*), bet liet. *gerám* (kaip *jám*, o ne *výrui*); 2) kirčiavimo skirtumas (baltų kalbose prijungiamasis įvardinis elementas visada yra enklitinis, slavų kalbose kirčiavimo požiūriu jis traktuojamas kaip sufiksas). Išnagrinėjęs panašių formų vartoseną ne tik baltų ir slavų, bet taip pat germanų kalbose, lenkų mokslininkas kelia mintį, jog baltų kalbose įvardžiuotinių būdvardžių raida vyko semantinės substantyvacijos, o slavų kalbose — sintaksinės substantyvacijos kryptimi.

Kaip matysime, šiai Kurilovičiaus hipotezei linkęs pritarti taip pat P. Trostas.

Kurilovičius tyrinėjo baltų ir slavų kalbų giminystės klausimą. Šią problemą jis gana plačiai lietė jau „Apofonijoje indoeuropiečių kalbose“, „Indoeuropiečių kalbų akcentuacijoje“, tačiau nuosekliausiai išdėstė straipsnyje „Apie baltų–slavų kalbinę vienybę“[64]. Kurilovičius yra baltų–slavų kalbų vienybės teorijos šalininkas. Palatalizaciją ir savitą akcentuacijos pasikeitimą, jo nuomone, reikėtų laikyti inovacijomis, kurios, matyt, ryškiai išskyrė abi kalbų grupes iš kaimyninių indoeuropiečių kalbų, panašiai kaip priebalsių perkaita — germanų kalbas.

Kurilovičius domėjosi ir poetikos klausimais. Šios srities tyrinėjimus jis apibendrino knygoje „Metrika ir kalbos istorija“ („Metrik und Sprachgeschichte“. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1975), kur greta graikų, lotynų, senovės indų poetinės kūrybos, rusų bylinų, semitų bei kitų tautų poezijos kūrinių nagrinėjama ir lietuvių liaudies dainų eilėdara.

[61] Kuryłowicz J. Bałtycka deklinacja na *-ē-*. — ABSl, 1966, 3, p. 83–88.

[62] Kuryłowicz J. La flexion de l'adjectif en baltique. — StB, 1969, 10, p. 113–119.

[63] Курилович Е. Флексии прилагательного в балтийском и славянском. — ВЯ, 1969, 3, с. 3–11.

[64] Kuryłowicz J. O jedności językowej bałto-słowiańskiej. — BPTJ, 1957, 16, p. 71 — 113; Курилович Е. О балто-славянском языковом единстве. — ВСЯ, 1958, 3, с. 15–49.

Kurilovičiaus moksliniame palikime baltistika pagal apimtį sudaro palyginti nedidelę dalį. Tačiau šio vieno žymiausių mūsų laikų kalbininko mintys, pareikštos atskirais baltų kalbų istorijos ir apskritai filologijos klausimais, yra labai įdomios ir svarbios.

NINA BOROVSKA (BARAUSKAITĖ)

N. Borovska (Borowska, Barauskaitė) gimė 1922 m. sausio 15 d. Chersone (Ukrainos TSR). Gyveno Slavikuose (Šakių r.). Mokėsi lenkiškoje Kauno Adomo Mickevičiaus gimnazijoje. Su pertraukomis 1939–1950 m. filologiją studijavo Kauno, Vilniaus ir Poznanės universitetuose.

1950 m. magistro laipsniu baigė Poznanės universitetą, parašiusi darbą „Slavų įtaka lietuvių bažnytinei terminologijai pagal K. Širvydo žodyną".

Dar studijuodama Borovska pradėjo dirbti Poznanės universitete. 1953 m. ji – šio universiteto asistentė. Tų pačių metų rugpjūčio 13 d. Borovska mirė[65]. Pagrindiniai šios daug žadėjusios kalbininkės lituanistikos darbai paskelbti po mirties.

Svarbiausias Borovskos darbas yra „Slavų įtaka lietuvių bažnytinei terminologijai pagal K. Širvydo žodyną", kuris buvo išspausdintas 1957 m.[66]. Bažnytinę K. Širvydo terminologiją autorė skirsto į penkias grupes: 1) lietuviški žodžiai, pritaikyti slaviškai bažnytinei terminologijai (*dungus, dievas, kunigas, malda*...), 2) slavų kalbų vertiniai (pożyczki znaczeniowe) (*apivaizda, atilsis, kunigystė, patepimas*...), 3) sulietuvinti žodžiai (*afiera, prisiega, sereda, nedėlia, mišia*...), 4) lietuviški naujadarai (*nusidemi* 'nusidedu', *švistinis* 'klierikas', *apvalkalas kunigų ilgas drobinis* 'alba kapłańska' ...), 5) lenkiški žodžiai, neturintys atitikmenų.

Apibendrindama savo tyrinėjimą, Borovska nurodo, jog seniausia lietuvių kalbos bažnytinės terminologijos dalis yra rusiškos kilmės (*krikštas, gavėnia, bažnyčia*). Ji labiau susijusi su elementariomis bažnytinėmis sąvokomis. Nuo XIV a., įvedus Lietuvoje katalikybę, užplūsta lenkų kalbos skolinių, kurių dalis į lietuvių kalbą galėjo patekti ir per baltarusius.

Reikėtų pridurti, jog tame pačiame rinkinyje greta Borovskos darbo, tartum savotiškas komentaras ar papildymas, išspausdintas ir žymaus lenkų istoriko, Lietuvos praeities tyrinėtojo Henriko Lovmianskio straipsnis „Pastabos dėl slavų įtakos lietuvių bažnytinei terminologijai"[67]. Jame keliama įdomi mintis, kodėl lietuvių bažnytinėje terminologijoje nėra ryškesnės vokiečių kalbos įtakos. Autoriaus nuomone, tai buvusi tam tikra lietuvių tautos savigyna prieš kryžiuočių agresiją.

[65] Otrębski J. Nina Borowska. – LP, 1955, 5, p. 241–250.

[66] Borowska N. Wpływy słowiańskie na litewską terminologię kościelną na podstawie *Dictionarium* Szyrwida. – In: Studia z filologii polskiej i słowiańskiej. Warszawa, 1957, t. 2, p. 320–365.

[67] Lowmiański H. Uwagi o wpływach słowiańskich na litewską terminologię kościelną. – Ten pat, p. 366–372.

Borovska rašė plačią studiją apie lietuviškus asmenvardžius. Jos ištrauką J. Otrembskis paskelbė žurnale „Lingua Posnaniensis“[68]. Čia autorė nagrinėja dviejų lietuviškų asmenvardžių – *Algirdas* ir *Tarvydas* – kilmę, pirmąjį siedama su liet. *algà* 'meritum (atlyginimas, nuopelnas, svarbumas)' ir *gìrti*, antrąjį – su liet. *tařti* ir *výti* (*pavỹdas*). Apie kitas pradėtas rašyti šios studijos dalis J. Otrembskis referavo kalbininkės nekrologe.

Domėjosi Borovska ir tautosakos bei literatūros problemomis. Pavyzdžiui, minėtame „Lingua Posnaniensis“ žurnale ji buvo paskelbusi suomių kalbininko J. Mikolos surinktų lietuvių liaudies dainų recenziją[69].

Lituanistams taip pat galėtų būti įdomus platus Borovskos straipsnis „Žodžių reduplikacija rusų liaudies poezijoje“[70], kuriame, remdamasi Onegos bylinomis, ji nagrinėja tokius rusų kalbos junginius kaip *ходуном ходят* (plg. liet. *bėgtė bėga*), *скорым – скоро – наскоро*, *белым – белёшенька* (plg. liet. *baltaĩ báltas*), *во город – град* ir kt.

Borovskai mirus, J. Otrembskis rašė, kad ji buvo pirmoji ir iki tol vienintelė Lenkijoje kalbininkė, gerai pasirengusi darbuotis baltų filologijos srityje.

TAMARA BUCH (BUCHIENĖ)

T. Buch (Buchienė – Meiksinaitė) gimė 1923 m. liepos 8 d. Vitebske. Gimnaziją baigė 1941 m. Kaune. Germanistiką studijavo Gorkyje. 1945–1948 m. mokėsi Leningrado universiteto aspirantūroje. Jos vadovas buvo įžymus tarybinis filologas V. Žirmunskis. 1949–1950 m. Vilniaus universitete ji dėstė gotų kalbą ir vokiečių kalbos istoriją. 1951 m. Leningrade apgynė kandidatinę disertaciją apie germanų kalbų veiksmažodžio sangrąžines konstrukcijas. 1953–1956 m. Buch – LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto mokslinė bendradarbė. 1957–1967 m. ji dirbo Varšuvos universitete: dėstė įvairius germanistikos dalykus ir lietuvių kalbą. 1961 m. šiame universitete apgynė habilitacinį darbą apie K. Donelaičio kirčiavimą. 1968–1969 m. ji tobulinosi ir skaitė lituanistikos paskaitas Paryžiaus ir Čikagos universitetuose. Mirė Buch 1970 m. vasario 7 d. Haifoje (Izraelis)[71].

[68] Borowska N. Z badań nad litewskimi imionami osobowymi. – LP, 1955, 5, p. 6–10.

[69] Borowska N. (Rec.) *Litauische Volkslieder* aus dem handschriftlichen Nachlass Prof. J. J. Mikkolas, übersetzt und herausgegeben von E. Nieminen. Helsinki, 1949. – LP, 1950, 2, p. 289–296.

[70] Borowska N. Redoublement des mots dans la poésie populaire russe. – LP, 1951, 3, p. 269–292.

[71] Palionis J., Zinkevičius Z. Tamara Buchienė. – Blt., 1970, 6(2), p. 253–254; Smoczyński W. Tamara Buch. – Slavia, 1971, 1, p. 167–168; Palionis J. In Memory of Tamara Buch. – In: Buch T. Lithuanian Phonology in Christian Donelaitis, Haifa, 1974, p. I–II (šiame leidinyje yra ir Buch darbų bibliografija).

Lituanistikos problemas Buch pradėjo tyrinėti dirbdama Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Pirmieji šių tyrinėjimų rezultatai buvo vertingas straipsnis apie D. Kleino gramatikos šaltinius[72] ir kartu su J. Palioniu parašyta studija „Pirmosios spausdintos lietuvių kalbos gramatikos", paskelbta leidinyje „Pirmoji lietuvių kalbos gramatika" (V., 1957). Apie pirmąją D. Kleino lietuvių kalbos gramatiką taip pat drauge su J. Palioniu Buch išspausdino straipsnį ir sąjunginėje spaudoje[73].

Intensyviai lituanistikos baruose darbavosi Buch taip pat ir gyvendama Varšuvoje.

Pirmiausia reikia paminėti atskira knyga išleistą jos habilitacinį darbą „Kristijono Donelaičio kirčiavimas" („Die Akzentuierung des Christian Donelaitis". Wrocław – Warszawa – Kraków, 1961). Nagrinėti Donelaičio kirčiavimą ji pradeda D. Kleino gramatikos kirčiavimo sistemos analize, nes pastaroji sistema yra tartum savotiškas raktas ir į mūsų poeto kirčiavimą. Donelaičio kirčiavimo ypatumus Buch analizuoja remdamasi dviem pagrindiniais šaltiniais – poeto eilėdara ir rankraštyje esančiais prozodiniais ženklais (autorė pritaria tiems tyrinėtojams, kurie mano, kad šiuos ženklus sudėliojęs pats Donelaitis)[74]. Smulkiai pagal atskiras kalbos dalis aptarusi Donelaičio kirčiavimo sistemą, darbo pabaigoje Buch palygina ją su M. Daukšos (remdamasi P. Skardžiaus tyrinėjimu) ir F. Kuršaičio kirčiavimo sistemomis.

Apskritai šis Buch darbas iki šiol yra visų išsamiausias mūsų literatūros klasiko kirčiavimo sistemos tyrinėjimas.

Apie Donelaičio kirčiavimą ir kitas kalbos ypatybes Buch yra paskelbusi straipsnių[75].

Po Buch mirties anglų kalba buvo išleista jos knyga „Kristijono Donelaičio fonologija" („Lithuanian Phonology in Christian Donelaitis". Haifa, 1974; rotaprintas, iš lenkiško rankraščio vertė Alfredas Buchas (Buch) ir kiti). Čia nagrinėjamos balsių ir priebalsių sistemos D. Kleino ir kitose Rytų Prūsijos lietuvių gramatikose (K. Sapūno – T. Šulco, F. V. Hako, Pov. Ruigio, G. Ostermejerio, K. Milkaus, Pil. Ruigio „Betrachtung der Littauischen Sprache..."), Donelaičio kūriniuose.

Rytų Prūsijos lietuvių kalbos klausimais Buch paskelbė ir daugiau straipsnių[76]; ji nagrinėjo taip pat įvairias lietuvių kalbos fonetikos, fonolo-

[72] Buchienė T. Dėl D. Kleino gramatikos santykio su kai kuriomis XVI – XVII amžių kitų kalbų gramatikomis. – MA Darbai, 1955, 1, p. 133 – 144.

[73] Бухене Т. И., Палионис И. И. Первая печатная грамматика литовского языка. – ВЯ, 1954, 2, с. 147 – 151.

[74] Lebedys J. Lituanistikos baruose. – V., 1972, t. 2, p. 38 – 40.

[75] Buch T. Zur Akzentuierung des Christian Donelaitis. – LP, 1960, 8, p. 212 – 218; Użycie imiesłowów w utworach Ch. Donelaitisa. – BPTJ, 1962, 21, p. 147 – 159; Połączenia hypotaktyczne w języku Ch. Donelaitisa. – ABSl, 1965, 2, p. 155 – 175; Zum Konsonantismus des Ch. Donelaitis. – Blt., 1968, 4(1), p. 117 – 120; Z historii konsonantyzmu litewskiego. – Slavia, 1968, 37, p. 409 – 423.

[76] Buch T. Zu Daniel Kleins litauischer Schreibung. – Blt., 1966, 2(2), p. 195 – 197; XVII a. Rytų Prūsijos lietuvių kalbos vokalizmas pagal D. Kleino gramatikos duomenis. – Ten pat, 1967, 3(2), p. 139 – 154; Zur Entpalatalisierung der Konsonanten im Preussisch-Litauischen. – StB, 1969, 10, p. 120 – 126.

gijos, akcentologijos[77], morfologijos bei sintaksės problemas[78], tyrinėjo lietuvių kalbos veikslus[79].

Dirbdama Varšuvos universitete, Buch dažnai lankydavosi Lenkijos lietuvių gyvenamose vietose. Šių lankymųsi rezultatai buvo keletas straipsnių apie Seinų ir Suvalkų apylinkių lietuviškus vietovardžius bei asmenvardžius[80].

Buch ketino rengti spaudai J. Bretkūno biblijos rankraštį, tačiau ankstyva mirtis neleido įvykdyti šio ir daugelio kitų planų.

VACLAVAS MACHEKAS

Laikotarpio prieš Antrąjį pasaulinį karą ir ypač socialistinės Čekoslovakijos lituanistika glaudžiai susijusi su Brno universiteto ilgamečio profesoriaus V. Macheko vardu.

Machekas gimė 1894 m. lapkričio 8 d. Uhlejove, šiaurės vakarų Čekijoje. 1914 m. įstojo į Prahos universitetą, pagrindiniais studijų dalykais pasirinkęs lotynų ir čekų kalbas. Tarp Macheko profesorių buvo ir gerai žinomi baltistikos istorijoje čekų kalbininkai J. Zubatas ir O. Hujeris. Juodu, ypač pastarasis, ir paskatino Macheką susidomėti baltų kalbomis.

1921 m. filosofijos daktaro laipsniu baigęs universitetą, Machekas išvyko tobulintis į Paryžių, kur klausė A. Mejė, Ž. Vandrijeso paskaitų. 1931 m. pradėjo dirbti Brno universitete. Visas tolesnis jo gyvenimas susijęs su šiuo Čekoslovakijos mokslo centru. 1936 m. Machekas buvo paskir-

[77] Buch T. Uwagi o zaniku samogłosek nosowych w języku litewskim. — PF, 1963, 18(1), p. 153—158; O rozwoju połączeń z tautosylabiczną spółgłoską nosową w języku litewskim. — In: Z polskich studiów slawistycznych. Ser. 2. Językoznawstwo. Warszawa, 1963, p. 39—50 (drauge su Z. Topolinska); Przyczynek do rozwoju wokalizmu litewskiego. — Prace Komisji Językoznawstwa, 1965, 5, p. 34—38; Mundartliche Entpalatalisierungserscheinungen im Litauischen. — ABSl, 1966, 3, p. 33—36; O intonacjach współczesnej litewszczyzny literackiej. — Slavia, 1967, 36, p. 59—62; Mundartlicher Intonationsschwund im Litauischen. — WdSl, 1967, 12, p. 205—208; Zur phonologischen Wertung von lit. *ie, uo* und lit. *ė, ē*. — LP, 1968, 12—13, p. 77—80; La diachronie d'une neutralisation. Le sort d'une opposition vocalique après consonne molle en lituanien. — La Linguistique, 1969, 1, p. 73—84; Zur Akzentuierung des Futurums im Litauischen. — Don. Balt., p. 77—82; Entwicklungstendenzen in der Akzentuierung der Substantive im Litauischen. — International Journal of Slavic Linguistics and Poetics, 1970, 13, p. 1—10, ir kt.

[78] Buchienė T. Būtojo kartinio laiko vartojimas lietuvių literatūrinėje kalboje. — MA Darbai, 1957, 2(3), p. 219—228; Zum litauischen Partizip auf *-damas*. — International Journal of Slavic Linguistics and Poetics, 1965, 9, p. 106—113.

[79] Buch T. Zur Aspektfrage im Litauischen. — Ann. N., 1959, 2, p. 69; К вопросу об изучении категории вида в литовском языке. — В кн.: Вопросы составления описательных грамматик. М., 1961, с. 194—199.

[80] Buch T. Litewskie nazwy miejscowe w powiatach Sejny i Suwałki. — Onomastica, 1961, 7, p. 221—229; Litewskie nazewnictwo osobowe w pow. Sejny i Suwałki. — Ten pat, 1964, 9, p. 312—320; Nazwy toni rybackich jeziora Gaładuś. — Ten pat, 1967, 12, p. 109—123; Z badań onomastycznych w północnej Sejneńszczyźnie. — Klb., 1966, 14, p. 51—55; Z badań litewskiego nazewnictwa na Sejneńszczyźnie. — Zbornik za filologiju i lingvistiku. Novi Sad, 1970, 13, p. 31—33; Buch T., Jonikas P. Die litauischen Flurnamen der Umgegend von Seinai und Suvalkai. — Commentationes Balticae, 1971, 14—15, II, p. 83—103.

tas ekstraordinariniu, 1945 m. – ordinariniu profesoriumi, 1953 m. išrinktas Čekoslovakijos MA nariu korespondentu.

Mirė Machekas 1965 m. gegužės 26 d. Brno mieste[81].

Machekas buvo labai produktyvus kalbininkas: čekų, slovakų, lenkų, bulgarų, slovėnų, vokiečių, prancūzų, rumunų, norvegų, indų, Tarybų Sąjungos filologiniuose leidiniuose jis paskelbė apie 350 darbų įvairiais indoeuropeistikos klausimais. Iš indoeuropiečių kalbų šakų jis, atrodo, nėra tyrinėjęs tik armėnų ir albanų. Didžiausią Macheko mokslinio palikimo dalį sudaro slavų, ypač čekų ir slovakų, kalbų leksikos tyrinėjimai, kuriuose dažniausiai labai plačiai operuojama ir baltų kalbų faktais. Iš tokių Macheko darbų pirmiausia minėtina: „Ekspresyvinių posakių darybos etiudai" („Studie o tvoření vyrazů expresivních". Praha, 1930; ši knyga buvo Macheko habilitacinis darbas), „Baltų–slavų leksikos tyrinėjimai" („Recherches dans le domaine du lexique balto-slave". Brno, 1934), „Čekiški ir slovakiški augalų pavadinimai" („Česká a slovenská jména rostlin". Praha, 1954), „Etimologinis čekų ir slovakų kalbų žodynas" („Etymologický slovník jazyka českého a slovenského". Praha, 1957), „Etimologinis čekų kalbos žodynas" („Etymologický slovník jazyka českého". Praha. 1968; faktiškai tai naujas 1957 m. žodyno leidimas).

Machekas buvo vienas originaliausių mūsų dienų etimologų, stengęsis etimologiją praturtinti naujomis tyrinėjimo galimybėmis, drąsiomis hipotezėmis. Tokie Macheko kaip tyrinėtojo bruožai ryškiai atsispindėjo jau ir minėtame jo veikale apie baltų–slavų leksiką. Pavyzdžiui, senajam baltų ir slavų leksikos sluoksniui jis skyrė ir žodžius, kur skardieji priebalsiai atliepia kitos kalbos atitinkamus dusliuosius (plg liet. *grõžis*: slav. *krasъ*), žodžius su vadinamojo judriojo *s*- kaita (liet. *reñti* : slav. *stromiti*) ir kt. Machekas buvo įsitikinęs, kad baltų ir slavų kalbų leksikos bendrumas negali kelti abejonių. Taip pat jis nurodė, kad paprastai baltų leksika atspindi senesnį šių kalbų raidos etapą[82].

Etimologizavimo principus, kurie gana dažnai prieštarauja įprastiems indoeuropiečių istorinės fonetikos dėsniams, Machekas pateikia ir savo etimologinių žodynų įvade. Jis išskaičiuoja dvidešimt fonetinių reiškinių, kuriuos turint galvoje galima gretinti daugelio ankstesnių tyrinėtojų negiminingais laikytus žodžius (lot. *doleō* : slav. *bolějǫ*, lot. *labor* : slav. *robota*, liet. *žydėti* : slav. *kvisti* ir t. t.)[83].

Teorinius slavų kalbų etimologinių žodynų rengimo principus Machekas išdėstė savo pranešime, skaitytame 1958 m. Maskvoje įvykusiame

[81] Erhart A. Profesor Václav Machek sedmdesátníkem. – LF, 1964, 87, p. 209–216; K sedmdesátinám profesora V. Machka. – Sborník prací fil. fak. Brno, 1964, A 12, p. 7–8 (čia taip pat skelbiama A. Erharto sudaryta Macheko spausdintų darbų bibliografija, p. 8–15); Mažiulis V., Sabaliauskas A. Vaclavas Machekas. – Blt., 1966, 1(2), p. 205; Sabaliauskas. Ž. atg., p. 103–106.

[82] Топоров. Из ист., с. 42.

[83] Machek V. Etymologický slovník jazyka českého. – Praha, 1968, p. 11–16; plg. t. p. Kiparsky V. About Etymology. – Germano-Slavica. A Canadian Journal of Germanic and Slavic Comparative Studies. Spring 1974, Nr. 3, p. 10–11.

IV tarptautiniame slavistų suvažiavime[84]. (Pranešime operuojama ir baltų kalbų medžiaga.)

Baltų kalbų, ypač lietuvių, leksikos problemas Machekas tyrinėjo ne tik daugelyje savo bohemistikos, slavistikos darbų. Jis yra parašęs straipsnių, ir tiesiogiai skirtų lietuvių kalbos leksikai. Pavyzdžiui, skaitydamas naujai išleidžiamus E. Frenkelio lietuvių kalbos etimologinio žodyno sąsiuvinius, jis parašė tartum savotišką jo *A—B* raidžių papildymą, kuriame pateikia lietuviškų žodžių naujų etimologijų, pareiškia abejonių dėl vieno ar kito gretinimo[85]. Gaila, kad skubus savo žodyno antrojo leidimo darbas, o vėliau mirtis neleido Machekui parašyti tokių pastabų dėl viso Frenkelio žodyno.

Keletą lituanistinių straipsnių Machekas paskelbė ir Tarybų Sąjungos spaudoje. Akademikui B. Larinui pagerbti skirtame rinkinyje jis išspausdino straipsnį „Penkios lietuviškos etimologijos“, kur naujai mėgina aiškinti lietuvių kalbos žodžių *gañdras, kàkti, kópti, mẽčarkė, nelýg* (*nelýginant*) kilmę[86]. Apie lietuvių kalbos priešdėlio *pa-* ir prielinksnio *po* kilmę ir raidą Machekas paskelbė straipsnį akademikui J. Balčikoniui skirtame „Kalbotyros“ tome[87].

Keliuose straipsniuose Machekas nagrinėjo įvairias lietuvių kalbos veiksmažodžio istorijos problemas[88]. Minėtinas jo straipsnis apie slavų ir baltų kalbų palatalizaciją[89].

Lietuvių kalbos problemos liečiamos daugelyje Macheko indoeuropeistikos, slavistikos straipsnių.

Čekoslovakijos Mokslų akademijos pavestas, Machekas suredagavo savo mokytojo J. Zubato rinktinius raštus („Studie a články“. Praha, 1945—1954, I—II; I tomo pirmą dalį redagavo O. Hujeris), kuriuose skelbiami ir svarbiausi šio mokslininko baltistikos tyrinėjimai.

Machekas yra recenzavęs ir įvairius lituanistikos darbus.

Norėdamas geriau pramokti lietuvių kalbos, Machekas 1938 m. buvo atvažiavęs į Lietuvą, ilgesnį laiką gyveno Kaune ir Plokščiuose. Jis mėgo skaityti grožinę lietuvių literatūrą, kur rasdavo įdomios medžiagos ir savo lingvistiniams tyrinėjimams. Ypač jam patiko mūsų gamtininko Tado Ivanausko knygos.

[84] Machek V. Zásady pro komposici etymologických slovníků slovanských jazyků. — In: Československé přednášky pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě. Praha, 1958, p. 169—179.

[85] Machek V. Zum Wortschatz des Litauischen. — ZfslPh, 1959, 28, p. 159—164; 1961, 29, p. 345—356.

[86] Махек В. Пять литовских этимологий. — В кн.: Вопросы теории и истории языка. Л., 1963, с. 203—211.

[87] Machek V. Lituanien *pa-* et *põ*. — Klb., 1966, 14, p. 93—99.

[88] Machek V. Zur Herkunft der slavischen Verbalklasse auf *-ujǫ, -ovati*. — ZfslPh, 1937, 14, p. 272—278; Les verbes slaves en *-chati*. — LP, 1953, 4, p. 111—136, ir kt.

[89] Machek V. Zur Erklärung der sog. Baudouinschen Palatalisierung im Slavischen und im Baltischen. — In: Cercetări de lingvistică. Mélanges linguistiques offerts à E. Petrovici. Bucureşti, 1962, p. 327—335.

PAVELAS TROSTAS

Čekų kalbininkas P. Trostas gimė 1907 m. spalio 3 d. Šternberke, Moravijoje. Brno universitete studijavo germanistiką, romanistiką, slavistiką ir lyginamąją kalbotyrą. Vėliau studijas tęsė Prahos universitete, kur 1934 m. gavo daktaro laipsnį. Žymiausi jo mokytojai buvo B. Havranekas ir R. Jakobsonas. 1937–1938 m. lituanistiką Trostas studijavo Kauno universitete.

Vokiečiams okupavus Čekoslovakiją, mokslininkas buvo internuotas, kurį laiką kalintas koncentracijos stovykloje. Po Antrojo pasaulinio karo Brno, o vėliau Olomouco universitetuose Trostas dėstė germanistiką ir bendrosios kalbotyros dalykus. Nuo 1956 m. jis pradėjo dirbti Prahos universitete. 1961 m. buvo paskirtas šio universiteto lyginamosios indoeuropiečių kalbotyros ir baltų filologijos profesorium. Trostas yra ilgesnį laiką dėstęs Vienos, Getingeno (VFR) universitetuose. 1967 m. Getingeno Mokslų akademija Trostą išrinko savo nariu korespondentu. 1979 m. Austrijos Mokslų akademija ir Vienos universitetas už mokslinę veiklą jam paskyrė Herderio premiją[90].

Trostas – didelės erudicijos filologas. Jį, galima sakyti, vienodai domina tiek kalbotyros, tiek literatūros problemos. Šalia savo pagrindinių – germanistikos, bohemistikos, baltistikos – tyrinėjimų jis yra paskelbęs įdomių straipsnių, skirtų hebrajų, idiš, čigonų kalbų problemoms. Trostas yra aktyvus Prahos lingvistinio ratelio narys. Į šio ratelio veiklą jis įsijungė dar prieš Antrąjį pasaulinį karą. Trosto darbų įvairiais kalbotyros teorijos klausimais rasime turbūt visose minėto ratelio darbų antologijose, paskelbtose tiek tėvynėje, tiek už jos ribų.

Lituanistinius tyrinėjimus Trostas pradėjo studijuodamas Kaune periodikoje lietuvių kalba jis paskelbė straipsnį „Apie lietuvių liaudies dainos esmę“[91], kartu su P. Joniku parašė straipsnį apie fonologijos kūrėją N. Trubeckojų[92]. Tai apskritai buvo bene pirmasis lietuvių spaudoje straipsnis apie fonologiją ir jos reikšmę kalbotyrai. Trostas ypač atsidėjo lituanistikai profesoriaudamas Prahos universitete. Šiuo laiku Čekoslovakijos ir kitų šalių leidiniuose jis paskelbė vertingų darbų įvairiais lietuvių kalbotyros klausimais.

Tiesą sakant, Trostas neparašė kokios nors didesnės lietuvių kalbotyros ar apskritai baltistikos studijos. Iš karto gali kristi į akis ir ta kalbininko rašymo ypatybė, jog jo straipsniai dažniausiai yra trumpi. Tačiau juose kondensuotai išdėstomos įdomios mintys. Minėjome labai plačius moksli-

[90] Havranek B. Pavlu Trostovi k jeho šedesátce. – Slovo a slovesnost, 1967, t. 28, p. 337–340; Popela J., Povejšil J. Soupis prací prof. Pavla Trosta. – Ten pat, p. 440–446; Sabaliauskas A. Pavelas Trostas. – Ž. ir žm., p. 202–204; Skaličkа V. P. Trost sedmdesátníkem. – Slovo a slovesnost, 1977, t. 38, p. 257–258; Popela J., Povejšil J. Soupis prací profesora Pavla Trosta 1967–1977. – Ten pat, p. 350–352.

[91] Trostas P. – Naujoji romuva, 1938, Nr. 45, p. 1–2.

[92] Trostas P., Jonikas P. N. Trubeckoj ir naujoji kalbotyros mokykla. – Židinys, 1938, Nr. 10, p. 455–456.

nius Trosto interesus. Šis įvairiapusiškumas atsispindi ir jo darbuose baltistikos klausimais.

Jau seniai Trostą domina baltų ir slavų kalbų sintaksės problemos. Jis paskelbė straipsnių apie baltų–slavų naudininko su bendratimi vartoseną[93], baltų ir slavų supyną[94], būdingesnius baltų–slavų kalbų sintaksės santykius, paliesdamas tokias lietuvių kalbos konstrukcijas kaip: *čia jo gyvenama, daržas gražus, vaikas jau sveikas, maišai sveika nešioti* ir kt.[95]

Tyrinėjo Trostas baltų kalbų įvardžiuotinių būdvardžių kilmę ir vartoseną[96]. Jis linkęs pritarti J. Kurilovičiaus hipotezei, kad baltų kalbose įvardžiuotinių būdvardžių raida vyko semantinės, o slavų – sintaksinės substantyvacijos linkme.

Iš Lietuvoje paskelbtų Trosto publikacijų dėmesio ypač nusipelno straipsnis „Lietuvių kalbos predikatyvas“[97], kuriame parodoma, jog, išnykus daiktavardžių bei daugumos įvardžių bevardei giminei, bevardės giminės būdvardžiams ir dalyviams daugiausia apsiribojus predikatine funkcija, būdvardžių ir neveikiamųjų dalyvių bevardės giminės formos, netekusios morfologiškai išreikšto ryšio su daiktavardžiais bei įvardžiais, turėjo virsti beasmeniškais verbum finitum pakaitalais – predikatyvais. Karštas Trosto hipotezės šalininkas yra buvęs jo mokinys J. Marvanas[98].

Dėl lietuvių kalbos bendraties vartosenos (*neturiu dantų riešutams krimsti*; *šulinys kasti nelengva*; *miške girdėti ūžesys*) įdomių minčių pareikšta indoeuropeistikos problemoms skirtame Trosto straipsnyje „Valdymo neturinti bendratis“[99].

Paskelbė Trostas straipsnių ir lietuvių fonologijos, leksikos, toponimikos, poetikos klausimais[100].

Remdamasis lietuvių kalbos istorijos faktais, čekų mokslininkas nagrinėja bendruosius rašomosios kalbos formavimosi ypatumus[101].

1958 m. Maskvoje įvykusiame IV tarptautiniame slavistų suvažiavi-

[93] Trost P. Zur Frage des baltisch-slawischen Dativus cum infinitivo. – In: Cercetări de lingvistică. Mélanges linguistiques offerts à E. Petrovici. Bucureşti, 1958, p. 523–524.

[94] Трост П. Супин в балтийских и славянских языках. – КСИС, 1963, 38, с. 23–27.

[95] Trost P. O baltoslovanských vztazích v oblasti syntaxe. – In: K historicko-srovnávacímu studiu slovanských jazyků. Praha, 1958, p. 124–127.

[96] Trost P. Složené adjektivum v baltštině. – In: Studia paleoslovenica. Praha, 1971, p. 379–380.

[97] Trost P. Das Prädikativum im Litauischen. – LKK, 1960, 3, p. 219–222.

[98] Marvan J. Baltic and Indo-European Ergative (Based on Professor Pavel Trost's Pioneer Work). – Lituanus, 1973, 9(1), p. 31–38.

[99] Trost P. Der rektionslose Infinitiv. – Wiener slavistisches Jahrbuch, 1975, B. 21, p. 254–256.

[100] Trost P. Das Metrum der litauischen Volkslieder. – In: Poetics. Poetyka. Поэтика. Warszawa, 1961, 1, p. 119–125; Two Remarks on Lithuanian Vocalism. – ABSl, 1965, 3, p. 183–185; K tzv. staroevropské hydronymii. – In: Onomastické práce. Praha, 1970, t. 3, p. 280–281; Lateinisch *vertere* und litauisch *vęršti*. – In: Semantische Hefte. Hamburg, 1975, 2, p. 105–107, ir kt.

[101] Trost P. Schriftwerke aus vorschriftsprachlicher Zeit. – Kwartalnik Neofilologiczny, 1977, 24(2–3), p. 421–425.

me Trostas skaitė pranešimą[102], kuriame išdėstė savo pažiūras baltų ir slavų kalbų senųjų santykių klausimais. Čekų mokslininko nuomone, svarbiausias argumentas, galintis įrodyti baltų–slavų kalbinę vienybę, yra morfologiniai atitikmenys. Galutinė Trosto pranešimo išvada tokia:

„Jau seniai paaiškėjo ir kuo toliau vis labiau darosi aišku, kad baltų ir slavų kalbose yra daugybė sutampančių smulkių morfologinių bruožų. Pagal šį kriterijų pirmenybę reikia suteikti baltų–slavų kalbinės vienybės tezei. Tai neturėtų būti absoliuti vienybė kiekviename etape. Galima ir reikia, be abejo, atsižvelgti į senas skirtybes leksikos srityje, pvz., *sáulė* ir *sъlnьcь* turi tą patį indoeuropietišką, o ne baltų—slavų pagrindą. Kuris nors baltų dialektas galėjo turėti ilgesnius ir glaudesnius kontaktus su slavų kalbomis, todėl ir esama baltų–slavų dalinių sutapimų, t. y. sutinkamų tik kai kuriose baltų kalbose.

Jeigu indoeuropiečių kalbų sferoje yra neabejotina indoiranėnų vienybė, tai tada labai galima ir baltų–slavų vienybė".

Baltų ir slavų kalbų ryšius, lietuvių literatūrinės kalbos susiformavimo problemą Trostas nagrinėjo ir savo pranešime, skaitytame 1969 m. Milane įvykusiame V tarptautiniame lingvistų suvažiavime[103]. Verta pridurti, jog šis čekų mokslininko pranešimas sukėlė didelį susidomėjimą: diskusijose dėl jo kalbėjo tokie žymūs kalbininkai kaip A. Martinė (Martinet), J. Knoblochas, V. Pizanis (Pisani), V. Žirmunskis ir kt.

Labai domina Trostą K. Donelaičio kūryba, apie kurią jis išspausdino straipsnių[104]. Taip pat negalima pamiršti, jog, profesoriaus Trosto paskatinta, H. Jechova mūsų klasiko kūrinį išvertė į čekų kalbą.

1956 m. Prahoje išėjo Trosto parengta lietuvių rašytojų apsakymų rinktinė („Litevské povidky"). Didelę dalį šių apsakymų pats Trostas ir išvertė. Keletą straipsnių lietuvių literatūros klausimais Trostas parašė čekų enciklopediniam leidiniui „Rašytojų žodynas. Tarybų Sąjunga" („Slovník spisovatelů. Sovětsky svaz". Praha, 1977, I–II).

Galima pridurti, jog tam tikrų ryšių su Lietuva turi ir Trosto žmona – žymi čekų rašytoja Helena Šmahelova: keletas jos knygų išversta į lietuvių kalbą.

ADOLFAS ERHARTAS

Čekų indoeuropeistas A. Erhartas gimė 1926 m. gegužės 31 d. Nameštėje (Námešt n. Osl.), Pietų Moravijoje.

Erhartas – Brno universiteto auklėtinis. Tiek studijų, tiek ir vėliau, jau savarankiškos mokslinės veiklos metu šiam kalbininkui daug įtakos

[102] Trost P. K otázce baltoslovanských jazykových vztahů. – In: Československé přednášky pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě. Praha, 1958, p. 221–227.

[103] Trost P. Il mondo slavo e baltico nel quadro dell' Europa linguistica. – In: Le Lingue dell' Europa. Atti del V Convegno Internazionale di Linguisti, tenuto a Milano nei giorni 1–5 settembre 1969. Brescia, 1972, p. 55–63; diskusijos p. 64–67 (Trosto pranešimas paskelbtas vokiečių kalba).

[104] Trost P. Antikizující Donalitius. – In: Classica Atque Mediaevalia Jaroslao Ludvíkovský. Brno, 1975, p. 285–287; Donalitiana. – Literatūra, 1976, 18(1), p. 85–86.

turėjo jo mokytojas V. Machekas. Su pagarba ir dėkingumu Erhartas prisimena V. Macheką beveik visuose pagrindiniuose savo darbuose. Kaip ir V. Macheko, Erharto mokslinė veikla daugiausia susijusi su Brno universitetu, kurį jis baigė 1949 m. ir kuriame darbuojasi iki šiol.

1963 m. Erhartui buvo suteiktas docento vardas. 1973 m. jis apgynė daktaro disertaciją.

Erhartas – plačių interesų ir produktyvus mokslininkas.

Keletą kartų išleista jo mokymo priemonė aukštųjų mokyklų studentams „Bendrosios kalbotyros pagrindai" („Základy obecné jazykovědy". Brno, 1965). Drauge su R. Večerka jis parašė įdomų ir daug informacijos teikiantį „Etimologijos įvadą (bohemistams ir kitiems kalbininkams)" („Úvod do etymologie (Pro bohemisty i ostatní lingvisty)". Brno, 1975). Erhartas yra ir pirmosios sanskrito gramatikos čekų kalba – „Sanskritas. I. Aprašomoji gramatika" („Sanskrit. I. Popisná mluvnice". Praha, 1967) – autorius. Labai vertinga jo knyga „Indoiranėnų kalbų struktūra" („Struktura indoíránských jazyků". Brno, 1980).

Minėtina, kad Erhartas domisi ir indoeuropiečių kalbų šeimos ryšiais su kitomis kalbų šeimomis[105].

Suprantama, didžiausio kalbininkų dėmesio susilaukė atskira knyga vokiečių kalba paskelbta Erharto daktaro disertacija „Indoeuropiečių kalbų morfologijos studijos" („Studien zur indoeuropäischen Morphologie". Brno, 1970), kurią žymusis amerikiečių baltistas ir indoeuropeistas V. Šmolstygas viena proga pavadino „jaudinančia ir novatoriška knyga" („exciting and innovating book").

Erhartas čia mėgina aiškinti tokius komplikuotus protoindoeuropiečių klausimus kaip konsonantizmo, vokalizmo inventorius, laringalų teorijos ypatybės, žinoma, daugiausia vietos skirdamas morfologijos problemoms – asmens, skaičiaus kategorijų susiformavimui, vardažodinės ir įvardinės fleksijos raidai. Spręsdamas šias problemas, Erhartas plačiai operuoja lietuvių kalbos faktais ir naudojasi lietuvių kalbininkų (ypač J. Kazlausko, V. Mažiulio) tyrinėjimais[106].

Įvairias lietuvių kalbos istorijos problemas Erhartas liečia daugelyje savo indoeuropeistikos bei slavistikos straipsnių[107].

Baltistams ypač įdomus vilniškėje „Baltisticoje" paskelbtas Erharto straipsnis „Veiksmažodžio sistema indoeuropiečių ir baltų kalbose"[108], kuriame čekų kalbininkas išskiria penkis svarbiausius baltų kalbų veiksmažodžio raidos ypatumus: 1) *s*- formos panaudojimas būsimajam laikui, 2) asmenų pirminių ir antrinių galūnių sutapimas, 3) senųjų *ā*- iteratyvų

[105] Erhart A., Lamprecht A. K otázce vztahu indoevropských jazyků k jiným jazykovým rodinám. – Slovo a slovesnost, 1967, t. 28, p. 385–393.

[106] Kopečný F. (Rec.) – Slavia, 1972, 41, p. 409–412.

[107] Erhart A. Indoevropská préterita s dlouhými vokály *ā*, *ē*. – Sborník prací fil. fak. Brno, 1961, A 9, p. 17–34; Bemerkungen zum Nasalinfix im Slawischen. – Ten pat, 1964, A 12, p. 59–67; Die ie. Dualendung -*ō*(*u*) und die Zahlwörter. – Ten pat, 1965, A 13, p. 11–33; Geneze indoevropských jazyků – diferenciace či integrace? – LF, 1976, 99, p. 193–205, ir kt.

[108] Erhart A. Das Verbalsystem im Indoeuropäischen und im Baltischen. – Blt., 1975, 11(1), p. 21–30.

susiliejimas su neiteratyvinėmis formomis, davęs pamatą *ā-* preteritui, 4) senojo imperfekto ir aoristo sinkretizmo tendencija, 5) *ē-* preterito atsiradimas. Dalis (1, 2, 5) šių procesų būdinga tik baltų kalboms, dalis (4, 5) randami slavų, o iš dalies ir italikų kalbose.

Erhartas ne tik teoriškai, bet ir praktiškai gerai moka lietuvių kalbą, kurios iš kažkokio vokiško vadovėlio pramoko dar gimnazijoje. Čekoslovakijos aukštųjų mokyklų studentams jis išleido net lietuvių kalbos vadovėlį – „Lietuvių kalba“ („Litevština“. Praha, 1956)[109]. Daugelį metų lietuvių kalbą Erhartas dėsto Brno universitete.

Domina Erhartą senieji baltų ir slavų kalbų santykiai. Savo pažiūras šiuo klausimu jis išdėstė specialiame straipsnyje „Dėl baltų–slavų kalbinės vienybės problemos“[110]. Čia Erhartas mini dvidešimt penkias baltų ir slavų kalbų bendrybes ir keturiolika skirtybių. Jo nuomone, baltų ir slavų kalbų morfologinių sistemų panašumą lėmė abiejų kalbų grupių konservatyvumas. Erhartas atmeta baltų–slavų kalbinės vienybės teoriją. Jis mano, kad šių kalbų bendrybės rodo tik indoeuropiečių dialektų, iš kurių vėliau atsirado baltų ir slavų kalbos, kaimynystę[111].

Iš visų čekų kalbininkų savo šalies spaudoje Erhartas paskelbė turbūt daugiausia baltistikos veikalų recenzijų.

1974 m. rudenį Erhartas ilgesnį laiką viešėjo Lietuvoje. Vilniaus universitete vokiečių kalba jis skaitė paskaitų ciklą įvairiais indoeuropeistikos klausimais.

Į čekų kalbą Erhartas yra išvertęs grožinės lietuvių literatūros kūrinių. Čekų enciklopediniam leidiniui „Rašytojų žodynas. Tarybų Sąjunga“ („Slovník spisovatelů. Sovětsky svaz“. Praha, 1977, I – II) jis parašė beveik visus straipsnius (gerokai per šimtą) apie lietuvių literatūrą.

IVANAS DURIDANOVAS

Bulgarų kalbininkas I. Duridanovas gimė 1923 m. vasario 22 d. Komšticos kaime, Sofijos apygardoje.

Duridanovas – Sofijos universiteto auklėtinis. Ypač daug įtakos jam turėjo žymus bulgarų lingvistas Vladimiras Georgijevas. Nuo 1962 m. Duridanovas – Sofijos universiteto profesorius. Jis yra dėstęs taip pat Švedijos, Vokietijos Federatyvinės Respublikos, Austrijos universitetuose. Ilgą laiką Duridanovas buvo Sofijos universiteto Filologijos fakulteto dekanas.

Artimiau susidomėti baltistikos problemomis Duridanovą daugiausia paskatino švedų kalbininkas, žinomas lietuvių kalbos tyrinėtojas K. O. Falkas.

Pirmiausia Duridanovas minėtinas kaip bulgarų ir apskritai Balkanų onomastikos tyrinėtojas. Iš šios srities jis paskelbė tokius įdomius veika-

[109] Mažiulis V. Čekoslovakijoje išleistas lietuvių kalbos vadovėlis. – Tiesa, 1957, kovo 29.

[110] Erhart A. Zum Problem der baltisch-slavischen Spracheinheit. – Sborník prací fil. fak. Brno, 1958, A 6, p. 123–130.

[111] Karaliūnas. Sant., p. 40–41.

lus kaip „Lomo rajono geografiniai pavadinimai“ („Местните названия от Ломско“. София, 1952), „Pervomaisko rajono vietovardžiai“ („Топонимията на Първомайска околия“. София, 1958), „Vardaro baseino hidronimija kaip istorijos šaltinis“ („Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle“. Köln–Wien, 1975)[112].

Bulgarų kalbos istoriją, jos raidos tendencijas Duridanovas nagrinėja darbe „Dėl bulgarų kalbos kitimo iš sintetiškumo į analitiškumą problemos“ („Към проблемата за развоя на българския език от синтетизъм към аналитизъм“. София, 1956). Sudėtingoms Balkanų pusiasalio kalbinėms problemoms skirtos Duridanovo knygos „Trakų–dakų studijos. I. Trakų ir dakų–baltų kalbiniai santykiai“ („Thrakisch-dakische Studien. I. Die thrakisch- und dakisch-baltischen Sprachbeziehungen“. Sofia, 1969), „Trakų kalba“ („Езикът на Траките“. София, 1976).

Su baltistikos problematika labiausiai susijusios dvi pastarosios Duridanovo knygos.

„Trakų–dakų studijose“ nagrinėjami trakų ir dakų kalbų vietovardžiai, etnonimai, asmenvardžiai ir atitinkami bendrinės leksikos elementai, užfiksuoti įvairiose glosose ar dabartinėse Balkanų pusiasalio kalbose. Mėginama rasti jiems atitikmenų baltų kalbose. Duridanovo nuomone, esama 60 patikimų (festgestellte) ir 16 spėjamų dakų ir baltų bendrybių, 56 patikimos ir 19 spėjamų trakų ir baltų bendrybių ir 14 trakų, dakų ir baltų bendrybių. Toliau autorius daro išvadą, jog trakai, dakai ir baltai maždaug III tūkstantmetyje pr. m. e. turėję gyventi artimoje kaimynystėje. Reikia pabrėžti, jog Duridanovas savo studijoje pasinaudojo, galima sakyti, visais pagrindiniais baltų kalbų vietovardžių rinkiniais bei studijomis nuo J. Basanavičiaus darbų, K. Būgos, J. Endzelyno, J. Gerulio tyrinėjimų iki „Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo“ (V., 1959). Tačiau jo išvados, suprantama, daug kur gali būti hipotetinės, kaip dažnai atsitinka lyginant kelių tūkstančių metų senumo reliktus su dabartinių kalbų faktais. Knyga labai pavyzdingai parašyta ir metodiniu atžvilgiu[113].

Baltų kalbų faktais dažnai operuojama Duridanovo knygoje „Trakų kalba“, kuri skiriama ne tik specialistams, bet ir platesniems skaitytojų sluoksniams. Čia stengiamasi pateikti bendrą trakų kalbos vaizdą, aptarti jos vietą indoeuropiečių kalbų tarpe. Baltų ir trakų kalbų atitikmenys dažniausiai pateikiami tie patys, kurie buvo aptarti ankstesnėje knygoje. Su šiame darbe nagrinėjama problematika glaudžiai susijęs Duridanovo pranešimas, pateiktas I trakų studijų kongresui[114], ir kai kurie kiti įvairių šalių spaudoje paskelbti straipsniai[115].

[112] Schmid W. P. (Rec.) – IF, 1975, 80, p. 327–330; Prinz J. (Rec.) – Zeitschrift für Balkanologie, 1978, 14, p. 215–224.

[113] Kazlauskas J. (Rec.) – Blt., 1970, 6(1), p. 125–126; Messing G. M. (Rec.) – Lg., 1972, 48, p. 960–963.

[114] Duridanov I. Die Stellung des Thrakischen im Kreise der indoeuropäischen Sprachen. – In: Thracia I. Primus congressus studiorum Thracicorum. Serdicae, 1972, p. 231–244.

[115] Duridanov I. Baltisch-thrakische Parallelen. – In: Studia Linguistica Slavica Baltica Canuto-Olavo Falk. Lund, 1966, p. 55–59; Thrak. Οὔστρα. – In: Academia Litterarum Bulgarica. Studia in Honorem Veselini Beševliev. Sofia, 1978, p. 47–49.

Duridanovas tyrinėja baltų ir slavų, ypač pietų slavų, kalbų santykius, yra paskelbęs pietų slavų ir baltų kalbų įdomių etimologinių atitikmenų[116]. Nemaža straipsnių jis išspausdino ir lietuvių filologų spaudoje. Artima draugystė Duridanovą siejo su mūsų kalbininku J. Kazlausku. Bulgarų kalbininkas yra Tarptautinės baltų–slavų santykių tyrinėjimo komisijos narys.

ARITONAS VRAČIU

A. Vračiu (Vraciu) yra pirmasis rumunų mokslininkas, aktyviau tyrinėjantis baltų kalbų, ypač baltų kalbų santykių su kitomis indoeuropiečių kalbomis, problemas.

Gimė jis 1927 m. sausio 20 d. Bakeu (Bacău) apskrities Ončeščio (Onceşti) valsčiuje. Bakeu mieste baigęs vidurinę mokyklą, 1949–1955 m. rusų kalbą ir literatūrą studijavo Leningrado universitete. Čia neblogai susipažino ir su baltistikos pagrindais. Lietuvių kalbą jam dėstė docentė S. Gruzdeva. Klausė jis ir Gruzdevos speckurso apie lietuvių kalbos dalyvius. Tolesnei Vračiu mokslinei veiklai, atrodo, įtakos turėjo B. Larino skaitytas specialus kursas apie baltų ir slavų kalbų santykius.

Nuo 1955 m. Vračiu dirba Jasų (Iaşi) universitete. 1967 m. apgynė daktaro disertaciją apie rumunų kalbos autochtoninius (trakų–dakų) elementus („Elemente autohtone ale limbii române"). 1971 m. jam buvo suteiktas profesoriaus vardas. Nuo 1975 m. Vračiu – minėto universiteto rusų kalbos ir literatūros katedros vedėjas. Be to, 1960–1964 m. rumunų kalbą jis dėstė Sofijos universitete, o 1974 m. skaitė paskaitas Vokietijos Federatyvinės Respublikos universitetuose[117].

Vračiu yra labai produktyvus kalbininkas, tyrinėjantis įvairias indoeuropeistikos, slavistikos, baltistikos problemas.

Kalbant apie Vračiu baltistikos darbus, pirmiausia reikėtų paminėti, jog jis rumunų kalba paskelbė daug straipsnių apie baltų ir slavų kalbų santykius[118]. Šias problemas jis liečia ir savo knygose „Slavų kalbų lyginamoji gramatika" („Gramatica comparată a limbilor slave". Iaşi, 1971), „Slavų kalbų lyginamosios fonetikos, fonologijos, gramatikos ir leksikolo-

[116] Duridanov I. Zum Baltoslav. **verp-*. – Blt., 1968, 4(1), p. 55–58; Балкански етимологии. – Български език, 1968, 18, с. 401–406; Südslawisch-baltische Übereinstimmungen im Bereiche der Wortbildung. – Blt., 1969, 5(1), p. 21–27; Южнославянски этимологии. – Език и литература, 1970, 5, с. 55–61; Südslaw. **brъkati*, **brъknąti* und seine baltischen Entsprechungen. – Blt., 1971, 7(1), p. 49–51; Südslaw. **svędr-*: lit. *švéndras* und Zubehör. – Ten pat, 1973, 9(1), p. 53–55; Към стратиграфията на имената типове в славянските и балтийските езици. – In: Славянска филология, т. 12: Езикознание. София, 1973, с. 27–36; Balti-co-Bulgarica. – Don. Balt., p. 107 – 109, ir kt.

[117] Balacciu J., Chiriacescu R. Dicţionar de lingvişti şi filologi români. – Bucureşti, 1978, p. 252.

[118] Karaliūnas S. Du rumunų kalbininko darbai baltoslavikos klausimais. – LKK, 1963, 6, p. 325–330; plg. t. p. Blt., 1974, 10(2), p. 224.

gijos paskaitos“ („Prelegeri de fonetică, fonologie, gramatică şi lexicologie comparată a limbilor slave“. Iaşi, 1975).

Ypač vertingas platus Vračiu straipsnis apie baltų ir slavų kalbų santykių tyrinėjimo istoriją Rumunijoje, paskelbtas rusų kalba lenkų spaudoje[119]. Iš jo daug sužinome ir apie paties Vračiu darbus bei baltistikos užuomazgas Rumunijoje.

Kaip minėta, Vračiu tyrinėja ir baltų kalbų (ar apskritai baltų–slavų) santykius su kitomis indoeuropiečių (ne tik slavų) kalbomis. Iš šios srities reikėtų paminėti jo kartu su K. Šteinke parašytą ir Lietuvoje paskelbtą straipsnį apie albanų ir baltų–slavų fonetikos, gramatikos ir leksikos paraleles[120], straipsnius apie baltų–slavų–germanų santykių tyrinėjimo metodiką[121], daugiskaitinių daiktavardžių vartojimą baltų, slavų ir finougrų kalbose[122], baltų kalbų vietą indoeuropiečių kalbų tarpe[123] ir kt.

Vračiu rumunų spaudoje recenzuoja lietuvių bei latvių kalbininkų darbus, rašo baltistikos istorijos klausimais. Su vienu poetu Vračiu išvertė į rumunų kalbą dalį K. Donelaičio „Metų“.

VIKTORAS FALKENHANAS

Vokiečių kalbininkas V. Falkenhanas (Falkenhahn) gimė 1903 m. vasario 11 d. Katenhofe (dab. Ščecino vaivadija, Lenkija). 1931 m. baigęs Tilžės (dab. Sovetskas) gimnaziją, Falkenhanas studijavo Karaliaučiaus (dab. Kaliningradas) universitete – iš pradžių teologiją, vėliau indų filologiją, slavistiką.

Studijuodamas tame pačiame universitete nuo 1935 m. Falkenhanas dėstė lietuvių kalbą, kurią mokėjo jau nuo vaikystės. Vasaromis jis dirbo namų mokytoju Klaipėdos krašte.

1939 m. Falkenhanas apgynė daktaro disertaciją apie J. Bretkūną. Po poros metų disertacija buvo išleista atskira knyga – „Lietuviškos biblijos vertėjas Jonas Bretkūnas ir jo talkininkai“ („Die Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer“. Königsberg–Berlin, 1941).

[119] Врачу А. Изучение балто-славянских языковых отношений в Румынии. – ABSl, 1976, 10, p. 59–88.

[120] Steinke K., Vraciu A. Zu den sprachlichen Parallelen zwischen dem Albanischen, dem Baltischen und Slavischen. – Blt., 1976, 12(2), p. 130–142.

[121] Врачу А. Некоторые уточнения относительно методов исследования древнейших балто-славянских, славяно-балто-германских языковых отношений. – Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza“ din Iaşi, serie nouă, secţiunea III (ştiinţe sociale), e) Lingvistică, 1972, 18, p. 1–13.

[122] Vraciu A. Considérations sur l'emploi des noms pluralia tantum dans les langues baltiques, slaves et finno-ougriennes. – ABSl, 1976, 9, p. 27–37.

[123] Vraciu A. Die Stellung der baltischen Sprachen im Rahmen des Indogermanischen (Unter besonderer Berücksichtigung der alten baltoslavischen Sprachbeziehungen). – ABSl, 1977, 11, p. 109–166; Die Stellung des Baltoslawischen unter den indoeuropäischen Sprachen einschliesslich der Sprachen des Balkans. – Балканско езикознание, 1977, 20(3), с. 21–46; 1977, 20(4), с. 38–58.

Nuo 1945 m. Falkenhanas dirbo Hamburgo universitete E. Frenkelio asistentu. 1948 m. pradėjo dirbti Berlyno Humboltų universitete. Be kitų dalykų, čia dėstė ir lietuvių kalbą. 1959 m. Falkenhanui buvo suteiktas profesoriaus vardas. 1968 m. kalbininkas pasitraukė į emeritūrą[124].

Falkenhanas yra kalbininkas poliglotas, besidomintis ne tik kalbos, bet ir literatūros, meno, kultūros, filosofijos ir kitomis problemomis.

Svarbiausias jo indėlis į lituanistiką yra minėta studija apie J. Bretkūną ir jo talkininkus. Tai iš tikrųjų kapitalinis veikalas, tiesiog nepakeičiamas informacijos šaltinis apie žymųjį mūsų raštijos pradininką. Remdamasis milžiniška archyvine medžiaga, Falkenhanas kiek įmanoma ištyrė Bretkūno kilmę, aprašė jo gyvenimą, išaiškino biblijos rankraščio taisytojus, suteikė vertingų žinių apie vertėjo talkininkus.

Labai kruopšti yra ir paties veikalo kalbos analizė. Aptaręs būdingiausias vertimo fonetikos, morfologijos ypatybes, sintaksines konstrukcijas, monografijos autorius daug vietos skiria leksinių skolinių analizei. Pavyzdžiui, nagrinėdamas germanizmus, jis atskirai aptaria germanizmus, gautus tiesiog iš vokiečių kalbos, germanizmus, į J. Bretkūno kalbą patekusius per lenkų arba baltarusių kalbas. Panašiai nagrinėjami ir J. Bretkūno biblijos slavizmai.

Falkenhanas pirmasis pateikė ir tokį platų J. Bretkūno kalbos prūsizmų sąrašą. Štai kokius biblijos vertimo žodžius Falkenhanas mano esant prūsizmus: *alwo* (vnsk. kilm.) 'švinas' (plg. pr. *alwis*), *ausinas* 'auksinis' (plg. pr. *ausis* 'auksas'), *auskalis* 'auksakalis', *pabalgnawa* 'pabalnojo' (plg. pr. *balgnan* 'balnas'), *buttai* 'namai' (plg. pr. *buttan*), *burwalkus* (dgs. gal.) 'dvaras' (plg. pr. *burwalkan*), *deiwatų* (dgs. kilm.) 'dievotas' (plg. pr. *deiwuts*), *giegals* 'naras (toks paukštis)' (plg. pr. *gegalis*), *gurklei* (vnsk. naud.) 'gerklė' (plg. pr. *gurkle*), *kreklas* 'krūtinė' (plg. pr. *kraclan*), *liginti* 'teisti' (plg. pr. *līgint*), *mate* 'motina' (plg. pr. *mothe*), *medzio szwieris* 'laukinis žvėris' (plg. pr. *median* 'miškas'), *nogną*? (vnsk. gal.) 'vadžios, rankena (vok. das Heft)' (plg. pr. *nognan* 'oda'), *riedas* (dgs. gal.) 'vaga' (plg. pr. *redo*), *saluba* (vnsk. gal.) 'vyras, pats' (plg. pr. *sallūban*), *smilke*? 'kregždė' (plg. pr. *smicuto*), *tautas* (vnsk. gal.) 'žemė' (plg. pr. *tauto*), *wangos* (dgs. vard.) 'dirva' (plg. pr. *wangus*).

Falkenhano nuomone, prūsų kalbą J. Bretkūnas gerai mokėjęs jau iš mažens. Tai jam padėję išsiugdyti ir labai gerą lietuvių kalbos jausmą. Buvo išmokęs J. Bretkūnas ir latvių, vadinamųjų kuršininkų, kalbą. Falkenhanas mėgina rasti net šiokių tokių šios kalbos pėdsakų ir biblijos vertime. Pavyzdžiui, vienoje vietoje parašyta *Diewam* vietoj *Diewui*. Latvizmai gali būti ir tokios formos kaip *anskat* 'antai', *schiskat* 'šitai', *taskat* 'tatai'. Taigi J. Bretkūnas turbūt yra vienintelis baltų raštijos atstovas, kalbėjęs visomis trimis baltų kalbomis.

Falkenhanas buvo planavęs rašyti naują monografijos apie J. Bretkūną variantą ir išleisti jį Tarybų Lietuvoje.

[124] Bielfeldt H. H. Viktor Falkenhahn. – ZfSl, 1974, 19(2), p. 142–143; Sabaliauskas A. Viktoras Falkenhanas. – Ž. ir žm., p. 195–197; Macijauskienė M. Nematomas tiltas. – V., 1976, p. 26–34.

Iš smulkesnių Falkenhano lituanistikos darbų gal pirmiausia minėtinas straipsnis „Prie baltistikos ištakų“[125], kuriame nušviečiama baltistikos susiformavimo istorija, kalbama apie pirmųjų lietuvių, latvių kalbų gramatikų, žodynų autorius, prūsiško katekizmo vertėją Abelį Vilį.

Domėjosi Falkenhanas taip pat baltų ir slavų kalbinių ryšių klausimais, ypač kreipdamas dėmesį į geografinę šių kalbų padėtį[126]. Rašė apie lietuvių ir lenkų kalbų veiksmažodžių valdymo problemas, tam tikrus šios srities bendrumus mėgino aiškinti vadinamąja lietuvių ir lenkų kalbine sąjunga[127].

Baltų ir slavų kalbinių santykių tyrinėtojams gali būti įdomus Falkenhano straipsnis apie šiaurinėje Vokietijos Demokratinės Respublikos dalyje gyvenusių slavų kalbą[128].

„Pasaulinės literatūros žodynui“ („Lexikon der Weltliteratur“. Weimar, 1963) Falkenhanas parašė straipsnius apie lietuvių literatūrą ir atskirus rašytojus. Į vokiečių kalbą jis išvertė mūsų folkloristės B. Kerbelytės sudarytą stambų (142 pasakos) lietuviškų pasakų rinkinį – „Lietuvių liaudies pasakos“ („Litauische Volksmärchen“. Berlin, 1978). Tai turbūt geriausias lietuviškų pasakų rinkinys, paskelbtas užsienio kalba. Rinkinyje yra plati sudarytojos studija apie lietuviškų pasakų rinkimą bei publikavimą, jų specifiką, santykius su kaimyninių tautų folkloru, kalbines ir stilistines ypatybes.

Falkenhanas nuo pat įsteigimo (1964 m.) vadovauja Tarptautinės baltų–slavų santykių tyrinėjimo komisijos Vokietijos Demokratinės Respublikos sekcijai, kuri rūpinasi ne tiktai baltistikos problemomis, baltų ir slavų kalbų ryšiais, bet ir savo šalyje uoliai propaguoja tarybinių Pabaltijo respublikų kultūros laimėjimus, organizuoja susitikimus su šių respublikų mokslo ir kultūros atstovais. 1980 m. kovo 14 d. Berlyno Humboltų universitete įvyko jau 45-asis šios sekcijos susitikimas, skirtas lietuvių grožinės literatūros pradininko Kristijono Donelaičio 200-osioms mirties metinėms paminėti.

Labai dažnai Falkenhanas vieši Lietuvoje, palaiko glaudžius santykius su mūsų mokslo, kultūros darbuotojais. Reikėtų pridurti, jog ypač artimi draugystės ryšiai kadaise Falkenhaną siejo su Vydūnu. 1924 m. jis padėjo Vydūnui išleisti „Vadovo lietuvių kalbai pramokti“ antrą leidimą. Apskritai Falkenhanas pabrėžia, jog Vydūnas jam turėjo labai didelės įtakos.

[125] Falkenhahn V. Zu den Anfängen der Baltistik. – In: Beiträge zur Geschichte der Slawistik. Berlin, 1964, p. 239–266.

[126] Falkenhahn V. Die sprachgeografische Lage der balto-slawischen Sprachen als Ursache für ihre Besonderheiten. – ZfSl, 1968, 13(2), p. 226–235; Лингво-географическое положение балтийско-славянских языков как причина их особенностей. – In: VI. Mezinárodní sjezd slavistů v Praze 1968, resumé přednášek, příspěvků a sdělení. Praha, 1968, p. 120.

[127] Falkenhahn V. Die Bedeutung der Verbalrektion für das Problem eines litauische-polnischen Sprachbundes. – ZfSl, 1963, 8(6), p. 897–907.

[128] Falkenhahn V. Wie klang das mittelalterliche Slawische auf dem Gebiete der nördlichen DDR? – Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin. Gesellschafts-und Sprachwissenschaftliche Reihe, 1965, 14(2), p. 189–197.

RAINERIS EKERTAS

Vokietijos Demokratinėje Respublikoje šiuo metu sėkmingiausiai lituanistikos ir apskritai baltistikos baruose darbuojasi R. Ekertas (Eckert).

Gimė šis mokslininkas 1931 m. gruodžio 10 d. Hazelyje (Dečino r., dab. Čekoslovakija). 1949–1951 m. mokėsi Drezdeno aukštosios technikos mokyklos Darbininkų ir valstiečių fakultete. 1951–1952 m. – tokiame pat Greifsvaldo universiteto fakultete. 1952–1957 m. Ekertas studijavo slavistiką Maskvos universitete, mokėsi šio universiteto aspirantūroje.

1961 m. Ekertas Maskvoje apgynė kandidatinę disertaciją (vadovas S. Bernšteinas) ir išvyko dirbti į Leipcigo Karlo Markso universitetą. 1971 m. Ekertui suteikiamas profesoriaus vardas.

1977 m. Leipcigo universitete Ekertas apgynė habilitacinę disertaciją (Dissertation zur Promotion B) „Baltų kalbų vardažodiniai *i* kamienai, ypač atsižvelgiant į slavų kalbas“ („Die Nominalstämme auf *-i* im Baltischen unter besonderer Berücksichtigung des Slawischen“). Vienas iš disertacijos oponentų buvo mūsų kalbininkas profesorius V. Mažiulis.

Nuo 1979 m. Ekertas dirba VDR Mokslų akademijos Centriniame kalbotyros institute (Zentralinstitut für Sprachwissenschaft), kur vadovauja slavistikos, balkanistikos ir finougristikos skyriui.

Su lietuvių kalbos pagrindais Ekertas gerai susipažino dar mokydamasis Maskvos universitete: lankė V. Mažiulio, tuo metu Maskvos universiteto aspiranto, lietuvių kalbos paskaitas. Gilintis į senuosius lietuvių raštus jam padėjo profesorius H. Zabulis, taip pat tuo metu buvęs aspirantas. Vėliau Ekertas studijų reikalais ilgesnį laiką viešėjo Lietuvoje[129].

Ekertas yra produktyvus mokslininkas ir geras organizatorius. Jis tyrinėja įvairias kalbotyros teorijos problemas, rašo sociolingvistikos, frazeologijos klausimais. Tačiau pirmiausia yra slavistas ir baltistas. Tiesą sakant, dažniausiai tuose pačiuose darbuose jis liečia ir slavistikos, ir baltistikos dalykus.

Lituanistikai skirtas pirmasis spausdintas šio kalbininko straipsnis, kuriame jis vokiečių filologus informuoja apie LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto ir kitų mūsų lituanistinių įstaigų veiklą[130].

Lietuvių kalbos problemas Ekertas daug kur gvildena jau ir savo kandidatinėje rusų kalba parašytoje disertacijoje „*U* kamienai praslavų kalboje“[131].

Vėliau jis vokiečių, rusų, lietuvių kalbomis paskelbia daugybę straipsnių, kuriuose nagrinėja įvairius baltų ir slavų kalbų morfologijos, leksikos klausimus. Didelė dalis Ekerto straipsnių išspausdinta lietuvių filologų spaudoje.

[129] Sabaliauskas A. Raineris Ekertas. – Žm. ir k., p. 211–213.

[130] Eckert R. Forschungsunternehmen zur litauischen Sprache und Literatur in Vilnius (Stand vom September 1958). – ZfSl, 1959, 4(3), p. 418–423.

[131] Эккерт Р. Основы на *-ŭ* в праславянском языке. – УЗИС, 1963, 27, с. 3–113; К вопросу о составе группы имен существительных с основой на *ŭ* в праславянском языке. – ВСЯ, 1959, 4, с. 100–129.

Visą seriją straipsnių Ekertas paskelbė apie heteroklizės pėdsakus baltų ir slavų kalbose[132]. Su šia tema susiję įdomus straipsnis apie liet. *vãsara* santykį su slav. *vesná*, jų kilmę, darybą, reikšmių raidą[133], straipsnis apie liet. *vãsara* vartoseną K. Donelaičio raštuose[134], taip pat apie liet. *keterà* 'gyvulio nugara; gūbrys; gūbrio šeriai', *sketerà* kilmę ir jų slaviškuosius atitikmenis[135].

Habilitacinė Ekerto disertacija atskira knyga nėra paskelbta, tačiau apie baltų kalbų *i*-kamienius vardažodžius vokiečių mokslininkas įvairių šalių spaudoje paskelbė daug straipsnių[136]. Nagrinėdamas *i*-kamienius baltų kalbų vardažodžius, Ekertas labai daug dėmesio kreipia į slavų kalbų duomenis, todėl šie tyrinėjimai svarbūs sprendžiant baltų ir slavų kalbų senųjų santykių problemas.

Ekertas išspausdino nemaža straipsnių, kuriuose liečiami ir įvairūs kiti baltų ir slavų kalbų senųjų santykių, ypač leksikos, klausimai[137].

Ekerto tyrinėjimų tematiką gerai atspindi jo knyga „Baltistikos studijos" („Baltistische Studien". Berlin, 1971), kurioje skelbiami straipsniai apie A. Šleicherio „Lietuvių kalbos gramatiką" („Zu August Schleichers "Litauischer Grammatik"), apie lietuvių kalbos *i*-kamienius slavizmus („Slawismen mit *i*- Stamm im Litauischen"), apie senovės prūsų kalbos žodžio *brendekermnen* slaviškus atitikmenis („Altpreussisch *brendekermnen* und seine Teilentsprechungen im Slawischen"), apie baltų ir slavų

[132] Eckert R. Reste indoeuropäischer heteroklitischer Nominalstämme im Slawischen und Baltischen. — ZfSl, 1963, 8(6), p. 878—892; Zu einigen Kontinuanten indoeuropäischer Heteroklita im Baltischen. — Blt., 1969, 5(1), p. 7—15; Zu einigen Reflexen der indoeuropäischen Heteroklita auf *-l-* || *-n-* in den slawischen und baltischen Sprachen. — ZfSl, 1979, 24(1), p. 17—23, ir kt.

[133] Ekertas R. Liet. *vãsara* = sl. *vesná* (Dėl baltų ir slavų kalbų „pavasario" pavadinimų). — LKK, 1966, 8, p. 143—154.

[134] Eckert R. Bedeutung und Gebrauch von litauisch *vãsara* bei Kristijonas Donelaitis. — Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig, GSR, 1965, 14. Jahrg., 1, p. 95—101.

[135] Eckert R. Lit. *(s)keterà* 'Widerrist (bei Pferden)'; 'Buckelhaar' u. a. und seine Verwandten. — Blt., 1972, 8(2), p. 133—146.

[136] Eckert R. Litauische feminine Nomina auf *-is*, die slavischen Neutra auf *-ije* entlehnt sind. — In: Studi linguistici in onore di Vittore Pisani. Brescia 1969, 1, p. 307—316; Zum lexikalischen Bestand der Nomina mit *i*- Stamm im Ostbaltischen. — Don. Balt., p. 110—118; О некоторых расхождениях между именными основами на *-i* в балтийских и славянских языках. — Б-с. сб., с. 206—216; Славянские заимствования с основой на *-i* в истории литовского языка. — Blt., I priedas, 1972, p. 63—65; Zum Problem der baltisch-slawischen Sprachbeziehungen am Material der Nominalstämme auf *-i*. — ZfSl, 1972, 17(5), p. 605—615; Zu den nominalen *i*- Stämmen im Altpreussischen. — Ten pat, 1974, 19(2), p. 221—233, ir kt.

[137] Эккерт Р. О значении русской диалектной лексики для литовской этимологии. — Blt., 1967, 3(1), p. 61—69; Minimale Textfragmente im Slavischen und ihre Entsprechungen im Baltischen. — Ten pat, 1968, 4(1), p. 79—91; Возможные отражения древнего корня **oųəd-* (ср. лит. *áusti* 'ткать') в праславянском языке. — Этимология, 1972, с. 46—54; Zur Frage der frühen Lehnbeziehungen zwischen Slawisch und Baltisch. — Blt., 1973, 9(1), p. 59—65; О значении балтийских языков для славянской этимологии. — In: Slawische Wortstudien. Bautzen, 1975, p. 48—60; Die balto-slawischen Wortentsprechungen. — ZfSl, 1977, 22(5), p. 579—590, ir kt.

kalbų heteroklizės problemą („Zur Heteroklisie im Baltischen und Slawischen")[138].

Knygos gale pateikiama plati 1948–1968 m. Vokietijos Demokratinėje Respublikoje išspausdintos, taip pat šios šalies mokslininkų paskelbtos kitų kraštų spaudoje baltistikos bibliografija (sudaryta kartu su F. Metšku).

Nemaža dėmesio Ekertas skiria ir sociolingvistikos problemoms. Iš šios srities jis yra paskelbęs platų straipsnį, tiesiogiai susijusį su lituanistika: jame nagrinėjami lietuvių literatūrinės kalbos raidos ypatumai tarybinės santvarkos metais[139].

Pastaruoju metu vokiečių kalbininkas ypač intensyviai tyrinėja frazeologijos problemas. Nors šios srities Ekerto publikacijos dažniausiai liečia rusų ir vokiečių kalbų frazeologijos dalykus, tačiau gana dažnai ir lietuvių kalbos tyrinėtojas jose gali rasti daug ką įdomaus ir naudingo[140].

Ekertas išspausdino nemaža baltistikos veikalų recenzijų, apžvalginių straipsnių apie baltistikos problemas, nagrinėtas įvairiuose filologų suvažiavimuose, konferencijose.

Daug nusipelnė šis vokiečių mokslininkas ir lietuvių literatūrai. Mes jau minėjome Ekerto straipsnį apie žodžio *vãsara* vartoseną K. Donelaičio kūryboje. Apskritai mūsų klasiko darbams Ekertas skiria labai didelį dėmesį. Jis išspausdino įdomų straipsnį apie Hermano Budenzygo (Buddensieg) vokišką K. Donelaičio „Metų" vertimą[141]. Mūsų klasiko leksiką ir jo vertimo problemas Ekertas nagrinėjo ir savo pranešime, skaitytame X tarptautiniame lingvistų suvažiavime Bukarešte[142]. Vokiečių spaudoje jis recenzavo J. Kabelkos studiją „Kristijono Donelaičio raštų leksika" (V., 1964)[143].

Straipsnių apie lietuvių literatūrą, atskirus rašytojus Ekertas parašė įvairiems vokiečių enciklopediniams leidiniams. Kartu su Velta Ėlert (Ehlert) jis sudarė stambią lietuvių rašytojų apsakymų antologiją „Žuvys neturi atminties" („Fische haben kein Gedächtnis". Berlin, 1970), be to, išvertė jai J. Biliūno apsakymus „Kliudžiau", „Laimės žiburys".

Ekertas yra Tarptautinės baltų–slavų santykių tyrinėjimo komisijos VDR sekcijos pirmininko pavaduotojas. Leipcigo universitete jis dėstė lietuvių ir latvių kalbas.

[138] Mažiulis V. (Rec.) – Blt., 1972, 8(2), p. 215–217; Gutschmidt K. (Rec.) – ZfSl, 1972, 19(2), p. 307–310; Sabaliauskas A. (Rec.) – LKK, 1973, 14, p. 243–245.

[139] Eckert R. Zur Entwicklung der litauischen Literatursprache in der Sowjetepoche. – In: Beiträge zur Soziolinguistik. Halle-Saale, 1974, p. 121–136.

[140] Eckert R. Syntagmatik und Rekonstruktion. – In: Proceedings of the Twelfth International Congress of Linguists. Innsbruck, 1978, p. 477–480; Zur historischen Phraseologie. – Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung, 1979, 32(4), p. 444–452, ir kt.

[141] Eckert R. Zur Übertragung des litauischen Poems „Metai" („Die Jahreszeiten") von Kristijonas Donelaitis durch H. Buddensieg ins Deutsche. – ZfSl, 1978, 23(5), p. 678–687.

[142] Eckert R. Analyse der Wortbedeutung und Vergleich der Translate. – In: Actes du Xe Congrès International des Linguistes. Bucarest, 1970, 2, p. 703–709.

[143] Eckert R. (Rec.) – Deutsche Literaturzeitung, 1965, 86(5), skilt. 433–435.

Kaip jau minėta, Ekertas labai aktyviai bendradarbiauja lietuvių filologų spaudoje. Jis skaitė pranešimus II, III ir IV sąjunginėse baltų kalbotyros konferencijose. Baltistikos problemas nagrinėjo ir savo pranešimuose, skaitytuose įvairiose užsienio mokslo įstaigose. Jo iniciatyva vokiečių slavistų žurnalo „Zeitschrift für Slawistik" atskiri sąsiuviniai buvo specialiai skirti baltistikos klausimams. 1979 m. švenčiant Vilniaus universiteto keturių šimtų metų jubiliejų, šia proga išleistą žurnalo sąsiuvinį Ekertas įteikė Vilniaus universiteto rektoriui. Tai iš tikrųjų buvo maloni dovana visai lietuvių filologijai.

GERTRŪDA BENZĖ

Be jau aptartų V. Falkenhano ir R. Ekerto, Vokietijos Demokratinėje Respublikoje lituanistikai nemaža nusipelnė ir G. Benzė (Bense).

Gimė Benzė 1933 m. balandžio 22 d. buvusioje Rytų Prūsijoje, Pilkalnyje (dab. Dobrovolskas, Kaliningrado sritis). Karo audros atblokšta į Lietuvą, būsimoji kalbininkė jau vaikystėje gerai išmoko lietuvių kalbą, ir ši aplinkybė suvaidino svarbų vaidmenį jos mokslo kelyje.

1953–1957 m. Halės-Vitenbergo universitete Benzė studijavo germanistiką, bendrąją kalbotyrą ir baltistiką. Nuo 1957 m. ji dirba šios senas lituanistikos tradicijas turinčios vokiečių aukštosios mokyklos bendrosios kalbotyros ir indologijos seminare.

Pirmoji reikšminga Benzės lituanistinė publikacija buvo jos diplominio darbo pagrindu parašytas platus straipsnis (autoreferatas) „Naujai rastų XVIII amžiaus lietuviškų dokumetų kalbiniai tyrinėjimai"[144].

Čia Benzė nagrinėja P. Pakarklio rastų ir paskelbtų[145] 1712–1788 m. Prūsijos vyriausybės įsakymų ir potvarkių lietuviškų vertimų kalbą. Ji aptaria šių vertimų rašybą, linksniavimo, asmenavimo ypatybes, dalyvių vartoseną, būdingesnius stilistinius bruožus. Kalbininkė turėjo galimybę didžiąją tekstų dalį palyginti su vokiškais originalais.

1961 m. Benzė apgynė daktaro disertaciją apie baltų kalbų būtojo laiko padalyvio kilmę („Untersuchungen zur Entstehung des unflektierten Partizips (Gerundiums) in den baltischen Sprachen". Inaugural-Dissertation. Halle, 1961; rankraštis). Disertacijos tema paskelbė straipsnių[146]. Vienas iš jų išspausdintas Vilniuje leidžiamuose „Lietuvių kalbotyros klausimuose". Autorės nuomone, būtojo kartinio laiko padalyvis gali būti kildinamas iš rekonstruojamo būtojo kartinio laiko dalyvių bevardės giminės vienaskaitos vardininko su **-us*, t. y. be galūnės (plg. liet. *žinojus*

[144] Benze G. Sprachliche Untersuchungen zu neugefundenen litauischen Dokumenten aus dem XVIII. Jahrhundert. – Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. Ges.-Sprachw., 1958, 7(3), p. 653–663.

[145] Pakarklis P. Nauji Lietuvos vakarinės dalies feodalinių santykių dokumentai. – MA Darbai, 1955, I, p. 99–132.

[146] Bense G. Studien zu den Konstruktionen mit unflektierten Partizip in der modernen litauischen Literatursprache. – Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Komunikationsforschung, 1961, 14(4), p. 298–315; Das unflektierte Partizip des Präteritums auf *-us* im Litauischen. – LKK, 1963, 6, p. 191–212.

ir slav. *znavъ* < **znavus*). Sangrąžinių padalyvių galūnė *-i* (pvz., *praũsusi-s*) galėjo atsirasti dėl analogijos su bendratimi, esamojo laiko padalyviu ir esamojo bei būtojo kartinio laiko dalyvių vyriškosios giminės vienaskaitos vardininku. Esamojo laiko padalyvį ji laiko sustabarėjusiu priebalsinio kamieno vietininku.

Įdomus Benzės straipsnis apie mokslinių gramatikų įtaką lietuvių literatūrinės kalbos raidai[147]. Rašė ji taip pat apie lituanistines Halės tradicijas ir ten saugomą lituanistinę medžiagą[148]. Benzė paskelbė platų apžvalginį straipsnį apie lietuvių kalbos tyrinėjimus, išspausdintus „Lietuvių kalbotyros klausimų" VI–XIV tomuose[149]. Recenzavo ji ir daugiau lituanistikos leidinių.

1959 m. Benzė drauge su žymiu Vokietijos Demokratinės Respublikos kalbininku Karlu Ameriu (Ammer) lankėsi Lietuvoje.

*
* *

Be jau plačiau aptartų liaudies demokratijos šalių mokslininkų, lietuvių kalba domėjosi ar tebesidomi ir kiti šių šalių kalbininkai.

Žymi lenkų polonistė, Vilniaus universiteto auklėtinė ir dėstytoja, vėliau Torunės universiteto profesorė Halina Turska (1901–1979) lituanistikai daug nusipelnė Vilniaus krašto lenkų tarmių tyrinėjimais. 1930 m. ji paskelbė įdomų straipsnį „Lenkų kalba Vilniaus krašte"[150]. Šį klausimą kalbininkė intensyviai tyrinėjo toliau, ir 1939 m. buvo baigiama spausdinti jos monografija „Apie lenkų kalbos plotų Vilniaus krašte atsiradimą" („O powstaniu polskich obszarów językowych na Wileńszczyźnie". Wilno, 1939).

Autorė labai išsamiai ir objektyviai aprašo vadinamojo Vilniaus krašto polonizacijos procesą. Knygoje randame daug įdomių lingvistinių ir ekstralingvistinių kalbų kontaktavimo faktų. Pateikta tokia būdinga šio krašto polonizacijos schema: 1) lietuvių karta kasdieniniame gyvenime tarpusavy iki mirties kalba lietuviškai, tačiau mažiau ar daugiau moka ir lenkų kalbą; 2) šios kartos vaikai, kalbantys su tėvais dar lietuviškai, subrendę, o ypač sukūrę savas šeimas, jau atitrūksta nuo lietuvių kalbos; 3) pirmosios kartos anūkai kalba jau tik lenkiškai, kartais turėdami apie lietuvių kalbą tam tikrą, dažniausiai labai menką supratimą. Turska priduria, jog šis kalbinės denacionalizacijos tempas, palyginus su procesu kitose šalyse, buvęs nepaprastai greitas.

Lituanistams ypač įdomus monografijos skyrius „Lietuvių kalbos elementai", kuriame nagrinėjama lietuvių kalbos įtaka Vilniaus krašto lenkų kalbai.

[147] Bense G. Zum Einfluss wissenschaftlicher Grammatiken auf die Entwicklung der litauischen Literatursprache. – ZfSl, 1974, 19(3), p. 359–363.

[148] Bense G. Lithuanica in Halle. – ZfSl, 1974, 19(2), p. 295–297.

[149] Bense G. Sprachwissenschaftliche Beiträge aus der Litauischen SSR. – Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Halle, 1974, 23(4), p. 112–117.

[150] Turska H. Język polski na Wileńszczyźnie. – In: Wilno i ziemia wileńska. Zarys monograficzny. Wilno, 1930, p. 219–225.

Dėl susiklosčiusių aplinkybių Turskos monografija nebuvo baigta spausdinti – išliko tik kelių egzempliorių pirmieji aštuoni lankai.

Lituanistikos problemoms skirtas ir vienas paskutinių lenkų mokslininkės darbų: netrukus po jos mirties išspausdinta studija „Leksiniai lituanizmai lenkiškuose Lietuvos statutų vertimuose“[151]. Šioje studijoje pateikiama dviejų lituanizmų – *bonda* (plg. liet. *bandà*) ir *kurcz* (plg. sen. pr. *curtis*, liet. *kùrtas* 'toks medžioklinis šuo') – analizė.

Lituanistams gali būti įdomūs ir Turskos Adomo Mickevičiaus kalbos bei baltarusių tarmių tyrinėjimai[152].

Dirbdama Vilniaus universitete, lenkų kalbininkė palaikė ryšius su lietuvių mokslinėmis organizacijomis. Antai 1936 m. kovo 17 d. Lietuvių mokslo draugijos susirinkime ji skaitė paskaitą apie Vilniaus krašto lenkų kalbą[153].

Vertingais tyrinėjimais pastaraisiais dešimtmečiais lituanistiką praturtino lenkų kalbininkas Poznanės universiteto profesorius Tadeušas Zdancevičius (Zdancewicz). Šį mokslininką daugiausia domina lietuvių kalbos, vartojamos Lenkijos teritorijoje, kontaktai su slavų, ypač lenkų, kalbomis.

Zdancevičius paskelbė keletą plačių straipsnių apie Seinų, Suvalkų krašto lenkų šnektų lituanizmus[154]. Jis tyrinėjo rusų ir lietuvių leksinių skolinių ribas Bialystoko srityje[155].

Reikšmingų darbų Zdancevičius paskelbė minėtų vietų toponimikos klausimais[156].

III sąjunginėje baltų kalbotyros konferencijoje Vilniuje Zdancevičius skaitė pranešimą „Suvalkų krašto lietuviški teritoriniai pavadinimai su įvardžiuotinių būdvardžių formomis bei būdvardiniais vediniais“.

Įvairios lituanistikos problemos liečiamos ir Zdancevičiaus monografijoje „Baltarusių įtaka Seinų krašto lenkų šnektoms“ („Wpływy białoruskie w polskich gwarach pod Sejnami“. Poznań, 1966) bei polonistikos darbuose.

[151] Turska H. Lituanizmy leksykalne w polskich przekładach statutów litewskich. – ABSl, 1979, 12, p. 17–51.

[152] Urbańczyk S. Prof. dr. Halina Turska. – JP, 1979, 59, p. 241–245.

[153] Petrauskienė I. Vilniaus mokslo bičiulių draugija (1907–1941). – Kn.: Mokslo draugijos Lietuvoje. V., 1979, p. 100–101.

[154] Zdancewicz T. Litewskie elementy słownikowe w gwarach polskich okolic Sejn. – LP, 1960, 8, p. 333–352; Wpływy litewskie i wschodnio-słowiańskie w polskich gwarach pod Sejnami. – ABSl, 1964, 1, p. 227–246; Geografia leksykalnych zapożyczeń litewskich i ich słowiańskich odpowiedników znaczeniowych w gwarach podlasko-suwalkskich. – Spraw., 1968, 9(3), p. 69–93.

[155] Zdancewicz T. Litewskie i ruskie zasięgi słownikowe na Białostoczyźnie. – In: Z polskich studiów slawistycznych. Seria 2. Językoznawstwo. Warszawa, 1963, p. 287–310.

[156] Zdancewicz T. Рельефные и топонимические названия с балтийской основой **plei-* (и родственными с ней) на Сувальщине в северо-восточной Польше. – Don. Balt., p. 581–594; Географическое расположение балтийских и славянских названий мшистых болот, основанных на корнях *mъch* (эквивалент балтийского *mus*) и *saman* (**sam-*) на Сувальщине (Северо-восточная Польша). – Конф. 1978, с. 80–83.

Poznanės universitete darbuojasi taip pat geras baltų kalbų specialistas Michalas Hasiukas. Šis kalbininkas ilgesnį laiką stažavosi Vilniuje ir Rygoje, tiek teoriškai, tiek praktiškai moka lietuvių ir latvių kalbas. Pagrindinė Hasiuko tyrinėjimų sritis – baltų kalbų fonologija.

Svarbiausias jo darbas – „Seinų lietuvių šnektos fonologija“ („Fonologia litewskiej gwary sejneńskiej“. Poznań, 1978). Jame aprašoma į pietryčius nuo Seinų esančių lietuviškų šnektų fonologija. Pateikiama taip pat trumpa šnektos charakteristika, tyrinėjimo istorija. Hasiukas nustato 14 balsinių ir 37 priebalsines šnektos fonemas. Iš įdomesnių šnektos ypatybių galima paminėti priebalsio *j* išlaikymą tokiose formose kaip *kirvju* 'kirviu', *kumpjus* 'kumpius', *avjų* 'avių', afrikatų *c*, *dz* nekietinimą.

Olandų kalbininkas F. Kortlandtas, recenzuodamas Hasiuko knygą, teisingai nurodė, jog lietuvių kalbos reikšmė indoeuropiečių lyginamajai kalbotyrai seniai pripažinta, tačiau į jos svarbumą sinchroninei lingvistikai (ypač fonologijai, sintaksei ir žodžių darybai) kalbininkai nepakankamai kreipia dėmesio. Hasiuko knyga, Kortlandto nuomone, reikšminga bendrajai kalbotyrai[157]. Hasiuko darbas kalbininkams gali būti įdomus ir dėl to, kad čia aprašytoje šnektoje ryškiai atsispindi vietinės šnektos ir literatūrinės lietuvių kalbos, kaip autorius sako, Kauno tarmės, taip pat lenkų kalbos kontaktai. Be to, tiriamoji šnekta yra buvusioje jotvingių teritorijoje, taigi galima mėginti joje ieškoti ir tam tikrų jotvingių substrato liekanų.

Minėtinas lietuvių kalba paskelbtas Hasiuko straipsnis apie priebalsių pakitimus Seinų šnektoje[158]. (Šia tema jis skaitė pranešimą 1975 m. Vilniuje įvykusioje III sąjunginėje baltų kalbotyros konferencijoje.) Hasiukas taip pat paskelbė straipsnį latvių kalbos fonologijos klausimais[159]. Ypač įdomus jo darbas apie tolimąją *k*, *g* disimiliaciją lietuvių tarmėse[160]. Hasiuko nuomone, tolimoji šių priebalsių disimiliacija galėjo būti viena iš priežasčių, dėl kurių lietuvių tarmėse atsirado tiek daug mažybinių priesagų.

Hasiukas lenkų spaudoje išspausdino keletą lituanistikos darbų recenzijų.

Voiciechas Smočinskis (Smoczyński), vadovaujamas žymiojo lenkų lituanisto J. Safarevičiaus, parašė ir 1977 m. Krokuvos universitete apgynė daktaro disertaciją „Punsko apylinkių lietuvių tarmė“ („Gwara litewska okolic Puńska“. Kraków, 1977; rankraštis). Disertacijoje aprašoma paties Punsko ir netoli jo esančių kaimų lietuvių tarmė. Medžiagą disertacijai Smočinskis rinko 1971, 1973 ir 1975 m.

Darbe pateikiama bendra Suvalkų lietuvių tarmių charakteristika, jų tyrinėjimo istorija. Toliau eina platūs fonetikos, fonologijos, morfologi-

[157] Kortlandt F. (Rec.) – Lingua, 1979, 49(2, 3), p. 266–267.

[158] Hasiuk M. Kurie-ne-kurie priebalsių pakitimai Seinų šnektoje. – Blt., II priedas, 1977, p. 80–82; plg. t. p. Depalatalization of Consonants in the Lithuanian Dialect of Sejny. – LP, 1980, 23, p. 99–103.

[159] Hasiuk M. Daži latviešu valodas fonoloģiskās sistēmas jautājumi. – ZA Vēstis, 1971, 10, p. 113–116.

[160] Hasiuk M. Die Ferndissimilation des *k*, *g* in den litauischen Dialekten. – Don. Balt., p. 178–180.

jos skyriai, pridedamas taip pat tarmės slavizmų žodynas (bendriniai ir tikriniai žodžiai).

Disertacijos tema Smočinskis išspausdino keletą straipsnių[161].

Smočinskis ir praktiškai labai gerai moka lietuvių kalbą, dėsto ją Krokuvos universitete. Jis taip pat yra plačių interesų indoeuropeistas.

Senieji baltų ir slavų kalbų santykiai nagrinėjami žymaus lenkų slavisto Tadeušo Ler-Splavinskio (Lehr-Spławiński, 1891–1965) veikale „Apie slavų kilmę ir protėvynę" („O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian". Poznań, 1946). Šią problemą Ler-Splavinskis nagrinėjo ir kituose darbuose. Lenkų kalbininko nuomone, baltų ir slavų kalbos kilo iš indoeuropiečių dialektų, kurie nebuvo visiškai identiški, tačiau vėliau labai suartėjo: baltų ir slavų protėviai kažkada pergyveno bendrą kalbinės raidos periodą, trukusį kurį laiką ir po to, kai nutrūko jų ryšiai su kitomis indoeuropiečių dialektinėmis grupėmis.

Lituanistikos problemomis domėjosi ir žymusis lenkų polonistas Kazimiežas Nitšas (Nitsch, 1874–1957). Indoeuropeistas ir bendrosios kalbotyros specialistas Tadeušas Milevskis (1906–1966) tyrinėjo senovės prūsų kalbą. Tyrinėjo šią kalbą ir žymus lenkų onomastikos specialistas Liudvikas Zabrockis (1907–1977), Hubertas Gurnovičius (Górnowicz).

Lenkų kalbininkas Lešekas Bednarčukas (Bednarczuk) baltų kalbų faktais plačiai operuoja savo indoeuropiečių sintaksės tyrinėjimuose, iš kurių ypač minėtina knyga „Indoeuropiečių parataksė" („Indo-European Parataxis". Kraków, 1971)[162]. Šis mokslininkas taip pat tyrinėja baltų, slavų ir finougrų kalbų santykius[163].

Lundo (Švedija) universitete dirbantis lenkų kalbininkas Ježis Nalepa paskelbė labai daug įdomių darbų apie jotvingių kalbą. Iš jų ypač minėtina knyga „Jotvingiai" („Jaćwięgowie". Białystok, 1964). Nemaža baltistams įdomios medžiagos yra ir jo knygoje „Opuscula slavica" (Lund, 1971–1973, I–II).

Plačią baltų kalbotyros bibliografiją sudarė Lodzės universiteto darbuotoja Veronika Kubicka[164].

Čekų kalbininkas, Brno, Olomouco, Prahos universitetų klasikinės filologijos profesorius Karelas Janačekas (Janáček) 1928 m. O. Huje-

[161] Smoczyński W. Dialekt litewski w Polsce północno-wschodniej. – Spraw., 1972, 15(2), p. 375–377; Gwara południolitewska w Sejneńskiem. – In: Teksty gwarowe z Białostoczyzny z komentarzem językowym/ Red. A. Obrębska-Jabłońska. Warszawa, 1972, p. 97–109; Uwagi o litewskim praeteritum typu *norė(j)*, *giedó(j)*. – In: Studia indoeuropejskie. Kraków, 1974, p. 223–229.

[162] Ambrazas V. (Rec.) – Blt., 1974, 10(1), p. 106–109.

[163] Bednarczuk L. Stosunki etnolingwistyczne w przedhistorycznej Europie północno-wschodniej. – Rocznik naukowo-dydaktyczny. Z. 58. Prace językoznawcze. III. Kraków, 1976, p. 87–95; Zapożyczenia ugrofińskie w językach bałtosłowiańskich. – ABSl, 1976, 9, p. 39–63; Etnolingvistiniai santykiai priešistorinėje šiaurės rytų Europoje. – Blt., II priedas, 1977, p. 7–14; The Oldest Lithuanian Borrowings in Polish. – LP, 1980, 23, p. 59–63.

[164] Kubicka W. Języki bałtyckie. Cz. 1–3. – Łódź, 1967–1970; Bibliografia języka staropruskiego. – ABSl, 1967, 5, p. 257–311; Języki bałtyckie. Cz. 4. Język litewski. A. Historia. – Łódź, 1977.

rio vadovaujamas parašė disertaciją apie K. Donelaičio kirčiavimą (paskelbta nebuvo). Šis čekų kalbininkas įvairias baltistikos problemas lietė ir vėlesniuose darbuose. Pavyzdžiui, 1959 m. išspausdino straipsnį[165] apie čekų kalbos žodį *pěkný* 'geras, gražus, malonus', kurį, sekdamas V. Macheko etimologizavimo principais, mėgino sieti su liet. *bingùs* 'gražus, smarkus, nupenėtas'.

Janačekas dalyvavo ir 1958 m. organizuotoje diskusijoje baltų–slavų kalbinės vienybės klausimu[166]. Daugiausia remdamasis leksikos kriterijais, jis linkęs pripažinti šią vienybę.

Baltistikai labai svarbus žymaus čekų slavisto ir bohemisto, vieno iš Prahos lingvistinės mokyklos kūrėjų Bohuslavo Havraneko (1893–1978) darbas „Veiksmažodžių rūšys slavų kalbose" („Genera verbi v slovanských jazycích". Praha, 1927, I–II). Baltistikos problemomis domėjosi Havranekas ir vėlesnėje mokslinėje veikloje.

Čekų kalbininkas Janas Petris išleido įdomią knygą apie Leopoldą Geitlerį („Leopold Geitler. Bibliografický soupis vědeckých prací s přehledem jeho činnosti". Praha, 1979), kurioje daug vietos skiriama šio mokslininko lituanistikos darbams[167].

Čekas Lubošas Ržehačekas (Řeháček) paskelbė įdomių straipsnių iš baltistikos istorijos Čekoslovakijoje. Čekų spaudoje jis recenzuoja baltistikos veikalus. Drauge su Jaroslavu Poraku (Porák) parengė knygą apie J. Zubatą.

Ržehačekas drauge su Petriu sudarė vertingą straipsnių rinkinį, skirtą Vilniaus universiteto jubiliejui („Praha–Vilnius. Sborník prací k 400. výročí založení univerzity ve Vilniusu". Praha, 1981).

Baltų kalbų santykius su slavų ir kitomis indoeuropiečių kalbomis tyrinėja žymus bulgarų indoeuropeistas ir slavistas, Bulgarijos Mokslų akademijos viceprezidentas Vladimiras Georgijevas. Jis yra baltų ir slavų kalbinės vienybės teorijos šalininkas. Jo nuomone, ši vienybė egzistavusi III tūkstantmetyje pr. m. e.[168]

Jo brolis žymus senosios bulgarų literatūros specialistas akademikas Emilis Georgijevas taip pat yra paskelbęs darbą apie baltų, slavų ir germanų kalbų ryšius[169].

Domimasi baltistika ir Jugoslavijoje. Akademikas Francas Bezlajus tyrinėja slovėnų ir baltų kalbų santykius. Šia tema jis skaitė pranešimus VI tarptautiniame slavistų suvažiavime Prahoje ir III sąjunginėje baltų

[165] Janáček K. Původ slova pěkný. – Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Oddíl Jazyk a literatura, 1959, 5, p. 7–9.

[166] Яначек К. (Материалы к IV Международному съезду славистов). – ВЯ, 1958, № 1, с. 45–48; t.p. čekų kalba – в кн.: Сборник ответов на вопросы по языкознанию. М., 1958, с. 162–166.

[167] Sabaliauskas A. (Rec.) – Blt., 1980, 16(1), p. 97–98.

[168] Георгиев В. Исследования по сравнительно-историческому языкознанию. – М., 1958, с. 218–239; Балто-славянский, германский и индо-иранский. – В кн.: Славянская филология. М., 1958, т. 1, с. 7–26; Балтославянский и германский. – Slavia, 1959, 28, p. 1–11.

[169] Георгиев Е. Балто-славянско-германското езиково родство. – Известия на семинара по славянска филология при Университета въ София, кн. 8–9.

kalbotyros konferencijoje Vilniuje[170]. Apie tai rašo ir knygoje „Straipsniai apie slovėnų kalbą“ („Eseji o slovenskem jeziku“. Ljubljana, 1967). Baltų kalbų medžiaga jis gausiai operuoja kapitaliniame savo darbe, šiuo metu leidžiamame „Slovėnų kalbos etimologiniame žodyne“ („Etimološki slovar slovenskega jezika“).

Zadaro universiteto profesorius Daliboras Brozovičius tyrinėja baltų ir slavų kalbų ryšius. Šia tema jis skaitė pranešimus III ir IV sąjunginėse baltų kalbotyros konferencijose[171].

Pirmieji baltistikos daigai Vengrijoje sietini su šios šalies filologo Vilmošo Foito (Voigt) vardu. Jis yra paskelbęs įdomų straipsnį apie baltų ir vengrų kalbų leksikos ryšius[172], domisi baltų poetika[173]. Vengrų ir kitų šalių spaudoje Foitas rašo latvių ir lietuvių tautosakos klausimais.

Vokietijos Demokratinėje Respublikoje, be minėtų V. Falkenhano, R. Ekerto, G. Benzės, lituanistikos ir apskritai baltistikos problemas tyrinėjo ir kiti mokslininkai.

VDR akademikas (1954–1963 m. VDR Mokslų akademijos viceprezidentas) V. Šteinicas (Steinitz, 1905–1967) paskelbė įdomų straipsnį apie baltų ir Pabaltijo finų kalbinių kontaktų periodizavimą[174]. Akademikas H. H. Bylfeldas (Bielfeldt) – pirmasis vokiečių mokslininkas, plačiau tyrinėjęs vokiečių kalbos baltizmus[175]. Žymus vokiečių germanistas, ilgametis Saksonijos Mokslų akademijos prezidentas T. Fringsas (1886–1968) taip pat yra nusipelnęs baltistikai: dar 1934 m. jis paskelbė labai įdomų darbą apie lietuvių ir Reino tarmių akcentologiją[176]. Baltų toponimijos klausimais daug straipsnių paskelbė H. Šalis (Schall). Nemaža šia tema rašo T. Vitkovskis (Witkowski).

Įvairias baltų kalbotyros problemas taip pat nagrinėjo: vokiečiai B. Baršelis (Barschel), S. Brauneris (Brauner), J. Dycė (Dietze), R. Fišeris (Fischer), K. Gutšmidas (Gutschmidt), E. Hemerling, F. Redlichas, B. Špylhaus (Spielhaus), lenkai F. Slavskis, L. Brockis, M. Kondratiukas, E. Smulkova, sorbas F. Metškas ir kt.

[170] Безлай Ф. Словенско-балтийские лексические параллели. – Blt., II priedas, 1977, p. 15–19; plg. t.p. Spuren der baltoslawischen Wortmischungen. – Blt., 1794, 10(1), p. 21–30.

[171] Брозович Д. А. О типологических сходствах и различиях в фонологических системах балтийских и славянских языков. – Blt., II priedas, 1977, p. 36–43.

[172] Voigt V. Hungaro-Baltica. – Don. Balt., p. 547–580.

[173] Voigt V. Recent Perspectives in the Study of Baltic Metrics. – Blt., 1977, 13(2), p. 374–382.

[174] Steinitz W. Zur Periodisierung der alten baltischen Lehnwörter im Ostseefinnischen. – In: Symbolae Linguisticae in Honorem Georgii Kuryłowicz. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1965, p. 297–303.

[175] Bielfeldt H. H. Die baltischen Lehnwörter und Reliktwörter im Deutschen. – Don. Balt., p. 44–56.

[176] Frings Th. Der rheinische und der litauische Accent. – Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, 1934, 58, p. 110–149.

TYRINĖJIMAS KITOSE EUROPOS ŠALYSE

1940–1980 m. laikotarpiu lietuvių kalba buvo tyrinėjama ir kitose Europos šalyse. Vokietijos Federatyvinėje Respublikoje šiuo metu savo darbą tęsė tokie senosios kartos vokiečių baltistai kaip E. Hermanas, F. Špechtas (jų veikla apžvelgta ankstesnėje mūsų knygoje), E. Frenkelis, E. Hofmanas, E. Tanglis. Lietuvių kalba buvo dėstoma keliuose šios šalies universitetuose. Atsirado vienas kitas ir jaunesnės kartos tyrinėtojas. Gana palankios sąlygos baltų kalbų mokslui susiklostė Švedijoje. Labai svarbius baltistikos veikalus šiuo laikotarpiu paskelbė žymus norvegų kalbininkas Chr. S. Stangas. Įvairios lietuvių ir kitų baltų kalbų problemos buvo tyrinėjamos Suomijoje, Danijoje (L. Jelmslevo darbai apžvelgti ankstesnėje knygoje), Italijoje, Prancūzijoje, Šveicarijoje.

ERNSTAS FRENKELIS

E. Frenkelis (Fraenkel) yra vienas žymiausių ir produktyviausių XX a. baltistų. Ypač dideli šio vokiečių mokslininko nuopelnai lituanistikai.

Frenkelis gimė 1881 m. spalio 16 d. Berlyne. Jau gimnazijoje šalia matematikos labai susidomi svetimomis kalbomis. 1899–1900 m. Berlyno universitete Frenkelis studijuoja klasikinę filologiją ir sanskritą. Johano Šmito skatinamas, susidomi indoeuropeistika. 1900–1901 m. studijas tęsia Bonoje. 1901–1905 m. Frenkelis vėl studijuoja Berlyne. Čia tarp jo mokytojų yra V. Šulcė (Schulze). 1905 m. Berlyno universitete Frenkelis apgina daktaro disertaciją apie graikų kalbos denominatyvinius veiksmažodžius[1].

1906–1908 m. tuojau po karinės tarnybos Frenkelis tris semestrus tobulinasi Leipcige. Čia A. Leskyno vadovaujamas gerai susipažįsta su baltų kalbomis (lietuvių kalba jau buvo pradėjęs domėtis 1901 m.).

1909 m. Frenkelis skiriamas Kylio universiteto privatdocentu. 1916 m. jam suteikiamas ekstraordinarinio profesoriaus vardas. 1920 m. Frenkelis – jau ordinarinis Kylio universiteto profesorius. Labai vaisinga jo pedagoginė ir mokslinė veikla nutraukiama 1936 m. sausio 1 d., kai pagal rasisti-

[1] Fraenkel E. Griechische Denominativa in ihrer geschichtlichen Entwicklung und Verbreitung. – Göttingen, 1906.

nius fašistinės Vokietijos įstatymus Frenkelis, kaip žydų kilmės (nors jo tėvai buvo perėję į liuteronų tikėjimą) profesorius, atleidžiamas iš universiteto. 1938 m. jam uždraudžiama Vokietijoje spausdinti savo darbus. Nuo 1938 m. su šeima gyvena Hamburge. Beveik su niekuo nebendrauja, jo sūnus negali lankyti jokios mokyklos. Visiškas atsidavimas moksliniam darbui šiek tiek palengvino Frenkeliui iškęsti šią baisią tragediją. Vienas kitas jo darbas išspausdinamas Suomijoje, Rumunijoje, Lietuvoje.

1944 m. Frenkelis turėjo būti perkeltas į koncentracijos stovyklą. Tačiau nelaimingas atsitikimas gatvėje (susižeidimas) jį išgelbėjo tikriausiai nuo visiško sunaikinimo. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, Frenkelis pradeda profesoriauti Hamburgo universitete. 1945–1954 m. jis vadovauja lyginamosios kalbotyros seminarui. Kaip universiteto garbės profesorius, paskaitas skaito beveik iki pat gyvenimo pabaigos – 1957 m. spalio 2 d.[2] Paskutinis Frenkelio gyvenimo dešimtmetis buvo nepaprastai produktyvus.

Frenkelis paliko labai ryškius pėdsakus įvairiose lietuvių kalbos mokslo ir apskritai baltistikos srityse, tačiau jie ypač ryškūs istorinėje sintaksėje ir etimologijoje. Šiose srityse jis turbūt daugiausia nusipelnęs iš visų lietuvių kalbos tyrinėtojų.

Pirmasis stambus Frenkelio istorinės sintaksės tyrinėjimas buvo Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinyje „Tauta ir žodis" paskelbta monografija „Lietuvių kalbos linksnių sintaksė"[3]. Linksnių vartojimas šiame veikale nušviečiamas labai plačiai. Būdingiausi pavyzdžiai surinkti tiek iš senųjų mūsų raštų, tiek iš dabartinės literatūrinės kalbos bei tarmių. Suprantama, Frenkelio uždavinys buvo labai sunkus ir sudėtingas, nes iki jo senųjų raštų ir tarmių sintaksė buvo itin mažai tyrinėta. Gal kiek geresnė padėtis buvo su literatūrinės kalbos faktais, nes tuo metu jau buvo parašyta J. Jablonskio „Lietuvių kalbos sintaksė" (Seinai, 1911), be to, kai kurios sintaksės problemos buvo gana plačiai nagrinėjamos J. Jablonskio „Lietuvių kalbos gramatikoje" (K., 1922). Pats Frenkelis savo veikalui dabartinės lietuvių kalbos vartosenos pavyzdžių daugiausia rinkosi iš Žemaitės ir Lazdynų Pelėdos raštų. Lietuvių kalbos tarmių faktams jam beveik vienintelis šaltinis buvo F. Špechto paskelbti A. Baranausko surinkti tarminiai tekstai, kurių kokybė, kaip žinome, ne itin gera.

Nagrinėdamas lietuvių kalbos linksnių vartoseną, klasifikuodamas jų reikšmes, Frenkelis labai plačiai rėmėsi kitų indoeuropiečių kalbų, ypač senovės slavų ir graikų, medžiaga. Jis pasinaudojo tiesiog milžiniška teorine literatūra įvairiais indoeuropiečių ir kitų kalbų sintaksės klausimais.

Kitas taip pat labai reikšmingas Frenkelio lietuvių kalbos istorinės sintaksės veikalas yra „Lietuvių kalbos polinksnių ir prielinksnių sintaksė"

[2] Scholz F. Ernst Fraenkel. – Orbis, 1956, 5, p. 561–569 (čia pateikiama ir Frenkelio darbų bibliografija); Slupski A. Ernst Fraenkel. – LP, 1959, 7, p. 337–340; Karaliūnas S. Ernstas Frenkelis ir jo studija „Baltų kalbos". – Kn.: Frenkelis E. Baltų kalbos. V., 1969, p. 7–14; Sabaliauskas. Ž. atg., p. 40–46.

[3] Fraenkel E. Syntax der litauischen Kasus. – TiŽ, 1926, 4, p. 126–186; 1928, 5, p. 1–169 (atskiru leidiniu: K., 1928).

(„Syntax der litauischen Postpositionen und Präpositionen". Heidelberg, 1929).

Šiame veikale Frenkelis, plačiai pasinaudojęs J. Endzelyno darbu apie latvių kalbos prielinksnius ir J. Jablonskio knyga „Linksniai ir prielinksniai" (K., 1928), aptaria lietuvių kalbos polinksnių *-na, -pi* ir prielinksnių *prie, i(ng), ant, pas(par), iš, nuo(g), anot, per, pro, po, už, užuot, su, be, apart, apie, aplink, dėl, iki, lig, nelyg, pagal, paskui, pirm, prieš, tarp, ties*, taip pat kai kurių kitų rečiau vartojamų polinksnių ir prielinksnių kilmę bei vartoseną.

Kaip ir anksčiau minėtam, taip ir šiam Frenkelio veikalui būdingas faktinės medžiagos gausumas, kiekvienu rašomu klausimu smulkiausios nuorodos; ypač imponuoja puikus senųjų raštų žinojimas. Turėdamas galvoje, jog mūsų senųjų raštų sintaksei didelės įtakos turėjo svetimos kalbos, autorius labai atsargiai mėgina nustatyti, kurie vartosenos atvejai yra tikrai būdingi lietuvių kalbai ir kurie atsirado dėl svetimų kalbų įtakos. Lietuvių kalbos vartosenos atvejams Frenkelis, kur įmanoma, pateikia latvių, senovės prūsų, slavų ir kitų indoeuropiečių kalbų paraleles.

Šie Frenkelio sintaksės veikalai labai teigiamai buvo įvertinti daugelio tyrinėtojų[4]. Jie yra svarbūs parengiamieji darbai vis dar neparašytai lietuvių kalbos ir baltų kalbų istorinei sintaksei.

Lietuvių kalbos istorinei sintaksei svarbus M. Petkevičiaus 1598 m. katekizmo kalbos tyrinėjimas[5], kur pagrindinis dėmesys skiriamas šio lietuvių kalbos paminklo sintaksės ypatybėms.

Lietuvių kalbos (resp. baltų kalbų) istorinės sintaksės problemas, jos ryšius su kitų indoeuropiečių, ypač slavų, kalbų sintakse Frenkelis gvildena daugelyje mažesnės apimties darbų[6].

[4] Meillet A. (Rec.) – BSL, 1929, 29, p. 226–228; 1930, 30, p. 218–219; Senn A. (Rec.) – IF, 1931, 49, p. 241–244; Sittig E. (Rec.) – ZfslPh, 1930, 7, p. 494–499; 1931, 8, p. 237–241; Endzelins. D. izl., 3(1), p. 714; Otrębski. Gr., 1, p. 86; Palionis. Liet. l.k., p. 175–177, 184–187.

[5] Fraenkel E. Sprachliche, besonders syntaktische Untersuchung des kalvinistischen litauischen Katechismus des Malcher Pietkiewicz von 1598. – Göttingen, 1947.

[6] Fraenkel E. Zur Verstümmelung, bzw. Unterdrückung funktionsschwacher oder funktionsarmer Elemente in den baltoslavischen Sprachen. – IF, 1923, 41, p. 393–421; Zur baltoslavischen Grammatik II. – KZ, 1925, 53, p. 36–65; Der prädikative Instrumental im Slavischen und Baltischen und seine syntaktischen Grundlagen. – AfslPh, 1926, 24, p. 77–117; Zur Parataxe und Hypotaxe im Griechischen, Baltoslavischen und Albanischen. – IF, 1926, 43, p. 290–315; Litauische Beiträge: 1. Zur Einverleibung von Zwischensätzen in das Satzganze im Litauischen. 2. Der Genetivus possessivus und qualitatis ohne besonders ausgedrücktes Beziehungswort sowie die sog. Comparatio compendiaria im Litauischen. 3. Zum adverbialen Direktiv. 4. Adverbial erstarrte Kasus nach beliebigen Präpositionen im Litauischen. 5. Zu den litauischen Vergleichspartikeln. 6. Zum „Modus relativus" im Baltischen. 7. Verschiedene eigentümliche Nebensatzkonstruktionen des Litauischen. 8. Zur Flexion der athematischen Verba im Litauischen. – IF, 1927, 45, p. 73–92; 1928, 46, p. 44–57; Zur litauischen Stammbildung und Syntax. – KZ, 1930, 57, p. 174–182; Lituanica: 1. Vertauschung der Steigerungsgrade im Litauischen. 2. Instrumental der Erscheinungsform mit Bezug auf einen die Subjekts- oder Objektsfunktion erfüllenden Genetiv im Baltischen. – IF, 1931, 49, p. 52–58; Calchi semantici e sintattici dallo slavo nel lituano del territorio di Vilna. – StB, 1934–1935, 4, p. 25–44; Miszellen zur balto-slavischen Syntax: I. Einige Nachträge zu baltischen und slavischen Vergleichs-

Frenkelis nagrinėjo ir lietuvių kalbos (resp. baltų kalbų) istorinės morfologijos, fonetikos, žodžių darybos klausimus. Apskritai jo straipsnius klasifikuoti pagal problematiką labai sunku, nes dažnai tame pačiame straipsnyje jis tyrinėja ir sintaksės, ir morfologijos, ir žodžių darybos, ir istorinės fonetikos, ir etimologijos problemas, kartais visai prabėgomis iškeldamas svarbių atskirų sričių detalių[7].

Labai įdomų straipsnį lietuvių kalba Frenkelis paskelbė apie tocharų ir baltų kalbų bendrybes[8]. Čia jis glaustai apibūdina tocharų kalbos tyrinėjimo istoriją ir įdomesnes šios kalbos ypatybes, nurodo jų paraleles kitose indoeuropiečių kalbose, pagrindinį dėmesį kreipdamas į baltų kalbų faktus. Straipsnyje aptariamos ne tik šių kalbų gramatikos bendrybės, nurodoma ir labai įdomių leksikos paralelių. Tocharų kalba, anot Frenkelio, „suteikia ir etimologijų tyrinėtojams gausią dirvą miklintis".

Jau kalbant apie Frenkelio sintaksės tyrinėjimus, buvo minėta, jog jis dažnai nagrinėjęs ir bendras baltų bei slavų kalbų sintaksės problemas. Baltų ir slavų kalbų bendrybėmis, pačiais seniausiais ir naujausiais šių kalbų santykiais kalbininkas, galima sakyti, domėjosi nuo to laiko, kai tik intensyviau pradėjo tyrinėti baltų kalbas. Tiesa, reikia pasakyti, kad Frenkeliui, skirtingai nuo kai kurių kitų baltų ir slavų kalbų santykių tyrinėtojų, tuo metu rūpėjo ne tiek išaiškinti seniausius genetinius šių kalbų ryšius, kiek iškelti apskritai bendras baltų ir slavų ypatybes. Tačiau Frenkelio tyrinėjimai labai svarbūs ir sprendžiant baltų bei slavų kalbų seniausiųjų santykių problemą.

Įvairius baltų ir slavų kalbų santykių klausimus Frenkelis nagrinėja 1921 m. paskelbtoje studijoje „Baltoslavica"[9]. Čia paliečiami tokie dalykai kaip K. Širvydo slavizmai, kai kurių dalelyčių baltų ir slavų kalbose vartosena.

Ypač svarbi Frenkelio studija apie baltų ir slavų kalbų veiksmažodį[10]. V. Toporovas ją pavadino „geriausiu, greta J. Endzelyno darbo „Zur slavisch-baltischen Konjugation" (APh, 1931, 2) ir Chr. S. Stango knygos

partikeln und zur Parataxe. II. Zum Possessivum in der Anrede idg. Sprachen. III. Präfixzusatz im Lettischen unter fremdem Einfluss und lateinische Parallelen. — KZ, 1951, 69, p. 139—149; Contributi alla sintassi baltoslava e iranica. — StB, 1952, 9, p. 24—33, ir kt.

[7] Fraenkel E. Zur baltischen Grammatik. — StB, 1932, 2, p. 84—101; Parole baltiche nate da errata analisi di prarole composte. — Ten pat, 1933, 3, p. 114—120; Zur Vermischung der *-ŏ-* und *-u-* Stämme im Baltischen. — KZ, 1934, 61, p. 270—276; Die indogermanischen *-l-* Stämme. — Ten pat, 1936, 63, p. 168—201; Das litauische Imperfekt und seine Umschreibung im Žemaitischen. — Ten pat, p. 99—113; Zur Herkunft der litauischen Verba *-inti* und der Adjektiva auf *-intelis*. — APh, 1938, 7, p. 17—39; Zum anorganischen Anlauts *-s* vor Konsonanten im Baltischen unter Berücksichtigung anderer idg. Sprachen. — IF, 1949, 59, p. 295—306; Zur Distanzmetathese besonders im Litauischen. — In: Festschrift für Max Vasmer. Wiesbaden, 1956, p. 151—158, ir kt.

[8] Fraenkel'is E. Tocharų kalbos gramatika ir baltų kalbos. — APh, 1932, 3, p. 5—20.

[9] Fraenkel E. Baltoslavica. Beiträge zur balto-slavischen Grammatik und Syntax. — Göttingen, 1921.

[10] Fraenkel E. Zum baltischen und slavischen Verbum. — ZfslPh, 1950, 20, p. 236—320.

„Das slavische und baltische Verbum“ (Oslo, 1942), baltų–slavų veiksmažodžio tyrinėjimu“[11]. Minėta Chr. S. Stango knyga ir buvo Frenkeliui lyg savotiškas paskatinimas parašyti studiją, pareikšti savo nuomonę kai kuriais baltų ir slavų veiksmažodžių darybos, laikų vartojimo klausimais, atkreipiant dėmesį į iki šiol kitų tyrinėtojų nepastebėtas detales.

Keletą dešimtmečių tyrinėjęs įvairias bendras baltų ir slavų kalbų ypatybes, savo darbo rezultatus Frenkelis tartum susumavo knygoje „Baltų kalbos“[12]. Ši knyga yra baltų kalbotyros įvadas, kuriame, be elementarių žinių, aptariami prūsų kalbos santykiai su kitomis baltų kalbomis, lietuvių ir latvių kalbų skirtybės, charakterizuojamos kitos baltų kalbos, o beveik pusė knygos skiriama baltų ir slavų kalbų santykių problemai.

Po šios problemos trumpos istorijos Frenkelis detaliai nagrinėja baltų ir slavų kalbų fonetiką ir kirčiavimą, linksniavimą, veiksmažodžio fleksiją, veiksmažodžių veikslus, sintaksės bendrybes ir skirtybes, gramatinį ir sintaksinį supletyvizmą, žodyno bendrybes ir skirtybes. Taip pat skiriama vietos baltų ir slavų kalbų santykiams su indoiranėnų ir germanų kalbomis, nurodomos šių kalbų izoglosos. Drauge Frenkelis kritiškai apžvelgia nepaprastai gausią literatūrą šiais klausimais.

Savo paties pažiūras baltų ir slavų kalbų santykių klausimu Frenkelis reziumuoja taip: „Aš taip pat manau, kad baltų ir slavų kalbos turi daug izoglosų. Vienos jų gali būti senovės liekana, nes baltų ir slavų kalbos, būdamos toli nuo kitų ide. kalbų aktyvių kontaktų ir bendravimo židinio, geriau tą senovę išlaikė. Kitos, naujesnės, izoglosos atsirado dėl ilgaamžės baltų ir slavų kalbų kaimynystės. Neretai baltų ir slavų kalbos turi paralelių pakitimų, kurie patys savaime nerodo glaudesnio tų kalbų ryšio. Antra vertus, baltų ir slavų kalbose aptinkami ir aiškūs, ypač žodyno ir sintaksės, skirtumai. Ne vienu atveju baltų kalbos yra kur kas archaiškesnės, negu slavų kalbos. Baltų, slavų ir germanų kalbos, kaip pažymi Chr. Stangas, tam tikrais atžvilgiais sudaro kalbinę sąjungą Prahos lingvistinės mokyklos prasme“[13].

Frenkelis pritaria Chr. S. Stangui, jog pirmiausia reikėtų apibrėžti „kalbinės vienybės“ sąvoką. Ar senovėje baltai ir slavai jautė kalbą viena kalba, vokiečių mokslininko nuomone, yra klausimas, kurį vargu ar įmanoma išspręsti[14].

Keletą straipsnių Frenkelis paskelbė lietuvių dialektologijos klausimais. Tiesa, jis pats specialiai lietuvių kalbos tarmių netyrinėjo, tačiau apibendrindavo kitų tyrinėjimus, iškeldavo ir įdomiai interpretuodavo kitų užrašytus faktus. Ypač svarbus platokas apibendrinamojo pobūdžio jo darbas apie vadinamojo Vilniaus krašto tarmių tyrinėjimą[15]. Vertingi ir

[11] Топоров. Нов. p., c. 139.

[12] Fraenkel E. Die baltischen Sprachen, ihre Beziehungen zu einander und zu den indogermanischen Schwesteridiomen als Einführung in die baltische Sprachwissenschaft. – Heidelberg, 1950.

[13] Fraenkel E. Die baltischen Sprachen, p. 75; cituojama iš lietuviško knygos vertimo: Frenkelis E. Baltų kalbos / Vertė S. Karaliūnas. – V., 1969, p. 70.

[14] Топоров. Нов. p., c. 138—140; Karaliūnas. Sant., p. 32.

[15] Fraenkel E. Der Stand der Erforschung des im Wilnagebiete gesprochenen Litauischen. – BSl, 1936, 2, p. 14–107.

kiti mažesnės apimties įvairioms lietuvių dialektologijos problemoms skirti Frenkelio straipsniai[16].

Labai anksti Frenkelis pradėjo tyrinėti lietuvių kalbos leksiką. Čia jo nuopelnai iš tikrųjų milžiniški.

1925 m. Frenkelis išspausdina straipsnį[17], kuriuo papildo ką tik išėjusį garsųjį R. Trautmano „Baltų–slavų kalbų žodyną". Netrukus paskelbia platų straipsnį apie žodžių reikšmės kitimą lietuvių rašomojoje kalboje[18]. Latvių filologų žurnale „Filologu biedrības raksti" išspausdina straipsnį apie S. Daukanto raštų latvizmus[19]. Lietuvių kalba žurnale „Archivum Philologicum" paskelbtame straipsnyje aiškina žodžių *ãtvejas*, *pravartėti* 'būti reikalingam', *sintėti* 'sunkiai kvėpuoti' kilmę[20]. Ypač daug straipsnių lietuvių ir apskritai baltų kalbų etimologijos klausimais Frenkelis paskelbė po Antrojo pasaulinio karo[21]. Tačiau visi jie buvo tartum pasirengimas kapitaliniam lietuvių kalbos leksikos tyrinėjimui – lietuvių kalbos etimologiniam žodynui.

Lietuvių kalbos etimologinio žodyno jau seniai buvo pasigedę tiek lietuvių kalbos tyrinėtojai, tiek apskritai indoeuropeistai. Kaip žinome, planavo kažkada tokį žodyną parašyti čekų kalbininkas J. Zubatas, nemaža medžiagos jam buvo surinkęs K. Būga. Tačiau jų planai dėl vienų ar kitų priežasčių liko neįgyvendinti.

Tarp XX a. vidurio lietuvių kalbos tyrinėtojų Frenkelis buvo turbūt geriausias kandidatas lietuvių kalbos etimologiniam žodynui parašyti. Pirmiausia, jis iš tikrųjų gerai mokėjo lietuvių ir kitas baltų kalbas, nuostabiai pažino senuosius lietuvių kalbos paminklus, gana gerai buvo susipažinęs su tarmėmis. Antra, jis buvo ir plataus profilio indoeuropeistas. Kaupiant faktinę medžiagą žodynui, teigiamą vaidmenį suvaidino dar tai, jog Frenkelis keliolika metų rašė bibliografines baltistikos apžvalgas.

1955 m. pasirodė pirmasis „Lietuvių kalbos etimologinio žodyno" („Litauisches etymologisches Wörterbuch". Heidelberg–Göttingen) sąsiuvinis – tai iš tikrųjų buvo svarbus lituanistikos ir apskritai baltistikos įvykis. Frenkelis tesuspėjo parašyti rankraštį iki *R* raidės: darbą nutraukė

[16] Fraenkel E. Untersuchungen zur litauischen Dialektologie. – TiŽ, 1926, 4, p. 58–66; Zu litauischen Mundarten. – KZ, 1934, 61, p. 257–269; Zur Behandlung der slavischen Lehnwörter im ostlitauischen Dialekte von Twerecz (Tverečius). – IF, 1935, 53, p. 123–134; Apie Vilniaus krašto lietuviškų tarmių ypatybes. – LT, 1936, 5(1), p. 257–262; Zum ostlitauischen Dialekt von Tverečius. – BSl, 1938, 3, p. 28–54, ir kt.

[17] Fraenkel E. Zur baltoslavischen Etymologie und Wortforschung. – TiŽ, 1925, 3, p. 481–489.

[18] Fraenkel E. Bedeutungsveränderungen von Wörtern der heutigen litauischen Schriftsprache. – ZfslPh, 1929, 6, p. 85–104.

[19] Fraenkel E. Letticismen in Daukantas' Wortschatz. – FBR, 1931, 11, p. 52–63.

[20] Fraenkelis E. Lietuviškos etimologijos. – APh, 1931, 2, p. 58–67.

[21] Fraenkel E. Beiträge zur baltischen Wortforschung. – KZ, 1948, 69, p. 76–94; Lit. *(j)ėras* „Lamm", lett. *ērs*, preuss. *eristian* usw. – IF, 1949, 59, p. 306–309; Slav. *gospodь*, lit. *viešpats*, preuss. *waispatin* und Zubehör. – ZfslPh, 1950, 20, p. 51–89; Baltisches und Slavisches. – LP, 1950, 2, p. 99–122; Analogische Umgestaltung und Volksetymologie besonders im Baltischen und Slavischen. – ZfslPh 1955, 23, p. 334–353; Wortgeschichtliches. – KZ, 1955, 72, p. 176–197, ir kt.

mirtis. Tačiau, pasinaudoję Frenkelio palikta medžiaga, 1962 m. žodyną galutinai užbaigė vokiečių baltistai Erichas Hofmanas, Eberhardas Tanglis, dalyvaujant Anemari Slupskai (Annemarie Slupski). Savo darbo tęsėjus buvo numatęs dar pats Frenkelis. Žodyno apimtis – apie pusantro tūkstančio spaudos puslapių.

Draugų ir kolegų prikalbėtas, ruošti žodyną Frenkelis pradėjo 1947 m., vadinasi, paskyrė jam paskutinį savo gyvenimo dešimtmetį. Suprantama, tai nėra ilgas laiko tarpas, turint galvoje didžiulę darbo apimtį.

Neperdėdami galime pasakyti, jog Frenkelio lietuvių kalbos etimologinis žodynas apibendrino ištiso šimtmečio lietuvių kalbos, o iš dalies ir kitų baltų kalbų etimologinius tyrinėjimus. Šis žodynas susilaukė plačiausio atgarsio įvairių šalių lingvistinėje literatūroje[22]. Po Frenkelio žodyno išleidimo baltų kalbų, pirmiausia, žinoma, lietuvių kalbos, faktai tapo daug geriau reprezentuojami naujai leidžiamuose kitų indoeuropiečių kalbų žodynuose. Apskritai šis žodynas daugeliu atvejų pasidarė savotišku išeities tašku naujiems baltų kalbų etimologiniams tyrinėjimams.

Būdamas didžiausias baltų kalbų etimologijos mokslo laimėjimas, Frenkelio žodynas ryškiai parodė ir šio mokslo trūkumus. Dalis jų tiesiogiai susiję su bendru indoeuropiečių kalbų etimologijos mokslo lygiu. Šiaip ar taip etimologija, kaip vaizdingai pastebėjo pats Frenkelis, „yra labai siūbuojantis ir tižus laukas, ir dažnai niekuo lemiamu čia negalima prisidėti“[23]. Frenkelio žodyne literatūrinės kalbos žodžiai nėra pakankamai atskirti nuo siaurai vartojamų dialektizmų ir skolinių. Kartais susidaro įspūdis, jog Frenkelis, o ypač jo darbo tęsėjai, stengėsi, kad šis žodynas būtų ne tik etimologinis, bet ir praktinis lietuvių–vokiečių kalbų žodynas. Juk tik tuo galima paaiškinti, kad jame šalia žodžio *taisýti*, pavyzdžiui, pateikiami ir žodžiai *taisinėti*, *taĩsymas*, *užtaisýti*, *įsitaisýti*, *pasitaisýti*, *pértaisyti*, *pértaisymas*, *pataisà*, *sutaisis*, *ãptaisas*, *ãptaisalas*, *įtaisas*, *ùžtaisas*, *prietaisas*, *taisyklìngas*, *taisyklìngai*, *taisnumas*, *taisnybė* ir t. t.[24] Lietuvių kalbos žodžių darybos galimybės yra be galo didelės: beveik iš kiekvieno vardažodžio ar veiksmažodžio sudaroma ar galima sudaryti daugybę žodžių. Tačiau jų visų dėti į etimologinį žodyną, žinoma, nėra jokio reikalo, jau nekalbant apie tai, kad ne visi tokie žodžiai į Frenkelio žodyną pateko iš pakankamai patikimų šaltinių. Tokiu būdu turbūt derėtų rašyti tik mirusios ir palikusios negausius rašto paminklus kalbos žodyną. Be abejonės, Frenkelio žodyno kokybei ypač atsiliepė toji aplinkybė, kad jis buvo rašomas dar tik pradėjus leisti akademinį „Lietuvių kalbos žodyną“, kuris yra pagrindinis, labiausiai patikimas tiek mūsų tarmių, tiek senųjų raštų leksikos šaltinis.

Čia paminėti trūkumai, žinoma, jokiu būdu negali sumenkinti Frenkelio žodyno kaip vieno didžiausių pastarųjų dešimtmečių lituanistikos įvykio reikšmės.

[22] Gargasaitė D. Literatūra apie E. Frenkelio lietuvių kalbos etimologinį žodyną. – Klb., 1971, 23(1), p. 107–109.

[23] Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. – Heidelberg–Göttingen, 1955–1965, p. IV.

[24] Ten pat, p. 1051.

Paskutinis Frenkelio etimologinis darbas buvo paskelbtas Tarybų Sąjungoje — tai straipsnis J. Endzelynui pagerbti, pasirodęs jau po autoriaus mirties[25]. Čia pateikiama keletas įdomių etimologinių pastabų. Pavyzdžiui, E. Benvenisto etimologijai 'jaunas' (skr. *yuvan-*, lot. *iuvenis*, liet. *jáunas* ir kt.): 'amžinybė' (skr. *ayu(s)* 'gyvenimas, gyvybingumas, sveikata', lot. *aevum* 'amžinybė, gyvenimas, amžius') nurodoma semantinė paralelė liet. *viẽkas*, *veikùs*, *veĩkti* : s. slav. *vĕkъ* 'amžinybė, šimtmetis'. Liet. *raĩstas* siejama su liet. *ráibas*, *raĩvas*, *ribėti*, *ribà* (plg. semantines paraleles liet. *balà*, s. slav. *blato* : liet. *báltas*, s. slav. *bělъ*; liet. *pélkė*, lat. *pelce* : liet. *pìlkas*). Taip pat išaiškinamas lingvistinėje literatūroje pasitaikančio liet. *(ap)rapstýti* 'beschmutzen, verunreinigen' netikrumas: tai, Frenkelio nuomone, klaida vietoj žodžio *apdrabstýti* (: *drẽbti*).

Kaip Frenkelio didelio nuopelno lituanistikai negalima pamiršti ir to fakto, jog nuo 1926 m. žurnalui „Indogermanisches Jahrbuch" jis rašė bibliografines baltistikos apžvalgas. Tokių detalių baltistikos apžvalgų niekada nebuvo (ir nebėra!) jokiame leidinyje. 1938—1940 m. baltistikos apžvalgą Suomijos Mokslų akademija, J. Mikolai ir I. H. Toivenenui rekomendavus, paskelbė atskiru leidiniu — „Baltų kalbotyra 1938—1940 metais" („Die baltische Sprachwissenschaft in den Jahren 1938—1940". Helsinki, 1941).

Keletą kartų Frenkelis lankėsi Lietuvoje. 1926 m. (kovo 2 d.—birželio 1 d.) ordinarinio profesoriaus teisėmis Kauno universitete jis skaitė paskaitas apie indoeuropiečių protėvynę ir jų kultūrą, o kalbotyros seminare nagrinėjo M. Mažvydo katekizmo kalbą[26]. 1928 m. rudenį Frenkelis ilgesnį laiką dirbo Kauno universiteto bibliotekoje. 1929 m. latvių kalbos žinias jis gilino Latvijoje. 1934 m. spalio 13 d. Frenkelis skaitė paskaitą Lietuvių mokslo draugijoje Vilniuje. Vėliau ši paskaita buvo paskelbta draugijos organe „Lietuvių tauta". Paskaitą Frenkelis skaitė lietuviškai. 1936 m. jis vėl dirbo Vilniuje. Minėtina ir tai, kad Frenkeliui buvo siunčiamos skaityti akademinio „Lietuvių kalbos žodyno" pirmojo tomo korektūros. Baltų kalbotyros problemoms skirtą pranešimą Frenkelis skaitė 1952 m. Oslo mieste įvykusiame Tarptautiniame kalbininkų suvažiavime. Retas kitatautis kalbininkas yra tiek daug savo darbų paskelbęs lietuvių kalba, kiek jų paskelbė šis mokslininkas.

MAKSAS FASMERIS

M. Fasmeris (Vasmer) gimė 1886 m. vasario 28 d. Peterburgo vokiečių šeimoje.

1907 m. baigė šio miesto universitetą. Čia Fasmerio mokytojai buvo J. Boduenas de Kurtenė, A. Šachmatovas. Lietuvių kalbą jam dėstė E. Volteris (vienu metu Fasmeris buvo vienintelis šio dalyko klausytojas). Slavistikos studijas Fasmeris gilino Krokuvos ir Vienos universitetuose.

[25] Fraenkel E. Etymologische Miscellen. — R. kr. Endz., p. 101—107.
[26] Lietuvos universitetas. — K., 1927, p. 78.

1915 m. Peterburgo universitete Fasmeris apgynė daktaro disertaciją – tai buvo senovės graikų kalbos fonetikos tyrinėjimas[27]. Graikų kalba, ypač jos santykiais su slavų kalbomis, Fasmeris susidomėjo dar studijų metais.

Nuo 1909 m. Fasmeris dirbo Peterburgo universitete. 1917 m. jis – Saratovo, 1918–1921 m. – Tartu, 1921–1924 m. – Leipcigo, 1925–1947 m. – Berlyno, 1947–1949 m. – Stokholmo universitetų profesorius.

1924 m. Fasmeris įkūrė ir ilgą laiką redagavo slavistikos žurnalą „Zeitschrift für slavische Philologie“ („Slavų filologijos žurnalas“). 1928 m. vokiečių kalbininkas buvo išrinktas TSRS MA užsienio nariu. Fašizmo metais Fasmeris nepasidavė šovinistinei vokiečių politikai. Teisingai susiorientuoti situacijoje Fasmeriui padėjusios, jo paties žodžiais tariant, politinės J. Bodueno de Kurtenė pamokos. Lenkų mokslininkai su dėkingumu prisimena Fasmerio pastangas gelbstint koncentracijos stovykloje įkalintus Krokuvos universiteto profesorius[28].

Mirė Fasmeris Vakarų Berlyne 1962 m. lapkričio 30 d.[29]

Fasmeris buvo nepaprastai produktyvus mokslininkas – žymus indoeuropeistas ir vienas iš pačių didžiausių pasaulio slavistų. Labai sėkmingai jis tyrinėjo slavų kalbų santykius su graikų, iranėnų, albanų, tiurkų, finougrų kalbomis, parašė puikių darbų Rytų Europos toponimijos, antroponimijos klausimais. Fasmerio kalbinės studijos labai svarbios sprendžiant įvairias Rytų Europos tautų etnogenezės, senosios istorijos problemas.

Svarbiausi Fasmerio veikalai yra „Graikų–slavų etiudai“ („Греко-славянские этюды“. Санктпетербург, 1906–1909, I–III), „Albanų kalbos žodyno studijos“ („Studien zur albanesischen Wortforschung“. Dorpat, 1921), „Rytų Europos vietovardžiai“ („Osteuropäische Ortsnamen“. Dorpat, 1921), „Slavų senųjų gyvenamųjų vietų tyrinėjimai“ („Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven“. Leipzig, 1923), „Rytų Europos tautų istorinė etnologija“ („Beiträge zur historischen Völkerkunde Osteuropas“. Berlin, 1932–1936, I–IV), „Slavai Graikijoje“ („Die Slaven in Griechenland“. Berlin, 1941), „Rusų kalbos etimologinis žodynas“ („Russisches etymologisches Wörterbuch“. Heidelberg, 1950–1958, I–III), „Rusų geografinių pavadinimų žodynas“ („Russisches geographisches Namenbuch“. Wiesbaden, 1962–1975, I–VII) ir kt.[30]

[27] Фасмер М. Исследования в области древнегреческой фонетики. – Санктпетербург, 1914.

[28] Buszko J. Interwencje. – Perspektywy, 1979, Nr. 49, p. 40–39.

[29] Woltner M. Max Vasmer. – ZfslPh, 1963, 31, p. 1–19; Mazon J. Max Vasmer. – RESl, 1963, 42, p. 325–328; Hamm J. Max Vasmer (28 II 1886–30 XI 1962). – Wiener Slavistisches Jahrbuch, 1963, 10, p. 138–139; Bielfeldt H. H. Nachruf auf M. Vasmer. – Jahrbuch der Deutschen Akad. d. Wiss. zu Berlin 1962. Berlin, 1963, p. 164.

[30] Fasmerio 1906–1955 m. darbų bibliografija paskelbta knygoje: Festschrift für Max Vasmer zum 70. Geburtstag... zusammengestellt von M. Woltner u. H. Bräuer. – Wiesbaden, 1956, p. 1–22; 1955–1962 m. bibliografija išspausdinta žurnale „Zeitschrift für slavische Philologie“ (1963, 31, p. 19–21).

Įvairias baltistikos problemas Fasmeris lietė daugelyje savo slavistikos darbų. Tačiau baltų kalbų leksikos studijoms ypač svarbus kapitalinis jo veikalas „Rusų kalbos etimologinis žodynas“, kuris O. Trubačiovo buvo išverstas į rusų kalbą („Этимологический словарь русского языка“. М., 1964–1973, I–IV). Apie šio veikalo reikšmę baltistikai pakankamai liudija tas faktas, jog jo registre yra apie trys tūkstančiai lietuvių kalbos, apie du tūkstančiai latvių kalbos ir apie penki šimtai senovės prūsų kalbos žodžių. Anuomet tai buvo pirmasis veikalas, kuriame užfiksuota tiek daug rusų kalbos lituanizmų[31].

Paskelbė Fasmeris straipsnių, ir tiesiogiai skirtų baltistikos problemoms. Lietuvių kalba išspausdintame straipsnyje[32] jis pirmasis iškėlė mintį, jog liet. *ýla* gali būti germaniškos kilmės. Šiai Fasmerio minčiai pritarė K. Būga[33]. J. Endzelyno jubiliejui skirtame straipsnyje[34] Fasmeris rašė apie baltų ir suomių kalbų pėdsakus Pskovo apylinkėse. Darbų rinkinyje bulgarų akademikui S. Mladenovui pagerbti jis paskelbė etimologinį straipsnį, kuriame liet. *mokėti* sieja su sen. ček. *makati* ‘jausti, mėginti’[35].

Po Fasmerio mirties išleistų jo rinktinių raštų „Slavų senovės ir onomastikos raštai“ („Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde“. Berlin–Wiesbaden, 1971) pirmajame tome yra teminis skyrius „Senosios baltų gyvenamosios vietos“ („Die ursprünglichen Wohnsitze der Balten“, p. 203–249), kuriame spausdinami straipsniai apie baltiškos kilmės slavų vietovardžius (*Upa*, *Walk*), liet. *gùdas* kilmę, rytinę baltų genčių sieną, J. Gerulio knygos „Senovės prūsų vietovardžiai“ („Die altpreussischen Ortsnamen“. Berlin–Leipzig, 1922) recenzija ir kt.

Labai artima draugystė siejo Fasmerį su K. Būga. Ji prasidėjo dar Peterburge. Būga recenzavo Fasmerio darbus[36]. Įvairios baltistikos problemos nagrinėjamos jų laiškuose[37]. Būgos laiškai Fasmeriui kartais būdavo panašesni į lingvistines studijas, o ne laiškus.

Ne veltui ir Fasmeris, pavyzdžiui, 1921 m. birželio 20 d. iš Leipcigo rusiškai Būgai rašė: „Didžiule dauguma atvejų visiškai pritariu Jūsų nuomonei ir esu labai dėkingas už pamokomą ir gausią medžiagą. Iš dalies dėl Jūsų laiško įtakos aš nutariau čionykštei savo įžanginei paskaitai apie slavų tėvynę suteikti ryžtingesnę formą. Juk aš kaip ir Jūs esu už Volynės guberniją“[38].

[31] Sabaliauskas A. Naujas etimologinis rusų kalbos žodynas. – LKK, 1961, 4, p. 319–329.

[32] Vasmer M. Prie germanybių baltų kalbose. – Švietimo darbas, 192?, Nr. 3–6, p. 272–274.

[33] Būga. R.r., II, p. 291–292; III, p. 105, 496.

[34] Vasmer M. Balten und Finnen im Gebiet von Pskov. – StB, 1933, 3, p. 27–34 (t.p. Vasmer M. Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde / Hrgs. von H. Bräuer. – Berlin–Wiesbaden, 1971, Bd. 1, p. 243–248).

[35] Vasmer M. Baltisch-slavische Wortgleichungen. – В кн.: Езиковедски изследования в чест на С. Младенов. София, 1957, с. 351–353.

[36] Būga. R.r., 2, p. 153–154; 3, p. 684–685, 715–716.

[37] Būga. R. r., 2, p. 235–236; 3, p. 500–513, 880–903.

[38] Zinkevičius Z. Kazimieras Būga. – V., 1979, p. 115–116.

Kitame (1921 m. lapkričio 20 d.) laiške Fasmeris rašė: „Iš dalies dėl Jūsų įtakos aš atnaujinau savo lietuvių kalbos studijas. Be kita ko, klausau Štreitbergo lietuvių kalbos paskaitų. Gaila, jis ne toks savarankiškas, kaip maniau, ir gyvosios kalbos nemoka. Apskritai kalbotyros smukimą Vokietijoje aš aiškinu intereso gyvajai kalbai stoka. Tai vis, Jauniaus žodžiais tariant, šventojo rašto žinovai (книжники) ir fariziejai“[39].

Būga drauge su Fasmeriu net buvo planavę leisti žurnalą „Baltisch-slavische Forschungen“ („Baltų–slavų kalbų tyrinėjimai“)[40]. Fasmeris siūlė išleisti žymiojo mūsų kalbininko rinktinių raštų tomą vokiečių kalba, pats sutiko būti jo redaktorium. Tačiau Antrojo pasaulinio karo įvykiai sutrukdė įgyvendinti šį planą.

ERICHAS HOFMANAS

E. Hofmanas (Hofmann) gimė 1895 m. kovo 4 d. Miulhauzene (Mühlhausen, Erfurto apygarda, Vokietijos Demokratinė Respublika). Studijavo Getingeno, Leipcigo universitetuose. Getingene jo lietuvių kalbos studijoms vadovavo E. Hermanas. Leipcigo universitete baltistiką studijavo pas J. Gerulį, o slavistiką – pas M. Fasmerį.

1926 m. Hofmanas – Getingeno universiteto privatdocentas. Nuo 1934 m. jis profesoriauja Marburgo (a. L.) universitete. 1936 m. Hofmanas – Miunsterio universiteto ordinarinis profesorius. Antrojo pasaulinio karo metu profesoriauja Prahoje. Nuo 1950 m. iki pasitraukimo į emeritūrą (1963 m.) Hofmanas vadovavo Kylio universiteto bendrosios ir indoeuropiečių kalbotyros katedrai. 1953–1954 m. buvo ir šio universiteto rektorius.

1926 m. Hofmanas drauge su savo mokytoju E. Hermanu lankėsi Lietuvoje.

Baltistika Hofmanas domėjosi jau pačioje savo mokslinės karjeros pradžioje. Lietuvių kalbos problemos plačiai nagrinėjamos jo habilitaciniame darbe „Išraiškos stiprinimas. Etimologinio stiprinimo ir laipsniuojamųjų prieveiksmių vartosenos baltų–slavų ir kitose kalbose tyrinėjimai“ („Ausdrucksverstärkung. Untersuchungen zur etymologischen Verstärkung und zum Gebrauch der Steigerungsadverbia im Balto-slavischen und in anderen Sprachen“. Göttingen, 1930). Remdamasis gausia medžiaga (nuo biblijos vertimų iki M. Gorkio ir J. Tumo-Vaižganto raštų), Hofmanas čia tyrinėja įdomią, ypač baltų ir slavų kalboms būdingą stilistinę išraiškos priemonę (plg. liet. *kur bùvęs kur nebùvęs*; *kur ne kur, kada ne kada; per dienų dienàs*; *varù vãrė* ir kt.). Paliečiami panašūs reiškiniai graikų, lotynų, romanų bei germanų kalbose. Šį pirmą stambesnį Hofmano darbą teigiamai įvertino E. Frenkelis[41].

[39] Ten pat, p. 116. Abu Fasmerio laiškai saugomi Vilniaus universiteto bibliotekoje.

[40] Būga. R.r., 3, p. 873.

[41] Fraenkel E. (Rec.) – IF, 1932, 50, p. 153–156.

Lietuvių kalbos leksikologijai svarbi Hofmano studija „Kultūra ir kalbos dvasia mėnesių pavadinimuose“[42]. Vieną kitą straipsnį Hofmanas yra specialiai skyręs lietuvių kalbos leksikos problemoms[43].

Iš istorinės gramatikos tyrinėjimų minėtini Hofmano straipsniai apie baltų kalbų veiksmažodžius su nosiniu intarpu, pusdalyvių vartojimą M. Daukšos „Postilėje“, reikiamybės dalyvius[44].

Savo kaip leksikografo patyrimą Hofmanas apibendrino straipsnyje „Dėl lietuvių leksikografijos“[45].

Hofmano straipsniai rodo gerą mokslininko tiek dabartinės lietuvių kalbos, tiek senųjų raštų pažinimą.

Tačiau didžiausi Hofmano nuopelnai lituanistikai yra ne jo paties tyrinėjimai, o darbas prie kitų autorių veikalų. Pirmiausia jis drauge su vokiečių kalbininku Eberhardu Tangliu sėkmingai baigė vieną svarbiausių pastarųjų dešimtmečių lituanistikos veikalų – E. Frenkelio „Lietuvių kalbos etimologinį žodyną“ („Litauisches etymologisches Wörterbuch“. Heidelberg–Göttingen, 1955–1965). Pastarąjį veikalą išleidus, Hofmanas kartu su Vilhelmu Vismanu (Wissmann, 1899–1966) pradėjo spaudai rengti Aleksandro Kuršaičio keturių tomų „Lietuviškai vokišką žodyną“ („Litauisch-deutsches Wörterbuch. Thesaurus linguae lituanicae“. Göttingen, 1968–1973, I–IV.). Po Vismano mirties pagrindinė žodyno leidimo našta teko Hofmanui. Taigi jam baltistai turi būti dėkingi už šio savito lietuvių leksikografijos paminklo pasirodymą.

Prisidėjo Hofmanas ir dar prie vieno įdomaus leksikografijos darbo. Jis parašė įžanginį straipsnį Pauliaus Kvaukos (Kwauka) ir Richardo Pyčiaus (Pietsch) „Kuršininkų kalbos žodynui“ („Kurisches Wörterbuch“. Berlin, 1977). Čia Hofmanas supažindina su kuršininkais ir jų kalba, šios kalbos tyrinėjimo istorija, paliečia būdingesnes žodynėlio fonetikos ypatybes[46].

JURGENAS PRINCAS

J. Princas (Jürgen Prinz) gimė 1918 m. gegužės 30 d. Berlyne. Šio miesto universitete (Freie Universität Berlin) studijavo slavistiką, romanistiką ir indoeuropeistiką. Žymiausi jo mokytojai čia buvo M. Fasmeris ir G. Reichenkronas.

1956 m. Princas išlaikė daktaro egzaminus ir apgynė disertaciją. Dirbo Mainco Mokslų ir literatūros akademijos moksliniu bendradarbiu, drauge su kitais rengė M. Fasmerio pradėtą „Rusų geografinių

[42] Hofmann E. Kultur und Sprachgeist in den Monatsnamen. – KZ, 1932, 59, p. 132–142; 1933, 60, p. 54–88.

[43] Hofmann E. Zu Ausdrücken der Landwirstschaft im Litauischen. – Die Sprache, 1961, 7, p. 123–130; Lit. **ginčià*. – KZ, 1967, 81, p. 133; Lit. *vagis* 'Hahn, Pflock usw.' – Ten pat, p. 152.

[44] Hofmann E. Die baltischen Verba mit Nasalinfix. – ZfslPh, 1956, 25, p. 58–66; Das Halbpartizip in Daukšas Postille. – Don. Balt., p. 198–205; Das litauische Participium necessitatis und *būtinai*. – KZ, 1980, 94, p. 229–243.

[45] Hofmann E. Zur litauischen Lexikographie. – KZ, 1972, 88, p. 291–298.

[46] Urbutis V. (Rec.) – Blt., 1979, 15(2), p. 151–154.

pavadinimų žodyną“ („Russisches geographisches Namenbuch“. Wiesbaden, 1962–1975, I–VII).

1971 m. paskirtas slavų kalbotyros privatdocentu, Princas dėstė Berlyno universitete. 1975 m. jam suteiktas ekstraordinarinio profesoriaus vardas.

Pagrindinė Princo tyrinėjimų sritis – baltų ir slavų toponimija. Šioje srityje jis, tęsdamas savo žymiojo mokytojo M. Fasmerio tradicijas, iš tikrųjų daug nuveikė.

Svarbiausias Princo veikalas yra monografija „Baltiškų vietovardžių slavizacija ir slaviškų baltizacija buvusios Suvalkų gubernijos teritorijoje“ („Die Slavisierung baltischer und die Baltisierung slavischer Ortsnamen im Gebiet des ehemaligen Gouvernements Suwalki“. Wiesbaden, 1968). Čia autorius, remdamasis aptariamos vietos pavadinimo baltiškomis (lietuviškomis) ir slaviškomis formomis, mėgina nustatyti lietuviškų vietų vardų slavinimo ir slaviškų vietų vardų lietuvinimo (baltizacijos) dėsningumus. Atskiruose knygos skyriuose jis rašo apie vietovardžių vertimą, aiškinamojo toponimų perteikimo atvejus (liet. *Šveñtežeris* – lenk. *Świętojeziory*, liet. *Vilkaviškis* – rus. *Волковышки* ir kt.), daugianarių vietų vardų antrųjų daiktavardinių komponentų perteikimą, priesagų, priešdėlių, galūnių perteikimus, vokalizmo, konsonantizmo atliepimus. Knygoje taip pat pateikiamas smulkus tiriamosios vietovės (1900 m. padėtis) žemėlapis.

Princo veikale operuojama gausia faktine medžiaga. Pasirinktoji tema išnagrinėta labai nuosekliai ir visapusiškai. Bene pagrindinis veikalo trūkumas yra per didelis autoriaus pasitikėjimas rašytiniais šaltiniais (pavyzdžiui, E. Volterio paskelbtais Suvalkų gubernijos vietovardžių sąrašais – Списки населенных мест Сувалкской губернии, как материал для историко-этнографической географии края. Санктпетербург, 1901).

Princo knyga laikytina vienu žymiausių lietuvių toponimikos tyrinėjimų, paskelbtų užsienyje. Ji susilaukė labai plataus tiek baltistų, tiek slavistų atgarsio[47].

Nemaža įdomių dalykų baltų kalbų tyrinėtojas ras ir kitoje Princo knygoje „Mėginimas apytikriai nustatyti vietovardžių paplitimą senojoje rytų slavų teritorijoje“ („Versuch einer orientierenden Bestimmung von Namenräumen im frühostslavischen Bereich“. Heidelberg, 1969). Šiame darbe autorius, tarybinio archeologo V. Sedovo ir žinomo estų kalbininko P. Arumos tyrinėjimų paskatintas, remdamasis *-gost-* ir *l-* epentheticum tipo vietovardžiais, mėgina nustatyti senąsias rytų slavų vietovardžių ribas. Tirdamas šią problemą, Princas dažnai liečia ir baltų kalbų substrato, baltiškų vietovardžių slavinimo, baltiškų priesagų paplitimo ir kitus klausimus.

[47] Urbutis V. (Rec.) – Blt., 1969, 5(2), p. 210–217; Vanagas A. Veikalas apie baltiškų vietovardžių slavinimą ir slaviškų lietuvinimą. – LKK, 1970, 12, p. 194–200; Safarewicz J. (Rec.) – Onomastica, 1970, 15(1/2), p. 365–372; Dickenmann E. (Rec.) – Kratylos, 1968(1970), 13, p. 205–208; Eichler E. (Rec.) – ZfSl, 1970, 15(3), p. 431–437; Непокупний А. (Рец.) – Мовознавство, 1971, № 3, с. 87–90.

Detalios dalykinės, vietovardžių ir bendrinių žodžių rodyklės labai palengvina naudotis tiek šia, tiek ankstesne knyga.

Baltiškus vietovardžius, jų santykius su atitinkamais slaviškais vietovardžiais, baltiško substrato dabartinėse slavų teritorijose klausimus Princas nagrinėja įvairiuose kituose mažesnės apimties darbuose.

Šiuos dalykus, taip pat baltų, slavų, germanų kalbų santykius, slavų protėvynės problemą Princas liečia ir savo pranešime, skaitytame Sofijoje įvykusiame XI tarptautiniame onomastikos kongrese.

VIII tarptautiniam slavistų suvažiavimui Zagrebe Princas pateikė pranešimą gana netikėta (turint galvoje ankstesnius jo tyrinėjimus) tema „Keturių lietuvių kalbos vardažodžio fleksijos intonacijos tipų atspindys seniausioje nustatomoje slavų kalbų intonacijų sistemoje“[48].

VOLFGANGAS ŠMIDAS

Iš vidurinės vokiečių kalbininkų kartos lituanistikai ir apskritai baltistikai daug nusipelnė V. Šmidas (Schmid).

Gimė jis 1929 m. spalio 25 d. Berlyne. 1955 m. baigęs Tiubingeno universiteto bendrosios ir indoeuropiečių kalbotyros specialybę, indoiranėnų filologijos studijas tęsė Londone. 1964–1965 m. dirbo Insbruko universitete, Austrijoje. Nuo 1965 m. Getingeno (VFR) universiteto profesorius. 1966 m. Šmidas buvo išrinktas Mainco Mokslų ir literatūros akademijos nariu. Vadovavo Getingeno universiteto kalbotyros skyriui. 1977 m. Šmidas išrinktas minėtos Mainco akademijos humanitarinių ir socialinių mokslų skyriaus viceprezidentu.

Šis vokiečių kalbininkas redaguoja dar K. Brugmano ir V. Štreitbergo įsteigtą labai daug baltistikai nusipelniusį vokiečių kalbotyros žurnalą „Indogermanische Forschungen“, nuo 1966 m. – ir germanistikos leidinį „Hydronymia Germaniae“.

Kaip būsimajam mokslininkui, Šmidui ypač daug įtakos turėjo jo mokytojas žymus vokiečių indoeuropeistas Hansas Krajė (Krahe), kuris jį paskatino susidomėti hidronimijos problemomis. Iranisto Bruno Heningo (Henning) paskaitos Londone vėliau buvo akstinas tyrinėti baltų, slavų ir iranėnų kalbų santykius.

[48] Prinz J. Slavisch-baltische Entsprechungen bei den von **berž-* 'Birke' abgeleiteten slavischen und baltischen Orts- und Gewässernamen. – BzN, 1964, 15, p. 247–260; Der Reflex des baltischen Substrats in von **berž-* 'Birke' abgeleiteten russischen Orts- und Gewässernamen. – Ten pat, p. 261–281; Betrachtungen zu Fragen der baltischen Substratforschung. – Ten pat, 1966, 1(2), p. 153–174; Zur Isoglosse *z/ž* in Namen des baltischen Substrats. – Don. Balt., p. 372–397; Zur Bestimmung der ältesten slavischen Namenschicht anhand der Gewässernamen. – In: Actes du XIe Congrès International des Sciences Onomastiques. Sofia, 1975, t. 2, p. 181–187; Der Reflex der vier baltischen Intonationstypen der litauischen Nominalflexion in den ältesten erschliessbaren slavischen Intonationsverhältnissen. – In: Slavistische Studien zum VIII. Internationalen Slavistenkongress in Zagreb 1978. Köln–Wien, 1978, p. 403–415.

Pirmasis Šmido lietuvių kalbos mokytojas buvo žinomas A. Leskyno lietuvių kalbos vadovėlis. Skatino Šmidą domėtis lituanistika ir slavistas Haincas Visemanas (Heinz Wissemann). Su dėkingumu vokiečių mokslininkas prisimena lietuvį kupiškėną Petrą Gabriūną, nemaža padėjusį praktiškai geriau susipažinti su lietuvių kalba.

Šmidas tyrinėja įvairias indoeuropiečių kalbotyros problemas; ypač jį domina šių kalbų kilmės, tarpusavio ryšių, toponimikos klausimai. Vertingi jo darbai iš bendrosios kalbotyros[49].

Svarbiausias Šmido baltistikos darbas yra atskira knyga išleista jo daktaro disertacija „Baltų ir indoeuropiečių veiksmažodžio studijos" („Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum". Wiesbaden, 1963). Šioje knygoje Šmidas tyrinėja labai painų vadinamųjų *ē*- veiksmažodžių (turinčių baltų, slavų, germanų, lotynų kalbose infinityvą su balsiu *-e-* prieš galūnę) istorijos klausimą. Knygą sudaro tokie skyriai: 1. Abelio Vilio Enchiridionas kaip prūsų kalbos šaltinis, 2. Lietuvių kalbos veiksmažodžių *daraũ, dariaũ, darýti* tipas prūsų kalboje, 3. Prūsų kalbos veiksmažodžiai su *-īt*, 4. Dėl sen. indų ir baltų futuro, 5. Dėl lietuvių kalbos *ē*-veiksmažodžių kilmės, 6. Baltų silpnojo šaknies laipsnio *ē*- veiksmažodžiai ir sen. indų kalbos IV klasė, 7. Baltų ir slavų silpnojo šaknies laipsnio *ē*- veiksmažodžiai, 8. *ē*- veiksmažodžių prezenso fleksija germanų kalbose, 9. *ē*- veiksmažodžiai kitose tolesnėse indoeuropiečių kalbose[50].

Baltų kalbų veiksmažodžio istorijos klausimais Šmidas domėjosi ir vėliau, o tyrinėjimų rezultatus paskelbė atskirais straipsniais[51].

Kaip minėta, Šmidas domisi ir hidronimijos problemomis. Labiausiai jį domina vadinamoji senoji Europos hidronimija, o tiriant šį vandenvardžių sluoksnį, suprantama, negalima išsiversti be baltų kalbų medžiagos. Vokiečių mokslininkas paskelbė nemaža įdomių straipsnių apie baltų hidronimų kilmę, jų darybos klausimus, ryšius su kitų kalbų hidronimais[52].

Labai įdomus Šmido 1972 m. tarptautiniame onomastikos kongrese Sofijoje ir Helsinkio universitete skaitytas pranešimas „Baltų vandenvardžiai ir priešistorinė Europa"[53], kuriame, be kitų, daroma išvada: „Seno-

[49] Schmid W. P. Skizze einer allgemeinen Theorie der Wortarten. — Mainz—Wiesbaden, 1970; Die Pragmatische Komponente in der Grammatik. — Mainz—Wiesbaden, 1972; Der Strukturalismus in der Sprachwissenschaft. — In: Einem von H., Born K. E., Schalk F., Schmid W. P. Der Strukturbegriff in den Geisteswissenschaften. Mainz—Wiesbaden, 1973, p. 43—52.

[50] Kazlauskas J. (Rec.) — Blt., 1961, 1(1), p. 85—88.

[51] Schmid W. P. Baltische Beiträge. Zum altpreussischen Flexionstyp *endyrītwei* 'ansehen'. — IF, 1964, 69, p. 125—129; Baltische Beiträge. IV. Zur Bildung des litauischen Praeteritums. — Ten pat, 1966, 71, p. 286—296; Baltische Beiträge. V. Zur Bildung des Präteritums im Lettischen. — Ten pat, 1967, 72, p. 116—122; Baltische Beiträge. VI. Zu altpreussisch *asmai* 'ich bin'. — Ten pat, 1968, 73, p. 355—361.

[52] Schmid W. P. Zum Flussnamen *Nāva*. — In: Studia Classica et Orientalia Antonino Pagliaro oblata. Roma, 1969, 3, p. 217—222; Zum litauischen Flussnamen *Aitra*. — Blt., 1971, 7(1), p. 37—42; *Aura* und *Aurajoki*. — Ten pat, 1973, 9(2), p. 189—194; Zur primären *-ų-* Ableitung in einigen baltischen Gewässernamen. — Don. Balt., p. 469—479; Zur Geschichte des Formans **āuon- / -āuo- / -ā*. — IF, 1969, 74, p. 126—138, ir kt.

[53] Schmid W. P. Baltische Gewässernamen und das vorgeschichtliche Europa. — IF, 1972, 77, p. 1—18; in: Actes du XIe Congrès International des Sciences Onomastiques. Sofia, 1975, t. 2, p. 259—260.

sios Europos hidronimijos centras (einen Schwerpunkt) yra baltų kraštuose. Arba kitaip sakant: baltų protėviai ir bendroji baltų kalba glaudžiai susiję (zeigen starke Beziehungen) su Vakarų Europa. Perėjimas nuo senosios Europos hidronimijos vyksta be lūžio".

Idėją, jog baltų kalbos sudaro savotišką indoeuropiečių centrą, remdamasis jau ne vien hidronimine, bet ir kita lingvistine medžiaga, Šmidas kėlė ir didelio dėmesio susilaukusiame III sąjunginėje baltų kalbotyros konferencijoje skaitytame pranešime „Baltai ir indoeuropiečiai: baltų kalbos kaip indoeuropiečių centras". Ši problema nagrinėjama taip pat Šmido studijoje „Indoeuropietiški modeliai ir ankstyvoji Rytų Europos istorija" („Indogermanistische Modelle und osteuropäische Frühgeschichte". Mainz–Wiesbaden, 1978) bei kituose darbuose[54].

Šmido idėjų ryšys su jo mokytojo H. Krajės darbais turbūt geriausiai atsispindi 1968 m. Mainco akademijos posėdyje skaitytame Šmido pranešime[55].

Tiek tyrinėjimo metodika, tiek faktine medžiaga baltų kalbų tyrinėtojams įdomūs Šmido darbai, skirti kitų indoeuropiečių kalbų problemoms[56]. Be to, šiuose darbuose dažniausiai plačiai operuojama ir įvairiais baltų kalbų faktais.

Kalbant apie Šmido baltų kalbų veiksmažodžio tyrinėjimus, buvo minėti mokslininko darbai, skirti senovės prūsų kalbai. Reikia pridurti, jog Šmidas šiai baltų kalbai skiria daug dėmesio. Be jau minėtų, čia gal pirmiausia reikėtų nurodyti straipsnį apie vadinamąjį Simono Grunau „Tėve mūsų" tekstą. Po Šmido analizės sunku būtų šį tekstą laikyti prūsišku[57]. Verta dėmesio ir Šmido paskelbta prūsų *lasto* 'lova' (: pr. *lasinna* 'dėti') etimologija[58].

Įdomus mokslininko straipsnis apie latvių vaisingumo dievybės *Jumis* kilmę[59]. Šmido nuomone, šios dievybės pavadinimas, be baltų kalbų, turi pėdsakų germanų, iranėnų ir indų kalbose; pirminė jo reikšmė buvusi 'dvynas, dvynutis'.

Kaip Šmido didelio nuopelno baltų kalbotyrai negalima nepaminėti to fakto, jog austrų lingvistiniame žurnale „Die Sprache" jis pateikia

[54] Schmid W. P. Baltisch und Indogermanisch. – Blt., 1976, 12(2), p. 115–122; Alteuropa und der Osten im Spiegel der Sprachgeschichte. – Innsbruck, 1966; Die Ausbildung der Sprachgemeinschaften in Osteuropa. – In: Handbuch der Geschichte Russlands. Stuttgart, 1978, Bd. 1, Lief. 2, p. 101–121.

[55] Schmid W. P. Alteuropäisch und Indogermanisch. – In: Probleme der Namenforschung im deutschsprachingen Raum. Darmstadt, 1977, p. 98–116.

[56] Schmid W. P. Sprachwissenschaftliche Bemerkungen zu den Wörtern für Bauer und Dorf im Slavischen. – In: Das Dorf der Eisenzeit und des frühen Mittelalters. Göttingen, 1977, p. 41–61; Beiträge zur Diskussion über den Begriff 'Bauer'. – In: Wort und Begriff 'Bauer'. Göttingen, 1975, p. 222–227; Iranische Wortstudien. – IF, 1975, 80, p. 80–89, ir kt.

[57] Schmid W. P. Zu Simon Grunaus Vaterunser. – IF, 1962, 67, p. 261–273. Plačiau apie šį tekstą ir jo analizę plg. Schmalstieg W. R. Studies in Old Prussian. – University Park and London, 1976, p. 76–83.

[58] Schmid W. P. Altpreussisch *lasto* 'Bett'. – IF, 1958, 63, p. 220–227.

[59] Schmid W. P. Lett. *Jumis*, eine sprachwissentschaftliche Nachprüfung. – In: Humanitas Religiosa. Festschrift für Haralds Biezais zu seinem 70. Geburtstag. Stockholm–Uppsala, 1979, p. 261–267.

kruopščią baltų kalbotyros bibliografiją. Šmidas taip pat recenzuoja įvairius baltistikos leidinius. Getingeno universitete daugiausia jo rūpesčiu sukaupta gera baltistikos biblioteka. Čia Šmidas skaito platų lietuvių kalbos kursą, taip pat įvadus į senovės prūsų ir latvių kalbas.

Keletą kartų studijų reikalais Šmidas lankėsi Lietuvoje. Lietuvių filologų spaudoje jis skelbia savo straipsnius. Su tarybiniais lietuvių filologais Šmidas palaiko artimus ryšius; ypač glaudūs draugystės ryšiai šį vokiečių mokslininką sieja su akademiku V. Mažiuliu. Šmido redaguojamame žunale „Indogermanische Forschungen" savo darbus spausdina ir tarybiniai kalbininkai.

ALFREDAS BAMESBERGERIS

A. Bamesbergeris (Bammesberger) gimė 1938 m. rugsėjo 25 d. Miunchene. 1958–1962 m. gimtojo miesto universitete studijavo anglų ir prancūzų filologiją, 1959–1960 mokslo metus praleido Anglijoje, Oksfordo universitete. Baigęs universitetą, 1963–1964 m. tobulinosi Jungtinėse Amerikos Valstijose – Jeilio (Iale) universitete, kur jo studijoms vadovavo profesorius Vorinas Kougilas (Warren Cowgill). 1965 m. Miuncheno universitete Bamesbergeris gavo daktaro laipsnį už darbą iš anglų kalbos istorijos srities[60].

Tiek studijų Miunchene metu, tiek ir Jeilyje Bamesbergeris domėjosi indoeuropeistikos problemomis. Indoeuropeistikos studijoms jis ypač atsidėjo po universiteto baigimo, dirbdamas vidurinėje mokykloje Miunchene. Pagrindinis jo indoeuropeistikos mokytojas buvo profesorius Vilhelmas Vismanas, be kita ko, A. Kuršaičio „Lietuviškai-vokiško žodyno" (Göttingen, 1968–1973, I–IV) redaktorius. Lietuvių kalbą jam dėstė Lucija Baldauf (Jurgutytė).

1968 m. Bamesbergeris persikėlė į Freiburgą (i. Br.). Iš pradžių dirbo bendrosios kalbotyros katedroje profesoriaus Osvaldo Semerenio (Szemerényi) asistentu, vėliau perėjo į anglistikos katedrą.

Svarbiausias Bamesbergerio baltistikos darbas yra „Abstraktūs dariniai baltų kalbose" („Abstraktbildungen in den baltischen Sprachen". Göttingen, 1973). Tai 1970 m. Freiburgo universiteto Filosofijos fakultetui pateikto habilitacinio darbo pagrindu parašyta knyga. Tartum pratęsiant A. Leskyno ir P. Skardžiaus tyrinėjimo tradicijas, baltų kalbų abstraktūs dariniai joje tyrinėjami genetiniu aspektu. Knyga suskirstyta į aštuoniolika skyrių, kuriuose aptariami vienos ar kelių formaliai artimų baltų kalbų priesagų dariniai. Žinoma, darbas neapima visų baltų kalbų abstraktų darybos tipų. Tuo geriausiai galima įsitikinti, Bamesbergerio knygą palyginus su akademinėje „Lietuvių kalbos gramatikoje" V. Urbučio pateikta abstraktų darybos apžvalga. Tačiau apskritai vokiečių kalbininko veikalas yra vienas iš geriausių pastarojo dešimtmečio užsienio baltistikos darbų[61].

[60] Bammesberger A. Deverbative *jan-* Verba des Altenglischen. – München, 1965.

[61] Urbutis V. (Rec.) – Blt., 1975, 11(1), p. 97–99.

Su žodžių darybos dalykais susiję ir etimologiniai Bamesbergerio straipsniai, skirti baltų kalbų problemoms. Štai rinkinyje Chr. S. Stangui pagerbti išspausdintas straipsnis „Lietuvių *lãpė* ir lotynų *volpēs*“[62], kuriame išaiškinama, kad šiedu skirtingos daryboș žodžiai negali būti laikomi senaisiais ide. **ē*-kamieniais dariniais. Tačiau, antra vertus, sunkiai įrodomas autoriaus spėjimas, kad liet. *lãpė* būtų susijusi su liet. *lãpas*.

Bamesbergeris paskelbė ir naujus lietuvių kalbos žodžių *kūnas* ir *tiltas* aiškinimus[63]. Pirmąjį žodį jis sieja su liet. *káuti*, pateikdamas semantinių paralelių iš germanų bei keltų kalbų, antrąjį — su šaknies *tel-* 'nešti' žodžiais. Bamesbergerio nuomone, baltų **tīlta-* iš pradžių reiškė per upelį padėtą 'lentą', o vėliau iš šios šaknies išsirutuliojo 'tilto' reikšmė.

Vokiečių kalbininkas parašė ir daugiau straipsnių iš lietuvių kalbos žodžių darybos, etimologijos sričių[64]. Jis yra paskelbęs keletą lituanistikos darbų recenzijų. Rašo Bamesbergeris lietuvių filologų spaudoje[65]. Jis yra vienas iš tų mokslininkų, kurie ne tik teoriškai, bet ir praktiškai gerai moka lietuvių kalbą.

Seriją vertingų straipsnių Bamesbergeris paskelbė anglų, gotų kalbų leksikos klausimais. Rašo senosios anglų kalbos etimologinį žodyną. Be to, austrų žurnalui „Die Sprache“ pateikia išsamią senovės germanų kalbotyros bibliografiją.

CHRISTIANAS S. STANGAS

Žymiausias norvegų baltistas Chr. S. Stangas (Christian Schweigaard Stang) gimė 1900 m. kovo 15 d. Tais pačiais metais, kai gimė būsimasis mokslininkas, mirė jo motina. Stango tėvas buvo teisininkas, Oslo universiteto profesorius. Apskritai nemaža Stango giminaičių tiek iš tėvo, tiek iš motinos pusės buvo žymūs juristai bei politikai, todėl tikėta, kad ir jis pasirinks šią profesiją. Tačiau jau gimnazijos suole Stangas susižavi lingvistika ir 1918 m. įstoja į Oslo universitetą indoeuropiečių kalbotyros studijuoti. Pirmaisiais studijų metais pagrindinį dėmesį jis skiria sanskritui, senovės skandinavų, klasikinėms kalboms, senovės slavų kalbai. Oslo universitete Stango profesoriai buvo įžymūs norvegų kalbininkai G. Morgenstiernė, S. Konovas, A. Torpas, H. Falkas, O. Brokas (Broch). 1920—

[62] Bammesberger A. Litauisch *lãpė* und lateinisch *volpēs*. — Don. Balt., p. 38—43.

[63] Bammesberger A. Zwei litauische Etymologien. — In: Ost und West. Wiesbaden, 1977, Bd. 2, p. 37—41. Šis darbų rinkinys išleistas vokiečių baltisto E. Hofmano 80 metų jubiliejaus proga, todėl ir Bamesbergeris savo straipsnį pradeda lietuviška dedikacija.

[64] Bammesberger A. The Formation of the East Baltic Stative Verbs **stāw-ē* and **dēw-ē-*. — Lg., 1974, 50, p. 687—695; Litauisch *giñčas* 'Streit'. — Manuscripts, 1974, 32, p. 5—7, ir kt.

[65] Bammesberger A. Litauisch *byla* / *bila* bei Mažvydas. — Blt., 1971, 7(2), p. 185—187; plg. t.p. Palionis J. — In: Studia indoeuropejskie. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, 1974, p. 159—162; Zinkevičius Z. Smulkmenos. XXXIII. — Blt., 1977, 13(1), p. 280.

1921 m. Stangas studijuoja Paryžiuje. Čia jis turi progos klausyti paskaitų tokių prancūzų lingvistikos garsenybių kaip A. Mejė ir Ž. Vandrijesas. Apie A. Mejė Stangas yra pasakęs, kad tai buvęs kalbininkas, kuris jam turėjęs didžiausios įtakos ir kurį savo mokslo kelyje visuomet laikęs pavyzdžiu.

Pamažu Stango moksliniai interesai krypsta į slavistiką ir baltistiką. Baltistika jį ypač skatina domėtis norvegų kalbininkas, A. Mejė draugas A. Somerfeltas (Sommerfelt), kuris 1922 m., beveik po dešimties metų mokslinio darbo Paryžiuje, sugrįžo į Oslo universitetą. 1923 m. Stangas pirmą kartą atvyksta į Tarybų Sąjungą, darbuojasi Maskvoje ir Leningrade. 1924 ir 1925 m. jis ilgesnį laiką pabuvoja Lietuvoje. Kaune Stangas susipažino su žymiausiais mūsų kalbininkais K. Būga ir J. Jablonskiu. Lietuvių kalbos jį mokė žinomas pedagogas ir kalbininkas Antanas Vireliūnas. Pirmųjų savo viešnagių Lietuvoje metu Stangas ypač gerai išstudijavo žemaičių tarmę (čia jam daug padėjo A. Salys). Gyvendamas Marijampolėje (dab. Kapsukas), jis iš pirmųjų šaltinių susipažino ir su vakarų aukštaičių tarmės ypatybėmis.

1927 m. Stangui suteikiamas lyginamosios kalbotyros magistro, o 1929 m. už studiją apie M. Mažvydo katekizmo kalbą – daktaro laipsnis.

1929 m. Stangas vėl lankosi Lietuvoje, o didesnę 1930 m. dalį praleidžia tuometinėje Lenkijoje. Vilniuje jis studijuoja baltarusių kalbą, palaiko ryšius su Lietuvių mokslo draugija, vyksta į Zietelos apylinkes Zasečių kaimo (dab. Baltarusijos TSR) lietuvių šnektos tyrinėti. 1931 m. tyrinėja lietuvių žvejų šnektą buvusioje Rytų Prūsijoje.

1934 m. – vėl studijos Maskvoje ir Leningrade. 1935–1937 metais didesnę dalį laiko Stangas praleidžia Londone, kur garsaus lenkų kilmės anglų etnografo ir sociologo Bronislavo Malinovskio vadovaujamas studijuoja etnografiją ir melaneziečių kalbą vadinamojoje Rytų studijų mokykloje (School of Oriental Studies). Šių studijų rezultatas buvo žinomas Stango straipsnis apie vienos melaneziečių kalbos nepaprastai įdomią priklausomybės santykių reiškimo sistemą[66]. Londone norvegų kalbininkas susipažino ir su būsimu žymiu lenkų indoeuropeistu J. Kurilovičium. 1936 m. Stangas pabūna ir Rygoje. Čia jo studijų centre – latvių ir senovės prūsų kalbos. Latvijos universitete klauso J. Endzelyno paskaitų. 1937 m. Vienoje Stangas lanko fonologijos kūrėjo N. Trubeckojaus paskaitas.

1938 m. – vėl studijų tikslais Lietuvoje. Tais pat metais, į emeritūrą pasitraukus Olafui Brokui, Stangas paskiriamas Oslo universiteto profesorium ir užima savo buvusio mokytojo katedrą. Šiame poste išbuvo iki 1970 m. rugpjūčio 1 d. – išėjimo į emeritūrą. Iš viso Oslo universitete Stangas dirbo keturiasdešimt dvejus metus. 1954–1961 m. jis vadovavo Slavų–baltų institutui, kurį laiką buvo fakulteto prodekanas. 1932 m. Stangas buvo išrinktas į Norvegijos Mokslų akademiją. 1964–1971 m. ėjo

[66] Stang Chr. S. Über die obligatorische Possessivsuffigierung in den melanesischen Sprachen. – NTS, 1937, 9, p. 276–297 (t.p. Stang Chr. S. Opuscula linguistica. Ausgewählte Aufsätze und Abhandlungen. – Oslo, 1970, p. 273–290).

ir akademijos prezidento, viceprezidento pareigas. Mirė Stangas 1977 m. liepos 2 d. Norvegijos šiaurės mieste Kirkenese. Palaidotas Osle[67].

Pirmąjį straipsnį Stangas paskelbė 1924 m. Jis buvo skirtas graikų kalbos istorinės fonetikos problėmoms[68].

Po penkerių metų išleidžiamas pirmasis stambus Stango darbas, jo daktaro disertacija „Mažvydo lietuviško katekizmo kalba" („Die Sprache des litauischen Katechismus von Mažvydas". Oslo, 1929). Šiuo darbu ir prasideda sėkminga Stango, kaip baltų kalbų tyrinėtojo, karjera.

Pirmojoje knygos dalyje Stangas ištyrė Mažvydo katekizmo šaltinius, labai kruopščiai išanalizavo tekstą. Jis išaiškino, jog Mažvydas, rašydamas katekizmą, daugiausia rėmėsi lenkišku J. Sekliuciano 1545 m. katekizmu, taip pat naudojosi lenkišku J. Maleckio 1546 m. katekizmu. Vadinamieji „Uredai" ir „Narsa deva grassimas" versti iš J. Vilicho 1542 m. lotyniško katekizmo „Catechismi Corpus". Elementoriui Mažvydas pasinaudojo 1529 m. G. Sauromano lotyniškų katekizmu, skirtu mokykloms. Dėl šių Stango išvadų neabejoja ir vėlesni mūsų pirmosios knygos tyrinėtojai[69].

Didesnę Stango veikalo dalį sudaro labai detali pirmosios lietuviškos knygos fonetikos ir morfologijos analizė. Stangas daro išvadą, jog pirmoji mūsų knyga parašyta šiaurės vakarų žemaičių tarme. Jos autorius turėjo būti kilęs iš vietovės, esančios į šiaurės vakarus nuo ribos Švėkšna—Kvėdarna—Varniai—Raudėnai. Be to, aišku, kad Mažvydas negalėjo būti kilęs iš vadinamojo Klaipėdos krašto. Dėl Mažvydo kilmės ir tarmės esama ir daugiau hipotezių[70], tačiau Stango hipotezė kol kas turbūt yra viena iš patikimiausių.

Tam tikras Mažvydo kalbos ypatybes Stangas aiškina jau daugiau ar mažiau susiformavusios ano meto bažnytinės kalbos įtaka. Kai kurie aukštaičių tarmės elementai Mažvydo kalboje paaiškinami tuo, jog jis savo knygą skyręs „Letuvinikump ir Szemaicziump". Be to, vienas iš Mažvydo tėvų galėjo būti kilęs iš Lietuvos aukštaitiškos dalies.

[67] Gallis A. Professor Chr. S. Stang zum 70. Geburtstag. — ScSl, 1970, 16, p. 260—264; Kazlauskas J. Didysis norvegų lingvistas. — Kultūros barai, 1970, Nr. 7, p. 65—66; Sabaliauskas A., Zinkevičius Z. Christianas S. Stangas. — Žm ir k., p. 195—204; Sabaliauskas A. Christianas S. Stangas. — Blt., 1978, 14(2), p. 171—174; Gallis A. Professor Christian S. Stang zum Gedächtnis (1900—1977). — ScSl, 1978, 23, p. 193—196; Matiasenas T. Profesoriaus Christiano Š. Stango atminimui. — MK, 1978, 3, p. 49—51; Smoczyński W. Christian S. Stang (1900—1977). — ABSl, 1979, 12, p. 9—15; Gallis A. Christian Schweigaard Stang, Minnetale i det Norske Videnskaps-Akademi. Særtrykk av det Norske Videnskaps-Akademis Årbok, 1977; čia paskelbta ir 1969—1977 m. Stango bibliografija. Ankstesniųjų metų bibliografija išspausdinta Stango knygoje „Opuscula linguistica", p. 291—296.

[68] Stang Chr. S. Bemerkungen zum intervokalischen *s* im Griechischen. — Symbolae Osloenses, 1924, 2, p. 62—66 (t.p. Opuscula linguistica, p. 227—231).

[69] Ročka M. Martyno Mažvydo raštai. — Kn.: Martynas Mažvydas. Pirmoji lietuviška knyga. V., 1974, p. 58—59.

[70] Grinaveckis V. Dėl Mažvydo katekizmo tarmės lokalizacijos. — Klb., 1963, 6, p. 65—74; Senkus J. Pirmosios lietuviškos knygos tarmė. — LKK, 1957, 1, p. 67—83; Palionis. Liet. l. k., p. 52—53; Zinkevičius Z. M. Mažvydo kalba. — Blt., 1977, 13(2), p. 358—371; 1978, 14(1), p. 38—44; 14(2), p. 139—146; 1979, 15(1), p. 16—22.

Turint galvoje ano meto mūsų dialektologijos lygį, galima tik stebetis, kaip Stangas sugebėjo parašyti tokį puikų tyrinėjimą. „Mažvydo lietuviško katekizmo kalba“ iki šiol tebėra didžiausia ir išsamiausia vieno mūsų rašto paminklų lingvistinė analizė.

Beveik keturiasdešimtmečiui praslinkus po šio veikalo pasirodymo, Stangas lietuvių kalba parašė ir vilniškėje „Baltisticoje“ išspausdino straipsnį apie M. Mažvydo „Formos krikštymo“ šaltinį[71].

1932 m. Stangas paskelbė straipsnį[72], kuriame pateikė įdomių duomenų apie mūsų senuosius raštijos paminklus ir jų autorius („Knygą nobažnystės krikščioniškos“ (1653 m.), S. B. Chilinskio biblijos vertimą, K. Širvydą, J. Jaknavičių ir kt.). Šiuos duomenis jis rado, 1930 m. ilgesnį laiką pasidarbavęs Krokuvoje ir Vilniuje.

1933 m. išleidžiama Stango kartu su J. Geruliu parašyta knyga „Lietuvių žvejų tarmė Prūsuose“ („Das Fischerlitauisch in Preussen“. K., 1933). Čia aprašoma tuo metu jau baigianti nykti lietuvių kalbos šnekta prie Kuršių marių, buvusioje Rytų Prūsijoje: Agilo, Gyventės, Nemunyno, Gilijos, Tovės, Įsės ir Lūjos kaimai (dab. Kaliningrado sritis: Krasnojė, Golovkinas, Matrosovas, Zalivnas, Pričialai). Labai kruopščiai ir sistemingai autoriai pateikia šios savitos lietuvių šnektos fonetiką, morfologiją, tekstų, įdomesnių bendrinių ir tikrinių žodžių rinkinį, sąmoningai atsisakę plačiau tyrinėti sintaksę, kurios bendrą vaizdą šiaip ar taip galima susidaryti iš pateikiamų tekstų. Šiuo darbu lietuvių kalbos mokslui faktiškai buvo išgelbėta įdomi lietuvių kalbos tarmė. Knyga vertinga ir bendrosios kalbotyros specialistams — dvikalbiškumo problemos tyrinėtojams.

Panašios reikšmės kalbotyrai turi ir kitas Stango lietuvių dialektologijos darbas — Zasėčių šnektos aprašas. Medžiagą jam Stangas, kaip minėta, rinko 1930 m. Pasinaudojęs savo užrašais, aprašą jis paskelbė beveik po trisdešimties metų[73]. Ši be galo įdomi lietuvių kalbos šnekta buvo nemaža tyrinėta ir prieš Stangą, ir gerokai vėliau. Tačiau Stangas pirmasis sistemingai išdėstė pagrindines jos fonetikos ir morfologijos ypatybes. Jo darbas ypač reikšmingas tuo, kad jame užfiksuota tokių ypatybių, kurios jau ir paties aprašo paskelbimo metu buvo beveik išnykusios, pavyzdžiui, įvairesnė pusdalyvių vartosena. Taip pat Stangas paneigia prūsišką šios šnektos kilmę, laiko ją grynai lietuviška, o fonetines ypatybes ($ž > z$), davusias akstiną atsirasti prūsiškos kilmės teorijai, aiškina baltarusių kalbos įtaka.

Kaip Stango nuopelną lietuvių dialektologijai galima paminėti ir tai, jog jis paskatino paskelbti ir padėjo parengti spaudai savo mokytojo O. Broko darbą apie jau, galima sakyti, visiškai išnykusią Žirmūnų ir Bastūnų apylinkių lietuvių tarmę (dabar Baltarusijos TSR Gardino srities Rodūnios r.). Medžiagą šiam darbui O. Brokas buvo surinkęs dar 1895 m.

[71] Stang Chr. S. Dėl Mažvydo „Formos Chrikstima“ šaltinio. — Blt., 1976, 12(1), p. 7—8.

[72] Stang Chr. S. Archivalia. — APh, 1932, 3, p. 27—46.

[73] Stang Chr. S. Die litauische Mundart von Zasėčiai im Gebiet von Wilna. — NTS, 1958, 18, p. 171—201; plačiau apie šį darbą plg. Vidugiris A. Nauji darbai apie lietuvių kalbos tarmes. — LKK, 1959, 2, p. 239—242.

Labai plačiai Stangas tyrinėjo lietuvių kalbos ir apskritai baltų kalbų istorinės gramatikos problemas, ypač daug dėmesio skirdamas veiksmažodžio istorijai. Atskirus straipsnius jis parašė apie būsimojo laiko dalyvius, baltų kalbų geidžiamosios nuosakos problemas, atematinius baltų kalbų veiksmažodžius, mėgino spręsti veiksmažodžio *būti* trečiojo asmens kilmės klausimą, aptarė šio asmens formų vartoseną K. Širvydo „Punktuose sakimų", aiškino veiksmažodžių kilmę ir kt.[74]

Baltų kalbų veiksmažodžio istorijos geresniam pažinimui ypač svarbi Stango knyga „Slavų ir baltų kalbų veiksmažodis" („Das slawische und baltische Verbum". Oslo, 1942). Joje Stangas nagrinėja baltų ir slavų kalbų veiksmažodžio sistemas, parodo šių sistemų bendrybes ir skirtybes, aiškina skirtybių atsiradimo priežastis. Baltų ir slavų kalbų veiksmažodžio istoriją nušviečia bendrame indoeuropiečių kalbų istorijos fone. Stangas daro išvadą, jog baltų ir slavų veiksmažodžio sistemos anksčiau buvusios viena kitai artimesnės, ypač artimos turėjusios būti esamojo laiko sistemos. Daugelis veiksmažodžių sistemos skirtumų atsirado vėliau dėl skirtingų šių kalbų raidos tendencijų. Iš kitų indoeuropiečių kalbų savo veiksmažodžio sistema baltų ir slavų kalboms artimiausios yra germanų kalbos, ypač jų rytų ir šiaurės grupės.

Kalbant apie veiksmažodžio Stango tyrinėjimus, reikėtų paminėti 1932 m. paskelbtą straipsnį „Perfektas ir mediumas"[75], kuriame norvegų mokslininkas labai įtikimai įrodė ide. mediopasyvo ir perfekto kilmės bendrumą. Įdomu, kad tuo pačiu metu visiškai savarankiškai prie tokios pat išvados priėjo ir žymus lenkų indoeuropeistas J. Kurilovičius[76].

Lietė Stangas ir baltų kalbų istorinės fonetikos problemas. Vertingi jo straipsniai apie baltų kalbų dvibalsio *ui* vartoseną žodžiuose, turinčiuose tam tikrą neigiamą atspalvį, dvibalsio *ie* kilmę, metatoniją[77].

[74] Stang Chr. S. Partizipium Futuri im Baltischen. — NTS, 1932, 5, p. 82—86 (t.p. Opuscula linguistica, p. 130—133); Partizipium futuri pass. im Litauisch-Lettischen. — ScSl, 1959, 5, p. 3—6 (Opuscula linguistica, p. 134—137); Zur 1. P. Sg. Optativ im Litauischen. — NTS, 1939, 9, p. 298—300 (Opuscula linguistica, p. 150—152); Die litauische Konjunktion *jeib* und der lit.-lett. Optativ. — Ten pat, 1958, 18, p. 348—356 (Opuscula linguistica, p. 153—159); Die athematischen Verba im Baltischen. — ScSl, 1962, 8, p. 161—170 (Opuscula linguistica, p. 196—205); *Esti* et *yra* dans les Punktay Sakimu de Szyrwid. — NTS, 1947, 14, p. 87—97 (Opuscula linguistica, p. 172—180); Lituanien *palosti*. — Ten pat, p. 83—86 (Opuscula linguistica, p. 181—184); Litauisch *tapti*. — Ten pat, 1952, 16, p. 259—262 (Opuscula linguistica, p. 185—188); Litauisch *briáutis* — altnordisch *brjóta*. — Ten pat, 1965, 20, p. 239—242 (Opuscula linguistica, p. 212—215); Третье лицо глагола 'быть' в литовском и латышском языках. — В кн.: Вопросы теории и истории языка. Л., 1963, с. 285—289 (Opuscula linguistica, p. 206—211).

[75] Stang Chr. S. Perfektum und Medium. — NTS, 1932, 6, p. 29—39.

[76] Kuryłowicz J. Les désinences moyennes de l'indo-européen et du hittite. — BSL, 1932, 33, p. 1—4.

[77] Stang Chr. S. Une remarque sur la diphtongue *ui* en baltique. — StB, 1933, 3, p. 167—171 (t.p. Opuscula linguistica, p. 146—149); Ein Beitrag zum Problem vom Diphtong *ie* im Litauischen. — WdSl., 1956, 1(2), p. 137—139 (Opuscula linguistica, p. 143—145); Die Flexion des Verbs *iet* im Lettischen und das Problem vom Ursprung des Diphthongs *ie*. — NTS, 1935, 8, p. 257—262 (Opuscula linguistica, p. 138—142); „Métatonie douce" in Baltic. — International Journal of Slavic Linguistics and Poetics, 1966, 10, p. 111—119 (Opuscula linguistica, p. 216—224).

Daug įdomių minčių pateikiama Stango straipsniuose apie lietuvių kalbos prielinksnių *ing*, *prieg*, *nuog*, *išg* kilmę ir vartoseną, apie būdvardžių su galūne *-is* darybą[78].

1966 m. išėjo didžiausias Stango veikalas, kuris taip pat skirtas baltų kalbų istorinės gramatikos problemoms. Tai vienas iš pačių vertingiausių įnašų į moderniąją pokario metų baltistiką – „Baltų kalbų lyginamoji gramatika" („Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen". Oslo–Bergen–Tromsö, 1966).

Veikalo pratarmėje Stangas rašo, jog jaunystėje jis nuolat girdėjęs, kad rašyti baltų kalbų lyginamąją gramatiką dar neatėjęs laikas. Tokios nuomonės skleidėjai turbūt buvo teisūs: tuo metu panašaus pobūdžio veikalui dar labai trūko parengiamųjų darbų. Ypač buvo jaučiama, kad daug reikšmingų įdomių faktų tebeslypi lietuvių ir latvių tarmėse; nepakankamai buvo ištirti ir senieji šių kalbų paminklai. Suprantama, dar ir šiandien rašyti baltų kalbų lyginamąją gramatiką sąlygos nėra idealios, bet vis dėlto per pastarąją šimtmečio pusę jos gerokai pasikeitė. Pagaliau šia linkme svarbų žingsnį žengė J. Endzelynas, kurio 1922 m. „Latvių kalbos gramatika" („Lettische Grammatik". Riga, 1922) jau turėjo daug baltų kalbų lyginamosios gramatikos elementų, o 1948 m. išėjusi knyga „Baltų kalbų garsai ir formos" („Baltu valoda skaņas un formas". Rīgā, 1948) buvo pirmoji, tiesa, labai konspektyvi, baltų kalbų lyginamoji gramatika.

Stango ir Endzelyno veikalai, žinoma, skiriasi ne tik apimtimi – norvegų mokslininkas jau galėjo pasinaudoti daugeliu tyrinėjimų, paskelbtų pasirodžius Endzelyno knygai, o šis baltų kalbų tyrinėjimo laikotarpis, ypač tarybinėse Pabaltijo respublikose, buvo labai vaisingas.

Stangas buvo itin gerai pasirengęs rašyti tokį apibendrinamojo pobūdžio veikalą kaip baltų kalbų lyginamoji gramatika. Jis puikiai pažino gyvąsias baltų kalbas (ypač lietuvių) ir jų senuosius paminklus. Stangas – ne tik baltistas, bet ir žymus slavistas bei indoeuropeistas. Šiuo veikalu jis faktiškai apibendrino ir savo paties keturių dešimtmečių mokslinę veiklą.

„Baltų kalbų lyginamosios gramatikos" įvade Stangas trumpai apibūdina baltų kalbų ypatybes, kuriomis šios kalbos išsiskiria iš kitų indoeuropiečių kalbų, gana plačiai aptaria senuosius baltų ir slavų kalbų santykius. Pagrindinė knygos dalis skiriama baltų kalbų lyginamajai fonetikai ir morfologijai. Žodžių darybos jis specialiai netyrinėjo, nes iš šios srities jau esama išsamių ir gerų darbų, o sintaksės skyriaus nerašė dėl to, kad nesijautė esąs šio dalyko specialistas.

Dėstydamas atskirus baltų kalbų fonetikos ar morfologijos klausimus, Stangas paprastai daugiausia dėmesio skiria iki šiol galutinai neišspręstoms, labiausiai diskutuotinoms problemoms. Pavyzdžiui, jis plačiai nagrinėja dvibalsio *ie* kilmės problemą ir pritaria tiems tyrinėtojams, kurie mano, jog *ie* tam tikrais atvejais galėjęs kilti ir iš prabaltiškojo *ai*.

[78] Stang Chr. S. Die Präpositionen *ing(i)*, *prieg(i)*, *nuog(i)*, *išg(i)* und die litauischen Lokalkasus. – ScSl, 1954, 1, p. 11–18 (t.p. Opuscula linguistica, p. 189–195); Adjectifs lituaniens en *-is*. – In: Festskrift til Olaf Broch. Oslo, 1947, p. 271–285 (Opuscula linguistica, p. 160–171).

Vieni įdomiausių Stango veikalo puslapių skirti baltų kalbų intonacijoms ir jų kilmei, vardažodžio ir veiksmažodžio kirčiavimo tipų rekonstrukcijai. Pasinaudodamas ankstesniais slavų kalbų kirčiavimo savo tyrinėjimais, Stangas labai argumentuotai, polemizuodamas su kitais šios srities tyrinėtojais (ypač J. Kurilovičium), mėgina atkurti senąjį baltų kirčiavimo vaizdą. Suprantama, baltų kalbų kirčiavimo problema yra tokia sudėtinga, čia tiek daug ginčytinų klausimų, prieštaringų nuomonių, jog būtų naivu laukti visiškai abejonių nekeliančių sprendimų.

Labai gausia medžiaga, ypač naujais tarmių duomenimis, įdomia jų interpretacija pasižymi veikalo skyriai, nagrinėjantys vardažodžių fleksijos raidą.

Rašydamas veiksmažodžių skyrių, Stangas pasinaudojo ir ankstesnių savo tyrinėjimų rezultatais, nes baltų kalbų veiksmažodžio proistorę jau gana detaliai buvo atkūręs savo knygoje „Slavų ir baltų kalbų veiksmažodis".

Kaip šiokį tokį Stango veikalo trūkumą būtų galima nurodyti gerokai įvairuojančią lietuvių kalbos tarminių pavyzdžių transkripciją. Bet veikalo autoriui ją suvienodinti buvo labai sunku, o kartais turbūt ir rizikinga. Čia daugiausia kalti mūsų tarmių tyrinėtojai, savo darbuose vartoję nevienodą transkripciją.

Stango „Baltų kalbų lyginamoji gramatika", J. Kazlausko žodžiais tariant, „yra ne tik gražus ir sąžiningas visų ligšiolinių baltų kalbotyros laimėjimų apibendrinimas, bet ir kokybiškai naujas žingsnis į priekį, savito autoriaus mąstymo, originalių, pagrįstų ieškojimų vaisius"[79].

Stangas išleido ir šio veikalo priedą[80], kuriame pateikiamas žodžių registras, įvairūs papildymai, ištaisomos korektūros klaidos.

Paskutinis stambesnis Stango darbas skirtas leksikos problemoms. Jis taip pat tiesiogiai susijęs su baltistika.

Jau daugiau kaip prieš šimtą metų garsiosios „bangų teorijos" kūrėjas Johanas Šmitas savo veikale „Indoeuropiečių giminystės santykiai" („Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen". Weimar, 1872) pirmą kartą pamėgino plačiau patyrinėti baltų, slavų ir germanų kalbų leksinius atitikmenis. Šimtmetinę šios problemos tyrinėjimo praktiką ryžosi apibendrinti Stangas darbe „Specialūs leksiniai slavų, baltų ir germanų kalbų atitikmenys" („Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slawischen, Baltischen und Germanischen". Oslo—Bergen—Tromsö, 1972). Šioje knygoje mokslininkas aptaria apie tris šimtus minėtų kalbų leksinių atitikmenų, pagal patikimumo laipsnį juos suskirstęs į tris dalis. Toliau šiuos atitikmenis jis skirsto semantinėmis grupėmis, parodo jų paplitimą atskirose kalbose. Naujoji Stango knyga, be

[79] Kazlauskas J. (Rec.) — Blt., 1968, 4(1), p. 125; plg. t.p.: Morkūnas K. Svarbus įnašas į baltų kalbotyrą. — LKK, 1968, 10, p. 191—194; Schmalstieg W. R. (Rec.) — Lg., 1968, 44(2), p. 388—398; Отрембский Я. С. (Рец.) — ВЯ, 1968, 4, с. 135—140.

[80] Stang Chr. S. Ergänzungsband. Register, Addenda und Korrigenda zur Vergleichenden Grammatik der baltischen Sprachen. — Oslo—Bergen—Tromsö, 1975.

abejo, yra svarus žingsnis tiek baltų, tiek apskritai indoeuropiečių leksikos moksle[81].

Vienaip ar kitaip baltų kalbų mokslui reikšmingi ir Stango slavistikos veikalai. Dvi monografijas jis paskelbė apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštinių kalbą: „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos vakarinių rusų kalba“ („Die westrussische Kanzeleisprache des Grossfürstentums Litauen“. Oslo, 1935), „Polocko miesto dokumentų senoji rusų kalba“ („Die altrussische Urkundensprache des Stadt Polozk“. Oslo, 1939). Pirmoje iš minėtų monografijų Stangas įrodė, kad dar Vytauto laikais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės raštinių kalbai didelę įtaką darė Volynės krašto kalba, vėliau davusi pradžią dabartinei ukrainiečių kalbai, o tik XVI a. joje pradėjo ypač įsigalėti tos kalbos, iš kurios vėliau susiformavo dabartinė baltarusių kalba, elementai.

Su šių monografijų problematika glaudžiai susijęs ir įdomus lenkų kalbininkui J. Safarevičiui dedikuotas Stango straipsnis apie baltarusių kalbos garsų perteikimą senuosiuose lietuvių kalbos skoliniuose[82].

Baltų kalbų akcentologijos tyrinėtojas turi būti gerai susipažinęs su Stango veikalu „Slavų kalbų kirčiavimas“ („Slavonic Accentuation“. Oslo, 1957; antras leidimas 1965 m.), kuriame pateikiamas praslaviškos kirčiavimo sistemos vaizdas. Ši sistema lyginama su baltų ir apskritai indoeuropiečių kalbų kirčiavimo sistemomis. Stango nuomone, baltų ir slavų kalbų kirčiavimo sistemos iš pradžių buvusios labai panašios. Be kitų dalykų, šiame veikale gana motyvuotai įrodinėjama, jog slavų kalbose nėra veikęs vadinamasis Sosiūro–Fortunatovo dėsnis. Čia rekonstruotomis slavų kalbų kirčiavimo paradigmomis Stangas rėmėsi ir „Baltų kalbų lyginamojoje gramatikoje“, pateikdamas senąsias baltų kalbų kirčiavimo paradigmas.

Stangas taip pat dalyvavo diskusijoje baltų ir slavų kalbų senųjų santykių klausimais. Šią problemą jis gana plačiai liečia savo darbuose apie slavų ir baltų kalbų veiksmažodį, apie slavų kalbų kirčiavimą, „Baltų kalbų lyginamojoje gramatikoje“, jai paskyrė ir keletą specialių straipsnių. Iš jų ypač minėtini: „Keletas pastabų apie santykį tarp slavų ir baltų kalbų“[83], „Apie santykį tarp slavų ir baltų kalbų“[84]. Stango nuomone, baltų ir slavų kalbos po indoeuropiečių kalbinės bendrystės suskilimo sudariusios dialektinę sritį, kurioje atsiradę svarbūs bendri šių kalbų naujadarai, todėl gali būti pateisinamas termino „baltų–slavų kalbos“ (baltisch–slavisch) vartojimas. Tačiau jau ir minėtoje dialektinėje srityje egzistavusios tam tikros senos izoglosos, kurios atskyrusios vėlesniuosius baltų

[81] Сабаляускас А. (Рец.) – ВЯ, 1974, 3, с. 138–140; Schmid W. P. (Rec.) – IF, 1975, 80, p. 325–327; Трубачев О. Н. (Рец.) – Этимология, 1976, с. 179–181.

[82] Stang Chr. S. *Gh*, *h* in weissrussischen Lehnwörtern im Altlitauischen. – In: Studia indoeuropejskie. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1974, p. 231–237.

[83] Stang Chr. S. Einige Bemerkungen über das Verhältnis zwischen den slavischen und baltischen Sprachen. – NTS, 1939, 11, p. 85–98 (t.p. Opuscula linguistica, p. 53–64).

[84] Stang Chr. S. Über das Verhältnis zwischen den slavischen und baltischen Sprachen. – Prace językoznawcze, 1963, 5, p. 393–394 (t.p. Opuscula linguistica, p. 65–68).

dialektus nuo vėlesniųjų slavų dialektų. Stangas taip pat yra pabrėžęs, jog termino „baltų–slavų kalbos“ jis nevartoja absoliučiai vienalytės kalbos prasme[85].

Stangas yra tyrinėjęs ir atskiras germanų, graikų kalbų istorijos, taip pat bendrąsias indoeuropiečių kalbų problemas.

Keletą įdomių straipsnių įvairiais baltistikos klausimais Stangas paskelbė ir paskutiniais gyvenimo metais, jau pasirodžius pagrindiniams šios srities jo veikalams[86]. Baltistikos problemos liečiamos ir po Stango mirties išėjusiame straipsnyje apie indoeuropiečių prieveiksmius su *per-*, *pr-*[87].

Kalbant apie Stango nuopelnus baltistikai, būtina prisiminti ir jo ilgametę pedagoginę veiklą. Stango baltų kalbotyros paskaitų klausė nemaža dabar jau pagarsėjusių įvairių kalbininkų. Ne viena proga jie yra pareiškę nuoširdžią padėką savo buvusiam mokytojui. Štai amerikiečių baltistai G. Fordas ir Dž. Levinas Stangui yra dedikavę savo knygas. Tačiau pati gražiausia baltistų dovana Stangui buvo jo septyniasdešimties metų jubiliejaus proga išleistas veikalas „Donum Balticum“[88], kuriame beveik aštuonios dešimtys kalbininkų, gyvenančių keturiuose pasaulio kontinentuose, paskelbė norvegų mokslininkui skirtus straipsnius.

Stangas artimai bendravo su Tarybų Sąjungos mokslininkais. 1958–1968 m. jis buvo Tarptautinio slavistų komiteto, o vėliau ir prie šio komiteto esančios Baltų–slavų santykių tyrinėjimo komisijos narys.

1970 m. Čekoslovakijos Mokslų akademija už nuopelnus slavistikai Stangą apdovanojo slavistikos mokslo kūrėjo Josefo Dobrovskio aukso medaliu.

Stangui mirus, 1977 m. gruodžio 2 d. Norvegijos Mokslų akademijos sesijoje apie jo gyvenimą ir mokslinę veiklą pranešimą padarė ilgesnį laiką Tarybų Lietuvoje viešėjęs norvegų slavistas A. Galis (Gallis). Be kitų dalykų, pranešime buvo pabrėžta, koks populiarus ir didžiai vertinamas Christianas S. Stangas buvo Lietuvoje.

EINAS NIEMINENAS]

Suomių kalbininkas E. Nieminenas (Eino Vilho Kalervo Nieminen) gimė 1891 m. gegužės 23 d. Helsinkyje. Anksti mirus tėvui, jaunuolis vasaros atostogų metu priverstas užsidirbti lėšų, kad galėtų toliau mokytis vidurinėje mokykloje. 1910 m. geriausiai iš visos klasės išlaiko brandos egzaminus ir pradeda studijuoti Helsinkio universitete, kur pagrindinis

[85] Karaliūnas. Sant., p. 26–27; Топоров. Нов. p., c. 141–142.

[86] Stang Chr. S. Litauisch *ugnìs*, *ùpė*. – NTS, 1971, 25, p. 7–13; Sur la mutation en *-i-* dans la formation des noms en slave et en baltique. – Ten pat, 1973, 27, p. 77–84; Einige Bemerkungen zur Göttingen Version von Simon Grunaus altpreussischem Vokabular. – ScSl, 1975, 21, p. 119–125; Zur Flexion der *u-* Stämme im Baltischen. – Ten pat, 1976, 22, p. 175–177; Litauisch *-k(i)*, *-g(i)*, *-gu*. – NTS, 1976, 30, p. 127–131, ir kt.

[87] Stang Chr. S. Indoeuropäische Adverbia auf *per-*, *pr-*. – NTS, 1977, 31, p. 1–16.

[88] Donum Balticum to Professor Christian S. Stang on the Occasion of his Seventieth Birthday 15 March 1970 / Edited by V. Rūķe-Draviņa. – Stockholm, 1970.

jo mokytojas buvo J. Mikola. Šis, atkreipęs dėmesį į savo studento gabumus ir darbštumą, tampa ne tik reikliu jo mokytoju, bet ir rūpestingu globėju.

1913–1914 m. Nieminenas studijuoja Leipcige. Klauso A. Leskyno, K. Brugmano, E. Zyverso paskaitų. K. Brugmanas jam pasiūlo rašyti disertaciją apie bevardės giminės išnykimą lietuvių ir latvių kalbose.

1915–1917 m. penkis semestrus Nieminenas praleidžia Peterburgo universitete, klauso žymiausių rusų slavistų, ypač A. Šachmatovo, paskaitų, labai aktyviai studijuoja baltų kalbas. Peterburge jis susipažįsta su šiame universitete profesūrai besirengiančiu K. Būga. Čia Nieminenas beveik baigia rašyti savo disertaciją, tačiau 1916 m., grįžtant į Helsinkį, geležinkelio stotyje dingsta jo lagaminas, kuriame buvo ir disertacijos rankraštis...

Disertaciją reikia rašyti iš naujo. Šį kartą Nieminenas gerokai susiaurina jos temą: „Senosios indoeuropiečių bevardės giminės daugiskaitos vardininko–galininko linksnių galūnė *-ai* baltų kalbose“[89]. 1923 m. už šį darbą Nieminenui suteikiamas daktaro laipsnis. Vienas iš oficialiųjų oponentų buvo J. Mikola.

1923–1924 m. daugiau kaip metus Nieminenas studijų tikslais praleidžia Lenkijoje. Jo polonistikos studijoms daugiausia vadovauja J. Rozvadovskis ir K. Nitšas (Nitsch). Tuo metu Nieminenas taip pat apsilanko Vokietijoje, Latvijoje, ilgesnį laiką pabuvoja Lietuvoje.

1928 m. Nieminenas paskiriamas Helsinkio universiteto slavų filologijos docentu, o 1939 m. – to paties universiteto lenkų ir baltų filologijos ekstraordinariniu profesoriumi. 1950 m. jis išrenkamas Suomijos Mokslų akademijos nariu. 1952 m. jam suteikiamas Helsinkio universiteto ordinarinio profesoriaus vardas. 1933 m. Nieminenas buvo išrinktas Latvijos Filologų draugijos (Filologu biedrība) nariu korespondentu.

Mirė Nieminenas Helsinkyje 1962 m. gegužės 24 d.[90]

Nieminenas yra sėkmingai tyrinėjęs įvairias slavistikos, baltistikos problemas ir baltų bei slavų kalbų santykius su Pabaltijo finų kalbomis. Tarp svarbesnių Niemineno slavistikos tyrinėjimų ypač minėtini jo darbai iš lenkų kalbos istorinės sintaksės, istorinės dialektologijos srities[91]. Principinės reikšmės slavų ir Pabaltijo finų kalbinių santykių tyrinėjimui turi Niemineno pranešimas III tarptautiniam slavistų suvažiavimui[92]. Jame

[89] Nieminen E. Der urindogermanische Ausgang *-āi* des Nominativ – Akkusativ Pluralis des Neutrums im Baltischen. – Helsinki, 1922.

[90] Posti L. Eino Vilko Kalervo Nieminen. – In: Sitzungsberichten der Finnischen Akademie der Wissenschaften. Helsinki, 1964, p. 81–87; Widnäs M. Eino Nieminen zum 70. Geburtstag. – ScSl, 1961, 7, p. 333–335; svarbiausių darbų bibliografija, p. 336–338; Sabaliauskas A. Einas Nieminenas. – MK, 1971, 4, p. 23–25.

[91] Nieminen E. Beiträge zur historischen Dialektologie der polnischen Sprache. – Lud Słowiański, 1930, 1, p. 256–296; 1931, 2, p. 1–32; Der Genetiv–Akkusativ im mittelalterlichen Polnisch. – Helsinki, 1928; Beiträgen zur altpolnischen Syntax. – Helsinki, 1939.

[92] Ниеминен Э. К вопросу о влиянии праславянского языка на прибалтийско-финские языки. – In: Beogradski međunarodni slavistički sastanak. Beograd, 1957, p. 497–502; plg. t.p. Nieminen E. Über ein vermeintliches urslavisches Lehnwort im Ostseefinnischen. – WdSl, 1958, 3, p. 101–123.

Nieminenas gana argumentuotai įrodo, kad Pabaltijo finų kalbose nėra praslaviškos kilmės skolinių.

Pirmasis svarbus Nieminenо baltistikos darbas yra minėta jo disertacija. Ji turėjo labai platų atgarsį vėlesniuose baltistų tyrinėjimuose. Pavyzdžiui, beveik penkiasdešimtmečiui praslinkus nuo jos paskelbimo, J. Kazlauskas, apžvelgdamas baltų kalbų bevardės giminės nykimo tyrinėjimų istoriją, rašė: „Atrodo, kad geriausiai tokio visuotino lietuvių ir latvių kalbų bevardės giminės nykimo priežastis pavyko susekti E. Nieminenui“[93].

Ypač pagarsėjo Nieminenas tyrinėdamas baltų ir Pabaltijo finų kalbinių santykių problemas. Pirmasis stambesnis šios srities jo tyrinėjimas buvo paskelbtas 1934 m.[94] Be kitų dalykų, Nieminenas čia kelia klausimą, jog į Pabaltijo finų kalbas dalis baltizmų galėjo patekti ir iš kuršių kalbos.

1944 m. Nieminenas suomių kalba paskelbia platų straipsnį „Apie keletą baltiškų skolinių suomių kalboje ir jų atitikmenis“[95], kuriame koreguoja kai kuriuos žinomo J. Kalimos veikalo[96] apie baltų skolinius Pabaltijo finų kalbose teiginius, nagrinėja suom. *tuulas* ‘žeberklas’ – liet. *dūlia* ‘puvėklis bitėms rūkyti’, est. *tagijas* ‘varnalėša’ – liet. *dagỹs*, suom. *karsina* ‘gardas, tvartas’ – liet. *gardinỹs*, suom. *pahla* ‘rykštė, virbas’ – liet. *baslỹs*, suom. *vaaja* ‘kylys, pleištas’ – liet. *vãgis* ir kitų finiškų žodžių bei jų baltiškų atitikmenų santykį.

Straipsnyje „*Reuna* ir *leuka*“[97] Nieminenas įrodinėja, jog šie suomių kalbos žodžiai nėra skolinti iš baltų kalbų (plg. liet. *briaunà*, *liaukà*)[98].

Visą seriją įdomių straipsnių apie baltų ir slavų kalbų leksikos ryšius su Pabaltijo finų kalbų leksika Nieminenas paskelbė lenkų žurnale „Lingua Posnaniensis“[99]. Šiuose straipsniuose Nieminenas linkęs pritarti K. Būgos nuomonei, jog suom. *hirsi* ‘rąstas’ galėjo kilti iš baltų **žirdis* (: liet. *žařdis*). Liet. *kamãnė* ‘laukinė bitė’ jis sieja su **kamas* (: lat. *kams* ‘grumstas’, liet. *kamuolỹs*), nepritaria tiems, kurie suom. *pirtti* laiko skoliniu iš baltų pirties pavadinimo, teigia, kad suom. *viikate* ‘dalgis’ esąs baltiškos kilmės ir sietinas su lat. *izkapts* ‘dalgis’ (panašiai buvo manęs ir J. Mikola)[100].

Suom. *viikate*, lat. *izkapts* ryšį Nieminenas plačiai nagrinėja ir kitame straipsnyje[101]. Be kita ko, čia jis, aiškindamas suom. *nuode* ‘sesers vyras’

[93] Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. – V., 1968, p. 125.

[94] Nieminen E. Der Stammauslaut der ins Urfinnische entlehnten baltischen *-ā-* Feminina und die Herkunftsfrage. – FUF, 1934, 22, p. 5–66.

[95] Nieminen E. Eräistä balttilaisista lainasanoistamme ja niiden vastineista. – Virittäjä, 1944, Nr. 3, p. 238–251.

[96] Kalima J. Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. – Helsinki, 1936.

[97] Nieminen E. *Reuna* ja *leuka*. – Virittäjä, 1945, Nr. 1, p. 40–56.

[98] Plačiau plg. Palionis J. Lietuvių kalbos dalykai naujesniuosiuose E. Nieminenо lingvistiniuose darbuose. – Klb., 1961, 3, p. 249–250.

[99] Nieminen E. Fińskie *hirsi* ‘belka’. – LP, 1949, 1, p. 99–120; Indoeuropäische und ostseefinnische Ausdrücke für Hummel. – Ten pat, 1951, 3, p. 187–204; Ein Beitrag zu der ostslavischen und ostseefinnischen Badeterminologie. – Ten pat, 1953, 4, p. 211–228; Die Benennungen der Sense in den ostseefinnischen Sprachen. – Ten pat, 1955, 5, p. 79–84.

[100] Plačiau plg. Palionis J. Lietuvių kalbos dalykai.., p. 250–253.

[101] Nieminen E. Viikatteen ja sen hamaran nimityksistä. – Virittäjä, 1957, Nr. 1, p. 23–34.

ryšį su lat. *znuots*, nurodo, jog šis latvių kalbos žodis esąs kuršiškos kilmės, ir dar kartą patvirtina savo nuomonę, jog senieji baltiški Pabaltijo finų skoliniai kilę iš kuršių kalbos[102].

Baltų kalbų proistorei tirti labai svarbus Niemineno pranešimas, 1956 m. skaitytas Suomijos Mokslų akademijos posėdyje – „Apie kai kurias baltų kalbų ypatybes, atsispindinčias senuosiuose baltiškuose Pabaltijo finų skoliniuose“[103]. Šiame pranešime daroma išvada, kad Pabaltijo finai susidūrė ne su baltų prokalbe, kaip teigė kai kurie Pabaltijo finų kalbų tyrinėtojai, jų tarpe ir J. Kalima, bet su atskira baltų kalba, savo struktūra jau spėjusia nutolti nuo prokalbės. Pranešime nagrinėjami kai kurie labai sudėtingi senojo baltų kalbų vokalizmo, morfologijos klausimai[104].

Niemineno teorija, kad Pabaltijo finai baltiškus žodžius skolino ne iš baltų prokalbės, o iš atskiros baltų kalbos, yra iš tikrųjų įdomi, ir lingvistinė jos argumentacija dažnai atrodo labai įtikinama. Tačiau šiai teorijai vis dėlto prieštarauja chronologija. Daugelis tyrinėtojų, ypač pastaruoju metu, baltų ir finų artimos kaimynystės laikotarpį nukelia į laikus, ėjusius gerokai prieš mūsų erą. Taigi sunku įsivaizduoti, kad tuo metu kuršių ar kuri kita baltų kalba galėjo būti atsiskyrusi nuo baltų prokalbės. Atskirų baltų kalbų žodžių ir finiškų variantų tam tikrus fonetinius neatitikimus turbūt geriausia būtų aiškinti nevienodu skolinimo amžiumi[105].

Plačią studiją Nieminenas paskelbė apie liet. *kañklės* ir suomių muzikos instrumentą *kantele*[106]. Apibendrindamas ankstesnių tyrinėjimų šiuo klausimu rezultatus, be to, pateikdamas naujų svarbių argumentų, mokslininkas daro išvadą, jog suomiai šio instrumento pavadinimą vis dėlto pasiskolino iš baltų.

Minėtini taip pat Niemineno straipsniai apie baltų kalbų soros pavadinimus[107], apie slav. *(j)ustro*, *(j)utro* (liet. *aušrà*) ir jų giminaičius[108],

[102] Kiti tyrinėtojai šiai Niemineno teorijai nepritaria, plg. Kiparsky V. Die Kurenfrage. – Helsinki, 1939, p. 25.

[103] Nieminen E. Über einige Eigenschaften der baltischen Sprache, die sich in den ältesten baltischen Lehnwörtern der ostseefinnischen Sprachen abspiegelt. – In: Sitzungsberichten der Finnischen Akademie der Wissenschaften 1956. Helsinki, 1957, p. 185–206; Itämerensuomalaisten kielten vanhimmista balttilaisperäisistä lainasanoista kuvastuvia balttilaisen lähdekielen ominaisuuksia. – In: Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja Pöytäkirjat 1956. Helsinki, 1957, p. 190–209; plg. t.p. Nieminen E. Beiträge zu den baltisch-ostseefinnischen Berührungen. – R. kr. Endz., p. 201–210.

[104] Sabaliauskas A. Įdomus suomių kalbininko darbas. – LiK, 1961, 5, p. 623–624.

[105] Steinitz W. Zur Periodisierung der alten baltischen Lehnwörter im Ostseefinnischen. – In: Symbolae linguisticae in honorem Georgii Kuryłowicz. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1965, p. 297–303.

[106] Nieminen E. Finnisch *kantele* und die damit verbundenen Namen baltischer Musikinstrumente. – Helsinki, 1963.

[107] Nieminen E. Die Benennungen der Hirse in den baltischen Sprachen. – KZ, 1956, 74, p. 162–176.

[108] Nieminen E. Slavisch *(j)ustro*, *(j)utro* und Verwandtes. – ScSl, 1956, 2, p. 13–28.

apie baltų kalbų burės pavadinimus (čia gana argumentuotai įrodoma, kad liet. *bùrė* yra skolinys iš Pabaltijo finų)[109] ir kt.

Kaip jau buvo minėta kalbant apie J. Mikolą, Nieminenas išvertė į vokiečių kalbą ir atskira knyga rūpestingai išleido jo archyve rastas lietuvių liaudies dainas[110], rinkinį dedikavęs savo „neužmirštamo mokytojo" atminimui.

Turbūt paskutinis Niemineno straipsnis baltų ir finų kalbų santykių klausimu buvo išspausdintas jau po autoriaus mirties Lietuvoje — „Lietuvių kalbotyros klausimų" tome, skirtame V tarptautiniam slavistų suvažiavimui. Šiame straipsnyje Nieminenas įrodinėja, jog suom. *sii* yra kilęs iš baltų kalbų (plg. liet. *sijà*, lat. *sija* : liet. *siẽti*, lat. *siet*)[111]. Yra išlikęs didelio Niemineno darbo apie baltų kalbų *e*- ir *i*-kamienius daiktavardžius prafinų kalboje rankraštis.

VALENTINAS KIPARSKIS

V. Kiparskis (Kiparsky) gimė 1904 m. liepos 4 d. Peterburge garsaus ginekologo Renė fon Kiparskio šeimoje. Viborge baigęs vidurinę mokyklą, 1926 m. pradėjo studijuoti Helsinkio universitete, iš pradžių romanų, vėliau germanų, klasikinę filologiją, sanskritą ir lyginamąją kalbotyrą, bet ypač didelį dėmesį kreipė į slavistikos studijas, kurioms vadovavo J. Mikola.

1930—1932 m. Kiparskis studijavo Prahos universitete. 1934 m. Helsinkio universitete apgynė daktaro disertaciją apie bendraslaviškus germanizmus[112]. Tai buvo didžiai vertingas šios srities tyrinėjimas. Įdomu, kad čia Kiparskis labai kūrybingai pritaikė žymaus danų kalbininko Vilhelmo Tomseno (Thomsen) skolinių tyrinėjimo metodiką.

1935—1938 m. Kiparskis studijavo Rygoje. Klausė J. Endzelyno, E. Blesės paskaitų. Karaliaučiaus universitete tuo pat metu jo baltistikos studijoms vadovavo J. Gerulis.

1938 m. Kiparskis skiriamas Helsinkio universiteto baltų ir slavų filologijos docentu. Vėliau vadovauja rusų kalbos ir literatūros katedrai.

1952—1955 m. Kiparskis — Birmingamo (Anglija) universiteto ordinarinis profesorius. Pasitraukus į emeritūrą M. Fasmeriui, 1958—1963 m. jis — Vakarų Berlyno universiteto ordinarinis profesorius ir slavistikos seminaro direktorius. Nuo 1963 m. vėl profesoriavo Helsinkio universitete.

Kiparskis — labai plačios erudicijos mokslininkas, poliglotas, vienas žymiausių dabartinių pasaulio slavistų, pagarsėjęs darbais iš germanistikos,

[109] Nieminen E. Die baltischen und ostseefinnischen Ausdrücke für Segel. — KZ, 1955, 72, p. 129—160.

[110] Litauische Volkslieder aus dem handschriftlichen Nachlass Prof. J. J. Mikkolas, übersetzt und herausgegeben von E. Nieminen. — Helsinki, 1949; plg. Mockus A. Lietuvių dainų leidinys Suomijoje. — LiK, 1957, 2, p. 459—464; Borowska N. (Rec.) — LP, 1950, 2, p. 289—296.

[111] Nieminenas E. Finnisch *sii*. — LKK, 1963, 6, p. 177—182.

[112] Kiparsky V. Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen. — Helsinki, 1934.

finougristikos ir baltistikos. Jis tyrinėja ne tik kalbotyros, bet ir literatūros problemas[113].

Iš svarbiausių Kiparskio slavistikos darbų, be daktaro disertacijos, minėtina trijų tomų „Rusų kalbos istorinė gramatika“ („Russische historische Grammatik“. Heidelberg, 1963–1975, I–III)[114], kurioje nagrinėjama nemaža ir baltistikai svarbių problemų[115], „Rusų literatūrinės kalbos žodžio kirtis“ („Der Wortakzent der russischen Schriftsprache“. Heidelberg, 1962).

Baltų kalbų leksikos tyrinėtojams įdomi Kiparskio studija „Svetimi elementai Pabaltijo vokiečių kalboje“ („Fremdes im Baltendeutsch“. Helsinki, 1936). Šiame darbe Kiparskis nagrinėja Estijoje ir Latvijoje vartotos vokiečių kalbos leksikos ypatybes. Čia jam ypač pravertė geras estų ir latvių kalbų mokėjimas. Latvių ir italų kalbomis jis yra paskelbęs straipsnių apie latvių kalbos įtaką Pabaltijo vokiečių kalbai[116].

Tačiau pagrindinis Kiparskio baltistikos darbas yra didžiulė (beveik penkių šimtų puslapių) monografija „Kuršių klausimas“ („Die Kurenfrage“. Helsinki, 1939). Šiame veikale Kiparskis be galo kruopščiai surinko viską, kas vienokiu ar kitokiu būdu gali būti susiję su jau išnykusios baltų kilties problema. Čia pateikiama detali kuršių problemos visų ankstesniųjų tyrinėjimų apžvalga ir kritika, užfiksuotos įvairių mokslininkų nuomonės kuršių klausimu, pasakytos net privačiuose pokalbiuose, išnagrinėti vietovardžiai, asmenvardžiai, galimos kuršių kalbos liekanos Pabaltijo vokiečių, lyvių, lietuvių, latvių kalbose.

Pagrindinė Kiparskio išvada kuršių kalbos klausimu šiek tiek prieštarauja tradicinei J. Endzelyno ir K. Būgos teorijai, jog kuršių kalba savo ypatybėmis buvusi maždaug tarpinė tarp latvių ir lietuvių kalbų. Kiparskio nuomone, kuršių kalba buvusi labai artima latvių kalbai: „Kalba, kuria kalbėjo daugumas Kuršo (Curonias) gyventojų, buvo baltų patarmė (Idiom), kuri apie IX–X a. atsiskyrė nuo latvių kalbos, nes nemonoftongizavo tautosilabinių nosinių junginių, tačiau šiaip morfologijos ir leksikos ypatybėmis buvo su ja identiška“[117]. „Kuršiai, – toliau rašo Kiparskis, – laikytini pirmykšte baltų, tiksliau latvių, kiltimi“[118].

Šiuo atžvilgiu Kiparskis buvo gana artimas J. Geruliui, J. Plakiui, kurie kuršius laikė latviais.

Pagrindinei Kiparskio išvadai, taip pat kai kuriems atskiriems jo veikalo teiginiams prieštaravo J. Endzelynas[119].

[113] Widnäs M. Professor Valentin Kiparsky zum 60. Geburtstag. – ScSl, 1964, 10, p. 252–254; Kolari V. Schriftenverzeichnis von Valentin Kiparsky (1931–1964). – Ten pat, p. 255–265.

[114] Kiparsky V. Russische historische Grammatik. Bd. 1 (Die Entwicklung des Lautsystems). – Heidelberg, 1963; Bd. 2 (Die Entwicklung des Formensystems). – Heidelberg, 1967; Bd. 3 (Entwicklung des Wortschatzes). – Heidelberg, 1975.

[115] Mažiulis V. (Rec.) – Blt., 1973, 9(1), p. 95–101; Sabaliauskas A. (Rec.) – Blt., 1977, 13(2), p. 383–384.

[116] Kiparsky V. Latviešu valodas ietekme Baltijas vācu valodā. – Ceļi, 1936, 7, p. 53–59; Dell' elemento lettone nel tedesco baltico. – StB, 1936–1937, 6, p. 58–66.

[117] Kiparsky V. Die Kurenfrage, p. 455–456.

[118] Ten pat, p. 464.

[119] Endzelīns J. (Rec.)– FBR, 1940, 20, p. 248–258.

Kiparskis yra paskelbęs straipsnių, kuriuose nagrinėjama įvairių baltų kalbų žodžių etimologija, Pabaltijo finų ir baltų, baltų ir slavų kalbų santykiai ir kt.[120]

Kiparskis atsakė į Tarybinio slavistų komiteto pateiktą klausimą „Ar egzistavo baltų–slavų kalbinė ir etninė vienybė ir kaip ją reikia suprasti?". Jo nuomone, baltų–slavų kalbinė vienybė yra buvusi, nes priešingu atveju nebūtų galima paaiškinti daugybės vadinamojo pagrindinio žodyninio fondo leksinių naujadarų. Baltų–slavų etninį kompleksą Kiparskis linkęs sieti su Herodoto minimais neurais[121].

Keletą straipsnių Kiparskis yra paskelbęs ir Tarybų Sąjungos leidiniuose. Aktyviai bendradarbiauja „Baltisticoje".

Iš „Baltisticoje" paskelbtų Kiparskio darbų ypač reikėtų atkreipti dėmesį į straipsnį „Bendraties objekto nominatyvas slavų, baltų ir Pabaltijo finų kalbose"[122], kuriame apžvelgiama šio daug ginčų sukėlusio reiškinio tyrinėjimo istorija ir daroma išvada, kad slavų ir baltų kalbose ši konstrukcija atsirado be finų kalbų įtakos, nes analogiški reiškiniai aptinkami ir ten, kur finų substrato negalėję būti (senovės indų, senovės čekų, senovės ukrainiečių kalbose, pietinėse rusų tarmėse). Pabaltijo finai, Kiparskio nuomone, galėjo būti tik tam tikras „šaldytuvas", padėjęs tokiai konstrukcijai geriau išsilaikyti šiaurinėse rusų tarmėse.

Įdomūs ir kiti „Baltisticoje" paskelbti Kiparskio straipsniai, skirti prūsų kalbos problemoms, rusų literatūrinės kalbos baltizmams, liet. *šẽškas* kilmei (mano, jog gali būti skolinys iš finų) ir kitiems klausimams[123].

Taip pat jis yra recenzavęs nemaža baltistikos darbų.

Kiparskis yra dėstęs lietuvių, latvių ir senovės prūsų kalbų kursus. Jis yra Tarptautinės baltų–slavų santykių tyrinėjimo komisijos narys.

Įvairiuose enciklopediniuose leidiniuose Kiparskis yra rašęs ir lietuvių literatūros klausimais. Suomių laikraštyje „Uusi Suomi" (1964. V.31) jis išspausdino straipsnį apie mūsų literatūros klasiką Kristijoną Donelaitį.

[120] Kiparsky V. Etimoloģiski sīkumi. – Ceļi, 1939, 9, p. 367–369; Baltogermanica. – Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Series B, 50. Helsinki, 1941, p. 517–523; Suom. *jäärä* – balttilainen vai slaavilainen laina? – Virittäjä, 1944, Nr. 4, p. 383–391; The Earliest Contacts of the Russians with the Finns and Balts. – Oxford Slavonic Papers, 1952, 3, p. 67–79; Ein angebliches altrussisches Lehnwort im Litauischen. – StB, 1952, 9, p. 238–243; Über etymologische Wörterbücher. – Neuphilologische Mitteilungen, 1959, 60, p. 209–230; Slavische und baltische b/p – Fälle. – ScSl, 1968, 14, p. 73–97; Ajatuksia balttilais–suomalaisista kielikos – ketuksista. – Virittäjä, 1968, Nr. 3, p. 311–313, ir kt.

[121] Сборник ответов на вопросы по языкознанию. – М., 1958, с. 170–171; plg. t.p. Karaliūnas. Sant., p. 44.

[122] Kiparsky V. Das Nominativobjekt des Infinitivs im Slavischen, Baltischen und Ostseefinnischen. – Blt., 1969, 5(2), p. 141–148.

[123] Kiparsky V. Vorchristliches im altpreussischen Kalender. – Blt., 1968, 4(2), p. 247–252; Das Schicksal eines altpreussischen Katechismus. – Ten pat, 1970, 6(2), p. 219–226; Zur Etymologie des lit. *šeškas*, lett. *sesks* 'Iltis'. – Ten pat, 1972, 8(2), p. 157–159; О балтизмах русского литературного языка. – Ten pat, 1973, 9(1), p. 67–70, ir kt.

Rūpindamasis tolesnėmis Suomijos baltistų tradicijomis, Kiparskis 1969 m. stažuotis į Vilniaus universitetą atsiuntė savo mokinį Karį Liukonenį (Kari Liukkonen), kuris čia gerai išmoko lietuvių kalbą ir jau yra paskelbęs darbų iš baltistikos srities.

KNUTAS OLOFAS FALKAS

Švedų kalbininkas K. O. Falkas gimė 1906 m. balandžio 19 d. Hamars Glasbruke, Nerkės (Närke) provincijoje. Studijavo Upsalos universitete, kur jo mokytojas buvo žymus švedų lituanistas ir slavistas R. Ekblomas. 1931 m. Falkas studijavo Varšuvoje. 1932–1933 m. studijas tęsė Krokuvos universitete, kartu čia ir dirbdamas. 1932, 1935–1937 m. Kauno universitete dėstė švedų kalbą bei literatūrą ir drauge studijavo lituanistiką.

1941 m. švedų kalbininkas pradėjo dirbti Upsalos universitete. Vėliau persikėlė į Lundą. 1945 m. šio miesto universitete Falkui buvo suteiktas profesoriaus vardas. 1966 m. Poznanės universitetas Falkui suteikė garbės daktaro laipsnį[124].

Pagrindinė švedų kalbininko tyrinėjimų sritis – baltų ir slavų kalbiniai kontaktai.

Ypač vertingas Falko veikalas yra „Vygrių ir Hutos vandenys. Toponimikos studija“ („Wody wigierskie i huciańskie. Studium topomastyczne“. Uppsala, 1941, I–II). Tai lenkų kalba parašyta ir 1941 m. Upsalos universitete apginta daktaro disertacija. Pirmajame veikalo tome nagrinėjami tarp Vygrių ir Hutos ežerų (į rytus nuo Suvalkų) esančios teritorijos vandenvardžiai. Čia aptariama apie šeši šimtai vandenvardžių: aiškinama jų kilmė, nurodomos dabartinės ir įvairiuose dokumentuose užfiksuotos formos, pateikiamas tikslus objektų aprašymas. Įdomu, jog maždaug tik šeši procentai šių vandenvardžių yra baltiškos kilmės. Tačiau darbo išvadose Falkas perspėja, jog šis skaičius labai dezorientuoja, nes pagrindinė masė vardų, pavyzdžiui, įvairių sietuvų pavadinimai, yra nesenos kilmės. Beveik pusės senųjų vandenvardžių (upių, ežerų, upelių vardai) kilmė yra baltiška.

Antrajame tome skelbiamos tirtąją vietovę liečiančios dokumentų fotokopijos. Reikia pridurti, jog, nukopijavęs įvairius su Suvalkų krašto praeitimi susijusius dokumentus, švedų kalbininkas mokslui padarė didžiulę paslaugą, nes dalis šių dokumentų buvo sunaikinta Antrojo pasaulinio karo metu.

Savo veikalui medžiagą Falkas surinko 1934, 1936 ir 1937 m. vasaromis, gyvendamas Vygriuose. Labai jam pravertė ir duomenys, surinkti Lietuvoje – Metelio ir Dusios ežerų apylinkėse. Rašydamas šį veikalą, Falkas pasinaudojo didele švedų kalbininkų patirtimi tyrinėjant savo šalies vandenvardžius.

[124] Jacobsson G. Professor Knut-Olof Falk's Sixtieth Birthday. – ScSl, 1966, 12, p. 173–174; Vidugiris A. Švedų kalbininko jubiliejus. – Pergalė, 1966, Nr. 5, p. 187–188; Zinkevičius Z. Knutas-Olofas Falkas. – K. ir m., p. 197–199; Knut Olof Falk i jego zasługi dla kultury słowiańskiej. – Rocznik Białostocki, 1961, 2, p. 9–16.

Apie Suvalkų krašto vietovardžius Falkas lenkų kalba yra paskelbęs vertingų mažesnės apimties darbų[125].

Norėtųsi atskirai paminėti lenkų baltistų leidinyje „Acta Baltico-Slavica" paskelbtą stambią Falko studiją „1569 metų... ežerų surašymo registras"[126]. Šį 1569 m. karaliaus Žygimanto Augusto paliepimu sudarytą Suvalkų krašto ežerų sąrašą švedų kalbininkas rado dar 1934 m. Varšuvoje, Krasinskių majorato bibliotekoje (Biblioteka Ordynacji Krasińskich). Kaip pačiu seniausiu žinomu Suvalkų upėvardžių šaltiniu, Falkas juo pasinaudojo minėtoje disertacijoje. Be to, jo fotokopiją paskelbė disertacijos antrojoje dalyje. „Acta Baltico-Slavica" publikuojamoje studijoje kalbininkas pateikia transliteruotą dokumento tekstą ir platų jo tyrinėjimą, kuriame visapusiškai nagrinėja dokumente užfiksuotus vandenvardžius, išaiškina jų kilmę, nurodo įvairius pavadinimų variantus. Pažymėtina, kad tarp šių vandenvardžių Falkas randa daug jotvingių substrato liekanų (plg. *Serwy* < *Sierwy*: jotv. **sirvis* 'pilkas', sen. pr. *sirwis* 'stirna', liet. *Širvỹs*, *širvas*; *Necko* < *Miecko* < *Methis* < **Met-is*, plg. sen. pr. *Metyngen*, liet. *Metelỹs* : *mèsti*, pirminė ežero pavadinimo reikšmė 'neramus'; *Gajlik* < *Goyle* < baltų **Gailis* : jotv. *gaylis* 'baltas'; *Zusno*: sen. pr. *suckis* 'žuvis', liet. *žuvis*, latv. *zivs* ir kt.).

Prisiminus jotvingių substrato problemą, negalima užmiršti, jog Falkas vadovauja lenkų mokslininkų organizuotos kompleksinės jotvingių ekspedicijos kalbotyros sekcijai. Nuo 1959 m. jis surengė keletą ekspedicijų į Suvalkų kraštą. Įdomi Falko nuomonė jotvingių kilmės klausimu. Švedų mokslininkas įsitikinęs, kad Suvalkų krašto jotvingiai buvusi viena iš vienuolikos senovės prūsų genčių. Iš visų prūsų genčių jie paskutiniai buvo pavergti kryžiuočių. Dauguma jotvingių buvo išnaikinta. Jų žemė po to tapo beveik dykyne. Jotvingių likučiai ir vėlesnė lietuvių kolonizacija padėjo išlaikyti dalį senųjų jotvingių vietovardžių[127].

Labai vertingi Falko darbai apie lietuviškų asmenvardžių ir vietovardžių slavizaciją. Šia tema 1963 m. V tarptautiniame slavistų suvažiavime Sofijoje jis skaitė pranešimą ir paskelbė du straipsnius (vienas iš jų sudaro minėto pranešimo pagrindą)[128]. Remdamasis XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės inventoriais ir kitais dokumentais bei

[125] Falk K.-O. Ze studiów nad nazwami jezior suwalskich: *Okmiń* i *Okminek* oraz inne dublety hydronomiczne. – Språkliga Bidrag, 1965, Nr. 20, p. 26–42; Ze studiów nad hidronimią suwalską: *Jeglówek*, *Jeglóweczek*, *Jegliniec*. – In: Lingua viget. Commentationes Slavicae in honorem V. Kiparsky. Helsinki, 1965, p. 44–51; Ze studiów nad hidronimią suwalską: *Gnilik* – *Kelig*. – ABSl, 1966, 3, p. 69–75; Ze studiów nad nazwami jezior. – Ten pat, 1976, 10, p. 89–179, ir kt.

[126] Falk K.-O. Regestr spisania iezior... roku 1569. – ABSl, 1976, 10, p. 89–179; Poprawki i uzupełnienia. – Ten pat, 1977, 11, p. 390–394; šiuose darbuose, taip pat disertacijoje nagrinėtas problemas Falkas paliečia ir studijoje „Iš Vygrių vandenų praeities ir dabarties" (Z przeszłości i teraźniejszości wód wigierskich. – In: Jezioro Wigry / Pod red. B. Czeczugi. Warszawa, 1979, p. 25–91).

[127] Falk K.-O. Informacje o działalności Szwedzkiej Ekspedycji Jaćwięskiej (SEJ). – Lund, 05.10.1977 r. (rankraštis).

[128] Falk K.-O. Ze studiów nad slawizacją litewskich nazw miejscowych i osobowych. – ScSl, 1963, 9, p. 87–103; O metodach slawizacji litewskich nazw osobowych i miejscowych. O genezie i rozpowszechnieniu nazw na *-ańce*. – Språkliga Bidrag, 1964, Nr. 19, p. 1–16.

savo paties 1934, 1936, 1937 ir 1959–1962 m. Suvalkų krašte užrašytais dialektologiniais duomenimis, Falkas nagrinėja šiuos klausimus: vietovardžių su priesaga *-ańce* genezė, galūnių slavizacija, darybinė slavizacija, slavizacija vertimo būdu (slawizacja translacyjna za pomocą przekładu) ir lietuviškų pavadinimų slavizacija dėl liaudinės etimologijos[129].

Iš etimologinių Falko darbų, kuriuose labai plačiai operuojama baltiška medžiaga, minėtinas IV tarptautiniame slavistų suvažiavime Maskvoje jo skaitytas pranešimas apie slavų kalbų ąžuolo pavadinimo kilmę, kur rusų *дуб* ir kiti šios šaknies pavadinimai mėginami sieti su liet. *dùbti* ir jo giminaičiais[130]. Tai viena naujausių šio daug ginčų sukėlusio slavų kalbos žodžio etimologija. Įdomu, kad tokiai etimologijai (bent „materialinei jos daliai") pritaria ir O. Trubačiovas naujame slavų kalbų etimologiniame žodyne[131].

Falko iniciatyva nuo 1943 m. Lundo universitete buvo pradėta dėstyti lietuvių kalba. 1963 m. Sofijoje V tarptautiniame slavistų suvažiavime švedų kalbininkas buvo išrinktas Tarptautinės baltų–slavų santykių tyrinėjimo komisijos nariu. Daugelį metų Falkas redagavo Lundo universiteto periodinius leidinius „Språklige Bidrag" („Lingvistiniai tyrinėjimai") ir „Årsbok" („Metraštis"), kuriuose buvo paskelbta nemaža baltistikai skirtų darbų. Jis taip pat yra „Acta Baltico-Slavica" redakcinio komiteto narys. Falko rūpesčiu Lundo universitetas 1951 m. įsigijo labai vertingą žinomo švedų kalbininko, baltų kalbų akcentologijos tyrinėtojo T. Torbjornsono (Torbiörnsson) biblioteką, kuri sudaro tvirtą bazę universiteto baltistikos ir slavistikos studijoms.

Baltistikos istorijoje Falkas turbūt yra vienintelis mokslininkas, kurio interesai apėmė tokią siaurą tyrinėjimų sritį – baltų ir slavų (daugiausia lenkų) kalbų kontaktus, grindžiamus onomastine medžiaga. Tačiau šis temos „siaurumas" švedų mokslininkui padėjo pasiekti iš tikrųjų įspūdingų rezultatų.

Švenčiant Falko šešiasdešimtmečio jubiliejų, jam pagerbti Lunde 1966 m. buvo išleistas straipsnių rinkinys „Studia Linguistica Slavica Baltica Canuto-Olavo Falk", kuriame įvairių šalių mokslininkai paskelbė nemaža įdomių baltistikos tyrinėjimų.

VELTA RŪKĖ-DRAVINIA

V. Rūkė-Dravinia (Rūķe-Draviņa) gimė 1917 m. sausio 25 d. Valmieroje. 1934 m. Rygoje baigusi gimnaziją, tais pačiais metais pradėjo studijuoti Latvijos universiteto Filosofijos ir filologijos fakultete. 1938 m. už studento konkursinį darbą gavo aukso medalį.

1939 m. magistro laipsniu baigė baltų filologijos specialybę ir buvo palikta prie universiteto. 1940 m. ji – J. Endzelyno asistentė. Vėliau dir-

[129] Plačiau apie Suvalkų krašto onomastikos Falko tyrinėjimus plg. Zdancewicz T. (Rec.) – ABSl, 1967, 5, p. 434–440, 447–451.

[130] Фальк К.-О. Славянское название дуба. – ScSl, 1958, 4, p. 265–285.

[131] Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. – М., 1978, вып. 5, с. 97.

bo prie universiteto veikusiame Latvių kalbos fonde (Latviešu valodas krātuve), kur vadovavo latvių kalbos tarmių ir vietovardžių tyrinėjimui. Kartu latvių kalbą dėstė Dramos teatro mokykloje ir Liaudies teatro kursuose.

Karo nublokšta į Švediją, 1954–1959 m. profesoriaus P. Arumos vadovaujama Rūkė-Dravinia studijavo slavistiką Stokholmo universitete. 1959 m. čia apgynė daktaro disertaciją „Latvių kalbos deminutyvai". 1948–1965 m. Rūkė-Dravinia baltų ir slavų kalbas dėstė Lundo universitete. Nuo 1966 m. ji – Stokholmo universiteto profesorė. 1980 m. Rūkė-Dravinia išrinkta Švedijos Humanitarinių mokslų akademijos tikrąja nare.

Rūkė-Dravinia tyrinėja baltistikos, slavistikos ir bendrosios kalbotyros problemas. Pirmiausia minėtini šie jos atskiromis knygomis latvių, vokiečių, švedų, anglų kalbomis paskelbti darbai: „Tarmių aprašų programa" („Programma izlokšņu aprakstiem". Rīgā, 1940), „Stendės tarmės garsai ir vardažodžių formos" („Laute und Nominalformen der Mundart von Stenden". Lund, 1955–1956, I–II), „Stendės tarmės veiksmažodžio formos ir nekaitomos kalbos dalys" („Verbalformen und undeklinierbare Redeteile der Mundart von Stenden". Lund, 1958), „Stendės tarmės jaustukai ir ištiktukai" („Interjektionen und Onomatopöie in der Mundart von Stenden". Lund, 1962; knygos apie latvių kalbos Stendės tarmę parašytos kartu su Karliu Draviniu (Draviņš), kalbininkės vyru), „Latvių kalbos deminutyvai" („Diminutive im Lettischen". Lund, 1959), „Apie mažų vaikų kalbos raidą" („Zur Sprachentwicklung bei Kleinkindern". Lund, 1963), „Daugiakalbiškumas ikimokykliniame amžiuje" („Mehrsprachigkeit im Vorschulalter". Lund, 1967), „Kontakto kalba" („Språk i kontakt". Stockholm, 1969), „Kaugurų vietovardžiai" („Place Names in Kauguri County, Latvia". Stockholm, 1971), „Žodis tikroje vietoje" („Vārds īstā vietā". Stockholm, 1974), „Latvių kalbos normalizacijos procesas" („The Standartization Process in Latvian". Stockholm, 1977).

Rūkė-Dravinia, tiek teoriškai, tiek praktiškai gerai mokanti lietuvių kalbą (be studijų universitete, šią kalbą jai padėjo išmokti jaunystės dienų draugė Rygos lietuvė), mūsų kalbos faktus naudoja daugelyje latvistikos ir bendrosios kalbotyros darbų.

Lietuvių kalbos tyrinėtojui svarbus kapitalinis Rūkės-Dravinios veikalas „Latvių kalbos deminutyvai", kuriame išsamiai išnagrinėtos deminutyvų vartosenos ypatybės, aptartos deminutyvų priesagos. Veikale pateikiama nepaprastai gausi latvių kalbos tarmių, grožinės literatūros medžiaga. Nagrinėdama atskirus latvių kalbos reiškinius, autorė kur tik įmanoma juos lygina su lietuvių kalbos faktais. Nebloga paspirtis čia jai buvo P. Skardžiaus „Lietuvių kalbos žodžių daryba" (V., 1941, 1943) ir, tyrinėjant būdvardžių deminutyvus, A. Valeckienės studija „Dabartinės lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių vartojimas" (LiK, 1957, 2). Žinoma, lietuvių kalbos deminutyvai, kurie savo įvairumu indoeuropiečių kalbose turbūt neturi lygių, dar laukia platesnių studijų, ir jų autoriams didelė parama bus Rūkės-Dravinios veikalas.

Metodologiniu požiūriu, o kartais ir faktine medžiaga lietuvių toponimijos tyrinėtojams svarbus Rūkės-Dravinios darbas apie Kaugurų vietovardžius[132].

Daug ką įdomaus lituanistas ras Rūkės-Dravinios knygoje „Latvių kalbos normalizacijos procesas", kurioje apibūdinamos ryškesnės latvių kalbos ypatybės, latvių kalba lyginama su kitomis baltų kalbomis, aptariamas tarminis latvių literatūrinės kalbos pagrindas. Be kita ko, autorė čia nurodo, kad veikiausiai nėra Europoje antros šalies, kurios literatūrinės kalbos formavimuisi tokią didelę įtaką būtų turėjusi liaudies poetinė kūryba kaip latvių kalbai. Knygoje paliečiama ir latvių kalbos lituanizmų problema[133].

Rūkė-Dravinia paskelbė nemaža straipsnių, kuriuose nagrinėjami įvairūs lietuvių kalbos klausimai. Pavyzdžiui, vertingi jos straipsniai apie atskirų priesagų paplitimą baltų kalbų tarmėse[134], apie baltų kalbų grikio pavadinimus[135], apie šių kalbų kadagio pavadinimus[136], apie senovines baltų ir slavų liaudies dainų konstrukcijas[137], apie lietuvių ir latvių kalbų žodžio struktūrą[138], šių kalbų žodžio pradžios priebalsių junginius[139], baltų kalbų onomastiką[140] ir kt.

Vilniškėje „Baltisticoje" išspausdintas Rūkės-Dravinios straipsnis apie latvių kalbos priegaidžių stabilumą dviejų kartų gyvenimo laikotarpiu[141].

Atskirai reikėtų paminėti „Acta Baltico-Slavica" paskelbtą Rūkės-Dravinios straipsnį apie baltų ir slavų kalbų skaitvardžio struktūros ypatybes[142].

Specialų straipsnį Rūkė-Dravinia parašė apie Pabaltijo šalių rusų kalbos tarmių tyrinėjimus ir jų reikšmę bendrajai dialektologijai[143].

[132] Rudzīte M. (Rec.) – Blt., 1972, 8(2), p. 213–215; Górnowicz H. (Rec.) – ABSl, 1976, 10, p. 398–403.

[133] Sabaliauskas A. (Rec.) – Blt., 1979, 15(1), p. 68–69.

[134] Rūķe-Draviņa V. Dialektgeographische Unterschiede auf dem Gebiet der Wortbildung im Baltischen. – In: Communications et Rapports du Premier Congrès International de Dialectologie générale. Louvain, 1964, t. 2, p. 151–159.

[135] Rūķe-Draviņa V. Die Expansion der russischen Buchweizenbenennungen nach Westen. – ScSl, 1964, 10, p. 107–131.

[136] Rūķe-Draviņa V. Die Benennungen des Wacholders im Baltischen. – Orbis, 1955, 4(2), p. 390–409.

[137] Rūķe-Draviņa V. Über einige altertümliche Konstruktionen in der slavischen und baltischen Volksdichtung. – ScSl, 1961, 7, p. 114–126.

[138] Rūķe-Draviņa V. Lietuviešu un latviešu vārdu struktūra. – Blt., I priedas, 1972, p. 141–148.

[139] Rūķe-Draviņa V. Initial Consonant Combinations in Lithuanian and Latvian. – Don. Balt., p. 429–440.

[140] Rūķe-Draviņa V. Onomastische Modelle im Baltischen Sprachraum. – In: Actes du XIe Congrès International des Sciences Onomastiques. Sofia, 1975, t. 2, p. 223–227.

[141] Rūķe-Draviņa V. Zilbes intonāciju stabilitāte divu paaudžu laikā. – Blt., 1978, 14(1), p. 7–14.

[142] Rūķe-Draviņa V. On Numerals in Baltic and Slavic Languages. – ABSl, 1979, 12, p. 53–67.

[143] Rūķe-Draviņa V. Die Untersuchungen der russischen Mundarten im Baltikum und ihre Bedeutung für die allgemeine Dialektologie. – ScSl, 1965, 11, p. 198–209.

Labai gerą paslaugą lituanistams Rūkė-Dravinia padarė paskelbusi švedų kalbininko T. Torbjornsono archyve rastus žymaus rusų kalbininko F. Fortunatovo lietuvių kalbos fonetikos paskaitų užrašus[144].

Rūkė-Dravinia sudarė ir redagavo Chr. S. Stango septyniasdešimtmečiui skirtą straipsnių rinkinį „Donum Balticum"[145], kuriame, kaip žinoma, paskelbta daug vertingų baltų kalbų tyrinėjimų. Jame buvo publikuoti ir nemažos grupės Tarybų Lietuvos, Latvijos, taip pat žymių Maskvos baltistų straipsniai.

Rūkė-Dravinia recenzuoja įvairius lietuvių kalbos tyrinėjimus, palaiko ryšius su Tarybų Lietuvos filologais, bendradarbiauja Lietuvos filologų spaudoje. 1975 m. ji dalyvavo Vilniuje įvykusioje III sąjunginėje baltų kalbotyros konferencijoje. Apskritai Rūkė-Dravinia dalyvavo daugybėje tarptautinių konferencijų, įvairiomis progomis skaitė paskaitas daugelio šalių mokslo įstaigose.

RAIMONAS ŠMITLENAS

Baltų senovės ir ypač jų onomastikos klausimais labai daug publikacijų paskelbė prancūzų kalbininkas R. Šmitlenas (Raymond Schmittlein).

Šmitlenas gimė 1904 m. Rubė (Roubaix) mieste. 1934–1938 m. dėstė Kauno universitete. 1938–1940 m. buvo Rygos Prancūzų instituto direktorius. Šmitlenas buvo ne tik mokslininkas, bet ir žymus Prancūzijos politinis ir karinis veikėjas, artimai bendravęs su Š. de Goliu. Mirė 1974 m. rugsėjo 29 d.[146]

Dirbdamas Lietuvoje, Šmitlenas paskelbė darbų istorijos, kalbos, kultūros klausimais. 1935 m. išleido prancūzų kalbos vadovėlį lietuviams.

1938 m. Paryžiuje I tarptautiniame toponimikos ir antroponimikos kongrese Šmitlenas skaitė pranešimą „Pastabos apie lietuvių toponimiką"[147]. Ypač daug straipsnių lietuvių toponimikos klausimais jis paskelbė Paryžiuje leidžiamame žurnale „Revue International d'Onomastique" (Šmitlenas buvo vienas šio žurnalo redaktorių); iš jų pirmiausia minėtina studija „Lietuvių vandenų vardai"[148].

Onomastikos tyrinėtojų dėmesio verti taip pat Šmitleno straipsniai:

[144] Лекции по фонетике литовского языка Ф. Ф. Фортунатова, читанные в Московском университете в 1890–1891 и 1891–1892 ак. гг. – Årsbok 1957/58. Lund, 1961, p. 5–63.

[145] Donum Balticum to Professor Christian S. Stang on the Occasion of his Seventieth Birthday 15 March 1970 / Edited by V. Rūķe-Draviņa. – Stockholm, 1970.

[146] Mulon M. Raymond Schmittlein. – Onoma, 1974, 18(3), p. 626–627; Vanagas A. Mirė R. Šmitlenas. – Literatūra ir menas, 1974, spalio 26.

[147] Schmittlein R. Notes de toponymie lituanienne. – In: Premier Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie. Actes et Mémoires. Paris, 1938, p. 214–222.

[148] Schmittlein R. Les noms d'eau de la Lituanie. – Revue International d'Onomastique, 1963, 15, p. 241–250; 1964, 16, p. 15–20, 81–88, 161–168, 281–292; plg. Vanagas A. (Rec.) – Blt., 1966, 2(1), p. 97–102.

„Keturi germaniški toponimai Lietuvoje“[149], „Du lietuvių–skandinavų hidronimai“[150], „Lietuvių toponimikos keliai ir klystkeliai“[151], „Okos upės vardas“[152], „Baltų hidronimai su *-nt-* ir *antia* problema“[153], „Matra ir Matruona“[154], „Dievogala ir Gotteswerder“[155], „Upės vardas Tatula“[156], „Laima – baltų laimės deivė“[157] ir kt.

Didžiausias Šmitleno lituanistinis darbas yra knyga „Lietuvių toponimika“ („Toponymie Lituanienne“. Bade, 1948). Tai pirmasis tomas planuoto didžiulio veikalo „Aisčių tautybės tyrinėjimai“ („Études sur la nationalité de Aestii“), kurio kiti tomai turėjo būti: „Lietuvių ir prūsų antroponimika“, „Germanų skoliniai baltų kalbose“ ir „Baltų kraštai senuosiuose tekstuose“.

Šmitleno darbuose sukaupta daug vertingos medžiagos, esama įdomių pastebėjimų, tačiau juos ribojo jau pačiuose pirmuosiuose tyrinėjimuose autoriaus iškelta idėja, jog didelė dalis lietuviškų vietovardžių, taip pat asmenvardžių yra germaniškos kilmės. Šmitleno nuomone, germaniškos kilmės yra asmenvardžiai *Vytautas*, *Mindaugas*, *Gediminas*, *Algimantas*, vietovardžiai *Alsėdžiai*, *Kėdainiai*, *Raseiniai*, *Šiauliai*, upėvardžiai *Širvinta*, *Viešinta* ir kt. Tokios Šmitleno mintys ne kartą pagrįstai buvo kritikuotos lietuvių antroponimikos tyrinėtojų[158].

Šmitlenas buvo Tarptautinės baltų–slavų santykių tyrinėjimo komisijos narys. Lankėsi Tarybų Lietuvoje. Buvo vienas iš Prancūzijos–Tarybų Sąjungos draugystės draugijos vadovų.

VITORĖ PIZANIS

Vienas žymiausių italų indoeuropeistų V. Pizanis (Vittore Pisani) gimė 1899 m. vasario 23 d. Romoje. 1922 m. baigęs Romos universitetą, 1933–1935 m. dirbo Florencijos universitete. 1935–1938 m. – Kaljario universiteto, 1938–1969 m. – Milano universiteto profesorius.

Pizanis tyrinėjo, galima sakyti, visas senąsias indoeuropiečių kalbas, parašė vertingų darbų iš senovės indų literatūros, indoeuropiečių mitologijos. Žinoma, didžiausi jo nuopelnai yra italikų kalbotyrai. Iš svarbesnių

[149] Schmittlein R. Quatre toponymes germaniques en Lituanie. – Revue International d'Onomastique, 1949, 1, p. 15–20.

[150] Schmittlein R. Deux hydronymes lituano-scandinaves. – In: Actes et Mémoires de III Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie. Louvain, 1951, p. 445–446.

[151] Schmittlein R. Voies et impasses de la toponymie lituanienne. – Revue International d' Onomastique, 1958, 2, p. 107–138.

[152] Schmittlein R. Le nom de la rivière Oka. – Ten pat, 1958, 4, p. 241–248.

[153] Schmittlein R. Les hydronymes baltiques en *-nt-* et le problème de *antia*. – Ten pat, 1960, 4, p. 241–255.

[154] Schmittlein R. Matra et Matruona. – Ten pat, 1965, 3, p. 190.

[155] Schmittlein R. Dievogala et Gotteswerder. – Ten pat, 1967, 1, p. 23–34.

[156] Schmittlein R. Le nom de la rivière Tatula. – Ten pat, 1970, 3, p. 190.

[157] Schmittlein R. Laima, divinité baltique du bonheur. – Ten pat, 1971, 2, p. 123–138.

[158] Vanagas A. Dėl kai kurių Lietuvos miestų vardų etimologijų. – LKK, 1963, 6, p. 330–333; plg. t. p. minėtą recenziją – Blt., 1966, 2(1), p. 97–102.

jo veikalų reikėtų paminėti: „Indoeuropiečių gloţologija“ („Glottologia indoeuropea“. Roma, 1943; IV leid. — Torino, 1971), „Indoeuropiečių chrestomatija“ („Crestomazia indoeuropea“. Roma, 1941; III leid. — Torino, 1974), „Etimologija“ („L'etimologia. Storia — Questioni — Metodo“. Milano, 1947)[159], „Lotynų kalbos istorinė ir lyginamoji gramatika“ („Grammatica latina storica e comparativa“. Torino, 1948; II leid. — 1952), „Indijos literatūros“ („Le letterature dell'India“. Firenze — Milano, 1970) ir kt.

Lietuvių kalbos faktus Pizanis plačiai naudoja savo „Indoeuropiečių glotologijoje“ (tai indoeuropiečių kalbų lyginamosios gramatikos vadovėlis, ypatingą dėmesį kreipiantis į graikų ir lotynų kalbas). „Indoeuropiečių chrestomatijoje“ lietuvių kalbai skirtas specialus knygos skyrius, kuriame, be pagrindinių lietuvių kalbos gramatikos žinių, pateikiama lietuviškų tekstų (K. Donelaičio „Šuo didgalvis“ ir tautosakos pavyzdžių) su vertimais į italų kalbą.

Per visą ilgą savo mokslinės veiklos laikotarpį Pizanis paskelbė nemaža straipsnių, skirtų specialiai įvairioms baltų kalbų, ypač lietuvių, istorinės gramatikos, etimologijos, santykių su kitomis kalbomis problemoms[160].

Vertingi Pizanio darbai, kuriuose jis dažniausiai italų neolingvistų mokyklos principų dvasia mėgina aiškinti baltų kalbų santykius su kitomis indoeuropiečių kalbomis[161].

Baltų ir slavų kalbų giminystės klausimu Pizanio pažiūros keitėsi: iš pradžių jis teigė, kad šios kalbos po indoeuropiečių kalbinės bendrybės suskilimo pergyveno bendrą raidos laikotarpį, tačiau vėliau į bet kokią, remiantis izoglosų sistema rekonstruotą kalbinę vienybę žiūrėjo skeptiškai[162].

Lietė Pizanis taip pat baltų ir Pabaltijo finų kalbinių santykių problemą[163].

Iš baltų kalbų Pizanio etimologinių tyrinėjimų galbūt daugiausia dėmesio nusipelno 1969 m. paskelbtas platus straipsnis, kuriame tartum apibendrinami įspūdžiai, kilę skaitant E. Frenkelio žodyną. Pizanis čia pasiūlo vertingų, tiesa, daugiausia metodinių, Frenkelio etimologijų korektyvų[164].

[159] Ši knyga buvo išleista ir rusų kalba: Пизани В. Этимология. История — проблемы — метод. — М., 1956.

[160] Pisani V. Zur Endung der III. Pers. Futuri im Lit. — IF, 1931, 49, p. 127—132; Un problema della declinazione aggettivale e sostantivale lituana. — StB, 1933, 3, p. 140—146; Il tema baltico **nama*. — Ten pat, 1934—1935, 4, p. 50—56; Quisquilie baltiche. 1. Lit. *iau*, 2. *Gondu*, 3. Lit. *vidùs*. — Ten pat, 1935—1936, 5, p. 99—105; Lituano *ks*, *kš*, per *s*, *š* e le continuazioni baltiche di palatali indoeuropee. — Ten pat, 1969, 10, p. 127—129, ir kt.

[161] Pisani V. Balto e slavo. — Ten pat, 1932, 2, p. 1—22; Rom und die Balten. — Blt., 1968, 4(1), p. 7—21; Baltisch, Slavisch, Iranisch. — Ten pat, 1969, 5(2), p. 133—140; Weiteres zu den iranisch-slavisch-baltischen Beziehungen. — Ten pat, 1971, 7(1), p. 17—19; Zur Artikulationsart in den baltischen und slavischen Sprachen. — In: Studia Linguistica Slavica Baltica Canuto-Olavo Falk. Lund, 1966, p. 223—226, ir kt.

[162] Топоров. Из ист., с. 24—26.

[163] Pisani V. Zu einer baltisch-estfinnischen Partizipialkonstruktion. — R. kr. Endz., p. 215—217.

Tyrinėjo Pizanis ir įvairias baltų mitologijos, senosios religijos problemas[165]. Italų spaudoje (žurnale „Paidea“) recenzavo daugelį baltistikos darbų. Nemaža jo straipsnių buvo išspausdinta įvairiuose Tarybų Sąjungos leidiniuose, tarp jų ir „Baltisticoje“.

*
* *

Vertingų lituanistikos tyrinėjimų paskelbė ir kiti Europos kalbininkai.

Vokietijos Federatyvinės Respublikos Miunsterio universiteto slavų–baltų seminaro direktorius Fridrichas Šolcas (Scholz) išspausdino labai įdomų darbą apie lietuvių kalbos vardažodinės sistemos raidos tendencijas[166]. Paskelbė ir lituanistikos veikalų recenzijų. Šis E. Frenkelio mokinys puikiai kalba lietuviškai. 1981 m. jis išleido Pil. Ruigio „Lietuvių kalbos tyrinėjimą“ („Betrachtung der Littauischen Sprache“).

Lucija Baldauf (Jurgutytė), lietuvių kalbą dėsčiusi Miuncheno universitete, išleido knygą „Lietuvių kalbos įvardžiuotinių būdvardžių vartojimas“ („Der Gebrauch der Pronominalform des Adjektivs im Litauischen“. München, 1967)[167]. Pažymėtina, kad ši kalbininkė išleido ir plačią lietuvių lyrikos antologiją („Litauische Lyrik. Eine Anthologie litauisch-deutsch“, ausgewählt u. übersetzt von L. Baldauf. München, 1972).

Iš esmės lietuvių kalbos fonologijos problemoms skirta K. Hešeno (Heeschen) disertacija („Einführung in die Grundprobleme der generativen Phonologie mit besonderer Berücksichtigung der litauischen Phonologie“. Bonn, 1968).

Dainė Augustaitis išleido knygą „Lietuvių kalbos fonemų sistema“ („Das litauische Phonationssystem“. München, 1964)[168].

Įvairias baltistikos problemas tyrinėja vokiečių indoeuropeistas Karlas Horstas Šmitas (Schmidt)[169]. Bendradarbiauja jis ir lietuvių filologų spaudoje.

Vilniaus universitete stažavęsis ir labai gerai lietuvių kalbą išmokęs Jochenas Rangė paskelbė įdomią studiją apie kalbinę lietuvių liaudies dainų stilistiką[170]. Vilniuje įvykusioje III sąjunginėje baltistikos konferen-

[164] Pisani V. A proposito di etimologia lituana. Questioni di metodo e prospettive storiche. – StB, 1969, 10, p. 43–62.

[165] Pisani V. Il paganesimo balto-slavo. – In: Storia delle religioni / Ed. G. Castellani. Torino, 1965, v. 2, p. 807–857.

[166] Scholz F. Entwicklungstendenzen des litauischen Nominalsystems. – In: Ost und West. Wiesbaden, 1977, Bd. 2, p. 42–68.

[167] Valeckienė A. (Rec.) – Blt., 1969, 5(1), p. 101–105.

[168] Kazlauskas J. (Rec.) – Blt., 1968, 4(2), p. 327–329.

[169] Schmidt K. H. Zum Typus der baltischen Personalflexion. – Don. Balt., p. 480–484; Zum Typus des determinativen Syntagmas im Baltischen. – Blt., 1975, 11(2), p. 119–123.

[170] Range J. D. Sprachlich-stilistische Untersuchungen zur „Figura etymologica“ in den litauischen Dainos. – Blt., 1976, 12(2), p. 176–187; 1977, 13(1), p. 281–296.

cijoje jis skaitė pranešimą apie kai kurias žodžių darybos ypatybes baltų ir slavų kalbose[171].

Ilgesnį laiką Čekoslovakijoje tobulinęsis ir dirbęs danų kalbininkas Hermanas Kiolnas (Kølln) parašė įdomią knygą „Rūšies opozicijos graikų, slavų ir baltų kalbose“ („Oppositions of Voice in Greek, Slavic, and Baltic“. Köbenhavn, 1965)[172]. Baltistikos problemas jis liečia ir kituose savo darbuose.

Baltų filologijos ir mitologijos problemomis ir toliau domėjosi ankstesnėje mūsų knygoje minėtas olandų mokslininkas, Vilniaus Lietuvių mokslo draugijos narys korespondentas Reinderis van der Miolenas (Meulen, 1882–1972)[173]. Minėtina, kad 1946–1952 m. jis buvo Leideno universiteto baltų ir slavų kalbų profesorius, šį postą užėmęs po N. van Veiko (Wijk). 1925 m. Van der Miolenas buvo išrinktas Olandijos Mokslų akademijos nariu. Akademijos darbuose paskelbta ir daugumas jo baltistikos tyrinėjimų[174].

Van der Mioleno studiją „Die Naturvergleiche in der Liedern und Totenklagen der Litauer“ (Leiden, 1907) M. Biržiška buvo išvertęs į lietuvių kalbą – „Gamtos prilyginimai lietuvių dainose ir raudose“ (V., 1919).

Baltistikos tradicijas Olandijoje šiuo metu sėkmingai puoselėja Leideno universiteto profesorius Frederikas Kortlandtas. Tai labai plačių interesų kalbininkas, ypač besidomintis įvairiomis fonologijos ir akcentologijos problemomis. Jis paskelbė nemaža armėnų, airių, indėnų ir kitų kalbų šios srities tyrinėjimų. Tačiau didžiausia jo darbų dalis skirta slavistikai. Pirmiausia minėtini tokie jo veikalai kaip „Slavų akcentuacija“ („Slavic Accentuation“. Lisse, 1975), „Rusų kalbos asmenavimas“ („Russian Conjugation“. Lisse, 1976). Labai vertingi ir baltų kalbų akcentologijos jo tyrinėjimai[175]. Baltų kalbų akcentologinės sistemos sąlyginę chronologiją, jos ryšius su kitomis indoeuropiečių kalbomis olandų kalbininkas nagrinėja straipsnyje, paskelbtame vilniškėje „Baltisticoje“[176]. Su šiuo straipsniu susijęs Kortlandto tyrinėjimas apie praindoeuropietiškus už-

[171] Range J. D. Zur Entwicklung der Wortbildungskategorie „Nomen loci“ im Baltischen und Slawischen. – Blt., II priedas, 1977, p. 124–130.

[172] Karaliūnas S. (Rec.) – LKK, 1973, 14, p. 250–256.

[173] Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija, iki 1940 m. – V., 1979, p. 115.

[174] Van der Meulen R. Oudpruisisch *Mixkai*. – Mededelingen van de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen. Nieuwe Reeks, 1944, 7(2), p. 121–130; Twee onverklaarbare woorden: Krimgotisch *borrotsch*; Oudpruisisch *wissambs'*. – Ten pat, 1956, 19(10); Over de Oudpools-Litouwse namen *Jagiello* en *Radziwill*. – Ten pat, 1970, 33(1) – atspaudai, ir kt.

[175] Kortlandt F. On the History of Baltic Accentuation. – In: Historical Linguistics. Proceedings of the 1st International Conference on Historical Linguistics. Edinburgh, 1974, 2, p. 295–309; Old Prussian Accentuation. – KZ, 1974, 88, p. 299–306.

[176] Kortlandt F. Historical Laws of Baltic Accentuation. – Blt., 1977, 13(2), p. 319–330.

darumos priebalsius[177]. Keletą straipsnių jis paskyrė ir kitoms įvairioms baltų kalbų fonetikos bei morfologijos problemoms[178].

Būsimiesiems olandų slavistams ir indoeuropeistams Kortlandtas dėsto lietuvių ir latvių kalbas, baltų kalbotyros pagrindus. Jis pats yra Amsterdamo universiteto, kuriame studijavo matematiką ir kalbotyrą, auklėtinis.

Chr. S. Stango mokinys Terjė Matiasenas (Mathiassen) baltų kalbų istorinės fonetikos problemas nagrinėja knygoje „Slavų ir indoeuropiečių kalbų ilgojo vokalizmo studijos" („Studien zum slavischen und indoeuropäischen Langvokalismus". Oslo–Bergen–Tromsö, 1974). Šis norvegų kalbininkas paskelbė įvairių straipsnių baltų kalbotyros klausimais. Įdomus jo baltų kalbų veiksmažodžio vienaskaitos antrojo asmens galūnės aiškinimas[179]. Matiasenas skaitė pranešimus III ir IV sąjunginėse baltų kalbotyros konferencijose[180]. Oslo universitete dėsto lietuvių kalbą.

Taip pat Chr. S. Stango mokinys islandas Jorundas Hilmarsonas, 1971–1972 m. lietuvių kalbą studijavęs Vilniaus universitete, domisi baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiais, baltų kalbų istorinės gramatikos klausimais. Bendradarbiauja lietuvių spaudoje[181]. Minėtina, jog šis pirmasis islandų lituanistas į savo gimtąją kalbą išvertė K. Borutos „Baltaragio malūną" (išleista 1976 m. Reikjavike).

Pirmuosius baltistikos straipsnius jau paskelbė ir metus Vilniaus universitete stažavęsis suomių kalbininkas Karis Liukonenas (Liukkonen)[182]. Lietuvių kalbą jis dėsto Helsinkio universitete. Artimiausioje ateityje tikisi išleisti rankraštyje likusį E. Niemineno veikalą „Prafinų kalbos paskolinti baltų kalbų *e*- ir *i*-kamieniai daiktavardžiai" („Die ins Urfinnische entlehnten baltischen *e*- und *i*- Substantiva").

Baltistikos problemomis taip pat domisi vienas žymiausių dabartinių suomių kalbininkų Lauris Postis. III sąjunginei baltų kalbotyros konferencijai jis atsiuntė įdomų pranešimą apie naujai išaiškintus Pabaltijo finų kalbų baltizmus[183].

Tam tikrus pėdsakus baltų kalbotyroje paliko anglų slavistas Viljamas Metjusas (William Kleesmann Matthews, 1901–1958). Šis Londono

[177] Kortlandt F. Proto-Indo-European Obstruents. – IF, 1978, 83, p. 107–118.

[178] Kortlandt F. Initial **u* in Baltic and Slavic. – KZ, 1977, 91, p. 37–40; On the History of the Genetive Plural in Slavic, Baltic, Germanic, and Indo-European. – Lingua, 1978, 45, p. 281–300; I.-E. Palatovelars Before Resonants in Balto-Slavic. – In: Recent Developments in Historical Phonology. The Hague–Paris–New York, 1978, p. 237–243, ir kt.

[179] Mathiassen T. Die Personalendungen im baltischen Verbum unter besonderer Berücksichtigung der 2. P. Sg. lit.-lett. **-ie* und die indoeuropäische Grundlage. Versuch einer neuen Deutung. – NTS, 1975, 29, p. 199–205.

[180] Mathiassen T. О происхождении форм причастий на *-ęs*, *-ę* в литовском языке, *-is* в латышском языке. – Blt., 1976, 12(1), p. 43–50.

[181] Hilmarsson J. On the Baltic 2d Sg. Thematic Ending. – Blt., 1978, 14(1), p. 20–26, ir kt.

[182] Liukkonen K. Lisiä balttilais-suomalaisten lainasanasuhteiden tutkimukseen. – Virittäjä, 1973, Nr. 1, p. 17–32; Ursprung und Geschichte des litauischen Superlativs auf *-iáusias*. – ScSl, 1976, 22, p. 179–186.

[183] Posti L. Some New Contributions to the Stock of Baltic Loanwords in Finnic Languages. – Blt., 1977, 13(1), p. 263–270.

universiteto profesorius apskritai yra pirmasis anglų kalbininkas, įnešęs svaresnį indėlį į baltistiką.

Metjusas vienas pirmųjų mėgino aprašyti dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos fonologinę sistemą[184]. Jis paskelbė straipsnį apie lietuvių kalbos konstrukcijas su bevardės giminės neveikiamosios rūšies dalyviais[185]. Metjusas daro išvadą, jog tokios lietuvių kalbos konstrukcijos kilmė negali būti paaiškinta kurios nors Rytų Europos kalbos įtaka ir kad ši konstrukcija savaime turėjo atsirasti *in situ* dėl neveikiamųjų dalyvių vartosenos paplitimo Rytų Europos kalbose.

Metjusas paskelbė straipsnių įvairiais latvių kalbos klausimais[186], į anglų kalbą vertė latvių grožinės literatūros kūrinius.

Labai įdomus yra kalbininko straipsnis apie senuosius baltų ir slavų kalbų tarpusavio santykius[187]. Po ankstesniųjų tyrinėjimų apžvalgos kritikos jis padaro gana skeptišką išvadą: „Nieko įtikinamo negalima įrodyti net ir pilniausiu atitikmenų inventoriumi". Ligšioliniai tyrinėtojai, anot Metjuso, neteisingai įvertindavo rekonstruotus kalbinius faktus. Jie besąlygiškai pripažindavo tų faktų teisingumą, nes už jų stovėjo lyginamosios-istorinės kalbotyros autoritetas. Tačiau rekonstrukcijos visada pagrįstos ne vienu laiku užfiksuotų kalbinių duomenų lyginimu. Metjuso įsitikinimu, reikėtų abi kalbų grupes tirti kaip sistemas[188].

Metjusas buvo tipiškas kalbininkas poliglotas. Gimęs Estijoje, vaikystėje namuose kalbėjo angliškai ir estiškai (motina buvo estė), žaisdamas su vaikais — vokiškai, mokykloje — rusiškai. Po studijų Mančesterio ir Londono universitetuose keliolika metų dirbo Rygos Anglų institute ir Latvijos universitete. Dirbdamas Kvinslendo (Queensland) universitete, Metjusas studijavo Australijos aborigenų kalbas, mokėsi hindi kalbą (žmona buvo indė)[189].

Glazgovo universiteto profesorius Viktoras Holtumas (Holttum), keletą kartų ilgesnį laiką viešėjęs Tarybų Lietuvoje ir gerai išmokęs lietuvių kalbą, domisi baltų ir slavų kalbų santykiais. Holtumas yra Tarptautinės baltų—slavų santykių tyrinėjimo komisijos narys.

Sėkmingai baltistikos baruose darbuojasi šveicaras Janas Pėteris Locheris. Jis daugiausia tyrinėja S. Daukanto raštus, tokių baltų kalbų sąvokų kaip 'tauta', 'giminė', 'liaudis' kilmę ir semantinę raidą[190]. Loche-

[184] Matthews W. K. Phonemes and Phoneme-Patterns in Contemporary Russian and Lithuanian. — SEER, 1958, 36, p. 317—339.

[185] Matthews W. K. Lithuanian Constructions with Neuter Passive Participles. — SEER, 1955, 33, p. 350—371.

[186] Matthews W. The Phonematic System of Literary Latvian. — R. kr. Endz., p. 181—200; The Latvian Element in Modern Livonian. — In: Festschrif für Max Vasmer. Berlin, 1956, p. 307—318.

[187] Matthews W. K. The Interrelations of Baltic and Slavonic. — SEER, 1947, 35, p. 409—427; Мэтьюс В. К. О взаимоотношении славянских и балтийских языков. — В кн.: Славянская филология. М., 1958, т. 1, с. 27—44.

[188] Karaliūnas. Sant., p. 39—40.

[189] Bolsover G. H. Professor W. K. Matthews. — SEER, 1958, 36, p. 1—6.

[190] Locher J. P. Lettisch *tauta*, plur. *tauti* usw.: Varianten des Stammauslautes in ihrer Beziehung zur Wortbedeutung. — Don. Balt., p. 303—312; Daukša und Wujek. Eine vergleichende semantische Untersuchung im Litauischen und Polnischen. — ScSl, 1972, 18, p. 177—191.

ris skaitė pranešimą III sąjunginėje baltų kalbotyros konferencijoje[191]. Recenzuoja įvairius baltistikos darbus.

1970 m. Locheris ilgesnį laiką pabuvojo Lietuvoje. Profesoriaus J. Lebedžio vadovaujamas, studijavo senuosius lietuvių kalbos paminklus. 1961 m. baltistikos žinias gilino Pensilvanijos universitete Filadelfijoje. Ten jo studijoms vadovavo A. Salys ir A. Senas. Locheris gerai kalba lietuviškai. Jis – Nešatelio (Neuchatel) universiteto baltų ir slavų kalbų seminaro vedėjas. Taip pat yra Tarptautinės baltų–slavų santykių tyrinėjimo komisijos narys.

Žymus prancūzų slavistas Andrė Vajanas (Vaillant, 1890–1977) įvairias baltistikos problemas, ypač baltų ir slavų kalbų ryšius (jis yra baltų–slavų kalbinės vienybės teorijos šalininkas)[192], nagrinėjo beveik visą savo mokslinės veiklos laikotarpį. Baltų kalbų istorinei gramatikai labai svarbus kapitalinis prancūzų kalbininko veikalas „Slavų kalbų lyginamoji gramatika“ („Grammaire comparée des langues slaves“. Lyon–Paris, 1950–1966, I–III). Vajanas bendradarbiavo ir lietuvių filologų spaudoje[193].

Baltų kalbų akcentologijai reikšmingi prancūzų kalbininko Polio Gardo (Paul Garde) tyrinėjimai, ypač veikalas „Kirtis“ („L'accent“. Paris, 1968)[194].

Lietuvių kalbos faktais semiotikos, mitologijos veikaluose operuoja Paryžiuje profesoriaujantis lietuvis Algirdas Julius Greimas. Tai apskritai vienas iš semiotikos mokslo pradininkų, struktūrinės kalbotyros metodus pritaikęs pasakos, mito, literatūros kūrinio analizei. 1971 ir 1979 m. Greimas skaitė paskaitas Vilniaus universitete. Bendradarbiauja ir tarybinėje lietuvių spaudoje. Svarbiausi jo veikalai: „Struktūrinė semantika“ („Sémantique structurale“. Paris, 1966), „Apie prasmę“ („Du Sens“. Paris, 1970), „Semiotika ir socialiniai mokslai“ („Sémiotique et sciences sociales“. Paris, 1976), „Mopasanas“ („Maupassant“. Paris, 1976), „Apie dievus ir žmones“ (Čikaga, 1979), ir kt.[195]

Įvairūs baltų kalbų leksikos dalykai dažnai liečiami ir Suomijoje dirbančio latvio Haraldo Biezajo (Biezais) senosios baltų religijos tyrinėjimuose: „Svarbiausios senųjų latvių dievaitės“ („Die Hauptgöttinen der alten Letten“. Uppsala, 1955), „Senųjų latvių dangiškoji dievų šeima“ („Die himmlische Götterfamilie der alten Letten“. Uppsala, 1972) ir kt.

Susidomėjimas lituanistika ir apskritai baltistika Italijoje sietinas su neolingvistinės mokyklos atstovais Dž. Devotu, M. Dž. Bartoliu, Dž. Bonfante, V. Pizaniu. Beje, iš jų tik pastarasis per visą savo mokslinę veiklą

[191] Locher J. P. Die „Darbay Senuju Lituwiu yr Żemaycziu“ von Daukantas: Zur Genese des Textes – Eine Analyse auf der Grundlage des Wordfeldes *tauta – giminė*. – Blt., II priedas, 1977, p. 97–106.

[192] Karaliūnas. Sant., p. 31–32.

[193] Vaillant A. Vieux-prussien *enkopts* 'enterré'. – Blt., 1968, 4(2), p. 253; Russe *tjámit'* 'comprendre'. – Ten pat, p. 254.

[194] Girdenis A. – Klb., 1971, 22(1), p. 93–96.

[195] Helbig. Gesch., p. 115–118; Heinz A. Dzieje językoznawstwa w zarysie. – Warszawa, 1978, p. 374–375; (Pavilionis R.) Semiotiko žvilgsnis į kalbą. – Problemos, 1978, 1(21), p. 102–107; Genzelis B. A. J. Greimo mitologinė koncepcija. – Pergalė, 1980, Nr. 11, p. 173–176.

liko ištikimas baltistikai ir, kaip matėme, nemaža nuveikė šioje srityje. Be Pizanio, dabar Italijoje yra ir daugiau kalbininkų, besidominčių baltistikos problemomis.

Štai baltų kalbų leksiką tyrinėja Marija Tereza Ademolio Galjano (Maria Teresa Ademollo Gagliano). Neseniai ji paskelbė straipsnius apie lietuvių kalbos įnagį reiškiančius žodžius, kilusius iš veiksmažodžio *kiřsti*[196], apie lietuvių kalbos veiksmažodžio *pjáuti* darinius[197], apie lietuvių kalbos žodžio *kalavìjas* ir sen. prūsų *kalabian* kilmę, baltų–lotynų kalbų leksikos ryšius[198].

Šios kalbininkės straipsniai rodo, kad ji labai gerai susipažinusi su baltų kalbų, ypač lietuvių, faktine medžiaga.

Neseniai atskira knyga buvo išleista kitos italų kalbininkės Loredanos Serafini Amato disertacija „Postpozicijų pasiskirstymas senojoje lietuvių kalboje“ („La distribuzione della posposizione nel lituano antico“. Napoli, 1976)[199].

Italų indoeuropeistas Aldas Luidžis Prosdočimis (Aldo Luigi Prosdocimi) paskelbė straipsnį[200], kuriame mėgina liet. *ẽžeras* sieti su lotyniško nimfos vardu *Egeria*. Šis kalbininkas redagavo žurnalo „Studi Baltici“ dešimtąjį tomą, skirtą jo įsteigėjui Dž. Devotui pagerbti, ir parašė apžvalginį straipsnį apie baltistikos tyrinėjimus[201], juos susiejęs su minėtame žurnale paskelbtais darbais.

Labai daug vilčių baltistai deda į jauną italų kalbininką, šiuo metu dirbantį Bolonijos ir Milano universitetuose Gvidą Mikelinį (Guido Michelini). Jis 1975 m. atvyko į Lietuvą ir aštuonis mėnesius, vadovaujamas profesoriaus V. Mažiulio, stažavosi Vilniaus universitete. Vėliau dar keletą kartų buvo Lietuvoje, mėnesį laiko praleido Lenkijoje tarp Punsko lietuvių. 1979 m. pabaigoje Mikelinis Vilniaus universitete lietuviškai skaitė paskaitų ciklą apie italų lingvistiką ir įvairius indoeuropeistikos dalykus.

Vilniškėje „Baltisticoje“ italų kalba Mikelinis paskelbė indoeuropeistikos ir baltistikos problemoms skirtus straipsnius: „Indoeuropietiškieji“ deverbatyvai su **-ǐ- || *ā̆ie / o* (atsižvelgiant ypač į baltų kalbas)“[202],

[196] Ademollo Gagliano M. T. I nomi di strumento derivati dal lituano *kiřsti*. – Atti e Memorie dell' Accademia Toscana di Scienze e Lettere „La Colombaria“, 1975, 40, p. 259–288.

[197] Ademollo Gagliano M. T. Antefatti e costituzione della famiglia lessicale del lituano *piáuti*. – Ten pat, 1977, 42, p. 189–207.

[198] Ademollo Gagliano M. T. Lituano *kalavijas*, antico prussiano *kalabian*. – Archivio Glottologico Italiano, 1977, 62, p. 40–53; Le corrispondenze lessicali balto-latine. – Ten pat, 1978, 63, p. 1–34.

[199] Řeháček L. (Rec.) – Slavia, 1978, 3, p. 330–332.

[200] Prosdocimi A. L. Lituano *ẽžeras*, latino *Egeria*. – StB, 1969, 10, p. 130–142.

[201] Prosdocimi A. L. Dieci volumi di „Studi Baltici“. – Ten pat, p. 145–159.

[202] Michelini G. I deverbati „indoeuropei“ in **-ǐ- || *-ā̆ie / o*; con particolare riferimento alle lingue baltische. – Blt., 1977, 13(1), p. 250–260.

„Indoeuropiečių nazalinių „sufiksų“ likimas baltų kalbose (atsižvelgiant ypač į lietuvių kalbą)“[203], „Linksniai“ ir universalinė teorija“[204].

Keletas įdomių Mikelinio baltistikos straipsnių jau išspausdinta Italijoje[205]. Pasirodė ir pirmieji lietuviškai parašyti Mikelinio tyrinėjimai[206].

Tarp kitų dalykų nuo 1977 m. Milano universitete Mikelinis dėsto lietuvių kalbą. Į italų kalbą jis mėgina versti grožinę lietuvių literatūrą.

1981 m. Vilniaus universitete Mikelinis apgynė kandidatinę disertaciją. Jos tema Italijoje išleido knygą „Teksto lingvistika ir indoeuropiečių prokalbė: pasyvas“ („La Linguistica Testuale e L'Indoeuropeo: Il Passivo“. Brescia, 1981).

Kalbant apie italų lituanistikos tradicijas, reikėtų pridurti, jog Neapolio Rytų kalbų institute 1937—1939 m. lietuvių kalbą dėstė žinomas mūsų vertėjas Edvardas Viskanta.

Dabartinei lietuvių kalbotyrai nemažos įtakos turi fonologijos mokslo pionierių, Prahos lingvistinės mokyklos atstovų N. Trubeckojaus (1890—1938)[207] ir R. Jakobsono darbai. Abu šie moksliininkai yra domėjęsi baltistikos problemomis.

Baltistikai svarbūs ir kai kurie vokiečių indoeuropeisto H. Krajės (Krahe, 1898—1965), šveicarų kilmės, tačiau daugiausia Vokietijos universitetuose dirbusio indoeuropeisto V. Porcigo (Porzig, 1895—1961), Vokietijos Federatyvinėje Respublikoje profesoriaujančio vengrų kilmės indoeuropeisto O. Semerenio (Szemerényi), švedų slavisto G. Jakobsono (Jacobsson) darbai.

[203] Michelini G. Il destino dei „suffissi“ in nasale indoeuropei nelle lingue baltische (con particolare riferimento al lituano). — Ten pat, 13(2), p. 349—351.

[204] Michelini G. I „casi“ in una teoria universalistica. — Ten pat, 1979, 15(1), p. 31—38.

[205] Michelini G. Due studi di baltistica. — Istituto Lombardo (Rend. Lett.), 1978, 112, p. 329—344; Le forme verbali con l'enclitica riflessiva *s(i)* nei salmi di Davide, stampati a Königsberg nel 1625. — Ten pat, 1979, 113, p. 107—122; A proposito di alcuni lavori di dialettologia lituana, publicati in Lituana negli ultimi dodici anni. — Studi Italiani di linguistica teorica ed applicata, 1978, 8, Nr. 3, p. 431 — 437.

[206] Michelini G. Kai kurių veiksmažodžio formų diatezės problemos lietuvių kalboje. — Blt., 1980, 16(1), p. 25—31; Apie tariamosios nuosakos pirmojo vienaskaitos asmens terminaciją kilmę. — Ten pat, p. 77—78.

[207] Girdenis A. Nikolajus Trubeckojus. — Žm. ir k., p. 183—193.

TYRINĖJIMAS JAV IR KITOSE PASAULIO ŠALYSE

XIX a. antrojoje pusėje ir pačioje XX a. pradžioje, kai Europoje klestėjo lyginamoji-istorinė kalbotyra, Jungtinių Amerikos Valstijų mokslininkų indėlis į šią mokslo sritį buvo gana kuklus. Gal tik Viljamas D. Vitnėjus (William Dwight Whitney, 1827—1894)[1] turėjo didesnės įtakos tolesnei kalbotyros raidai. Pavyzdžiui, jo veikalu „Kalbos gyvenimas ir raida" („The Life and Growth of Language". London, 1875), kuris tuoj pat buvo išverstas į prancūzų, italų, vokiečių (vertė A. Leskynas!) kalbas, žavėjosi net F. de Sosiūras[2]. Tačiau pats V. Vitnėjus su kalbotyros pagrindais daugiausia susipažino Europoje — Vokietijos universitetuose, ir jo darbai „bendros krypties atžvilgiu daug kuo nesiskyrė nuo to, kas buvo būdinga Europos lingvistikai"[3]. Leipcigo universiteto auklėtinis, K. Brugmano ir A. Leskyno mokinys buvo ir amerikiečių indoeuropeistikos pradininkas Karlas D. Bakas (Carl Darling Buck, 1866—1955)[4].

Pirmieji amerikiečių indoeuropeistai, nors kartais jie buvo ir žymių Europos lituanistų mokiniai, lietuvių kalba mažai domėjosi.

1925—1950 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose jau susiformuoja savita lingvistinė mokykla, dažnai visai nesusijusi su Europos lingvistinėmis tradicijomis[5]. Apskritai šiuo metu pastebimas didelis amerikiečių lingvistikos pagyvėjimas, ypač pasireiškęs naujos tyrinėjimo metodikos ieškojimais, taikomosios lingvistikos kūrimu[6].

Su bendru amerikiečių lingvistikos pakilimu iš dalies sietinas ir didesnis susidomėjimas baltų kalbomis. Žinoma, tam tikros įtakos šiam susidomėjimui turi ir tai, kad Jungtinėse Amerikos Valstijose gyvena nemaža

[1] Seymour Th. D. William Dwight Whitney. — Port. of Ling., 1, p. 399—426; Lanmann Ch. R. Memorial Address. — Ten pat, p. 426—439; Jakobson R. The World Response to Whitney's Principles of Linguistic Science. — In: Whitney on Language. Selected Writings of William Dwight Whitney. Cambridge, Massachusets, and London, England, 1971, p. XXV—XLV.

[2] Mauro T. de. — In: Saussure F. de. Cours de linguistique générale. Paris, 1972, p. 332—334, 356; Холодович А. А. — В кн.: Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. М., 1977, с. 661—662, 666.

[3] Ivič. Ling. kryp, p. 155.

[4] Lane G. S. Carl Darling Buck. — Port. of Ling., 2, p. 266—277.

[5] Heinz A. Dzieje językoznawstwa w zarysie. — Warszawa, 1978, p. 340—359.

[6] Amerikiečių lingvistikos naujų kelių ieškojimai, santykiai su Europos lingvistika ypač gražiai atsispindi amerikiečių kalbininko Roberto A. Holo, Junioro, atsiminimų knygoje „Audrapaukštis kalbotyroje" (Hall R. A., Jr. Stormy Petrel in Linguistics. — New York, 1975).

emigrantų iš Lietuvos bei Latvijos. Įdomumo dėlei galima pridurti, jog ir amerikiečių kalbotyros mokyklos kūrėjas, vienas įdomiausių pasaulio lingvistų Edvardas Sepiras (Edward Sapir, 1884–1939) savo kilme susijęs su Lietuva. Mat jis, penkerių metų berniukas, į Ameriką atkeliavo iš Prūsijos (gimė Lauenberge, lenk. Lembork), į kur jo tėvas, žydų kantorius, buvo atsikėlęs iš Lietuvos[7].

Baltistikos problemomis, žinoma, dažnai domisi ir slavistai, kurių šioje šalyje yra daug.

ALFREDAS SENAS

Populiarinant lituanistiką Jungtinėse Amerikos Valstijose daug nusipelnė šveicarų kilmės kalbininkas, ilgesnį laiką gyvenęs Lietuvoje, A. Sėnas (Senn).

Senas gimė 1899 m. kovo 19 d. Blotzheime (Prancūzija) vokiškai kalbančių šveicarų valstiečių šeimoje. Baigęs Friburo (Fribourg) universitetą, 1921 m. atvyko į Lietuvą. Dirbo informacijos agentūroje, 1922–1930 m. – Kauno universitete, kur dėstė lietuvių kalbos istorinę gramatiką, lietuvių kalbos istoriją, fonetiką, lotynų, graikų, gotų kalbas, sanskritą ir kitus kalbotyros dalykus. Po K. Būgos mirties vadovavo lyginamosios kalbotyros katedrai.

1930 m. Senas išvyko į JAV. 1930–1931 m. dirbo Jeilio (Yale) universitete. 1931–1938 m. – Viskonsino (Wisconsin) universiteto germanų ir indoeuropiečių filologijos profesorius. Nuo 1938 m. – Pensilvanijos universiteto (Filadelfijoje) germanų filologijos profesorius. 1947–1965 m. vadovavo šio universiteto baltų ir slavų filologijos skyriui. Įvairiomis progomis skaitė paskaitas taip pat Paryžiaus, Briuselio, Strasburo, Bazelio, Insbruko, Ciuricho, Monrealio ir kt. universitetuose. 1969 m. pasitraukė į emeritūrą. Mirė Senas 1978 m. vasario 9 d. Ešforde, Konektikute (Connecticut)[8].

Senas – labai produktyvus mokslininkas, nemaža padaręs įvairiose lietuvių filologijos srityse.

Pirmajame savo kiek didesnės apimties darbe – Friburo universiteto daktaro disertacijoje „Germanų kalbų skolinių studijos“ („Germanische Lehnwortstudien“. Heidelberg, 1925) Senas tarp kitų dalykų nagrinėjo ir germanų kalbų skolinius baltų kalbose. Įvairiais lietuvių kalbos leksikos klausimais vėliau jis paskelbė nemaža straipsnių Lietuvos ir kitų šalių filologų leidiniuose[9].

[7] N. S. Trubetzkoy's Letters and Notes/Prepared for publication by R. Jakobson with the assistance of H. Baran, B. Ronen and M. Taylor. – The Hague–Paris, 1975, p. 240.

[8] Gasparavičius K. Alfredas Senas. – MK, 1979, 1, p. 48–51; Sabaliauskas A. Alfredas Senas. – Blt., 1979, 15(1), p. 83–84.

[9] Senn A. Einige Benennungen des Brantweins. – TiŽ, 1928, 5, p. 225–231; Lithuanian *dỹkas* and its group. – Lg., 1933, 9, p. 206–207; Polish Influence upon Lithuanian. – Ten pat, 1938, 14, p. 148–153.

Iš lietuvių kalbos gramatikos tyrinėjimų ypač minėtina Seno studija apie atematinius veiksmažodžius M. Daukšos raštuose[10], kurioje pateikiama tiksli šių veiksmažodžių vartojimo statistika. Taip pat įdomus straipsnis apie lietuvių kalbos skaitvardžių 11–19 darybą[11]; čia šiam lietuvių ir germanų kalbų darybos tipui nurodoma paralelė Amerikos vinebago indėnų kalboje.

Paskelbė Senas ir keletą lietuvių dialektologijos darbų. Pasinaudojęs savo studento, vėliau žinomo kalbininko A. Salio surinkta medžiaga, jis vokiečių kalba parašė straipsnį apie žemaičius dzūkus[12], o studento P. Būtėno, taip pat vėliau žinomo kalbininko, surinktų duomenų pagrindu paskelbė straipsnį apie Mūšos upyno tarmę[13]. Gyvendamas jau JAV, Senas anglų kalba parašė bendresnio pobūdžio darbą apie lietuvių kalbos tarmes („Lithuanian Dialectology". Cambridge, Mass., 1945).

Senas buvo pirmasis mokslininkas, pradėjęs rimčiau tyrinėti Amerikos lietuvių kalbą. Plačiame straipsnyje[14] jis nagrinėja Amerikos anglų kalbos skolinius lietuvių kalboje, jų fonetiką, sufiksus, vertinius iš anglų kalbos ir t. t.

Iš labai gausių lietuvių, vokiečių, amerikiečių filologų žurnaluose paskelbtų Seno recenzijų ypač minėtina R. Ekblomo knygos „Balsių kiekybė ir priegaidės centrinėje lietuvių aukštaičių tarmėje" („Quantität und Intonation im zentralen Hochlitauischen". Uppsala, 1925) jo kritika[15].

Mėgino Senas tyrinėti lietuviškus vandenvardžius[16]. Remdamasis „Lietuvių kalbos rašybos žodyne" (K., 1948) pateiktais tikriniais vardais, jis bandė parodyti būdingesnius vandenvardžių darybos bruožus, tačiau nemaža jo teiginių kelia abejonių. Pavyzdžiui, vargu kas sutiks su Senu, kad dauguma lietuvių vandenvardžių kilę iš asmenvardžių (tarp jų *Žeimenà*, *Sãlantas*)[17].

Tyrinėjo Senas ir senuosius baltų kalbų santykius su slavų ir germanų kalbomis[18]. Jis yra vienas iš tų mokslininkų, kurie griežtai neigė baltų–slavų kalbinę vienybę. Seno nuomone, senieji baltai gyveno į šiaurę nuo Pripetės pelkių. Iš vakarų, šiaurės ir rytų jų gentis supo finougrai, o iš

[10] Senn A. Die athematischen Verba in Mikalojus Dauksza's Schriften. – StB, 1934–1935, 4, p. 86–122.

[11] Senn A. Zu den litauischen Zahlwörtern für 11–19. – Ten pat, 1935–1936, 5, p. 69–84.

[12] Senn A. Aus litauischen Mundarten. I. Die *žemaičių dzūkai*. – TiŽ, 1926, 4, p. 101–107.

[13] Senn A. Aus litauischen Mundarten. II. Die Mūša–Mundarten. – Ten pat, p. 232–239.

[14] Senn A. Einiges aus der Sprache des Amerika-Litauer. – StB, 1932, 2, p. 35–58.

[15] Senn A. Zur litauischen Intonation. – IF, 1928, 46, p. 58–73.

[16] Senn A. Zur Bildung litauischer Gewässernamen. – Ann. N., 1959, 2, p. 41–47.

[17] Savukynas B. Dėl kai kurių vandenvardžių kilmės ir darybos. – LKK, 1964, 7, p. 236–239.

[18] Senn A. On the Degree of Kinship between Slavic and Baltic. – SEER, 1941, 20, p. 251–265; Verbal Aspects in Germanic, Slavic and Baltic. – Lg., 1949, 25, p. 402–409; Die Beziehungen des Baltischen zum Slavischen und Germanischen. – KZ, 1954, 71, p. 162–188; The Relationships of Baltic and Slavic. – In: Ancient Indo-European Dialects. Berkeley and Los Angeles, 1966, p. 139–151.

pietvakarių tiesioginiai kaimynai buvo germanai. Taigi nepereinamos Pripetės pelkės trukdžiusios baltams ir slavams betarpiškai bendrauti. Kontaktus su slavais, Seno nuomone, baltai užmezgę tik po slavų ekspansijos į šiaurę. Visos baltų ir slavų bendrybės, anot jo, yra arba archaizmai, paveldėti iš indoeuropiečių, arba naujadarai, savarankiškai atsiradę kiekvienoje kalbų grupėje[19]. Ne visur, sprendžiant šias problemas, Seno argumentacija pakankamai pagrįsta. Kartais jam prikišamas ir tam tikras tendencingumas[20]. Sunku, pavyzdžiui, įsivaizduoti, kad slavai veikslų sistemą būtų pasiskolinę iš germanų.

Senas yra ir dviejų lietuvių kalbos vadovėlių autorius. Pirmąjį – „Trumpas lietuvių kalbos vadovėlis“ („Kleine litauische Sprachlehre“. Heidelberg, 1929) – jis parašė dar dirbdamas Kauno universitete. Šis vadovėlis skirtas kitataučiams, norintiems praktiškai pramokti lietuvių kalbos.

Ypač svarbus antrasis Seno vadovėlis, kuris tiek pavadinimu, tiek struktūra primena garsųjį A. Šleicherio „Lietuvių kalbos vadovėlį“ („Handbuch der Litauischen Sprache“. Prag, 1856–1857) ir skirtas pirmiausia mokslininkams kalbininkams.

1957 m. buvo išleista antroji šio vadovėlio dalis – „Lietuvių kalbos vadovėlis. II. Chrestomatija ir žodynas“ („Handbuch der litauischen Sprache. II. Lesebuch und Glossar“. Heidelberg, 1957), o 1966 m. – pirmoji dalis, gramatika („Handbuch der litauischen Sprache. I. Grammatik“. Heidelberg, 1966). Tai, be abejo, yra geriausias ir plačiausias užsienio kalba parašytas lietuvių kalbos vadovėlis, darbas, anot J. Balčikonio, „atliktas su dideliu atsidėjimu ir rūpestingumu“.

Pirmojoje dalyje, remiantis dabartinės kalbos faktais, tačiau nevengiant duomenų ir iš tarmių bei senesnių raštų, detaliai aprašoma lietuvių kalbos gramatinė struktūra. Šios dalies įvade aptariama lietuvių kalbos vieta tarp baltų ir apskritai indoeuropiečių kalbų. Dar kartą glaustai išdėstomos autoriaus pažiūros baltų, slavų ir germanų kalbų senųjų santykių klausimu. Apibūdinamos lietuvių kalbos tarmės, jų santykis su literatūrine kalba, apžvelgiami senieji lietuvių kalbos paminklai.

Antrojoje dalyje pateikiami tekstai, surinkti iš įvairių laikotarpių lietuvių raštijos, grožinės literatūros, tautosakos. Tekstai daugiausia kirčiuoti, su komentarais. „Žodyne“ lietuvių kalbos žodžiai aiškinami ne tik vokiečių, bet ir anglų kalbomis, ir tai leidžia vadovėliu naudotis plačiausiems užsienio skaitytojų sluoksniams[21].

Tačiau bene svarbiausias Seno nuopelnas lituanistikai yra darbas prie „Rašomosios lietuvių kalbos žodyno“ („Wörterbuch der litauischen Schriftsprache“). Šio žodyno, dažnai vadinamo „Nydermano žodynu“, istorija ir pobūdis jau aptarti ankstesnėje mūsų knygoje, kalbant apie M. Nyder-

[19] Karaliūnas. Sant., p. 33–34; Топоров. Нов. р., с. 140–141.

[20] Бернштейн С. Б. Балто-славянская языковая сообщность. – В кн.: Славянская филология. М., 1958, т. 1, с. 47.

[21] Balčikonis J. (Rec.) – Blt., 1967, 3(2), p. 245–246; Ambrazas V. Nauja lietuvių kalbos gramatika. – LKK, 1968, 10, p. 194–197; Zinkevičius Z. (Rec.) – Klb., 1968, 19, p. 151–154.

mano nuopelnus lituanistikai[22]. Tačiau Senas buvo vienintelis iš žodyno autorių, dirbęs nuo pačios pradžios iki pabaigos, ir jo indėlis, parengiant ir išleidžiant šį leksikografijos veikalą, yra turbūt didžiausias.

Baltų kalbų medžiagos, įvairių konsultacijų Senas teikė ir rengiant tokius svarbius indoeuropiečių etimologijos veikalus kaip A. Valdės (Walde)–J. Pokorno „Lyginamasis indoeuropiečių kalbų žodynas" („Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen". Berlin–Leipzig, 1927–1932, I–III), S. Faisto (Feist) „Lyginamasis gotų kalbos žodynas" („Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprachen". 3. Aufl. Leiden, 1939), K. D. Bako (C. D. Buck) „Pagrindinių indoeuropiečių kalbų parinktų sinonimų žodynas" („Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages". Chicago, 1949).

Rašė Senas ir lietuvių literatūros klausimais. Du kartus italų kalba buvo išleista jo „Lietuvių literatūros istorija" („Storia della Letteratura Lituana". Milano, 1957; II leid. – 1964), paskelbta Dž. Devoto redaguotame veikale „Storia delle Letterature Baltiche" (Nuova Accademia Editrice). Tačiau šie darbai, parašyti iš buržuazinės ideologijos pozicijų, pagrįstai buvo kritikuoti tarybinėje spaudoje[23].

Minėtinas Seno straipsnis apie lietuvių eilėdarą, paskelbtas straipsnių rinkinyje žymiam latvių kalbininkui J. Endzelynui pagerbti[24].

Gana vaisinga buvo Seno pedagoginė veikla. Daugiausia jo pastangų dėka Pensilvanijos universitetas tapo svarbiu JAV lituanistikos ir slavistikos centru. Šiame universitete profesoriavo V. Krėvė-Mickevičius, A. Salys. Iš Seno mokinių, sėkmingai tęsiančių savo mokytojo tradicijas, pirmiausia minėtinas V. Šmolstygas. Lietuvių kalbą Senas dėstė ir įvairių Amerikos universitetų vadinamuosiuose kursuose.

1970 m. Senui pagerbti JAV buvo išleistas lingvistinių straipsnių rinkinys „Baltų kalbotyra" („Baltic Linguistics". University Park and London, 1970). Leidinio rengėjai Seną pavadino JAV baltų kalbotyros Nestoru. Šio titulo jis, be abejo, nusipelnė.

VILJAMAS R. ŠMOLSTYGAS

Iš dabartinių amerikiečių kalbininkų ypač daug lituanistikai, kaip ir apskritai baltistikai, nusipelnė V. Šmolstygas. Tai, be abejonės, šiuo metu žymiausias amerikiečių baltistas.

Šmolstygas (William Riegel Schmalstieg) gimė 1929 m. spalio 3 d. Seire (Sayre), Bradfordo grafystėje, Pensilvanijoje. 1950 m. su pagyrimu baigė Minesotos universitetą. Įvairius kalbotyros kursus klausė Kolumbijos ir Džordžo Vašingtono universitetuose. Pensilvanijos universitete

[22] Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija, iki 1940 m. – V., 1979, p. 230–231.

[23] Korsakas K. Literatūrų draugystė. – V., 1962, p. 105–110.

[24] Senn A. Zur Betonung in der älteren litauischen Dichtung. – R. kr. Endz., p. 247–250.

(Filadelfijoje) 1951 m. gavo magistro, o 1956 m. už disertaciją „Slavų kalbų įtaka lietuvių kalbai“ – daktaro laipsnį. Studijuojant pastarajame universitete, be kitų, Šmolstygo profesoriais buvo A. Senas, A. Salys, V. Krėvė-Mickevičius. Kolumbijos universitete Šmolstygui teko klausyti žymiojo prancūzų lingvisto A. Martinė (Martinet) paskaitų.

1956–1959 m. Šmolstygas Kentukio universitete dėstė rusų, prancūzų kalbas ir pasaulinę literatūrą. 1959–1962 m. kalbotyrą, rusų ir prancūzų kalbas dėstė Lafajeto koledže. 1963–1964 m. jis – Minesotos universiteto rusų kalbos ir slavistikos profesorius.

Nuo 1965 m. Šmolstygas profesoriauja Pensilvanijos valstybiniame universitete (University Park). Nuo 1969 m. – šio universiteto slavistikos skyriaus vedėjas. Vienas ar drauge su kitais Šmolstygas keliolika metų redaguoja Pensilvanijos valstybinio universiteto kalbotyros žurnalą „General Linguistics“. Be slavistikos dalykų, dėsto lietuvių, hetitų, sanskrito kalbas, istorinę kalbotyrą.

1978–1979 m. Šmolstygas ilgesnį laiką stažavosi Vokietijos Federatyvinėje Respublikoje, Freiburgo (i. Br.) universitete, kur ypač artimai bendravo su O. Semereniu (Szemerényi). Įvairiomis progomis Šmolstygas skaitė paskaitas Vilniuje, Rygoje, Maskvoje, Bonoje, Vienoje, Stokholme, Upsaloje, Zagrebe, Liublianoje ir kt.[25]

Šmolstygas yra labai produktyvus mokslininkas, paskelbęs darbų indoeuropeistikos, bendrosios kalbotyros, slavistikos ir ypač baltistikos klausimais. Iš indoeuropeistikos darbų, kurie, tiesą sakant, dažniausiai glaudžiai susiję su baltistikos problemomis, galbūt pirmiausia reikėtų paminėti jo knygą „Indoeuropiečių kalbotyra: nauja sintezė“ („Indo-European Linguistics: A New Synthesis“. University Park and London, 1980). Čia Šmolstygas apibendrina originalias pažiūras (dažnai jau skelbtas ankstesniuose savo tyrinėjimuose) indoeuropiečių fonologijos, vardažodžių ir veiksmažodžių formų raidos, morfologijos ir sintaksės ryšių klausimais.

Minėtinos taip pat atskiros studijos apie indoeuropiečių kalbų fonologiją[26], vardažodinės fleksijos raidą[27], straipsniai hetitų, tocharų, indų iranėnų, armėnų kalbų klausimais[28].

Svarbiausias Šmolstygo slavistikos darbas yra knyga „Senosios slavų kalbos įvadas“ („An Introduction to Old Church Slavic“. Cambridge, Mass., 1976). Įvairiais slavų kalbų istorinės morfologijos, fonetikos klau-

[25] Sabaliauskas A. Viljamas Šmolstygas. – Ž. ir žm., p. 204–206.

[26] Schmalstieg W. R. New Thoughts on Indo-European Phonology. – KZ, 1973, 87, p. 99–157.

[27] Schmalstieg W. R. Speculations on the Development of the Indo-European Nominal Inflection. – Folia Linguistica, 1977, 10, p. 109–150.

[28] Held W. and Schmalstieg W. R. Some Comments on the Hittite Phonemic System. – GL, 1969, 9, p. 93–110; Schmalstieg W. R. The Development of the Tokharian Vocalic System. – Orbis, 1973, 22, p. 353 – 368; Tokharian and Baltic. – Lituanus, 1974, 20(3), p. 5–11; Neutralization of /a/ and /e/ in Hittite and Baltic. – Ann. N., 1966, 7, p. 53–59; A Balto-Slavic and Indo-Iranian Parallel: The Non-Existence of Schwa Indogermanicum (or Laryngal) in the So-called Long Sonants. – Blt., 1973, 9(1), p. 7–13; A Note on Armenian *tun* and *jiwn*. – Annual of Armenian Linguistics, 1980, v. 1, p. 45–50, ir kt.

simais Šmolstygas paskelbė nemaža straipsnių[29]; ypač daug straipsnių, kaip matysime, jis yra parašęs apie baltų ir slavų kalbų santykius.

Tačiau jau nuo pat mokslinės veiklos pradžios centrinė Šmolstygo mokslinių interesų problema yra baltistika, ypač baltų kalbų istorinė fonetika bei morfologija[30].

Kartu su L. Dambriūnu ir A. Klimu Šmolstygas išleido „Dabartinės lietuvių kalbos įvadą" („Introduction to Modern Lithuanian". New York, 1966). Tai platus (471 p.) lietuvių kalbos vadovėlis. 1972 m. išėjo antrasis jo leidimas.

Kartu su A. Klimu Šmolstygas paskelbė ir „Lietuvių–anglų kalbų lingvistinių terminų žodynėlį" („Lithuanian-English Glossary of Linguistic Terminology". University Park, 1971).

Labai svarbią paslaugą baltistikai Šmolstygas padarė, su B. Jėgeriu (Jēgers) į anglų kalbą išvertęs žinomą J. Endzelyno darbą „Baltų kalbų garsai ir formos" („Comparative Phonology and Morphology of the Baltic Languages". The Hague–Paris, 1971). Įdomu, jog Šmolstygas šį veikalą išvertė iš lietuviško vertimo, o vėliau B. Jėgeris sutikrino su latvišku originalu. Kai kuriais atžvilgiais angliškasis J. Endzelyno veikalo leidimas yra net tobulesnis už latviškąjį ar lietuviškąjį leidimą: jame pateikiamas pilnas žodžių registras, prie atitinkamų skyrių, ypač fonetikos, nurodoma ir nauja atskirus klausimus liečianti literatūra. Tiesa, vertėjai daugiausia apsiribojo amerikiečių skaitytojams prieinamais darbais[31].

Šmolstygas šiuo metu, be abejo, greta vilniškio V. Mažiulio ir maskviškio V. Toporovo yra žymiausias senovės prūsų kalbos specialistas.

1965 m. jis išleido nedidelę knygelę „Senovės prūsų kalbos skaitymai" („Readings in Old Prussian". University Park, 1965). Tai prūsų kalbos katekizmų ištraukos su vokiškais tekstais ir angliškų vertimu. Įvairiais senovės prūsų kalbos klausimais Šmolstygas paskelbė daug įdomių

[29] Schmalstieg W. R. Die Entwicklung der *ā*- Deklination im Slavischen. – ZfslPh, 1971, 36, p. 130–146; Slavic *o*- and *ā*-Stem Accusatives. – Word, 1965, 21, p. 238–243; Some Comments on Old Church Slavic *děti* and *běžati*. – Ann. N., 1960, 2, p. 103–108, ir kt.

[30] Schmalstieg W. R. The Thematic Vowel in Baltic. – Lingua, 1958, 7, p. 428–432; A Descriptive Study of the Lithuanian Verbal System. – GL, 1958, 3, p. 85–105; The Vocalism of the Lithuanian Sigmatic Future. – SEEJ, 1958, 16, p. 120–129; Baltic *ei* and Depalatalization. – Lingua, 1960, 9, p. 258–266; Primitive East Baltic **uo*-, **ie*- and the 2nd sg. Ending. – Ten pat, 1961, 10, p. 369–374; Lithuanian Nouns in *-ys*. – Ann. N., 1961, 3, p. 79–88; The Lithuanian Preterit in *-ė*. – Lingua, 1961, 10, p. 93–97; Baltic Nominal Systems. – Word, 1961, 17, p. 164–170; Lithuanian Doublets in *-uo*- and *-ie*-. – SEEJ, 1963, 7, p. 291 – 292; The Baltic Thematic Vowel Reconsidered. – Lingua, 1963, 12, p. 217–219; Lithuanian *traukti*, Latin *trahere*. – Ann. N., 1963, 5, p. 59–60; Again the Lithuanian Preterit in *-ė*. – Ten pat, 1965, 6, p. 123–126; The East Baltic Accusative Plural. – Lingua, 1966, 16, p. 377–382; The Development of Common East Baltic Word-Final **-an*. – Blt., 1968, 4(2), p. 185–193; Primitive Baltic **ē*. – Word, 1970, 24, p. 427–432; Notes on the Baltic Verb. – Don. Balt., p. 465–468; Lithuanian *a* and the Evolution of the Indo-European Vocalic System. – Blt., 1975, 11(1), p. 7–19; The Baltic First Person Singular Ending *-u*. – GL, 1975, 15, p. 168–175; Lithuanian Constructions of the Type *jo būta* as a Reflection of the Indo-European Middle Voice. – Blt., 1978, 14(1), p. 15–19, ir kt.

[31] Sabaliauskas A. (Rec.) – Blt., 1973, 9(1), p. 110–111.

straipsnių[32]. Ypač vertinga jo studija apie senovės prūsų kalbos veiksmažodžio sistemą[33].

Drauge su amerikiečių kalbininkais S. Maklaskiu (Stephen C. McCluskey) ir V. Zepu Šmolstygas paskelbė Bazelio universiteto bibliotekoje rastą (rado S. Maklaskis) senovės prūsų kalbos teksto nuotrupą, kuri ko gero yra seniausias ligi šiol išlikęs baltų kalbų tekstas[34].

Daugelio metų šios baltų kalbos tyrinėjimo rezultatus Šmolstygas apibendrino puikiose knygose „Senovės prūsų kalbos gramatika" („An Old Prussian Grammar: The Phonology and Morphology of the Three Catechisms". University Park and London, 1974), apie kurią V. Mažiulis pasakė, jog tai „pats ryškiausias pastarųjų dešimtmečių darbas užsienio prūsistikoje"[35], ir „Senovės prūsų kalbos studijos" („Studies in Old Prussian". University Park and London, 1976)[36]. Pirmoje knygoje pateikiamas senovės prūsų kalbos gramatinės sistemos aprašymas, atsižvelgiant į kalbotyros naujoves ir laimėjimus, pasiektus per laikotarpį nuo R. Trautmano („Die Altpreussischen Sprachdenkmäler". Göttingen, 1910), J. Endzelyno („Senprūšu valoda". Rīgā, 1943; „Altpreussische Grammatik". Riga, 1944) veikalų pasirodymo. Antrojoje kritiškai apžvelgiama literatūra apie senovės prūsų kalbą (pradedant nuo 1945 m.).

Kaip minėta, Šmolstygas aktyviai tyrinėja baltų ir slavų kalbinių santykių problemą. Jis paskelbė daug straipsnių atskirais šių kalbų santykių klausimais[37]. Turbūt negalima nepritarti ir jo išvadai dėl baltų bei slavų kalbų vienybės problemos: „Baltų ir slavų kalbinės vienybės problema yra dar neišspręsta ir greičiausiai pasiliks neišspręsta ligi to laiko, kai lyginamosios kalbotyros metodai bus gerokai patobulinti"[38].

[32] Schmalstieg W. R. The Alternation e/a in Old Prussian: A Phonemic Interpretation. – Ann. N., 1959, 1, p. 191–195; The Phonemes of the Old Prussian Enchiridion. – Word, 1964, 20, p. 211–221; Labialization in Old Prussian. – In: Studies in Slavic Linguistics and Poetics in Honor of Boris O. Unbegaun. New York, 1968, p. 189–193; Four Old Prussian Etymologies. – Blt., 1969, 5(2), p. 163–166; A New Look at the Old Prussian Pronoun. – Ten pat, 1971, 7(2), p. 129–138; Old Prussian Comparatives in *-ais-*. – Ten pat, 1972, 8(1), p. 7–10, ir kt.

[33] Schmalstieg W. R. The Old Prussian Verb. – In: Baltic Linguistics. University Park and London, 1969, p. 127–156.

[34] McCluskey S. C., Schmalstieg W. R., Zeps V. J. The Basel Epigram: A New Minor Text in Old Prussian. – GL, 1975, 15, p. 159–165: plg. t. p. Mažiulis V. Seniausias baltų rašto paminklas. – Blt., 1975, 11(2), p. 125–131.

[35] Mažiulis V. (Rec.) – Blt., 1979, 15(1), p. 66–67.

[36] Szemerényi O. (Rec.) – GL, 1978, 18, p. 105–109.

[37] Schmalstieg W. R. On the Use of Ablaut as a Criterion in Determing Loan-Words in Baltic and Slavic. – SEEJ, 1958, 15, p. 280–283; The Indo-European Semivowels in Balto-Slavic. – Lg., 1959, 35, p. 16–17; OCS *bojati sę* and Lith. *bijoti*. – SEEJ, 1960, 18, p. 44–45; A Balto-Slavic Structural Parallelism. – Word, 1964, 20, p. 35–39; A Note on Certain Balto-Slavic Accusatives. – Blt., 1967, 3(1), p. 47–55; Some Recent Works on Balto-Slavic Accentuation. – GL, 1968, 8, p. 5–33; Baltų ir slavų kalbų vokalizmo sistemų raidos chronologija. – Blt., I priedas, 1972, p. 159–164, ir kt.

[38] Schmalstieg W. R. Baltų ir slavų kalbų vokalimo sistemų raidos chronologija, p. 164.

Šmolstygas yra recenzavęs daugelį svarbių baltistikos leidinių, rašęs apie baltų kalbų tyrinėtojus (A. Becenbergerį, J. Kazlauską, A. Salį). Keletą metų jis redagavo bibliografijos leidinio „MLA International Bibliography" kalbotyros skyrių. Jo rūpesčiu šiame leidinyje labai gerai reprezentuojama baltų kalbotyra.

Drauge su T. Magneriu (Thomas F. Magner) Šmolstygas redagavo vertingą baltistikos straipsnių rinkinį „Baltų kalbotyra" („Baltic Linguistics". University Park and London, 1970), kuriame, be amerikiečių lingvistų darbų, buvo paskelbti ir į anglų kalbą išversti J. Endzelyno, J. Kazlausko straipsniai.

Šmolstygas labai gerai kalba ir rašo lietuviškai. Studijų tikslais jis jau penkis kartus lankėsi Tarybų Lietuvoje. Palaiko artimus santykius su lietuvių ir kitais tarybiniais kalbininkais. Jis skaitė pranešimus II, III ir IV sąjunginėse baltų kalbotyros konferencijose. Amerikiečių mokslininkas yra vienas aktyviausių užsieniečių „Baltisticos" bendradarbių.

Daug kartų Pensilvanijos valstybiniame universitete Šmolstygas yra skaitęs lietuvių kalbos kursą. Jo iniciatyva dėstyti lituanistikos dalykus kartais į šį universitetą kviečiami mokslininkai ir iš svetur. Antai 1978 m. specialų lietuvių kalbos kursą ten skaitė vilniškis anglistas daktaras A. Steponavičius. Pats Šmolstygas, stažuodamasis Freiburge (i. Br.), tenykščiame universitete taip pat dėstė lietuvių kalbą.

GORDONAS B. FORDAS

Labai rūpestingai parengtomis senųjų lietuvių kalbos paminklų publikacijomis Jungtinėse Amerikos Valstijose lituanistikai daug nusipelnė G. Fordas.

Fordas (Gordon Buell Ford, Jr.) gimė 1937 m. rugsėjo 22 d. Luivilyje (Louisville, Kentucky). 1959 m. baigęs Prinstono universiteto klasikinių kalbų specialybę, lingvistines studijas tęsė Harvardo universitete, kur 1962 m. gavo magistro, o 1965 m. daktaro laipsnį. 1963–1964 m. Fordas tobulinosi Europoje (Osle, Upsaloje, Stokholme, Sofijoje, Madride). Ypač didelės įtakos jam turėjo studijos Osle pas žymųjį baltistą Chr. S. Stangą.

1965–1972 m. Fordas dirbo Nortvesterno (Northwestern) universitete (Ilinojuje), 1972–1976 m. – Nortern Iova (Northern Iowa) universitete (Cedar Falls). Šiose mokslo įstaigose jam teko dėstyti įvairius indoeuropeistikos, baltistikos, anglistikos dalykus.

Amerikos aukštosioms mokykloms Fordas yra parengęs įvairių mokymosi priemonių. Be to, į anglų kalbą išvertė A. Mejė ir kitų lingvistų veikalų.

Svarbiausias Fordo lituanistikos darbas – jo daktaro disertacija „B. Vilento 1579 m. katekizmo fonologinis, morfologinis ir sintaksinis tyrinėjimas", kuri 1969 m. buvo išleista atskira knyga „Baltramiejaus Vilento senasis lietuviškas katekizmas (1579). Fonologinis, morfologinis ir sintaksinis tyrinėjimas" („The Old Lithuanian Catechism of Baltramiejus Vilentas (1579). A Phonological, Morphological, and Syntactical

Investigation". The Hague–Paris, 1969). Šioje knygoje, be žinių apie B. Vilentą, plačios fonologinės, morfologinės, sintaksinės charakteristikos, taip pat apibūdinami katekizmo slaviški skoliniai, pateikiama katekizmo faksimilė, transliteruotas tekstas ir vertimas į anglų kalbą. Visas leidinys parengtas labai kruopščiai[39].

Pavyzdingai amerikiečių kalbininkas 1971 m. išleido ir pirmąją lietuvišką knygą – Martyno Mažvydo katekizmą („The Old Lithuanian Catechism of Martynas Mažvydas (1547)". Assen, 1971). Leidinyje pateikiamas visas autentiškas Mažvydo knygos tekstas ir greta tikslus vertimas į anglų kalbą. Pradžioje trumpai aptariamas M. Mažvydo gyvenimas ir darbai, nurodomos svarbesnės publikacijos, susijusios su pirmąja lietuviška knyga. Pabaigoje įdėtas M. Mažvydo katekizmo svetimybių žodynėlis. Šį puikų leidinį Fordas dedikavo savo mokytojui Chr. S. Stangui, kuris, kaip žinome, savo mokslo karjerą pradėjo M. Mažvydo katekizmo kalbos tyrinėjimu[40].

Platesniems amerikiečių lingvistų sluoksniams Fordas padarė prieinamą ir kitą įdomų senosios lietuvių raštijos paminklą: paskelbė vadinamosios Volfenbiutelio postilės rankraščio faksimilinį leidimą – „1573 metų lietuviškos Volfenbiutelio postilės rankraštis. Su bendra įžanga" („The Wolfenbüttel Lithuanian Postilė Manuscript of the Year 1573 with a General Introduction". Louisville, 1965–1966, I–III).

Kaip mokymo priemonę studentams Fordas parengė senųjų lietuviškų tekstų chrestomatiją – „XVI ir XVII amžiaus senieji lietuviški tekstai su žodynu" („Old Lithuanian Texts of the Sixteenth and Seventeenth Centuries with a Glossary". The Hague, 1969).

Įvairiais lietuvių kalbos istorijos, istorinės gramatikos klausimais Fordas yra paskelbęs ir nemaža straipsnių[41]. Žinoma, jie lituanistikai nėra tokie reikšmingi kaip minėtų senųjų lietuvių raštijos paminklų publikacijos.

*
* *

Be šių trijų plačiau aptartų, galima paminėti dar visą būrį Jungtinių Amerikos Valstijų kalbininkų, vienokį ar kitokį indėlį įnešusių į baltų kalbotyrą bei lituanistiką.

Vienas žymiausių amerikiečių indoeuropeistų, Čikagos universiteto profesorius Erikas Hempas (Hamp) išspausdino nemaža straipsnių

[39] Safarewicz J. (Rec.) – LP, 1972, 16, p. 121–125; Рот A. M. (Rec.) – Blt., 1972, 8(1), p. 106–108.

[40] K. K. (K. Korsakas). Pirmoji lietuviška knyga anglų kalba. – Literatūra ir menas, 1971, vasario 20.

[41] Ford G. B., Jr. *esti* and *yra* in Vilentas' Enchiridion. – ZfslPh, 1967, 33, p. 353–357; *Esti* and *yra* in Martynas Mažvydas' Catechism of 1547. – In: Baltic Linguistics. University Park and London, 1970, p. 61–66; Some Remarks about the Wolfenbüttel Lithuanian Postilė Manuscript of the Year 1573. – Ten pat, p. 67–69; The Old Lithuanian Third Person Imperative in *-k(i)*. – Ten pat, p. 71–74; The Origin of the Lithuanian First Person Singular Optative. – Don. Balt., p. 124–127; Mažvydas' Catechism of 1547: New Information on the Toruń and Vilnius Copies. – GL, 1975, 15, p. 141–143, ir kt.

įvairiais lietuvių ir apskritai baltų kalbų istorinės gramatikos, etimologijos, fonologijos klausimais. Šis mokslininkas yra aktyvus „Baltisticos" bendradarbis[42].

Latvių kilmės kalbininkas Benjaminas Jėgeris (Jēgers) paskelbė labai vertingą studiją „Nepripažintos baltiškų žodžių reikšmių giminystės"[43]. Tai dar 1949 m. Getingeno universitete apginta disertacija, kurios rankraščiu naudojosi E. Frenkelis, rašydamas lietuvių kalbos etimologinį žodyną. Jėgeris šiame darbe originaliai nagrinėja baltų kalbų žodžius, reiškiančius 'plėšimą' (liet. *plėšimas, skynìmas, lydìmas* ir kt.), 'tinkamumą' (liet. *dailùs*, lat. *lìeta* ir kt.), 'mėginti' (liet. *mėgìnti, bandýti, ragáuti* ir kt.). Aiškinamų žodžių kilmę jis susieja su baltų tautų gyvenimo būdu, verslais. Ši Jėgerio studija yra vienas iš įdomiausių pastarųjų dešimtmečių baltų kalbų etimologijos darbų. Vertingi ir kiti etimologiniai Jėgerio tyrinėjimai[44].

Jėgeris paskelbė svarbių senųjų latvių kalbos tekstų. Kartu su V. Šmolstygu į anglų kalbą išvertė žinomą J. Endzelyno veikalą „Baltų kalbų garsai ir formos".

Deividas Robinsonas (David F. Robinson) yra pirmojo „Atvirkštinio lietuvių kalbos žodyno" („Lithuanian Reverse Dictionary". Cambridge–Michigan, 1976) autorius. Paskelbė ir straipsnių įvairiais baltistikos klausimais[45]. Robinsonas redagavo specialų amerikiečių žurnalo „General Linguistics" numerį (1975, 15, Nr. 3), skirtą baltistikai.

Maiklas Kenstovičius (Michael Kenstowicz) iš lietuvių kalbos fonologijos apgynė daktaro disertaciją („Lithuanian Phonology". University of Illinois, 1972). Paskelbė straipsnių[46] lietuvių kalbos klausimais, baltistikos veikalų recenzijų.

Džulsas Levinas (Jules F. Levin) išleido monografiją „Slavų kalbų elementas senovės prūsų kalbos Elbingo žodynėlyje" („The Slavic Element in the Old Prussian Elbing Vocabulary". Berkeley–Los Angeles–London, 1974). Labai įdomus jo straipsnis apie baltų kalbų istorinę fonologiją, kuriame jis, remdamasis V. Labovo ir jo bendradarbių

[42] Hamp E. P. On IE **s* after *i, u* in Baltic. – Blt., 1967, 3(1), p. 7–11; Lithuanian *šáukštas*. – Ten pat, p. 107–108; Lithuanian *pa-* and *põ* Again. – Ten pat, 1968, 4(2), p. 255–257; Productive Suffix Ablaut in Baltic. – Ten pat, 1970, 6(1), p. 27–32; Old Prussian *seggē, seggit*. – Ten pat, 1971, 7(1), p. 43–45; Lith. *liekas*. – Ten pat, 1972, 8(1), p. 55–56; The Accentuation of Lithuanian Compound Verbs. – Ten pat, 1976, 12(1), p. 25–29; On the Baltic Verbal Ending *-ki*. – Ten pat, 1978, 14(2), p. 110–111, ir kt.

[43] Jēgers B. Verkannte Bedeutungsverwandtschaften baltischer Wörter. – KZ, 1966, 80, p. 6–162, 291–307.

[44] Jēgers B. Einige baltische und slavische Verwandte der Sippe von lit. *dirti*. – StB, 1969, 10, p. 63–112; Zur Etymologie von lit. *kaũlyti* 'zudringlich betteln, feilschen' und lett. *kaũlêt* 'ds.' – Don. Balt., p. 211–221; Remarks on Some Baltic Names of Tools of the Type Lithuanian *káltas* 'Chisel'. – In: Baltic Linguistics. University Park and London, 1970, p. 81–86, ir kt.

[45] Robinson D. F. Some Acoustic Correlations of Tone in Standard Lithuanian. – SEEJ, 1968, 12, p. 206–212; Lithuanian Books in the British Museum (1578–1937). – GL, 1970, 10, p. 74–96; The Göttingen (Ex–Königsberg) Collection of Old Lithuanian and Old Prussian Books. – Ten pat, 1972, 12, p. 144–148, ir kt.

[46] Kenstowicz M. On the Notation of Vowel Length in Lithuanian. – Papers in Linguistics, 1970, 3(1), p. 73–113, ir kt.

sukurta garsų kitimo tyrinėjimo metodika, mėgina atkurti senąją baltų kalbų vokalizmo sistemą[47]. Levinas bendradarbiauja ir „Baltisticoje"[48]. 1981 m. jis skaitė paskaitas Vilniaus universitete (iš pradžių rusiškai, o vėliau ir lietuviškai).

Lietuvių kalbą tyrinėja ir lietuvių kilmės JAV kalbininkai.

Valteris Jaskevičius (Walter Charles Jaskiewicz) profesoriaus A. Salio vadovaujamas Pensilvanijos universitete parašė disertaciją, kurioje tyrinėjo J. Lasickio darbą „Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus" („De Diis Samagitarum caeterorumque Sarmatarum et falsorum Christianorum". Basileae, 1615). Svarbiausia disertacijos dalis paskelbta „Studi Baltici" žurnale[49].

Antanas Klimas, taip pat A. Salio mokinys, tyrinėja baltų ir slavų bei baltų ir germanų kalbų santykius. Rašo lietuvių onomastikos klausimais. Skaitė pranešimus tarptautiniuose onomastikos kongresuose. Minėtini jo straipsniai apie lietuvių kalbos fonemas[50], žodžių darybą[51]. Kaip jau sakyta, kartu su L. Dambriūnu ir V. Šmolstygu parašė „Dabartinės lietuvių kalbos įvadą", su V. Šmolstygu išleido „Lietuvių–anglų kalbų lingvistinių terminų žodynėlį", kartu su S. Barzduku redagavo „Lietuvių kalbos žodyną. Mokyklai ir namams" (Chicago, 1974).

Janina Rėklaitienė (Reklaitis), remdamasi lietuvių kalbos medžiaga, parašė disertaciją apie analoginius pasikeitimus („Theory of Analogical Change: Application to Lithuanian". Stanford Univ., 1972). Lietuvių kalbotyros klausimais paskelbė straipsnių[52]. 1980 m. ilgesnį laiką stažavosi ir skaitė paskaitas Vilniaus universitete. Rėklaitienė, be kitų dalykų, lietuvių kalbą dėstė Ilinojaus universitete Čikagoje.

Baltų kalbų faktais savo archeologijos bei mitologijos tyrinėjimuose dažnai operuoja Kalifornijos universiteto (Los Andžele) profesorė Marija Gimbutienė (Gimbutas). Baltų kalbų istorijos tyrinėtojams ypač reikšmingi jos darbai: „Baltai" („The Balts". London and New York, 1963), „Slavai" („The Slavs". London, 1971), „Žalvario amžiaus kultūros Vidurio ir Rytų Europoje" („The Bronze Age Cultures of Central and Eastern Europe". The Hague–London–Paris, 1965) ir kt. Ji yra viena iš žurnalo „The Journal of Indo-European Studies" redaktorių.

Įvairias baltistikos problemas taip pat tyrinėjo: H. Andersenas, H. Birnbaumas, M. Burvelas (Burwell), B. Dardenas, Dž. Grepinas (Greppin), M. Halė (Halle), V. Kougilas (Cowgill), V. Lėmanas (Lehmann), T. Lait-

[47] Levin J. F. Dynamic Linguistics and Baltic Historical Phonology. – GL, 1975, 15, p. 144–158.

[48] Levin J. F. Toward a Graphology of Old Prussian Monuments: The Enchiridion. – Blt., 1976, 12(1), p. 9–24.

[49] Jaskiewicz W. C. Study in Lithuanian Mythology, Juan Lasickis Samogitian Gods. – StB, 1952, 9, p. 65–106.

[50] Klimas A. Some Attempts to Inventory Lithuanian Phonemes. – In: Baltic Linguistics. University Park and London, 1970, p. 93–102.

[51] Klimas A. Word-Formation in Lithuanian. – In: Flexion und Wortbildung. Wiesbaden, 1975, p. 130–147.

[52] Reklaitis J. Evidence for Directed Drift from Lithuanian. – ScSl, 1974, 20, p. 197–214; Reduction of Case Markers in Lithuanian: Data for Discussion. – Current Issues in Linguistic Theory, 14, p. 259–271, ir kt.

neris (Lightner), H. Majeris (Mayer), E. Maksvelas (Maxwell), E. Polomė, M. Šnitceris (Schnitzer), O. Šopei (Shopay), J. Tanaka, K. Votkinsas (Watkins), V. Zepas (Zeps) ir kiti Jungtinėse Amerikos Valstijose dirbą ar dirbę kalbininkai.

Pirmieji baltistikos daigai ima rodytis ir kituose kontinentuose. Štai vienas žymiausių Indijos filologų, 1964 ir 1966 m. lankęsis Lietuvoje ir Latvijoje, Sunitis Kumaras Četerdžis (Chatterji, 1890–1977)[53] išleido knygą „Baltai ir arijai" („Balts and Aryans". Simla, 1968). Jos pagrindą sudaro mokslininko paskaitos, skaitytos Simloje, Indijos aukštesniųjų studijų institute. Četerdžis bene pirmasis taip plačiai mėgina aptarti baltų ir arijų ryšius ne tik kalbiniu, bet ir istoriniu, kultūriniu požiūriu[54]. Autorius dedikuoja savo knygą „seserims ir broliams tarybinėse Pabaltijo Lietuvos ir Latvijos respublikose".

Tokijo Ekonomikos koledžo profesorių Ikuo Muratą galima pavadinti pirmuoju Japonijos lituanistu. Šis mokslininkas lietuvių kalbotyros klausimais rašo japonų spaudoje, į japonų kalbą išvertė keletą lietuvių kalbininkų straipsnių. Pažymėtina, kad jis labai rūpestingai išvertė ir A. Baranausko „Anykščių šilelį", paskelbė pusę K. Donelaičio „Metų" vertimo, verčia lietuvių liaudies pasakas. Murata moka ir latvių kalbą. 1974 ir 1978 m. jis lankėsi Lietuvoje ir Latvijoje. Lietuvių kalbą Murata dėsto ir savo koledže[55].

Taivanyje Nacionaliniame Čengčio universitete dėsto kinas Čien Čingmo, kuris 1977 m. Ročesterio universitete (JAV) parašė disertaciją „Šnekamosios lietuvių kalbos linksnio gramatika" („A Case Grammar of Spoken Lithuanian"). Disertacijos tema paskelbė straipsnį[56].

Melburne (Australija) Monašo universitete šiuo metu profesoriauja labai geras lietuvių kalbos specialistas P. Trosto mokinys čekas Jiržis Marvanas. Jis paskelbė nemaža straipsnių (dalis jų išspausdinta Lietuvoje bei Latvijoje) įvairiais lietuvių, latvių gramatikos klausimais, tyrinėjo baltų ir slavų kalbų ryšius[57].

Svarbiausias Marvano lituanistikos darbas – knyga „Dabartinės lietuvių kalbos linksniavimas" („Modern Lithuanian Declension". Ann Arbor, 1978). Tai labai novatoriškas veikalas, kuriame, remiantis naujausiais kalbotyros pasiekimais, tyrinėjama dabartinės lietuvių kalbos daiktavardžio fleksijos sistema, jos pamatinė struktūra, vadinamoji infrastruktūra. Be įžangos, kurioje aptariama linksnio problema, atskirose knygos dalyse nagrinėjama fleksinė daiktavardžio struktūra, žodžio ir

[53] Ivbulis V. Padomju Baltijas draugs Indijā. – Literatūra un Māksla, 1977, rugpjūčio 2.

[54] Zinkevičius Z. (Rec.) – Blt., 1969, 5(1), p. 105–108.

[55] Sabaliauskas A. Pirmasis japonų lituanistas. – Mokslas ir gyvenimas, 1975, Nr. 2, p. 18–20.

[56] Chien-Ching Mo. A Case Grammar Approach to Verb Classification in Modern Lithuanian. – Lituanus, 1979, 25(7), p. 43–59.

[57] Marvan J. Verbum infinitum в балтийских языках и его отношение к славянскому состоянию. – Slavia Pragensia, 1960, №2, p. 7–15; О некоторых предикативных функциях литовского причастия. – Klb., 1962, 4, p. 33–42; Par verbu izteiksmes kategoriju mūsdienu latviešu valodā. – In: Latviešu valodas apcerējumi. Rīgā, 1967, p. 127–133, ir kt.

žodžio formos santykis, paradigmatikos ir prozodigmatikos ryšys, pamatinės struktūros modeliavimo klausimai, gramatikos ir morfematikos ryšys, pamatinės struktūros paradigmatikos klausimai[58].

Marvanas kelia mintį, jog lietuvių kalbos daiktavardžio fleksijos analizė teikia vertingų duomenų kalbos pamatinei struktūrai tirti. Jo nuomone, paprastumo ir ekstensyvumo reikmės (simplicity and extensiveness requirement) komponentai, kurie sintetinėse ir agliutinacinėse kalbose iš esmės prieštaringi, lietuvių kalboje sudaro darnią vienybę. Todėl lietuvių kalba yra ne tik tarpinis ryšys tarp sintetinių bei agliutinacinių struktūrų, bet ir sudaro virš jų iškylančią superstruktūrą, taigi padidina pozityviąją tyrinėjimo reikšmę bei eliminuoja trūkumus. Dėl šių priežasčių „lietuvių kalba yra išimtinai kompetentinga būti pagrindine struktūra (the key structure) pradinėje linksnio tyrinėjimo stadijoje".

Drauge Marvanas nurodo, jog lietuvių kalba, kurios reikšmė istorinei kalbotyrai visuotinai pripažinta, dar nepakankamai naudojama sinchroninio pobūdžio tyrinėjimams.

Marvanas paskelbė ir įdomių baltistikos darbų recenzijų.

Australijoje baltistikos, ypač latvistikos, problemomis domisi Trevoras Fenelas (Fennell). Be straipsnių latvių kalbos fonetikos, gramatikos klausimais, šis kalbininkas paskelbė baltistikos darbų recenzijų. Fenelas yra lankęsis Latvijoje ir Lietuvoje. Jis taip pat parašė plačią latvių kalbos gramatiką.

[58] Valeika L. (Rec.) – MK, 1980, 5, p. 39–40.

Vietoj išvadų

1940–1980 m., ypač pastarieji du dešimtmečiai, yra visų intensyviausias lietuvių kalbos tyrinėjimo laikotarpis. Būdingas jo bruožas – tai, kad beveik visi svarbiausi tyrinėjimai susikoncentravę pačioje Lietuvoje. Be to, jie vyksta planingai, pagrindinės jėgos sutelktos prie plataus masto kolektyvinių darbų, reikšmingų ne tik lietuvių kalbotyrai, bet ir apskritai nacionalinei kultūrai. Iš tokių veikalų pirmiausia minėtini akademinis „Lietuvių kalbos žodynas", akademinė „Lietuvių kalbos gramatika" ir „Lietuvių kalbos atlasas".

Jau išleista dvylika akademinio „Lietuvių kalbos žodyno" tomų (iš viso turėtų būti šešiolika septyniolika tomų). Šio lietuvių kalbotyros veikalo pionierius yra K. Būga. Jo pradėtą darbą sėkmingai tęsė J. Balčikonis, J. Kruopas, K. Ulvydas ir kiti leksikografai.

1965–1976 m. išleista trijų tomų akademinė „Lietuvių kalbos gramatika". Tai aprašomojo-norminio tipo veikalas, geriausiai atspindįs dabartinės literatūrinės lietuvių kalbos sandarą. Šį veikalą parengė K. Ulvydo vadovaujamas kalbininkų kolektyvas.

1977 m. išspausdintas pirmasis „Lietuvių kalbos atlaso" tomas, skirtas leksikai. Jį parengė K. Morkūno vadovaujami dialektologai. Medžiaga surinkta ir kitiems tomams. Antrasis tomas, skirtas fonetikai, jau baigtas rengti. Iš viso bus keturi tomai.

Visi čia minėti veikalai yra LTSR Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto leidiniai. Tačiau prie jų parengimo įvairiais būdais prisidėjo ir kitų respublikos mokslo bei švietimo įstaigų darbuotojai.

Labai suintensyvėjo onomastinės medžiagos rinkimas, ypač kai 1958 m. Lietuvių kalbos ir literatūros institute buvo įsteigta speciali onomastikos grupė. Baigiamas rašyti „Lietuvių pavardžių žodynas". Šio veikalo rengimui ir apskritai onomastinės medžiagos kaupimo bei tvarkymo darbui vadovauja A. Vanagas.

Aptariamuoju laikotarpiu Tarybų Lietuvoje buvo paskelbta daug vertingų individualių lietuvių kalbos tyrinėjimų. Ypač svarbūs yra: J. Kazlausko „Lietuvių kalbos istorinė gramatika" (1968), Z. Zinkevičiaus „Lietuvių dialektologija" (1966), „Lietuvių antroponimika" (1977), „Lietuvių kalbos istorinė gramatika" (1980–1981, I–II), J. Palionio „Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a." (1967), „Lietuvių literatūrinės kalbos istorija" (1979), V. Mažiulio „Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų

santykiai (deklinacija)“ (1970), J. Pikčilingio „Lietuvių kalbos stilistika“ (1971–1975, I–II), V. Grinaveckio „Žemaičių tarmių istorija (fonetika)“ (1973), V. Urbučio „Žodžių darybos teorija“ (1978), V. Ambrazo „Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė“ (1979), A. Paulauskienės „Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos“ (1979), A. Vanago „Lietuvos TSR hidronimų daryba“ (1970), A. Piročkino „Prie bendrinės kalbos ištakų“ (1977), „J. Jablonskis – bendrinės kalbos puoselėtojas“ (1978) ir kt.

Svarbių tyrinėjimų taip pat paskelbė: E. Mikalauskaitė, J. Senkus, A. Lyberis, J. Kabelka, K. Musteikis, L. Valeika, J. Paulauskas, J. Balkevičius, A. Valeckienė, A. Laigonaitė, V. Žulys, E. Grinaveckienė, V. Drotvinas, V. Vitkauskas, S. Karaliūnas, A. Girdenis, A. Pupkis, A. Jonaitytė, A. Vidugiris, K. Pakalka, P. Kniūkšta, A. Pakerys, A. Rosinas, N. Sližienė, E. Jakaitienė ir kiti Tarybų Lietuvos kalbininkai.

Lietuvių kalba buvo tyrinėjama ir kitose tarybinėse respublikose. Pirmiausia čia minėtini kapitaliniai latvių kalbininko J. Endzelyno latvistikos ir baltistikos veikalai, kuriuose beveik visada liečiamos lietuvių kalbos problemos. Svarbus lietuvių kalbos tyrinėjimo centras susiformavo Maskvoje. Vertingų lietuvių ir apskritai baltistikos tyrinėjimų paskelbė M. Petersonas, V. Ilič-Svityčius, V. Toporovas, Viač. Ivanovas, O. Trubačiovas, T. Bulygina, J. Stepanovas, T. Sudnik, L. Nevskaja ir kiti. Tarp maskviečių paskelbtų darbų ypač dėmesio vertas V. Toporovo veikalas „Prūsų kalba. Žodynas“ („Прусский язык. Словарь“, 1975–1980, I–III). Lietuvių kalbotyrai daug nusipelnė leningradietis B. Larinas. Jo tradicijas šiame mieste tęsia J. Otkupščikovas. Baltistikos problemomis domėjosi ir žymus ukrainiečių kalbininkas L. Bulachovskis. Šiuo metu Ukrainoje baltistikos baruose vaisingai darbuojasi A. Nepokupnas.

Lietuvių kalba buvo tyrinėjama ir daugelyje užsienio šalių, pirmiausia tose, kur yra senos lituanistikos tradicijos.

Senas lituanistikos tradicijas turi tokios liaudies demokratijos šalys kaip Lenkija, Čekoslovakija, Vokietijos Demokratinė Respublika. Labai svarbūs lenkų kalbininko J. Otrembskio darbai, ypač trijų tomų „Lietuvių kalbos gramatika“ („Gramatyka języka litewskiego“, 1956–1965, I–III). Lietuvių kalbos mokslui taip pat nemaža nusipelnė: lenkai J. Safarevičius, Č. Kudzinovskis, J. Kurilovičius, N. Borovska, ilgesnį laiką Lenkijoje dirbusi T. Buch (Buchienė), čekai V. Machekas, P. Trostas, A. Erhartas, bulgaras I. Duridanovas, rumunas A. Vračiu, vokiečiai V. Falkenhanas, R. Ekertas, G. Benzė ir kt.

Vienas žymiausių XX a. baltistų vokiečių kalbininkas E. Frenkelis kalbamuoju laikotarpiu parašė svarbiausią savo veikalą – „Lietuvių kalbos etimologinį žodyną“ („Litauisches etymologisches Wörterbuch“, 1955–1966). Minėtini taip pat Vokietijos Federatyvinės Respublikos kalbininkų M. Fasmerio, E. Hofmano, J. Princo, V. Šmido, A. Bamesbergerio darbai.

Kapitaliniu veikalu „Baltų kalbų lyginamoji gramatika“ („Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen“, 1966) lituanistiką ir apskritai baltistiką praturtino norvegų kalbininkas Chr. S. Stangas. Vertingų lie-

tuvių kalbos tyrinėjimų paskelbė suomių kalbininkai E. Nieminenas, V. Kiparskis, švedas K. O. Falkas, prancūzas R. Šmitlenas, italas V. Pizanis, Švedijoje dirbanti latvė V. Rūkė-Dravinia ir kt.

Pastaraisiais dešimtmečiais lietuvių kalbos tyrinėjimas suintensyvėjo Jungtinėse Amerikos Valstijose. Čia vaisingai darbavosi anksčiau Lietuvoje dirbęs šveicarų kilmės kalbininkas A. Senas, V. Šmolstygas, G. Fordas.

Tam tikrų baltistikos užuomazgų jau esama ir Japonijoje, Indijoje, Australijoje.

ИСТОРИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ЛИТОВСКОГО ЯЗЫКА 1940—1980 гг.

РЕЗЮМЕ

1940—1980 гг., особенно последние два десятилетия, были самым интенсивным периодом изучения литовского языка за всю историю его исследования. Характерной чертой данного периода является то, что почти все наиболее существенные исследования ведутся в самой Литве, причем планомерно; главные исследовательские силы сосредоточены на важнейших коллективных трудах, имеющих большое значение не только для литовского языкознания, но и для всей национальной культуры. Среди таких трудов — академический „Словарь литовского языка“ („Lietuvių kalbos žodynas“), академическая „Грамматика литовского языка“ („Lietuvių kalbos gramatika“) и „Атлас литовского языка“ („Lietuvių kalbos atlasas“).

Издано уже 12 томов академического „Словаря литовского языка“ (всего должно быть 16—17). Зачинателем этого словаря был К. Буга (1879—1924). Начатую им работу успешно продолжали Ю. Бальчиконис, Й. Круопас, К. Ульвидас и другие лексикографы.

В 1965—1976 гг. была издана трехтомная академическая „Грамматика литовского языка“. Эта описательно-нормативная грамматика исчерпывающе отражает структуру современного литовского языка. Работа была подготовлена группой языковедов под руководством К. Ульвидаса.

В 1977 г. вышел первый том „Атласа литовского языка“, посвященный лексике. Он был подготовлен литовскими диалектологами под руководством К. Моркунаса. Уже собран материал и для последующих томов. Закончена подготовка второго тома, посвященного фонетике. Всего будет издано 4 тома.

Все упомянутые труды являются изданиями Института литовского языка и литературы АН Литовской ССР. Их подготовке оказали содействие и работники других научно-просветительских учреждений республики.

С созданием в 1958 г. в Институте литовского языка и литературы специальной группы по ономастике интенсифицировалось собирание ономастического материала. Уже заканчивается работа над „Словарем фамилий литовцев“ („Lietuvių pavardžių žodynas“). Подготовкой этого словаря, как и вообще работой по сбору и систематизации ономастического материала руководит А. Ванагас.

В указанный период в Советской Литве опубликован целый ряд ценных индивидуальных исследований по литовскому языку. Особенно важными являются: „Историческая грамматика литовского языка“ („Lietuvių kalbos istorinė gramatika“, 1968) Й. Казлаускаса, „Литовская диалектология“ („Lietuvių dialektologija“, 1966), „Литовская антропонимика“ („Lietuvių antroponimika“, 1977), „Историческая грамматика литовского языка“ („Lietuvių kalbos istorinė gramatika“, 1980–1981, I–II) З. Зинкявичюса, „Литовский литературный язык XVI–XVII вв.“ („Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.“, 1967), „История литовского литературного языка“ („Lietuvių literatūrinės kalbos istorija“, 1979) Й. Палёниса, „Балто-индоевропейские языковые отношения (деклинация)“ („Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai (deklinacija)“, 1970) В. Мажюлиса, „Стилистика литовского языка“ („Lietuvių kalbos stilistika“, 1971 – 1975, I – II) Ю. Пикчилингиса, „История жемайтских говоров (фонетика)“ („Žemaičių tarmių istorija (fonetika)“, 1973) В. Гринавяцкиса, „Теория словообразования“ („Žodžių darybos teorija“, 1978) В. Урбутиса, „Исторический синтаксис причастий литовского языка“ („Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė“, 1979) В. Амбразаса, „Грамматические категории глагола в литовском языке“ („Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos“, 1979) А. Паулаускене, „Образование гидронимов Литовской ССР“ („Lietuvos TSR hidronimų daryba“, 1970) А. Ванагаса, „У истоков литературного языка“ („Prie bendrinės kalbos ištakų“, 1977), „Й. Яблонскис и литовский литературный язык“ („J. Jablonskis – bendrinės kalbos puoselėtojas“, 1978) А. Пирочкинаса и др.

Важные исследования опубликовали также Э. Микалаускайте, Ю. Сенкус, А. Либерис, Й. Кабялка, К. Мустейкис, Л. Валейка, Й. Паулаускас, Й. Балькявичюс, А. Валяцкене, А. Лайгонайте, В. Жулис, Е. Гринавяцкене, В. Дротвинас, В. Виткаускас, С. Каралюнас, А. Гирдянис, А. Пупкис, А. Йонайтите, А. Видугирис, К. Пакалка, П. Кнюкшта, А. Пакерис, А. Росинас, Н. Слижене, Э. Якайтене и другие языковеды Советской Литвы.

Литовский язык изучался и в других советских республиках. Прежде всего следует упомянуть капитальные труды по балтистике и латвистике латышского языковеда Я. Эндзелина, в которых почти всегда затрагиваются и проблемы литовского языка. Важный центр изучения литовского языка сформировался в Москве. Ценные работы по литовскому языку и вообще балтистике опубликовали М. Петерсон, В. Иллич-Свитыч, В. Топоров, Вяч. Иванов, О. Трубачев, Т. Булыгина, Ю. Степанов, Т. Судник, Л. Невская и др. Среди исследований, опубликованных москвичами, особого внимания заслуживает работа В. Топорова „Прусский язык. Словарь“ (1975–1980, I–III). Большие заслуги в области литуанистики принадлежат ленинградскому ученому Б. Ларину. Его традиции в этом городе продолжает Ю. Откупщиков. К проблемам балтистики проявлял интерес и выдающийся украинский языковед Л. Булахов-

ский. В настоящее время на Украине на ниве балтистики плодотворно работает А. Непокупный.

Литовский язык изучается и во многих зарубежных странах, прежде всего в тех, где существуют давние традиции литуанистики. Такие давние традиции имеют, например, Польша, Чехословакия, Германская Демократическая Республика. Ценные исследования принадлежат польскому языковеду Я. Отрембскому. Особенно значительной является его трехтомная „Грамматика литовского языка" („Gramatyka języka litewskiego", 1956—1965, I—III). Большой вклад в изучение литовского языка внесли также поляки Я. Сафаревич, Ч. Кудзиновский, Е. Курилович, Н. Боровска, долгое время в Польше работавшая Т. Бух, чехи В. Махек, П. Трост, А. Эрхарт, болгарин И. Дуриданов, румын А. Врачю, немцы В. Фалькенган, Р. Эккерт, Г. Бензе и др.

Один из самых видных балтистов XX в. немецкий языковед Э. Френкель в указанный период опубликовал свой основной труд „Этимологический словарь литовского языка" („Litauisches etymologisches Wörterbuch", 1955—1966). Заслуживают внимания также труды языковедов из Федеративной Республики Германии М. Фасмера, Э. Гофмана, Ю. Принца, В. Шмида, А. Баммесбергера.

Капитальным исследованием „Сравнительная грамматика балтийских языков" („Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen", 1966) существенный вклад в литуанистику и вообще в балтистику внес норвежский языковед Хр. С. Станг. Ценные труды по литовскому языкознанию опубликовали финские лингвисты Э. Ниэминен, В. Кипарский, швед К.-О. Фальк, француз Р. Шмитлен, итальянец В. Пизани, работающая в Швеции латышка В. Руке-Дравиня и др.

Исследование литовского языка интенсифицировалось за последние десятилетия в Соединенных Штатах Америки. Здесь в первую очередь следует назвать языковеда швейцарского происхождения, ранее работавшего в Литве, А. Сенна, В. Шмолстига, Г. Форда.

Некоторые зачатки балтистики наблюдаются и в Японии, Индии, Австралии.

THE HISTORY OF THE STUDIES IN LITHUANIAN. 1940–1980

SUMMARY

1940–1980, especially the last two decades, marks the most intensive period of studies on the Lithuanian language. The notable feature of this period is that nearly all the most important works were carried out in Lithuania itself. Moreover they were carried out in accordance with a special plan, with main attention concentrated on fundamental works, i. e. works which are of great importance not only for Lithuanian linguistics, but also for the national culture. First of all among such works mention should be made of the academic *Dictionary of Lithuanian* (Lietuvių kalbos žodynas), the academic *Lithuanian Grammar* (Lietuvių kalbos gramatika) and the *Atlas of the Lithuanian Language* (Lietuvių kalbos atlasas).

Twelve volumes of the *Dictionary of Lithuanian*, scheduled for publication in sixteen or seventeen volumes, have already appeared. The initiator of this work of Lithuanian lexicography was K. Būga (1879–1924). The work of compiling the dictionary has been taken up and continued successfully by J. Balčikonis, J. Kruopas, K. Ulvydas, and other lexicographers.

1965–1976 saw the publication of the academic *Grammar of Lithuanian*, in three volumes. The grammar is of a descriptive-standard type, reflecting the structure of Modern Lithuanian in the most comprehensive way. The work was prepared under the leadership of K. Ulvydas.

In 1977 the first volume of the *Atlas of the Lithuanian Language* devoted to the vocabulary was published. It was prepared by the dialectologists under the leadership of K. Morkūnas. The material has already been collected for the other volumes as well. The second volume that deals with the problems of phonetics has been prepared for publication. The *Atlas of the Lithuanian Language* will consist of four volumes.

The collection of onomastic material became very intensive when in 1958 the Department of Onomastics was established at the Institute of Lithuanian Language and Literature of the Academy of Sciences of the Lithuanian SSR. The compilation of the *Dictionary of the Surnames of the Lithuanians* (Lietuvių pavardžių žodynas) is coming to an end. The preparation of the dictionary and the collection of onomastic material are performed under the supervision of A. Vanagas.

During the said period a lot of remarkable individual studies were published in Soviet Lithuania. Particularly of great importance are the following: *A Lithuanian Historical Grammar* (Lietuvių kalbos istorinė gramatika, 1968) by J. Kazlauskas, *Lithuanian Dialectology* (Lietuvių dialektologija, 1966), *Lithuanian Personal Names* (Lietuvių antroponimika, 1977), *A Lithuanian Historical Grammar* (Lietuvių kalbos istorinė gramatika, 1980–1981, t. 1–2) by Z. Zinkevičius, *The Literary Lithuanian Language in the 16th–17th Centuries* (Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a., 1967), *The History of the Literary Lithuanian Language* (Lietuvių literatūrinės kalbos istorija, 1979) by J. Palionis, *The Relationship between the Baltic and the Other Indo-European Languages (Declension)* (Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai (deklinacija), 1970) by V. Mažiulis, *Lithuanian Stylistics* (Lietuvių kalbos stilistika, 1971–1975, t. 1–2) by J. Pikčilingis, *The History of the Samogitian Dialects (Phonetics)* (Žemaičių tarmių istorija (fonetika), 1973) by V. Grinaveckis, *The Theory of Word Formation* (Žodžių darybos teorija, 1978) by V. Urbutis, *The Historical Syntax of the Lithuanian Participle* (Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė, 1979) by V. Ambrazas, *The Grammatical Categories of the Lithuanian Verb* (Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos, 1979) by A. Paulauskienė, *The Formation of the Hydronyms of the Lithuanian SSR* (Lietuvos TSR hidronimų daryba, 1970) by A. Vanagas, *The Sources of Standard Lithuanian* (Prie bendrinės kalbos ištakų, 1977), *J. Jablonskis, the Custodian of Standard Lithuanian* (J. Jablonskis – bendrinės kalbos puoselėtojas, 1978) by A. Piročkinas, and others.

Valuable studies were published by E. Mikalauskaitė, J. Senkus, A. Lyberis, J. Kabelka, K. Musteikis, L. Valeika, J. Paulauskas, J. Balkevičius, A. Valeckienė, A. Laigonaitė, V. Žulys, E. Grinaveckienė, V. Drotvinas, V. Vitkauskas, S. Karaliūnas, A. Girdenis, A. Pupkis, A. Jonaitytė, A. Vidugiris, K. Pakalka, P. Kniūkšta, A. Pakerys, A. Rosinas, N. Sližienė, E. Jakaitienė and other linguists of Soviet Lithuania.

The Lithuanian language was also investigated in the other Soviet republics. First of all mention should be made of the capital works on Latvian and Baltic linguistics by the Latvian linguist J. Endzelīns, as the problems of the Lithuanian language are generally touched upon in them. An important centre of the Lithuanian studies has become Moscow. Valuable works on Lithuanian and, in general, Baltic linguistics were published by M. Peterson, V. Illich-Svitych, V. Toporov, V. Ivanov, O. Trubachev, T. Bulygina, Yu. Stepanov, T. Sudnik, L. Nevskaja, and others. Among the works published by Moscow linguists special mention should be made of *The Old Prussian. Dictionary* (Прусский язык. Словарь, 1975–1980, т. 1–3) by V. Toporov. Important contributions to Lithuanian linguistics were made by B. Larin from Leningrad. His Lithuanian tradition is being continued now by another Leningrad scholar, Yu. Otkupshchikov. The famous Ukrainian linguist L. Bulakhovsky was also interested in Baltic linguistics. A. Nepokupny is working very productively in the field of Baltic studies in the Ukraine at the present time.

The Lithuanian language was being investigated in many foreign countries, particularly in those which have old traditions of Lithuanian studies.

Old traditions of Lithuanian studies are kept up in such countries of the People's Democracy as Poland, Czechoslovakia, the German Democratic Republic. The works by the Polish linguist J. Otrębski, especially his *Lithuanian Grammar* (Grammatyka języka litewskiego, 1956–1965, t. 1–3), are of great importance. Rather important contributions to Lithuanian linguistics were made by the Polish scholars J. Safarewicz, Cz. Kudzinowski, J. Kuryłowicz, N. Borowska, T. Buch (Buchienė) who worked in Poland for some time, the Czechs V. Machek, P. Trost, A. Erhart, the Bulgarian I. Duridanov, the Rumanian A. Vraciu, the Germans V. Falkenhahn, R. Eckert, G. Bense, and others.

One of the most prominent Baltologists of the 20th century, the German linguist E. Fraenkel, wrote his most important work, *The Etymological Dictionary of Lithuanian* (Litauisches etymologisches Wörterbuch, 1955–1966). Mention should be made also of the works by the linguists of the German Federal Republic, M. Vasmer, E. Hofmann, J. Prinz, W. Schmid, A. Bammesberger, and others.

Lithuanian studies have been enriched with the capital work *A Comparative Grammar of the Baltic Languages* (Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen, 1966) by the Norwegian linguist Chr. S. Stang. Valuable works were published by the Finnish linguists E. Nieminen, V. Kiparsky, the Swede K.-O. Falk, the French R. Schmittlein, the Italian V. Pisani, V. Rūķe-Draviņa, the Latvian linguist working in Sweden, and others.

The past few decades have witnessed an upsurge of interest in Lithuanian in the United States of America. Deserving of note are: A. Senn, a linguist of Swiss extraction, who had worked in Lithuania, W. Schmalstieg, G. Ford, and others.

Of late interest in Baltic linguistics has been shown in Japan, India, Australia and other countries.

Sutrumpinimai

ABSl	– Acta Baltico-Slavica. – Białystok, 1964 tt.
Ann. N.	– Annali, Istituto Orientale di Napoli. – Napoli, 1959 tt.
APh	– Archivum Philologicum. – K., 1930–1939.
Balčikonis. R. r.	– Balčikonis J. Rinktiniai raštai. – V., 1978, t. 1.
Blt.	– Baltistica. – V., 1965 tt.
BPTJ	– Biuletyn Polskiego towarzystwa językoznawczego. – Kraków, 1927 tt.
Б-с. иссл.	– Балто-славянские исследования. – М., 1974.
Б-с. конт.	– Балто-славянские этноязыковые контакты. – М., 1980.
BSL	– Bulletin de la Société de Linguistique. – Paris, 1868 tt.
BSl	– Balticoslavica. – Wilno, 1933–1938.
Б-с. сб.	– Балто-славянский сборник. – М., 1972.
Būga. R. r.	– Būga K. Rinktiniai raštai. – V., 1958–1961, t. 1–3.
BzN	– Beiträge zur Namenforschung. – Heidelberg, 1949 tt.
Don. Balt.	– Donum Balticum To Professor Christian S. Stang on the occasion of his seventieth birthday 15 March 1970/ Edited by V. Rūķe-Draviņa. – Stockholm, 1970.
Drotvinas. Apžv.	– Drotvinas V. Lietuvių kalbos tyrinėjimų tarybiniais metais apžvalga. – V., 1972.
Endzelīns. D. izl.	– Endzelīns J. Darbu izlase. – Rīgā, 1971–1979, t. 1–3(1).
FBR	– Filologu biedrības raksti. – Rīgā, 1921–1940.
FUF	– Finnisch-ugrische Forschungen. – Helsingfors, 1901 tt.
GK	– Gimtoji kalba. – K., 1933–1940.
GL	– General Linguistics. – University Park, 1961 tt.
Helbig. Gesch.	– Helbig G. Geschichte der neueren Sprachwissenschaft. – Leipzig, 1970.
IF	– Indogermanische Forschungen. – Strassburg, 1892 tt.
IF Anz.	– Anzeiger für indogermanische Sprach- und Altertumskunde. Beiblatt zu den Indogermanischen Forschungen. – Strassburg, 1892–1907.
IMM	– Izglītības ministrijas mēnešraksts. – Rīgā, 1920–1939.
Ivič. Ling. kryp.	– Ivič M. Lingvistikos kryptys. – V., 1973.
Изв.	– Известия Отделения русского языка и словесности Академии наук. – Санктпетербург (Петроград, Ленинград), 1896–1927.
JP	– Język Polski. – Kraków, 1913 tt.
Kabelka. L. k.	– Kabelka J. Latvių kalba. – V., 1975.
Karaliūnas. Sant.	– Karaliūnas S. Kai kurie baltų ir slavų kalbų seniausiųjų santykių klausimai. – Lietuvių kalbotyros klausimai. – V., 1968, t. 10, p. 7–100.
K. ir m.	– Kalba ir mintis/ Sudarė B. Savukynas. – V., 1980.
KK	– Kalbos kultūra. – V., 1961 tt.
Klb.	– Kalbotyra. – V., 1958 tt.

Конф. 1978 — Конференция „Этнолингвистические балто-славянские контакты в настоящем и прошлом". — М., 1978.

Кравчук. З іст. — Кравчук Р. В. З історії слов'янського мовознавства. — Київ, 1961.

КСИС — Краткие сообщения Института славяноведения АН СССР. — М., 1951—1968.

KZ — Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen/ Begr. von A. Kuhn. — Berlin, 1852 tt.

LF — Listy Filologické. — Praha, 1874 tt.

Lg. — Language. Journal of the Linguistic Society of America. — Baltimore, 1925 tt.

LiK — Literatūra ir kalba. — V., 1956 tt.

LKK — Lietuvių kalbotyros klausimai. — V., 1957 tt.

LP — Lingua Posnaniensis. — Poznań, 1949 tt.

MA Darbai — Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. — V., 1955 tt.

MK — Mūsų kalba. — V., 1971 tt.

NTS — Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap. — Oslo, 1928 tt.

Otrębski. Gr. — Otrębski J. Gramatyka języka litewskiego. — Warszawa, 1956—1965, t. 1—3.

Palionis. Liet. l. k. — Palionis J. Lietuvių literatūrinė kalba XVI—XVII a. — V., 1967.

PF — Prace Filologiczne. — Warszawa, 1885—1937.

Port. of Ling. — Portraits of Linguists. A Biographical Source Book for the History of Western Linguistics, 1746—1963 / Edited by Th. A. Sebeok. Bloomington—London, 1967, v. 1—2.

RESl — Revue des études slaves. — Paris, 1921 tt.

РФВ — Русский филологический вестник. — Варшава, 1879—1918.

R. kr. Endz. — Rakstu krājums, veltījums akadēmiķim profesoram Dr. Jānim Endzelīnam viņa 85 dzīves un 65 darba gadu atcerei. — Rīgā, 1959.

Rozpr. — Rozprawy i sprawozdania z posiedzień Wydziału filologicznego Akademii umiejętności. — Kraków, 1874 tt.

RSl — Rocznik Slawistyczny. — Kraków, 1908 tt.

Sabaliauskas. Ž. atg. — Sabaliauskas A. Žodžiai atgyja. — V., 1967 (II leid. — V., 1980).

ScSl — Scando-Slavica. — Copenhagen, 1955 tt.

SEEJ — The Slavic and East European Journal. — London, 1956 tt.

SEER — The Slavonic and East European Review. — London, 1922 tt.

SO — Slavia Occidentalis. — Poznań, 1921—1948.

Spraw. — Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii umiejętności. — Kraków, 1890 tt.

StB — Studi Baltici. — Roma, 1931 tt.

TiŽ — Tauta ir žodis. — K , 1923—1931.

Топоров. Из ист. — Топоров В. Н. Из истории изучения древнейших балто-славянских языковых отношений. — Ученые записки Института славяноведения АН СССР. — М., 1962, т. 23, с. 3—43.

Топоров. Нов. р. — Топоров В. Н. Новейшие работы в области изучения балто-славянских языковых отношений. — Вопросы славянского языкознания. — М., 1958, т. 3, с. 134—161.

Топоров. Оч. — Топоров В. Н. Очерк истории изучения древнейших балто-славянских языковых отношений. — Ученые записки Института славяноведения АН СССР. — М., 1958, т. 17, с. 248—274.

УЗИС — Ученые записки Института славяноведения АН СССР. — М., 1949—1968.

Velt. Endz. — Veltījums akadēmiķim Jānim Endzelīnam. 1873—1973. — Rīgā, 1972.

V. ir žd.	– Vardai ir žodžiai/ Sudarė B. Savukynas. – V., 1971.
ВЯ	– Вопросы языкознания. – М., 1952 tt.
VLI Raksti	– Latvijas PSR Zinātņu Akadēmija. Valodas un literatūras institūta raksti. – Rīgā, 1952 tt.
WdSl	– Die Welt der Slaven. – Wiesbaden, 1956 tt.
ВСЯ	– Вопросы славянского языкознания. – М., 1954–1962.
ZA Vēstis	– Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas vēstis. – Rīgā, 1950 tt.
ZfSl	– Zeitschrift für Slawistik. – Berlin, 1956 tt.
ZfslPh	– Zeitschrift für slavische Philologie. – Leipzig, 1924 tt.
Ž. ir žm.	– Žodžiai ir žmonės/ Sudarė B. Savukynas. – V., 1974
Žm. ir k.	– Žmonės ir kalba / Sudarė B. Savukynas. – V., 1977.

Pavardžių rodyklė*

Abenas K. II, 140
Adelungas J. Chr. I, 41
Ademolio Galjano (Gagliano) M. T. II, 232
Adomavičiūtė I. II, 104
Agrelis S. I, 116
Akelaitis M. I, 25—26, 39
Alekna V. II, 103
Aleksandravičius J. II, 27, 100
Aleksandrovas A. I, 136—138
Alminas (Alminauskis) K. I, 207; II, 33
Amato L. S. II, 232
Ambrasas K. J. II, 103
Ambrazas V. II, 20, 77—79
Ambraziejus J. I, 180
Antonovičius A. II. 105
Aristė P. II, 139—140
Aruma P. I, 233—235; II, 199, 222
Ašmantas A. I, 206
Ašmys M. I, 160
Augstkalnis A. I, 239
Augustaitis D. II, 227
Avižonis P. I, 179, 193—194; II, 8

Balašaitis A. II, 14
Balčikonis J. II, 5, 7, 8, 27, 33, 38—42, 99, 119, 147
Baldauf (Jurgutytė) L. II, 227
Balkevičius J. II, 54, 83—84
Bamesbergeris A. II, 203—204
Baranauskas A. I, 70, 71, 131, 134, 135, 136, 166—171, 188, 215—216; II, 29
Barauskaitė J. II, 103
Barbarė Dz. II, 139
Bartolis M. Dž. I, 237
Barzdukas S. I, 202; II, 8, 245
Basanavičius J. I, 178—179
Baukus-Venckavičius N. I, 180
Becenbergeris (Bezzenberger) A. I, 82—88, 212, 213; II, 58
Bechtelis F. I, 96
Bednarčukas L. II, 184
Benderis H. I, 236—237
Benvenistas E. I, 238; II, 132—133
Benzė (Bense) G. II, 180—181
Bernadišienė P. II, 25
Bernekeris E. I, 93—95
Bernšteinas S. I, 66; II, 142, 177
Bertulis R. II, 139
Bezlajus F. II, 185—186
Biezajis (Biezais) H. II, 231
Bylenšteinas (Bielenstein) A. II, 69, 74, 111
Bylfeldas (Bielfeldt) H. H. II, 186
Birila M. II, 94, 144
Bystronis J. I, 152
Bytautas R. I, 180
Bizauskas K. II, 63, 64
Blinkena A. II, 138
Boduenas de Kurtenė (Baudouin de Courtenay) J. I, 132, 133—136, 165—166, 172, 176, 183; II, 195
Bogdanavičius J. I, 39
Bogorodickis V. I, 150
Bogušas K. I, 11—12
Bolenas (Bohlen) P. I, 60, 95
Bonfantė Dž. I, 237
Bopas (Bopp) F. I, 46—49
Borovska (Barauskaitė) N. II, 161—162
Botyrius A. I, 121
Brencė M. II, 139
Brenderis F. I, 207
Briukneris (Brückner) A. I, 73, 89—93, 113
Brodovskis J. I, 31—33

* Čia nurodomos pavardės tik tų asmenų, kurių mokslinė veikla buvo bent kiek plačiau apibūdinta arba kurie nurodomoje vietoje susiję su kuriuo nors svarbesniu lietuvių kalbos tyrinėjimo istorijos faktu. Romėnišku skaitmeniu I žymima „Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija, iki 1940 m.“, II — „Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija, 1940—1980 m.“.

Brokas (Broch) O. I, 115; II, 207
Brozovičius D. II, 186
Brugmanas K. I, 80—82, 108; II, 145, 213
Buch (Buchienė) T. II, 59, 162—164
Būda V. II, 100
Būga K. I, 77—78, 94, 132, 176, 181, 182—192, 213—214, 227; II, 5, 26—27, 32—33, 72—73, 110, 111, 113—114, 120, 121, 124, 130, 196—197
Bulachovskis L. II, 119—121
Bulygina (Šmeliova) T. II, 131—132
Buojatė (Bojāte) A. II, 84, 139
Būtėnas P. I, 206; II, 8, 236
Butkevičius A. I, 23, 33

Čechanovskis F. I, 24
Čeplytis L. II, 138
Chatterji S. K. žr. Četerdžis S. K.
Chominskis A. I, 238

Čaikauskas M. II, 100
Čekmanas V. II, 104
Četerdžis S. K. II, 246
Čien Čingmo II, 246
Čiulda J. I, 24

Dambė V. II, 110, 139
Dambrauskas A. (Jakštas) I, 177, 179
Dambriūnas (Dambrauskas) L. I, 206; II, 240
Daubaras F. II, 37
Daukantas S. I, 36—37, 62
Daukša K. K. I, 24, 39
Delbriukas B. I, 80, 81, 96
Dešerijevas J. II, 142
Devotas Dž. I, 237
Dybo V. II, 140—141
Doneris O. I, 116
Doričius (Doritsch) A. I, 73, 148—150
Dravinis (Draviņš) K. II, 222
Drotvinas V. II, 91—92
Dumašiūtė Z. II, 23
Dumčius J. II, 27, 35
Duridanovas I. II, 171—173
Durys M. I, 205—206
Dvoržakas (Dvořak) A. I, 148

Eigminas K. II, 14—15
Ekblomas R. I, 231—233; II, 219, 236
Ekertas (Eckert) R. II, 122, 177—180
Elisonas J. I, 207; II, 7, 8
Endzelynas J. I, 5, 94, 100, 127; II, 107—114, 120—121, 189, 205, 209, 240
Erhartas A. II, 169—171
Ermanytė I. II, 14

Falkas K. O. II, 171, 219—221
Falkenhanas V. I, 221; II, 174—176
Fasmeris (Vasmer) M. I, 176, 187; II, 124, 130, 194—197, 198—199
Fateris J. S. I, 41—42
Felkelis (Voelkel) M. I, 62, 96
Fenclau (Fenzlau) V. I, 236
Fenelas (Fennell) T. II, 247
Fikas (Fick) A. I, 85, 95
Filinas F. II, 142
Foitas (Voigt) V. II, 186
Fordas G. B. II, 212, 242—243
Fortunatovas F. I, 117—125, 128, 164, 174, 192; II, 118, 119
Frenkelis (Fraenkel) E. II, 53, 166, 187—194
Fringsas T. II, 186
Frišbyras (Frieschbier) H. I, 96

Gaigalaitis V. I, 160
Gailiūnas P. II, 24
Gaivenis K. II, 18
Galinis P. I, 237
Galnaitytė E. II, 25
Garbė R. I, 96
Gardas P. II, 231
Garšva K. II, 103
Gauthiot R. žr. Gotjo R.
Geitleris L. I, 144—145, 173
Geniušienė E. II, 102
Georgijevas E. II, 185
Georgijevas V. II, 171, 185
Gerulis J. (Gerullis G.) I, 170, 216, 219—221; II, 5, 196, 207
Giedraitis J. A. I, 23
Gylius J. I, 178
Gimbutienė (Gimbutas) M. II, 245
Ginkenas G. I, 151
Girdenis A. II, 97—98
Gornungas B. II, 112, 140
Gotjo (Gauthiot) R. I, 110—111
Grabis R. II, 138
Greimas A. J. II, 231
Grenda Č. II, 102
Grigas N. II, 8, 10—11, 27, 28
Grimas (Grimm) J. I, 50—51
Grinaveckienė E. II, 30, 34, 88—89
Grinaveckis V. II, 60—63
Griškevičius P. II, 6
Grosas S. I, 23, 27
Gruzdeva S. II, 143, 173
Gukovskis K. I, 173
Gurnovičius H. II, 184
Gustaitis M. II, 63

Hakas F. V. I, 17, 28
Hanušas J. I, 138—139
Harderis Chr. I, 10—11
Hartknochas Chr. I, 8—9
Hasiukas M. II, 158, 183
Hauzenberga E. II, 109, 110
Havranekas B. II, 185

Heilsbergas C. I, 30
Hempas (Hamp) E. I, 111; II, 243—244
Hermanas E. I, 209—211; II, 197
Hešenas (Heeschen) K. II, 227
Hilferdingas A. I, 56—57
Hilmarsonas J. II, 229
Hirtas H. I, 235—236
Hjelmslev L. žr. Jelmslevas L.
Hofmanas E. II, 193, 197—198, 204
Holtumas V. II, 230
Hujeris O. II, 164, 165, 184

Ilič-Svityčius V. I, 103; II, 121—122
Iljinskis G. I, 152
Ivanovas V. II, 123, 127—129
Ivinskis L. I, 38—39

Jablonskis J. I, 175, 181, 192—199; II, 40—41, 59—60, 92—93, 188, 189
Jablonskis K. I, 208; II, 40
Jacikevičius A. II, 106
Jagičius V. I, 152
Jakaitienė E. II, 101—102
Jakobis K. R. I, 160
Jakštas A. žr. Dambrauskas A.
Jakulienė A. II, 101
Jakulis A. II, 101
Janačekas K. II, 184—185
Jaskevičius V. II, 245
Jašinskaitė I. II, 26
Jaunius K. I, 104—105, 135, 137, 143, 171—176, 183; II, 63, 91
Jėgeris B. II, 240, 244
Jelmslevas (Hjelmslev) L. I, 119, 224—226
Jenišas D. I, 30
Jonaitytė A. II, 31
Jonikaitė Z. II, 10, 11—12
Jonikas P. I, 204—205; II, 58, 167
Juodelytė D. II, 26
Jumskis I, 39
Jurgelionis K. I, 179
Jurkėnas J. II, 35
Jurkynas M. I, 206; II, 16, 33
Jurkšaitis (Jurkschat) K. I, 160
Jurkštas J. II, 37
Juška A. I, 134—135, 163—166; II, 54
Juška J. I, 57, 161—163
Juška V. I, 166

Kabelka J. II, 53—55, 180
Kalima J. I, 326; II, 214, 215
Kalinauskas B. II, 99—100
Kalnius A. II, 16
Kalvaitis V. I, 160
Kamantauskas V. I, 206
Kantas I. I, 30
Kapsukas-Mickevičius V. I, 181, 182
Karaliūnas S. II, 96—97
Kardelytė J. II, 101
Kareckaitė J. žr. Statkevičienė J.
Karlovičius J. I, 139—140
Karskis J. I, 152; II, 145
Kasakauskas K. I, 22—23
Kašarauskas (Kossarzewski) A. I, 39—40, 167
Kazlauskas J. II, 55—57, 134, 170, 173, 210, 214
Keinys S. II, 18
Kenstovičius M. II, 244
Kepenas P. I, 52—54
Kėzytė S. II, 12
Kindurytė M. žr. Sivickienė M.
Kiolnas (Kølln) H. II, 228
Kiparskis V. I, 114; II, 216—219
Kleinas D. I, 8, 13—16, 30—31
Klimas A. II, 245
Klimavičius J. II, 15
Kniūkšta P. II, 23—24
Kočiubinskis A. I, 151
Korsakas K. II, 5, 6, 106, 114, 156
Koršas F. I, 150, 192
Kortlandtas F. II, 183, 228—229
Koržinekas (Kořinek) J. M. I, 238
Kostelnickis V. II, 105
Košmyderis (Koschmieder) E. I, 236
Krajė (Krahe) H. II, 200, 202
Krauzė A. I, 31
Krėvė-Mickevičius V. I, 207
Kriaučiūnas P. I, 113, 178
Krinickaitė S. II, 103
Kruopas J. II, 9, 10, 16, 17, 27, 45—48
Kubicka V. II, 184
Kubilius H. II, 15
Kučinskaitė A. II, 10, 12, 16
Kudirka V. I, 113, 157, 179
Kudirkienė L. II, 103
Kudzinovskis Č. II, 148, 156—158
Kumutaitis K. I, 68, 69, 71
Kuncmanas J. I, 31
Kurilovičius J. II, 120, 158—161, 168, 208
Kuršaitis (Kurschat) A. I, 100, 158—160 170; II, 198
Kuršaitis (Kurschat) F. I, 55—56, 67, 69, 70, 71, 75, 121, 153—158; II, 163
Kuzavinis K. II, 36
Kuznecovas J. I, 152

Labutis V. II, 25—26
Laigonaitė A. II, 27, 85—87
Larinas B. II, 27, 31, 80, 81, 114—117, 143, 173
Laučiūtė J. II, 143
Laumanė B. II, 137
Lebedys J. II, 58—59, 75, 106, 231
Lekomceva R. II, 141
Lelys A. I, 180

Lemchenas Ch. II, 16, 17
Ler-Splavinskis (Lehr-Spławinski) T. II, 184
Leskynas (Leskien) A. I, 72—78, 80, 104; II, 5, 145, 187
Levinas Dž. II, 212, 244—245
Lyberis A. II, 10, 11, 16, 27, 51, 52—53
Lidenas E. I, 116
Lipskienė J. II, 31—32
Liukonenas K. II, 219, 229
Liutkevičius A. I, 39
Loboika I. I, 52
Locheris J. P. II, 230—231
Lomonosovas M. I, 9
Lopacinskis K. I, 33
Lovmianskis H. II, 161
Ludvigas A. I, 134, 144, 152

Machekas V. II, 164—166, 170, 185
Maciejauskienė V. II, 36
Maciūnas V. I, 207
Magneris T. II, 242
Maklaskis (McCluskey) S. C. II, 241
Maltė-Brunas (Brunn Malte) K. I, 11
Marcinskas M. I, 24—25
Markevičienė (Urbanavičiūtė) Ž. II, 101
Marvanas J. II, 168, 246—247
Matiasenas (Mathiassen) T. II, 229
Mattews W. žr. Metjusas V.
Matusevičiūtė I. I, 207; II,8
Mažiulis V. II, 17, 65—68, 126, 140, 170, 171, 203, 232
Mažvydas M. I, 12
Mejė (Meillet) A. I, 86, 106—110, 141; II, 205
Merkytė R. II, 105
Merlinas (Mörlin) M. I, 43—44
Metjusas (Mattews) V. II, 229—230
Metškas F. II, 179
Michalčenko V. II, 142
Miežinis M. I, 178
Mikalauskaitė E. II, 42—43
Mikelinis (Michelini) G. II, 232—233
Mikola J. I, 111—114; II, 162, 194, 213, 216
Mykolas Lietuvis I, 7—8
Mikuckis S. I, 57—58
Mileris V. I, 121, 150
Milevskis T. II, 104
Milkus (Mielcke) K. I, 19—20, 29—30, 44
Miolenas (Meulen) R. van der, I, 115; II, 228
Mironas R. II, 48—49
Miūlenbachas K. II, 108, 109
Mladenovas S. I, 238
Mogėnas D. I, 23
Morkūnas K. II, 28, 29, 30, 34, 89—90
Mörlin M. žr. Merlinas M.
Murata I. I, 176; II, 67, 77, 246
Musteikis K. II, 80—81

Nalepa J. II, 184
Nepokupnas A. II, 135—137
Nerlichas K. I, 24
Neru Dž. I, 46
Neselmanas F. I, 38, 60—63, 67, 68
Nevskaja L. II, 141
Nezabitauskis K. J. I, 33
Nezabitauskis K. R. I, 24, 33, 52
Nydermanas (Niedermann) M. I, 228—231; II, 237—238
Nieminenas E. II. 212—216
Nitšas (Nitsch) K. II, 184

Orvidienė E. II, 105
Ostermejeris G. I, 18—19, 44, 69
Ošutovskis J. I, 41
Otkupščikovas J. II, 134—135
Otrembska H. (Samaniūtė E.) II, 148, 150
Otrembskis (Otrębski) J. I, 93, 143; II, 145—152, 162
Ozols A. žr. Uozuolas A.

Pabrėža J. I, 35
Pakalka K. II, 13—14
Pakarklis P. II, 106, 180
Pakerys A. II, 43, 98, 102
Palasas P. S. I, 41
Palionis J. II, 27, 57—60, 163
Palmaitis M. L. II, 104
Papečkys K. II, 106
Partacijus F. I, 31
Paulauskas J. II, 10, 12, 27, 82—83
Paulauskienė A. II, 82—83
Pavilionis R. II, 106
Pažūsis L. II, 104
Pedersenas H. I, 155, 222—224
Perkūnas J. I, 31
Petersonas M. II, 118—119, 131
Petris J. II, 185
Pikčilingis J. II, 63—65
Piročkinas A. II, 92—93
Pirsonas (Pierson) D. V. I, 95
Pizanis (Pisani) V. II, 225—227
Plakis J. I, 239
Plioteris J. I, 24
Pogodinas A. I, 151—152
Postis L. II, 229
Poška D. I, 33—35, 52, 53; II, 13, 116
Potas (Pott) A. F. I, 51—52, 155
Potebnia A. I, 150
Požezinskis (Porzeziński) V. I, 128—131

Preisas P. I, 54—56
Prekeris A. I, 24, 39
Prelvicas (Prellwitz) V. I, 96
Pretorijus F. I, 31
Princas J. II, 198—200
Prosdočimis (Prosdocimi) A. L. II, 232
Puorytė (Porīte) T. II, 139
Pupkis A. II, 98—99

Rangė J. II, 227—228
Rasimavičius A. II, 100
Raskas R. K. I, 49—50
Razmukaitė M. II, 36
Řehaček L. žr. Ržehačekas L.
Rėklaitienė (Rėklaitis) J. II, 245
Rėza L. I, 44, 153
Richteris J. I, 23, 31
Rysievičius Z. I, 238
Ryteris J. II, 54
Robinsonas D. II, 204
Rokaitė B. žr. Vanagienė B.
Rosinas A. II, 98, 102
Rozvadovskis J. I, 140—143
Rudzytė M. II, 139
Rudžieris (Ruggieri) J. I, 8
Ruigys (Ruhig) Pil. I, 9, 28—29; II, 227
Ruigys (Ruhig) Pov. F. I, 18
Rūkė-Dravinia V. II, 221—224
Rumiancevas N. I, 52
Ružė A. II, 26
Ržehačekas (Řehaček) L. II, 185

Sabaliauskas A. II, 76—77
Safarevičius J. I, 141, 143; II, 146, 152—156, 183
Salys A. I, 202—204; II, 8, 27, 33, 205, 236, 245
Sapūnas K. I, 13, 16—17, 31
Saussure F. de žr. Sosiūras F. de
Savčenka A. II, 143
Savičiūtė G. II, 104
Savukynas B. II, 33, 35—36
Schall H. žr. Šalis H.
Schleicher A. žr. Šleicheris A.
Schiekopp J. žr. Šykopas J.
Schlözer A. žr. Šlėceris A.
Schmalstieg W. R. žr. Šmolstygas V. R.
Schmid W. žr. Šmidas V.
Schmidt J. žr. Šmitas J.
Schmidt K. H. žr. Šmitas K. H.
Schmittlein R. žr. Šmitlenas R.
Scholz F. žr. Šolcas F.
Schulze W. žr. Šulcė V.
Senas (Senn) A. I, 230; II, 235—238
Senkus J. II, 27, 28, 33, 34, 43—45
Serebrenikovas B. II, 142
Sirtautas V. II, 100
Sirvydas K. žr. Širvydas K.
Sittig E. žr. Zitigas E.
Sivickienė (Kindurytė) M. II, 100
Skardžius P. I, 200—202; II, 5, 8, 46, 149, 163, 222
Sližienė N. II, 20, 21
Slupska A. II, 193
Smitas K. V. I, 115—116
Smočinskis V. II, 183—184
Sniečkus A. II, 6
Sobolevskis A. I, 151
Sokolovas N. I, 131—133; II, 26
Sommer F. žr. Zomeris F.
Sosiūras (Saussure) F. de, I, 85, 100—106, 107,109, 176
Specht F. žr. Špechtas F.
Spruogis J. I, 152
Spudulis J. I, 177—178
Sreznevskis I. I, 58, 161, 162, 163, 164
Stanevičius S. I, 22, 39
Stangas Chr. S. I, 220; II, 191, 204—212, 242
Stankevičius A. I, 238
Stašaitienė N. II, 105
Statkevičienė (Kareckaitė) J. II, 25
Steinitz W. žr. Šteinicas V.
Steinke K. žr. Šteinkė K.
Stenderis G. H. I, 10
Stepanovas J. II, 132—134
Steponavičienė I. II, 36
Streitberg W. žr. Streitbergas V.
Stundžia B. II, 104
Subatniekas V. II, 84, 139
Sudnik T. I, 234; II, 141
Sulkevičius D. I, 35—36
Svecevičius B. II, 17, 43, 105

Šachmatovas A. I, 150—151, 185, 197, 200
Šalis (Schall) H. II, 186
Šykopas (Schiekopp) J. I, 157, 159
Širvydas (Sirvydas) K. I, 13, 26—28, 43; II, 13
Šlapelis J. I, 207—208
Šlėceris (Schlözer) A. I, 9—10
Šleicheris (Schleicher) A. I, 63—71, 72, 78, 79, 89, 161, 167, 168; II, 91
Šmidas (Schmid) V. II, 200—203
Šmitas (Schmidt) J. I, 78—80; II, 210
Šmitas (Scmidt) K. H. II. 227
Šmitas P. I, 239
Šmitlenas (Schmittlein) R. II, 224—225
Šmolstygas (Schmalstieg) V. R. II, 77, 170, 238—242
Šoblinskas A. II, 103
Šolcas (Scholz) F. II, 227

Špechtas (Specht) F. I, 73, 79, 215—219; II, 29, 188
Šteinkė (Steinke) K. II, 174
Šteinicas (Steinitz) V. II, 180
Štreitbergas (Streitberg) V. I, 97; II, 197
Šukys J. II, 15, 101
Šulcas J. I, 44
Šulcas T. G. I, 16—17, 31
Šulcė (Schulze) V. I, 235; II, 187

Tacitas K. I, 5
Talmantas J. I, 206
Tanglis E. I, 236; II, 193, 198
Tarvydas J. II, 16
Tarvydas S. II, 35
Temleris Chr. F. I, 40
Tolstaja S. II, 141—142
Tolstojus N. II, 141—142
Tolutienė B. II, 12—13
Tomsenas (Thomsen) V. I, 98—100; II, 216
Toporova I. II, 142
Toporovas V. I, 108, 232; II, 122—127, 190
Torbjornsonas (Torbiörnsson) T. I, 236; II, 221
Trautmanas R. I, 212—215; II, 136, 155, 159, 192
Trostas P. II, 160, 167—169
Trubačiovas O. II, 124, 129—131, 196, 221
Tumas-Vaižgantas J. I, 179
Tunmanas J. I, 10
Turska H. II, 181—182

Ugianskis A. M. I, 37—38, 61
Ulenbekas (Uhlenbeck) Chr. K. I, 114—115
Uljanovas G. I, 123, 125—127
Ulvydas K. I, 195; II, 9, 10, 19, 20, 49—51
Untulis M. II, 15
Uozuolas (Ozols) A. II, 138
Urbanavičiūtė Ž. žr. Markevičienė Ž.
Urbutis V. II, 20, 73—75, 139, 157, 203
Uvainis L. I, 37

Vaba L. II, 140
Vaitkevičiūtė V. II, 21—22
Vajanas (Vaillant) A. II, 231
Valančius M. I, 164, 168
Valeckienė A. II, 20, 84—85, 222
Valeika L. II, 81—82
Valentas S. II, 103
Valiulytė E. II, 20, 22—23
Vanagas A. II, 34, 93—94, 124
Vanagienė (Rokaitė) B. II, 32
Varkulevičius A. I, 37
Vasmer M. žr. Fasmer M.
Vatsonas K. I, 11
Vėberis (Weber) H. I, 96
Veikas (Wijk) N. van, I, 226—228
Venckutė R. II, 102
Venediktovas G. II, 142
Veržbovskis A. II, 143
Vestfalas (Westfal) S. I, 238
Vydemanas (Wiedemann) O. I, 88—89
Vidugiris A. II, 30—31
Vireliūnas A. I, 206; II, 7, 205
Vismanas (Wissmann) V. II, 198, 203
Vitkauskas V. II, 95
Vitkovskis (Witkowski) T. II, 186
Voelkel M. žr. Felkelis M.
Voigt V. žr. Foitas V.
Volteris E. I, 181, 199—200; II, 32, 115, 194, 199
Vosylytė B. II, 8, 10, 11
Vosylytė K. II, 14
Vračų (Vraciu) A. II, 173—174
Vudas (Wood) T. I, 237

Zabrockis L. II, 184
Zdancevičius T. II, 182
Zemzarė D. II, 75, 138
Zepas V. II, 241
Zinkevičius Z. II, 68—73, 147
Zitigas (Sittig) E. I, 221—222
Zomeris (Sommer) F. I, 236
Zubatas J. I, 127, 145—148; II, 164, 165

Žilinskienė V. II, 105
Žirgulys A. II, 8, 106
Žiugžda J. I, 208; II, 24
Žukauskaitė J. II, 24
Žulys V. II, 87—88
Župerka K. II, 103
Žuravliovas V. II, 68, 140

Turinys

PRATARMĖ 3

TYRINĖJIMAS TARYBŲ LIETUVOJE 5

Akademinis „Lietuvių kalbos žodynas“ 7
Kiti leksikografijos darbai 16
Terminologijos darbas 17
Akademinė „Lietuvių kalbos gramatika“ 18
„Lietuvių kalbos atlasas“ 26
Lietuvių onomastika 32

ŽYMESNIEJI TYRINĖTOJAI 38

Juozas Balčikonis 38
Elzbieta Mikalauskaitė 42
Juozas Senkus 43
Jonas Kruopas 45
Ričardas Mironas 48
Kazys Ulvydas 49
Antanas Lyberis 52
Jonas Kabelka 53
Jonas Kazlauskas 55
Jonas Palionis 57
Vladas Grinaveckis 60
Juozas Pikčilingis 63
Vytautas Mažiulis 65
Zigmas Zinkevičius 68
Vincas Urbutis 73
Algirdas Sabaliauskas 76
Vytautas Ambrazas 77
Aldona Paulauskienė 79
Kazimieras Musteikis 80
Laimutis Valeika 81
Jonas Paulauskas 82
Jonas Balkevičius 83
Adelė Valeckienė 84
Adelė Laigonaitė 85
Vladas Žulys 87
Elena Grinaveckienė 88
Kazys Morkūnas 89
Vincentas Drotvinas 91
Arnoldas Piročkinas 92
Aleksandras Vanagas 93

Vytautas Vitkauskas 95
Simas Karaliūnas 96
Aleksas Girdenis 97
Aldonas Pupkis 98
[Kiti tyrinėtojai] 99

TYRINĖJIMAS KITOSE RESPUBLIKOSE 107

Janis Endzelynas 107
Borisas Larinas 114
Michailas Petersonas 118
Leonidas Bulachovskis 119
Vladislavas Ilič-Svityčius 121
Vladimiras Toporovas 122
Viačeslavas Ivanovas 127
Olegas Trubačiovas 129
Tatjana Bulygina 131
Jurijus Stepanovas 132
Jurijus Otkupščikovas 134
Anatolijus Nepokupnas 135
[Kiti tyrinėtojai] 138

TYRINĖJIMAS LIAUDIES DEMOKRATIJOS ŠALYSE 145

Janas Otrembskis 145
Janas Safarevičius 152
Česlavas Kudzinovskis 156
Ježis Kurilovičius 158
Nina Borovska (Barauskaitė) 161
Tamara Buch (Buchienė) 162
Vaclavas Machekas 164
Pavelas Trostas 167
Adolfas Erhartas 169
Ivanas Duridanovas 171
Aritonas Vračiu 173
Viktoras Falkenhanas 174
Raineris Ekertas 177
Gertrūda Benzė 180
[Kiti tyrinėtojai] 181

TYRINĖJIMAS KITOSE EUROPOS ŠALYSE 187

Ernstas Frenkelis 187
Maksas Fasmeris 194
Erichas Hofmanas 197
Jurgenas Princas 198
Volfgangas Šmidas 200
Alfredas Bamesbergeris 203
Christianas S. Stangas 204
Einas Nieminenas 212
Valentinas Kiparskis 216
Knutas Olofas Falkas 219
Velta Rūkė-Dravinia 221
Raimonas Šmitlenas 224
Vitorė Pizanis 225
[Kiti tyrinėtojai] 227

TYRINĖJIMAS JAV IR KITOSE PASAULIO ŠALYSE 234

Alfredas Senas 235
Viljamas R. Šmolstygas 238
Gordonas B. Fordas 242
[Kiti tyrinėtojai] 243

VIETOJ IŠVADŲ 248

ИСТОРИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ЛИТОВСКОГО ЯЗЫКА. 1940—1980 гг. РЕЗЮМЕ 251

THE HISTORY OF THE STUDIES IN LITHUANIAN. 1940—1980. SUMMARY 254

SUTRUMPINIMAI 257

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ 260

Sabaliauskas A.

Sa-05 Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija.— V.: Mokslas, 1979 — 1982

Antraše: LTSR MA, Liet. k. ir literatūros in-tas.

[D.2]. 1940—1980 m. 1982. 268 p., 8 iliustr. lap. Santr. rus., angl. Bibliogr. išnašose. Pavardžių rodyklė: p. 260—265.

Antrojoje „Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorijos" dalyje aptariamas tolesnis (1940—1980 m.) tyrinėjimo procesas. Monografijoje plačiai apžvelgiami tarybinės kalbotyros laimėjimai, taip pat lietuvių ir kitų tarybinių tautų bei įvairių užsienio šalių kalbininkų paskutiniaisiais dešimtmečiais atlikti svarbesnieji lietuvių kalbos tyrinėjimai.

460201000000

S $\frac{70103—024}{M\ 854(08)—82}$ 137—82

BBK 81.2Ld
4L

Альгирдас Юозович Сабаляускас

ИСТОРИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ЛИТОВСКОГО ЯЗЫКА, 1940—1980 гг.

На литовском языке

Вильнюс «Мокслас» 1982

Algirdas Sabaliauskas

LIETUVIŲ KALBOS TYRINĖJIMO ISTORIJA, 1940—1980 m.

Redaktorė B. Medekšaitė
Dailininkas K. Katkus
Meninis redaktorius R. Kepežinskas
Techninė redaktorė I. Savickienė
Korektorė M. Vaineikienė

IB Nr. 1793. Duota rinkti 1981.10.17. Pasirašyta spausdinti 1982.02.22. LV 12058. Popierius — spaudos Nr. 1. Šriftas — 10 p. literatūrinis. Spauda — iškilioji. 16,75 sp. l. + 1 sp. l. įklijų. 22,24 apsk. l. l. + 0,73 apsk. l. l. įklijų. Tiražas 5000 egz. Užsak. Nr. 1051. Kaina 1,90 rb

„Mokslas", Vilnius, Žvaigždžių g. 23. Spaudė K. Požėlos spaustuvė, Kaunas, Gedimino g. 10